

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MODERN MİMARİNİN KENTSEL DENEY ALANI:
ÜNİVERSİTE TASARIMI**

Kaya SÖNMEZLER
Y.Mimar (M.S.Ü)

DOKTORA TEZİ
Tez yöneticisi: Prof. Mete ÜNAL

İSTANBUL
Haziran, 2003

Özet

Bu tez, üniversite yerleşmelerinin tasarımında, 'üniversite-kent ilişkisine dikkat çekmeyi, modern mimari ve kentsel tasarım kavramlarının üniversite planlamasındaki yeri ve önemini' araştırmayı amaçlamaktadır. "Üniversite tasarımının, Modern mimarinin kentsel deney alanı olarak görüldüğü" tezinden yola çıkarak, II. Dünya savaşı sonrasında gelişen kavramlara paralel, Modern mimarinin etkisinde değişim gösteren üniversite yerleşmelerinin planlama ve biçimleme ilkelerini irdellemektedir.

Bu tezin ilk dört bölümü, esas hedefe giden bir altyapı çalışması niteliğindedir. Beşinci bölüm, tezin araştırma alanını oluşturmaktadır. Son iki bölüm ise, bulguların derlenmesi, genel sonuç ve tartışmaları içermektedir.

Tezin ana strüktürü şöyle kurulmaktadır:

Birinci bölümde üniversite kavramı ve tarihsel gelişimi irdelenmekte, tezin amacı, ana teması, araştırma problemleri, genel stratejisi, yöntem ve strüktürü ortaya koyulmaktadır. Ülkemizde üniversitenin çok kısa bir geçmişi olması ve hatta, Batılı anlamda henüz bir üniversite geleneğinin oluşmadığı düşünüldüğünden, üniversite kavramının oluşum ve gelişim süreçlerine araştırmanın bu birinci bölümünde geniş bir yer ayrılmıştır. Bu bölümde, ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni kavramlar ve araştırmada model alınan ülkelerdeki farklı kurumsal yaklaşımlar irdelenerek beşinci bölüm için bir altyapı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

İkinci bölüm, tezin araştırma problemini açıklamaktadır. Üniversite-kentsel ilişkisinin tarihsel olgular ayıklanarak irdelendiği bu bölümde, bu bağlamında Üniversitelerin çeşitlenmesi ve bir planlama problemi olarak üniversite-kent ilişkisinin boyutları ele alınmaktadır.

Üçüncü bölüm, tezin bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu bölümde, modern mimarinin etkisiyle değişen 'yerleşme'nin karakteristik özellikleri ele alınarak, 'üniversite'nin, modern bir yerleşme biçimi olarak tanımı yapılmakta, çalışmanın kapsam ve kriterleri belirlenmektedir.

Tezin kuramsal altyapısını oluşturan dördüncü bölümde, araştırmanın esas ilgi alanı olan, 'II. Dünya Savaşı sonrası dönemde modern mimari ve kentsel tasarım kavramlarında meydana gelen temel değişimler' ortaya koyulmaktadır. Bu bölümün hedefi beşinci bölüme dayanak oluşturmak ve tezin bakış açısını derinleştirmektir.

Beşinci bölüm, araştırmanın temel başlıklarını ortaya koymaktadır. Bu bölümde, ülkesel eğitim modelleri bazında savaş sonrası dönemin kitlesel üniversite çözümleri irdelenmekte, üniversite yerleşim örüntülerini etkileyen unsurlar analiz edilmektedir.

Altıncı bölümde, elde edilen bulgular ve üniversitenin tasarımına yönelik temel kavramlar sunulmaktadır. Bunu yaparken, üniversitenin kentsel örüntüsüne yönelik bulgular tartışmaya açılmakta ve bütüncül bir tasarım yöntemi oluşturma doğrultusunda kentsel tasarım yöntemlerinin kullanılabilirliği test edilmektedir.

Yedinci bölüm, elde edilen sonuçlar üzerine genel bir değerlendirme içermektedir. Önceki bölümlerde ortaya koyulan ana başlıklar irdelenmektedir.

summary

To emphasise the essence of the methodology developed in campus design during the Post-war era through modern architecture and urban design is the major approach of this research. In this certain period, there has been an enormous amount of knowledge gathered and experience gained as new modernist universities being built. This period stands still as a great source of information for architects and urban planners to find new methodologies developed on planning and form-making in university design.

The main structure of this research is as follows:

The titles in the prevailing four sections aims to prepare a sub-structure for the main focus of this research which is developed in the fifth section. Last two sections comprises the results and discussions on critical themes gathered through analysis.

The first section of this research focuses on 'the university as an institution as developed through the history'. A brief historical information is given on the development and evolution of university as an institution, considering that this institution has a short history in our country. Another aim of this section is to focus on the developments and changes in the role and structure of the university institution facing great challenges after the II. World War. This research especially focuses on U.S.A., England, Germany and France, since these countries has developed unique institutional profiles in the end of the 19th century and became role-models for the rest of the world. It is believed that this approach will help to analyse the major changes in the architecture of post-war institution in the fifth section. The aim of this research as well as the main theme, research problems, strategy, method and structure will be discussed in the first section.

The second section includes the problem statement. Through historical analysis, the major changes in the architectural composition of university buildings in accordance with their urban relations. Respectively, the planning of universities in different scales is discussed.

The third section, aims to develop a unique approach for the research area as well as discuss the context and criterias on this approach. While discussing the major changes in the design of human settlements with Modern Movement in architecture, the definition of university campus is taken as a model of urban architecture.

The theoretical discussions on 'the changing meaning of Post-war Modernism architecture and urban design' are the main themes of the fourth section, aiming to prepare a methodolgy for the analysis made in fifth section, as well as to deepen the approach of this research.

The fifth section focuses on the main themes of Post-war campus design and comprises the analysis of the integral urban approaches in respect to new university modernism, besides the design factors effecting the patterns of campus layouts.

The sixth section comprises the results and discussions on critical themes gathered through analysis on university taken as an urban model. The patterns of growth and flexibilitiy of different approaches are analysed, while urban design approaches are being tested.

The last section comprises discussions and propositions on the critical themes which are put forward. The problems presented, the intended targets and the general methodology of this research are discussed in this final section.

İçindekiler

İçindekiler.....	1
1. BÖLÜM: Giriş	6
1.1. Tanımlar.....	9
1.2. Üniversite Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.....	11
1.2.1. Ortaçağ'da İlk Üniversitelerin Kurulması	13
1.2.2. Üniversitenin Rönesans'daki Gelişimi.....	16
1.2.3. Aydınlanma Çağında Üniversite.....	18
1.2.4. Fransız Devrimi ve Modern Üniversitenin Temellerinin Atılması.....	22
1.2.5. 20.Yüzyıla Girerken Üniversiteler	28
1.2.6. Türk Üniversite Sistemi	31
1.2.6.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Yükseköğretimi.....	31
1.2.6.2. Cumhuriyet Sonrası Türk Yükseköğretimi.....	45
1.2.7. II. Dünya Savaşı Sonrasında Üniversiteler	47
1.2.7.1. ABD'deki Gelişmeler.....	51
1.2.7.2. Avrupa'daki Gelişmeler	55
1.2.7.3. Türkiye'deki Gelişmeler	63
1.2.8. Günümüzde Üniversitenin Toplumsal Rolü ve Yapılanması	68
1.2.8.1. Üniversitenin Toplumsal Rolü	68
1.2.8.2. Gelişen Bilim ve Teknoloji Bağlamında Yükseköğretimin Yapılanması.....	70

1.3. Çalışmanın Ana Teması, Araştırma Problemleri ve Amacı	73
1.3.1. Çalışmanın Ana Teması ve Araştırma Problemleri	73
1.3.2. Çalışmanın Amacı	74
1.3.3. Tezin Genel Stratejisi ve İzlediği Yöntem	75
2. BÖLÜM: Üniversite Kent İlişkisi.....	77
2.1. Üniversite Kent İlişkisinin Önemi	77
2.2. Tarihsel Süreç İçinde Üniversite Kent İlişkisi.....	78
2.2.1. İlk Üniversiteler	78
2.2.2. Kıta Avrupası'nda Kent Üniversiteleri	84
2.2.3. Amerikan Kampüs Üniversitesi	87
2.2.3.1. İngiliz Koleji'nden Amerikan Kampüsü'ne Geçiş	87
2.2.3.2. Amerikan Kampüsü'nün Gelişimi	90
2.3. Bir Planlama Problemi Olarak Üniversite Kent İlişkisi.....	97
2.3.1. Kent ile İlişkisi Bağlamında Üniversitelerin Çeşitlenmesi	97
2.3.2. Kent ile İlişkisi Bağlamında Üniversite Yerleşmelerinin Planlanması.....	99
2.3.2.1. Ülkesel ve Bölgesel Ölçekte Üniversite Yerleşmelerinin Planlanması	100
2.3.2.1.2. Kentsel Ölçekte Üniversite Yerleşmelerinin Planlanması	102
3. BÖLÜM: Bir Modern Kent Modeli Olarak Üniversite Yerleşmeleri	105
3.1. Modern Bir Yerleşme Biçimi Olarak Üniversite.....	105
3.2. Modernizm ve Kampüs Modelinin Yayılması	108
3.3. Çalışmanın Kapsam ve Kriterleri.....	110

3.3.1. Modern Mimari ve Üniversite: Kurumsal Kimlik	110
3.3.2. Modern Mimari ve Üniversite: Kentsel Model	116
4. BÖLÜM: Savaş Sonrası Modernizmi ve Gelişen Kentsel Tasarım Kuramları.....	118
4.1. Savaş Sonrası Modernizmi ve Mimarininin Değişen Anlamı.....	118
4.2. III. Kuşak Modernizmi	122
4.2.1. III. Kuşak Modernizmi: Oluşum ve Ana Tema	122
4.2.2. III. Kuşak Modernizmi: Temel Tavrılar	125
4.3. Kentsel Tasarım Yaklaşımları ve Kentsel Modeller	129
4.3.1. Kentsel Tasarım Yaklaşımları.....	129
4.3.1.1. Kenti Bir Süreç Olarak Ele Alan Yaklaşımlar	130
4.3.1.2. Kenti Bir Biçim Olarak Ele Alan Yaklaşım	131
4.3.2. Bütüncül Kentsel Tasarım Yaklaşımı.....	133
4.3.2.1. Şekil-Zemin Kuramı	133
4.3.2.2. Bağlantı Kuramı	133
4.3.2.3. Yer Kuramı	135
5. BÖLÜM: Kitlesele Üniversite ve Kampüs Tasarımı	138
5.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Üniversite Tasarımı.....	138
5.1.1. Kitlesele Üniversite ve Amerikan Üniversite Tasarımı.....	138
5.1.1.1. Liberal Kolejden Çoklu Üniversiteye Geçiş ve Öğrenci Yurtları....	140
5.1.1.2. 20. Yüzyılda Amerikan Kampüs Planlamasına Giren Yeni Kavramlar	144
5.1.2. Amerikan Kampüs Planlamasında Modernist Tavrılar	149

5.1.3. II. Dünya Savaşı Sonrasında Mimarının Rolünün Belirlenmesi	152
5.1.3.1. Üniversitenin Bir Planlama Süreci Olarak Ele Alınması.....	153
5.1.3.2. Üniversitenin Bir Kentsel Model Olarak Ele Alınması	155
5.1.3.3. Çoklu-Üniversite ve Kampüs	160
5.2. II. Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Üniversite Tasarımı.....	165
5.2.1. İngiliz Üniversite Tasarımı	165
5.2.1.1. İngiltere'de Modernist Kampüs Tasarımı.....	166
5.2.1.2. Cambridge'in Katkıları	169
5.2.1.3. Kolej, Yurt Binası, Çalışma İmkanlı Yatak Odası Blokları.....	172
5.2.1.4. Kolej'den Kampüs'e Geçiş	175
5.2.1.5. Kentsel Planlama ve Toplu Konut Paradigmaları	178
5.2.2. Yeni İngiliz Üniversitelerinin Tasarımı	181
5.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Üniversite Tasarımı	196
5.3.1. Kitleli Üniversite ve Alman Üniversite Tasarımı	196
5.3.2. Almanya'da Reform Üniversiteleri ve Kampüs Tasarımı.....	200
5.4. II. Dünya Savaşı Sonrası Fransız Üniversite Tasarımı.....	212
6. BÖLÜM: Üniversitenin Tasarımı: Bulgular ve Yorumlar	219
6.1. Üniversite Tasarımında Kentsel Modelin Yayılması ve Biçimlenmesi	219
6.1.1. Kentsel Modelin Yayılması	219
6.1.2. Kentsel Modelin Biçimlenmesi: Yoğunluk ve Bütünlük	221
6.2. Üniversite Tasarımında Belirlenmezci Yaklaşımlar ve Sonuçları.....	223

6.2.1. Üniversite Tasarımında Belirlenmezci Yaklaşımlar	223
6.2.2. Kente Geri Dönüş.....	229
7. BÖLÜM: Sonuç	230
7.1. Araştırmanın Karakteri.....	230
7.2. Araştırmanın Konuyu Ele Alış Biçimi.....	231
7.3. Sonuçlar	232
7.4. Son Sözler	236

1. BÖLÜM: Giriş

*“Herhangi türden bir planlama, geçmişin birikiminin üzerine inşa edilmelidir. Planlamak için geçmişte neler olduğunu bilmeli ve geleceğin neler getirebileceğini sezebilmeliyiz. Bu kehanette bulunmak değil, dünya hakkında evrensel bir görüşe sahip olmak için duyulan istektir.”*¹

Siegfried Giedion

Geçtiğimiz elli yılda, tüm dünyada üniversitelerin büyümesi meselesi birçok gerçekliğin ötesine taşmıştır. Kalkınmış ülkelerde üniversite, bir yandan teknisyenler, uzmanlar, idari personel yetiştirmek yoluyla endüstriyel gelişimin ihtiyaçlarına, diğer yandan orta sınıfın çocuklarının yüksek öğretimden faydalanmasına hizmet etmiştir. Kalkınmakta olan ülkelerde ise, yeni üniversitelerin kurulması ekonomik kalkınma için temel gerekleri karşılamanın yanı sıra, bağımsızlık ve ulusal kimlikleri de güçlendirmeye hizmet etmiştir.²

Bilginin üretildiği ve dağıtıldığı yerler olan üniversiteler, bulundukları ülkelerin geleneksel kültürlerine bağlı olarak sivil toplumla belirli bağlar oluşturmaktadırlar. Böylece, seçkin bir eğitim tasarımına sahip Oxford ve Cambridge'de veya kitlesel eğitimi amaçlayan Bochum yerleşkesinde olduğu gibi, inanılmaz çeşitlilikte kurumsal içerikler üretmektedirler. Kamusal veya özel olsun, nüfusları birkaç yüzden onbinlere kadar değişen bu kurumların diğer karakteristik özellikleri, örneğin pedagoji ile ilişkileri, ekonomik dünyaya açılımları, kurumsal geçmişleri ve gelenekleri, üniversite mekanlarının tipi ve kentsel mekanlarının oranı ile tanımlanan mekansal karakterlerinin belirlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Tarihsel olarak Avrupa kentinden kaynaklanan üniversitelerde, kentsel dinamiklerin, gittikçe artan miktarda bir asal unsur olduğu görülmektedir. Lenglart ve Vince; “Fransa'da birçok kent, üniversite kenti olmak istemektedir, ancak bunların çoğunluğu üniversite kurulması için gerekli koşullara sahip değildir. Özellikle, iyi bir altyapı ve daha önemlisi toplu taşıma ağına sahip bir

¹ Giedion, Siegfried, **Space, Time and Architecture**, 13. basım, Harvard University Press, Cambridge, 1997, (ISBN 0-674-83040-7), s. 7.

² Huet, Bernard, 'Stagnant Waters', **L'architecture d'aujourd'hui**, no.183 (Jan-Fev 1976), s. 1-63.

arazi sunma güçlüğü içindedirler" demektedir. ³ Kuşkusuz bu ifade bize, son yirmi yılda ülkemizde meydana gelen gelişmeleri anımsatmaktadır. Ne var ki, üniversite sisteminin yeniden düzenlendiği 1981 yılı sonrasında ve özellikle 1992 düzenlemeleriyle Türkiye'de yeni üniversitelerin kurulmasında bu koşullara bakılmaksızın, politik endişelerin ön plana çıktığı gelişmeler yaşanmıştır.

Türkiye'de üniversitelere, 1960'lı yıllarda Avrupa ülkeleri ve ABD'dekine benzer şekilde, özellikle 1980'li yıllarda başlayıp, 1992 sonrasında Cumhuriyet tarihinin en üst düzeyine erişen bir talep patlaması yaşanmıştır. Bu talebi karşılamak üzere, birçok yeni üniversite kampüsü inşa edilmiştir. Girilen bu yeni süreç içinde, eğitim ve araştırma faaliyetlerinin eşgüdümünü ve ülke sathına homojen dağılımını sağlamak amacıyla, üniversiteleri tek yönetim çatısı altında toplayan bir hiyerarşik sistem hayata geçirilmiştir. Ancak, kurumsal çeşitlenmeyi daraltan bu sistem dahilinde kurulan çok sayıda yeni üniversitenin planlama boyutu büyük ölçüde gözardı edilmiştir.

Herşeyden önce üniversiteler, büyük ve karmaşık bir yapıya sahip, yüksek maliyetli yatırımlardır. İnsan altyapısının ve yüksek öğretim ile bilimsel araştırma hizmetlerinin ülke sathına dengeli dağılımında önemli bir rol oynayan, ülkesel ve bölgesel kalkınmaya katkıları olan toplumsal kurumlardır. Bu nedenle, üniversite planlaması uzun vadeli projeksiyonlar gerektiren bir konu olarak görülmektedir. Günümüzde üniversite planlaması, Uğur Erkman'ın ifadesiyle, "kurulacak üniversitelerin amaçları, ülke, bölge ve kent içindeki yerlerinin seçimi, arazinin belirlenmesi, üniversitenin genel karakterinin ve büyüklüğünün saptanması, organizasyonel yapısının düzenlenmesi ve dolayısıyla mimari tasarıma esas olacak programların yapılması, gelişme nitelik ve kriterlerinin belirlenmesi, tasarım temel kararlarının alınması" gibi birçok önemli aşamayı gerektiren, kapsamlı ve çok disiplinli bir planlama konusu haline gelmiştir. ⁴

Konunun çok yönlülüğü ve karmaşıklığı karşısında mimari tasarımın rolünün son derece kısıtlı olduğu artık büyük ölçüde kabul edilmektedir. Mimarlık dışında

³ Lengart, Denis; Vince, Agn  s, **Universit  s,   coles Sup  rieures**,   ditions du Moniteur, 1992, (ISBN 2-281-19069-2), s. 4.

⁴ Erkman, Uğur, **Büyüme ve Gelişme Açısından   niversite Kampüslerinde Planlama ve Tasarım Sorunları**,   .T.  . Mimarlık Fakültesi Yayını,   stanbul, 1990, s. 3.

birçok disiplinlerden uzmanların katıldığı ortak çaba sonucunda elde edilen veriler üniversite planlama ve mimarisinin hareket noktasını oluşturmaktadır.

Uzun süreler hizmet görecek büyük ölçekli eğitim ve kültür yatırımları olan üniversiteler, günümüzde toplumsal ilerlemede öncü kurumlar olarak görülmektedir. Bu nitelikleriyle toplumsal ve evrensel gelişmeler karşısında sürekli bir gelişim ve değişim içindedirler. Planlamada Modern Çağ'a ait kavramlar olarak, 'değişebilirlik' ve 'büyüyebilirlik', önemli birer mücadele konusu olarak üniversite tasarımcılarının karşısında durmaktadır. Bu etkenler, yalnızca yeni üniversitelerin tasarımında değil, mevcut üniversitelerin fiziki planlamalarının gelişiminde ve içinde bulundukları kentlerin veya çevrelerindeki yerleşmeler ile olan ilişkilerinin düzenlenmesinde de önemli role sahiptir.

20. yüzyıl'da kendini hissettirmeye başlayan bu yeni kavramlar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında kitlesel eğitim anlayışının yerleşmesiyle üniversite kurumunu tamamıyla etkisi altına almıştır. Modern üniversiteyi kuran ve tüm dünyaya ihrac eden Batı Dünyası'nda 1960'lı yıllar, üniversite planlaması alanında önemli bir deneyim süreci olarak öne çıkmaktadır. 1990'lı yıllarda benzer sorunlarla karşı karşıya kalan Türkiye'de de, kendi özgün üniversitelerini akılcı bir planlamayla kurmak adına, bu deneyim sürecinden yararlanma gereği ortaya çıkmaktadır.

1.1. Tanımlar

Üniversite sözcüğü, Latince **universitas**'tan (bütün, hep, hepsi) Batı dillerine, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte, Fransızca **université**'den (toplum bütününe açık, bütün bilgilerin öğretildiği kurum) dilimize geçmiştir. Latince **universum** (evren, bütün), **universal** (genel), **universas** (topluca) kelimelerinin türevi olan **universitas** sözcüğü, ilk üniversitelerin kurulduğu Orta Çağ'da, 'bağımsız tüzel kişiliğe sahip ve ortak çıkarları olan kişiler topluluğu' (lonca) anlamında kullanılmıştır. ⁵

Günümüzde **üniversite** sözcüğü, "bünyesinde, değişik konularda, en yüksek seviyede araştırma ve öğretimin yapıldığı fakülte, yüksek okul ve enstitüleri barındıran, araştırmacıları ödüllendirme ve derecelendirme yetkisine sahip yüksek öğretim kurumu" anlamındadır. ⁶ 'Üniversite' sözcüğü aynı zamanda binaları, üniversite üyelerini ve çalışanları da kapsamaktadır. O nedenle, Oktay Sinanoğlu 1970'li yıllarda, 'üniversite' sözcüğünün Türkçe'deki gerçek karşılığı olarak **evrenkent** terimini türetmiştir. Sinanoğlu'na göre 'evrenkent', "evrensel bilgilerin öğretildiği ve yayıldığı kentçik" anlamına gelmektedir. ⁷ Ancak, bu terimin benimsenmediği görülmektedir.

Ortaçağ'da kurulan ilk üniversiteler, 'kolej' adı verilen, öğrencileri ve akademisyenleri toplumsal yaşamdan yalıtarak birarada barındıran birimlerden meydana gelmiştir. Günümüzde, özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde ve Fransızca dilinin egemen olduğu birçok ülkede lise, yüksekokul veya üniversitelerin alt birimlerini tanımlamak için kullanılan **kolej** sözcüğü, 'birlik, ortaklık oluşturan bir topluluk' anlamındaki Latince **collegium**'dan değişime uğramıştır ve dilimize, Fransızca'dan (collège, Fra.) girmiştir. ^{8 9}

⁵ İsmet Zeki Eyüboğlu, **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınlar (2. basım) Şubat.1991.

⁶ Gürüz, K.; Şuhubi, E.; Şengör, A. M. C.; Türker, K.; Yurtsever E., **Türkiye'de ve Dünyada Yüksek Öğretim, Bilim ve Teknoloji**, TÜSİAD Yayınları (TÜSİAD-T/94, 6-167), Haziran, 1994.

⁷ Sinanoğlu, Oktay, 'Medrese, Dârülfünun, Üniversite, Evrenkent', **Hedef Türkiye**, Otopsi Yayınları, 14. baskı, Aralık 2002. "Esas olan, yabancı sözcüğün tekabül ettiği kavrama bakıp, Türkçe'de bu kavramı sıfırdan nasıl ifade ederiz diye düşünmektir, yoksa zaten kavramı iyi ifade etmeyen yabancı sözcüğü harfiyen (etimolojisini) çevirmeğe çalışmak değil."

⁸ Turner, P. V., 'The Colonial College', A.g.e., s. 27. "Mimaride bir bina türü olarak kolejin kökeni üniversitenin başlangıcında yatmaktadır. İlk kolejler, dini bir bina türü olan manastıra çok benzemektedir. Orta Çağ'da

Günümüz üniversitelerinin en önemli yapısal ögesi, onun alt birimlerini meydana getiren 'fakülte'lerdir. **Fakülte** sözcüğü, bir üniversiteye bağlı, belirli bir konuda eğitim veren okul anlamındadır. ¹⁰ Latince, "mümkün olma, yapabilecek güce sahip olma, bolluk" anlamlarında **facultas**'tan (<facilis); Fransızca **faculté**'den okunduğu gibi dilimize geçmiştir. ¹¹

Başlangıcı itibarıyla bir kentsel kurum olarak ortaya çıkan üniversiteler, tarihsel gelişim ve büyüme süreci içinde kentlerin dışında bağımsız yerleşmeler halini almıştır. Günümüzde bu bağımsız yerleşme modeli, evrensel olarak 'kampus' adıyla anılmaktadır. **Kampus** sözcüğü Latince, açık alan, düzlük anlamındaki **campus**'tan, Fransızca **campus**'ten okunduğu gibi dilimize geçmiştir; bir üniversiteyi oluşturan binaların içinde bulunduğu arazi (alanı ve bütün yapıları), şehir içinde veya dışında bir yeşil alan içerisinde kurulmuş akademik köy veya akademik ideallerin fiziksel planlamaya yansması olarak da tanımlanmaktadır. Yüksek öğretimde "kampus" sözcüğünün ilk olarak, 18. yüzyılın ikinci yarısında, Amerika'da Princeton Üniversitesi için kullanıldığı tahmin edilmektedir. ^{12 13} Her ne kadar, Eski Roma'nın askeri yerleşmeleri olan 'Campus Martius'larından esinlenerek türetildiği düşünülen Latince bir terim olsa da 'kampus', Amerika'da şekillenen ve 20. yüzyılda hemen tüm dünya ülkeleri tarafından benimsenen özgün bir modeli yansıtmaktadır.

Bir 'yer' ifade eden 'kampus' terimi, aynı zamanda, kendi kendine yeten bir kurumu ve onun aykırılığını vurgulamaktadır. Çoğunlukla bir kentin hemen kenarında veya dışında yeralan kampus, başından tasarlanmış, tek bir projenin ürünü olan 'amaçlı' bir insan yerleşmesidir. Dolayısıyla, zaman içinde serpilip gelişen doğal insan yerleşmelerinden farklıdır; eğitim ve araştırmanın yanı sıra, bir

İngiliz Kolejleri, orta avlular oluşturan birleşik binalardan meydana gelmekteydi; ilk defa Amerika Kıtası'nda, Harvard Üniversitesi'nin tekil binalarına kolej adı verilmeye başlandı."

⁹ **The World Book Dictionary**, 1978, ABD, 'college', "Günümüzde **kolej**, bir üniversiteye bağlı veya bağımsız olarak, tarım, tıp, eczacılık, müzik gibi belirli bir konuda eğitim veren, yüksek öğretim okulu anlamındadır."

¹⁰ **The World Book Dictionary**, 1978, ABD, 'faculty'.

¹¹ **Langenscheidt Latin Dictionary**, 1966, Munich, 'facultas'.

¹² **Langenscheidt Latin Dictionary**, 1966, Munich, 'campus'.

¹³ Turner, P. V., A.g.e., s. 3-4.

sosyal işleve odaklanmıştır; barınma, çalışma, rekreasyon ve ulaşım gibi temel insan işlevlerini de içermektedir. ¹⁴

1.2. Üniversite Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Yeryüzündeki toplumsal kurumlar bir itibar sıralamasına tâbî tutulsalar, herhalde Üniversiteler ilk sıralardan birini alır. Üniversitelerin, gerçekleri arayan ve herşeyden öte, bilim üreten kurumlar olarak bilindiği düşünülürse bu genel kanıyı anlamak zor değildir. Üniversitelerin tarih boyunca bilimsel araştırma ve bulgulara katkıları elbette yadsınamaz. Ancak, tarihsel bağlamda sorgulandığında, üniversitelerin bu alanda yakın zamana kadar egemen durumda olduklarını söyleyemeyiz. Bilim ve felsefe tarihi, bize, bu alandaki yaratıcılığın çoğunlukla üniversite dışından kaynaklandığını göstermektedir.

İlk Üniversiteler, gerçekleri ortaya koymak, bilimi geliştirmek ve yaymak işlevlerini üstlenmek üzere ortaya çıkmadılar. Zaten, kuruldukları dönemde ne özgür felsefe, ne de bugünkü anlamda bir ilim anlayışı mevcuttu. Taner Timur, Üniversitelerin gelişimini toplumsal değişim süreçlerine paralel ele aldığı 'Toplumsal Değişim ve Üniversiteler' adlı eserinde bu olguyu şöyle değerlendirmektedir:

"Gerek Ortaçağ, gerekse modern anlamıyla bilim ve felsefe, insan topluluklarının ilerlemesi ve toplumsal iş bölümünün gelişmesi sonucunda doğdu. Ve bu gelişmede Üniversiteler, kiliselerin, camilerin ve her türlü tapınağın sultanı altında, yaratıcı bir konumda bulunmaktan uzaktılar. Üniversiteler, toplumsal iş bölümünün gelişiminde, 'okul'un uzantısı olarak ortaya çıktılar.Okul ve üniversite yüzyıllar boyunca egemen sınıflar elinde halkları eğitime ve Nietzsche'nin deyimiyle 'ehilleştirme' aracı oldular." ¹⁵

¹⁴ Bu nitelikleriyle, yapay bir insan yerleşmesi olarak 'kampus'a karşılık Türkçe'de, son yıllarda bazı kaynaklarda 'yerleşke' teriminin kullanıldığını görmekteyiz. Ne var ki, bu terimin henüz yaygınlaştığı söylenemez. Günümüzde Batı dillerinde 'kampus' terimi birçok yapay yerleşme biçimi için kullanılabilir (büro kampusleri, okul kampusleri, idari birimler içeren kampusler, sağlık kampusleri gibi). Ancak burada, Christopher Alexander'ın, insan yerleşmelerini 'doğal' ve 'yapay' olarak ikiye ayırmasında olduğu türden bir tanımlamaya gitmek, zaman içinde kendiliğinden serpilip gelişen doğal insan yerleşmelerine karşılık, baştan tasarlanmış tek bir projenin ürünü olan yapay yerleşmelere karşılık olarak 'yerleşke' terimi kolayca benimsenebilir görünmemektedir. (Bkz. Christopher Alexander, 'A City is not a Tree: Part-1', **Architectural Forum**, (May 1965), s. 58-61)

¹⁵ Timur, Taner, **Toplumsal Değişim ve Üniversiteler**, 1. Basım, İmge Kitabevi, Ankara, Haziran 2000, s. 14.

Dolayısıyla, tarihî ve toplumsal birer kurum ve özel amaçlı birer örgütlenme birimi olan üniversiteleri, ait oldukları ve belli bir üretim biçiminin şekillendirildiği toplumsal formasyonların gelişim süreci dışında ele almak doğru olmayacaktır.

Bu bakış açısıyla, üniversite kurumunun uzun bir geçmişe sahip olduğu düşünülebilir. Bir yaklaşıma göre, tarihte ilk olarak okullar, M.Ö. 3000'lerde Sümer'de mabetler bünyesinde doğmuştur. Bir başka yaklaşıma göre ise yüksek okullar Eski Yunan'da başlamaktadır. ¹⁶ Yüksek öğretimin köklerini, Eflatun'un 'Academia'sı (M.Ö. 388), Aristo'nun 'Lyceum'u ve hatta bir kamu araştırma kurumu niteliği de taşıması nedeniyle, 'İskenderiye Müzesi'ne kadar götürmek mümkündür. ¹⁷

Ancak, birçok kaynak Üniversitenin, pozitivist bir tarih anlayışı çerçevesinde, feodalitenin yarattığı bir kurum olduğu düşüncesinde birleşmektedir. ¹⁸ Örneğin, bu alanda başlıca kaynaklardan biri olan, "Ortaçağ'da Avrupa Üniversiteleri" adlı eserinde H. Rashdall, ilk Üniversitenin oluşumunu şöyle açıklar:

"Papalık ve imparatorluk gibi, üniversite, yalnızca ilk biçimini ve geleneklerini değil, bir anlamda bütün varlığını, rastlantıların yarattığı bir olgular demetine borçludur ve kökeni sadece bu olgular çerçevesinde anlaşılabilir.Üniversite, anayasal kiralık, parlamento ve jüri yoluyla yargı gibi, Ortaçağ'a özgü bir kurumdur." ¹⁹

Diğer taraftan, "Üniversitelerin Tarihi" adlı eserinde C. Charle ve J. Verger'in görüşleri şöyledir:

"Eğer üniversite sözcüğünü, nispeten sarıh bir şekilde, 'belli sayıda disiplinin yüksek bir düzeyde öğretimi için bir araya gelmiş, (az çok) özerk öğrenci ve öğretmen cemaati'

¹⁶ Timur, T., A.g.e., s. 33-34, "....Eski Yunan eğitim sisteminin temelinde 'müze' (museidon) vardı. Müze ilk olarak, yüksek öğretim kurumu değil, bilimsel araştırma merkeziydi. Fakat zamanla öğretim de vermeye başladı. Müze'ler başlangıçta İskenderiyeli Pisagorcuların kurdukları resmi, felsefi birer cemaat idiler ve ilkeleri daha sonra Eflatun'un Academia'sında ve Aristo'nun Lyceum'unda da benimsendi. İlk önceleri akademi vasfı ağır basan müzeler, sonraları bir yüksek öğretim kurumu nitelikleri kazanmaya başladılar ve Marrou'ya göre Miladi III.yüzyılın sonunda Atina ve İskenderiye'de, büyük felsefe okullarından her birine tahsis edilmiş profesörlük kürsüleri vardı..."

¹⁷ Gürüz, K., A.g.e., s. 57.

¹⁸ Bkz. H. Rashdall, A.g.e., s. 3; T. Timur, A.g.e., s. 15; K. Aytaç, A.g.e., s. 91; K. Gürüz, A.g.e., s. 57; A. Nitschke, A.g.e., s. 15.

¹⁹ Rashdall, Hastings, **The Universities of Europe in the Middle Ages**, (Oxford 1895), s. 3-5.

olarak anlarsak, bu kurumun XIII.yüzyılın başında İtalya, Fransa ve İngiltere'de doğmuş, Batı'ya özgü bir kurum olduğunu kabul etmemiz gerekir." ²⁰

Bu tanımlara göre, belki de Ortaçağ Üniversitelerinden önceki yüksek öğretim kurumlarını yalnızca 'yüksek okul' olarak tanımlamak gerekecektir. Dolayısıyla, İslam dünyasının üst düzey eğitim kurumu olan 'medreseler'i de bu tanımın içinde düşünebiliriz. Üniversitelerin tarihsel gelişimi kapsamında ileride değineceğimiz bir dizi gelişme bu iki kurum arasındaki farklılıkları ortaya koymamıza katkıda bulunacaktır. (Bkz. Bölüm 1.2.6.1.)

1.2.1. Ortaçağ'da İlk Üniversitelerin Kurulması

Üniversitelerin, Ortaçağ'da bir şehir örgütü olarak, feodal bir statü içinde doğdukları görüşü Batı'da yaygındır. Buna göre, üniversiteler, Haçlı Seferlerinin yarattığı sosyal hareketlilik ortamında, katedral okullarında öğretmen ve öğrenci birikiminin artması nedeniyle, bir kısım öğretmenin katedral dışında yer kirilayarak eğitimi oraya taşımaları sonucunda ortaya çıkmışlardır. ²¹ Ortaçağ Avrupa Üniversiteleri, bulundukları kentin adıyla anılıyorlardı. Kent, aynı zamanda üniversitenin tüzüğünü de belirlemekteydi. Bu kent üniversiteleri, 'birlikler' (Korporation, Alm.) şeklinde oluşmuşlardı ve kent içindeki loncalar ile de sıkı ilişkiler içindeydiler. ²² Nitekim, 'universitas' sözcüğü de lonca anlamına geliyordu. ²³

Ortaçağ Avrupasında, günümüz Batı Üniversitesinin prototipleri sayılan ilk üniversitelerin kurulması 11. yüzyılın sonlarıyla 12. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Birer kent unsuru olan ilk üniversitelerin, (kuruluş sırasıyla) Bologna, Paris ve Oxford'da, gerek kurumsal yapıları, gerekse eğitim yapıları ile birbirlerinden farklılıklar arz eden iki ayrı şekilde ortaya çıktıklarını bilmekteyiz. ²⁴ Avrupa'nın en eski üniversitesi olarak bilinen Bologna Üniversitesi, 1088 yılında kurulmuş olmakla

²⁰ Charle, Christophe; Verger, Jacques, **Histoire des Universités**, PUF, Paris, 1994, s. 3-4 (Bkz. T. Timur, A.g.e., s. 19).

²¹ Timur, T., A.g.e., s. 42.

²² Nitschke, A., 'Universitäten im Wandel', H. Linde, **Hochschulplanung**, Band 1 (Werner Verlag GmbH, Stuttgart, 1970), ISBN 3 8041 25107., s. 15.

²³ Aytaç, K., **Avrupa Eğitim Tarihi**, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992 (ISBN 975-548-016-1), s. 92. "Üniversitelerin ilk teşekkülünde, başlangıçta hocalar ile öğrencilerin birliği söz konusudur. Onun için de bu devrede üniversitelerden, henüz bugünkü anlamıyla 'ilimlerin birliği' (*universitas literarum*) değil, 'öğretmenler ile öğrencilerin birliği' (*universitas magistrorum et scholarium*) anlaşılmaktadır."

²⁴ Nitschke, A., A.g.e., s. 15.

beraber, mesleki öğrenim görmek isteyen öğrenciler tarafından finanse edilmekteydi. Buna karşılık, 1160 yılında kurulan ve çekirdeğini Notre Dame Piskoposluk Okulu'nun teşkil ettiği Paris Üniversitesi'nin amacı ruhban sınıfını yetiştirmekti ve Katolik Kilisesi tarafından finanse edilmekteydi. Bu nedenle Paris Üniversitesi öğretmenlerin yönetiminde olan bir kurumdur. Paris Üniversitesi'nden kısa bir süre sonra, 1167'de kurulan Oxford Üniversitesi ise Paris'ten getirilen öğretmenler tarafından oluşturulmuştur. ²⁵

İlk üniversitelerin kilise bünyesinden ayrılarak birer lonca niteliğine bürünmesi onların kent yönetimleri, yönetici zümre ve kilise arasında bir özerklik mücadelesine itmiştir. Üniversiteler, bu mücadele içinde, kendisini Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak gören Papalık'a dayanmışlardır. Bu konum üniversitelerin uluslararası alanda yayılmasına da katkıda bulunmuştur. Orta Çağ'da üniversiteler, birer kent unsuru oldukları ölçüde, kentsel yaşama katkıda da bulunuyorlardı. ²⁶ Kent içinde yığılan öğrenci kalabalığının yarattığı bazı toplumsal sorunların yanısıra, bunların bir tüketim grubu olarak kentlerin ekonomisine katkıları da olmaktaydı. ²⁷ 13.yüzyıldan itibaren üniversiteler, Avrupa geneline hızla yayılmıştır ve 15. yüzyıla gelindiğinde sayıları 58'e ulaşmıştır. ²⁸ Rashdall'ın verdiği tarihlere göre, 13. yüzyılda hız kazanan bu yayılımın güneyden kuzeye doğru gerçekleştiği anlaşılmaktadır: ²⁹

- **13. yüzyıl:** Vicenza (1204), Arezzo (1215), Padua (1222), Vercelli (1228), Siena (1246)

- **14. yüzyıl:** Roma (1303), Perugia (1308), Treviso (1318), Pisa (1343), Firenze (1349), Pavia (1361), Ferrara (1391), Avignon (1303), Grenoble (1339), Vien (1365), Praha (1347-48), Köln (1388)

- **15. yüzyıl:** Louvain (1425), Tübingen (1476-77)

²⁵ Gürüz, K., A.g.e., s. 57.

Aytaç, K., A.g.e., s. 91.

Timur, T., A.g.e., s. 42. " Feodal kuruluş, iki şekilde gerçekleşti. Ya genellikle Kuzey Avrupa'da (Paris, Oxford) olduğu gibi, öğretmenler (ustalar) bir araya gelerek ortak çıkarlarını koruyan bir statü hazırladılar; ya da aynı şeyi, Bolonya'da ve tüm Güney Avrupa'da olduğu gibi, öğrenciler gerçekleştirdiler."

²⁶ T. Timur, A.g.e., s. 43.

²⁷ Konuyla ilgili bakınız, Umberto Eco, **Günlük Yaşamdan Sanata**, Çev: Kemal Atakay, Adam Yayınları, 1993, s. 19 (Yazar, üniversitelerin daha ilk yıllarda kentlerin düzenini nasıl alt ettiğini anlatan bir dizi olayı Gilette Zeigler'in 'Le defi de la Sorbonne' adlı eserinden aktarmaktadır)

²⁸ Gürüz, K., A.g.e., s. 58

²⁹ Rashdall, Hastings, **Medieval Universities**, Volume II., (Oxford University Press 1936).

Avrupa'nın bu ilk üniversiteleri mesleki eğitim veren kurumlar olarak ortaya çıkmışlardır. Örneğin, 890 yılında kurulmuş olan hukuk okulunun devamı niteliğindeki Bologna Üniversitesi, bir hukuk üniversitesi niteliğini taşımaktaydı. Ancak, üniversiteyi Toledo'daki mütercimlik okulları veya Salerno Tıbbiyesi gibi önceki kurumlardan farklı kılan özellik, aynı kurumun çatısı altında farklı disiplinlerin yanyana okutuluyor olması ve öğrencilerin mesleki öğrenime başlamadan önce, "mantık, retorik, gramer, aritmetik, geometri ve müzik"ten oluşan ortak bir öğretim programı görüyor olmalarıydı. ³⁰ Örneğin, çok uluslu bir üniversite (Fransızlar, İngilizler, Normanlar ve Picardlar) olan Paris, başlangıçta dört fakülteden oluşmaktaydı. ³¹ Üniversiteye giriş niteliği taşıyan 'Liberal Sanatlar' (Artes Liberales, Lat.) Fakültesinde öğrenciler, o zamanın bilim dili olan Latince öğreniyorlar ve günümüzde doğa bilimleri ve felsefe bölümlerine karşılık gelen bu disiplinler ile tanışıyorlardı. Buradan mezun olduklarında 'Baccalareus' edinen öğrenciler, eğitimlerini 'Roma Hukuku' (facultas descretistarum), 'Tıp' (facultas medicorum) veya 'İlahiyat' (facultas theologorum) disiplinlerinde sürdürebiliyorlardı. ³²

Paris Üniversitesi'nde fakülteler özerktiler ve meclisleri vardı. Fakülte meclisleri, yöneticileri onaylar, terfi işlemlerini gerçekleştirir, gerektiğinde onların uygulamalarına karşı koyardı. 13. yüzyılın sonlarına doğru Paris'te fakülteler dekan seçiyorlardı. Başlangıçta rektör, öğrenci temsilcisiydi ve tek başına bütün üniversiteyi temsil etmiyordu. 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rektör, felsefe fakültesinin en yüksek konumundaydı ve zamanla diğer fakülteler tarafından da tanınarak 14. yüzyıla girildiğinde bütün üniversitenin yöneticisi durumuna gelmişti. ³³

Paris Üniversitesi'nden kısa bir süre sonra kurulan Oxford Üniversitesi (1167) ve Cambridge Üniversitesi (1209) için ise, gerek işleyiş metodları, gerekse Hristiyan doktrininin diyalektik analizi temeline oturtulmuş öğretim programları

³⁰ Gürüz, K., A.g.e., s. 58.

³¹ Timur, T., A.g.e., s. 43.

³² A. Nitschke, Paris Üniversitesinde ilahiyat eğitiminin, ilk üç yılı felsefe, sonraki beş yılı da ilahiyat olmak üzere toplam sekiz yıl sürdüğünü ve bu eğitim yapısının günümüzde Roma'daki Gregoriana Katolik Üniversitesinde halen devam etmekte olduğunu vurgulamaktadır. (Bkz. A. Nitschke, A.g.e., s. 15)

³³ Nitschke, A., "Studienaufbau in Paris", A.g.e., s. 15.

Aytaç, K., A.g.e., s. 92. "Üniversitelerin devlet ve kilise tarafından tanınmış özel yasaları ve özel mahkemeleri vardı."

bakımından Paris Üniversitesi model alınmıştır. ³⁴ Oxford ve Cambridge üniversiteleri zaman içinde, kuruldukları kentleri birer 'üniversite kenti' haline dönüştürmüş ve dünyanın en saygın iki üniversitesi haline gelmişlerdir.

Başlangıçta, Oxford ve Cambridge Üniversiteleri'nde, yalnızca profesörler için konaklama imkanı sağlanmaktaydı. Seçilmiş öğretmenlerin derslerine katılan öğrencilerin yaşamları, manastırlarda konaklayanların dışında, serbest bırakılmıştı. Önceleri kasaba halkıyla birlikte ikamet etmekte olan öğrenciler, daha sonraları binalar kiralarak birlikte konaklamaya başlamışlardı. ³⁵ Bu durum, 13.yüzyıldan itibaren kurulmaya başlayan kolejler ile değişmeye başladı ve öğrenciler ve öğretmenlerin birlikte yaşadıkları yeni bir üniversite modeli ortaya çıktı. ³⁶ Bu model, daha sonraları İngiliz kolonizasyonu ile Amerika kıtasına taşınacak ve evrim geçirerek kampüs Üniversitelerini yaratacaktır.

1.2.2. Üniversitenin Rönesans'daki Gelişimi

13. yüzyılda Avrupa'da yayılmaya başlayan Hümanist dünya görüşü 15. yüzyıla gelindiğinde doruk noktasına ulaşmıştı. Bu yüzyıldan başlayarak Hümanister, eski yüksek okulların, onların öğretilerinin ve skolastiğin geçerliliğini yitirdiği savıyla üniversiteleri eleştirmeye başlamışlardı. ³⁷ 1518 yılında Philipp Melanchton, Wittenberg'de büyük üniversite reformuna çağrıda bulunuyordu. ³⁸

Klasik Yunan ve Roma eserlerinin yeniden keşfi ile başlayan Hümanist hareket, üniversitelerin yapısında önemli değişikliklere neden oldu. ³⁹ Hümanistler ve profesörler arasındaki amansız tartışma, bilimler ile üniversite arasındaki ilişkinin

³⁴ Gürüz, K., A.g.e., s. 57.

³⁵ Turner, P. V., 'The British College on the Eve of American Colonization', A.g.e., s. 9.

³⁶ "P. V. Turner, İngiliz kolej modelinin ilk örneği olarak 1264 yılında Oxford'da kurulan Merton Koleji'ni göstermektedir." (Bkz. P.V. Turner, A.g.e., s. 9)

³⁷ Nitschke, A., 'Die Universität in der Renaissance, Reformation und Gegenreformation: Übergang zum Humanismus', A.g.e., s. 17..

³⁸ Nitschke, A., 'Humanistische Universitätsreform', A.g.e., s. 17.

³⁹ Aytaç, K., A.g.e., s. 99. "Rönesansın hayat idealine uygun düşün bu humanist eğitim ideali, çok yönlü yaratıcı bir düşüncedir. Amacı ise, 'her yönlü gelişmiş insan (homo universale)' dir. Bu eğitim ideali aristokratik bir karakter kazanmaktadır."

çözünmesine yol açtı. Örneğin, bir çok üniversitede ders veren Kopernik, bilimsel çalışmalarını bu kurumların dışında gerçekleştirmişti. ⁴⁰

Aristo ve Eflatun'un eserlerinin Avrupa üniversitelerine yayılması, büyük coğrafi keşifler ve önemli buluşlar ile meydana gelen bilgi patlaması sonucu Hımanist dünya görüşü, Hristiyan doktrinine göre önem kazandı ve Rönesans'ı takip eden Reform hareketlerine yol açtı. ⁴¹

Üniversite reform hareketi ile kilisenin üniversite üzerindeki etkisi azalmaya, buna karşılık, devletin etkisi artmaya başladı. Bunun sonucunda teoloji ve dinî hukuk önemini kaybetti. Kamu yöneticilerinin yetiştirilmesi önem kazandı. Helenistik etüdler öğretim programlarında yer aldı. Tıp öğretiminde İslam eserlerinin yerini, Hipokrat ve Galen'in eserleri aldı. Hukuk öğretiminin içeriği değişti ve tarih ile yabancı dil öğretimi de önem kazandı. Öğretim programlarındaki bu gibi değişiklikler Wittenberg (1502), Alcalá (1508), Marburg (1527), Koenigsberg (1544), Jena (1558), Leiden (1575) ve Helmstedt (1576) gibi yeni kurulan Protestan üniversitelerinde daha kolaylıkla gerçekleşti. ⁴²

16. yüzyılın başlarına gelindiğinde Batı Avrupa üniversitelerinin, çoğunluğu, Oxford ve Cambridge'de olduğu gibi, kilise ve devlet içi seçkin zümreyi oluşturacak kişilerin eğitimini sağlayan bir araç olma işlevini taşıyordu. Bu tarihlerden itibaren giderek hızlanan bir tempoyla sürececek olan bir evrim sürecine giren üniversiteler, sanayi toplumlarının yarattığı 'kapitalist üniversite' niteliğine bürünmeden önce en büyük değişikliğe, Avrupa'da mutlak monarşilerin kurulması ve giderek ulusal bilinçlerin oluşması yoluyla uğramışlar ve bu oluşuma kendileri de katkıda bulunmuşlardır. Bu süreçte üniversiteler, giderek özerkliklerini yitirmişler ve devlet kontrolü altına girmişler, profesörler de devletin memurları haline gelmişlerdir. ⁴³ Bilim ile dinsel öğretilerin çatışması da bu sürece

⁴⁰ Nitschke, A., 'Übergang zum Humanismus', A.g.e., s. 17.

⁴¹ K. Gürüz'e göre, 13. yüzyılda Thomas Aquinas ile başlayan bu hareket, Martin Luther'in 1517'de 95 tezini içeren bildirisini Wittenberg Üniversitesi'nin kapısına çivilemesiyle noktalanmıştır. (Bkz. K. Gürüz, A.g.e., s. 58)

⁴² Gürüz, K., A.g.e., s. 58.

⁴³ Timur, T., A.g.e., s. 55-57, "Mutlak monarşiler XV.yüzyıldan XVII.yüzyıla kadar uzanan bir süreç içinde kuruldular. Bu uzun zaman dilimi içinde üniversiteler iki önemli değişikliğe uğradılar. Bunlardan birincisi, giderek artan bir şekilde siyasi otoritelerin kontrolü altına girmeleriydi. O zamana kadar daha çok kiliseye bağlı olan üniversiteler, artık devletin artan ihtiyaçlarına yanıt vermeye, devlete biligili hukukçular ve ehliyetli memurlar yetiştirmeye başladılar. Devlet, profesör tayinlerinde ve öğrenci seçiminde gitgide daha etkili oluyor ve her

hız vermiştir. Örneğin, Fransa Kralı I. François tarafından, 1530 yılında kurulan 'Collège Royal'ın (bugünkü adı Collège de France) amacı, Katolik Kilisesi'nin etkisiyle, Sorbonne'un öğretmeyi reddettiği 'insan bilimleri' alanındaki yeni gelişmelerin öğretilmesini sağlamaktı. ⁴⁴

Üniversite reform hareketini müteakip, Katolik üniversitelerinin kurulmasıyla bir karşı-reform hareketi başlamış ve Katolik yüksek okullarıyla İspanyol kolonilerine kadar yayılmıştır. Bunlardan, 1538 yılında açılan Santo Domingo, aynı zamanda Amerika kıtasında açılan ilk üniversite olmuştur. 1551 yılında kurulan San Marcos (Lima, Peru'da) ve Mexico Ulusal Üniversitesi onu takip eden üniversiteler olmuşlardır. ⁴⁵

16. ve 17.yüzyılların toplumsal değişimi içinde, özellikle öğrenci sayılarının ve sınıfsal kompozisyonlarının farklılaşmasıyla Üniversitelerin yapısı da değişmeye başladı. Avrupa'nın kuzeyindeki Protestan ve güneyindeki Katolik Üniversitelerinin sayıları öğrenci nüfusuna paralel olarak 17.yüzyılın ortalarına kadar hızlı bir artış gösterdi. 17. yüzyılın ortalarından itibaren ulusal bilinçlerin hızla oluşmakta olduğu bir döneme girilirken, üniversite nüfusu ile öğrenci ve öğretim üyeleri dolaşımı da durgunluk içine girdi. 18.yüzyılın Aydınlanma Çağı'na girilirken Batı üniversiteleri de ulusallaşma sürecine girdiler. ⁴⁶

1.2.3. Aydınlanma Çağında Üniversite

Galileo ve Newton gibi büyük bilim adamlarının yaptığı buluşlar 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'sında yeni bir dünya görüşü doğmasına neden olmuştur. ⁴⁷ Bu dünya görüşü, nedenlerin araştırılmasının, deneyler ile doğrulanmasının, gerçeği öğrenmenin en doğru yolu olduğuydu. Önde gelen isimleri arasında, Fransız

konuda denetimini artırıyordu. Buna karşılık öğretim üyeleri, muntazam maaşa bağlanmaları, güzel binaların inşası, meslek statüsünün garantiye alınması vb. gibi hususlarda teselli buluyorlardı."

⁴⁴ Gürüz, K., A.g.e., s. 58-59, "Kral bu kurumu kurmakla aynı zamanda kilisenin etkisini törpülemeyi amaçlamaktaydı."

⁴⁵ Gürüz, K., A.g.e., s. 59.

⁴⁶ Timur, T., A.g.e., s. 58-59.

⁴⁷ Chaunu, Pierre, **Aydınlanma Çağı Avrupa Uygarlığı**, Çev:M. A. Kılıçbay, Dokuz Eylül Yayınları, 2000, (ISBN 975-6981-38-5), s. 7. "Yaklaşık 1680 ile 1770, hatta 1780 arasında, yoğun, bir çerçeve içine oturtulması zor, ama reddedilemez bir gerçek kendini dayatmıştır: Aydınlanma Avrupası. XVII.yüzyıldan XVIII.yüzyıla geçildiği andan itibaren, kuzeye doğru, yani Latin Hristiyanlığına doğru kayan yaşlı Akdeniz Havzasında bir dönüşüm meydana gelecektir. Bu bölgeye kısa bir süre sonra Avrupa adı verilecektir."

filozofları Marquis de Condorcet, René Descartes, Denis Diderot, Jean Jacques Rousseau, Voltaire ve İngiliz filozof John Locke'u gösterebileceğimiz bu döneme, 'Rasyonalizm', 'Akıl' ya da 'Aydınlanma Çağı' adı verilmiştir. ⁴⁸

Tarihçi Pierre Chaunu bu dönemin önemini şöyle vurgulamaktadır:

"20.yüzyılın toplumsal uygarlığı hala, 1620-1650 arasında ikibin yıllık yol alışları özgün bir yapının kalıbına dökmeyi ve fizikçilerimizin dedikleri gibi, düşünce düzenindeki 'kritik bir devrim kitlesini' harekete geçirmeyi başarmış olan akıllı insanın beşyüz yıllık macerasına yaslanmaktadır. 1620-1650 arasında, Galileo ve Descartes'ın formüllerinin etrafında, bilgi aleminde matematiğin önceliği, yani evrenin anlaşılabilir yapısının matematikleştirilmesi artık geri dönülmez bir şekilde gerçekleştirilmiştir... Bu hakiki başlangıç, o zamandan bu yana herşeye hükmetmiştir." ⁴⁹

Aydınlanma Çağı'nın ortaya çıkardığı yeni düşünce sistemi içinde, deneyelere ve dikkatli gözlemlere dayalı 'bilimsel yöntem' anlayışı yatmaktadır. Bu dönem, matematik, fizik, kimya, anatomi, astronomi gibi alanlarda önemli gelişmelere yol açmıştır. ⁵⁰ ⁵¹ Dönemin felsefecileri, bilgiyi ansiklopedilerde derlemişler ve bilimsel kurumlar kurmuşlardır. Felsefeciler, bilimsel yöntemin insan doğasına da uygulanabileceği düşüncesiyle, eğitim, hukuk, felsefe ve politika alanlarına yeni boyutlar kazandırmışlardır. ⁵² Rasyonalizm ve Ampirizm bu döneme damgasını vuran düşünce akımlarıdır. H. Arslan bu düşünce sistemlerini şöyle açıklar:

"Rasyonalizm, Plato kaynaklı bir anlayışla (evren bir sayılar armonisine göre düzenlenmiştir) evrenin insan zihninin işlediği gibi işlediğini ve bu nedenle evrenin matematiksel dilinin şifresini çözerek işleyiş yasalarını bulmanın mümkün olduğunu varsayar...Empirizmde de aynı şey söz konusudur. Bilimsel bilgi deney ve gözleme dayanır, önemli olan olgulardır. Göremiyorsanız gözlem ve deney de yapamayacaksınız demektir. Gözlemleyemediğiniz,

⁴⁸ Jones, W.T., "Age of Reason", **The World Book Encyclopedia**, USA 1978, Vol.1, s. 130.

⁴⁹ Chaunu, P., A.g.e., s. 7-8. "...Genişleme ve Gelişme gibi modern kategoriler, mekanist yüzyılın belirleyici eseri olan bir dünya imgesi ile insan imgesinin bugüne aktarımlarından kaynaklanmaktadır. Bu apaçıklık inkar edilemez. XVIII.yüzyıl, Galileo devriminin ilk genişleme cephesi üzerinde yer almaktadır. Voltaire'den d'Alembert'e, Leibniz'den Kant'a bütün Aydınlanma döneminin sahip çıktığı bu soy zinciri nasıl rededilebilir?"

⁵⁰ Türkbağ, A. U., 'Doğu'nun Akşamından Batı'nın Şafağına: Modern Avrupa'yı Yaratan Anlayışın Doğuşu', **Doğu Batı düşünce dergisi**, yıl.4, no.14, (şubat, mart, nisan 2001), s. 103-110. "Yazar, Aydınlanma Çağı'nın kırılma noktasını matematik'in oluşturduğunu vurgulamaktadır."

⁵¹ Chaunu, P., A.g.e., s. 15. "Yeni bir dünya sistemi, matematik aletinin de yardımıyla, ikibin yıllık bir sentezin yeniden yorumu olan skolastik düzenin yerine, artık geriye dönülmez bir şekilde ve elli yıl içinde (1630-1680) geçmiştir."

⁵² Jones, W.T., A.g.a., s. 130.

deneyini yapamadığınız bir şeyi matematiğin diliyle formüle edemezsiniz ve bu durumda bilim de yapmıyorsunuz demektir." ⁵³

Yine bu dönemde 'Latince', bir bilim dili olma ayrıcalığını yitirmiştir. ⁵⁴ Bir devrim niteliğindeki bu gelişme, Alman hukukçu ve filozof Christian Thomasius'un (1655-1728), cesur çabasıyla gerçekleşmiştir. ⁵⁵ Thomasius, aynı zamanda, bilimlerdeki yeniliklerin eğitim sisteminde karşılık bulabileceği bir üniversite reformunu dilegetirmiştir. ⁵⁶ Kısa bir süre sonra, 1711 yılında, Halle Üniversitesi'nde Nicolaus Hyeronimus Gundlig'in başlattığı yeni reform hareketi sonucu Halle ve Göttingen üniversiteleri bilimsel araştırma, yazın ve öğrenim özgürlüğü prensiplerini kalıcı bir şekilde yüksek öğretime getiren ilk üniversiteler olmuşlardır. ⁵⁷ A. Nitschke, bu sayede üniversitelerin dinamik bir yapıya büründüklerini belirtmektedir. ⁵⁸ Gerçekten de 18.yüzyılın sonlarına gelindiğinde, ülkenin dağınık yapısı ve tüm fakirliğine karşın Alman Üniversiteleri bilimde ileri bir seviyeye gelmişlerdir. ⁵⁹

17.yüzyıl, Galileo ve Newton gibi modern bilimi yaratan bilim adamlarına tanık olmuştur. Bunlardan bazıları Üniversitelerde görev almışlardı, ancak bilimsel

⁵³ Arslan, H., 'Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar', **Doğu Batı düşünce dergisi**, yıl.2, no.7 (mayıs, haziran, temmuz 1999), s. 55-79.

⁵⁴ Chaunu, P., A.g.e., s. 12. "Ancak 1680-1690'dan itibaren, Batı, yerel dillerle yazmaya başlamıştır ve Alman, İskandinav, Tunalı Doğu, 1770'lere kadar Latince'ye başvurmaya devam etmiştir."

⁵⁵ Okyayuz, Mehmet, "Ernst Bloch'un Gözüyle Alman Aydınlanması", **Doğu Batı düşünce dergisi**, yıl.2, no.7, (mayıs-haziran-temmuz 1993), s. 159. "Thomasius'un Hristiyan dogmalarına karşı mücadelesini diğer kişilerden ayıran önemli bir husus, kürsülerde ilk kez Almanca dilinde ders vermesiydi. Bu, bilim dili Latince olan o dönemin Avrupası'nda, başlıbaşına bir devrim niteliği taşımaktaydı; ki, bunun neticesinde, fildişi kulesi akademisyenlerinin kendi aralarındaki iletişim, öğrenciler ve şehir burjuvazisinin okuma yazma bilen kesimleri arasında yaygınlaşmaktaydı."

⁵⁶ Nitschke, A., "Universitäten im Aufklärungszeitalter", A.g.e., s. 21. "Prusya kralı tarafından Halle Üniversitesine tayin edilen Thomasius, kraliyet akademilerinin yapısını yeni bilimler çerçevesinde yenilemeyi hedefleyen bir 'üniversite reformu' önermiştir."

⁵⁷ Nitschke, A., A.g.e., s. 22. "1711 yılında, Halle Üniversitesinden Nicolaus Hiyeronymus Gundlig, üniversite özgürlüğü düşüncesini ilk dile getiren kişi olmuştur. Gundlig'e göre, 'Üniversitede bilimsel araştırma yapan kişi durmaksızın ilerlemek durumundadır. Araştırmaya hiçbir sınırlama getirilmemelidir, profesörler birbirlerine görüşlerini dayatmamalıdır. Eğitim ve yazma özgürlüğünden daha önemli bir şey yoktur.' "

⁵⁸ Yazar, bu dönemde, Göttingen'de kurulan yeni kurulan üniversitede, öğrencilerin yeni bilimsel gelişmelerle donatılması amacıyla profesörlerin yanı sıra küratörlerin de görev aldığını aktarmaktadır. Genç neslin kendilerini geliştirmesi ile bu gelişmenin toplumsal boyuta taşınmasının hedeflendiğini belirtmektedir. Ayrıca yazar, bu dönemde, yeni bir ders yönteminin de ilk defa ortaya çıkmakta olduğunu söylemektedir; "Profesörler, maaşlarının yetersizliğinden öğrencilere ücretli özel konferanslar vermeye başlarlar. Zaman içinde, Halle'de bu özel konferanslar günde 5-7 saate kadar çıkmıştır ve daha sonra zaman darlığından haftada 2-3 saate indirgenmiştir." (Bkz. A. Nitschke, A.g.e., s. 22)

⁵⁹ Timur, T., A.g.e., s. 67.

gelişmelere yol açan gelişme ve tartışma ortamı, üniversite dışında kurulan bilimsel derneklerde oluşmuştur. ⁶⁰ Londra'daki (1662) 'Royal Society', Paris'teki (1666) 'Academie Royale de Sciences', Roma'daki (1660) 'Accademia dei Lincei' ve Floransa'daki (1657-1667) 'Accademia del Cimento' bu tür kurumların ilk örnekleri olmuştur. ⁶¹ İngiltere'de üniversite ile Royal Society barış içinde birarada yaşamayı sürdürürken, İtalya ve Fransa'da akademiler, tamamen bir geçici üniversite ve çoğu zaman da karşı-üniversite rolü oynamışlardır. ⁶²

18.yüzyılın Aydınlanmayı yaratan büyük düşünürleri de üniversitenin dışında kalmışlardır. Bunun başlıca nedeni, o dönemde üniversitenin rolünün gerek kiliseye, gerekse monarşilere hizmet etmek üzere, ihtiyaç duydukları yetişmiş insan gücünün sağlanması şeklinde belirlenmiş olmasıydı. ⁶³ ⁶⁴ Bu anlamda eğitim, giderek toplumsal (veya kitlesel) bir boyut da kazanmaya başlamıştır. ⁶⁵

P. Chaunu'nun söylediği gibi; "Aydınlanma, 19.yüzyılın sürekli büyümesine ve 20.yüzyılın patlamalı dönüşümüne açılmaktadır." 18.yüzyılın bilgi birikimi (bilgi patlaması?), Kant'ın 1781 tarihli kitabı, "Saf Aklın Eleştirisi" ile formüle edilerek bu dönüşümün hazırlayıcısı olacaktır. ⁶⁶ H. Arslan'ın ifadesiyle; "Newton'ın pratikte gerçekleştirdiği ve Kant'ın teoride en iyi formülasyonunu yaptığı ampirizmle rasyonalizmin sentezi, modern çağın egemen bilim anlayışının da hareket

⁶⁰ Gürüz, K., A.g.e., s. 59. "Mesela, Fibonacci Padua, Copernicus Krakow, Kepler Graz, Linz ve Prag, Galileo Padua ve Newton Cambridge Üniversitelerinde görevli idiler. Ayrıca, bu bilim adamları yine bu kurumların ürünleri idi."

⁶¹ Nitschke, A., "Die Akademien", A.g.e., s. 20.

⁶² Chaunu, P., A.g.e., s. 195.

⁶³ Timur, T., A.g.e., s. 61-63. "Üniversitelerin birincil işlevi insanları biçimlendirmek ve o sayede ulusların ruhunu oluşturmak olmalıydı. Daha sonra, örf ve adetlerin geliştirilmesi ve dini inançların pekiştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, bu dönemde Paris Üniversitesi'nde öğretim sistemi ve öğrencilere telkin edilen dünya görüşü böyleydi."

⁶⁴ K. Aytaç, Aydınlanma Çağı'nın Akılcılığı ve Doğacılığının pedagojiye damgasını vurduğunu söylemektedir; "Akl, herşeyi düzeltebilecek bir güç olarak kabul edildiği için, eğitimin de akla uygun bir biçimde düzenlenmesi talep edilmektedir. İnsan zihni, doğuştan bir 'boş levha' (tabula rasa) olarak kabul edilince, o zaman önemli olan, eğitimin bu boş levha üzerine yazdığı şeydir." (Bkz. K. Aytaç, 'Aydınlanma Çağı'nın Genel Karakteristiği', A.g.e., s.165)

⁶⁵ Chaunu, P., A.g.e., s. 27.

⁶⁶ Yazar, "Kantçı eleştirisellik, aklın güçsüz olduğunun itirafını içermektedir. Bu eleştiri, insan zihninin devşirdiği hasadın tümünü biraraya getirmemesi ölçüsünde herşeyi açıklayamaz duruma düşmüştür" demektedir. (Bkz. P. Chaunu, A.g.e., s. 29)

noktasını oluşturmaktadır." ⁶⁷ Kant'ın (1724-1804) getirdiği temel sistematik felsefi açılımlar modern sosyal bilimlerin doğuşuna yol açmış ve bilimlerin birbirinden ayrıldığı, özerk alanlara ayrıldığı bir süreci başlatmıştır. ^{68 69}

İlk defa 18. yüzyılda, İskoç üniversitelerinde, matematik, tıp, astronomi, hukuk, fen bilimleri ve sosyal bilim alanlarında ayrı kürsü ve profesörlükler ihdas edilmiştir. Matematikte Colin Maclaurin, kimyada Joseph Black, felsefede Francis Hutcheson, David Hume ve Dugald Steward, tarihte William Robertson, iktisatta Adam Smith, hukuk ve iktisat tarihinde John Millar gibi İskoç profesörleri, Kuzey Avrupa Protestan üniversitelerindeki meslektaşlarıyla birlikte aydınlanma çağıının ve bilimdeki gelişmenin öncüleri olmuşlardır. ⁷⁰

Aydınlanma düşünürleri, bu dönemin üniversitesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Örneğin Diderot'a göre gerçek bir üniversite "bir ulusun bütün çocuklarına fark gözetmeden kapılarını açan, evrensel bilimi kucaklayan, yeni bir üniversite" olmalıydı. ⁷¹ Ne var ki, Diderot'nun tarif ettiği üniversite o dönemde gerçekleşmemiştir.

1.2.4. Fransız Devrimi ve Modern Üniversitenin Temellerinin Atılması

1789 Fransız Devrimi daha ilk elden, eski rejimin kurumlarından biri olan üniversiteleri, yararsız ve kalıplaşmış oldukları gerekçesiyle kaldırmıştır. ⁷² Bu durum Fransa'da bilim ve eğitim hayatında da bir kesinti yaratmış ve ihtilalin getirdiği

⁶⁷ Hüsamettin Arslan, bu sentezi şöyle ifade etmektedir: "Rasyonel (mantıksal) olan, sayılabilir, ölçülebilir, hesaplanabilir olan, hesaplanabilir olan matematiksel olan, matematiksel olan gözle görülebilir olandır, gözle görülebilir olan matematiğin diliyle ifade edilebilir olan, matematiğin diliyle ifade edilebilir olan rasyonel (mantıksal) olandır. Modern bilim, daha yerinde bir ifadeyle teknobilim bu temele, göz ve görme temeline dayanır." (Bkz. H. Arslan, 'Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar', **Doğu Batı düşünce dergisi**, yıl.2, no.7 (mayıs, haziran, temmuz 1999), s. 60)

⁶⁸ Kahraman, H. B., 'Modernite, Sosyal Bilimler ve Bir Disiplinlerarasılık Olarak Görsellik', **Doğu Batı düşünce dergisi**, yıl.2, no.7 (mayıs, haziran, temmuz 1999), s. 146.

⁶⁹ Chaunu, P., A.g.e., s. 29. "Aydınlanma, bu parçalanmış bilginin kırıklı uzamı üzerinde yayılmakta, parlamakta ve göz kırpmaktadır. Bilimler birbirinden ayrılmakta, edebiyat özerk bir kesim haline gelmekte, tarih de özerk akış yolundaki talebini dile getirmektedir. XVIII.yüzyıl daha şimdiden XIX.yüzyıl çözümlerini önermektedir."

⁷⁰ Gürüz, K., A.g.e., s. 59.

⁷¹ Timur, T., A.g.e., s. 63. Yazar Diderot'nun şu sözlerini aktarıyor: "Kamu eğitiminin ilgi alanında değişen bir şey olmaz... Amaç, bütün yüzyıllarda aydın ve erdemli insanlar yetiştirmektir."

⁷² Nitschke, A., A.g.e., s. 21.

'eşitlik ilkesi' çerçevesinde, 1789-1799 arasında Fransa'da eğitimin yapısı tamamen değişmiştir. ⁷³ Kapatılan üniversitelerin yerine, her biri ayrı mesleki eğitim veren 'politeknikler' (yüksek okullar) kurulmuştur. ⁷⁴ Napoleon Bonapart döneminde, 1806'da kurulan 'yeni üniversite'de imparatorluğun iyi işlemesi için gerekli askeri ve sivil mevkileri dolduracak yetenekli insanların yetiştirilmesi amaçlanıyordu. Bu şekilde devlete bağlanan Üniversite kurumu, yine Bonapart döneminde, 1808 yılında 'İmparatorluk Üniversitesi' adını alarak tüm eğitim sistemini altında örgütleyecek şekilde birleştirilmiştir. ⁷⁵

Napoleon Bonapart döneminde kurulan politekniklerin ardından, Batı Dünyası'nda 19. yüzyılın başlarında, bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin fen ve mühendislik eğitimini zorunlu kılması sonucu, 'teknik yüksek okullar' kurulmaya başlanmıştır. Örneğin, yüzyılın hemen başlarında Alexander von Humboldt'un Meksika'da kurduğu madencilik okulu Orta Amerika'daki modern yer bilimleri eğitiminin temelini oluşturmaktadır. ⁷⁶ İngiltere'de ise 1799'da kurulan 'The Royal Institution'a bağlı laboratuvarlar zaman içinde teknik kolejlere dönüşmüş ve bu kolejlerin sınavlarını yapmak amacıyla 1832'de Durham, 1836'da da Londra üniversiteleri kurulmuştur. Almanya'da, 1825 yılında kurulan 'Karlsruhe Technische Hochschule' daha sonra kurulan diğer Alman teknik üniversitelerine örnek olmuştur. ⁷⁷

Aydınlanma Çağı'nın eğitim reformu, Almanya'da karşıt bir akımın doğmasına neden olmuştur. Bu, ilk olarak Göttingen Üniversitesi'nde bir düşünce akımı olarak ortaya çıkan 'Yeni Hümanizm'dir. ⁷⁸ Bu anlayış, insanın bir meslek ya da

⁷³ Timur, T., A.g.e., s. 64. "İhtilal, eski rejimin tüm aracı kuruluşlarına ve loncalarına saldırırken, üniversiteleri de ihmal etmedi. Ve sadece üniversiteleri değil, Aydınlanma'nın ünlü akademilerini de hizaya getirdi....Kurucu Meclis, 14 Haziran 1791'de onayladığı kanunla tüm korporasyonları kaldırmıştı. Cumhuriyeti ilan eden Konvansiyon ise, 15 Eylül 1793 kararnamesi ile üniversiteleri ilga etti."

⁷⁴ Nitschke, A., A.g.e., s. 21. "Yönetici kadroları yetiştirmek amacıyla École Normale Supérieur, mesleki eğitim amacıyla da École Polytechnique kurulmuştur."

⁷⁵ Timur, T., A.g.e., s. 65-66. "Emperyal Üniversite ilhamını geniş ölçüde Cizvit kolejlerinden aldı. Temel ilkesi sadakatti ve öğretim üyeleri, biçimi akademik derecelere göre değişen üniformalar (cüppeler) taşıyorlardı."

⁷⁶ Nitschke, A., A.g.e., s. 21.

⁷⁷ Gürüz, K., A.g.e., s. 61.

⁷⁸ Aytaç, K., 'Yeni Hümanizm', A.g.e., s. 217. "Bilgiyi halka yaymayı amaç edinmiş Aydınlanma, pratik yönden topluma yararlı, akla uygun bilgileri esas almakta ve buna uygun düşen yeni bir eğitim ideali tespit etmek istemektedir. Bunun sonucu olarak da hem Rönesans'ın hümanist eğitim ideali, hem de diğer dogmatik-dini eğitim idealleri yıkılmış olmaktadır.... Yeni Hümanizm, Aydınlanmanın istediği şekilde popülerize

bir zümre mensubu ve bir vatandaş olarak yetiştirilmesini değil, onu içselleştirerek öncelikle bir insan olarak içten şekillendirilmesini hedeflemektedir. Antik kültür ve dillere olan ilginin artması bu dönemin karakteristik özelliğidir.⁷⁹ Yeni Hümanist eğitimciler, Alman eğitimine Antik Çağ'ın genel insani değerleri ve idealleri ile uyumlu bir biçim vermek istemişlerdir. Önce, klasik filoloji ile başlayan bu alandaki çalışmalar, daha sonra okul reformlarına aktarılmıştır. Avrupa'nın bugüne kadar süren klasik lise ve üniversiteleri bu reformlarla meydana gelmiştir. Humboldt, Fichte ve Schleiermeier bu Aydınlanma karşıtı Alman üniversite reformunda öne çıkan isimler olmuşlardır. Bu kişiler 1810 yılında Berlin Üniversitesi'nin kurulmasında önemli rol oynamışlardır.⁸⁰

Bir ideal olarak modern üniversitenin, Fransız Devrimi'nin ve Napolyon Savaşlarının etkisiyle şekillenen Almanya'nın ürünü olduğu genel kabul görmektedir.⁸¹ Almanya, 19.yüzyılın başlarında Fransız işgaline uğramıştı ve Fransız işgal bölgesi içindeki yirmi iki Alman üniversitesi de kapatılmıştı. Napoleon tarafından kapatılan Halle Üniversitesi yetkililerinin Prusya Kralı III. Frederick'e başvurmaları üzerine Wilhelm von Humboldt, kral tarafından 1809 yılında Prusya eğitim sistemini yeniden organize etmek ve Berlin Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirilmişti.⁸² Humboldt, ülkenin eğitim sistemini bir bütün olarak düşünüyordu. Bu sistem üç kademededen oluşmaktaydı: "İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim".⁸³ Her kademe, kendinden önce gelen kademeyi zorunlu bir ön aşama olarak gerektirdiği gibi, kendinden önce gelen kademe de onun zorunlu bir izleyicisi olacaktı.

edilmiş bir halk eğitimi yaratmak istememekte, daha çok halkı temsil edecek düşünce önderlerinin yetiştirilmesini amaç edinmiş bulunmaktadır."

⁷⁹ Aytaç, K., A.g.e., s. 218. "Bu tutum içerisinde, o zamana kadar büyük ölçüde ihmal edilmiş olan Yunan kültürü, ön plana alınmaya başlamaktadır."

⁸⁰ Aytaç, K., A.g.e., s. 219.

Nitschke, A., 'Von der Universität Humboldts bis ins 20. Jahrhundert', A.g.e., s. 21-22.

⁸¹ Timur, T., 'Almanya ve Üniversite: Toplumsal Gerilik, Bilimsel İlerilik', A.g.e., s. 67.

⁸² Gürüz, K., 'Willhelm von Humboldt (1767-1835) ve Araştırma Üniversitesi', A.g.e., s. 62.

⁸³ Aytaç, K., 'Willhelm von Humboldt', A.g.e., s. 227-228. "Humboldt, 1809'da Kültür ve Eğitim Bölümü Başkanlığına getirildikten sonra Prusya şehirlerinin okul reformlarını yapma görevini üzerine aldı. İki okul reformu planı hazırladı ve ayrıca da üniversite reformu yaptı. Her iki okul reformu planında da geleneksel ortaöğretim anlayışına karşı çıkarak temelde şu ilkeyi alır: Okullar, belirli bir zümrenin çıkarına göre hizmet eden kurumlar değil, ulusun ortak malı olarak genel insan eğitimini amaç edinmelidirler."

Humboldt'un yaklaşık bir yıllık görev süresi içinde ortaya koyduğu ilkeler, modern üniversitenin kurumsal yapısının oluşmasındaki en önemli aşamalardan biri olarak kabul edilmektedir. Humboldt, yükseköğretim reformunu 1809 yılında hazırladığı 'Berlin'deki Yüksek Bilim Kurumlarının İç Ve Dış Organizasyonu Üzerine' başlıklı raporuyla ortaya koymuştur. ⁸⁴ O zamana kadar, geleneksel üniversitelerin eğitim yapısı iki kademedен oluşmaktaydı. Bir tür hazırlık aşaması olan 'Sanat Fakültesi'ni tamamlayan öğrenciler, ikinci aşamada teoloji, hukuk ve tıp fakültelerinden birine devam etmekteydi. Humboldt'un raporunda, Berlin'de kurulacak yeni üniversitede teoloji merkezli geleneksel sistemin terkedilmesi ve yerine, bir ilim olarak felsefenin getirilmesi önerilmekteydi. Artık üniversitede önce felsefe eğitimi verilecek ve daha sonra diğer branşlara geçiş sağlanacaktı. ⁸⁵ Wilhelm von Humboldt'un öngördüğü Üniversitenin temel işlevi, herhangi bir mesleğe yönelik olmayan eğitim ve araştırma faaliyetleridir (Wissenschaft als Beruf, Alm.). Bu işlev çerçevesinde eğitimin amacı, kişilerin kendilerini tanımalarını ve gelişmelerini sağlamaktır (Bildung, Alm.). ⁸⁶ Humboldt'un yeni Berlin Üniversitesi'nin kuruluş esasları dört başlıkta toplanabilir:

- **Bilim olarak felsefe yoluyla öğretim:** Felsefe, böylece 'saf ilim fikri' kavramıyla eş anlamlı kılınmaktadır. 'Saf ilim', yani felsefe, pratik hayata yönelik, faydacılığa yönelik, faydacılığa hizmet eden ve uygulamalı olan ihtisaslaşmış bir ilim dalı değil, bütün disiplinlerin üzerine dayanması gereken bir ana bilimdir.
- **Pratik hayattan uzak kalma:** Bu ilkeye göre, ilmî faaliyet, ekmek parası kazanmak için değil, 'yaratıcı bir zihni üretim' için olmalıdır.
- **Araştırma ile öğretimin (teorinin) birliği:** Üniversitelerde yapılacak öğretim, ilmî araştırmalara dayanmalıdır.
- **Devlete ve kiliseye karşı bağımsız olma:** Bu ilkeye göre üniversiteler, ilmî araştırmaları ve buna dayalı öğretim faaliyetlerinde devlete ve kiliseye karşı özerk kuruluşlar olmalıdır. ⁸⁷

T. Timur, "Humboldt da Üniversite anlayışında Kant gibi özgürlük fikrinden yola çıkıyordu ve kapalı bir sisteme karşıydı" demektedir. ⁸⁸ Bu bağlamda, Kant'ın saf

⁸⁴ W. von Humboldt'un 1809 yılında Berlin'de modern Üniversitenin temel ilkelerini ortaya koyduğu raporu; 'Über die innere und äussere Organisation der höheren Wissenschaftlichen Anstalten zu Berlin'. (Bkz. K. Aytaç, A.g.e., s. 229)

⁸⁵ K. Aytaç, A.g.e., s. 230.

⁸⁶ Gürüz, K., A.g.e., s. 62. "Wilhelm von Humboldt ile birlikte, araştırma da Üniversitenin işlevleri arasına girmiş, senato ve fakülte gibi akademik organlar ile doçent ve profesör ünvanları da kurumlaşmıştır."

⁸⁷ Aytaç, K., A.g.e., s. 230.

akla dayalı felsefi geleneğinden gelen Humboldt'un bilim, araştırma, öğretme ve öğrenme özgürlüklerini (Lehrfreiheit und Lernfreiheit, Alm.) modern Üniversiteye kalıcı bir temel oluşturacak biçimde ortaya koyması Üniversite tarihinde bir dönüm noktası oluşturmaktadır.

Aydınlanma düşüncesi Amerikan Üniversitelerini de etkisi altına almıştır. Kökeni Koloniyel dönemde kurulan Püriten kilise okullarına dayanan ve sıkı bir dinsel yapıya sahip ilk Amerikan Üniversitelerinin, öğrenciyi pratik hayata hazırlamak ve dolayısıyla sivil toplumu biçimlendirmek amacıyla 'birlikte yaşama ve öğrenme' modelini benimsedikleri bilinmektedir. Ancak, Aydınlanma'nın etkisiyle 'laiklik' ve 'liberalleşme' kavramları Amerikan Üniversitesine girmiş ve eğitimin klasik Avrupa formasyonuna uyumu gerçekleşmiştir. Birçok yeni kolej ve büyük özel Üniversitelerin kurulması bu döneme rastlamaktadır. Humboldt Üniversitesinin etkisiyle, 1880 yılında Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde ilk mezuniyet sonrası okul faaliyete geçmiş ve bu şekilde 'araştırma üniversitesi' adı altında yeni bir üniversite türü doğmuştur. Buna karşılık, ABD'de gittikçe artan teknik eğitim ihtiyacının karşılanması amacıyla, 1862 yılında çıkarılan 'The Morrill Land-Grant Act' adlı federal kanunla, özellikle tarım ve makina alanlarında faaliyet göstermek üzere her eyalette en az bir devlet üniversitesi kurulması için arazi tahsis edilmiş ve üniversite eğitiminin ülke yüzeyine yayılması sağlanmıştır.⁸⁹ Dolayısıyla, ABD'de geleneksel elitist kolej eğitimiye karşı, pragmatik eğitim anlayışının Land Grant Üniversiteleriyle kurumsallaştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Üniversitelerin, 19.yüzyıl boyunca yaşadıkları önemli değişimlerin bir başka boyutu da İngiltere'de gerçekleşmiştir. Yukarıda ele aldığımız gibi, Aydınlanma ve Devrim Sonrası Fransa'sında Emperyal Üniversite modeli ortaya çıkmıştı ve Fransız sistemi, Üniversiteleri devlet hiyerarşisi içine yerleştirmiş ve kısır bir

⁸⁸ Timur, T., 'Kant ve Üniversite', A.g.e., s. 70-71. "Yüksek bilim kurumlarının özelliklerinden biri, diyordu Humboldt, bilimi daima henüz tamamen çözülmemiş bir problem olarak ele almak ve bunun sonucu olarak da (liseler sadece hazır ve kabul edilmiş bilgilerle uğraşır) bunları öğretirken araştırmayı hiç terk etmemektir. Bu bakımdan, yüksek bilim kurumları denilen şey, devlet içinde aldıkları şekilden bağımsız olarak, insanların düşünce hayatından, buna ayrılacak zamandan ve bilimsel araştırmaya götüren özleminden başka bir şey değildir."

⁸⁹ W. Rath, Land Grant Üniversitelerini, Fransız Devrimi ve Batı Dünyası'nı saran özgürlük mücadelesinin dolaylı sonucu olarak göstermektedir. Bunun nedeni, Amerika'da artık eğitimin bir sivil hak olarak görülmeye ve devletin yüksek öğretimde ağırlığını koymaya başlamasıdır. (Bkz. Wolfgang Rath, A.g.e., s. 70-79)

merkeziyetçilik altında bütünleştirmişti. Almanya'da ise, ülke sathına yayılan üniversiteler, araştırma faaliyetleriyle eğitimi, özerk bir yapıda, ileri bir düzeye çıkarmışlardı. Sanayi Devrimini en erken tamamlayan ülke olan İngiltere'de ise, durum oldukça farklıydı. Bu dönemin İngiltere'sinde, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin üniversitelerin dışında gerçekleşmiş olması, Oxford ve Cambridge üniversitelerinin 19.yüzyıl sonlarına kadar uygulamaya dönük araştırmalara ve teknolojiye kayıtsız kalmış olmaları dikkat çekicidir. Ancak, ivme kazanan Sanayi Devrimi'nin artan teknolojik ihtiyaçlarının bilimsel alt yapısını kurmak ve üretimin ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan gücünü sağlamak gerekmektedir.⁹⁰

Bu gerekler, İngiltere'de üniversitelerin, Oxford ve Cambridge'in dışında, iki yönden gelişmesine neden olmuştur. Bunlardan birincisi, Londra'da 1820'lerde kurulan iki kolejin 1836 yılında 'Londra Üniversitesi' adı altında birleştirilmesiyle gerçekleşmiştir. İkincisi ise, ilk örneğini 1851 yılında kurulan Manchester Üniversitesi'nin oluşturduğu, kent üniversiteleri olarak tanımlayabileceğimiz 'Civics Üniversiteleri'dir (bunlar, kısaca Civics olarak adlandırılmaktadırlar). Üniversiteler ile bilim ve teknolojik gelişmeler arasındaki bağı gerçekleştiren bu üniversiteler, ivme kazanan sanayi devrimine paralel bir gelişme içinde 19.yüzyılın sonlarına kadar çoğalmışlardır. Diğer taraftan, İngiltere'nin geleneksel üniversiteleri Oxford ve Cambridge, zaman içinde aynı süreci yaşamışlar, ancak bu süreçte özerkliklerini de kaybetmemişlerdir.⁹¹

İngiliz Üniversitesi, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürge ülkelerine de yayılmaya başlamıştır. 1857'den itibaren Hindistan'da, Kalküta, Bombay ve Madras üniversiteleri Londra modeline uygun olarak kurulmuşlardır. 1850'de kurulan Sydney ve Melbourne, 1869'da kurulan Yeni Zellanda'daki Otago üniversiteleri Birleşik Krallık topraklarında kurulan diğer örneklerdir.⁹² Kolonizasyon döneminde, Amerika Kıtası'na üniversiteyi taşımış olduğu da göz önüne alındığında, İngiliz veya daha iyi bilinen adıyla Anglosakson üniversite modelinin dünyada önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

⁹⁰ Timur, T., A.g.e., s. 73-77.

⁹¹ Timur, T., A.g.e., s. 73-77.

⁹² Gürüz, K., A.g.e., s. 64.

1.2.5. 20.Yüzyıla Girerken Üniversiteler

19.yüzyılın ikinci yarısı, Batı Dünyası'nda endüstri devrimini müteakip kapitalizmin hızla gelişmesine ve Avrupa'nın hemen hemen tümüne şekil veren üretim biçimi haline gelmesine tanık olmuştur. M. Arkoun, bu süreci şöyle ifade etmiştir:

"18. yüzyılda başlayan Aydınlanma Çağı, iki önemli devrimi beraberinde getirdi ve 19. yüzyılın sonuna doğru modernist hareketin oluşumunu hazırladı. Bu devrimler, dinî gözetim altındaki monarşik düzenin yıkılıp, yerine halkın iradesine dayalı yeni bir politik düzen oluşması ile Batı'nın sömürgeci üstünlüğünü ve hegemonyasını körükleyen endüstri devrimi ve kapitalizmin yükselişiydi." ⁹³

Üniversiteler de, ulusal birliklerin kurulduğu ve milliyetçiliğin yükseldiği bu evrimin bir parçası olmuşlardır. 19.yüzyılın başlarından itibaren Batı Dünyası'nda hayranlık uyandıran, öğretim ve araştırma özgürlüğü fikrini yücelten Humboldt Üniversitesi, toplumsal gerçeklerle üniversite gerçeğinin gelgitleri arasında başta Almanya olmak üzere, Fransa, İngiltere ve ABD'de değişik ideolojik boyutlar kazanmıştır. ⁹⁴ Belki de ilk olarak, en güçlü ifadesini Fichte ve Hegel'de bulan bu süreçte üniversiteler tamamiyle devlet kontrolüne geçmişlerdir. ⁹⁵ 19.yüzyıl boyunca ve 20.yüzyılın büyük bölümünde, Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda üniversiteler, devletin tekelinde olmuşlardır. ⁹⁶

Almanya'da, Humboldt'tan Bismark'a uzanan süreçte üniversiteler hayli çalkantılı bir dönem geçirmişlerdir ve Bismark döneminden itibaren, Alman üniversiteleri radikal milliyetçi bir dönüşümün içine girmişlerdir. ⁹⁷ Bismarck

⁹³ Arkoun, Mohammed, **Mimar**, no: 37, (December 1990), s. 6-7.

⁹⁴ Timur, T., A.g.e., s. 150, "Öğretim ve araştırma özgürlüğü fikrini yücelten Humboldt Üniversitesi belli toplumsal ve kültürel koşulların ürünüdür. Bu koşullar değişmeye başlayınca üniversite gerçeği de değişmeye başlamıştı."

⁹⁵ Özbudun, S., Demirel, T., 'İdeolojinin Üretimi, Yeniden Üretimi ve Üniversiteler', s. 29-48, F. Alpkaya, T. Demirel, F. Ercan, H. Mihçı, İ. Önder, S. Özbudun, M. Özügürlü, **Eğitim: Ne İçin? Üniversite: Nasıl? YÖK: Nereye?**, Ütopya Yayınevi, 1999, (ISBN 975-8382-13-6). "İdealist filozoflar Fichte ve Hegel'e göre eğitimi düzenleme görevi, devletin alanına girmektedir. Bu anlayış, devletlerin milli devletler biçiminde örgütlenmesinden sonra daha da yaygınlaşmıştır. Devletin eğitimi, kendi düzenini korumak ve sürdürmek gereksinimi içinde olmasında, milliyetçilik ideolojisi büyük bir rol oynamıştır."

⁹⁶ Özbudun, S., Demirel, T., A.g.e., s. 37.

⁹⁷ Timur, T., A.g.e., s. 153, "P. Lavissey Alman Üniversitelerindeki radikal milliyetçi dönüşümü, daha belirgin bir şekilde, Bismark'la başlatır."

döneminde Alman üniversitelerinde aydınlanma ve teori egemenliği yerini, eylem ve uygulama egemenliğine bırakmıştır. ⁹⁸

Fransa'da ise, Napoleon'un Emperyal Üniversite'si 1815 yılında 17 bölgesel üniversiteye bölünmüş ve bunlardan bir kısmı kapatılmasıyla, Fransız üniversitesi birçok izole fakülteden oluşan bir yapıya bürünmüştür. 19.yüzyıla damgasını vuran yüksek öğretimi özgürleştirme çabaları ancak Louis Bonaparte'ın düşmesinden ve III. Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra gerçekleştirilen köklü bir üniversite reformuyla mümkün olmuştur. III. Cumhuriyet döneminde, 1875 yılında çıkarılan bir kanunla üniversitelerin özgür bir biçimde yeniden örgütlenmesi hedeflenmiştir. Ancak Fransa'da, o güne kadar dağınık ve birbirinden bağımsız varlıklarını sürdüren fakültelerin, gruplar halinde örgütlenerek yeni üniversitelerin çatısı altında toplanması, 1896 tarihli bir kanunla gerçekleşmiştir. Bakanlıkça atanan bir rektör ve 'üniversite konseyi'nin seçtiği rektör yardımcıları tarafından yönetilen Fransız üniversitelerinde 1968 reformuna kadar önemli bir yapısal değişiklik olmamıştır. Cumhuriyetçi Fransız üniversitesi, toplumsal eşitlik ve laiklik çerçevesinde gelişmiştir. Bilimsel temeli pozitivist bir rasyonalizm olan fizik-matematik temelli bu yaklaşımın, Almanya'daki felsefi idealizmin yerini aldığı ve tüm disiplinlerin birbirini tamamladığı 'bütüncül' bir üniversite çerçevesi oluşturduğunu görülmektedir. ⁹⁹

Anglosakson üniversiteleri ise, 'idealist' Alman eğitimi ve 'pozitivist' Fransız eğitime karşın, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, 'ampirizm ve pragmatizm'in egemen olduğu bütüncül bir temelde yapılanmışlardır. ¹⁰⁰ Amerika Birleşik Devletleri'nde iç savaştan sonra, İngiltere'de ise 1870'lerden itibaren üniversite ve öğrenci sayılarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Bunun başlıca nedeni, her iki ülkenin de içine girmiş oldukları hızlı sanayileşme ve kapitalistleşme sürecidir. Bu süreçte, İngiltere'de üniversitelerin Humboldt modelinin vurguladığı araştırma işlevinden çok, öğretim işlevine ağırlık vererek toplumsal refahı artırma, kültürü

⁹⁸ Lavissee, Pierre, **Universités Allemandes et Universités Françaises, Revue des Deux Mondes**, 1884, s. 629. (Bkz. T. Timur, A.g.e., s. 153) "Almanya'da üniversiteye milliyetçi esprinin egemen olması, araştırma ciddiyetini ve öğrenme-öğretme özgürlüğünü yok etmemiştir."

⁹⁹ Timur, T., A.g.e., s. 155-158.

¹⁰⁰ Timur, T., A.g.e., s. 158-159.

ilerletme ve gelir farklılıklarını azaltmada önemli birer aygıt olma görevini üstlendikleri görülmektedir.

Diğer taraftan, yüzyılın sonlarına doğru yeni bir üniversite modelinin, Amerikan Üniversitesinin şekillenmesine de tanık olunmaktadır. Kolej merkezli Amerikan eğitimi, mesleki ve faydacı amaçlara dayanan bir öğretim sisteminin, öncelikle 'bölüm' (department, ing.) ve sonra da 'okul' (school, ing.) adları altında birimlere ayrılması şeklinde yapılanmıştır. Bu mesleki birimlerin çoğalması Amerikan üniversitelerinin büyümesinde önemli rol oynamıştır. Bu yapılanmaya direnen Johns Hopkins, Princeton, Stanford gibi üniversiteler diğerlerine oranla küçük kalmışlardır.

Burada, Amerikan üniversite modelini Batı Avrupa modelinden ayıran iki temel özellik öne çıkmaktadır: "Birincisi, öğrencilerin tercihlerinin büyük ölçüde dikkate alındığı esnek ve eklektik bir 'cursus' sisteminin uygulamaya konulmasıdır. Bu çerçevede öğrenciler doğa bilimleriyle toplum bilimlerinin ortak bir şekilde yer aldığı lisans programlarını izleyebilmektedirler. İkincisi ise, bu sistem, karmaşık bir öğrenci kitlesinin bir araya gelmesini sağlamakta ve genel, teknik ve bilimsel formasyonu birleştiren kurumlardan oluşan bir yapı meydana getirmektedir."¹⁰¹ Böylece, 20. yüzyılın başlarında Amerikan üniversiteleri, hızlı kapitalistleşme sürecinden etkilenerek çoğunluğunu işadamlarının oluşturduğu 'mütevelli heyeti'nce (board of trustees, ing.) yönetilmeye başlanmıştır. Belli bir rantabilite anlayışına paralel olarak gelişen bu sistem giderek Avrupa ve diğer Dünya ülkelerine yayılmıştır.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başından itibaren üniversitelerde meydana gelen yapısal gelişmeleri K. Gürüz şöyle özetlemektedir:

"Eğitim-öğretimin yanında, temel bilimsel ve uygulamalı araştırmalar ile toplum hizmetleri, üniversitenin temel işlevleri arasına girmeye başlamıştır. Mesleki öğretimin önem kazanması, üniversitenin bir kurum olarak toplum üzerindeki etkisinin derinleşmesi ve faaliyetlerinin yürütülmesi için gerek kamu kaynaklarından, gerekse özel kaynaklardan giderek artan miktarlarda harcama yapılmasının zorunlu hale gelmesi ile üniversitenin kamuya karşı

¹⁰¹ Timur, T., A.g.e., s. 160-161.

sorumlu kılınmasını, denetlenmesini temine yönelik yapılar tesis edilmeye ve düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır." ¹⁰²

19. yüzyılın son yarısında artık tamamen Batı Dünyası tarafından başı çekilen bilim, teknoloji ve üniversite eğitimi dünyanın diğer gelişmekte olan ülkeleri tarafından da örnek alınmaya başlanmıştır. Örneğin, Japonya'da 'Tokyo Üniversitesi' 1877, 'Kyoto Üniversitesi' 1897, 'Tohoku Üniversitesi' 1907, 'Kyushu Üniversitesi' 1910, Hong Kong'da 'Hong Kong Üniversitesi' 1905 ve Tayvan'da 'Tsing Hua Üniversitesi' 1911, İsrail'de 'Haifa Technion' 1912, Brezilya'da 'Rio de Janeiro Üniversitesi' 1920, Singapur'da 'Raffles College' 1929 yılında kurulmuşlardır. ¹⁰³ Üniversitelerin dünyaya yayılması, 20.yüzyılın başında büyük hız kazanmıştır.

1.2.6. Türk Üniversite Sistemi

Üniversitelerimiz ve diğer yükseköğretim kurumlarımız, bu alandaki mevcut kurumlarımızın yerine geçmek üzere, Batı'dan olduğu gibi almış olduğumuz kurumlardır ve bugünkü Türk yükseköğretiminin kökenlerini medreselerde aramak doğru olmaz. Ancak, Osmanlı İmparatorluğunda Batılılaşma çabalarıyla birlikte kurulan Batı'dakilere benzer yükseköğretim kurumlarına geçişin nedenlerini anlayabilmek amacıyla Türk yükseköğretiminin tarihsel gelişimini incelemek gerekmektedir.

1.2.6.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Yükseköğretimi

Batılılaşma Öncesi Türk Yükseköğretimi

Türk yükseköğretiminin tarihine ilişkin yayınların çoğunda, geçmişte İslam Dünyası'nın en üst seviyedeki eğitim kurumları olan medreselere atıfta bulunulduğu görülmektedir. Arapça'da, 'ilim öğrenilen yer' ya da 'öğrencilerin içinde oturup ders okuduğu bina' anlamına gelen medrese, İslam ülkelerinde orta ve yüksek öğretimi örgütleyen kurumdur. ¹⁰⁴

¹⁰² Gürüz, K., A.g.e., s. 64.

¹⁰³ Gürüz, K., A.g.e., s. 64.

¹⁰⁴ Ahunbay, Zeynep, 'Medreseler', *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt:5, s. 320.

10. yüzyılın ortalarında Müslüman olan Karahan hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han ve ardılları ile öteki Müslüman Türk devletlerinin yöneticilerinin, Halifelik merkezi Bağdat'taki 'Dârü'l-ilm' kurumlarını örnek alarak Türkistan ve İran'da yeni okullar açtıkları bilinmektedir.^{105 106} "Bu ilk Türk okullarında fıkıh (İslam Hukuku), tıp, astronomi, matematik bilimleri okutuluyor, mezunlarına da âlim deniyordu" diyen Sakaoğlu'na göre,

"Medreselerin asıl gelişimi Büyük Selçuklular döneminde, vezir Nizamülmülk'ün (ölüm 1092) öncülüğünde başlamıştır.... Kuruculuğunu Nizamülmülk'ün yaptığı Nizamiye medreselerinin ilki 1065'te Bağdat'ta öğretime açılmış, bunu İsfahan, Rey, Nişapur, Merv, Belh, Herat, Basra nizamiyeleri izlemiştir. Burslu ve yatılı bu medreseler herkese açık, örgün ve parasız kurumlardı." ¹⁰⁷

Ancak, Tekeli ve İlkin'e göre; "Mezhepler arası yarışın sürdüğü bir dönemde kurulan Nizamiye medreselerinin amaçlarından biri de, sonraki nesillerin Sünnî olarak yetiştirilmesini sağlamaktı. Bu nedenle medrese eğitimi devlet tarafından desteklenen, yönlendirilen bir kurum olarak ortaya çıkmıştır." ¹⁰⁸

Anadolu'da ilk medreseler, 12. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu Türkleri tarafından kurulmaya başlanmıştır. Konya'da kurulan 'Altun Aba', 'Sultaniye', 'Sırçalı', 'İnce Minareli', 'Karatay', 'Atabekkiye', Kayseri'de kurulan 'Hundî (Hunat) Hatun', Sivas'ta kurulan 'Gök Medrese', 'Buruciye', 'Çifte Minareli Medrese' ve Ankara'daki 'İzzeddin Keykâvus' medreseleri bunlardandır. Ayrıca, aynı dönemde kurulan 'Dârü's-şifa', 'Dârü'r-reha', 'Dârü's-sihha', 'Dârü'l-âfiye', 'Şifahâne' adlı sağlık kurumları da tedavi amaçlı birer öğretim kurumuydular. ¹⁰⁹

¹⁰⁵ Sakaoğlu'na göre, "Nişapur hakimi Emir Nâsır bin Sebüktekin (1000 yılına doğru) ilk İslam medresesinin kurucusu olarak bilinmektedir". (Bkz. Necdet Sakaoğlu, 'Müslüman Türkler ve Medreselerin İlk Dönemi', **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1991 (ISBN 975-470-134-2), s. 16)

¹⁰⁶ Ara Altun, 1028 tarihli, Sengbest'teki Arslan Cahib külliyesindeki bir eyvanlı Gazneli medresesi ile Semerkand'ın Şah-ı Zinde bölgesinde toprak üzerine çıkartılan 1066 tarihli, dört eyvanlı bir Karahanlı medresesinden bahsetmektedir. (Bkz. Ara Altun, **An Outline Of Turkish Architecture In The Middle Ages**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1990, (ISBN 975-7538-07-8), s. 217-218)

¹⁰⁷ Sakaoğlu, N., A.g.e., s. 16.

¹⁰⁸ Tekeli, İlhan; İlkin, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, (ISBN 975-16-0535-0), s. 12.

¹⁰⁹ Sakaoğlu'na göre, "bu kurumlar, zengin ve sürekliliği güvence altına alınmış vakıflarla destekleniyordu. Medreselerin bazıları ihtisas kurumları olarak örgütlenmiş, Dârü'l-kurra, Dârü'l-Kur'an, Dârü'huffaz adını alanlar, Kur'an-ı Kerim'in türlü okunuş biçimlerinin öğretildiği, hafız yetiştiren; Darü'l-hadisler, enstitü işlevinde, hadislerin ele alındığı, öğretilip yorumlandığı; Dârü't-tıplar da, hekimlik bilgilerinin ve pratiklerinin kazandırıldığı kurumlar

Diğer taraftan Osmanlılar'ın, bir yükseköğretim kurumu olarak medrese tipolojisini sürdürdükleri görülmektedir. 1330 yılında Orhan Bey tarafından yaptırılan İznik'teki medrese, ilk Osmanlı medresesi olarak bilinmektedir.¹¹⁰ Osmanlı Beylik dönemi, gerek bu yükseköğretim kurumunun yaygınlaşması, gerekse okutulan dersler bakımından önemli bir aşama göstermiştir.¹¹¹ Sakaoğlu bu dönemi şöyle tanımlamıştır:

"Denilebilir ki bu dönem medreseleri, öğretim kadroları, kaynakları, fıkıh ve kelâmın yanı sıra riyaziye, felsefe, astronomi, tıp bilimlerinin yan yana okutulması, yetkin bilginlerin yetiştirilmesi bakımından; henüz gücünü ve olgunluğunu kanıtlayamamış küçük bir beylik için gerçekten bir övünç vesilesidir.... Oysa sonraki yüzyıllarda Osmanlı medreselerinde yetişenler, düşünceye, pozitif bilimlere olumsuz bakacaklar, daha da ileri giderek düşmanlık güdeceklerdir."¹¹²

İstanbul'un fethini takib eden dönemde, medrese kurumunun önemli bir gelişim gösterdiği bilinmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, "Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da 1463-1471 yılları arasında yaptırttığı Sahn-ı Seman denilen sekiz medrese Osmanlı topraklarındaki medrese teşkilatında yeniliklere esas oldu. Bu medreseler İlahiyat ve İslam Hukuku fakülteleri karşılığydılar ve diğer medreseler arasında en üst konuma getirildiler."¹¹³ şeklinde aktardığı bu dönem, Sakaoğlu'nun ifadesiyle, 'Osmanlı eğitim tarihinde ikinci atılım noktasını' teşkil etmektedir.¹¹⁴ İstanbul'da yapılan ve bugün Fatih Külliyesi olarak bilinen, "sekiz medrese, bir cami, bir kütüphane, Dârü't-talim denilen ve okuma yazma ile temel din bilgilerinin verildiği bir mektep, Dârü's-şifa, eczane, konukevi vb."

olmuştu. Anadolu Selçukluları gibi Osmanlılar da bu üç tip uzmanlık medreslerine, genel medreselerin üstünde bir konum vermişlerdi." (Bkz. N. Sakaoğlu, A.g.e., s. 17)

¹¹⁰ Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1988, (ISBN 975-16-0043-X), s. 1.

¹¹¹ Sakaoğlu, N., A.g.e., s. 24. "Orhan Bey 1326 yılında Bursa'yı aldıktan sonra beylik merkezini İznik'ten buraya naklederek halk arasında "Manastır Medresesi" adıyla anılan medreseyi inşa ettirdi. Orhaniye medreselerinin üçüncüsü İznik'in alınışından sonra buradaki bir kilisede çalışmaya başladı. Orhan Bey oğlu Süleyman ise İznik'te yeni bir medrese yaptırttı. Murad Hüdavendigâr, Bursa'da Çekirge'de camiye merkez alan büyük medresesini 1365'te yaptırttı. Daha sonra I. Bayezid'in (1389-1402) Bursa'da ve Edirne'de, oğlu Çelebi Mehmed'in (1413-1421) Bursa'da, II. Murad'ın (1421-1451) Bursa'da ve Edirne'de yaptırttıkları külliyeler kapsamında medreseler, bimarhaneler ve dârü'l hadisler vardı.... Kuruluş dönemindeki bu medrese hareketinin, sonraki gelişme dönemine oranla daha tutarlı bir düzeyde olduğu sezinleniyor. Çünkü, örneğin Doğunun ve Batının tıp alanındaki kitaplarının çevirileri, yalnız bu evrede, Bursa medresesinde okutulmuştur. Burada ders veren hekim yazarların ve uzmanların varlığı da düşündürücüdür.... İlk Osmanlı medrese kitabı da, 14. yüzyılın ortalarında Molla Şemseddin Fenarî tarafından yazılan 'Mantık'dır."

¹¹² Sakaoğlu, N., A.g.e., s. 25.

¹¹³ Uzunçarşılı, İ. H., A.g.e., s. 3.

¹¹⁴ Sakaoğlu, N., A.g.e., s. 25.

yapılardan oluşan bu büyük yükseköğretim kompleksi Fatih Sultan Mehmet döneminde medrese eğitime verilen önemin göstergesidir. ¹¹⁵ (şekil 1.2-1)

'Sahn-ı Seman' medreseleri, İslam bilimleri ve Arap edebiyatı konularında yükseköğretim yapan ve üst düzey kurum olma özelliğini 16. yüzyıl ortalarına kadar sürdürmüşlerdir. ¹¹⁶ 16. yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1550-1557 yılları arasında Mimar Sinan'a yaptırılan Süleymaniye Külliyesi, klasik dönem Osmanlı yükseköğretim düzeninin doruk noktasını temsil etmektedir. ¹¹⁷ (şekil 1.2-2) Tekeli ve İlkin, medreselerin yapısını şöyle anlatmaktadır:

"Medreseler, 'Hariç' ve 'Dahil' olmak üzere temelde ikiye ayrılıyordu. Hariç medreseleri, temel hazırlık bilgilerini vermeyi ve bilimsel eserleri izleyebilecek düzeyde Arapça öğretmeyi amaçlıyordu. Dahil medreseleri ise yüksek düzeyde ilim veriyordu. Herbiri kendi içinde kademelere ayrılıyordu. Katip Çelebi'ye göre, Fatih döneminde 4'ü hariç, 3'ü dahil olmak üzere 7 kademeli bir medrese sistemi kurulmuştu. Bunlar aşağıdan yukarıya şöyle sıralanıyordu: '1) Haşiye-i Tecrid Medreseleri (Yirmili Medreseler), 2) Miftah Medreseleri (Otuzlu Medreseler), 3) Kırklı Medreseler, 4) Hariç Medreseleri, 5) Dahil Medreseleri, 6) Sahn-ı Semân Medreseleri, 7) Altmışlı Medrese.' Sıralamada medreseler, müderrislerin gündeliklerine göre kademeleniyordu. 16. yüzyılda Kanunî, Süleymaniye Medresesi'ni kurduğunda ise yeni kademelerin eklenmesiyle kademe sayısı ona çıkarılmıştır. Yeni kademeler şöyledir: '8) İkinci Altmışlı, 9) Musile-yi Süleymaniye, 10) Süleymaniye.' Medrese eğitimi 12 yıl sürerdi. Süleymaniye külliyesinde tıp-göz hekimliği, matematik ve doğa bilimleri ile Darülhadis uzmanlık medreseleri vardı." ¹¹⁸

Osmanlı sınırları içinde örgütlenen ve hiyerarşik bir düzen içinde sınıflara ayrılan medreseler bir çeşit devlet kurumu olarak Osmanlı düzeninin önemli bir parçasını

¹¹⁵ Uzunçarşılı, İ. H., A.g.e., s. 10. "Fatih döneminde camiye dönüştürülen Ayasofya kilisesi yanındaki papaz odaları medreseye çevirilerek Ayasofya medresesi kuruldu. Bir süre sonra da bu medrese en üst mertebeye çıkarıldı. Eş zamanlı kurulan Eyüp medresesi ise Fatih zamanında Sahn kabul edildi. Daha sonraları medreselerin adedi arttı, vilayetlerde medreseler yapıldı ve bu suretle medreseler derece itibarıyla bir tasnife tabi tutuldu."

¹¹⁶ Ahunbay, Z., 'Medreseler', **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, cilt:5, s. 323.

¹¹⁷ Uzunçarşılı, İ. H., A.g.e., s. 33. "Kanunî Sultan Süleyman, Süleymaniye camisiyle beraber medreselerini ve diğer tesislerini, 1550-1557 yılları arasında İstanbul'un yedi tepesinden biri olan ve bugün de onun adıyla anılan semtte, Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Süleymaniye camisinin kuzey tarafına düşen kısımda medrese-i evvel ve medrese-i sâni denilen birinci ve ikinci medreselerle kuzey-doğu kısmında bir hamam bulunur. Caminin mihrabı aksında, kible tarafında bir Dârü'l-hadîs ve caminin tam güneyine tesadüf eden kısımda medrese-i râbi yani dördüncü medrese ve bunun doğusunda da medrese-i sâlis yani üçüncü medrese vardır. Yine caminin güney-batısında tıp medresesi ve eczahane, caminin batı kısmına düşen tarafında ise imaret, tabhane ve Darüş-şifa denilen hastahane yaptırılmıştır."

¹¹⁸ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 16. (Bkz. Cahid Baltacı, **XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, Güneş Yayınları, 1987.)

oluşturmaktaydı. Ancak, bu kurumu bir üniversite olarak nitelendirebilir miyiz? Öncelikle, gelişimine ve iç yapılanmasına kısaca değindiğimiz medreseler ile 12. yüzyıldan itibaren gelişen Avrupa üniversiteleri ne ölçüde benzerlikler ve farklılıklar içermektedir?" sorularına yanıt aramak gerekmektedir.

Tekeli ve İlkin, Avrupa üniversiteleri gibi belirli bir programa göre eğitim yapan medreseler ile üniversiteler arasındaki benzerlikleri şu dört başlıkta değerlendirmişlerdir:

"Avrupa üniversitelerinin ilahiyat dışındaki programını oluşturan Trivium (salus) içinde bulunan gramer, retorik ve mantık-diyalektik ile Quadrivium (Rabu) içinde bulunan aritmetik, geometri astronomi ve musiki gibi yedi dersin medrese programında karşılıkları vardı. Eğitime bina ve maksut yeni gramer ile başlanır. Bir müddet sonra mutavvel okunur. Bedii, Beyan Meani'den ders, yani retorik görülürdü. Sonra Şemsiye, Şerhi Matali ile Mantık öğretilerek Trivium tamamlanmış olurdu. Daha sonra ihmal edilmiş olsa da Quadrivium'un dersleri, hesap, hendese, heyet Fatih'in medrese programı içinde yer alıyordu. Musiki ise hikmet içinde düşünülüyordu. Ama medrese sistemi içinde gelişme göstermemişti. En önemli farklılık akli bilimlerin ve felsefenin ilahiyatı desteklemek amacıyla da olsa medrese eğitiminde kullanılmamasıydı.

İkinci olarak, hem üniversitede hem de medresede bu programa uygun olarak eğitimin tamamlandığının bir diploma ile saptanmasıydı. Üniversite 'licentia docenti', medrese ise 'icazetname' veriyordu. Üniversitenin verdiği diploma kurum adına veriliyordu, ama 'icazetname'de müderris esastı....

Üçüncü olarak, hem üniversitede hem de medresede eğitim görenlerin toplumda alacağı görevlerin diplomalarına göre belirlendiği söylenebilir. Hangi kademe medreseden icazet alanların hangi kademedede bir müderris olacağı, ya da ne büyüklükte bir kent kadı olacağı ya da kalemiyenin hangi düzeyinde görev alacağı belirlenmişti....

Dördüncü olarak, hem üniversitelerin hem de medreselerin gelecekteki öğretim kadrolarını kendi içlerinden yetiştirerek bilginin yeniden üretilmesine süreklilik sağladıkları söylenebilir. Orta ve alt kademedeki medreselerin öğrencilerine 'suhte' veya 'softa' deniliyordu. Üst kademe medrese öğrencilerine 'danişment' adı veriliyordu. Medreselerin öğretim kadrosu "müderris" ve onun yardımcısı "muid"lerden oluşuyordu. Medrese hocaları için müderris kelimesi 16. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Daha önce bunlara molla deniliyordu. Müderris olabilmek için Sahn-ı Semân derecesinde icazet almak gerekiyordu. İcazet aldıktan 7 yıl sonra 'ruus' imtihanına girip kazananlar 'dersi-âm'lık payesini kazanırdı. Bunlara İstanbul ruusu diploması verilir ve hilat giydirilirdi. Dersi-âm'lar en alt kademe medreselerde müderrislikten başlayarak, kademelenme içinde yükselirlerdi. " 119

119 Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 16-18.

Bu saptamalar bize, medrese içinde kuralları belirli bir bilimsel otorite yapılanması olduğunu göstermektedir. Ancak, Tekeli ve İlkin'in gösterdiği bu dört benzerliğe karşın, üniversiteler ile medreseler arasında örgütleniş biçimleri açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Bölümün başında da değindiğimiz gibi, Ortaçağ Avrupa'sında üniversiteler feodal yapı içinde bir kent örgütü olarak kurulmuşlardır. Bunlar, öğretmen ve öğrenci loncaları halinde örgütlenmişlerdi. ¹²⁰ Bu örgütlenme biçimi üniversitelere kilise veya feodal devletin baskısına karşın belirli bir yönetsel serbestlik sağlamaktaydı. İslam dünyasında ise, vakıf olarak kurulan medreselerin yönetimi ve müderrislerin atamaları vakıf senedinde belirtildiği biçimde gerçekleştiriliyordu. ¹²¹

Bu denetim mekanizmasının Osmanlı medreselerinin yönetiminde güçlü bir merkeziyetçilik kazandığını görmekteyiz. ¹²² Örneğin müderrislerin atamaları, ellili medreselere kadar kazaskerler, elliden yüksek medreselerde ise şeyhülislamın arzı ve sadrazamların inhasıyla yapılıyordu. ¹²³ Müderrislerin idari veya bilimsel serbestlikleri yoktu. ¹²⁴ Aynı değerlendirmenin, diploma vermesi, belirli bir amaç için belirli bir programa göre eğitim yapması, Osmanlı bürokrasisinin büyük bir bölümünün yeniden üretimini üstlenmesi bakımından bir yükseköğretim kurumu niteliklerine sahip olan Enderun mektebi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. ¹²⁵

¹²⁰ Aytaç, K., A.g.e., s. 92. "Üniversitelerin ilk teşekkülünde, başlangıçta hocalar ile öğrencilerin birliği söz konusudur. Onun için de bu devrede üniversitelerden, henüz bugünkü anlamıyla 'ilimlerin birliği' (*universitas literarum*) değil, 'öğretmenler ile öğrencilerin birliği' (*universitas magistrorum et scholarium*) anlaşılmaktadır."

¹²¹ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 18.

¹²² T. Timur, J. Hammer'in 'L'Histoire de l'Empire Ottoman' adlı eserinden, 19. yüzyılın ortalarında İstanbul'da 275 medrese olduğu bilgisini aktarmaktadır. (Bkz. Taner Timur, A.g.e., s. 51)

¹²³ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 18. "Medreseler tamamıyla devletin ilmiye teşkilatı içine alınmıştı. Bu, vakıfların büyük ölçüde askeri sınıf tarafından kurulması ve vakıf senetlerine bu koşulların yazılmasıyla gerçekleştiriliyordu. Her ne kadar ilmiye mensuplarının mallarına el konulamaması gibi, başka askeri sınıf üyelerine göre ayrıcalıkları olsa da yönetsel ve bilimsel serbestlikleri yoktu. Yönetimce görevden uzaklaştırılabiliyorlar, hatta çok az örneği olsa da idam edilebiliyorlardı."

¹²⁴ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 12. "Fatimiler ve Abbâsiler döneminde İslam dünyasında öğretmen loncalarının varlığı bilinmektedir. Bunların gelişmeyip devletin daha çok denetimi altındaki bir modele gidilmiş olması, kuruluşundaki siyasal amaçla yakından ilişkilidir."

¹²⁵ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 20. "Osmanlı sisteminde saray okulu ilk kez II. Murad zamanında 1365- 1368 arasında yaptırılan Eski Saray'da kurulmuştur. Enderun mektebi, sarayın "birun" (dış hizmetler) ve "enderun" (iç

“Belirli bir toplumsal formasyonu biçimlendiren üretim biçimleri çerçevesinde ve bir üst yapı kurumu olarak bakıldığında, Hristiyan Batı’da feodal bir kurum olarak doğan üniversitelerin, burjuva devrimleriyle paralellik içinde dönüşüme uğradıklarını ve modern üniversitelerin bu şekilde ortaya çıktıklarını” vurgulayan T. Timur, bu süreçte üniversitelerin, “feodal devletin yerini alan mutlakiyetçi devlet aygıtının bir parçası ve yükseköğretimin son halkası olarak” doğduklarını söyler. ¹²⁶ 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarına kadar, özerkleşme ve dinin etkisinde kurtulma mücadelesi veren Avrupa üniversitelerinin bilimsel gelişmenin odağı olduğu da söylenemez. Gerek niteliği, gerekse yerine getirdiği işlevler bakımından ‘akademia’ olarak nitelendirilen bilim ve sanat heyetlerinin Batı’da 18. yüzyılın sonlarında üniversite çatısı altında kurumsallaşmaya başladığı görülmüştür. Bilim ve sanat faaliyetlerinde bulunabilme, toplum içerisinde entelektüel kariyer yapabilme imkanı tümüyle yükseköğretim sürecinden geçmeye bağlı olmaya başlamıştır. ¹²⁷

Bu durum Avrupa ülkelerinin hemen hemen tümünde izlenmeye başlamıştır. Fransız Devrimi’ni izleyen yıllarda ve Napoleon döneminde, toplumsal ve yapısal dönüşümler paralelinde üniversite devletin tekeline geçmiştir. 19.yüzyıldan itibaren ulus devletin inşasında önemli bir aygıt konumuna gelen üniversite, bu konumunu günümüze değin kesintisiz olarak sürdürmüştür. ¹²⁸

Bir eğitim sisteminin, içinde bulunduğu sistem bakımından nasıl işlevsel olduğunu göstermek gereklidir, ama yeterli değildir. Bu eğitim sisteminin gelişmeye açık olmasının ve toplumdaki gelişmelere uyum sağlama yetisinin de saptanması

hizmetler) olarak örgütlenmiş ikili yapısı içinde iç hizmetler bölümü içinde yer alıyordu; sarayın her iki bölümünün de yeniden üretimi işlevini yükleniyordu. Topkapı Sarayı yaptırılırken okul için özel daireler ayrılmış, eğitimi yönlendirmek için hazine ve kiler koşullarındaki (odaları) bilgili kişilerden bir “Encümen-i Danış” oluşturulmuştu.

Enderunda okutulan dersler medreselerde okutulan dersleri içeriyor, dört bakımdan da farklılaşıyordu. Bunlardan birincisi Türkçe ve edebiyat konusunda verilen derslerdi. İkincisi bir asker ve yöneticinin bilmesi gereken konuları da kapsamıyordu. Coğrafya, harita yapımı, tarih, siyaset ve muharebe sanatı vb. konuları içeriyordu. Üçüncü farklılık hattatlık, cilt, tezhip, oymacılık, minyatür yapımı, mimarlık vb. güzel sanatları bünyesinde barındırmasıydı. Dördüncü farklılık ise eğitiminin musikişinaslar, hanendeler, musiki aletlerini çalan sanatkarlar yetiştirmek için örgütlenmesinden geliyordu. Enderun mektebinde zorunlu eğitim 7-8 yıl sürüyordu. Daha sonra eğitim uzmanlık alanlarına ayrılıyor ve toplam 12-14 yıl kadar sürüyordu.”

¹²⁶ Timur, T., A.g.e., s. 81.

¹²⁷ Vergin, Nur, ‘*Bilim Camiası ve Tanınma İsteği*’, **Doğu Batı düşünce dergisi**, yıl.2, no.7 (mayıs, haziran, temmuz 1999), s. 37-53.

¹²⁸ Vergin, Nur, A.g.m., s. 39.

gereklidir. Her ne kadar, bir eğitim sisteminin kendini yeniden üretmesinden söz ettiğimizde bu değişmeyi de içerdığımız söylenebilirse de, değişme sorununu açıkça ele almamızda yarar vardır. Tekeli ve İlkin bu olguyu şöyle irdellemektedir:

“Osmanlı tarih yazınında klasik dönem kurumları mükemmel olarak görülmüş, daha sonraki gelişmeler ise bir bozulma olarak yorumlanmıştır. Bu tür çözümler toplumsal değişmeyi ve bunun kurumlara yansımalarının gözardı edildiği izlenimini yaratmaktadır. O nedenle, bu kurumların değişmeye açıklığı, kendilerini yeniden üretirken bir değişme gösterip göstermediklerinin araştırılması ve bu değişimin iç ve dış dinamikleriyle değişme gösteren toplumun gereksinimlerine cevap vermekte yeterli olup olmadığının sorgulanması gerekmektedir.”¹²⁹

Dolayısıyla, Osmanlı ilmiye teşkilatının merkeziyetçi yapısını, devletin kendi merkeziyetçi sisteminin ve endüstri devrimiyle beraber gittikçe çevreselleşen Avrupanın karşısında onun sürekliliğini sağlamaya yönelik pragmatist tavrın dışında değerlendirmek mümkün değildir. Bu bağlamda Osmanlı yükseköğretim sistemi, gerek eğitimsel, gerekse bilgiyi toplumsal tabana yayma becerisi ve toplumsal dinamikleri harekete geçirme (onunla karşılıklı etkileşim içinde olma) nitelikleri açısından 19. yüzyılın gelişen Avrupa üniversitelerinden çok farklı bir konumdadır.

Batılılaşma Hareketi ve Türk Yükseköğretimi

1845 yılında toplanan geçici Maarif Meclisi tarafından, her türlü bilimi vermek üzere açılmasına karar verilen ‘İstanbul Darülfünunu’, eğitim ve bilim tarihçilerimiz tarafından ilk Türk Üniversitesi olarak kabul edilmektedir.¹³⁰

Tarihçilerin bu olguyu, II. Mahmud devriyle sembolleşen ‘Osmanlı’nın Batılılaşma hareketi’ çerçevesinde başlatılan, devletin tüm kurumlarıyla yeniden yapılandırılması süreci içinde ele aldıklarını görmekteyiz. Osmanlı devlet yapısının idari, askeri, ticari vs. birçok alanda Batı’ya açılarak yeni bir örgütlenme biçimi geliştirdiği bu süreci, T. Timur, ‘yeni merkeziyetçilik’ olarak adlandırmaktadır.¹³¹

¹²⁹ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 2.

¹³⁰ Osman Nuri Ergin’in, ‘**Türkiye Maarif Tarihi**’ adlı bir baş eser niteliğindeki kitabında Maarif Meclisi’nin 1845 yılında hazırladığı tasarıdan bir bölüm şöyle aktarılmaktadır (T. Timur’un çevirisiyle): “Üçüncü dereceden olmak üzere, Saltanatı seniyeye tebaasından, hangi sınıftan olursa olsun, beşeri olgunluklarını tamamlamak için bütün ilim ve fenlerin eğitimini almak, bunları öğrenmek ve padişah hizmetinde çalışmak isteyen herkese...” (Bkz. Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul, 1940, cilt 2, s.453)

¹³¹ Timur, T., A.g.e., s. 82.

Toplumsal iç dinamikleriyle değil, kendi kurumlarının yetersizliğini gören yönetici zümreden kaynaklanan bu hareket, Tekeli ve İlkin'in ifadesiyle, "varlığını sürdürmeye dönük savunmacı bir Batılılaşma"dır.¹³² İstanbul'da, ilk kapsamlı sivil yükseköğretim kurumu olarak Darülfünun'un kurulması kararı da bu çerçevede alınmıştır.

Her ne kadar, Osmanlı yükseköğretiminde yenilik arayışları 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatılmış olsa da, bu anlamda kurulan okulların çoğunluğu askeri amaçlı ihtisas okullarıdır.¹³³ Diğer taraftan, Tanzimat sonrası medreselere bir yenilik getirilmemiş, kendi kapalı düzenlerini sürdürmeye bırakılmışlardır.¹³⁴ Avrupa ile artan ilişkilerin farklı bilgilerle donanmış insanları gerektirmesi, giderek, bu bilgileri verebilecek eğitim kurumlarına ihtiyaç olduğu gerçeğinin görülmesini sağlamıştır.

Daha henüz bu kurumlar kurulmadan, 1835 yılından itibaren Avrupa'ya öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır.¹³⁵ Kısa süre sonra da, geleneksel mekteplerin ve medreselerin veremediği bilgileri verecek yeni okullar açılmıştır.¹³⁶ Darülfünun, bu öğretim tabanı üzerinde yükselen bir kurum olarak düşünülmüştür.¹³⁷ Bâb-ı Hümayun civarındaki eski cephane binası ve saray arsası üzerinde inşa edilmek üzere İtalyan mimar Gaspar Fossati'ye ısmarlanan üç katlı ve 125 odalı Darülfünun binası tamamlanamayınca, 1863 yılında bu binanın bazı sınıflarında 'ders-i âm' denilen serbest konferanslar ile eğitime başlanmıştır. 1870 yılında yeniden kurulan "Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk ve Ulum-ı Tıbbiye" adlarını taşıyan üç şubeden oluşan Darülfünun-i Osmani, iki yıl sonra kapatılmıştır. 1874 yılında Darülfünun-i Sultani adıyla üçüncü defa kurulan

¹³² Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 54.

¹³³ Batılılaşma çabalarının ilk önemli eğitim kurumu, 1773 yılında İstanbul Haliç Tersanesi'nde açılan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'dur. Sonradan Topçu Harbiye Mektebi adını alacak olan Mühendishane-i Berri Hümayun da 1793 yılında İstanbul'da açılmıştır. Bunu takiben 1827 yılında Mekteb-i Tıbbiye ve 1834 yılında da Maçka Kışlası'nda Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye öğretime açılmıştır. (Bkz. K. Gürüz, A.g.e., s. 151 ve N. Sakaoğlu, A.g.e. s. 60-61)

¹³⁴ Ahunbay, Z., A.g.e., s. 324.

¹³⁵ Timur, T., A.g.e., s. 82.

¹³⁶ II. Mahmud'un son yıllarında kurulan (iki yıllık) Mekeb-i Maarif-i Adliye (1838) ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye (1839) daha sonraki tarihlerde kurulacak (ikinci derecede, orta öğretim veren) Rüşdiye mekteplerinin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Darülfünun, bu şekilde oluşturulan piramidin en üst kurumu olarak düşünülmüştür. (Bkz. İ. Tekeli, S. İlkin, A.g.e., s. 63)

¹³⁷ Timur, T., A.g.e., s. 83.

okul, Fransızca ve Türkçe eğitim veren "hukuk, edebiyat ile yol ve köprü mühendisliği okulu" şubelerinden oluşturulmuştur. ¹³⁸

İşlevsel açıdan, Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren iki yönlü gelişen Osmanlı yükseköğretim sisteminde Sahn-ı Seman medreseleri, vakıf statüleri ve devletten az da olsa bağımsız konumlarıyla Üniversitelere, bir saray okulu olan Enderun ise, devlet kadrolarını yetiştirmek misyonuyla yüksek okullara benzetilmektedir. ¹³⁹ Toplumsal işlevi bakımından Darülfünun'u, bu işlevsel ikiliğin bir kolunun uzantısı olarak değerlendirmek mümkündür. Bunun ikinci uzantısı olarak da, Orman Mektebi (1858), Mülkiye Mektebi (1859), Telgraf Mektebi (1860), Lisan Mektebi (1864), Tıbbiye Mektebi (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, 1866) gibi, askeri meslek okullarının haricinde devlet kademesinde görev alacak kadroları yetiştirmek amacıyla kurulan okulları Enderun'un bir devamı olarak görmek mümkündür.

Batılı ulusların oluşumunda üniversite ve yüksek okulların rolü yadsınamaz. Örneğin 19. yüzyıl Avrupasında, birçok küçük devletten oluşan Almanya'nın kolektif bir kimlik çatısı altında birleşmesinde (1871), ondan çok önceleri bir yükseköğretim örgüsü oluşturmuş olan Alman üniversitelerinin önemli rol oynadığı bilinmektedir. ¹⁴⁰ Batı'da ulus devletlerin oluşmasına paralel, din ve dil birliği taşımayan çeşitli uluslardan meydana gelen Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim kurumlarının bütünleştirici ve sistemin sürekliliğini sağlayıcı bir aygıt görevi üstlendiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda, İmparatorluk Fransası ile yakınlaşan Osmanlıların, devlet merkezli olarak oluşturdukları eğitim sistemlerini Fransa'dan esinlenerek kurmuş olduklarını vurgulayan T. Timur, 1868 yılında

¹³⁸ Tekeli, İ.; İkin, S., A.g.e., s. 70-71. "Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp daha önceden açılmış bulunduğundan, ilahiyat konusu da dokunulmaz olarak medreselerin alanı görüldüğünden yeni kurulan Darülfünun hukuk, edebiyat ve ' turuk-u muabir'den (yol ve köprü mühendisliği okulu) ibaret olarak üç şubeli olarak kuruldu." T. Timur, T., A.g.e., s. 1151873 yılında Galatasaray Lisesi'nin üst sınıflarında eğitime başlanılan Darülfünun-i Sultani 1881 yılına kadar sürmüştür.

¹³⁹ Timur, T., A.g.e., s. 88.

¹⁴⁰ T. Timur, Üniversitelerin özellikle tarih disiplini aracılığıyla bu oluşuma katkıda bulunduklarını vurgulamaktadır. (Bkz. T. Timur, A.g.e., s. 89)

kurulan ve Fransızca eğitim veren Galatasaray Lisesi'nin de bu esinlenmede katkısı olduğunu belirtmiştir. ¹⁴¹

Gerçekten de, Osmanlı yükseköğretim sisteminin 'yüksek mektepler' halinde örgütlenmesinde Fransız etkileri açıkça görülmektedir. Napoleon döneminde, Emperyal Üniversite çatısı altında toplanarak merkeziyetçi bir yapıya kavuşturulan Fransız üniversitelerinin yüksek okullar şeklinde yeniden örgütlenişine önceki bölümde değinmiştik. (Bkz. Bölüm 1.2.4.) Eğitim sisteminin oluşturulmasında büyük ölçüde Fransa'yı izleyen Osmanlıların da bu yolu tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Burada dikkat çekici olan, Napoleon'un yükseköğretime bakışıyla Osmanlı yönetiminin bakış açısı arasındaki paralelliktir. Her iki devlet de yükseköğretime, devletin gereksinim duyduğu değişik görevleri üstlenecek pratik insanlar yetiştirme misyonunu yüklemiştir. Bu anlayış, profesyonel bilim adamlarının oluşmasına olanak tanımamıştır. ¹⁴² Nitekim, Osmanlı sisteminin 1870'lerde ve 1900'lerde açtığı Darülfünun'un, gerek kadrolarının oluşumu, gerekse kütüphane ve labotatuvar donanımları bakımından yüksek okullardan pek de farkı olmamıştır. ¹⁴³

Kuşkusuz, üniversitenin kurulmasıyla birlikte hemen bilime katkı yapar ve bilgi üretir hale gelmesi beklenmemelidir. Ancak, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal katmanlaşmasındaki değişimlere ve yaşanan reformlara paralel, ulusçuluk hareketiyle birlikte önce imparatorluğun gayrimüslim kesiminde başlayan ve sonra müslüman kesime yayılan (çok yavaş gerçekleşmiş de olsa) bir eğitimde kitleye yönelme, laikleşme ve dilde yenileşme, yeni bilimsel terim ve kavramların üretilmesi sürecine girildiğini tespit etmek gerekir.

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eğitimin kitleye dönük ve laik hale gelmesiyle birlikte bir Osmanlı Aydınlanmasının yaşandığını da görmekteyiz. Osmanlıcanın Türkçeleştirilmesi ve bilim dili haline getirilmesi çabaları bu sürece

¹⁴¹ Timur, T., A.g.e., s. 103. "Kaldı ki, Osmanlılar için Fransızca öğretim tamamen yeni bir şey değildi. Islahat Fermanı'nın hemen ardından, kısmen Fransızların telkini, kısmen de Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın daha önce kurduğu benzer bir okulun taklidiyle, Osmanlılar Paris'de Fransızlar yönetiminde bir 'Mekteb-i Osmani' açmışlardı. Bu girişim, başarılı olmamakla beraber, yirmi yıl kadar sürmüştü."

¹⁴² Wilhelm von Humboldt ve bir grup bilim adamının Fransız baskısından kaçarak Prusya Kralına sığınmaları ve Berlin'de modern üniversitenin (özgür üniversite) temellerini atmalarına neden olan olgulardan biri de bu değil miydi?

¹⁴³ Tekeli, İ.; İkin, S., A.g.e., s. 125.

damgasını vurmuş, bilim dili özellikle Fransızcanın etkisinden çıkarılmaya başlanmıştır. Ancak, Osmanlı eğitim sistemi, Batı'dan aktarma yoluyla oluşturduğu bilgi sistemini ve akademik yapılanmayı içselleştirmekte ve kendi kendini yeniden üretir hale getirmekte kısır kalmıştır. Osmanlı yükseköğretim sistemi de, büyük ölçüde Batı'daki gelişmeleri izleyici ve nakledici nitelikte olmuştur. Üstelik bu bilgi aktarımının yeterince hızlı ve sistemli olduğu da söylenemez.

Kuşkusuz, bir bilimsel çevrenin oluşması, gerekli altyapının kurulması ve bilime katkı yapabilir hale gelmesi kolayca başarılabilecek bir hedef değildir. Osmanlı sisteminde böyle bir hedefin varlığı dahi çok önemlidir. Böyle bir eğilimin varlığını ve bu yönde bir örgütlenmeyi, ancak I. Dünya Savaşı sırasında von Humboldt Üniversitesi modeline göre yapılanan Darülfünun reformunda görmek mümkün olacaktır. ¹⁴⁴

II. Abdülhamid döneminde baskıcı bir ortamda varlığını sürdüren Osmanlı yükseköğretimine karşı, özellikle ilk ve orta öğretimde modernleşme ve toplumsallaşma yolunda önemli adımlar atılmıştır. ¹⁴⁵ 20. yüzyıla girerken özellikle Osmanlı sivil yüksek öğretim kurumlarının sayısındaki artış da dikkat çekicidir. ¹⁴⁶ Necdet Sakaoğlu'na göre 1898-99 yıllarında İstanbul'daki yüksek okulların genel görünümü şöyledir: ¹⁴⁷

¹⁴⁴ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 125.

¹⁴⁵ Konuyla ilgili bkz. Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. baskı, Ankara, 1991 (ISBN 975-16-0024-3).

¹⁴⁶ II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarında 1877'de Mülkiye'ye yüksek okul statüsü kazandırılmıştır. 1874 yılında Dar'ül-fünun-ı Sultani içinde başlatılan hukuk eğitiminin bir olasılıkla yönetimce istenilen yönde gelişmemesi üzerine, 1878 yılında Adalet Nezareti'ne bağlı yeni bir Hukuk Mektebi açılmıştır. Ticaret Nezareti de birkaç kez açmaya çalışıp başarılı olamadığı Ticaret Mektebi'ni 1882 yılında açmıştır. 1883 yılında bir başka okul, Hendese-i Mülkiye (sivil mühendislik okulu) Mühendishane-i Berri Hümayun'a bağlı olarak açılmıştır. 1882 yılında Müze Müdürlüğü'ne atanan Osman Hamdi Bey'in, Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğüne atanmasından sonra kurduğu Sanayi-i Nefise Mektebi, 2 Mart 1883 tarihinde Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak resim, heykel, ve mimarlık bölümleriyle eğitime başlamıştır. Tıp alanında önemli bir gelişme ise Askeri Tıbbiye'den çıkan doktorların staj görebilmesi için 1898 yılında Gülhane Tatbikat Mektebi'nin açılması olmuştur. (Bkz. Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 78-79)

¹⁴⁷ Sakaoğlu, N., A.g.e., s. 110.

Okul		Öğrenci		Öğretmen	
		Kız	Erkek	Bayan	Erkek
Dar'ül-fünun	1				
Ulûm-ı Âliye Şb.	1	-	30	-	6
Ulûm-ı Riyaziye Şb.	1	-	25	-	3
Ulûm-ı Edebiyat Şb.	1	-	25	-	6
Toplam	1	-	80	-	15
Mülkiye (Sivil) Okulları					
Mekteb-i Mülkiye	1	-	128	-	28
Mekteb-i Tıbbiye	1	-	583	-	53
Mekteb-i Hukuk	1	-	633	-	18
Sanayi-i Nefise Mektebi	1	-	?	-	9
Hamidiye Ticaret Mektebi	1	-	56	-	8
Mekteb-i Sultani	1	-	902	-	79
Mülkiye Baytar ve Halkalı Ziraat Mektebi	1	-	64	-	34
Toplam	7	-	2366	-	229

14 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük ortamı diğer birçok alanda olduğu gibi, yükseköğretim alanında da önemli değişikliklere sahne olmuştur. Eğitim sisteminin her kademede yeniden örgütlenilmesi, II. Meşrutiyet'in el attığı sorunların başında gelmektedir. 1900 yılında kurulan Darülfünunu Şahane'den 1909 yılında Darülfünunu Osmani'ye geçilmiştir. O dönemin 'Maarif Nazırı' Emrullah Efendi'nin 1912 yılında hazırladığı 'Darülfünun Nizamnamesi', onun Osmanlı eğitim sistemini, 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da gerçekleştiği gibi, bir hiyerarşik piramide oturtma çabalarını yansıtmaktadır. ^{148 149} Bu nizamnameye göre yeniden düzenlenen İstanbul Darülfünunu'nun yapısı beş

¹⁴⁸ Timur, T., A.g.e., s. 206. "Darülfünun dediğimiz yüksek kurumlar, ilimler ve fenlerin hem yayılmasına hem ilerlemesine hizmet eder. Bu iki hizmet birbirinden ayndır: a) İlimler ve fenleri yaymak, halk arasına yaymak ve dağıtmak demektir. Bundan dolayı Darülfünunlar yüksek öğretime mahsus okullar görevini görürler ve bu bakımdan maarifin en yüksek yayma merkezi oldukları gibi, orta ve ilk okulların ilerlemesine de yararlar. b) Darülfünunların ikinci görevi, ilmin ilerlemesine hizmettir. Bu kurumlar mevcut ilmi yaymakla kalmazlar, ilmi ilerletmeye de hizmet ederler. Bir devletin alemdeki siyasi yerinin medeniyet derecesiyle, ilim ve fenlerdeki ilerlemesiyle orantılı olduğu düşünülürse, ilmin yayılması ve ilerlemesine hizmet eden bilginler yetiştirecek dar'ülfünunların bu uğurda görecekleri hizmetin büyüklüğü tahmin edilebilir. Bunun için inanıyorum ki, Darülfünunumuzun düzenlenmesi maarifçe ihtiyaçlarımızın başı sayılabilir. Bugün İstanbul'daki Darülfünun 1900'de yalnız yüksek din ilimleri, matematik ve edebiyat bölümleri olan, hakikatte Darülfünundan çok, öğrenci sayısı az bir yüksek okul olarak kurulmuş ve İkinci Meşrutiyet'ten sonra fakülte haline konan Tıbbiye ve Hukuk mekteplerinin katılması suretiyle bugünkü şeklini almıştır." (O. N. Ergin'in A.g.e. eserinden sadeleştirerek aktaran H. Z. Ülken, **Türkiye Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, 1992, s.195)

¹⁴⁹ Emrullah Efendi'ye göre, eğitim sisteminde yenileşme yukarıdan aşağıya, Darülfünun ile başlatılmalıydı. (Bkz. T. Timur, A.g.e., s. 205-206, İ. Tekeli, S. İlkin, A.g.e., s. 95)

şubeden oluşturulmuştur. Bunlar, 'Ulum-ı Şeriye', 'Ulum-ı Hukukiye', 'Ulum-ı Tıbbiye', 'Fünun' ve 'Ulum-ı Edebiye'dir. ¹⁵⁰

Esasen Emrullah Efendi'nin 1912 Maarif Nizamnamesiyle ortaya koyduğu, üniversitelerin bilimi yaratan, yayan ve ilerleten unsurlarını vurgulayan temel ilkeler, Ülkemizde von Humboldt Üniversite modelinin ilk hukuksal zeminini meydana getirmektedir. Bu eğilim, Darülfünun'u modernleştirme çabaları kapsamında getirilen 20 Alman ve 1 Macar profesörle birlikte etkisini giderek artırmıştır. Bu müderrislerin von Humboldt geleneğinde bir araştırma üniversitesi oluşturmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu dönemde, Darülfünun'da kürsüler halinde örgütlenmeye gidilmiş, 'Darülmesai' adıyla araştırma enstitüleri ve laboratuvarlar kurulmuştur. Sınıf düzeni yerine sömestre düzeni uygulanmaya başlanmıştır. ¹⁵¹

Diğer yandan, Darülfünun'daki Alman müderrislerin etkisiyle Ziya Gökalp'in dilegetirdiği 'üniversitelerin özerkliği' adına en önemli adım 1919'da hazırlanan Darülfünun Nizamnamesi'yle atılmıştır. ¹⁵² Darülfünun-ı Osmani Nizamnamesi'yle bu kurumun, "bir yandan bilimsel özerkliğiyle bir Batılı kurum yapısına kavuşurken, öte yandan alt bölümlerinin fakülte olarak değil, medrese olarak adlandırılması dikkat çekmektedir" diyen Tekeli ve İlkin'e göre, artık mektepleşen medrese de dokunulmazlığını kaybetmiştir. ¹⁵³ Nitekim, çok uzun bir süre dokunulmazlığını koruyan ve giderek dış dünyaya kapalı hale gelen medreseler, 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet'in çağdaşlaşma perspektifi içinde, feodal her türlü kalıttan arınma ve bunların yerini modern kurumlara bırakma hareketi çerçevesinde, 1924 tarihli 'Tevhidi Tedrisat' (eğitimin birleştirilmesi) yasasıyla tamamen kapatılmışlardır.

¹⁵⁰ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 95.

¹⁵¹ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 96-97.

¹⁵² Ziya Gökalp'in üniversite öğretimi ile ulusal kültürü birleştiren ve yüksek öğretime siyasal bir misyon veren gözlemleri 19. yüzyıl ortalarındaki Almanya üniversite modeline götürmektedir. Ziya Gökalp de modern Darülfünun'u aynı ilkeler çerçevesinde düşünmektedir. Bu ilkelerin başında bilimsel özerklik anlamında 'tedris ve tederrüs hürriyeti' (öğretim ve öğrenim özgürlüğü = *Lehrfreiheit und Lernfreiheit*) gelmektedir. (Bkz. T. Timur, A.g.e., s. 222)

¹⁵³ Tekeli, İ.; İlkin, S., A.g.e., s. 99.

1.2.6.2. Cumhuriyet Sonrası Türk Yükseköğretimi

Türk eğitim sistemi, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından sonra uygulamaya koyulan köklü eğitim reformlarıyla tamamen yeniden yapılandırılmıştır. 1924 tarihli 'Tevhidi Tedrisat Yasası' bu konuda atılan ilk önemli adım olmuştur. Bu yasayla medreseler kapatılmış, Darülfünun ise 'İstanbul Darülfünunu' adını alarak tüzelkişilik kazanmıştır. ¹⁵⁴ Eğitim sisteminde ise, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan kurumlar, ilk (iptidaî), orta (Rüşdiye-idadî) ve lise (Sultanî) mektepler adları verilerek birleştirilmek, programları değiştirilmek, yeni ders kitapları hazırlanmak, öğretmen sayısı artırılmak ve imkanlar ölçüsünde yeni okullar yaptırılmak suretiyle 'örgün eğitim sistemi'ne geçilmiştir. ¹⁵⁵ 'Harf Devrimi'yle birlikte (1928) kullanılmaya başlanılan Latin harflerinden oluşan yeni alfabe ile, Türkçe'nin giderek sadeleştirildiği, bir eğitim ve bilim dili haline getirildiği bir sürece girilmiştir.

Bu köklü eğitim reformu çerçevesinde yeni başkent Ankara'nın yüksek öğretimdeki ağırlığı da artmaya başlamıştır. Ankara'daki Hukuk Mektebi (1925), Gazi Eğitim Enstitüsü (1926) ve Ziraat Enstitüsü (1930), Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu çerçevede kurulan yüksek okullardandır. Ancak, modern bir üniversitenin kurulması için dokuz yıl beklemek gerekecektir. İsviçreli Prof. Malche'nin raporu üzerine, 31 Mayıs 1933 tarihli ve 2252 sayılı yasa ile kapatılan İstanbul Darülfünunu yerine, 1 Ağustos 1933 tarihinde kurulan 'İstanbul Üniversitesi' ilk Cumhuriyet Üniversitesi olmuştur. ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ Bunu, Yüksek Mühendis Mektebi'nin yeniden organize

¹⁵⁴ Özen, Haldun, 'Türkiye Cumhuriyeti'nde Yükseköğretimin ve Üniversitenin 75 Yılı', **75 Yılda Eğitim**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1999, s. 263-281. "1923 yılında Cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye'nin nüfusu on milyon dolayındadır. Darülfünun tek üniversitedir. Toplam yüksek okul ve fakülte sayısı dokuzdur. Bu kurumlarda 2.914 öğrenci, 328 öğretim üyesi vardır.... Cumhuriyet Türkiye'si bilimsel özerkliği olan ve rektörünü seçimle belirleyebilen bir Darülfünun devralmış ve gelişmesine özen göstermiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan ilk rektör seçiminde eski emin Besim Ömer Paşa ve Edebiyat Fakültesi Reisi İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu) aday olmuşlar ve Maarif Vekili İsmail Safa'nın (Özler) önerisiyle Baltacıoğlu 2 Aralık 1923'de Darülfünun Emmini olarak atanmıştır."

¹⁵⁵ Sakaoğlu, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1993, (ISBN 975-470-217-9), s. 29.

¹⁵⁶ Hatiboğlu, Tahir, **Türkiye Üniversite Tarihi**, Selvi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 98. "Üniversite sözcüğü Cumhuriyet döneminde ilk kez 1933 düzenlemesinde geçmiştir.... Cumhuriyet devrimcileri adını ve özünü farklı düşündüklerinden, üniversiteyi darülfünunun süreği görmemişlerdir. Üniversite onlar için apayrı bir kurumdur. Bu yeni kuruma darülfünundan seçerek adam almışlardır."

¹⁵⁷ Sakaoğlu, N., A.g.e., s. 76. "Eski Darülfünun müderrislerinden seçilenler ve Almanya'dan göçen çoğu Musevî asıllı yabancı profesörlerle o günkü deyimle "Berlin dışında en büyük Alman Üniversitesi" oluşturuldu. Ama, Üniversite Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altındaydı."

edilmesi ile 1944 yılında kurulan 'İstanbul Teknik Üniversitesi' takib etmiştir. Daha sonra da, 1946 yılında Ankara'da mevcut olan çeşitli mektep, fakülte ve enstitülerin birleştirilmesiyle Ankara Üniversitesi kurulmuştur. ¹⁵⁸

1935-40 yılları arasında Türkiye'deki üniversite ve yüksek okullardaki genel öğrenci mevcudu 3000 ile 4000 arasında değişmiştir. Genel nüfusa oranı yüzde 0,02 olan bu sayı çok düşük bir düzeyi göstermektedir. ¹⁵⁹ 1933-1946 yılları arasında, Türk Üniversite sisteminin bir nevi kuluçka dönemi olarak adlandırmak yanlış olmaz. ¹⁶⁰ Bu dönemde, üniversiteler henüz özerkliklerini elde edememişler, ülkede bilimsel üretim ancak Batı'dan bilgi aktarımı düzeyinde kalmıştır. ¹⁶¹ Ancak kendi koşulları içinde değerlendirebileceğimiz bu dönem, bir oluşum dönemi olarak değerlendirilmelidir. ¹⁶² Nitekim, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Türkiye'nin Batı Dünyası'nda yer alması ve çok partili hayata geçiş gündeme gelince, 1946 yılında yapılan bir yasal düzenlemeyle üniversiteler 'özerklik' statüsü kazanmışlar, rektör ve dekanların seçimle işbaşına gelmeleri esası getirilmiştir. ^{163 164}

¹⁵⁸ Sakaoğlu'na göre, Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933), Milli Musiki ve Temsil Akademisi (1934), adı Siyasal Bilgiler Okulu'na çevrilerek Ankara'ya taşınan İstanbul'daki Mülkiye Mektebi (1935), özel yasalarla açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1943), yasası 1937'de çıkmakla birlikte kuruluşu geciken Tıp Fakültesi (1945) yüksek öğretimde ağırlığın İstanbul'dan Ankara'ya kaydırılma siyasetinin sonuçlarıdır. (Bkz. Sakaoğlu, A.g.e., s. 77) Bu okullar, 1943 yılında kurulan Fen Fakültesi ile birlikte 1946 yılında kurulan Ankara Üniversitesi çatısı altında toplanmıştır.

¹⁵⁹ Sakaoğlu, N., A.g.e., s. 77.

¹⁶⁰ Hatiboğlu, E. E. Hirsch'in 'Anılarım' adlı kitabında 1933-1946 dönemi için söylediği şu sözleri aktarmaktadır: "1933 düzenlemesinin amacı, tamamiyle yeni baştan kurulan üniversiteyi, bu çocukluk çağında önce vesayet altına sokmak, bütün ilgilileri gelecekteki görevlere hazırlamak ve onları, olgunluk çağına gelindiğinde üniversiteyi artık kendi başına yönetebilecek duruma getirecek bir ruh içinde eğitmektir." (Bkz. T. Hatiboğlu, A. g.e., s. 107)

¹⁶¹ Timur, T., A.g.e., s. 233-234.

¹⁶² H. Özen'e göre, "Üniversite ve fakültelerin Milli Eğitim Bakanlığı'nın Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü'nde merkezleştirilmiş olan yönetimi, Türkiye'de 1945 yılına kadar ağır basan sıkı devletçi çizgiye ve otoriter tek parti yönetimine uygun düşüyordu. Buna rağmen devletin vesayeti pratikte önce çok sert, sonra daha yumuşaktı ve 1933'ten 1946'ya kadar, özellikle Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in döneminde (28.12.1938-05.08.1946) daha yumuşadı." (Bkz. H. Özen, A.g.e., s. 267)

¹⁶³ 13.06.1946 tarihinde kabul edilen 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu, aynı zamanda tek üniversiteden çok üniversiteli özerk ve tüzelsel sistemlere geçiş ve eşgüdüm düzenlemelerini içermektedir.

¹⁶⁴ H. Özen'e göre, 1946 tarihli Üniversiteler Kanunu bir ana ilke, bir de köklü yöntem içermektedir. Yasanın bütün maddeleri bu iki nokta etrafında toplanmıştır. Bunlardan birincisi, üniversitelerin özerk olmasıdır. Bu özerklik, yönetimde, öğretimde ve mali alandadır. Üniversitenin özerkliği, bir oluşun, erginliğin ifadesi olduğu için değerlidir. İkinci nokta olarak içerdiği köklü yöntem ise bilim insanının yetiştirilmesidir. Özen'e göre bu yasa,

Cumhuriyet'in ilk yılları ve 1933-46 arası gerçekleştirilen eğitim reformu büyük ölçüde devrimci bir nitelik taşımaktadır. 1935 yılı itibarıyla okuma yazma bilenlerin toplam nüfusa oranının yüzde 20,4 ve kırsal kesimde okuma yazma bilmeyenlerin oranının yüzde 89 olduğu bir ülkede önceliklerin üniversiteden yana olması kuşkusuz beklenemezdi.¹⁶⁵ Bu anlamda, özellikle Millî Şef döneminde göreve getirilen Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in gerçekleştirdiği reformlar, Türk eğitim sisteminin 'aşağıdan yukarıya' yeniden yapılandırılması adına önemle vurgulanmaya değerdir.¹⁶⁶ O yıllarda nüfusunun çoğunluğunu tarımsal kesimin oluşturduğu ve büyük bir fakirliğin yaşandığı ülkede, kalkınmanın köyden başlatılması düşüncesiyle başarıyla uygulanmış 'Köy Enstitüleri' projesi (1940-1954), bu dönemde gerçekleştirilen eğitim reformlarının önceliğinin eğitimin toplumsal boyuta yaygınlaştırılması olduğunun en önemli göstergesidir.¹⁶⁷ Özerklik statüsüne kavuşmuş Türk Üniversitesi de Savaş Sonrası yıllara bu koşullarda girmiştir.

1.2.7. II. Dünya Savaşı Sonrasında Üniversiteler

19. yüzyılın entelektüel tarihine, her şeyden önce bilginin disiplinlere ayrılması ve meslekleşmesi, yeni bilgi üretmek ve bilgi üretenleri yeniden üretmek üzere devamlılık gösteren kurumsal yapıların oluşturulması süreci damgasını

eğitim sisteminin toplumun isteklerini izleyici bir nitelik kazanmasına, eğitimin ve bu arada yükseköğretimin yurt düzeyine yaygınlaştırılmasına yol açmıştır. (Bkz. Haldun Özen, A.g.e., s. 263-281)

¹⁶⁵ Sakaoğlu'nun aktardığı verilere göre, Türkiye'de okur-yazar nüfusun genel nüfusa oranı 1945'te yüzde 30,2'ye, 1950'de ise yüzde 34,6'ya yükselmiştir. (Bkz. Necdet Sakaoğlu, A.g.e., s. 109)

¹⁶⁶ Sakaoğlu, N., A.g.e., s. 88. "1938 sonunda ülkede 6.700 ilkokul, 13.500 öğretmen, 546 eğitimci, 864.590 öğrenci vardı. Oysa H. Ali Yücel dönemi biterken ilkokul sayısı 13.655'e (yüzde 100 artış), öğretmen mevcudu yüzde 50 artışla 19.658'e, eğitimci sayısı yüzde 1500 artışla 8.751'e, öğrenci sayısı da yüzde 70 çoğalma ile 1.360.000'e çıkacaktır.... Üniversite özerkliği, Yücel'in yükseköğretime dönük ödeşilmez bir hizmetidir. Türkiye'de Ortaöğretim, çağdaş eğitim kurumlarına yine onun döneminde kavuşmuştur."

¹⁶⁷ 1940 tarihli Köy Enstitüleri Kanunu ve 1942 tarihli Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'yla yaşama geçirilen bu proje çok amaçlı bir eğitim hareketidir. Köylü kesimi temel ilköğretime kavuşturmanın yanısıra onlara çeşitli alanlarda bilgi ve beceri kazandıracak, tarımsal üretimde ilerleme sağlayacak köy öğretmenlerinin yetiştirilmesi ve köylere sağlık uzmanları sağlamak amacıyla kurulan 21 köy enstitüsü, bölgesel farklılıklar gözetilerek ve yurdun kırsal alanının tamamına hizmet verebilecek kurumlar olarak tasarlanmıştır. (Bkz. Deniz Ilgaz, 'Köy Enstitüleri', **75 Yılda Eğitim**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1999, s. 311-344) Diğer yandan, 1942'de Köy Enstitüleri'ne öğretmen yetiştirmek amacıyla Ankara'nın Hasanoğlu Köyü'nde açılan ve 1947'de kapatılan 'Yüksek Köy Enstitüsü' bu projenin devamı olarak düşünülmüştür. Köy Enstitüleri'nin mimarı olan İsmail Hakkı Tonguç'un 'geleceğin üniversitesi' olarak gördüğü bu kurum, o dönem için 'toplumla bütünleşen bir üniversite' özlemini yansıtmaktadır. (Bkz. T. Hatiboğlu, A.g.e., s.130-131)

vurmuştur.¹⁶⁸ Bilimsel bilgi alanındaki bu gelişim, Gülbenkiyan Komisyonu raporunda şöyle açıklanıyor:

"19. yüzyıl boyunca farklı disiplinler değişik epistemolojik tavırlardan oluşan bir yelpaze gibi açıldı. Yelpazenin bir ucunda önce matematik (ampirik olmayan bir faaliyet), ondan sonra da kendi aralarında azalan determinizm sıralamasına göre dizilen deneysel doğa bilimleri (fizik, kimya, biyoloji) yer almaktaydı. Öbür ucunda ise, en başta felsefe (ampirik olmayan bir faaliyet olarak matematiğin karşılığı), sonra da belli başlı sanatsal faaliyetleri inceleyen (edebiyat, resim ve heykel, müzikoloji), çoğu zaman uygulamada bu sanatların tarihini yaptığı için tarihe yaklaşan insan bilimleri (ya da sanat ve edebiyat) yer alıyordu. İnsan ve doğa bilimlerinin arasında da sosyal gerçekliklerin incelemesi olarak tanımlanan dallar, sanat ve edebiyat fakültelerine yakın ve çoğu zaman onların içinde yer alan tarih (idiografik) ve doğa bilimlerine daha yakın duran sosyal bilim (nomotetik) bulunuyordu."¹⁶⁹

1945'e kadar geçen süreçte, bu kurumsallaşmanın gerçekleştiği yer üniversiteler olmuştur. Batı'nın ezici üstünlüğünü dünyaya kabul ettirdiği modernleşme sürecinde, başta sosyal bilimler olmak üzere birçok yeni disiplin ayrışma yoluyla kendi bilgi alanını geliştirmiş, üniversiteler de bu kurumsallaşma ve yeniden üretim sürecine katkıda bulunmuşlardır.

Gülbenkiyan Komisyonu raporunda tesbit edilen, 1945'den sonra sosyal bilimlerin yapısını derinden etkileyen üç gelişme, yüksek öğretimin ve özellikle üniversitelerin yeniden yapılanmasını da yakından ilgilendirmesi nedeniyle önemlidir:

"Gelişmelerin birincisi, dünyanın siyasal yapısında meydana gelen değişimdir. ABD, II. Dünya Savaşı'ndan, siyasal yönden biri ABD ile SSCB arasında soğuk savaş denilen durum, diğeri de, dünyanın Avrupa dışı halklarının yeniden tarih sahnesine çıkmaları olan, iki yeni jeopolitik gerçeklikle tanımlanan bir dünyada, bu dünyanın en güçlü ekonomisi olarak çıktı. İkinci gelişme, 1945'i izleyen yirmibeş yılda dünyanın, o güne kadar görülmemiş boyutta bir nüfus ve üretim kapasitesi yaratmasıydı ki, bu olgu insan faaliyetlerinin hepsinin ölçek değiştirmesi anlamına geliyordu. Üçüncü gelişme ise, ikinci gelişmenin uzantısında üniversite

¹⁶⁸ Wallerstein, Immanuel, **Sosyal Bilimleri Açın – Gülbenkiyan Komisyonu Raporu**, Çev: Şirin Tekeli, Metis Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2000, (ISBN 975-342-099-4), s. 16. "Farklı disiplinlerin kurulma sürecinin ardında yatan varsayım, sistemli araştırmanın gerçekliğin farklı alanlarında uzmanlaşılmasını gerektirdiği yolundaki inançtı ve gerçeklik rasyonel olarak farklı bilgi kümelerine ayrıştırıldı."

¹⁶⁹ Wallerstein, I., A.g.e., s. 18. "**Idiografik**: her olayı kendi tekliği içinde betimleme özelliğine sahip; **nomotetik**: yasa koyma, yasalar oluşturma özelliğine sahip."

sisteminin dünyanın her yanında nicel coğrafi anlamda olağanüstü bir gelişme göstermesiydi..." 170

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda tüm dünyada üniversitelere damgasını vuran kavram 'büyüme' olmuştur. Batı ülkelerinde öğrenci sayılarında o güne kadar görülmemiş bir artış yaşanmıştır. Örneğin, İngiliz üniversitelerinde 1957/58 döneminde yaklaşık 95,000 öğrenci kayıtlıyken 1963 yılına gelindiğinde bu rakam 216,000'e çıkmıştır. 171 1950'lerde iki kat büyüyen Alman üniversitelerinde öğrenci sayıları 1960'larda yaklaşık 320 binden 520 bine artmış ve 1980 yılında tüm yüksek öğretim sektöründeki öğrenci sayısı 1 milyona ulaşmıştır. 172

Üniversite sistemlerinin dünya genelinde kontrolsüz biçimde büyümesi akademik uzmanlaşmanın da körükleyicisi olmuştur. Ekonomik gelişme de gerekli kaynakları sağlayarak uzmanlaşmayı teşvik etmiştir. 173 Gülbenkiyan Komisyonu raporunda, bu yeni gelişmelerin bir başka örgütsel sonucu daha olduğu belirtilmektedir. Raporda, "Dünya ekonomisinin büyümesi yalnız devlet aygıtları ve iktisadi girişimlerde değil, bunların yanısıra araştırma kurumlarında da büyük bir ölçek genişlemesine yol açtı. Belli başlı güçler, soğuk savaşın verdiği ivmeyle temel bilimlere yatırım yapmaya başladılar..." denilmektedir. 174

Diğer taraftan, 1960'lı yıllar, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ve hatta tüm 20. yüzyılda en önemli toplumsal dönüşümlerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur diyebiliriz. Üniversiteler, bu dönüşümlerin en yoğun hissedildiği yerler olmuşlardır. 175 1960'lı yıllarda üniversite cephesinde gerçekleşen büyük dönüşümü, "daha önce hiç yaşanmamış boyutta bir büyüme, akademik alanda disiplinlerin özerk alanlara ayrışması ve uzmanlaşma, üniversite-devlet ve üniversite-sanayi ilişkileri çerçevesinde araştırma faaliyetlerinin üniversite çatısı altında hızla artması" şeklinde özetleyebiliriz.

170 Wallerstein, I., '1945'ten Günümüze Sosyal Bilimler İçinde Yapılagelen Tartışmalar', A.g.e., s. 37.

171 Steiner, Karl, 'England', **Probleme der Hochschulerweiterung**, Verlag Arthur Niggli AG, 1966; s. 220.

172 Muthesius, S., A.g.e., s. 216-217.

173 Wallerstein, I., A.g.e., s. 38.

174 Wallerstein, I., A.g.e., s. 38.

175 Taner Timur'un ifadesiyle, "1960'larda Batılı üniversiteler hem yeni toplumsal çatışmaların ayrıcalıklı bir alanı haline gelmiş, hem de bu çatışmaları anlamaya ve kendilerini değiştirmeye çalışan merkezler olmaya çalışmışlardır". (Bkz. T. Timur, '1960'lı Yıllar ve Üniversiteler', A.g.e., s. 253)

Önceki bölümde tarihsel gelişimine kısaca değindiğimiz üniversitelerin, daha 19. yüzyılın başlarında Batı eksenli dört model ortaya koyduğunu görmekteyiz: ¹⁷⁶

- Modern Üniversite kavramının yaratıcısı olan W. von Humboldt'la başlayan '**Alman Üniversitesi Modeli**', bilim için bilim yapılan, öğretim ve araştırmanın birlikte yürütüldüğü bir bilim adamları topluluğu olarak tanımlanabilir. ¹⁷⁷
- Devletin varlığını sürdürmek için idari bakımdan hiyerarşik düzene ve öğretim programları bakımından ülkesel ölçekte tekdüze bir entelektüel kalıp sunan Napoleonik '**Fransız Üniversitesi Modeli**'. ¹⁷⁸
- Bireylerin öğrenme isteğinin tatmin edilmesine yönelik eğitim-öğretim ortamı sağlayan '**İngiliz Üniversitesi Modeli**'. ¹⁷⁹
- 19. yüzyıl Avrupası'nda gerçekleşen bu çeşitlemeye, kapitalist üniversiteyi hayata geçiren pragmatist '**Amerikan Üniversitesi Modeli**' eklenmiştir. Mesleki eğitimin ağırlıklı yapıldığı Amerikan modeli, 20. yüzyılda tekno-bilim olarak nitelendirilen yeni yapısıyla Dünya'da önder konuma gelmiştir.

Kuşkusuz, günümüzde böylesine bir sınıflandırma yapmak tam anlamıyla mümkün değildir. Özellikle, II. Dünya Savaşı sonrasında ülkesel farklılıkların giderek azaldığı görülse de, kitlesel üniversite gerçeği karşısında her ülkenin özgün çözümler geliştirdiği açıkça görülmektedir. ¹⁸⁰ Ancak, savaşın belki de tek galibi sayılabilecek Amerika'nın 1960'lı yıllarda Avrupa ülkeleri üzerindeki etkisi halen sürmektedir.

¹⁷⁶ Kuşkusuz, bu sınıflandırma bugün için tamen geçerli değildir. Özellikle 1945 sonrasında, Avrupa'da uyguladıkları Refah Devleti politikalarıyla küreselleşme sürecine giren bu ülkelerde üniversite de bu sürece dahil olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde, artık hedefin bir 'Avrupa Üniversitesi' yaratmak olduğu görülmektedir

¹⁷⁷ II. Dünya Savaşı'ndan büyük kayıplarla çıkan Almanya'nın büyük bir hızla yeniden yapılanmasının nedenleri, kuşkusuz daha 19. yüzyılın başlarında temellerini attığı 'bireyin eğitimi' (Bildung, Alm.) anlayışında aranmalıdır. Ne var ki, savaş sonrası dönemde Almanya'da eğitim sistemi önemli ölçüde Amerikan etkisi altında kalmıştır.

¹⁷⁸ Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecinde yeniden örgütlediği yükseköğretim sisteminin bu modelden esinlendiğine önceki bölümde değinmiştik.

¹⁷⁹ Gürüz, K., '*Batı Üniversitelerinin Tarihi Gelişimi*', **Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite**, T.C. Başbakanlık Yayını, Ankara, 1992, s. 355.

¹⁸⁰ 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen diğer bir önemli gelişme de, Sovyet üniversite modelinin ortaya çıkmış olmasıdır. Bir görüşe göre, bu modelin amacı mesleki ve ideolojik öğretimle komünist bir toplumun kurulmasıdır. Bu modelde üniversite, bir üretim faktörü olarak görülmektedir. (Bkz. K. Gürüz, A.g.r., 1992, s. 359)

1.2.7.1. ABD'deki Gelişmeler

Dünyada son iki yüzyılda, en fazla sayıda yükseköğretim kurumunu meydana getiren ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında akademik konularda dünya öncülüğünü üstlenmiştir. 1993 rakamlarıyla 3000'inden fazla yükseköğretim kurumuna sahip ABD'de, bu kurumlar akreditasyon ve denklik çalışmalarının sürdürüldüğü bir sisteme bağlıdır. ¹⁸¹ Bu ülkedeki yükseköğretim kurumlarını Kıta Avrupası modellerinden ayıran en önemli özellik, onların kâr amacı gütmeyen özel ve güçlü bir başkanın olduğu yönetim kurulları tarafından yönetilen, özerk bir yapıya sahip olmalarıdır. Amerikan yükseköğretim kurumları isimlendirme, nitelik ve derecelendirme konularında geniş bir çeşitlilik göstermektedir. ¹⁸² Ancak bunları kabaca, kamuya ait 'eyalet üniversiteleri ve 'özel üniversiteler' olarak ikiye ayırabiliriz.

İngiliz kolej modelinden doğan Amerikan yüksek öğretim kurumu, araştırma, lisansüstü çalışmalar ağırlıklı modeli 19. yüzyılda Almanya'dan ithal etmiş ve bu şekilde üniversite kimliğine tam olarak kavuşmuştur. (Bkz. Bölüm 1.2.5.) Bunun ilk örneği Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'dir. Aynı zamanda, Endüstri Devrimi'nin etkisiyle devlet tarafından yeni, büyük 'Land-Grant' kampüsleri kurulmuştur. Bunlar sayesinde, Avrupa'daki gelişmelerin tersine, ABD'de gittikçe artan teknik eğitim ihtiyacının karşılanması mümkün olmuştur. Ancak, her yerde olduğu gibi teknik eğitim ile diğer alanlar arasında bir ikilem doğmuştur ve bu tartışma, teknik eğitimin sosyal ve akademik katmanlarda alt kademede yer almasıyla son bulmuştur. ¹⁸³

II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan Üniversitesi 30 yıl boyunca önemli değişimler geçirmiştir. Büyüme problemi Avrupa'dan on yıl kadar önce, ilk olarak 1945 yılında savaş gazilerinin ülkeye dönüşü ve daha sonra da savaş sonrası çocukların (baby boom generation, İng.) üniversite çağına geldiği 1960'lı yıllarda

¹⁸¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 12.

¹⁸² Gürüz, K., A.g.e., s. 63. "Amerika'nın doğusundaki üniversiteler 1900'de biraraya gelerek ilk kez, üniversiteye giriş standartlarını tesbit etmişlerdir.... Yine aynı yıllarda Amerika üniversiteleri, 'Association of American Universities' ve Federal Eğitim Bürosu tarafından mezuniyette verilen ünvanlar ve dereceler üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bunun sonucunda 1914 yılında, 119 üniversitenin yer aldığı bir akredite üniversiteler listesi yayınlanmıştır."

¹⁸³ Muthesius, S., A.g.e., s. 13.

ortaya çıkmıştır. ¹⁸⁴ 1957 yılında yaşanan Sputnik şoku ise sayısal ve niteliksel artış çabalarını körüklemiştir. ¹⁸⁵ Bunun sonucu olarak da, yüksek öğretimde devlet katkısında sürekli bir artış meydana gelmiş ve gelişen araştırma faaliyetlerine paralel lisansüstü eğitimin önemi de artmıştır. ¹⁸⁶

1960'lı yıllarda, artık kaçınılmaz olan 'kitlesele üniversite' sorunu karşısında ABD'de, özgün bir üniversite modeli gelişmiştir. ¹⁸⁷ Bu modelin ortaya koyduğu iki yeni kurumsal yapıdan söz edebiliriz: "Birincisi, 1963 yılında Clark Kerr'in teoride formüle ettiği 'çoklu üniversite' dir (multiversity); diğeri ise, özellikle ara kademe insan gücü yetiştirme amaçlı yeni bir kurum olan 'toplum koleji' dir (community colleges/junior colleges)."

1960'lı yıllara gelindiğinde Batı'da, kalabalık üniversitelerde eğitim giderek müsamahakâr bir yapıya bürünmüştür. 1945 sonrası yaşanan Soğuk Savaş ortamının katı devlet yapısıyla çelişen bu ortam, üniversitelerin temel işleviyle ilgili tartışmaları yeniden canlandırmıştır. ¹⁸⁸ California Üniversitesi rektörü Clark Kerr'in 1963 yılında Harvard Üniversitesi'nde verdiği konferanslarda bu tartışmanın yeni bir terminolojiyle ele alındığını görmekteyiz. T. Timur'un aktardığına göre:

¹⁸⁴ Gürüz, K., A.g.e., s. 64, "Üniversitelerin halka açılması özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanmış ve öğrenci sayıları hızla artmaya başlamıştır. 1944 yılında Amerika'da kabul edilen 'Askerden Dönerlere Topluma Uyum Kazandırılması Kanunu' (G.I. Bill of Rights) ile savaş sonrası üniversitelerde okumak isteyen ABD Federal Hükümeti'nce yardım yapılacağına hükme bağlanması üzerine, Amerika'da hem öğrenci sayılarında büyük bir artış meydana gelmiş, hem de hükümetle üniversitelerin ilişkileri yeni boyutlar kazanmıştır."

¹⁸⁵ Du Toit, Roger, 'Trent Revisited', **The Canadian Architect**, vol. 38, no.3, (March 1993), s. 17-22. "Bu dönemde eğitim, tek çıkış yolu olarak görülmekteydi ve birkaç yıl içinde tüm Avrupa ve Kuzey Amerika'da yeni üniversiteler ve kolejler kurulmuştur. Yüksek öğretimin kapılarının herkese açılması düşüncesi, yaklaşmakta olan birinci dalga savaş sonrası çocuklarını hedeflemekteydi. Bu eğilimler, yeni üniversite ve kolejlerin yapısını daha önce benzeri görülmemiş bir biçimde körüklemiştir."

¹⁸⁶ S. Muthesius'un aktardığı verilere göre; "1970'lere gelindiğinde ABD'de eğitimde devlet katkısı % 71'e, İngiltere'de ise 1966-7 döneminde % 87'e ulaşmıştır. ABD'de 1955 yılında 2,7 milyon olan öğrenci sayısı 1960'ların sonlarına gelindiğinde 7 milyona ulaşmıştır. Yüksek öğretimde kadın nüfusu 1960'ta % 38'i oluştururken, 1970'lerin sonlarında % 51'lere artmıştır. Üst seviyede ise, 1955 yılında 250 bin olan lisansüstü programlara kayıtlı öğrenci sayısı, üç kat artarak 1968'de 750 bine yükselmiştir." (Bkz. S. Muthesius, A.g.e., s. 14)

¹⁸⁷ ABD'deki kamu üniversiteleri, 1963 yılında çıkarılan bir yasayla (The Higher Education Facilities Act) eyalet ölçeğinde kurulması zorunlu hale getirilen bir koordinasyon ve denetleme kurulunun yönetiminde çok kampuslu olarak düzenlenmeye başlamıştır. (Bkz. K. Gürüz, A.g.r., 1992, s. 360)

¹⁸⁸ T. Timur, bu tartışmanın ana eksenini şöyle ifade etmektedir: "Üniversitenin öncelikli misyonu, Humboldt'tan beri vurgulanan formasyon mu olacaktı? Yoksa giderek profesyonelleşen dünyada evrime ayak uyduracak ve kendisi de temel işlevi yönetici kadroları yetiştirmek olan bir kuruma mı dönüşecekti?" (Bkz. T. Timur, A.g.e., s. 257)

"Amerikalı profesöre göre ülkesinin üniversiteleri kuruluşlarından itibaren iki büyük değişime uğramışlardı. Bunlardan ilki geçen yüzyılın son çeyreğinde cereyan etmiş ve modern Amerikan üniversitelerinin kuruluşuna yol açmıştı. İkinci değişim ise II. Dünya Savaşı'nı izleyen çeyrek yüzyılda kendisini göstermişti. Bu dönemde devlet ve ekonominin ihtiyaçlarıyla birlikte öğrenci sayısı da artmış ve köklü bir değişimi zorlamıştı. Kerr'e göre artık bir ulusun değerleriyle bir eğitim sisteminin değeri sıkı sıkıya bağlı bir hale gelmişlerdi ve bu dönemin sonunda başka modellerden kaynaklanmayan, tam aksine dünyanın diğer bölgelerindeki üniversitelere model teşkil edecek olan, dünya tarihinde benzeri bulunmayan gerçek bir Amerikan Üniversitesi oluşacaktı. Bu süreci Kerr, daha net bir ifadeyle üni-versiteden mülti-versiteye geçiş olarak isimlendirmektedir." ¹⁸⁹

İdealist Humboldtçu Üniversitenin artık çağını tamamladığı düşüncesini taşıdığı görülen Clark Kerr'e göre, "yeni dönemde üniversite, yeni ihtiyaçlara yanıt arayan toplumsal işlevlere göre biçimlenecektir ve bu nedenle çoğulcu bir yapıya sahip olacaktır." ¹⁹⁰ Eğitim, bilimsel araştırma ve teknik eğitim üçlüsü, ABD'de toplumun yükseköğretimden beklentileri bağlamında eşit oranda önem kazanması sayesinde, 'çoklu üniversite' bütün bu işlevleri içeren yeni bir kurum olarak türetilmiştir. Bu, tek bir kampüs ya da kampüsler bileşeksi anlamında gelişmiştir. Çoklu üniversite kavramının çıkış yeri ve kapsamlı bir şekilde yaşama geçirildiği yer California Eyalet Üniversitesi (State University of California) olmuştur. ¹⁹¹ Ancak, geleneksel kolejden çoklu üniversiteye geçiş nasıl gerçekleşmiştir? Şimdi bunu irdelemeye çalışalım.

ABD'de, kampüs üniversiteleri yüksek öğretimin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayacak bir araç olarak görülürken, kolejler kaliteli eğitimi amaçlamaktaydı. Savaş sonrası eğitim sistemi, bir hak olarak eğitimin kitlelere yayılmasını hedeflerken, diğer taraftan mevcut eğitim kurumlarının doğası nitelikli eğitim yapılarını korumayı gerektiriyordu.

'Liberal Sanatlar Koleji' terimi Orta Çağ'ın ilk üniversitelerinin mirasıdır. Yakın zamanda bu kavramın içine sosyal bilimler ve doğa bilimleri de katılarak kısaca

¹⁸⁹ Kerr, Clark, **Métamorphoses de l'Université**, Ed. Economie et Humanisme, Paris, 1967, s. 92. (Bkz. T. Timur, A.g.e., s. 258)

¹⁹⁰ Timur, T., A.g.e., s. 258. "Mülti-versite olarak adlandırdığı bu yapıyı Amerikalı bilim adamı şöyle betimlemiştir: 'Mültiversite türdeş olmayan bir kurumdur. Bir değil, birçok cemaatten oluşur: öğrenciler ve lisans üstü öğrenciler; insan bilimleri mensupları cemaati; doğa bilimleri cemaati; hukuk, tıp ve diğer meslek okulları; yardımcı personel ve yöneticiler.' Her cemaatin kendine özgü amaçları, yöntemleri ve etiği vardır."

¹⁹¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 15.

'beşeri bilimler' (humanities, İng.) olarak yeniden adlandırılmıştır. ¹⁹² Öğrenme özgürlüğü veya seçme özgürlüğü kavramları 19. yüzyılın sonlarından itibaren önem kazanmaya başlamış ve günümüzde öğrencinin kendi eğitiminin yapısını belirleme sorumluluğunun kısmen verildiği bir sisteme ulaşılmıştır.

Eğitimde nitelik kavramı, bireysel ilişkilerin güçlendirilmesi düşüncesine paralel olarak kurumların küçük olmasını gerektirmektedir. Örneğin, 19. yüzyıldan itibaren özellikle Amerika'nın doğu sahilinde Swarthmore ve Bryn Mawr gibi kolejler küçük kalmayı başarmışlar, sosyal ve akademik konumlarını yükselterek sürdürmüşlerdir. 'Kolej' adını özellikle muhafaza eden bu kurumların başarısı, bireyin genel formasyonuna yönelik liberal çalışmaları (liberal studies, İng.) sürdürmelerinden kaynaklanmaktadır. ¹⁹³

Amerika'da ve İngiltere'de 'üniversite', akademik eğitim ve araştırmayı ifade ederken, 'kolej', öğrenci yaşamının sosyal yönünü vurgulamaktadır. Liberal eğitim anlayışı, eğitim felsefecileri, psikologlar, idareciler, mimarlar gibi birçok diğer alanlardan insanların katkıda bulunduğu büyük bir organizasyonu ortaya çıkartmıştır. Bu da II. Dünya Savaşı sonrası gelişen bilimsel yöntemler sayesinde özellikle 1940-1960 arasında 'öğrenci işleri servisleri'nin gelişmesini sağlamıştır. Öğrenci işleri servisi kitlesel eğitim vermeye başlayan büyük üniversitelerde bütünleştirici rolüyle mükemmel bir işlev görmüştür. ¹⁹⁴

Amerikan yüksek öğretim sisteminde kolej ve üniversite arasındaki ayırım savaş sonrası döneme kadar yeterince netleşmemiştir. Geçmişte Amerikan koleji ile Amerikan üniversitesi eşdeğer durumdadır. Savaş sonrası kampüs üniversitelerinin kurulmasından itibaren bu durum değişmiştir. ¹⁹⁵ Bu dönemde birçok küçük kolej yakınlarındaki daha büyük kurumlara bağlanmıştır. Diğer

¹⁹² Muthesius, S., A.g.e., s. 16.

¹⁹³ Muthesius, S., A.g.e., s. 17. "Özellikle doğu sahillerinde çoğalan kız kolejleri, savaş sonrasında tercih edilen kurumlardan. 1960 yılında 300 tane olan bu kız kolejlerinden, 1973 yılına gelindiğinde 146 tane kalmıştır. Bu küçük kolej modeli Princeton, Yale ve Harvard gibi tanınmış bazı üniversitelerin 1900'lü yıllardan itibaren alt birimlere bölünmelerinde etkili olmuştur."

¹⁹⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 19.

¹⁹⁵ Günümüz Amerikan Üniversitesinde akademik yapının temel taşı 'bölüm' (department, İng.) oluşturmaktadır. Akademik yapının diğer sistemlerden farklı olan diğer bir unsuru da, lisansüstü eğitim ve araştırma faaliyetlerinin 'mezuniyet sonrası okul'da (graduate school, İng.) toplanmış olmasıdır. (Bkz. K. Gürüz, A.g.r., 1992, s. 372)

tarafından, büyük kampüslerde eski kolej benzeri, farklı özelliklere sahip alt birimler kurulmuştur. Bu konudaki son çaba da kolej ve üniversitenin birleşmiş hali olan 'küme kolej' (cluster college) veya 'uydu kolej'dir (satellite college). Bunlar, üniversite merkezinin çevresinde toplanan ve başlıca sosyal işlevleri karşılayan yurt binalarından oluşmaktadır. İlk örneği 1920'lerde Claremont'da olan bu tipin en gelişmiş biçimi California Üniversitesi, Santa Cruz Kampüsünde yer alan bir grup kolejdur.¹⁹⁶

Savaş sonrası Amerikan eğitim sistemindeki öğrenci dağılımının en büyük kısmını karşılayan kurum ise 'toplum kolejleri' olmuştur. Lise sonrası 2 yıllık akademik, teknik veya meslekî eğitim veren toplum kolejleri ülke sathında ihtiyaç duyulan yerlerde, öğrenci potansiyeline sahip olan eğitimde geri kalmış bölgelerde kurulmuşlardır. Toplum kolejlerinin en önemli özelliği, onların sınırlı boyutlarda tutulmaları ve yöresel özelliklere göre şekillenmeleridir. Yüksek öğretimi geniş kitlelere yayma misyonunu üstlenen toplum kolejleri, diğer kolej ve üniversitelerden farklı olarak, konaklama olanakları sağlamayan, ancak yerleşim birimleriyle yakın ilişkilendirilmiş kampüslere sahiplerdir. 1960'lı yıllarda bu kurumların büyük bir hızla yaygınlaştığı görülmektedir.¹⁹⁷

1.2.7.2. Avrupa'daki Gelişmeler

II. Dünya Savaşı sonrasında girilen Soğuk Savaş Dönemi ve özellikle 1957 sonrasında hızlanan bilim ve teknolojik rekabet ortamı Avrupa üniversitelerini de etkisi altına almıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde üniversite çağına gelen savaş sonrası çocukları, Avrupa üniversitesini yeniden yapılandırmaya iten bir başka önemli etken olmuştur. Bu dönemde, Refah Devleti politikalarını hayata geçiren Avrupa ülkelerinde, ABD'den esinlenen kitlesel üniversite modeli, bu topyekün yeniden yapılanma projesinin önemli bir halkası olarak ortaya çıkmıştır.

Geleneksel olarak Avrupa'da üniversite bir okul olarak görülmektedir. 'Kampüs Üniversitesi', Avrupa'ya savaş sonrasında Amerika'dan ithal edilmiş bir

¹⁹⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 23.

¹⁹⁷ E. Thompson, gelecek 10 yıl boyunca, her yıl için 50 yeni toplum kolejinin yapımının planlandığını söylemektedir. (Bkz., Elisabeth K. Thompson, 'Community Colleges', *Architectural Record*, vol. 142, no.5 (November 1967), s. 155)

kavramdır. Amerikan modelinin önerdiği 'çoklu üniversite', Avrupa'yı hala süregelen bir tartışmanın içine itmiştir.

1960'ların Üniversite tartışmalarının Fransa'daki yansımalarına değinen T. Timur, Üniversitenin işlevi üzerine ABD'de Clark Kerr'in başlattığı tartışmalara Fransa'da A. Touraine'in geliştirdiği yaklaşımı şöyle aktarmıştır: "Kerr bir Üniversite fikri önermiyor, daha çok birbirinden bağımsız ve sık sık da birbirine zıt işlevleri bağdaştırma şekli üzerinde düşünüyor." Timur'a göre;

"Böyle bir yaklaşım, Touraine'e göre, üniversiteyi farklı toplumsal çıkarların çatıştığı bir alan haline getiriyor ve sonunda da dış dünyanın kuvvet ilişkilerini Üniversitenin içine taşıyor ve böylece de üniversiteyi egemen düzenle bütünleştiriyordu.... Çağdaş Amerikan üniversitelerinin C. Kerr'in işlevsel perspektifi içinde çözümleyen Touraine, Amerikalı yazardan farklı olarak, ister istemez üniversite içine yansıyan toplumsal çatışmaların giderek profesyonelleşen bir mülti-versite içinde çözülemeyeceğini, bilimsel bilgiyi üreten ve yayan bir merkez olan Üniversitenin çağımızın toplumsal ihtilaflarının giderek artan bir merkezi olduğunu, başka bir ifadeyle Üniversitenin bir profesyonelleşme ortamı değil, gitgide daha çok bir üretim ve toplumsal ihtilaf vasatı haline geldiğini ileri sürmüştür." ¹⁹⁸

1960'ların 'liberal eğitim' anlayışı, 1968 olayları olarak bilinen ve üniversitelerde örgütlenen ve eyleme geçen olaylara da zemin hazırlamıştır. Avrupa'yı derinden etkileyen bu olaylar, özellikle 1960'ların sonlarında Üniversite meselesinin yeniden masaya yatırılması sonucunu doğurmuştur. Ancak, öncelikle, 19. yüzyılda kendi özgün üniversite modellerini geliştiren İngiltere, Almanya ve Fransa'da, 1960'lı yıllarda 'üniversite reformu' olarak tanımlanan hareketin üniversiteleri nasıl şekillendirdiğini irdelemek gerekmektedir.

İngiltere

Başlıca ülkelerle karşılaştırıldığında İngiliz Üniversite sistemi oldukça küçüktür. Ancak, İngiliz Üniversitesi muhafazakarlığı ve seçkinliği ile tanınır. ABD Üniversite sisteminin büyüklüğü ve karmaşık hiyerarşisinin yanında İngiliz sistemi çok basittir.

¹⁹⁸ T. Timur, Mayıs 1968 olaylarının destekçisi olan Fransız sosyolog A.Touraine'in, Althusser gibi, Üniversiteyi genel eğitim sistemi bağlamında ve devletin ideolojik aygıtlarından biri olan 'okul' çerçevesinde ele aldığını belirtmektedir. (Bkz. T. Timur, 'Üniversitenin İşlevi: A. Touraine', A.g.e., s. 262-263)

Bunu, 'iki köklü üniversite ve diğerleri' şeklinde ifade etmek yanlış olmayacaktır. İngiltere'de üniversite sistemi statik yapısını 1960'lara kadar korumuştur. ¹⁹⁹

İngiltere'de, Oxford ve Cambridge dışındaki diğer bütün üniversiteler için 'kampüs üniversiteleri' ifadesi rahatça kullanılabilir. Civics ve Redbricks kısa adlarıyla gruplanan, 19.yüzyıl ve 20. yüzyıl'ın başlarında temelleri atılan bu yerel yüksek öğretim kurumları özellikle 1950 sonrasında büyük bir hızla genişlemişlerdir. Peter Jockusch'un 1969 yılında aktardığı verilere göre, İngiltere'deki 47 üniversite 8 grupta toplanmaktadır. Bunlar, "Oxbridge Üniversiteleri (2), Galler Üniversitesi'ne bağlı kolejler (6), Eski Civics Üniversiteleri (8), Londra Üniversitesi (1), Genç Civics Üniversiteleri (7), İleri Teknoloji Üniversiteleri (12) ve Yeni İngiliz Üniversiteleri (7)"dir. ²⁰⁰ İngiliz Yükseköğretim İstatistik Ajansı'nın 2001 yılı verilerine göre, Birleşik Krallık bünyesindeki toplam 171 yükseköğretim kurumunda öğrenci sayısı 2 milyonu aşmıştır. ²⁰¹

1960'lı yıllarda kurulan 7 yeni İngiliz Üniversitesi akademik, kurumsal ve mimari özellikleriyle büyük başarı elde etmişlerdir. Yakından incelendiğinde bu başarının aslında bu grubun tümüne atfedildiği görülür. Yeni yedi üniversitenin başarı hikayesi, 1963 yılında sayısal ve öğrenci sosyal tabanında genişleme önerileri getiren 'Robbins Raporu'ndan başlamaktadır. ²⁰² Bu, genel olarak 'üniversite reformu' olarak adlandırılmaktadır. 1946'da % 53'den 1966'da % 83'e artan devlet desteği İngiliz yüksek öğretim sisteminin genel çerçevesini çizmektedir. Öğrenci sayıları, 1960'da 108 bin'den 1970'de 228 bin'e yükselmiştir. ²⁰³

Yeni Üniversiteler, İngiltere'de tamamı devlet tarafından kurulan ilk Üniversitelerdir. Bu organizasyon 'Üniversite Kurucular Kurulu' (University Grants

¹⁹⁹ Muthesius, S., 'English New University Design', A.g.e., s. 59. "1950'lerin başlarında öğrenci sayılarında bir azalma meydana gelmiştir, ancak 1950'lerin sonlarında gerçek büyüme başlamıştır."

²⁰⁰ Jockusch, Peter, 'Großbritannien, Das britische Hochschulsystem', **Hochschulplanung**, Band 1., H. Horst Linde, Stuttgart, 1970, s. 56-64.

²⁰¹ Bu verilere göre, yalnızca İngiltere'deki yükseköğretim kurumlarının sayısı 132, öğrenci sayısı 1.753.325'dir. (Bkz. HESA-Higher Education Statistics Agency, 05.12.2002, www.hesa.ac.uk)

²⁰² İngiliz üniversite sistemi 1963 yılında hükümet tarafından Lord Robbins başkanlığında kurulan bir komite tarafından yeniden ele alınmıştır. 'Robbins Raporu' olarak bilinen bu komitenin raporu kabul edilerek yükseköğretimde amaç, kalite ve standartlar yeniden belirlenmiş ve ülkedeki ileri teknoloji kolejleri (Colleges Of Advanced Technology) üniversiteye dönüştürülerek bilimsel araştırma faaliyetleri tamamen üniversite kapsamına alınmıştır. (Bkz. K. Gürüz, A.g.r., 1992, s. 360)

²⁰³ Muthesius, S., 'The 1960's New Universities', A.g.e., s. 94-95.

Committee, UGC) tarafından gerçekleştirilmiştir. ²⁰⁴ 1919 yılında hazineye bağlı olarak kurulan UGC, 1964 yılında eğitim dairesine bağlanmıştır. Yeni Üniversitelerin kurulmasında bir diğer katkı yerel yönetimlere aittir. Geçmişte yerel yönetimlerin kurduğu üniversiteler, başta kaynak yetersizliği olmak üzere birçok etken nedeniyle çok yavaş gelişmişlerdir. Ancak, bu yeni organizasyonda kaynakları ve koordinasyonu UGC kanalıyla devlet sağlamış, üniversite yapmak isteyen kentler arasındaki bölgesel dağılım dengesini gözetmiştir. ²⁰⁵

UGC, yer seçiminde akılcı bir yol seçmiştir. Yeni üniversitelerin başlıca merkezlerde ve endüstriyel yerleşmelerde değil, orta ölçekli hatta daha küçük kentlerde, endüstrileşmemiş kırsal kesimde ve özellikle tarihsel öneme sahip yerlerde kurulması tercih edilmiştir. UGC, üniversitelerin bu kentlerin hemen dışında (2-6 km) ve minimum 81 hektarlık bir alanda 3.000 öğrenci kapasiteyle kurulmasına karar vermiştir. Böylece kurulacak yeni üniversiteler yalnızca kentin değil bölgenin üniversitesi olacaktır. ²⁰⁶

1960'lı yıllarda İngiltere'deki bütün yüksek öğretim kurumları devlete ait bir sistemin parçası haline getirilmiştir. Ancak, akademik özerklik güçlü bir şekilde varlığını muhafaza etmiştir. Yeni üniversiteler de aynı otonom yapıya sahip olmuşlardır.

Almanya

Alman Üniversitesi, 1933-1945 yılları arasında büyük bir düşüş yaşamıştır. Bu dönemde Naziler, üniversitelerin özgür ve özerk ortamını ortadan kaldırmıştır ve bu nedenle çok sayıda üniversite hocası ülkeyi terketmek zorunda kalmıştır. ^{207 208}

²⁰⁴ "İngiltere'de Üniversitelere kamu kaynaklarının planlı bir şekilde tahsis edilmesini sağlayan koordinasyon kurulu."

²⁰⁵ Muthesius, S., 'The University Grants Committee and The Local Founders', A.g.e., s. 96.

²⁰⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 97, "Birinci aşamada, üniversitenin kuruluşu yerel katkıyla gerçekleşmektedir. Ancak UGC ikinci aşamada kontrolü tamamen ele alır ve öncelikle akademik organizasyonu kurar. Her üniversite için bir 'akademik planlama kurulu' kurulmuştur. Bu kurulun temel işlevi yeni üniversite için tatmin edici akademik standartlar belirlemektir."

²⁰⁷ Muthesius, S., 'West Germany: Campus and College As Reform', A.g.e., s. 204.

²⁰⁸ Bu Alman profesörlerden bazılarının Türkiye'ye gelerek 1933 yılında Cumhuriyet Üniversitesinin kurulmasına katkı yaptıklarına önceki bölümde değinmiştik.

1945 yılı, Almanya'da üniversite özgürlüğünün yeniden sağlanması anlamını ifade etmektedir. W. von Humboldt'un tanımıyla, araştırma için iki önemli koşul vardır. 'Özgürlük ve yalnızlık' (Freiheit und Einsamkeit, Alm.) olarak ifade edebileceğimiz bu ilkelerle üniversitenin dış organizasyonu belirlenmektedir. Alman üniversitelerinde en az belirlenmiş unsur, öğrencinin bakımı ve eğitimidir. Humbolt'un sisteminde de bu unsurlar tanımlanmamıştır. Öğrenci, bir araştırmacı olarak görülmektedir ve esas olan 'araştırma yaparak öğrenme'dir (forschend lernen, Alm.). Öğrencilerin üniversiteye başlama yaşı, ABD'de 17, İngiltere'de 18'dir, oysa 1961 yılı rakamlarıyla Almanya'daki öğrencilerin % 70'i 21 veya daha ileri bir yaşta üniversiteye başlamaktadır. ²⁰⁹

Günümüzde Alman üniversiteleri, çoğunlukla profesyonel eğitim veren kurumlardır. Bu da Almanya'nın 1940'ların sonlarından 1960'ların ortalarına kadar Refah Devleti politikaları çerçevesinde uyguladığı yeniden yapılanma programı dahilinde gerçekleşmiştir. 1950'lerin ortalarında öğrenci sayısı, Nazi Dönemi öncesi seviyesi olan 128 bin'e ulaşmıştır, 1960-1961 döneminde ise bu sayı iki katını aşmıştır. ²¹⁰ 1950'li yılların sonlarında fakir öğrenciler için kurulan destek sistemi, İngiliz sisteminin yanında çok mütevazı ölçekte kalmıştır. Zaman içinde Almanya'da eğitim harçları tamamen kaldırılmış ve ayrıca öğrencilere bütün üniversitelere eşit erişim hakkı sağlanmıştır. Araştırma faaliyetlerinde ise 1933-1945 arasındaki kayıp yılların telafisi çabalarına girişilmiştir. ²¹¹

Savaş sonrası, Almanya'da yeniden yapılanma sürecinde üniversiteleri Anglo-Amerikan modelleri temeline oturtma çabası hakim olmuştur. Bu yapılanma biçimi daha çok öğrencilerle ilgili konuları içermektedir. Başlangıçta, bu çalışmalar Amerikan ve İngiliz askeri yönetiminin denetimi altında gerçekleşmiştir. Amerikalılar, 1948 yılında, Berlin'de yeni 'Özgür Üniversite'yi (Freie Universität) kurmuşlar ve desteklemişlerdir. Buna karşılık, Doğu Almanya'da kalan orijinal Berlin Üniversitesi'nin adı 'Humboldt Üniversitesi' olarak değiştirilmiştir.

²⁰⁹ Muthesius, S., A.g.e., s. 205.

²¹⁰ Muthesius, S., A.g.e., s. 206. "Hızla artan öğrenci sayılarının karşılanması gereği ve büyümekte olan Anglo-Amerikan tipi üniversitelerin organize ve gelişmiş kurumsal yapıları olması, Almanya'nın da bu yönde etkilenmesinde rol oynamıştır."

²¹¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 206.

Batı Almanya'da, 1945 sonrasında üniversite öğrencilerinin çoğunluğunu eski askerler oluşturmaktaydı. Ülkede üniversite, toplumun yeniden yapılandırılmasında bir araç olarak görülmekteydi. Bu nedenle öğrencilerin eğitim saatleri dışında ne yaptıkları ve ne düşündükleri önem kazanmıştı. Bu konuda alınan ilk önlemler, üniversitelerin çoğunda yerleştirilen 'Studium Generale' oluşturmaktaydı. Bu sistem, her konuda verilen konferanslar ve onların arkasından yapılan tartışma toplantılarını içermekteydi.²¹² Bir sonraki aşamada, geleneksel Alman üniversitesinde olmayan, öğrencinin yaşamına dair yeni düzenlemeler getirilmiştir. Batı Avrupa formülü olan "özgürlük ve sorumluluk" anlayışında, öğrenciye söz hakkı tanıyan, katılımcı bir model uygulanmaya başlanmıştır.

1960'lara gelindiğinde Alman Üniversitesi'nin sorunları diğer ülkelerden farksızdır. Üniversite öğrenci sayıları 1950'lerde iki katına çıkmıştır. 1960'larda bu sayılar 320 bin'lerden 520 bin'lere artmıştır ve 1980'de 1 milyon'a ulaşmıştır. Uluslararası anlamda bu sayılar birşey ifade etmemektedir, çünkü, 1965 yılında Almanya'da üniversite yaşına gelmiş öğrencilerin yalnızca % 5'i bu imkandan yararlanmaktadır.²¹³ Geleneksel Alman üniversite sisteminin en önemli özelliği, lise diplomasına sahip (Abitur) herkesin seçtiği herhangi bir üniversiteye kaydolma ve istediği kadar orada kalabilme serbestisiydi.²¹⁴ Alman öğrenciler, üniversiteleri doldurmaktaydı. Bu, zaman içinde aşırı yığılmaya yol açmış ve 'kitlel üniversite' (Massenuniversität) kavramını doğurmuştur. Bu dönemde Almanya'da, çoğunluğu ABD ve İngiltere'den ithal edilen önlemlerle, 'Reform Üniversitesi' adı altında birçok yeni kampüs üniversitesi kurulmuştur. 1960'lardan itibaren Almanlar, eski, otoriter 'enstitü' (Institut) yapısını baştan aşağıya Amerikan sistemine göre değiştirmeye başlamışlardır.²¹⁵ Birçok üniversitede, temel

²¹² Muthesius, S., A.g.e., s. 207.

²¹³ Muthesius, S., A.g.e., s. 216.

²¹⁴ Federal Almanya'da lise mezunlarının istedikleri alanda yükseköğrenim görmeleri anayasal bir haktır. Bu bakımdan, üniversitelerin aldıkları öğrencilerin sayısı ve nitelikleri üzerinde bir kontrolü yoktur. Ancak, 1976 yılında yapılan bir kanun değişikliğiyle, mühendislik, tıp ve eczacılık alanları bunun dışında tutulmuştur. (Bkz. K. Gürüz, A.g.r., 1992, s. 382)

²¹⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 217.

akademik ve karar alma birimi olarak 'bölüm' sistemi, geleneksel kürsü ve fakülte sisteminin yerini almıştır. ²¹⁶

Bugün, Federal Almanya'da bulunan 58 üniversite, 9 yüksekokul (Gesamthochschulen) ve 11 öğretmen okulu tüm yükseköğretim öğrenci sayısının %75'ini barındırmaktadır. Bunun dışında kalan öğrenciler ise İngiltere'deki politekniklere benzer meslek yüksekokullarında (Fachhochschulen) öğretim görmektedirler. ²¹⁷ Federal Almanya'ya özgü bir başka kurum da, Üniversitelerde bir araştırma merkez ve laboratuvarı ağı oluşturan Max Plank Enstitüsü'dür.

Fransa

1950'ler sonrasında, Fransa'da üniversitelerin büyümesi herhangi bir yerden daha güçlü bir şekilde gerçekleşmiştir. 1954 yılında 150 bin olan öğrenci sayısı 1969'da 600 bin'e, 1977 ye gelindiğinde ise 800 bin'in üzerine çıkmıştır. ^{218 219}

Fransa'da, üniversite sistemi tek çatı altında toplanmıştır. Bu, 'akademiler', 'kolejler', 'enstitüler', 'école'ler ve en tanınmışları olan 'Grand Ecole'leri kapsayan 78 yükseköğretim kurumundan oluşan büyük ve karmaşık bir sistemdir. Bu eğitim kurumlarının ilişkileri basit hiyerarşik dizgilemeyle yeterince açıklanamaz. ²²⁰ Ayrıca, şu da belirtilmelidir ki, herhangi bir Fransız Üniversitesi kendi içinde kapalı bir birim oluşturmayabilir. 1968'den sonra Paris Üniversitesi'nin çözünmesiyle meydana gelen üniversitelerin adları akılda tutulmayacak kadar çoktur. Sanatlar, bilimler, hazırlık ve ileri düzey eğitim veren ayrı ayrı kampüslerin meydana getirdiği çok sayıda alt üniversite oluşturulmuştur. Fransa'nın çok karmaşık, çok seviyeli derecelendirme sistemi, basit Anglo-Saxon geleneğinin tersine, çok daha dağınık bir öğrenci olgusu ortaya çıkarmıştır. Üniversiteleri

²¹⁶ Gürüz, K., A.g.r., 1992, s. 382.

²¹⁷ Gürüz, K., A.g.r., 1992, s. 381.

²¹⁸ Muthesius, S., 'France: Before and After 1968', A.g.e., s. 258. "1970'lere gelindiğinde hemen hemen bütün Üniversite binaları yeniydi."

²¹⁹ Gürüz, K., A.g.r., 1992, s. 385. "Fransa'da lise mezunlarının yükseköğrenim görmesi anayasal bir haktır. Ancak son 15 yılda üniversiteye öğrenci kabulüne bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Bilhassa Grandes Ecole'lere öğrenci kabulü bir giriş sınavına bağlanmıştır."

²²⁰ Bunlardan kamu kurumu niteliğinde olanlar memur ve subay yetiştirmektedir. Özel olanlar ise, yönetici, teknisyen ve mühendis yetiştirmektedir. Ayrıca, bazıları dini kuruluşlarca yönetilen çok sayıda özel üniversite de mevcuttur. (Bkz. K. Gürüz, A.g.r., 1992, s. 383)

meydana getiren okullar, bazen bir üniversiteye bağlı olabileceği gibi, bazen de birkaç üniversiteyi birbirine bağlayan yapıda olabilmektedir. ²²¹

Ana hatlarıyla, “merkeziyetçilik, akademik yapıda ülke çapında homojenlik ve hükümetin üniversiteler üzerindeki etkin kontrolü”, Fransız sisteminin belirgin özellikleridir. Fransa'da üniversiteler doğrudan Milli Eğitim Bakanı'na bağlıdır. ²²² Ülke, eğitim hizmetleri bakımından 'academie' adı verilen 19 bölgeye ayrılmıştır. Her bölgenin başında bir 'akademi rektörü' bulunmaktadır. Üniversiteler dahil, o bölgedeki tüm eğitim kurumları akademi rektörüne bağlıdır. Fransız üniversitelerinin akademik yapısı, fakülteler ile onlara bağlı, bölüm ile kürsü arası nitelikte 'Unité de Formation et de Recherche' adı verilen birimlerden oluşmaktadır. ²²³ Fransa'da üniversite diploması ve milli diploma adlarını taşıyan iki tür diploma vardır. Son yıllarda yapılan diğer bir uygulama da, 'Magistère' adı verilen, doktora öncesi üç yıllık bir elit lisansüstü programının başlatılmasıdır. ²²⁴

Diğer Kıta Avrupası ülkelerinden Hollanda ve İsveç'te de, Fransa'dakine benzer bir merkeziyetçi yapı hakimdir. 9 devlet üniversitesinin yanısıra, 2 protestan, 1 katolik ve bir de Amsterdam Belediyesi'ne bağlı 4 özel üniversitesi bulunan Hollanda'da yükseköğretim sistemi 'Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na bağlı özerk kurumlardan oluşmaktadır. Hollanda üniversitelerinin akademik yapısı, fakülteler ve bunlara bağlı, kürsü ile bölüm arası 'öğretim ve araştırma birimleri'nden (Vakgroep, Fla.) oluşmaktadır. İsveç'te ise, 'Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na bağlı 6 üniversite ve 27 yükseköğretim kurumunda, lisans eğitimi doğrudan rektörlüklere bağlı, kürsü ile bölüm arası nitelikteki enstitüler tarafından yürütülmekte,

²²¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 258.

²²² Fransa'da yükseköğretimi denetleyen ve yönlendiren, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı üç kuruluş daha vardır. Bunlar:

- Milli Eğitim Bakanlığı ile planlama teşkilatları ve araştırma kuruluşları arasındaki eşgüdümü sağlayan 'Commission Interministérielle de Prospective et d'Orientation';
- Üniversitelerin müfredat programlarının akreditasyonu ve diplomaların geçerliliğini onaylayan 'Conseil National de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche' adlı kurul; (Fransa'da üniversite diploması ve milli diploma adlarını taşıyan iki tür diploma vardır)
- Üniversitelerin performansları hakkında bilgi ve verileri toplayan, değerlendiren ve üniversitelere faaliyetlerinde verimi artırıcı önerilerde bulunan 'Comité National de l'Évaluation' adlı kuruluştur. (Bkz. K. Gürüz, A.g.r., 1992, s. 385)

²²³ Gürüz, K., A.g.r., 1992, s. 383-384.

²²⁴ Öğrencilerin sanayide ve araştırma laboratuvarlarında çalışması öngörülen bu program dahilinde bazı üniversitelere özel kaynaklar tahsis edilmektedir. (Bkz. K. Gürüz, A.g.r., 1992, s. 385)

lisansüstü eğitim ve araştırma faaliyetleri de fakülte modeline göre yürütülmektedir. ²²⁵

Bu meyanda Avrupa üniversitelerini, yönetim yapılarına göre kabaca, İngiliz modeli (Birleşik Krallık) ve Kıta Avrupası modeli olarak ikiye ayırabiliriz. Tamamen özerk bir yapıya sahip olan İngiliz üniversiteleri, yalnızca ekonomik olarak hükümet denetimi altındadır. Oysa, Kıta Avrupası ülkelerinin tümünde üniversitelerin tümü doğrudan eğitim bakanlıklarına veya mahalli idarelerin eğitim dairelerine bağlıdır ve hükümetlerin üniversiteler üzerinde geniş tasarruf, denetim ve yönlendirme yetkileri vardır. Anglo-Sakson üniversitelerinde temel akademik birim 'bölüm'lerden oluşurken, Kıta Avrupası üniversitelerinde 'kürsü' yapısı hakimdir. Ancak, son yıllarda birçok Kıta Avrupası üniversitesinde bölüm sistemine dayalı bir akademik örgütlenmeye doğru geçiş gözlemlenmektedir. ²²⁶

1.2.7.3. Türkiye'deki Gelişmeler

1946 yılı, Türkiye üniversite sistemi için bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. ²²⁷ Cumhuriyet Üniversitesi, yürürlüğe koyulan 4936 sayılı 'Üniversiteler Kanunu'yla özerklik kazanmış, H. A. Yücel'in ifadesiyle, artık 'erginliğini' ispat etmiştir. ²²⁸ Özerkliği, üniversitelerin 'olmazsa olmaz' niteliği olarak sunan bu kanun, bu niteliğiyle 1933 düzenlemesinden ayrılmaktadır. İçerdiği köklü değişiklikler arasında akademik derecelendirme sisteminin ve kürsülerin Batı'lı normlara göre yeniden düzenlenmesini de içeren 1946 yasası, Türkiye'de eğitim sisteminin toplumun isteklerini izleyici bir nitelik kazanmasına, yükseköğretimin yurt düzeyine yaygınlaştırılmasına yol açmıştır.

1955 yılından başlayarak yeni üniversiteler ve yükseköğretim kurumları büyük bir hızla çoğalmışlar ve yurdun dört bir yanına dağılmışlardır. 1955-1957 yılları arasında birçok yeni üniversite ve yüksek okul açılmıştır. 'Ege Üniversitesi' (1955), 'Karadeniz Teknik Üniversitesi' (1955), 'Orta Doğu Teknik Üniversitesi' (1956) ve

²²⁵ Gürüz, K., A.g.r., 1992, s. 386-388.

²²⁶ Gürüz, K., A.g.r., 1992, s. 380.

²²⁷ II. Dünya Savaşı sonrasında ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış koşulların tayin edilişi karşısında çok partili demokratik hayata geçiş de 1946 yılında gerçekleşmiştir.

²²⁸ Kanunun tam metni için bkz. T. Hatiboğlu, A.g.e., s. 135.

'Erzurum Atatürk Üniversitesi' (1957), 1959 yılında ise Ankara, İstanbul, İzmir ve Eskişehir 'İktisadi ve Ticari Bilimler Akademileri' kurulmuştur. ²²⁹

1950-1960 dönemi, Türkiye'de yükseköğretimin bölgelere dağılımı adına olumlu yönler içermekle birlikte üniversite özerkliği adına geri adımların atıldığı yıllar olmuştur. Özellikle 1954 yılında Milli Eğitim Bakanı'na, gerekli gördüğünde öğretim üyelerini görevden alma yetkisinin tanınmasıyla Türk Üniversitesi büyük bir güvensizlik ortamına itilmiştir. Hayli çalkantılı bir dönem geçiren ilk çok partili yaşam deneyimi 1960 askeri müdahalesiyle son bulmuş, üniversiteler de bundan nasibini almıştır. Ancak, 1961 yılında çıkarılan yeni anayasayla yapılan yeni düzenlemeler, üniversitelere bugün dahi sahip olmadığı genişlikte özgürlükler tanımıştır. ²³⁰ Yükseköğretimde yaşanan hızlı talep artışı ve öğrenci eylemleri, 1961-1971 arasındaki on yıla damgasını vurmuştur. Ne var ki, 1971 yılında gerçekleşen bir başka müdahale ile bu dönem de son bulmuştur. ²³¹ 1973 yılında çıkarılan 'Üniversiteler Kanunu' da bu ortamda hazırlanmıştır. ²³²

1961-1971 döneminde iki yeni üniversitenin kurulduğunu görmekteyiz. İlk olarak, 1967 yılında Ankara Üniversitesi Hacettepe Tıp Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. 1971 yılında ise, İstanbul'daki Robert Kolej

²²⁹ 1950'li yıllarda kurulan bu dört üniversite de, Amerikan üniversitelerine benzer şekilde kampüs üniversiteleri halinde kurulmuştur. Örneğin, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşunda Amerikan Nebraska Üniversitesi model alınmıştır. Tarımsal eğitim ağırlıklı bu model, önceki bölümde de değindiğimiz gibi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişen Amerikan Land Grant Üniversite modelinden esinlenmektedir. Ancak, zaman içinde artan öğrenci sayıları ve bölgesel kalkınma programlarının tam anlamıyla hayata geçirilememesi nedeniyle bu üniversite de genel karakterini yitirmiştir. Diğer yandan, 1950'li yıllarda kurulan bu dört üniversite arasında gerek akademik yapısı ve gerekse yönetim yapısı itibarıyla ODTÜ, Amerikan modeline en yakın olanıdır. Orta Doğu bölgesinden gelecek farklı ülkelerden öğrencilere eğitim vermek amacıyla kurulan bu üniversite, 1973'de ilgili anayasa maddesinin iptaliyle ayrıcalıklı konumunu yitirmiş, ancak İngilizce eğitim vermeye devam etmiştir. Bu dönemde, yine İngilizce eğitim veren bir başka özel statülü okul da, 1958 yılında yeniden yüksek okul haline getirilen Robert College'dir (bugünkü Boğaziçi Üniversitesi).

²³⁰ 1961 anayasası 120. maddesinde üniversite özerkliğini en geniş biçimiyle tanımlamıştır. (Bkz. H. Özen, A.g.e., s. 272)

²³¹ 1971 askeri darbesinden sonra 1946 ve 1960 değişiklik yasaları kökten değiştirmiştir. (Bkz. T. Hatiboğlu, A.g.e., s. 193)

²³² Hatiboğlu'na göre, 1973 kanunuyla üniversitelerin özerkliği, özellikle yönetsel alanda daraltılmıştır. Daha sonra, 1982 düzenlemesiyle bu özerklik kaldırılacaktır. 1973 kanununda üniversite, bir 'yüksek bilim' kurumu olarak tanımlanmıştır. Görevleri sıralamasında 'öğretim' ilk sırada yazılmıştır. (Bkz. T. Hatiboğlu, A.g.e., s. 228-229)

Boğaziçi Üniversitesi adıyla bir devlet üniversitesi haline sokulmuştur. ²³³ Diğer taraftan, yükseköğretime olan talebin artmasıyla kurulan özel yüksek okullar bir süre sonra kapatılmışlardır. ²³⁴ Bu dönemde yükseköğretimde sınıfsal ve bölgesel eşitsizlikler giderek keskinleşmiştir. ²³⁵

1973 düzenlemesi, aynı zamanda Türk yükseköğretim sisteminin merkezi bir yapıda toplanması çabalarını göstermektedir. Üniversiteleri tek bir çerçevede içinde toplayacak, bir denetleme, planlama ve koordinasyon kurulu olarak düşünülen 'Yüksek Öğretim Kurulu'nu düzenleyen kanun, üniversite özerkliğine aykırı bulunarak Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir. ²³⁶

1973 sonrasında, Türkiye'de üniversitelere olan talep hızla artmaya devam etmiştir. Ancak, bu dönemde Anadolu'da kurulan birçok yükseköğretim kurumu yıllarca faaliyete geçememiştir. Artan talep karşısında, olanaklar ve kaynaklar yetersiz kalmıştır. Türkiye'de 1970'li yıllarda, üç büyük kent dışında 10 yeni üniversite kurulmuştur. ²³⁷ Bu dönemde, çeşitli nedenlerle üniversitelerin dışında da birçok yeni yükseköğretim kurumu açılmıştır. ²³⁸ Çoğalan yükseköğretim kurumlarına başvuran öğrenci sayıları karşısında, 1974 yılında 'Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi' kurularak yükseköğretime merkezi sınavla öğrenci

²³³ K. Gürüz'e göre, kuruluş aşamasında Hacettepe Üniversitesi, klasik üniversiteler ile ODTÜ arasında bir akademik ve idari yapıya sahiptir. Gürüz, Amerikan modelinden esinlenen Hacettepe, ODTÜ ve Boğaziçi üniversitelerinin diğer üniversitelerden birçok bakımdan ayrıldığını vurgulamıştır. (Bkz. K. Gürüz, 'Türk Üniversitelerinin Tarihi', **Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite**, T.C. Başbakanlık Yayını, 18 Nisan 1992 tarihinde yapılan rektörler toplantısında takdim edilen raporlar, Ankara, 1992, s. 389-395)

²³⁴ Bu dönemde, üniversiteler öğrenci sayılarını artırmamakta, öğretim üyeleri özel yüksek okullarda ders vermekte, üniversite tepki göstermemektedir. (Bkz. H. Özen, A.g.e., s. 272)

²³⁵ Özen, H., A.g.e., s. 272.

²³⁶ Hatiboğlu, T., A.g.e., s. 229.

²³⁷ Bu dönemde kurulan on yeni üniversite şunlardır: "Dicle Üniversitesi (Diyarbakır, 1973); Çukurova Üniversitesi (Adana, 1973); Anadolu Üniversitesi (Eskişehir, 1973); Cumhuriyet Üniversitesi (Sivas, 1974); İnönü Üniversitesi (Malatya, 1975); Fırat Üniversitesi (Elazığ, 1975); Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Samsun, 1975); Selçuk Üniversitesi (Konya, 1975); Uludağ Üniversitesi (Bursa, 1975); Erciyes Üniversitesi (Kayseri, 1978)."

²³⁸ Bu dönemde çıkarılan kanunlarla,

- Dört yıllık lisans düzeyinde eğitim programları uygulayan Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri, İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi;
 - İki yıllık meslek yüksek okulları ile dört yıllık spor akademileri;
 - Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı üç yıllık eğitim enstitüleri
- düzenlenmiştir. (Bkz. K. Gürüz, A.g.r., s. 395)

alınması uygulamasına başlanmıştır. Aynı yıl kurulan 'Yaykur' ile uzaktan eğitim denemeleri başlatılmıştır. ²³⁹

1970'li yılların sonlarına gelindiğinde, Türkiye'de çağdaş yükseköğretimi ve üniversiteyi kurma çabaları bir dönüm noktasına gelmiştir. Yüz yılı aşan deneyler ve sorunlar içinde sistemin bütününde sürekli bir ölçek büyümesi gerçekleşirken, giderek büyüyen öğrenci kitleleri, çeşitlenen ve kademelenen eğitim kurumları karşısında Türk yükseköğretim sisteminin kendini yeniden yapılandırması kaçınılmaz hale gelmiştir. ²⁴⁰

Seksenli yıllara girilirken Türkiye'de, üniversiteler, akademiler, iki yıllık meslek yüksek okulları ve konservatuarlar, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı üç yıllık eğitim enstitüleri ve uzaktan öğretim veren Yaykur'dan oluşan yükseköğretim kurumlarında yaklaşık 238 bin öğrenci öğrenim görmekteydi. Ancak, 1980 müdahalesiyle üniversiteler ve diğer yükseköğretim kurumları merkeziyetçi bir yapıya dahil edilerek özerkliklerini tamamen yitirmişlerdir. ²⁴¹

1981 yılında çıkarılan 'Yükseköğretim Kanunu' ile Türkiye'deki tüm yükseköğretim kurumları 'Yükseköğretim Kurulu' (YÖK) çatısı altında toplanmıştır. Bu kapsamda, akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş, konservatuarlar ile meslek yüksek okulları üniversitelere bağlanmıştır. İstanbul'da 'Mimar Sinan, Marmara ve Yıldız Teknik', Ankara'da 'Gazi', Antalya'da 'Akdeniz', İzmir'de 'Dokuz Eylül' ve Edirne'de 'Trakya' üniversiteleri, mevcut kurumların yeniden düzenlenmesi ve birleştirilmesiyle oluşturulmuş, Van'da ise 'Yüzüncü Yıl Üniversitesi' adıyla yeni bir kurum kurulmuştur. Bu şekilde, birleşik bir yapıya dönüştürülen Türk yükseköğretim sistemi, 1982 yılı itibarı ile 27 üniversite ve bunlara bağlı fakülte, enstitü, yüksekokul, konservatuar ve meslek yüksek

²³⁹ Başlangıçta pek de verimli olamayan bu sistem, 1982 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi adını almış ve TV yoluna dereceye yönelik programlar uygulayarak etkin hale getirilmiştir.

²⁴⁰ Cumhuriyet'in ilk öğretim yılında (1923/24) 9 olan fakülte, akademi ve yüksek okul sayısı, 1950/51 ders yılında 34'e, 1960/61'de 55'e, 1970/71'de 150'ye, 1977/78 döneminde ise 271'e yükselmiştir. (Bkz. Ramazan Taşdurmaz, **Türkiye'de Yükseköğretimle İlgili Verilerin Değerlendirilmesi**, DPT yayını, no.1822, Ankara,1982, s.31)

²⁴¹ Özen, H., A.g.e., s. 273. "1980'e gelindiğinde, siyasal iktidar üniversite yönetimini denetim altında tutmak; öğrenci ve üniversite sayısını çoğaltmak ve üniversiteleri ülke içinde daha da yaygınlaştırmak istemektedir. Üniversite öğretim üyelerinin talepleri ise bununla çelişmekte, özerklik ve kaliteli eğitim çerçevesinde toplanmaktadır. Bu iki tür talep arasında yıllardan beri bir uzlaşma sağlanamamıştır."

okullarından oluşmaktadır. Ayrıca, Yaykur'un işlevleri Eskişehir'deki Anadolu Üniversitesi'ne devredilerek uzaktan öğretim sistemi yaygın hale getirilmiştir.

Yükseköğretimi yaygınlaştırma ve çeşitlendirme adına 1981 düzenlemeleriyle ortaya çıkan bir başka kurum da 'vakıf üniversiteleri'dir. İlk örneğini, Ankara'da kurulan 'Bilkent Üniversitesi'nin oluşturduğu vakıf üniversitelerinin sayısı günümüzde 21'e ulaşmıştır.²⁴² Ancak, ülke üniversitelerinin yaklaşık üçte birini meydana getiren bu kurumlarının öğrenci sayılarının toplam öğrenci sayısına oranı 0,03 düzeyinde kalmıştır.²⁴³

Türkiye'nin 1981 sonrası üniversiteleşme düzeyini iki ayrı dönemde inceleyebiliriz. 1981 düzenlemesiyle kurulan yeni üniversitelere 1987 yılında katılan Gaziantep Üniversitesi ile birlikte, 1981-1992 yılları arasında kurulan üniversite sayısı 10'dur.²⁴⁴ Ancak, 1992 yılında yapılan bir düzenleme ile ülkede gerçek bir üniversite patlaması yaşanmıştır. Kurulan 21 yeni üniversite ve 2 yüksek teknoloji enstitüsü ile birlikte Türkiye'deki üniversite sayısı 53'e yükselmiştir.²⁴⁵ 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de YÖK verilerine göre sayısı 77'ye ulaşan üniversitelerde yaklaşık 1.600.000 öğrenci eğitim görmektedir.

Bu dönemde yükseköğretimde önceliğin 'nitelik'e değil 'nicelik'e verildiği açıkça görülmektedir. Özel vakıf üniversitelerinin büyük destek görmüş olması da bu nedene bağlanabilir.²⁴⁶ Ancak, bunların sisteme katkılarının ne kadar küçük

²⁴² 1980'li yıllardan itibaren köklü üniversitelerdeki nitelikli akademisyenlerin bu kurumlara kaymasıyla devlet kurumlarındaki öğretim kadrolarında önemli açıklara neden olunurken, giderek öğrenci sayıları artırılan devlet üniversitelerinin sorunları katlanarak büyümüştür. Oysa, devlet yardımı alan ve geniş yetkilerle donatılmış mütevelli heyetlerince yönetilen özel vakıf üniversitelerine sağlanan ayrıcalıklar, yükseköğretimdeki eşitsizliğin giderek keskinleşmesine yol açmıştır.

²⁴³ Bu yaklaşık değerler YÖK'ün 2001-2002 öğretim yılı istatistiki verilerine göre hesaplanmıştır.

²⁴⁴ ODTÜ'ye bağlı olarak faaliyet gösteren Gaziantep'teki fakülte ve yüksek okulların nüvesini oluşturduğu Gaziantep Üniversitesi (1987) ile birlikte Türkiye'deki üniversite sayısı 29'a ulaşmıştır.

²⁴⁵ Bunu, 1993 yılında Eskişehir'deki Anadolu Üniversitesi'nin bölünmesiyle oluşturulan Osmangazi Üniversitesi, 1994'de Başkent Üniversitesi (kurulan üçüncü vakıf üniversitesi) ve Fransızca eğitim veren Galatsaray Üniversitesi izlemiştir. 1996 yılında 5, 1997 yılında 8, 1998 yılında 2, 1999 yılında da 2 yeni üniversite daha kurulmuştur. İstanbul'da kurulan Batı Üniversitesi ile bu kurumların sayısı 74'e yükselmiştir. 2001 yılında çeşitli vakıflar tarafından kurulan Yaşar, İstanbul Ticaret, İzmir Ekonomi, Ufuk ve Okan Üniversitelerinden, Yaşar, Ufuk, Okan ve İstanbul Batı Üniversiteleri henüz faaliyete geçmemiştir.

²⁴⁶ Özel vakıf üniversite modelinin böylesine benimsenmiş olması, büyük ölçüde Amerikan Üniversitesi modelinin 'ideal' olarak görülmesinden de kaynaklanmaktadır. Bugünkü YÖK başkanının, bir grup öğretim üyesiyle birlikte 1993 yılında TUSİAD için hazırladıkları raporda bu açıkça vurgulanmaktadır. (Bkz. K. Gürüz, E.

olduğu da ortadadır. Neredeyse her ilin bir üniversite istediği 1990'lı yıllarda gerekli koşullar oluşturulmadan daha önce eşi görülmemiş bir üniversite kurma çabasına girilmiş olması, üniversite kurumunu içinden çıkılması güç bir nitelik erozyonuna uğratmıştır. Türkiye'de, özellikle 1990'lı yıllarda öğretim üyesi yetersizliği ve altyapı eksikliği en üst seviyesine ulaşmıştır. Eğitimin niteliğinde hızlı bir düşüş yaşandığı üniversiteler arasında, öğretim üyesi ve öğrenci sayıları ile donanım bakımından farklılıklar da giderek artmıştır.²⁴⁷ Oysa, 1960'lı yıllarda kitlesel üniversite sorunuyla karşı karşıya kalan Batı ülkelerinde, ölçülü ve programlı bir çabayla ve eşgüdüm sayesinde (İngiltere'de UGC örneğinde görüldüğü gibi) nitelik ve niceliğin bir arada geliştirildiğini görmekteyiz.

1.2.8. Günümüzde Üniversitenin Toplumsal Rolü ve Yapılanması

1.2.8.1. Üniversitenin Toplumsal Rolü

Üniversiteyi ancak, geniş bir toplumsal formasyon içinde, çeşitli ve çoğu kez çelişen toplumsal güçlerin kesişme noktasında ele alarak anlayabiliriz. Böylesine bir yaklaşım zorluğu, bir ölçüde, konunun güçlüğünü de açıklamaktadır. Üniversiteler, her uygarlığın kendisini yeniden üretmek ve egemen sınıfların meşruluğunu sağlamak için geliştirdiği eğitim ve öğretim sisteminin son halkası olarak değerlendirilmelidir. Ancak böyle bir yöntem bize, üniversiteleri evrensel planda ve karşılaştırmalı bir biçimde inceleme olanağı sağlar.

Günümüzde üniversiteler hakkındaki genel görüş, onların 18. yüzyıldan itibaren egemen hale gelen Batı Uygarlığı'nın kültürel sisteminin bir ürünü olduğu şeklindedir. Bu Avrupa-merkezci görüş, klasik örneklerini 19. yüzyılda bulan üniversite tarih yazımından kaynaklanmaktadır. Bu tarih yazımına göre bir lonca (universitas) olarak doğan üniversite, "feodal Avrupa'ya özgü ve diğer uygarlıklarda karşılığı olmayan" bir kurumdur. Ancak, bu pozitivist yaklaşım, Avrupa'nın temellendirildiği Greko-Romen uygarlığı dahi dışlayıcı niteliktedir.

Şuhubi, A. M. C. Şengör, K. Türker, E. Yurtsever, **Türkiye'de ve Dünyada Yüksek Öğretim, Bilim ve Teknoloji**, TÜSİAD Yayınları (TÜSİAD-T/94, 6-167), Haziran, 1994)

²⁴⁷ Özen, H., A.g.e., s. 277.

Oysa, üniversiteyi bir uygarlığa özgü eğitim ve öğretim sisteminin son halkası olarak ele alan bir diğer tarih görüşüne göre ise, araştırma alanı Sümer tarihine kadar uzanmaktadır. Buna göre, Eski Yunan'da Eflatun'un 'Academia'sı, Aristo'nun Lyceum'u, Nizamülmülk'ün 'Nizamiye Medreseleri' de üniversite sayılmalıdır. Aslında, kendine özgü nitelikleri olduğu kuşku götürmeyecek bütün bu kurumlar, toplumsal işlevleri ve kültürel amaçları bakımından, onlara egemen olan kutsal değerler, teoloji ve skolastik zihniyet gibi ortak yönlere sahiptir. Bu yapıyı ilk kıran, 17. yüzyıldan itibaren kapitalizmi geliştiren Batı uygarlığı olmuştur.

Yüzyıllar boyu dini kurumlara karşı özerklik mücadelesi veren Hristiyan Avrupa Üniversitesi, 16. yüzyıldan itibaren varlığını krallıkların mutlak otoritesi altında sürdürmüştür. Birkaç yüzyıl süren bu olgu, modern bilimin üniversitelerin dışında gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Bilimsel araştırmanın kendisine özgür bir üniversitede yer bulması, ancak 19. yüzyılın başlarında Almanya'da gerçekleşmiştir.

Genel kabule göre modern üniversite, 1810 yılında Berlin'de kurulan Humboldt Üniversitesi'yle başlamaktadır. Aynı dönemde Fransa'da Napoleon'un Emperyal Üniversite'si ve 19. yüzyılın ortalarında da İngiltere'de Oxbridge geleneğine karşı Civic Üniversiteleri kurulmuşlardır. Genel olarak Alman Üniversitesi 'idealist', Fransız Üniversitesi 'pozitivist' ve İngiliz Üniversitesi de 'ampirik ve teorik' olarak nitelendirilmektedir.²⁴⁸ Batı Üniversitesindeki bu çeşitlenmeye, 19. yüzyılın ikinci yarısında kapitalist üniversiteyi gerçekleştiren 'pragmatist' Amerikan Üniversitesi de dahil olmuştur.

19. yüzyılın başlarında gelişen temel sistematik felsefi açılımlar, modern sosyal bilimlerin doğuşuna yol açarken, bilimlerin birbirinden özerk alanlara ayrıldığı bir süreci de başlatmıştır. Batı'nın başlattığı hızlı endüstrileşme düzeni içinde, artık tamamiyle ulus devletlerin himayesine giren üniversiteler ve bilim, bir 'üretim gücü' haline gelmiştir. Bilimin teknoloji merkezli gelişimi körükleyen bu süreç, bilim adamı-mühendis profilinin şekillenmesine de yol açmıştır.

Modern Çağ'a girerken, refah düzeyinin artışına paralel yaşanan demografik baskı ve hızla gelişen toplumsal iş bölümü 'uzmanlaşmayı' zorunlu kılmıştır. Bu

²⁴⁸ Timur, T., A.g.e., s. 361.

süreç, üniversiteleri halen tam olarak çözümlenememiş bir temel çelişkinin içine sokmuştur: "Üniversite, Humboldt modelinin (Universitas Scientiarum) öngördüğü ideallere uygun olarak bir genel formasyon (Bildung, Alm.) yeri mi olmalıdır? Yoksa, Anglo-Sakson modelinde olduğu gibi, araştırma işlevinden çok öğretim işlevine ağırlık vererek, toplumsal refahı artırma, kültürü ilerletme ve gelir farklılıklarını azaltmada önemli bir aygıt görevi mi üstlenecektir?"

İki büyük savaşa tanık olan 20. yüzyılda üniversitenin yapısı tamamen değişime uğramıştır. Bilim dallarında giderek artan çeşitlenme sürerken, 1945 sonrasında Batı üniversiteleri, özellikle 1960'lı yıllara gelindiğinde o güne kadar eşî görölmemiş bir talep patlamasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde, mesleki kaygıları öne çıkaran çok erekli, çok disiplinli eklektik bir cursus sistemini hayata geçiren Amerikan Üniversitesi, tüm dünyada kaçınılmaz bir model olarak görölmeye başlanmıştır.²⁴⁹ 1960'lı yıllarda Refah Devleti politikalarını uygulamaya koyan Avrupa ölkelerinin üniversiteleri hala bu çelişkileri yaşamaktadırlar.²⁵⁰ 1968 yılında Fransa'da patlak veren öğrenci olayları sonrasında yapılan düzenlemeler üniversitenin içine düştüğü temel çelişkileri çözümlmekten uzaktır. Üniversite tartışmalarında 1960'lı yıllarda yaşanan ivme giderek azalmıştır. 1970'lere gelindiğinde ise üniversiteleşme yavaşlamış, zaten kaynaklar da tükenmiştir.

1.2.8.2. Gelişen Bilim ve Teknoloji Bağlamında Yükseköğretimin Yapılanması

Daniel J. Boorstin'e göre, "18. yüzyıldan beri yaygın olan Batılı ilerleme düşüncesinin kökleri, insanın, dünyayı tanıma ve onun üzerinde denetim kurma konusunda giderek artan yeteneğini belgeleyen Galileo, Harvey, Newton ve diğerlerinin çalışmalarıyla deneysel bilimin gelişmesinde yatmaktadır. Bilimsel bilgi birikimi, 17. ve 18. yüzyıllarda gelişirken, ütopyacı olasılıkları karşısında

²⁴⁹ 1960'lı yıllarda Amerikan kampüs Üniversitesini şekillendiren bu olgu, Clark Kerr tarafından formüle edilmiş ve 'Çoklu Üniversite' (Multiversity, İng.) olarak tanımlanmıştır.

²⁵⁰ T. Timur, bu çelişkiyi şu sözlerle dile getirmektedir: "1930 buhranının etkisiyle ve Keynesçi politikalarla Refah Devletini kuran Avrupa demokrasileri akıntıya kürek çekmekte zorlandılar. Halen de, çoğu kez öğrenci-profesör el ele, eski düzenin kavgasını veriyorlar. Bildung'mu, yoksa tekno-bilim mi? Hümanist idealler mi, yoksa şirketlerin emrinde ve kendisi de onlar gibi çalışan 'şirket üniversite' mi?" (Bkz. T. Timur, A.g.e., s. 362)

giderek artan bir inançla bütün Avrupa ülkeleri tarafından teşvik edilmiş ve paylaşılmıştır.”²⁵¹

Endüstri Devrimi'ni yaratan teknolojilerin, üretimde artan kullanımı, Batı'da tarımsal toplumun yerine, 'sanayi toplumu' adı verilen yeni bir toplumsal yapının oluşmasına yol açmıştır.²⁵² Sanayi toplumunun temel hedefi olan toplumsal refahın artırılması yolunda üretimin artması, üretim için gerekli hammadde ve ürünlere pazar sağlanması ihtiyaçları Batılı ülkeler arasında teknolojik rekabeti ve sömürgecilik hareketini de körüklemiştir.

20. yüzyılın ilk yarısında dünya, iki önemli savaşla sarsılmış ve II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından esaslı bir yeniden yapılanma hareketi başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda yüksek öğretim kurumları dünya üzerinde yaygınlaşmış ve öğrenci sayılarında büyük boyutlu artışlar yaşanmıştır. Gelişen teknolojinin lise sonrası eğitim görmüş işgücüne olan talebi artırması, yüksek öğretimin kitleleşmesiyle birleşince, mesleki ve teknik eğitim yapan, daha kısa süreli yüksek öğretim kurumlarının yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur.²⁵³

Batı'da, 1957 yılında yaşanan 'Sputnik Şoku' sonrasında hızlanan teknolojik rekabet, üniversite eğitime verilen önemin artmasını ve birçok yeni üniversiteler kurulmasını beraberinde getirmiştir. Temel ve uygulamalı araştırmalar, fen bilimleri, mesleki eğitim ve özellikle mühendislik eğitimi ön plana çıkarken toplum hizmetleri de üniversitelerin işlevleri arasına katılmıştır.

1970'li yıllarda yaşanan 'petrol krizi' sonrasında ise, Batı ülkelerinde işgücü tasarruf edici nitelikte yeni teknolojiler hayata geçirilmiştir. Bu yeni teknolojiler, sanayi toplum yapısından 'bilgi toplumu'na geçişi sağlamıştır.²⁵⁴ Peter F. Drucker, bu geçişte meydana gelen değişimin bazı önemli özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

²⁵¹ Boorstin, Daniel J., 'Yeniliğin Havarileri', **New Perspectives Quarterly-Türkiye**, Cilt: 2, Sayı: 7 (1994), s. 70.

²⁵² Erkan, Hüsnü, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 326, Bilim Dizisi: 8, 2. Baskı-1994, (ISBN 975-458-053-7), s. 4.

²⁵³ Gürüz, K., A.g.e., s. 65.

²⁵⁴ Erkan, H., 'Sanayi Toplumunun Krizi', A.g.e., s. 10.

"Sosyal ağırlık merkezi bilgi işçisine kaymıştır. Bütün gelişmiş ülkeler ticaret sonrası, bilgi toplumları haline gelmektedirler. Gelişmiş ülkelerde iyi işlere girebilmek ve meslek hayatında ilerleyebilmek, bir üniversite diplomasına sahip olmayı giderek daha gerekli kılmaktadır.

Bilginin gelişmiş bir ekonominin sermayesi, bilgi işçilerinin de toplumun değer ve normlarını belirleyen gurup haline gelmiş olması, son olarak ta bilgi derken kastettiğimiz şeyin niteliğini ve bilginin nasıl öğrenildiği ve nasıl öğretildiği konularını etkilemektedir." ²⁵⁵

Sanırım öncelikle 'bilgi nedir?' sorusuna yanıt aramak gerekmektedir. Peter F. Drucker, 'Yeni Gerçekler' adlı kitabında bilginin ne olduğunu tarif ederken bilgi iletimine de şöyle değiniyor:

"Basılı kitap onbeşinci yüzyılda ilk ortaya çıktığı zaman bilgi içeren şeyler de bilgi aktarma yöntemleri kadar büyük bir değişim geçirecek duruma gelmişti. Bizler de benzer bir dönüm noktasında olabiliriz. Basılı kitabın ortaya çıktığı dönemdeki skolastikler gibi, bizler de uzmanlaşmanın hem yeni bilgiler kazanmak, hem de bu bilgileri aktarmak için en etkili yol sayıldığı iki yüzyıl geçirmiş durumdayız. Doğa bilimlerinde bu hala işe yarayabilir. Başka alanlarda ise uzmanlaşma bilgiye giden yol üzerinde bir engel durumuna gelmekte, bilginin etkili kılınmasında ise daha büyük bir engel oluşturmaktadır. Akademik çevreler bilgiyi baskıya geçen şey olarak tanımlamaktadırlar. Ama bunun bilgi olmadığı kesindir; işlenmemiş veridir bu. Bilgi bir şeyi ya da bir kimseyi değiştiren enformasyon demektir; bunu, ya eylem için bir neden oluşturarak yapar, ya da bireyi (veya kuruluşu) farklı ve daha etkili bir eylem gerçekleştirebilecek duruma getirerek." ²⁵⁶

Yeni teknolojilerin, matbaada basılan kitabın Orta Çağ üniversitesini değiştirdiği gibi, bugünün öğretme ve öğrenme sistemlerini değişime uğratacakları açıktır. Örneğin, televizyon yayınları, bilgisayar ve bilgi iletişim ağları 20. yüzyılda eğitimin yüksek teknolojisi haline gelmişlerdir. Sonsuz bir çeşitliliğe izin veren bilgisayar ve bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bilginin işlenmesi, iletilmesi, depolanması ve bilgiye ulaşılması olarak tanımlanan enformatik, yazılım, optoelektronik ve fotonik gibi yeni bilim alanları ve bunlara dayalı yeni teknolojileri doğurmuştur. Ayrıca, günümüzde kablo veya uydu ağ sistemleriyle bağlanan bilgisayarlardan oluşan bilgi şebekeleri ve katma değerli şebekeler dünyayı sarmaktadır. Bunlar arasında en yaygın konuma sahip olan 'internet' kanalıyla, dünya üzerindeki hemen hemen tüm yüksek öğretim kurumları iletişim içine girebilmiştir.

²⁵⁵ Drucker, Peter F., 'Ticaret-Sonrası Toplumu', **Yeni Gerçekler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 315, Tarih Dizisi: 25, 4. Baskı-1994, ISBN 975-458-041-3, s. 177.

²⁵⁶ Drucker, P. F., 'Değişen Bilgi Tabanı', A.g.e., s. 255

Bilim ve teknolojiden kaynaklanan gelişmelerin paralelinde, uluslararası ilişkiler ve sosyo-ekonomik oluşumlar sonucunda dünya, tek bir pazar haline dönüşmeye başlamış, dolayısıyla küreselleşme olgusu gündeme gelmiştir. Küreselleşme olgusu da bilgi toplumu insan gücünde bulunması gereken niteliklerin değişime uğramasına neden olmuştur. Bu insan gücünün yetişmesinde yüksek öğretim daha da önem kazanmaktadır. ²⁵⁷

Gelişen bilim ve teknoloji bağlamında yükseköğretimin yapısı giderek çeşitlenme göstermiştir. Bunlardan birincisi, araştırma üniversitesidir. İkincisini ise üniversite çatısı altında toplanan mesleki yükseköğretim oluşturmaktadır. Yükseköğretimi kitlelere yaymada iletişim teknolojilerini kullanan açık öğretim (uzaktan öğretim) de bunun son aşamasını teşkil etmektedir.

1.3. Çalışmanın Ana Teması, Araştırma Problemleri ve Amacı

1.3.1. Çalışmanın Ana Teması ve Araştırma Problemleri

Çalışmanın Ana Teması

Üniversite kurumu, toplumsal eğitim ideallerinin biçimlendirdiği devingen bir yapıya sahiptir. Ancak, süreklilik gösteren bu devinim, tarihsel süreç içerisinde belli ivmeler kazanmıştır. Araştırmanın odaklandığı, II. Dünya Savaşı sonrası üniversitesi de, böylesine bir ivmenin yaşandığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde, üniversite kavramının geçirdiği değişime paralel, kampüs, hemen tüm dünya ülkelerinde ideal bir planlama aracı olarak görülmüş ve aynı zamanda, bağımsız bir yerleşme modeli olarak modernizmin etkisinde önemli değişimler geçirmiştir.

II. Dünya savaşı sonrasında gelişen kavramlara paralel, 'Modern mimarinin etkisinde bir kent modeli olarak gelişen üniversite kampüs tasarımının planlama ve biçimleme boyutuyla irdelenmesi', bu araştırmanın ana temasını oluşturmaktadır.

²⁵⁷ Gürüz, K., 'Bilgi Toplumu ve Küreselleşme Sürecinin Gerektirdiği İnsangücü Profili', A.g.e., s. 33.

Çalışmanın Araştırma Problemleri

Çalışmanın ana teması bağlamında, araştırma problemleri, sırasıyla;

- Üniversite binalarının, kent ile ilişkisinin gelişim profiline açığa çıkarılması ve Üniversite-kent ilişkisinin bir planlama problemi olarak irdelenmesi;
- Modern mimarinin yerleşme kültürüne etkileri, bir modern kent modeli olarak kampüsün yayılmasının araştırılması;
- II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen modern planlama düşünceleri, mimari tasarım ve kent tasarıma etkilerinin sorgulanması;
- Model alınan ülkelerde, II. Dünya Savaşı sonrasında üniversite kampüs tasarımına giren ve yön veren kavramların araştırılması, modernizmin etkisinde değişen üniversite yerleşme tasarımlarının irdelenmesi;
- Savaş sonrası dönemde edinilen tasarım deneyiminden yola çıkarak, üniversite tasarımında kentsel modelin ve modern kampüs planlama yöntemlerinin irdelenmesi

olarak belirlenmiştir.

1.3.2. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, 'üniversite yerleşmelerinin tasarımında, üniversite-kent ilişkisine dikkat çekmeyi, modern mimari ve kentsel tasarım kavramlarının üniversite planlamasındaki yeri ve önemini' araştırmayı amaçlamaktadır.

Bunu yaparken, Batı Dünyası'nda sosyal atılımlar ve eğitim reformlarının yenilikçi bir mimariyle buluştuğu II. Dünya Savaşı sonrası döneme geri dönerek, bir dizi bütünleştirici kuramsal bilgileri açığa çıkarmayı ve tartışmaya sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın önemi ve faydası

Literatür araştırması, ülkemizde üniversite tasarımı alanında, bilgi birikimini birleştirici, bütüncül yaklaşımların önemli ölçüde eksik olduğunu göstermektedir. Bu bilgi eksikliğinin, birçok araştırmacının ve tasarımcının hazır tasarım reçetelerine yönelmesine yol açtığı düşünülmektedir.

Bu tez çalışması, araştırdığı kavramların ışığında, mimari ürünleri biçimlendiren etkenleri üniversite-kent ilişkisi bağlamında tartışmaya açabilir, konunun bütüncül düşünülmesine katkıda bulunabilir. Bu yaklaşım biçiminin, herşeyden önce, tasarımcıları hazır planlama reçetelerinden uzaklaştıracağı düşünülmektedir.

Aradan uzun bir zaman geçmiş olmasına karşın, özellikle ülkemizde (içi boşaltılarak) uygulanan Amerikan kampüs modelinin bir tabu olarak görüldüğü düşüncesinden yola çıkarak, Batı Dünyası'nda üniversite tasarımı alanında en önemli gelişmelerin olduğu II. Dünya Savaşı sonrası döneme retrospektif bir bakış gerekmektedir.

1.3.3. Tezin Genel Stratejisi ve İzlediği Yöntem

Bu çalışma kuramsal bir temele dayanmaktadır. Araştırma konusu, eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmakta ve farklı boyutlarıyla tartışmaya açılmaktadır. Bu nedenle bölümlere, birbirini destekleyen tartışma başlıkları olarak bakmak ve sonuçları bu anlamda değerlendirmek gerekmektedir.

Çağdaş üniversite yerleşmelerinin planlanmasında temel olabilecek tasarım yaklaşımlarını araştırmak amacıyla çalışmanın yöntemi şöyle belirlenmiştir:

- Üniversitelerin kent ile ilişkisinden yola çıkarak, nasıl bağımsız yerleşmeler halini aldıkları ve bir planlama problemi olarak üniversite-kent ilişkisinin, olumlu ve olumsuz yönlerinin irdelenmesi;
- modern mimarinin yerleşme kültürüne etkileri çerçevesinde, üniversite kampüslerinin tasarımına yön veren kentsel unsurların araştırılması ve üniversite kampüs yerleşmelerinin birer kent modeli olarak ele alınması;

- modern mimarinin II. Dünya Savaşı sonrasında değişen anlamı ve gelişen kentsel tasarım kuramları araştırılarak, bu dönemde üniversite tasarımında meydana gelen evrimin doğru anlaşılabilmesi için bir alt yapı oluşturulması;
- II. Dünya Savaşı sonrasında üniversite kampüs tasarımına yön veren kavramların ve Amerikan kampüs modelinin, modern üniversite kavramının oluşmasında öncülük etmiş ve kendi özgün üniversite modellerini yaratmış olan dört ülke bazında araştırılması;
- Savaş sonrası dönemde edinilen tasarım deneyiminin sonuçlarının modern kampüs planlaması ve üniversite kent-ilişkisi bağlamında irdelenmesi, bu dönemde üniversite yerleşmelerinin biçimlenmesine etki eden modern kentsel tasarım yaklaşımlarının tartışmaya açılması.

2. BÖLÜM: Üniversite Kent İlişkisi

*"İki boyutlu sanat resim, üç boyutlu sanat heykel ve dördüncü boyut olarak işlevi içeren mimariden farklı olarak bir kampüs, beşinci bir boyuta da sahiptir: **planlama**. İnsan yapımı çevreler arasında en ideallerinden biri olarak iyi planlanmış bir kampüs, diğer sanatsal çalışmaların ele alındığı kriterler ile değerlendirilmeyi hak eder."* ²⁵⁸

Thomas A. Gaines

2.1. Üniversite Kent İlişkisinin Önemi

Bilginin üretildiği ve dağıtıldığı yerler olan üniversiteler, toplumsal olguların biçimlendirdiği kurumlardır. Kavarmsal olarak bu kurum, "bir yandan kendisine hayat veren kent ile bütünleşmek, diğer yandan (Humboldt'a gönderme yaparak) eğitim ve araştırmanın gerektirdiği 'özgürlük' ve 'yalnızlık' ortamına çekilmek" gibi bir çelişkiyi yaşamaktadır. Bu çelişkinin yarattığı gerilim, 20.yüzyılda üniversite eğitiminin sosyal ve ideolojik bir boyut kazanmasıyla giderek artmıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren, üniversitelerin büyümesi ve gelişmesi sonucunda artık kentler onları taşıyamaz hale gelmiştir ve onları kentlerin dışına itmiştir.

Çağdaş üniversitelerin temel sorunu haline gelen, 'büyüme ve gelişme', onların planlamasını doğrudan etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmış ve üniversite tasarısını modern mimari ve kentsel planlamanın başlıca ilgi alanları arasına dahil etmiştir. II. Dünya savaşı sonrası yıllarda, kentlerin desantralizasyonuna karşı giderek artan inanç, sıkışık eski kentlerin dışında, yeni yerleşmelerin kurulması hareketini körükledikçe, mimarlar ve kent tasarımcıları için eşsiz bir deney alanı ortaya çıkmıştır. Ülkeden bölgeye, bölgeden kente herşeyin planlanabilirliğine kuşku duyulmaz bir inanç gelişmiştir. Bu olgular, üniversitelerin, kentlerin dışında geniş alanlarda büyüyebilir ve gelişebilir bağımsız yerleşmeler olarak tasarlanması fikrini de güçlendirmiştir. Bu doğrultuda, Amerikan kampüs modeli hemen tüm dünya ülkeleri tarafından benimsenmiş ve uygulanmıştır.

²⁵⁸ Gaines, Thomas A., 'Introduction', *The Campus As a Work of Art*, Praeger Publishers, ABD, 1991, (ISBN 0-275-93967-7), s. ix.

Bu gelişmelerin etkisinde, üniversitelerin kent ile ilişkisinden yola çıkarak, nasıl bağımsız yerleşmeler halini aldıklarının ve bir planlama problemi olarak üniversite-kent ilişkisinin, olumlu ve olumsuz yönlerinin irdelenmesi gerekmektedir.

2.2. Tarihsel Süreç İçinde Üniversite Kent İlişkisi

2.2.1. İlk Üniversiteler

Ortaçağ'da bir sivil kurum olarak ortaya çıkan üniversiteler, kuruldukları çevrelerde de önemli izler bırakmışlardır. Bu ilk örgütlenmenin öncesi, Ortaçağ'da kurumsallaşmış bir eğitim yeri ve üniversitenin de bir anlamda kaynağı olarak gösterilebilecek manastır ve katedral okullarına uzanmaktadır.²⁵⁹ (Bkz. Bölüm 1.2.1.) Uzunca bir zaman dilimini kapsayan bu ilk üniversite öncesi dönemde, izole manastır kompleksleri dışı kapalı ve kendi kendine yeten küçük birer kent görünümüne sahiplerdir. Örneğin Pablo Campos, işlevsel otonomiye sahip bu manastırların Ortaçağ medeniyetinin ve kolektif kültürünün kalesi olduğunu ve bunların, ilk üniversiteler tarafından değerlendirilen belirli vasıflara sahip olduklarını vurgulamaktadır.²⁶⁰

Bu dinsel topluluklar, Campos'un birer "eğitim kenti" olarak tanımladığı izole birimler meydana getirmekteydiler. Örneğin, 820-830 yıllarına tarihlenen St. Gall Manastırı, gelişmiş planıyla bu niteliklere sahip önemli bir model olarak kabul edilebilir. **(şekil 2.2-1)** Ortaçağ planlamasının geometrik bir düzen ihtiva etmediği şeklindeki genel kanının tersine St. Gall Manastırı, kuzey-güney ekseninde yerleştirilmiş, tamamen ortogonal ızgara düzene sahiptir. G. Broadbent, St. Gall yerleşmesini şöyle tarif etmektedir:

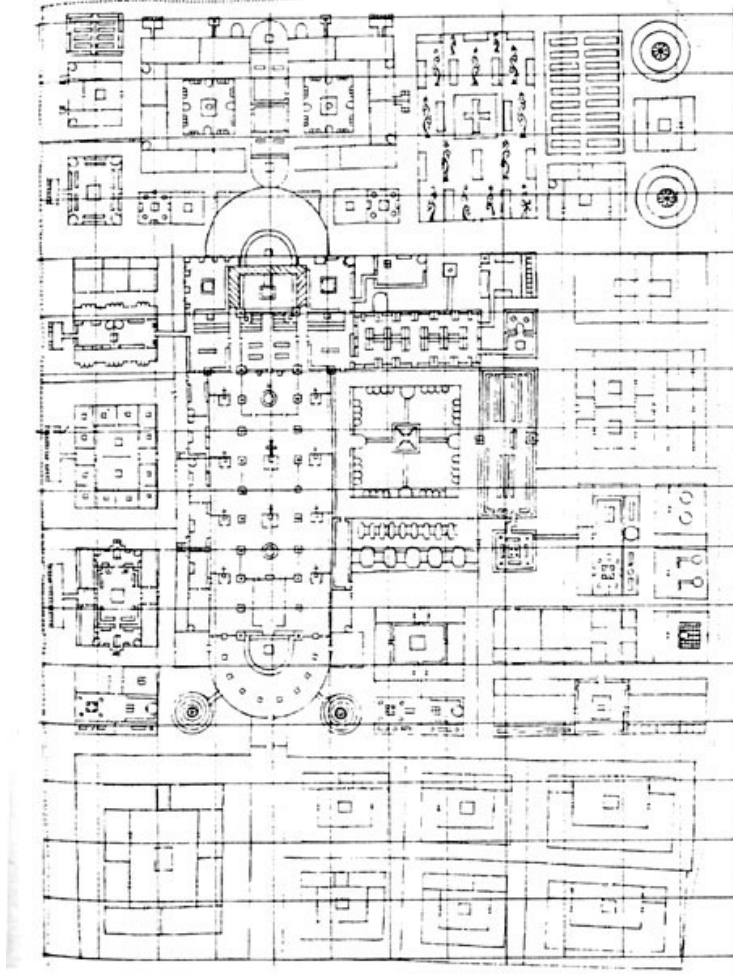
"Merkezde yer alan kilise, kuzeyde bir meydana açılmaktadır. Kilisenin güney tarafında ona eklemlenen ve bir yemekhane ile rahiplere ait mekanları içeren bir manastır bulunmaktadır. Merkezi grup, bir revir, genç öğrencilere ait mekanlar, yönetici evi, misafirhane, sığınma evi, ki bunların tümünün kendi banyoları, mutfakları, atölyelerinin yanı sıra, zanaatkarlara ait

²⁵⁹ Lenglar, Denis; Vince, Agnés, 'Les Formes Universitaires: Archétypes', **Universités, Écoles Supérieures**, Éditions du Moniteur, 1992, (ISBN 2-281-19069-2), s. 6. "Ortaçağ'da eğitim merkezleri, ya manastırlar içinde ve genellikle kent dışında, ya da katedral çatısı altında yer almaktaydı."

²⁶⁰ Campos, Pablo, 'The Journeys Toward Utopia', **Planning for Higher Education**, No.30(2), (The Society for College and University Planning, 2002) s. 5-12.

Şekil 2.2-1

Manastır planı ile medrese planının karşılaştırılması.

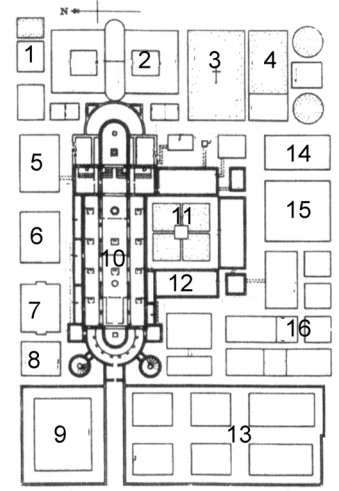
Şekil 2.2-1a

St. Gall Manastırı planı
(Broadbent: 1990, s. 33)

Şekil 2.2-1b

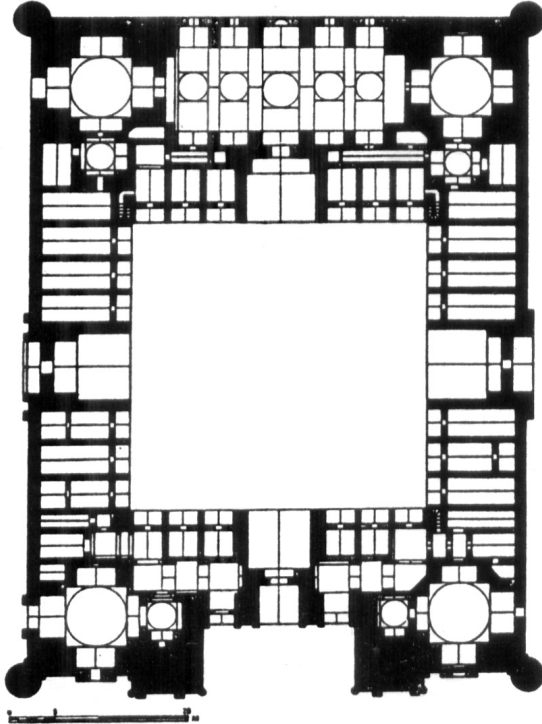
St. Gall Manastırı planı
(Roth: 1993, s. 161)

1. Doktor, 2. Şapel, 3. Mezarlık, 4. Bahçe, 5. Abbot Evi, 6. Okul, 7. Misafirhane, 8. Misafir mutfağı, 9. Hostel, 10. Rahip okulu (manastır), 11. İç boşluk, 12. Yemekhane, 13. Çiftlik, 14. Çiftlik ambarı, 15. Dükkanlar, 16. Değirmen, ekmek fırını

Şekil 2.2-1c

Uluğ Bey Medresesi (Semerkant)
(GüncütAkin: 1990, s.90)

bölümler, tahıl depoları, değirmen, vb. mekanlardan oluşan çok sayıdaki binalar ile çevriliydi." ²⁶¹

St. Gall yerleşmesinde binaların çoğunluğunun avlulu düzende olduğunu belirten Broadbent, "Bazı bloklarının arasında yer alan sokaklarıyla St. Gall küçük bir kent oluşturacak şekilde planlanmıştır" demektedir. ²⁶² Oysa, İslam medreseleriyle karşılaştırıldığında, içerdiği işlevler bakımından bu yapılarla medreseler arasında büyük bir fark olmadığı görülür. (şekil 2.2-1)

Üniversiteler, ilk olarak kent içinde kurulmuş olmalarına rağmen, kuruldukları dönemin manastır mimarisinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Campos'un da belirttiği gibi, içe dönük bu mimarinin oluşmasında öğretmen ve öğrencilerin kendilerini o dönemin agresif dış güçlerine karşı koruma düşüncesi etkili olmuştur.²⁶³ Kent dışı manastır yerleşmeleri, ileride değineceğimiz Oxford ve Cambridge Üniversitelerinin mimari kurgusuna dair önemli ipuçları vermektedir. Dolayısıyla, bu izolasyon düşüncesi, üniversite mimarisinin önemli bir boyutunu oluşturan kampüs üniversitelere uzanan evrim sürecinin, belki de, çıkış noktasını oluşturmaktadır diyebiliriz.

Bir kent örgütü olarak, 'universitas' adıyla doğmuş olan ilk üniversiteler kuruldukları kentlerin merkezindeki kolej binalarında işlev görmeye başlamışlardır. Lengart ve Vince, bu kolejlerin asıl rolünün öğrencilerin barınması olduğunu söylemektedir. Bu ilk yıllarda eğitim, genellikle öğretmenlerin konutunda gerçekleştirilmekteydi. ²⁶⁴ K. Rückbrod, kent içindeki mevcut salonlar ve manastırların kullanıma açıldığını, toplantıların ve törenlerin kiliselerde gerçekleştirilmeye başlandığını belirtmektedir. Rückbrod şöyle devam eder: "Zaman içinde üniversiteler, kilisenin himayesindeki kolejlerden şehir içinde üniversite mahalleleri oluşturmaya yönelen bir tarihsel gelişim göstermişlerdir." ²⁶⁵

²⁶¹ Broadbent, Geoffrey, **Emerging Concepts in Urban Space Design**, Van Nostrand Reinhold, 1990, (ISBN 0-7476-0025-2), s. 33-34.

²⁶² Yazar, bir başka dinsel merkez olan Cluny'nin St. Gall'den daha da büyük bir yerleşme olduğunu ve dahası 13. yüzyılda Avrupa'daki bu manastır yerleşmelerinin sayısının 742'ye ulaştığını belirtmektedir. (Bkz. G., Broadbent, A.g.e., s. 34)

²⁶³ Campos, P., A.g.m., s. 6.

²⁶⁴ Lengart,D., Vince, A., A.g.e., s. 26.

²⁶⁵ Rückbrod, Konrad, 'Das bauliche Bild der Universität im Wandel der Zeit', H.Linde, **Hochschulplanung**, Band 1, Stuttgart, 1970, s. 25.

Avrupa'nın en eski Üniversitesi, Bologna Üniversitesi'nin (1088) nüvesini 890 yılında kurulmuş olan bir hukuk okulu oluşturmaktadır. Rückbrod'a göre,

"Bu okul 1100 yılında, kentin güney-batısındaki Porta Procula civarında yerleşmiş, San Proculo Kilisesi de Üniversite kilisesi olmuştur. 1280 yılında hukuk fakültesi, güzel sanatlar fakültesiyle birlikte Via Porta Nova bölgesine taşınarak, bir Üniversite mahallesi oluşturmuştur. San Francesco Kilisesi de güzel sanatlar fakültesinin merkezi durumuna gelmiştir. Zaman içinde, hukuk fakültesi San Proculo'dan çıkıp San Domenico Kilisesi'ni merkez edinmiştir." ²⁶⁶

Bologna'da, halen mevcut olan İspanyol Koleji (Collegio di Spagna), en eski kolej binasıdır. İspanyol Koleji, İspanyol asıllı Kardinal Albornoz tarafından Bologna'da eğitim gören 24 İspanyol öğrenci için (1365-67 yılları arasında) Matteo Gattaponi'ye yaptırılmıştır. Binanın içinde bir şapel, toplantı ve ders salonu, arşivi olan bir kütüphane, idare bölümü, öğrenci odaları, rektör evi ve çeşitli servis hacimleri mevcuttur. İki katlı İspanyol Koleji'nin ortasında arkadlarla çevrili bir avlu vardır. ²⁶⁷ (şekil 2.2-2)

İlk Üniversitelerden Paris Üniversitesi'nin (1160) mimari oluşumu da Bologna ile benzerlik taşımaktadır. Rückbrod, Paris için;

"12. yüzyılın başında Notre Dame Katedral Okulu'nda öğretmenler, okul yöneticisine karşı direnişe geçerek Kilise Adası'nı terk ettiler ve St. Genevieve ile St. Victor manastır okullarının üyeleri ile birlikte şehrin güney yakasında, Paris Üniversitesi'ni kurdular. Paris Üniversitesi önce, St. Julien le Pauvre Kilisesi çevresinde, Rue de Fouarre ile Place Maubert arasındaki binalarda öğretime başladı. Zaman içerisinde Paris'in bütün güney yarısına yayıldı. Benedict tarikatının etkinlik kazanmasından sonra kiliseler, üniversitenin büyük toplantılarında, rektör seçimlerinde kullanılmaya başlanırken birçok ev de derslik görevi görmekteydi."

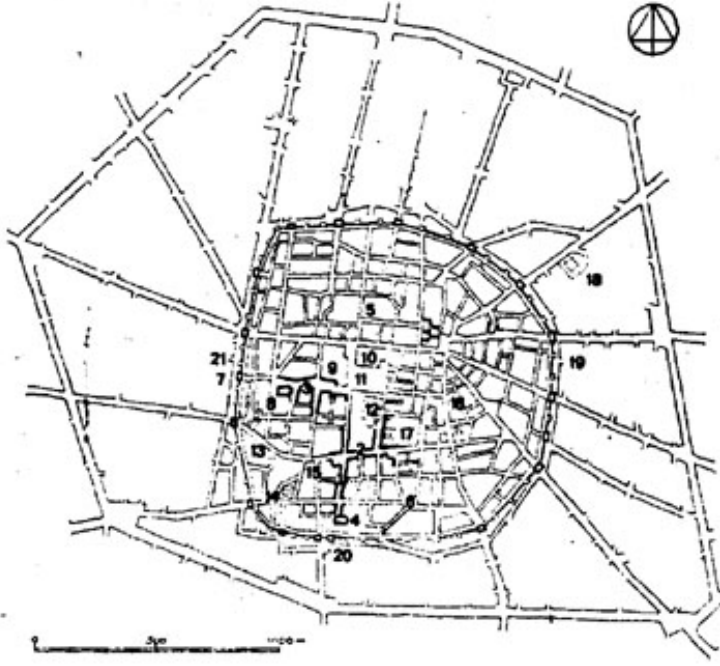
demektedir. ²⁶⁸ Lenglar ve Vince'e göre, "Paris, 1215 yılında kolejlerin Seine nehrinin batı yakasında toplanmasıyla bir Üniversite kenti haline gelmiştir. Üniversite cemaati bu dönemde bir otonom statü kazanmış ve bunu yüzyıllar boyu sürdürebilmiştir. Zaman içinde bu kurum, kilisenin etkisinden kurtularak bir

²⁶⁶ Rückbrod, K., 'Die Lage der ersten Hochschule in der Stadt', A.g.e., s. 26.

²⁶⁷ Rückbrod, K., 'Kollegienhäuser als spezifische Bauaufgabe', A.g.e., s. 28.

²⁶⁸ Rückbrod, K., 'Die Lage der ersten Hochschule in der Stadt', A.g.e., s. 26.

Şekil 2.2-2 Avrupanın ilk Üniversitesi olarak kabul edilen Bologna Üniversitesi'nin kentsel konumu.

Şekil 2.2-2a

Bologna Üniversitesi'nin kent içindeki konumu, 1300 yılı.
(solda)

(Linde: 1969, cilt.1, s. 26)

- 1 Via San Mamolo
- 2 Via dei Libri veya delle Scuole
- 3 Via Porta Nova
- 4 San Proculo
- 5 San Pietro
- 6 San Domenico
- 7 San Francesco
- 8 San Salvatore
- 9 Palazzo Comunale (Publico)
- 10 Palazzo del Podesta
- 11 Piazza Maggiore
- 12 San Petronio
- 13 Collegio Bresciano
- 14 Collegi di Spagna
- 15 Collegio Ancarani
- 16 Collegio Gregoriano
- 17 Archiginnasio
- 18 Palazzo Poggi
- 19 Çevre surları
- 20 Porta Procula
- 21 Porta Nova

Şekil 2.2-2b

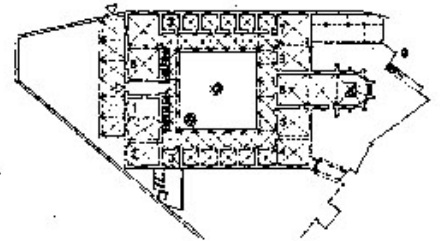
Bologna kent merkezinin genel görünümü.
(solda)

Şekil 2.2-2c

Mimar Matteo Gattaponi tarafından yapılan (1365-1367) Bologna'daki **Collegio di Spagna**'nin avludan görünümü, plan ve kesiti. (altta)
(Linde: 1969, cilt.1, s. 26)

Collegio di Spagna, orta avludan görünümü (solda), binanın plan ve kesiti. (sağda)

sivil güç haline gelmiştir." ²⁶⁹ Paris'de bir üniversite mahallesi olarak ünlü Quartier Latin, bu şekilde oluşmuştur. (şekil 2.2-3)

13.yüzyılın başlarında İngiltere'de, Londra yakınlarındaki Oxford ve Cambridge kent merkezlerinde seçkinlerin eğitimi amacıyla kurulan kolejler, Avrupa'nın bu ilk üniversitelerinin nüvesini oluşturmaktadır. Kuruldukları kentlerin sürekliliği içinde çoğalan kolejler, öğretmenler ve öğrencileri birarada barındırmaktaydılar. Lenglart ve Vince, bu oluşumu şöyle açıklamaktadır:

"Ortaçağ manastırlarının mirasçıları olan bu kurumların, manastır mimarisinden türeyen belirli bir tipolojiye göre düzenlendikleri anlaşılmaktadır. Bu da 'quadrangle'dır (orta avlulu plan şeması). Derslikler, kütüphane, öğretmen ve öğrenci konaklama mekanları, yemekhaneler ve salonlardan oluşan birçok işlev alanını kapsayan ve bir orta avluyu çevreleyecek şekilde düzenlenmiş büyükçe bir binadır bu. Sokağa kapalı orta avlu, üniversite cemaatini kentsel yaşamın tehlikelerinden korumaktadır." ²⁷⁰

Bu orta avlulu kolejlerin, zaman içinde kent içinde yayılmasıyla oluşturdukları kentsel örüntü Oxford ve Cambridge'i birer 'üniversite kenti' haline getirmiştir.

Günümüzde, bir takım yeni eklemelerle halen işlevlerini sürdürmekte olan orta avlulu kolej binaları Oxford'un kentsel kurgusunun da belirleyeni olmuştur. Esasen 1167 yılında kurulan, ancak kurumsal yapısı 1229 yılında Paris'ten göç eden öğretmenler tarafından oluşturulan Oxford Üniversitesi, 'High Street' adlı ana cadde boyunca konumlanmıştır. Başlangıçta, Oxford'u kuzey-güney yönünde ikiye bölen bu yolun batısında kent merkezi, doğusunda da üniversite kenti bulunmaktadır. (şekil 2.2-4) Üniverstenin kent içindeki faaliyet alanı, bu ana cadde üzerindeki St. Mary's Kilisesi ve yakın çevresinde gelişim göstermiştir. ²⁷¹

Turner'a göre, Oxford'daki kolej binalarının ilki 1264 yılında yapılan Merton Koleji'dir. ²⁷² Ancak, 1379 yılında kurulan New College için kurucusu William of

²⁶⁹ Lenglart ve Vince, A.g.e., s. 6.

²⁷⁰ Lenglart ve Vince, A.g.e., s. 6.

²⁷¹ Rückbrod, K., A.g.e., s. 27. "High Street üzerinde yer alan St. Mary's Kilisesi hem ilahiyat okulu, hem de büyük toplantıların yapıldığı bir merkez konumundaydı. Bu kilisenin sol kanadına bitişik bir senato odası ve üst katında da kütüphane yer almaktaydı. Yapının hemen kuzeyinde bulunan evler derslerin yapıldığı okul bölümü olarak kullanılmaktaydı. Akademisyenlerin konaklaması için 'Hall' olarak adlandırılan binalar yapılmıştı."

²⁷² Turner, Paul V., "The British College on the Eve of American Colonization", A.g.e., s. 9. "1264 yılında Kralın başbakanı tarafından kurulan Merton Koleji başlangıçta yalnızca akademisyenlere konaklama imkanı sağlıyordu."

Wykeham tarafından yapılan fiziki planlama, daha sonra birçok kolej tarafından uygulanarak bir planlama geleneği halini almıştır. Kapalı dikdörtgen bir avlu oluşturan New College binaları, başlıca üniversite işlev alanlarını kapsamaktaydı. Bir kilise; içinde yemek yenen, konferans verilen ve bazı toplantıların yapıldığı büyük salon (Hall); akademisyenlerin toplanma mahalleri ve yönetime ait bölümler bu işlev alanlarından bazılarıydı. New College'in getirdiği bir diğer yenilik, kolejlerde o zamana kadar sadece akademisyenlere sağlanan konaklama olanağının öğrencilere de sağlanmasıydı. ²⁷³ (şekil 2.2-5)

Whykeham'ın New College'inin 'orta avlulu' (quadrangle) mimari kurgusu, kuruluşunu takip eden iki yüzyıl boyunca, Oxford ve Cambridge'de inşa edilen onsekiz yeni koleje örnek olmuştur. (şekil 2.2-5) Turner, "14. ve 15. yüzyıllarda bu orta avlulu plan şemasının çok tercih edilmesinin nedenlerinden biri de, dış dünyaya kapalı manastır geleneği" demektedir ve eklemektedir;

"Manastır ve kolej, bekar erkek topluluklarının yeme, yatma, eğitim ve dini ihtiyaçlarının karşılandığı mekanlar içeren bina programları bakımından birbirine oldukça benzemektedir. Diğer bir tercih nedeniyse zaman zaman da olsa şehir halkına veya bazı saldırılara karşı savunma ihtiyacıydı. Avlu kapıları, okul giriş ve çıkışlarının kontrolünü ve düzenin sağlanmasını kolaylaştırmaktaydı. Binaların okul arazisi çevresince inşa edilmesi, Oxford ve Cambridge gibi surlarla çevrilmiş, kalabalık yerleşimlerde hem sessiz iç avlular yaratıyordu, hem de maksimum alan kullanımı sağlıyordu." ²⁷⁴

Cambridge'de ise, erken dönem kolejlerin araziye oturuşları, dar sokak cepheleri ve Cam nehri kıyısında son bulan ve doğaya açılan uzun arka bahçeleriyle Oxford'a göre farklıydı. (şekil 2.2-6c) Ancak binalar, genel olarak, Oxford'da olduğu gibi avlular oluşturacak şekilde düzenlenmişti. Bu yoğun ve sıkışık kentlerde büyüme ihtiyacına dayalı planlama da büyük bir sorun oluşturmaktaydı. Örneğin, Cambridge'deki Corpus Christi Koleji'nin gelişim aşamaları bize, mevcut yapı adaları içinde büyümenin zamana bağlı nasıl gerçekleştiği hakkında ipuçları sunmaktadır. (şekil 2.2-6d) David Loggan'ın 17.yüzyılda hazırladığı gravüründe de görüleceği üzere, surlarla çevrili bu küçük kentlerde üniversitenin büyüme sorununun hangi boyuta ulaştığı tahmin edilebilmektedir. (şekil 2.2-5b)

²⁷³ Turner, Paul V., A.g.e., s. 9-10.

²⁷⁴ Turner, Paul V., A.g.e., s. 10.

Şekil 2.2-3 Paris Üniversitesi'nin kentsel konumu.

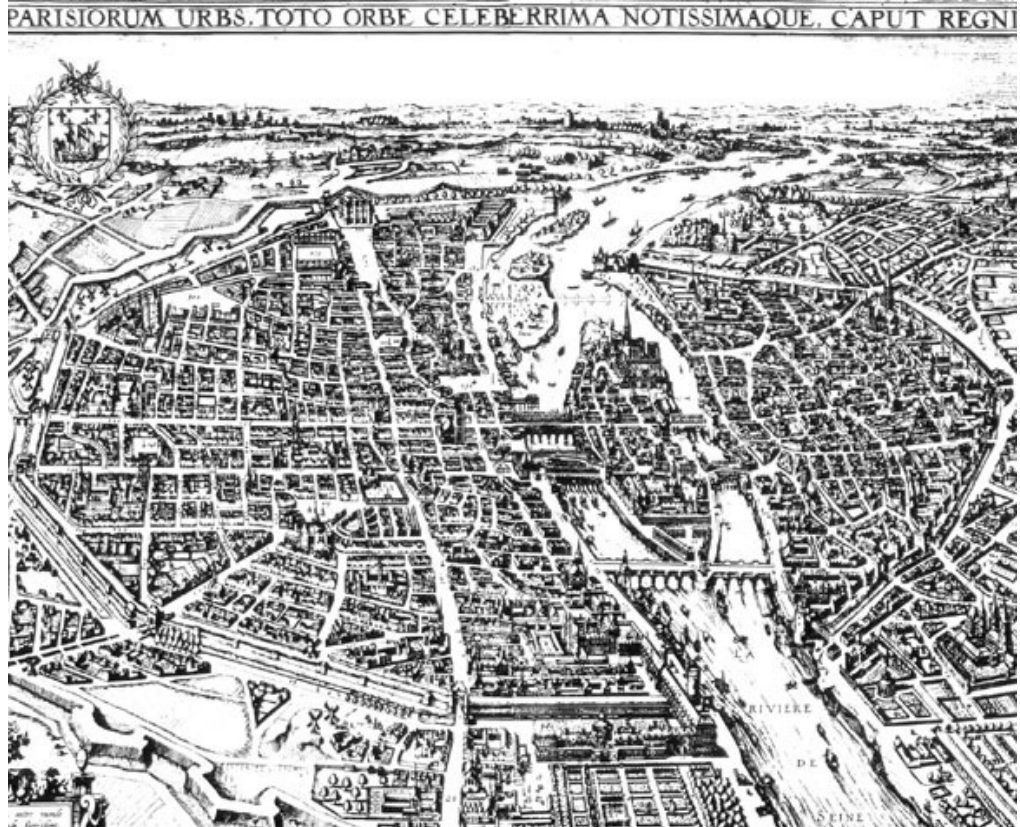
- 1 Rue du Fouarre
- 2 Rue Galande
- 3 Place Maubert
- 4 Rue des Angles
- 5 Grande Rue St. Benoît
- 6 Rue St. Victor
- 7 Rue de la Montagne
- 8 Rue de la Harpe
- 9 St. Julien le Pauvre
- 10 St. Mathurin
- 11 Collège des Bons-Enfants
- 12 Collège des Dix-Huits
- 13 Collège des Sorbonne
- 14 Collège de Calvi/
Küçük Collège de Sorbonne
- 15 Collège de Trésorier
- 16 Collège de Cluny
- 17 Collège d'Harcourt
- 18 Collège des Cholets
- 19 Collège des Bons-Enfants
d'Arras
- 20 Collège de Laon
- 21 Collège de Denmark
- 22 Collège de Constantinople
- 23 Collège des Bernhardin
- 24 Collège des Bons-Enfants
- 25 Collège des Prémontrés
- 26 St. Honoré
- 27 Louvre
- 28 St. Germain des Prés
- 29 Palais Royal St. Honoré
- 30 Hotel Dieu
- 31 Notre Dame
- 32 Kardinal Sarayı
- 33 Fransızkan Kilisesi
- 34 Dominikan Kilisesi
- 35 Ste. Geneviève rahibevi
- 36 St. Victor rahibevi
- 37 Philipp August surları

Şekil 2.2-3a

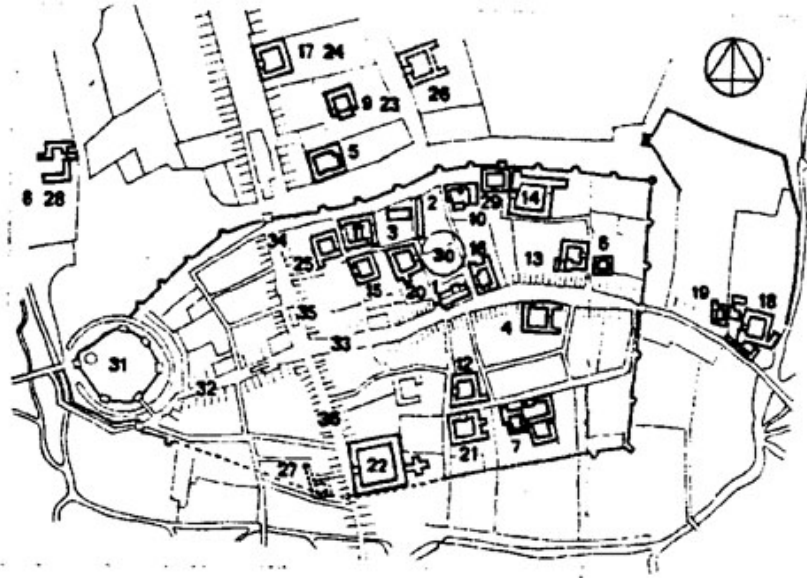
Paris Üniversitesi'nin kent içindeki konumu, 1300 yılı. (üstte)
(Linde: 1969, cilt.1, s.26)

Şekil 2.2-3b

17. yüzyılda Paris kenti. (De Visscher, 1618)
(solda) (Salvadori:1990, s. 10)

Şekil 2.2-4 Oxford Üniversitesi'nin kentsel konumu.

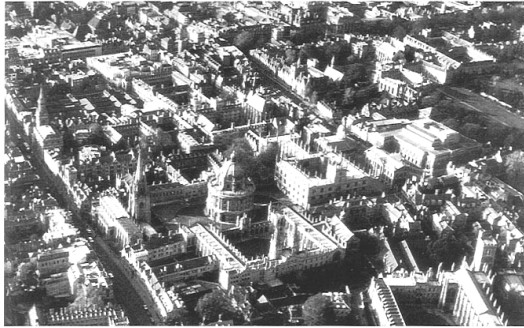

Şekil 2.2-4a

Oxford Üniversite kenti planı (1578). (üstte) (Linde: 1969, cilt.1, s. 27)

Şekil 2.2-4b

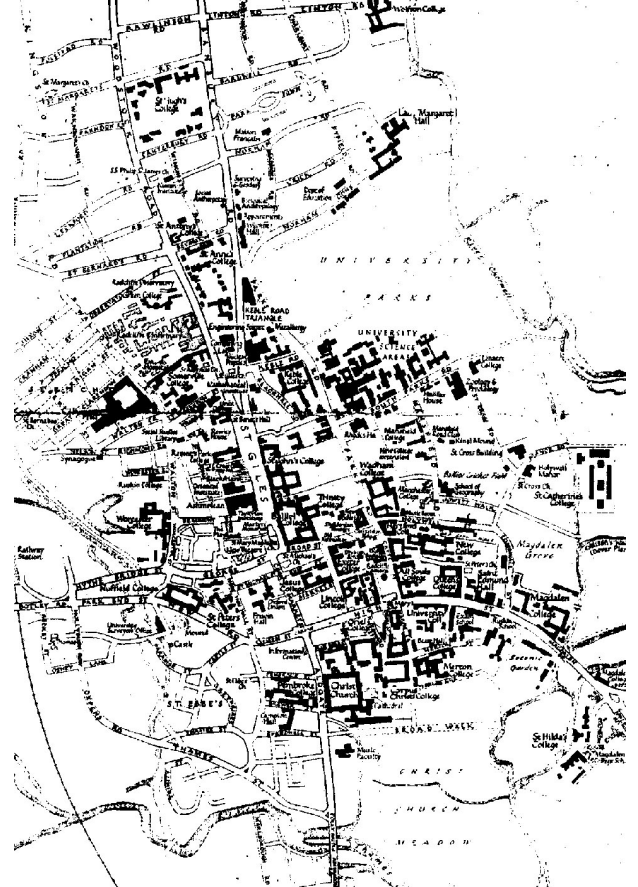
Oxford kentinin havadan görünümü. (altta) (AR, 6-1973, s. 354)

Şekil 2.2-4c

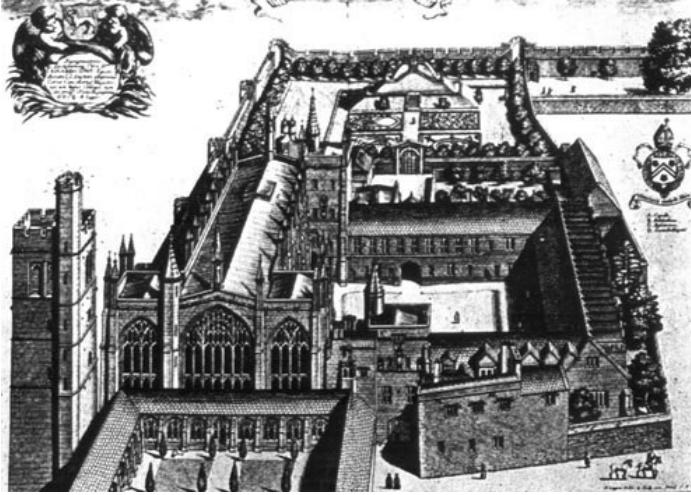
Kolejlerin oluşturduğu kentsel örüntüyü gösteren Oxford haritası. (sağda)

High Caddesi'nin oluşturduğu ana omurga ve ondan dışa doğru açılan ve dallanan sokaklar ile zaman içinde dışa doğru büyüyeabilen bu kentsel yapı, 20. yüzyılda birçok modernist üniversite plançısına esin kaynağı olmuştur.

- 1 St Mary the Virgin
- 2 School of Arts
- 3 Divinity School
- 4 University College
- 5 Balliol College
- 6 St Edmund Hall
- 7 Merton College
- 8 Gloucester College
- 9 Durham College
- 10 Hart Hall
- 11 Exeter College
- 12 Oriel College
- 13 Queens College
- 14 New College
- 15 Lincoln College
- 16 All Souls College
- 17 St Bernards College
- 18 Magdalen College
- 19 Magdalen Hall
- 20 Brasenose College
- 21 Corpus Christi College
- 22 Christ Church College
- 23 Trinity College
- 24 St Johns College
- 25 Jesus College
- 26 Wadham College
- 27 Pembroke College
- 28 Worcester College
- 29 Hertford College
- 30 32 Okulun bulunduğu çevre
- 31 Kale
- 32 Great Bailey
- 33 High Caddesi
- 34 Northgate Street
- 35 Mısır Pazarı
- 36 Fish Caddesi

Şekil 2.2-5 Oxford'da kolej tipolojisi ve kentsel örüntü.

Şekil 2.2-5a

1379 yılında kurulan New College'i gösteren David Loggan'a ait gravür. (solda) (AD, 12-1966, s. 589)

Tasarımı, kurucusu William of Wykeham tarafından yapılan New College, zaman içinde birçok kolej tarafından uygulanan bir plan tipolojisinin ilk örneğidir.

Şekil 2.2-5b

David Loggan'ın Oxford haritası (Oxonia Illustrata, 1675) (altta) (Turner: 1990, s. 11)

Oxford'da orta avlulu (quadrangle şemalı) kolejler:
1. University College, 3. Merton College, 5. Oriel College, 6. Queen's College, 7. New College, 9. All Souls College, 13. Christ Church College

16.yüzyılda Cambridge'de, Gonville and Caius College'in (1557) orta avlulu plan şemasına getirdiği yenilikler, gerek İngiltere'de, gerekse Amerika'da birçok yeni koleje örnek oluşturmıştır. Diğer kapalı orta avlu şemalarından farklı olarak, Gonville and Caius'un orta avlusunun bir kenarı açık bırakılmıştır. Üç yanı binalar ile çevrili avlunun bu kenarı, anıtsal bir giriş kapısıyla geçiş veren bahçe duvarı ile kapanmaktadır. **(şekil 2.2-6a)** Turner, bu yeniliğin Rönesans planlama anlayışının o tarihlerde giderek etkisini göstermeye başlamasına dayandırmaktadır. ²⁷⁵ Cambridge'de, 1584 yılında kurulan Emmanuel College ve 1596 yılında kurulan Sidney Sussex College'da da kullanılan bu 'açık avlu' şeması, daha sonraki yüzyıllarda, Amerikan kampus planlamasının çıkış noktası olacaktır. ²⁷⁶ **(şekil 2.2-6b)** 17.yüzyıl başında, İngiliz üniversitesinde toplumun değişik sınıflarına açılmayı sağlayan reform hareketi, öğrenci sayılarında önemli bir artışa yol açmış ve bu açılma anlayışının mimari planlamaya yansımalarını hızlandırmıştır. ²⁷⁷

Campos, 'İngiliz Ütopyası' olarak adlandırdığı İngiliz üniversitesinin, "Oxford ve Cambridge paradigmalarında da görüleceği üzere, kentsel doku içindeki kolejlerin büyümesi ve çakışmasıyla birlikte üniversite ile kentin bütünleştiği bir ütopyaı pekiştirdiğini" belirtmektedir. ²⁷⁸ Bunun bir ütopya olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Ama, görebildiğimiz o dur ki, Ortaçağ'da Oxford ve Cambridge'de gelişen orta avlulu plan şeması ya da 'quadrangle', kentsel koşullardan kaynaklanan ve akılcı arazi kullanımına dayanan, kontrollü bir birlikte yaşama ve öğrenme anlayışına hizmet eden işlevsel bir planlama olgusu sunmaktadır. Aslında, buna bir oluşum demek daha doğru olacaktır, çünkü bütünsel bir planlamanın sonucu değildir. Toplumsal ihtiyaçlara bağlı olarak ve zamana yayılan bir perspektifte gerçekleşmiştir. Bu nedenle de, günümüz planlama anlayışında hala geçerliliği olan ve 'hücrel büyüme' adını verebileceğimiz bir mimari planlama anlayışının çıkış noktasını oluşturmaktadır.

²⁷⁵ Turner, Paul V., A.g.e., s. 12, "Bu yani anlayış, kapalı dikdörtgen manastır biçiminde olmayan, aksiyel organizasyona imkan tanımaktaydı. Ve bu açıklık, kolejin dış dünyaya karşı sempatik ve daha az korumacı görünmesini sağlıyordu."

²⁷⁶ Turner, Paul V., A.g.e., s. 12, "Bu kolejlerin her ikisi de Püritanizm'in merkezleri olarak tanınıyordu ve New England (Amerika) ile yakın ilişki içindeydi."

²⁷⁷ Turner, Paul V., A.g.e., s. 15.

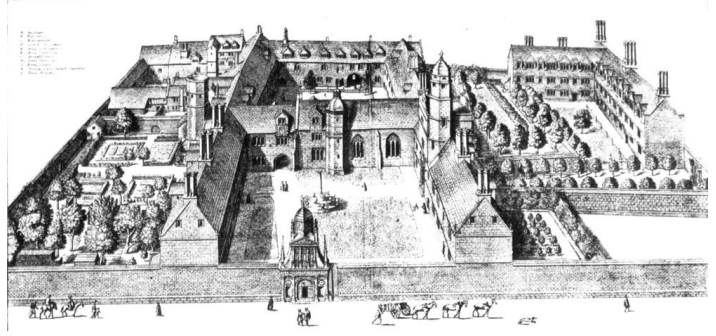
²⁷⁸ Campos, P., A.g.m., s. 7.

Şekil 2.2-6 Cambridge'de kolej tipolojisi ve kentsel örüntü.

Şekil 2.2-6a

Gonville and Caius College, Cambridge. (David Loggan'ın Cantabrigia Illustrata'sından, 1688) (sağda) (Turner: 1990, s. 13)

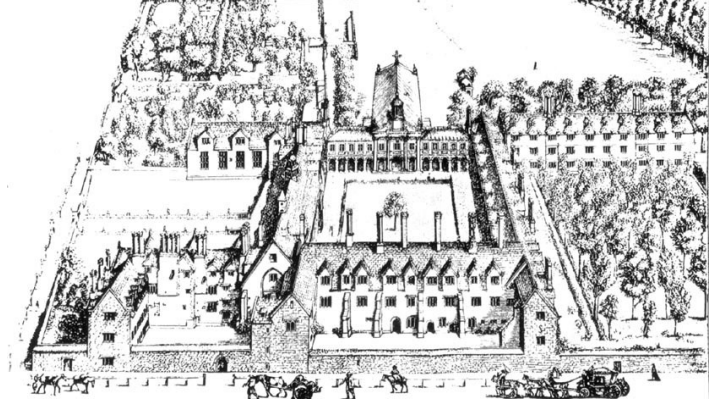
Önde görülen bir kenarı açık avlu, 1560-1580 yılları arasında oluşmuştur. Arkada görülen avlu ise, eski Gonville Hall'a aittir. Sağda görülen binalar 'Perse ve Legge' yurtlarıdır (1617-1619). Bunlar daha sonra yapılan eklemeler ile yeni bir avlu meydana getirmişlerdir.

Şekil 2.2-6b

Emmanuel College, Cambridge. (David Loggan'ın Cantabrigia Illustrata'sından, 1688) (sağda) (Turner: 1990, s. 13)

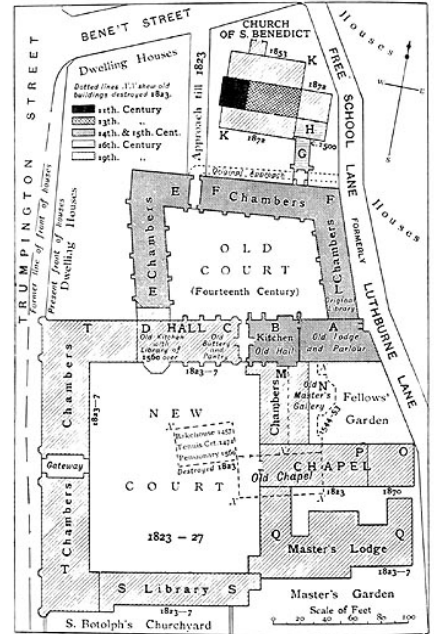
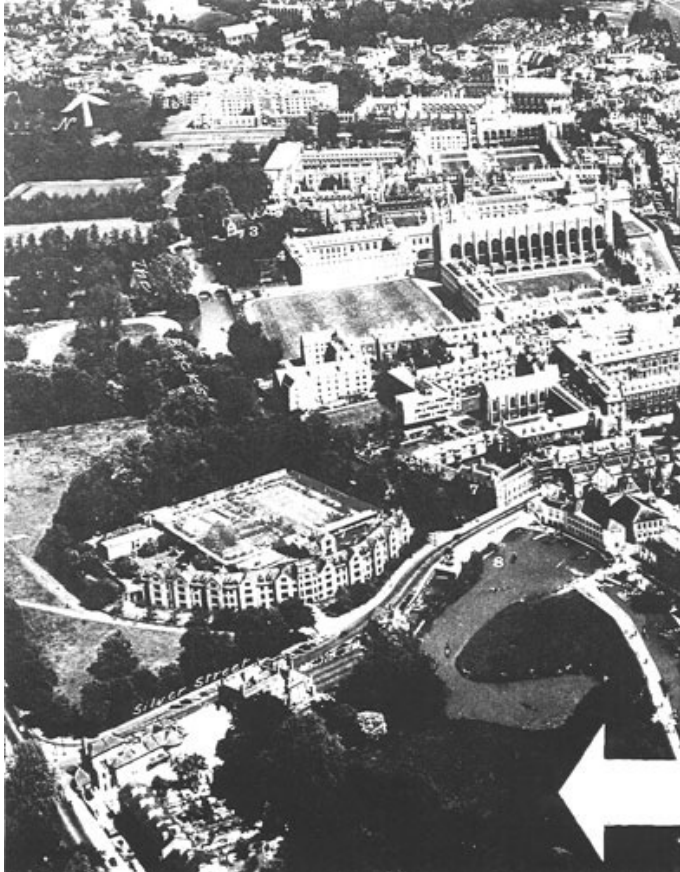
Bu binaların çoğunluğu 1584 yılında kolejin kurulmasının hemen ardından inşa edilmişlerdir. Kolej giriş kapısı solda görülen üç kenarlı avluya açılmaktadır.

Şekil 2.2-6c

Cambridge Üniversite kentinin havadan görünümü. (altta) (AR, no.977, 7-1978, s. 24)

Kolejlerin Cam Nehri ve doğaya açılan arka avluları görülmekte. Bu bölge 'The Backs' olarak adlandırılmaktadır.

Şekil 2.2-6d

Corpus Christi Koleji'nin 14. ve 19. yüzyıllar arasındaki gelişim aşamaları. (üstte) (Turner: 1990, s.10)

2.2.2. Kıta Avrupası'da Kent Üniversiteleri

13.yüzyıldan itibaren Avrupa'da, ilk üniversiteler olan Bologna, Paris ve Oxford'un dışında, birçok kent merkezlerinde yeni üniversitelerin kurulduğu bilinmektedir. ²⁷⁹ Örneğin İspanya'da, üniversiteler genellikle krallık tarafından temelleri atılan kurumlardı. Palencia'daki Estudio General (1212), Salamanca (1215), Valladolid (1260), Alcalá de Henares (1293) ve Lérida (1297) bunlardan bazılarıydı ve bu kurumların fiziksel düzenlemeleri manastır mimari mirasına bağlı kalındığını göstermekteydi. ²⁸⁰ Ancak P. Campos, 15.yüzyıldan itibaren, o zamana kadar yapılan yalnızca eğitim amaçlı mütevazı üniversite binalarının yerine, tam teşekküllü (derslikler, kütüphane, şapel, oditoryum ve diğer mekanlar) kompakt binaların inşa edilmeye başlandığını belirtmektedir. ²⁸¹ Roma'daki Sant'Ivo alla Sapienza, Padua'daki Bo Sarayı ve Terribilia tarafından 1563'de inşa edilen Bologna'daki Archiginnasio bunlardan bazılarıdır. (şekil 2.2-7) Rönesans sonrası, Avrupa'da bilimin gelişmesiyle beraber üniversiteler, kent merkezlerindeki bu konumlarını sağlamlaştırmışlardır.

Üniversiteler, gecikmeli de olsa, Avrupa'nın kuzey bölgelerine 14.yüzyıldan itibaren hızla yayılmışlardır. Örneğin, 1348 yılında, Prag'da IV. Karl tarafından kurulan üniversite, ilk Alman Üniversitesi olarak bilinmektedir. Akademik organizasyonları Fransız modeline göre şekillenen Alman üniversiteleri, istinasız yönetici zümrenin himayesinde kurulmuşlardır. Kent içinde yönetici zümrenin kontrolü altında gelişen üniversite binaları ise düzensiz ve yoğun bir görünüme sahiptirler. Rückbrod bu düzensizliği ve yoğunlaşmayı, o dönemde kısıtlı kent sınırları içinde üniversite binaları için arsa temin etme zorluğuna bağlamaktadır. ²⁸² Örneğin, Prag Üniversitesi bir binada sıkışmış halde öğretime başlamış, zaman içinde, 1366'da 'Collegium Carolinum' (Güzel Sanatlar Fakültesi), 1371 yılında Hukuk ve Tıp fakültelerinin inşa edilmesiyle kent içindeki farklı binalara genişlemiştir.

²⁷⁹ K. Rückbrod, Bologna'da ilk üniversitenin kurulmasından sonra geçen 200 yıl içinde İtalya, İspanya, Fransa ve İngiltere'de yaklaşık 15 yeni üniversitenin daha kurulduğunu belirtmektedir. (Bkz. K. Rückbrod, 'Erste Deutsche Universitäten', A.g.e., s. 29)

²⁸⁰ Campos, P., A.g.m., s. 7.

²⁸¹ Campos, Avrupa kent merkezlerinde kurulan üniversitelere ait bu kurumsal mimarinin bir Latin geleneği meydana getirdiği savını öne sürmektedir. (Bkz. Pablo Campos, A.g.m., s. 7)

²⁸² Rückbrod, K., A.g.e., s. 29.

Şekil 2.2-7 Orta Çağ Avrupası kent üniversitelerinden örnekler.

Şekil 2.2-7a

Salamanca Üniversitesi (1215), İspanya. (solda)
(Campos: 2002, s. 10)

Orta Çağ Avrupası'nda üniversiteler, kiliselerin içinde veya hemen yakınında yer almaktaydı. Bu şekilde üniversiteler, kent merkezlerinde, birçok yerde de kent meydanlarında kurumsal binalarla birlikte konumlanmışlardır. 15. yüzyıldan itibaren üniversitenin kilisenin himayesinden çıkıp, kent yöneticilerinin himayesine girmesine paralel, bu kurumsallık giderek etkisini artırmış ve üniversite mimarisine yansımıştır.

Şekil 2.2-7b

Alcala de Henares (1293), İspanya. (sağda)
(Campos: 2002, s. 6)

Şekil 2.2-7c

Bologna Üniversitesi, Archiginnasio (1563), İtalya.
(sağda)
(Campos: 2002, s. 7)

Diğer taraftan, 1365 yılında kurulan Viyana Üniversitesi için, kuruluş bildirgesinde bir kent içi kampüsü öngörülmüştür. Ortaçağ'da kentin büyüme planlaması yapılırken üniversitenin yakınındaki bir bölgede, içinde eğitim, çalışma ve öğretmen ve öğrenciler için konaklama mekanlarını barındıran bütünsel bir merkez planlanmıştır. ²⁸³ Benzeri düşünceler ilk İspanyol üniversiteleri için de geçerlidir. Örneğin, P. Campos, 13. yüzyılda X. Alfonso'nun manifestosunda (Siete Partidas), 'Estudio General'in kurulacağı yerin belirlenmesi amacıyla, kent dışında uygun binalar yapılmasını talep ettiğini vurgulamaktadır. ²⁸⁴

1386 yılında kurulan Heidelberg Üniversitesi ise, kentin eski Yahudi mahallesindeki binalara yerleştirilmiştir. Kent surlarına bitişik bu mahallede üniversite, çoğunluk mevcut binaları kullanarak ve giderek çevre mahallelere yayılarak, zamanla kenti, bir 'üniversite kenti' haline sokmuştur. Heidelberg'de mevcut binaların kullanımından kaynaklanan mekansal sıkışıklık, değişik işlevler için yeni binalar yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır. 1401 yılında, kent merkezinde sağlanan bir binaya giderek eklenen Büyük Oditoryum, derslikler, kütüphane, çalışma mekanları ve idari mekanlar, büyük bir bina kompleksi meydana getirmiştir. Buna daha sonra, 16.yüzyılda büyük bir öğrenci yurdu ve okul binası eklenmiştir. K. Rückbrod, Heidelberg örneğinde gördüğümüz, üniversite-kent ilişkisinin bütün Alman üniversiteleri için geçerli olduğunu vurgulamaktadır. ²⁸⁵ **(şekil 2.2-8)**

Heidelberg örneğinde de gördüğümüz gibi, 16.yüzyıldan itibaren Avrupa üniversitelerinde özel işlevli binalar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, Bologna'daki Archiginnasio (1562-1563) yalnızca dersliklerden oluşan bir okul binasıdır. **(şekil 2.2-10)** Kent meydanında yeralan binanın zemin katındaki arkadlı bölüm ticari amaçlı kullanıma verilmiş, ancak üst katı eğitim mekanlarına ayrılmıştır. Archiginnasio, işlevsel bakımdan kolejden tamamen farklı olarak kamusal bir binadır. Bir başka örnek ise Tübingen'deki 'Eski Aula'dır. ²⁸⁶ **(şekil 2.2-9)** Bir bina türü olarak 'aula', üniversiteyi toplayıcı ve bütünleştirici bir rol üstlenmiştir. ²⁸⁷ **(şekil 2.2-13)**

²⁸³ Rückbrod, K., A.g.e., s. 29.

²⁸⁴ Campos, P., A.g.m., s. 7.

²⁸⁵ Rückbrod, K., A.g.e., s. 30.

²⁸⁶ Rückbrod, K., A.g.e., s. 30.

²⁸⁷ Aula'lar, bugünkü oditoryumlara karşılık gelen toplanma amaçlı binalardı.

Üniversitenin bütünsel bir biçime dönüşmesi düşüncesi, aslında ilk kolejlerin fiziksel kurgularında tohumlanan, ancak Avrupa kentlerinin sıkışık kentsel ortamında biçimlenmesi zaman alan bir olgudur. Bu olgu öncelikle, 16.yüzyılda kent içinde yapılan özel işlevli üniversite binalarıyla bir ileri aşamaya geçmiş ve yine aynı yüzyılda bu defa, kolej tipolojisinin dışa açılması ve kent içindeki yapı adalarında gruplanması ile daha ileri bir boyut kazanmıştır. Özellikle Protestan üniversitelerinde gerçekleşen bu bütünselliğin, üniversitenin 'enstitü' kimliğine bürünmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Helmstedt, Wittenberg, Marburg, Altdorf, Nürnberg ve karşı reform hareketinin merkezi konumundaki Würzburg üniversiteleri bu tip yeni yapılanmalara örnek oluşturmaktadır. ²⁸⁸ (şekil 2.2-11/12)

Avrupa üniversitesinde, yüzyıllar içinde meydana gelen en büyük mimari değişim Fransız Devrimi sonrasında gerçekleşmiştir. Bu değişim, P. Campos'un 'Fransız Ütopyası' olarak tanımladığı, üniversitenin bir bürokratik kuruma dönüşmesi ile gerçekleşmiştir. ²⁸⁹ Bölüm 1.2.4.'de değindiğimiz gibi, 19.yüzyıl başlarında kurulan Napoleon'un İmparatorluk Üniversitesi, Fransa'daki tüm eğitim sistemini devlet çatısı altında toplamıştır. İmparatorluk Üniversitesi'nin merkezi olarak başkent Paris'de, üniversite binaları kentin yeni dokusu içinde anıtsal bir nitelik kazanmıştır. ²⁹⁰ (şekil 2.2-15) P. Campos Paris'de, çekirdeğini Quartier Latin'deki üniversite binalarının oluşturduğu, merkezden dışa doğru genişleyen ve tüm metropole yayılan bir düzenlemenin gerçekleştirildiğini belirtmektedir. ²⁹¹ Ayrıca, yine Napoleon Bonapart döneminde, özellikle devlet kadrolarını yetiştirmek amacıyla değişik kentlerde kurulan politeknikler de Fransa'daki bu merkezîyetçi gelişimin bir parçasıydılar.

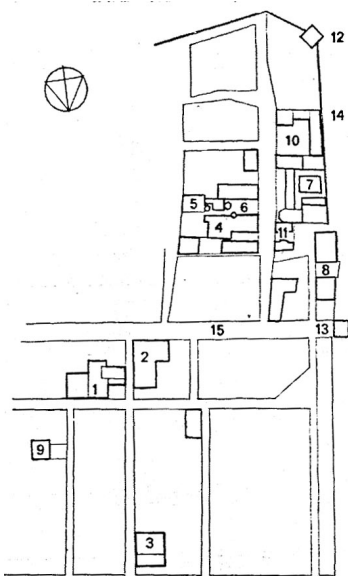
Napoleon Fransa'sının Avrupa'daki genişleme sürecinin bir başka önemli gelişmeyi tetiklediği de yadsınamaz bir gerçektir. 1810 yılında, Fransız işgalinden

²⁸⁸ Rückbrod, K., 'Deutsche Universitäten in eigenen Gesamtgebäuden', A.g.e., s. 31.

²⁸⁹ Campos, P., A.g.m., s. 7.

²⁹⁰ Campos, P., A.g.m., s. 8, "Paris'de 1257 yılında Robert de Sorbon tarafından erkek öğrenci koleji olarak kurulan Sorbonne binalarına da değinmek gerekmektedir. Kardinal Richelieu zamanında, Jacques Le Mercier tarafından yeniden biçimlenen orijinal bina, daha sonra Henri-Paul Nénot tarafından genişletilmiştir. Napoleon, İmparatorluk Üniversitesi'ni kurduktan sonra bu önemli eser, bir kenara bırakılmış, merkezi yapısı binaların dağınık kullanımıyla bozulmuştur. Çok sonraları, 1887 yılında inşa edilen 'akademik saray' bölümü öne çıkarılmıştır. Bu binanın kente bakan giriş cephesi, kurumun yeni imajını vurgular niteliktedir. Cumhuriyet üniversitesinin dinsel otoriteye karşı zaferini sembolize etmektedir."

²⁹¹ Campos, P., A.g.m., s. 7.

Şekil 2.2-8

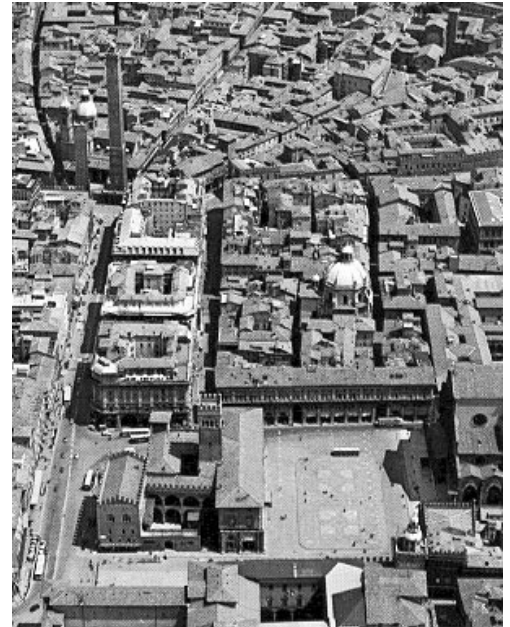
Heidelberg Üniversitesi'nin (1386) 1689 yılında kent içindeki konumu. (solda) (Linde: 1969, s. 29)

- 1 1391 yılından itibaren üniversite hocalarının toplantı salonu, teoloji, tıp ve hukuk derslerinin verildiği yer olan eski sinagog binası.
- 2 Collegium Artistarum
- 3 Bursa Suevorum
- 4 Sanat Okulu (1401)
- 5 Kraliyet Koleji (1525)
- 6 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren oditoryumlar, senato odası, münazara odası ve kütüphaneyi içeren üniversite merkezi bina kompleksi
- 7 Manastır (Augustinerkloster – Sapienz)
- 8 Casimirianum
- 9 Granarium, şaraphane, tahıl deposu
- 10 Realistenburse
- 11 Neue Burse
- 12 Hexen- Diebesturm
- 13 Mitteltorturm
- 14 Kent surları
- 15 Ana cadde

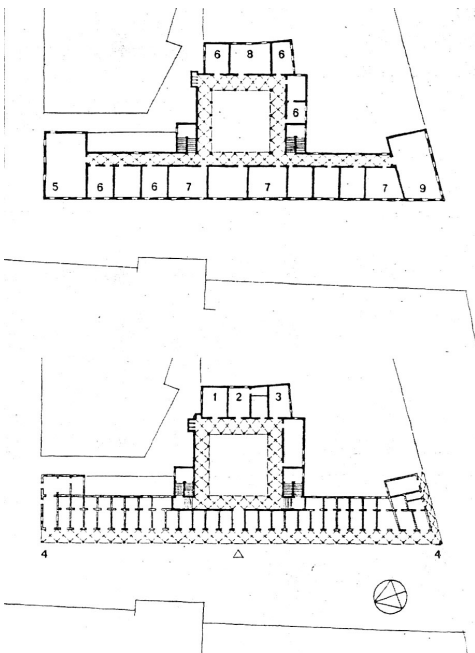
Şekil 2.2-9

Tübingen üniversite kentinin görünümü, Tübingen Üniversitesi (1477). (solda)

Şekil 2.2-10

Archiginnasio'nun kent meydanındaki yeri. (sağda)

Şekil 2.2-10a

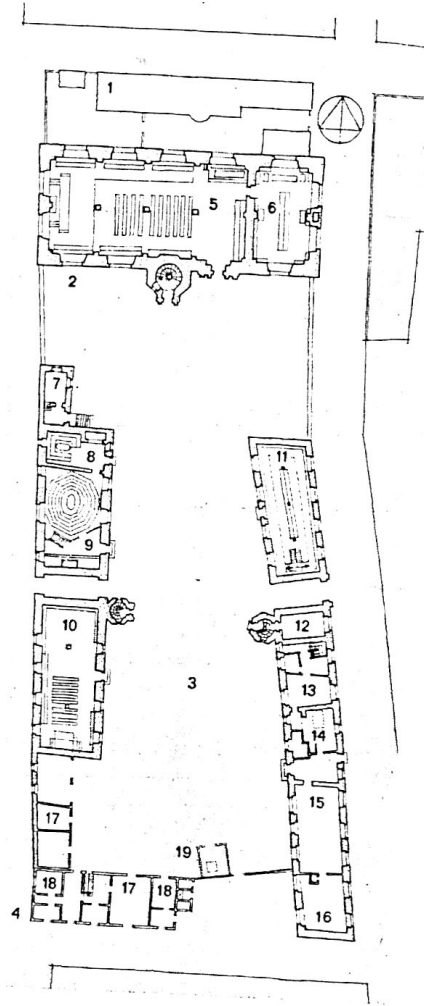
Plan. Bologna Üniversitesi, Archiginnasio (1562-3). Antonio Terribilia tarafından yapılan okul binası. (solda) (Linde: 1969, s. 30)

- 1 Sanat profesörleri
- 2 Şapel
- 3 Hukuk profesörleri
- 4 Dükkanlar
- 5 Aula, sanat okulu
- 6 Sanat dersliği
- 7 Hukuk dersliği
- 8 Anatomi salonu
- 9 Aula, hukuk okulu

Şekil 2.2-10b

Archiginnasio okul binasının Bologna kent meydanına bakan arkadlı ön cephesi. (altta)

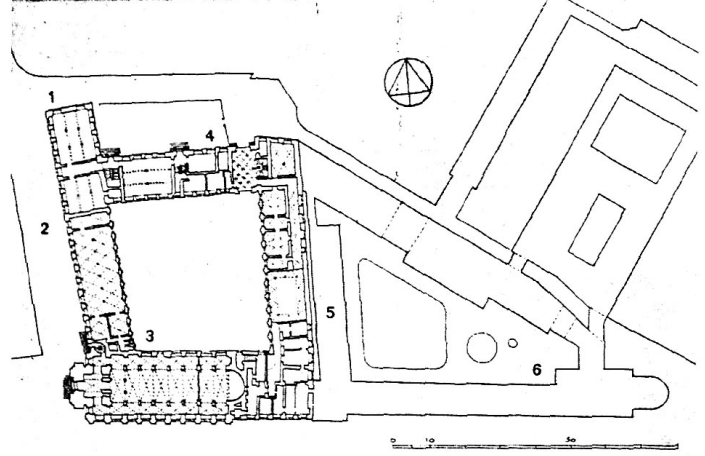

Şekil 2.2-11

Helmstedt Üniversitesi, 1728 planı. (solda)
(Linde: 1969, s. 31)

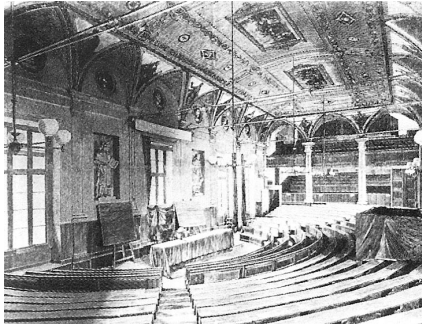
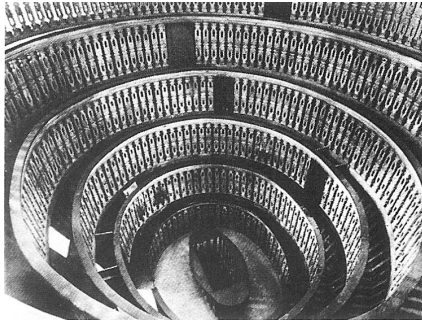
2. Juleum, 3. Kolej avlusu, 4. Burslu öğrenci evi, 5. Aula (Teoloji dersliği), 6. Eski kütüphane, 7. Karantina, 8. Ameliyathane (?), 9. Anatomi odası, 10. Felsefe dersliği, 11. Yeni kütüphane, 12. Arşiv, 13. Çalışma mekanları, 14. Mutfak, 15. Yemek salonu, 16. Odunluk, 17. Kıtıapçı.

Şekil 2.2-12

Plan. Würzburg Üniversitesi, St. Kilianskolleg (1582-91). (üstte)
(Linde: 1969, s. 32)

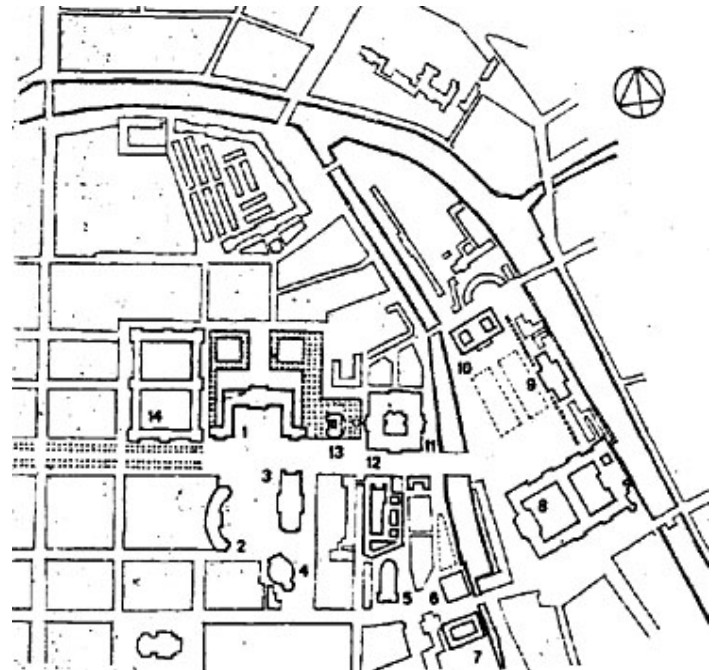
1. Aula, 2. Kütüphane, 3. Kilise, 4. Derslik binası, 5. Burslu öğrenciler için çalışma ve konaklama binası, 6. Cizvit koleji

Şekil 2.2-13 Özel amaçlı mekanlar (üstte)

1- Padova'daki dairesel anatomi amfisi (1594). (Lengart ve Vince: 1992, s. 104)

2- Eski Amfi, Sorbonne (1827).
(Lengart ve Vince: 1992, s. 104)

Şekil 2.2-14

Berlin Üniversitesi'nin kent merkezindeki konumu (1835). (üstte)
(Linde: 1969, s. 34)

1. Üniversite, 2. Kütüphane, 3. Opera, 4. Hedwigs Kilisesi, 5. Werdersche Kilisesi, 6. Genel Yapı Okulu, 7. Darphane, 8. Saray, 9. Kilise, 10. Müze, 11. Silahhane, 12. Kraliyet Sarayı, 13. Yeni Karakol, 14. Bilimler Akademisi

Şekil 2.2-15 Avrupa'da üniversitenin kent merkezinde büyük ölçekli binalarda toplanması.

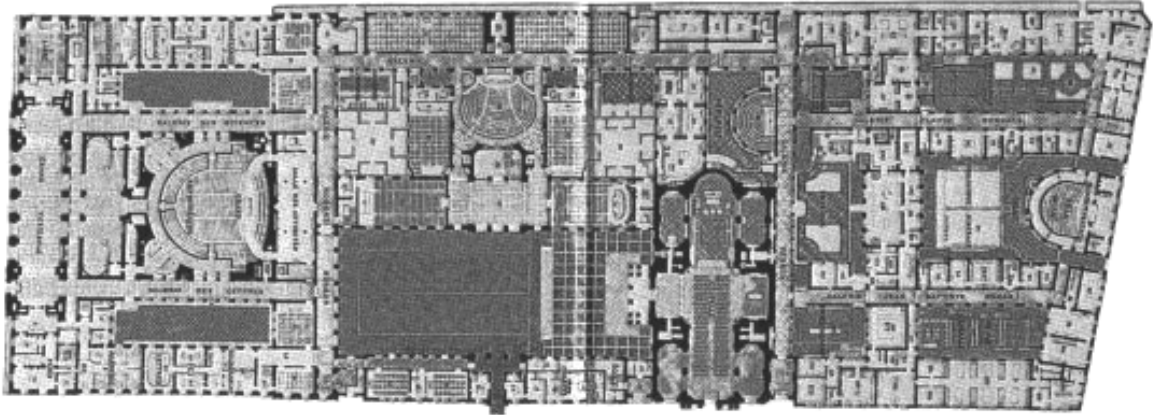
Şekil 2.2.15a

Sorbonne Üniversitesi, Paris. (üstte)
(Campos: 2002, s.9)

Şekil 2.2-15b

Plan ve kesit. Sorbonne (19.yüzyıl) (üstte ve altta)
Nénot, 1885-1901. (Lengart ve Vince: 1992, s. 8, 105)

Şekil 2.2-15c

Viyana Üniversitesi ön görünümü. (solda)
(Lengart ve Vince: 1992, s.8)

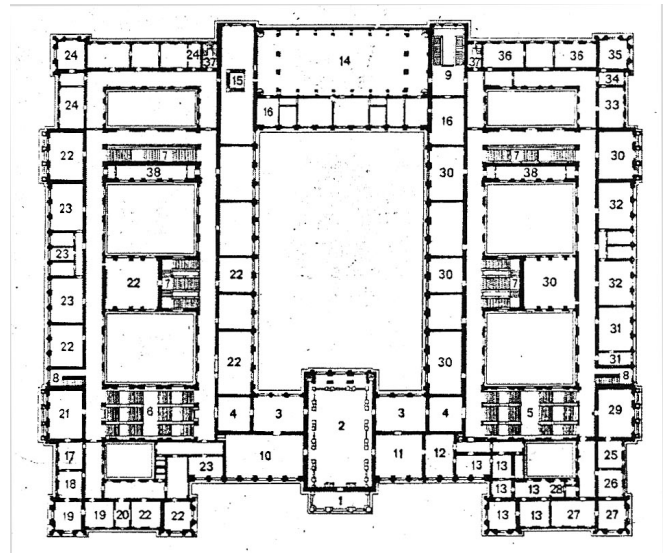
Şekil 2.2-15d

Viyana Üniversitesi planı. (sağda) Max von Ferstel, 1873-1884. (Linde: 1969, s. 34)

1. Loca, 2. Büyük tören salonu, 3. Giriş salonları,
4. Atrium, 5. Tören merdivenleri, 6. Ana merdivenler,
7. Öğrenci merdivenleri, 8. Yan merdivenler,
9. Kütüphane merdivenleri, 10. Küçük tören salonu,
11. Senato odası, 12. Rektör odası, 13. Rektörlük,
14. Okuma salonu, 15. Kitap deposu, 16. Yönetim

Hukuk Fakültesi: 17. Dekan, 18. Yönetim, 19. Profesör odaları, 20. Danışma bürosu, 21. Oturma salonu, 22. Derslikler, 23. Hukuk sınav salonları, 24. Hukuk semineri,

Felsefe Fakültesi: 25. Dekan, 26. Yönetim, 27. Profesör odaları, 28. Danışma bürosu, 29. Oturma salonu, 30. Derslikler, 31. Tarih semineri, 32. Sınav salonları, 33. Profesör odaları, 34. Kancelist (?), 35. İdari toplantı salonu, 36. Çalışma mekanları, 37. Servis merdiveni, 38. Tuvalet

kaçan bir grup öğretim üyesiyle birlikte Wilhelm von Humboldt'un kurduğu Berlin Üniversitesi, modern üniversitenin çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. (Bkz. Bölüm 1.2.4.) Prusya Krallığı'nın başkenti Berlin'de, kraliyet sarayının hemen yanıbaşında kentin merkezini biçimleyen üniversite binaları, artık bir kültür merkezi niteliğine bürünmektedir. (şekil 2.2-14) Campos'un ifadesiyle, "anıtsal bir karaktere sahip bu binalar kentsel planlama bağlamında, kompakt üniversite binalarından oluşan bir tipolojinin uyarlamasıdır. Bu Alman modeli daha sonra Berlin'in genişleme sürecinde bir kentsel planlama aracı olarak kullanılmıştır." ²⁹²

Lenglart ve Vince ile Rückbrod da 19.yüzyılda üniversite binalarının, kentsel ölçekte anıtsal boyutlarda ele alındığında birleşmektedir. ²⁹³ Özellikle 'Endüstri Devrimi' sonrasında, bilim ve teknolojinin yanısıra toplum yapısında meydana gelen büyük değişiklikler ve 19.yüzyılın ikinci yarısında Avrupa kentlerinde yaygınlaşan yeni kentsel düzenlemeler, üniversitelerin kent içindeki organizasyonlarının büyümesinde ve onların birer kentsel planlama unsuru olarak ele alınmasında etkili olmuştur. Paris'de Nénot'nun yeni düzenlemesiyle Sorbonne (1885-1901) ve Viyana'da Max von Ferstel'in Viyana Üniversitesi (1873-1884) örnekleri, kentsel ölçekte üniversite binalarının anıtsallaştırılmasının ötesinde, birçok işlevi birarada barındıran kapsamlı bir bina tipolojisinin doğmakta olduğunu haber verir niteliktedirler. (şekil 2.2-15)

2.2.3. Amerikan Kampüs Üniversitesi

2.2.3.1. İngiliz Koleji'nden Amerikan Kampüsü'ne Geçiş

Oxford'daki ilk kolej binalarının organik biraraya gelişlerinden farklı olarak, Gonville and Caius College'da ve daha sonra Emmanuel College (1584) ve Sidney Sussex College'da (1596) açık avlulu, dış dünyaya daha az kapalı, aksiyel organizasyonun güçlü kılındığı bir mimari kurgu ortaya çıkmıştır. P. V. Turner, "Cambridge'deki Gonville and Caius College'in (1557) quadrangle şemasına getirdiği yenilik aynı zamanda kolej planlamasında da bir Rönesans olgusuydu" demektedir. Turner şöyle devam eder; "Emmanuel ile Sidney Sussex

²⁹² Campos, P., A.g.m., s. 8.

²⁹³ Lenglart, D., Vince, A., 'La formation de l'université moderne', A.g.e., s. 8.

Rückbrod, K., 'Die dimension der repräsentation', A.g.e., s. 34.

kolejleri Püritanizm'in merkezi durumundaydılar ve Amerika'da New England ve Harvard Koleji ile yakın ilişkiler içindeydiler.”²⁹⁴ İşte Turner'ın bu bulgularından yola çıkarak, Amerikan kolej planlamasında önemli role sahip, üç tarafı binalar ile çevrili dikdörtgen orta avlulu planlama şemasının (quadrangle), Emmanuel Koleji tarafından aktarıldığı çıkarsamasını yapmamız sanırım yanlış olmayacaktır.

²⁹⁵ (şekil 2.2-16)

Kolonileşme döneminde Amerika kıtasına taşınan İngiliz üniveritesi burada, Sakson kolej geleneğinden giderek farklılaşan bir planlama boyutu kazanmıştır. Bu dönemde kurulan, Harvard College (Massachusetts, 1636), College of William and Mary (Virginia, 1693), Yale College (Connecticut, 1701), College of New Jersey (bugünkü Princeton, 1746), King's College (bugünkü Columbia, 1754), College of Philadelphia (bugünkü Pennsylvania Üniversitesi, 1755) bu kolejlerden bazılarıydı. ²⁹⁶ Örneğin Harvard Koleji'nin ilk binaları, İngiliz kolejlerinden farklı olarak, ahşaptan ve yangın tehlikesine karşı ayrı düzenli, üç taraflı bir kapanım oluşturacak şekilde inşa edilmişlerdi. Kuzey Amerika'nın en eski yüksek öğretim kurumu olan ve sonradan Cambridge adı verilen koloni yerleşim bölgesinde kurulan Harvard Koleji, fiziki büyümesini, bu yerleşimin ihtiyaçları doğrultusunda, onunla paralel olarak sürdürmüştür. Harvard için yapılan ilk planlama 1672 yılında uygulamaya koyulmuştur. Uzun vadeli bir gelişim çizgisinin oluşturulduğu bu planda Harvard binaları, kamuya açık parklarda doğayla iç içe, ancak kolej ruhunun sürekliliğini sağlamak amacıyla da bir arada tasarlanmıştır.²⁹⁷ (şekil 2.2-16)

Yeni Dünya'da, Harvard'dan sonra kurulan üniversiteler de üç kenarlı 'quad' şemasını uygulamaya devam etmişlerdir. Zaman içinde, binaların etrafında geniş yeşil alanlar (college green) bırakma eğilimi de artmıştır. Bu eğilim, 1746 yılında kurulan Princeton Üniversitesi mimari kurgusunda çok daha belirgindir. 'Kampüs' (campus, ing.) terimi de ilk olarak, kent dışında, geniş bir park içinde

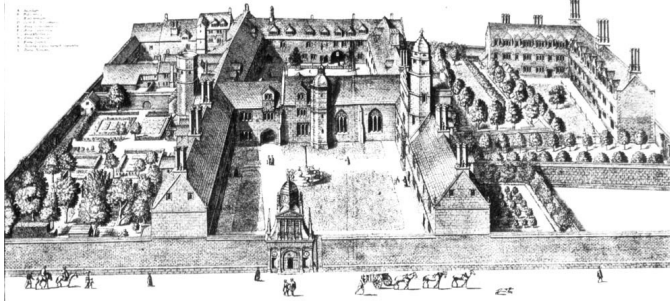
²⁹⁴ Turner, P. V., A.g.e., s. 12.

²⁹⁵ Turner, Amerika'daki birinci kolonizasyon dalgası sırasında İngiliz kolejinin önemli bir dönüşüm sürecine girmiş olduğunu belirtmektedir. Yazar, eğitimsel ideallerin yansıması olarak gösterdiği kolej mimarisinin de bu, topluma ve dış dünyaya açılma ve ortaçağ manastır geleneğine karşı çıkan entellektüel tavırlar sonucunda ortaya çıktığını söylemektedir. (Bkz. P. V. Turner, A.g.e., s. 15)

²⁹⁶ Turner, P. V., "The Colonial College", A.g.e., s. 17.

²⁹⁷ Turner, P. V., "The Colonial College", A.g.e., s. 23.

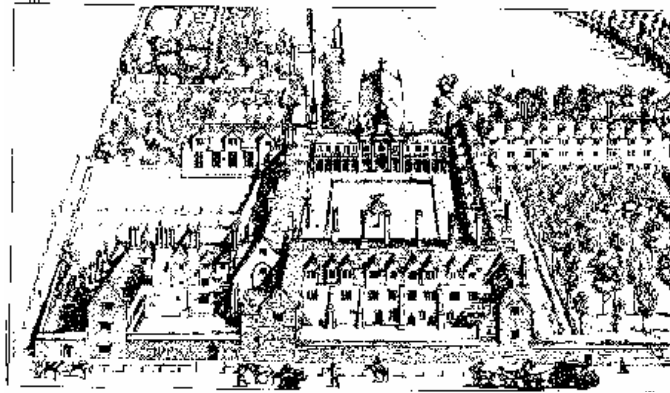
Şekil 2.2-16 İngiliz kolejinin Amerika'ya taşınması.

Şekil 2.2-16a
Gonville and Caius College (üstte)
(Turner:1990 , s.13)

Şekil 2.2-16b

Gonville and Caius College, bugünkü görünümü. (sağda)
(Campos:2002, s. 8)

Şekil 2.2-16c

Emmanuel College (solda)
(Turner:1990, s.13)

Şekil 2.2-16d

Harvard Koleji (William Burgis'in gravürü, 1726). (solda)
(Turner: 1990s.26)

Soldan sağa doğru: Harvard Koleji (1672-1682), Stoughton Koleji (1697-1699), Massachusetts Hall (1718-1720).

A Prospect of the Collateral in Cambridge New England

kurulmuş olan Princeton Üniversitesi için kullanılmıştır. ²⁹⁸ (şekil 2.2-17) Her ne kadar, Roma'nın 'Campus Martius'unu ima eden Latince bir terim olsa da 'kampüs', Amerika'ya özgü yeni bir eğitimsel kavramı yansıtan bir anlam yüklenmiştir. P. Campos, "kentsel karmaşadan yeterince uzak bir yerde konumlanan bu prototipin, bir ideal kent yaratmayı hedeflediğini" söylemektedir. Campos şöyle devam eder; "İzolasyon ütopyasını gerçekleştirme amacını taşıyan kampüs ve manastır, bu anlamda farksızdır, ancak tamamen farklı mimari şemalarla ortaya çıkmışlardır." ²⁹⁹ Kampüslerin mekansal kurgusunu, Stefan Muthesius şöyle ifade etmektedir; "Bir Amerikan kentindeki binaların kuruluş şeması, mekansallığı ve tek düzeliği ile Avrupa örneklerinden büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Erken dönem Amerikan kolejleri ve kampüsleri istisnasız birbirine dik açıda düzenlenmiş bloklardan oluşmaktaydı. Buna en yakın Avrupa örneği, herhalde kent kenarlarında kurulan ordu kışlalarıdır." ³⁰⁰

Bu Kuzey Amerika modelinin örneklerinden biri de, ideal ve kendi kendine yeten bir topluluk yaratmaktır. Fakat kampüsler, Avrupa'daki öncelleri olan kolejlerden farklı olarak, büyük yeşil alanların ortasında ve dışa açık birer ada görünümüne sahiptirler.

Kolonileşme döneminde ve Amerikan Devrimi'nden sonra, yeni üniversitelerin planlanmasında çoğunlukla bu kent dışı kampüslerinin tercih edildiği görülmektedir. P. V. Turner bu tavrı, o dönemde hakim olan iki yaklaşıma dayandırmaktadır. Ülkenin, Batı'ya doğru yayılma perspektifinden kaynaklanan bu iki yaklaşımdan birincisi, okulların özellikle sınır bölgelerde kurularak misyonerlik faaliyetlerini yürütmesi, ikincisi ise, geniş ülke topraklarında eğitimi desantralize etme ve yayma çabasıdır. ³⁰¹ Ayrıca, üniversite binalarının kent dışı kampüsleri şeklinde, doğa içinde izole olarak tasarlanması, Amerikan Püritanizm'ine atfedilen doğa kavrayışının bir ürünü olduğu, üzerinde birçok yazarın birleştiği bir olgudur. ³⁰²

²⁹⁸ Turner, P. V., "The Colonial College", A.g.e., s. 47.

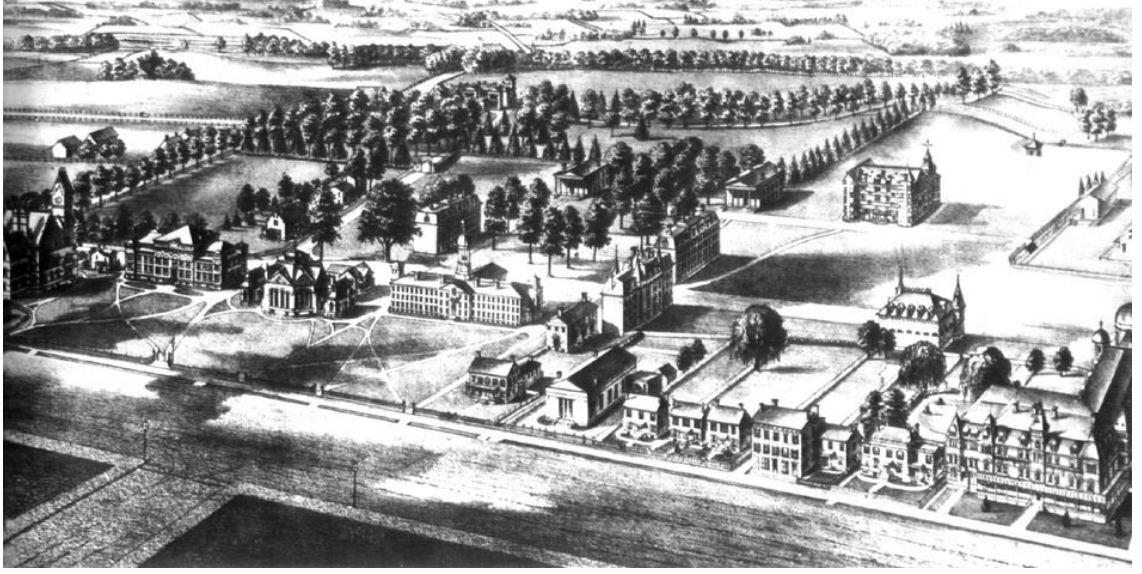
²⁹⁹ Campos, P., A.g.m., s. 8.

³⁰⁰ Muthesius, S., 'Campus Planning', A.g.e., s. 25.

³⁰¹ Turner, P. V., "The Colonial College", A.g.e., s. 17-21.

³⁰² Bu yazarlar arasında, P. V. Turner (A.g.e., s. 17), Lenglart ve Vince (A.g.e., s. 7) ile 'Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam' adlı eserin yazarı Richard Sennett'i gösterebiliriz. (Bkz. Richard Sennett,

Şekil 2.2-17 İlk kampüs: Princeton Üniversitesi

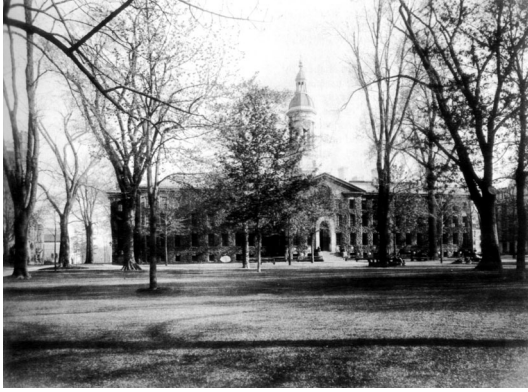
Şekil 2.2-17a

New Jersey Koleji, Princeton. 1875 tarihli bir baskı. (üstte)
(Turner: 1990,s.157)

'Kampüs' (campus, İng.) terimi ilk olarak, kent dışında, geniş bir park içinde kurulmuş olan Princeton Üniversitesi için kullanılmıştır.

Şekil 2.2-17b

1755-57 yılları arasında inşa edilen merkez binası Nassau Hall ve Princeton kampüsü. (solda) (Turner:1990, s.49)

Şekil 2.2-17c

Princeton Üniversitesi kampüsü (1947). (solda)

(AREC, 11-1947, s.91)

Şekil 2.2-17d

Roma askeri kampi 'campus martius', Caerleon, Galler (A.D. 75). (solda) (Kostof:1991 s.166)

Eski Roma'nın 'Campus Martius'unu ima eden Latince bir terim olsa da 'kampus', Amerika'ya özgü yeni bir eğitimsel kavramı yansıtan bir anlam yüklenmiştir. Dış dünyadan izole bir yerleşme düzeni kurmak amacıyla bir anlamsal benzeşime dayandırılan kampüs, mimari biçimiyle tamamen farklı bir yerleşme modelini ifade etmektedir.

2.2.3.2. Amerikan Kampüsü'nün Gelişimi

P. V. Turner kampüsü, kentlerin günlük yaşam trafiğinden geriye çekilerek doğaya yakınlaşan, kendi iç komününü oluşturmaya çalışan ve aynı zamanda da sosyal ideallerin fiziksel planlamaya yansıdığı bir 'kentsel mikrokozma' olarak tanımlamaktadır. Yazar'a göre;

"Virginia Üniversitesi'ni tasarlarken Thomas Jefferson, amacının bir 'akademik köy' yaratmak olduğunu belirtmişti. Jefferson'un eğitim ve planlama üzerine kişisel görüşlerini ifade eden bu terim, aynı zamanda koloniyel dönemden günümüze Amerikan yüksek öğretiminin temel eğilimlerinin özeti niteliğindedir: **'Kolej ve üniversitelerin özerk topluluklar olarak kavranması, bunun sonucu olarak da birer kentsel mikrokozma olarak ele alınması.'** Bu, Avrupa'dan devralınan eğitimsel örüntülerin ve ideallerin belirgin bir biçimde Amerikan yöntemleriyle geliştirilmesinin göstergesidir." ³⁰³

Mimari planlaması ve yakınındaki kent ile ilişkisi bağlamında bu Amerikan modeli geniş bir çeşitlilik sunmaktadır. İlk aşamasını, İngiliz kolejlerinden esinlenen açık quad şemalarına sahip 'koloniyel dönem kampüsleri'nde gördüğümüz Amerikan kampüs tipolojisi, Modern Çağ öncesinde açıkça saptanabilen dört aşaması olan bir evrim geçmiştir. Bunlar sırasıyla;

- Bölgesel yayılımın gözetildiği ve doğal çevrenin baskın olduğu **devrim sonrası kampüsleri**;
- Bölge üniversitesi niteliğindeki **land-grant kampüsleri** (veya park kampüsleri);
- Stanford Üniversitesi örneğinde olduğu gibi, aksiyel organizasyonlarıyla **Beaux Arts kampüsleri**;
- İngiliz kolejini yeniden canlandırma çabalarının hayata geçirildiği **eklektisist kampüsler**'dir.

Devrim Sonrası Amerikan Üniversiteleri

Kolonyel dönem ilk Amerikan kampüslerine önceki bölümde değinmiştik. Amerikan kampüslerinin gelişim tarihinde ikinci önemli aşamanın, Amerikan Devrimi'nin yarattığı uluslaşma hareketi çerçevesinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Turner, devrim sonrasında kurulan yeni kolej ve kampüslerin gittikçe profesyonel mimarlar tarafından tasarlanmaya başlandığını belirtmektedir. Yazar, Benjamin Henry Latrobe, Joseph-Jacques Ramée ve Thomas Jefferson gibi mimarların tasarımlarının, kolonyel dönem planlarına göre daha gelişmiş ve bütünsel karaktere sahip olduğunu ve Amerikan ulusunun eğitimsel hedeflerini ifade etmek amacıyla anıtsal boyutlarda ele alındıklarını vurgulamaktadır. ³⁰⁴

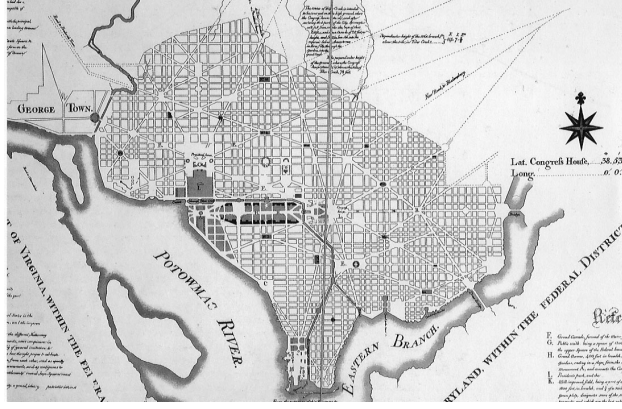
Özellikle devrim sonrası kurulan eyalet üniversiteleri ve bir ulusal üniversite için proje önerileri kampüs planlamasına yenilikler getirmiştir. Bu dönemde, North Carolina Üniversitesi (1793), uzun vadeli bir kampüs planlamasının yapıldığı ve uygulandığı ilk kurum olmuştur. İlk planlamasında, üniversitenin hemen bitişiğinde bir yerleşme düzenlenmiştir. Merkezde yer alan üç büyük kolej binası, kuzeye açılan, üç kenarı kapalı bir orta mekan oluşturmaktadır. Bu orta mekana 'mall' adı verilmiştir. Ufka açılan bu büyük yeşil boşluk, o dönemde Charles-Pierre L'Enfant'ın tasarladığı başkent Washington D.C.'nin planlamasından ilham alınarak düzenlendiği fikrini doğurmaktadır. ³⁰⁵ **(şekil 2.2-18)** Bu düzenleme yöntemi, kampüsün aksını belirleyen orta boşluğun iki kanadında yapılacak üniversite binalarının sürekli büyüyebilmesi imkanını yaratmaktadır. Samuel Knox'un 1799'da tasarladığı ulusal üniversite projesinde de büyüyebilirlik ve işlev ayrılığı ilkelerinin öne çıktığı görülmektedir. Fakat bu defa, geleneksel dikdörtgen kolej formunun merkezden dışa doğru gelişen halkalar şeklinde büyümesi söz konusudur. ³⁰⁶ **(şekil 2.2-19)**

Amerikan Devrimi sonrasında, yeni ulusun okullarını temsil edecek Ulusal Üniversite (National University) projesi hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Ancak, yeni federal cumhuriyetin idealleri, 1813 yılında kurulan Union College'da Joseph-

³⁰⁴ Turner, P. V., 'Schools For A New Nation', A.g.e., s. 53.

³⁰⁵ Başkent Washington'un düzenlenmesinde, 'Capitol'den başlayarak ufka açılacak şekilde yaratılan büyük aksiyel boşluğa da 'mall' denilmektedir.

³⁰⁶ Turner, P. V., A.g.e., s. 59.

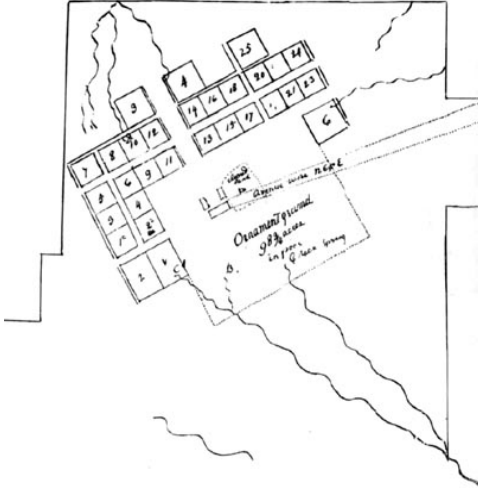
Şekil 2.2-18 Sonsuza açılan 'quad' şeması

Şekil 2.2-18a

Pierre Charles L'Enfant'ın başkent Washington planı. (solda) (Kostof:1991, s.210)

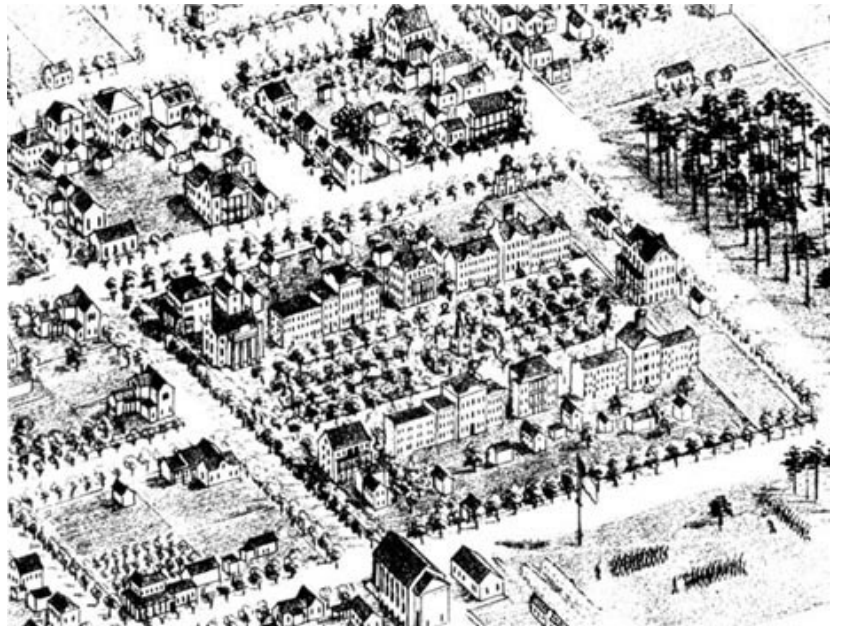
Şekil 2.2-18b

Başkent Washington'daki 'The Mall'. (sağda) (Kostof:1991, s.208)

Şekil 2.2-18c

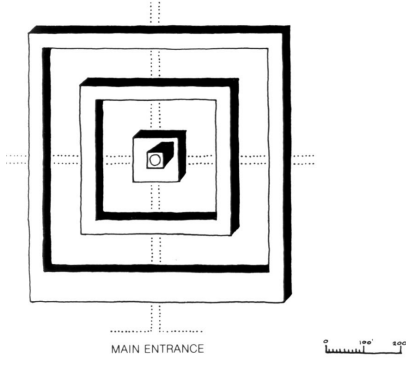
North Carolina Üniversitesi projesi. (Üstte) (Turner:1990, s.56)

Şekil 2.2-18d

South Carolina Koleji (1872 yılına ait bir baskı). (sağda) (Turner:1990, s.58)

Şekil 2.2-19 Ulusal üniversite projeleri

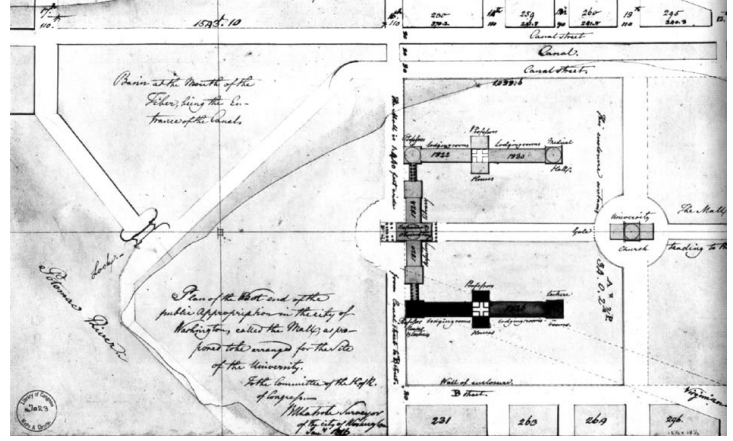

Şekil 2.2-19a

Ulusal Üniversite Projesi, Samuel Knox, 1799. (solda)
(Turner:1990 s.59)

Şekil 2.2-19b

Başkent Washington için bir 'Ulusal Üniversite Projesi' önerisi, B. H. Latrobe (1816). (sağda)
(Turner: 1990, s.66)

Şekil 2.2-20 Union College

Şekil 2.2-20a

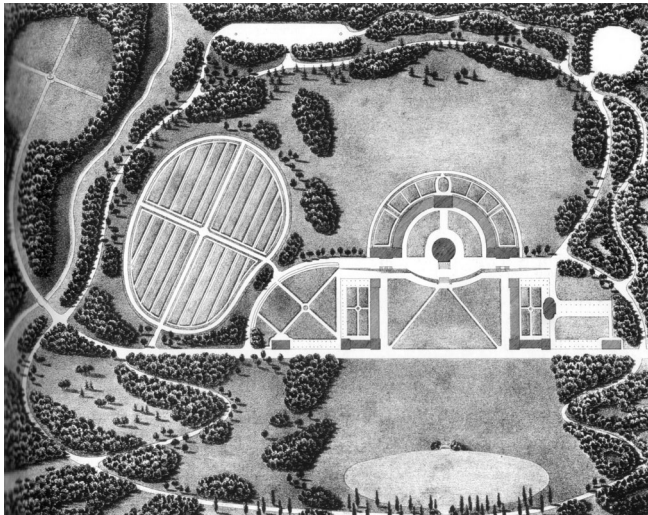
Union College, Schenectady, New York
(1950'lerdeki görünümü). (solda)

(Turner:1990 s.72)

Sol ve sağ kanatlarda kolejler ve arkalarında birer uzantı halindeki akademik binalar görülmekte. Merkezde görülen anıtsal kubbeli yapı bir tören mekanı olarak tasarlanmıştır. Arkada, bu mekanı saran dairesel arkad kanatlardaki kolejleri birleştirmek amacıyla yapılmıştır.

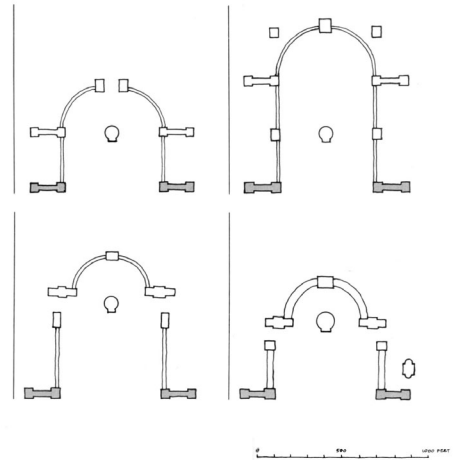
Şekil 2.2-20b

1813 yılında Joseph-Jacques Ramée tarafından hazırlanan Union College planı. (altta) (Turner:1990, s.69)

Şekil 2.2-20c

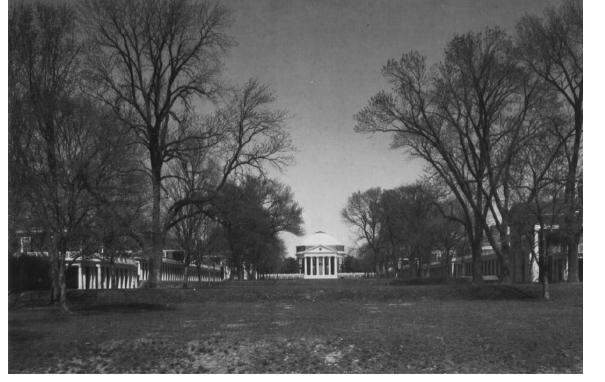
Union College planı ve aksa bağlı gelişimi. (altta)

Şekil 2.2-21 Virginia Üniversitesi

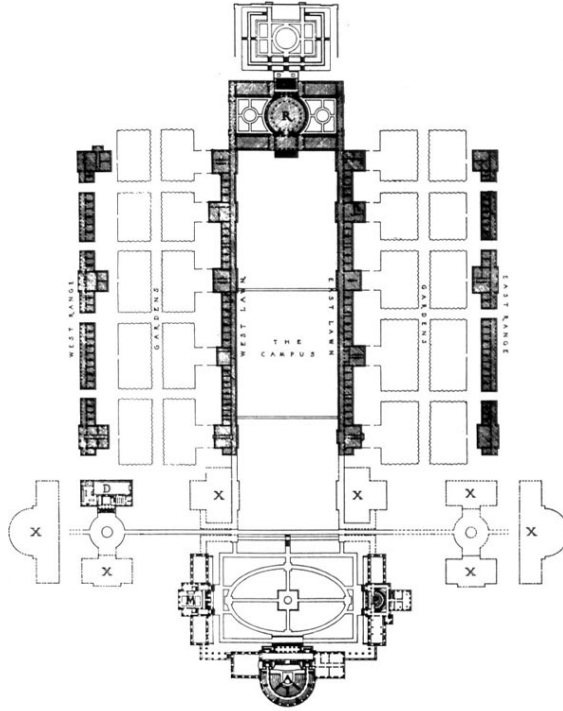
Şekil 2.2-21a

Virginia Üniversitesi (sağda)
(Turner:1990, s.1)

Şekil 2.2-21b

Virginia Üniversitesi (1817)
Maverick'in 1822 tarihli gravürü. (sağda)
(Turner:1990, s.77)

Şekil 2.2-21c

Plan. Virginia Üniversitesi kampüsü (solda)
(Turner:1990, s.179)

McKim, Mead ve White tarafından 1898 yılında tasarlanan ekler sonsuza açılan kampüs avlusunu kapatmıştır. Planın alt bölümünde görülen bu binalar akademik işleve sahiptir.

Şekil 2.2-21d

Virginia Üniversitesi
Kampüsü (1947)
(sağda)

(ARec, 1947-Dec, no.6,
s.92)

Jacques Ramée ve 1817 yılında kurulan Virginia Üniversitesi'nde Thomas Jefferson'ın neo-klasik tasarımlarında sembolleşmiştir. Bu iki kampüsün ortak yönü North Carolina Üniversitesi tasarımında gördüğümüz ve daha sonra South Carolina Üniversitesinde (1801) tam anlamıyla uygulanmış, "U" şeklindeki plan şemalarıdır. (şekil 2.2-20) Özellikle Jefferson'ın Virginia Üniversitesi planlamasında, daire planlı (rotunda) kütüphane binasının bağladığı iki yandaki derslik binaları adeta sonsuza uzanan bir avlu oluşturmaktadır. İki yandaki doğrusal derslik binalarının arkasında bunlara paralel öğrenci yurtları ve yemekhaneler kampüsün aksiyel ve simetrik kurgusunu pekiştirmektedir. ³⁰⁷ (şekil 2.2-21) Ayrık binalardan oluşan bu düzenleme tavrı, farklı işlevler için özel binalar inşa etme yaklaşımını da desteklemektedir.

Land-Grant Üniversiteleri

Amerika'da 1862 yılında çıkarılan bir yasa ile (The Morrill Land Grant Act) birçok yeni üniversite kurulmuştur. Endüstri Devriminin etkisiyle, özellikle tarım ve makina alanlarında herkese açık pratik eğitim vermeyi amaçlayan bu yeni üniversiteler için her eyalette arazi ve kaynak tahsis edilmiştir. Kuruldukları yasanın adıyla anılan, 'Land Grant' üniversitelerinin planlamasında yeni fikirler ile öne çıkan Frederick Law Olmsted, aynı zamanda New York'taki Central Park'ın da tasarımcısıydı. ³⁰⁸ Olmsted, California Koleji Berkeley Kampüsü (bugünkü California Üniversitesi) planlama çalışmasında, Ithaca'daki Cornell Üniversitesi Kampüsü'nün oluşumundaki katkılarıyla ve birçok ziraat koleji için yaptığı planlamalarla kampüs planlamasına yenilikler getirmiştir. ³⁰⁹ (şekil 2.2-22) Ana hatlarıyla Olmsted, üniversite kampüsünün büyük, anıtsal ve pahalı binalardan oluşan bir kurgu olmasının tersine, ihtiyaca göre yapılacak ilavelerle genişleyecek, yeşil bir park alanı içerisinde, topoğrafyaya uyumlu, mütevazı binalardan meydana gelmesi gerektiğini savunmaktaydı. Olmsted'e göre, "kampüs ne şehirden çok uzak, ne de şehrin tam orta yerinde olmalıydı; en

³⁰⁷ Turner, P. V., 'Schools For A New Nation', A.g.e., s. 53-87.

³⁰⁸ Olmsted, 1858 yılında düzenlenen Central Park tasarım yarışmasını kazanmıştır. (Bkz. Spiro Kostof, **America By Design**, Oxford University Press, ABD, 1987, (ISBN 0-19-504283-2), s. 217)

³⁰⁹ Turner, Olmsted'in 1860'lar ve 1890'lar arasında, çeşitli büyüklüklerde toplam yirmi okul tasarladığını ve bunların çoğunluğunu 'land grant' üniversitelerinin oluşturduğunu belirtmektedir. (Bkz. P. V. Turner, 'The Democratic College', A.g.e., s. 140)

uygun konum şehrin hemen dolaylarıydı. Üniversite çevresiyle bütünleşmeli, üniversite açık alanlarından kamu faydalanabilmeli, öğrenci yurtları kışla görünümünden çıkarılmalı ve konaklama için öğrenci evleri (cottage system) yapılmalıydı.”³¹⁰

Amerikan devrimi sonrasında, kampüs planlamasının tamamen profesyonel bir planlama konusu haline geldiğine değinmiştik. 'Land Grant' üniversiteleriyle birlikte ve özellikle Olmsted'in çalışmalarında konunun kendini aşarak, artık yeni bir boyut kazandığını görmekteyiz ki, bu da 'kentsel planlama'dır. Tafuri ve Dal Co, "Olmsted, o yıllarda henüz yeni olan Amerikan kentsel planlamasında ilk ve kararlı yaklaşımı getirmiştir" demektedirler.³¹¹ (şekil 2.2-22) 1850'lerde ziyaret ettiği İngiltere'deki park düzenlemelerinden etkilendiği bilinen Olmsted'in kentlerin sağlıksız koşullarını iyileştirmek ve kentsel yaşamı yeniden doğayla buluşturmak düşüncesi onun, NewYork'taki Central Park (1863), Illinois Riverside planlaması (1869), Boston Park Sistemi planlaması (1896) çalışmalarıyla hayata geçmiştir. Olmsted'in planlama çalışmaları kentlerin biçim ve işlevsel örüntülerini yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle Olmsted, planlama yaklaşımını giderek metropolitan ölçeğe ve daha sonra da bölgesel ölçeğe taşımıştır.³¹²

Tafuri ve Dal Co; "California Koleji Berkeley kampüsü ve NewYork Columbia Üniversitesi kampüsü tasarımlarıyla Olmsted, kent ve bölge planlaması adına tüm olasılıkları gerçekleştirmiştir" demektedirler.³¹³ Olmsted Berkeley'de, öğrencilerin çevrenin fiziki karakterinden yararlanmasını düşüncesiyle, üniversiteyi daha geniş bir toplumsal çerçeveye bütünleştirmeye çalışmıştır. Öncelikle yer seçim problemini ele almış ve her iki kentin çekim alanına gireceği öngörüsüyle Oakland ve San Fransisco arasındaki arazi belirlenmiştir. Olmsted'in, doğa ve günlük yaşamı birleştiren banliyö yerleşmeleri yaratma düşüncesi Berkley'de uygulamaya koyulmuştur. Örneğin, aksiyel veya ızgara planlı kentsel kurgudan özellikle kaçınan Olmsted, öğrenci yurt binası yapmak yerine doğal doku içinde

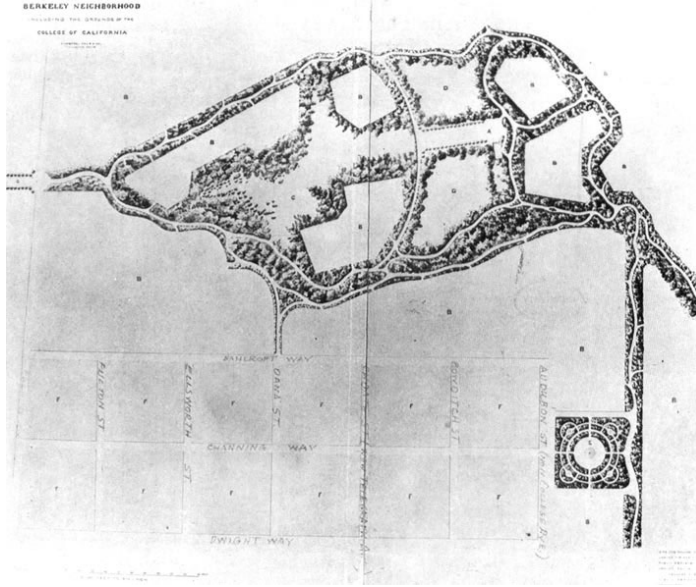
³¹⁰ Turner, P. V., 'The Democratic College', A.g.e., s. 141.

³¹¹ Tafuri, Manfredo; Dal Co, Francesco, **Modern Architecture**, 1.Cilt, Faber and Faber/Electa, 1986, London, (ISBN 0-571-14576-0), s. 18.

³¹² Tafuri ve Dal Co, A.g.e., s. 21.

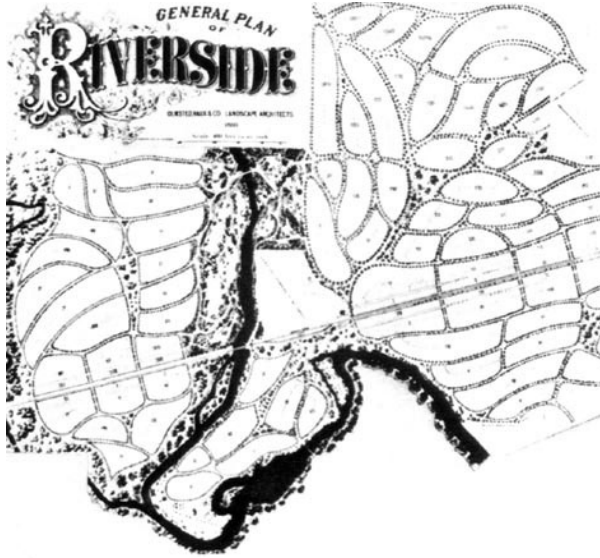
³¹³ Tafuri ve Dal Co, A.g.e., s. 21.

Şekil 2.2-22 Land Grant Kampüsleri

Şekil 2.2-22a

Berkeley'deki California Koleji (College of California) planı. Frederick Law Olmsted, 1866. (Turner:1990, s.143)

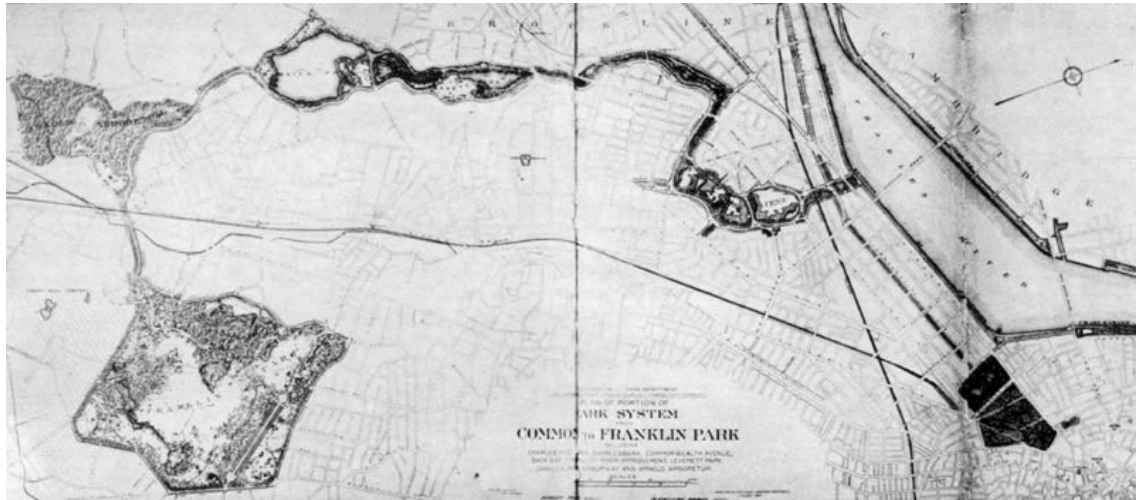

Şekil 2.2-22b

Frederick Law Olmsted'in Riverside, Illinois planlaması, 1869. (solda) (Tafari, Dal Co:1.cilt, s.21)

Şekil 2.2-22c

Boston Park Sistemi planlaması, 1896. Olmsted, Olmsted ve Eliot. (altta) (Tafari, Dal Co: s.20)

dağınık olarak yerleştirilmiş öğrenci evleri tasarlamıştır. İlk defa Olmsted, kampüsü park içinde, küçük ölçekli bir banliyö yerleşmesi olarak ele almıştır. ³¹⁴

Alman Üniversitesinin Etkileri

Modern Amerikan Üniversitesinin doğuşu 19.yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Kendisini Üniversite olarak tanımlayan önceki bazı okullar, aslında bir grup kolejden meydana gelmekteydiler. Ancak, 19.yüzyılın sonlarına doğru, önceki kolejlerden belirgin biçimde farklılaşan yeni üniversitelerin kurulmasına tanık olunmuştur. Turner bu dönemde, başlangıçta Avrupa modellerinin örnek alındığını ve bunların zamanla yeniden düzenlenmesiyle biçim ve işlevleriyle tamamen Amerika'ya özgü şekillendiklerini belirtmektedir. ³¹⁵

Alman Üniversitesi, İç Savaş sonrası Amerika'sında geniş yankılar uyandırmıştır. Başta, 1867 yılında Baltimore'da kurulan Johns Hopkins Üniversitesi olmak üzere birçok kurum, lisans üstü çalışmalara ağırlık vererek ve geleneksel kolej unsurlarının çoğunu redederk bu Alman modelini benimsemiştir. Bu üniversitelerin çoğunluğu kent içinde yer almaktadır. Bunlarda öğrenci yurtları yoktur ve öğrencilerin eğitim dışı etkinlikleri serbest bırakılmıştır. Bu okulların fiziki gelişiminde, onları kentten ayıracak bütünsel bir planlama çabası da görülmemektedir. ³¹⁶ Worcester'da kurulan Clark Üniversitesi, bir teknik okul olarak kurulan Boston'daki M.I.T. (Massachusetts Institute of Technology) ve hatta yine Boston'un kent dokusu içinde sıkışmış Harvard Üniversitesi bu şekilde yeniden yapılanmışlardır. ³¹⁷ (şekil 2.2-23)

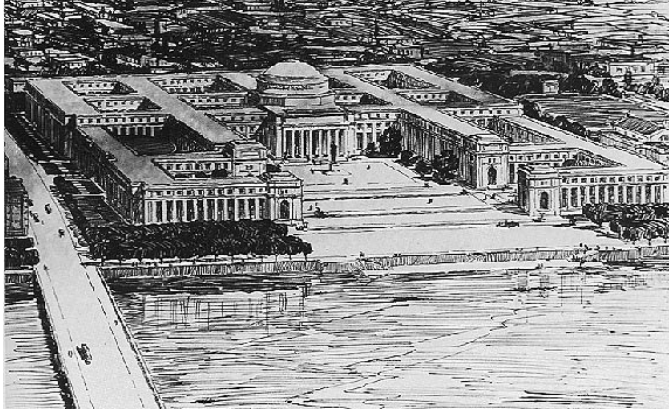
³¹⁴ Turner, P. V., A.g.e., s. 141.

³¹⁵ Turner, P. V., 'The University As City Beautiful', A.g.e., s. 163.

³¹⁶ Turner, P. V., A.g.e., s. 163.

³¹⁷ Turner, P. V., A.g.e., s. 164, "Alman Üniversitesinin Amerika'da büyük etkisi görülmüştür. Ancak güçlü geleneksel kolej sistemi karşısında iki sistemin iç içe geçtiği bir sentez doğmuştur. Bu yeni sistem, land grant kurumlarının teşvik ettiği 'herkes için eğitim' anlayışını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla, bu kurumlardaki öğrenci sayıları büyük artış göstermiştir. Bu gelişimlerin doğal sonucu olarak da eğitim sisteminde ve bölümlerin çeşitliliğinde de önemli bir artış gerçekleşmiştir."

Şekil 2.2-23 Üniversite ve kentsel planlama

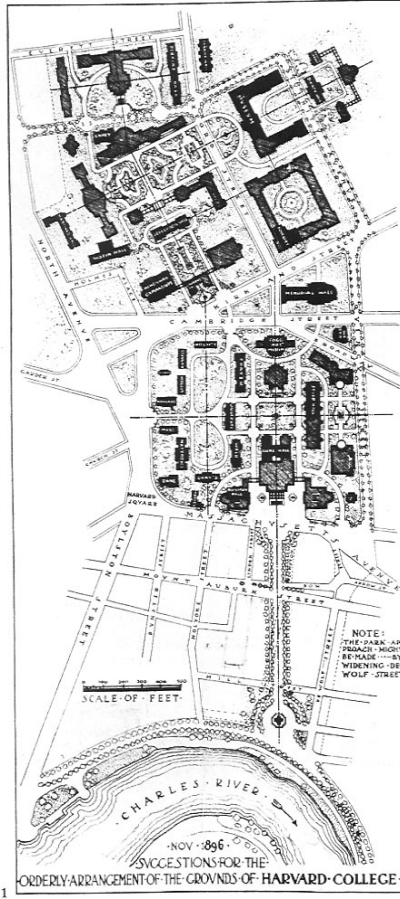
Şekil 2.2-23a

Massachusetts Institute of Technology (M.I.T.), 1913 yılında William Welles Bosworth tarafından tasarlanan merkezi binalar. (solda) (Turner: 1990, s.199)

Şekil 2.2-23b

1916'da tamamlanan Bosworth'un M.I.T. merkez binası. (sağda) (Turner:1990,s.199)

Şekil 2.2-23c

Olmsted'in firması tarafından hazırlanan Harvard Üniversitesi yeniden yapılanma planı, 1896. (solda) (Turner:1990, s.206)

Kent içinde sıkışan Harvard Üniversitesi'nin kentsel müdahalelerle bir park şeklinde düzenlenmesi önerilmiştir. Bu plandaki aksiyon simetri dikkat çekicidir. Planda önerilen yeni binalar bu simetriyi oluşturacak biçimde kurgulanmıştır. Planın alt bölümünde görüleceği üzere, üniversite aksını nehir kıyısına kadar uzatan bir bulvar önerilmiştir.

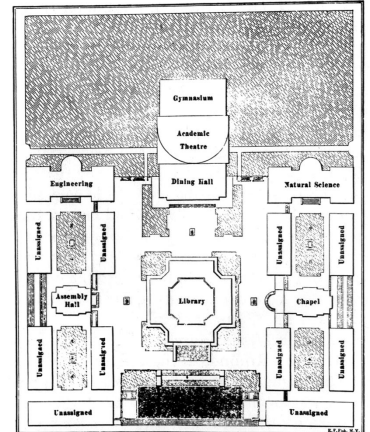
Şekil 2.2-23d

New York kent merkezindeki Columbia Üniversitesi projesi. McKim, Mead ve White,1894. (sağda üstte) (Turner: 1990, s.178)

Üniversite büyük bir yapı adasını kaplamaktadır.

Şekil 2.2-23e

McKim, Mead ve White'in Columbia Üniversitesi masterplanı. (sağda) (Turner: 1990, s.178)

Beaux-Arts Kampüsleri

1900 yılından itibaren 'Beaux-Arts' sistemi, bir mimari planlama yöntemi olarak yeni Amerikan Üniversiteleri tarafından benimsenmeye başlanmıştır.³¹⁸ Bunda, Fransız 'Beaux-Arts' tarzındaki planlamasıyla, 1893 yılında Chicago'da kurulan Columbia Sergisi'nin (Columbian Exposition) önemli etkisi olmuştur. **(şekil 2.2-24)** Anıtsal düzenlemesiyle Columbia Sergisi'nin Amerika'ya ithal ettiği bu yeni planlama yöntemi, büyük ölçekte, birçok ayrı işleve sahip binaları bütünleştirici bir örüntü düzeninde biraraya getirmektedir. Stefan Muthesius, "Bu biçimci yaklaşımla birçok kampüs inşa edilmiştir. Peyzaja önem veren çok eksenli bu şemalarda dikkatle ölçeklendirilmiş bina yükseklikleri ve merkezî kamusal alanlar görsel bütünlük sağlama amacını taşımaktadır" demektedir.³¹⁹ **(şekil 2.2-25)** 1899 yılında 'California Üniversitesi Berkeley Kampüsü' için yapılan yarışmada birincilik ödülü alan Emile Bénard tasarımı (bu proje uygulanmamıştır), 1900 yılında Ernest Flagg'ın Annapolis'teki 'Deniz Harp Akademisi'nde, 1913 yılında Welles Bosworth'un 'M.I.T.' kampüs tasarımı, 1910 yılında Cram, Goodhue ve Ferguson tarafından hazırlanan Houston'daki 'Rice Üniversitesi' masterplanında Beaux-Arts hareketinin etkisini açık bir şekilde görmek mümkündür.³²⁰ Beaux-Arts geleneğinin kentsel planlama alanında da önemli etkileri olmuştur. Özellikle, Chicago Fuarı'nı takip eden yıllarda Amerikan 'City Beautiful' kentsel planlama hareketinin de kaynağını oluşturmaktadır.³²¹ **(şekil 2.2-26)**

Birleştirici ve bütünleştirici planlama öğeleri olarak merkez aksı ve buna bağlı aksiyel simetri, anıtsallık ve geometrik organizasyonun öne çıktığı Beaux-Arts kampüs şeması, California'daki Stanford Üniversitesi planlamasında ilginç bir sentez bulmuştur. F. L. Olmsted'in, masterplanını hazırladığı Stanford kampüsünde Beaux-Arts plan şemasının California'nın iklimsel ve çevre koşullarına uyarlandığını görmekteyiz. Geniş saçaklar ve arkadlarla birbirlerine bağlanan okul binaları, orta avlulardan oluşan hücre birimler meydana getirirler. Ancak, katı biçimlemeye dayalı, bütünsellik adına büyümeye pek imkan

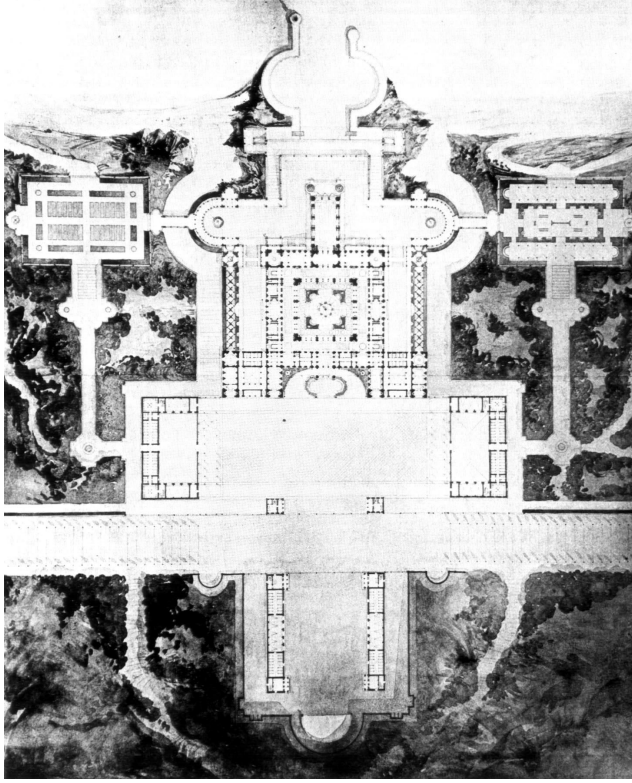
³¹⁸ Fransız sanat okulu Ecole des Beaux-Arts'dan kaynaklanmaktadır.

³¹⁹ Muthesius, S., 'Campus Planning', A.g.e., s. 25.

³²⁰ Turner, P. V., A.g.e., s. 167-182.

³²¹ Turner, P. V., A.g.e., s. 167.

Şekil 2.2-24 Amerikan kampüs planlamasında Beaux-Arts etkisi.

Şekil 2.2-24a

Beaux-Arts planı. Louis Noguet'nin 1865 yılında, Ecole des Beaux-Arts'ın Prix de Rome yarışmasını kazanan projesi; 'Une Vaste Hôtellerie pour des Voyageurs'. (solda) (Turner:1990, s.168)

Şekil 2.2-24c

Columbia Sergisi, 1893 Chicago Dünya Fuarı'nın merkez aksı. (altta)

Şekil 2.2-24b

Columbia Sergisi, 1893 Chicago Dünya Fuarı. Daniel Burnham ve Richard Morris Hunt'ın tasarımı. (sağda)

(Betsky: 1990, s.14)

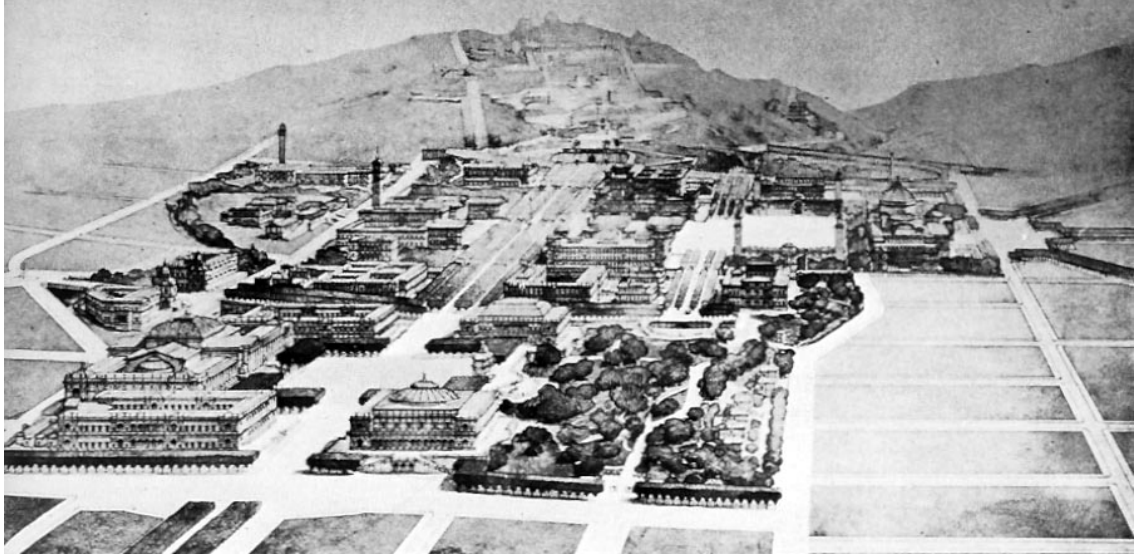
Şekil 2.2-24d

Seattle'daki Washington Üniversitesi kampüsünde gerçekleşen Alaska-Yukon Pacific Fuarı, 1909. (sağda)

(Turner: 1990, s.213)

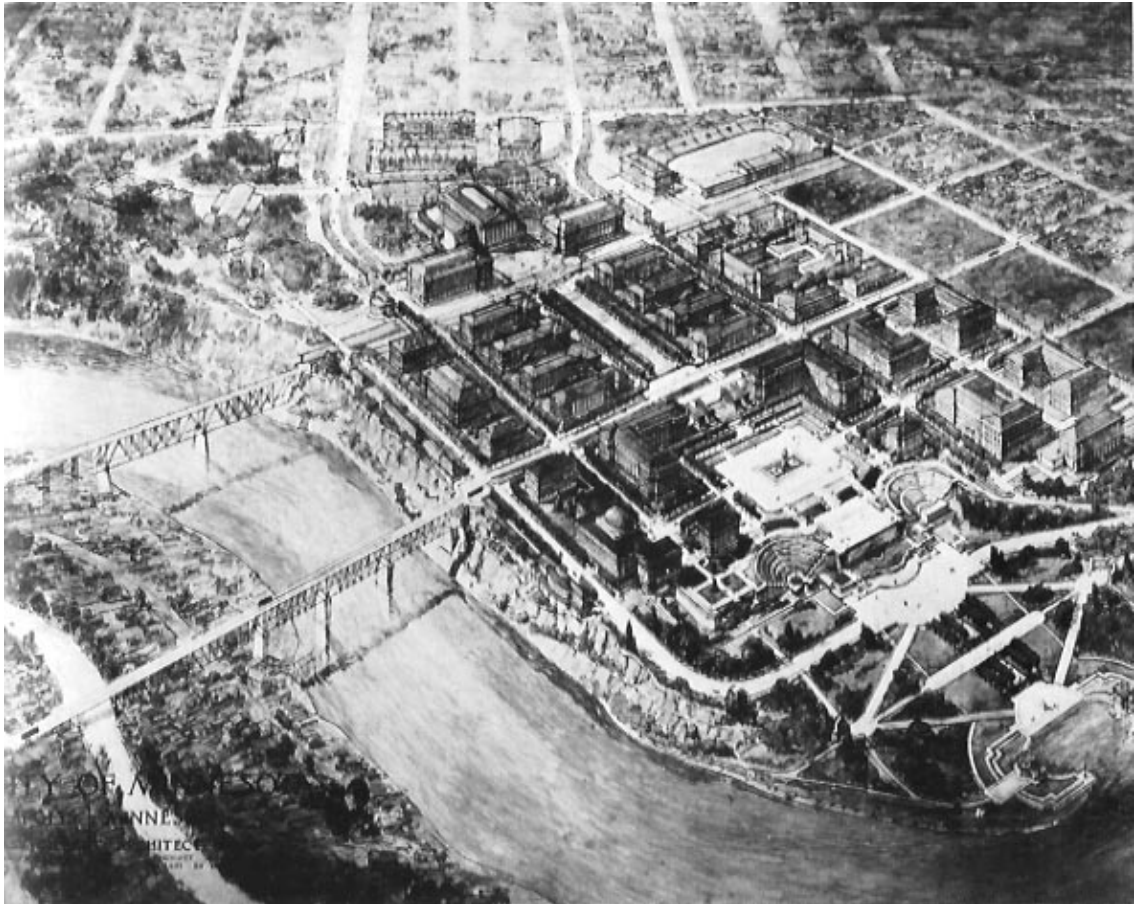
Şekil 2.2-25 Beaux-Arts kampüsleri

Şekil 2.2-25a

California Üniversitesi Berkeley Kampüsü proje yarışması birincisi Emile Bénard'ın masterplanı (1899). (Üstte) (Turner: 1990, s.183)

Sol alt köşede görülen ve ana aksın sonunda yer alan meydanın baskın ögesi büyük kütüphane binasıdır. Ana aksın diğer ucunda, yamaçlara doğru öğrenci yurtları ve diğer tesisler yerleştirilmiştir.

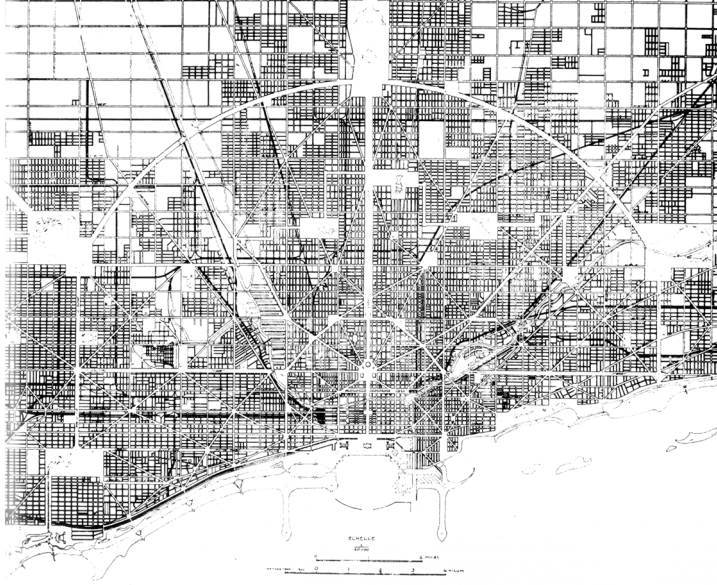

Şekil 2.2-25b

Mississippi Nehri kıyısındaki Minnesota Üniversitesi Kampüsü, Minneapolis. (Üstte) (Turner: 1990, s.197)

1910 yılında Cass Gilbert tarafından yapılan masterplan. Ana aksın sonunda bir kütüphane binası yer almakta. Kütüphane binasının önünde merkez aksı üzerindeki akademik bölümlere ait binaların oluşturduğu dikdörtgen boşluk 'mall' olarak adlandırılmakta. Aksın devamında simetrik olarak yerleştirilmiş binalar üç kenarlı 'quad' şemasını oluşturmaktadır. Bu masterplan büyük değişikliklere uğramaksızın inşa edilmiştir.

Şekil 2.2-26 City Beautiful Hareketi ve kampüs planlama

Şekil 2.2-26a

'Chicago Loop'. D.H.Burnham ve E.H.Bennett'in 1909 Chicago planı. (solda) (Tafari ve Dal Co: 1980, s. 41)

Şekil 2.2-26b

Houston'daki Rice Üniversitesi (William Rice Institute). Cram, Goodhue ve Ferguson tarafından 1910 yılında tasarlanmıştır. (üstte)

(*Architecture*, 2-1988, s. 62)

Şekil 2.2-26c

Stanford Üniversitesi (üstte) (Turner: 1990, s.178)

Şekil 2.2-26d

Stanford Üniversitesi masterplanı. F. L. Olmsted, John C. Olmsted ve Charles A. Coolidge, 1887. (sağda) (Turner: 1990, s.171)

Şekil 2.2-26e

Stanford Üniversitesi masterplanı, perspektif. F. L. Olmsted, John C. Olmsted ve Charles A. Coolidge, 1887. (altta) (Turner: 1990, s.173)

tanımayan Beaux-Arts şemasının, burada oluşturulan hücre birimler sayesinde esnekleştirildiği görülmektedir. (şekil 2.2-26)

Eklektisist Kampüs

20.yüzyılın başlarında, çoğunluğunu büyük kampüs üniversitelerinin oluşturduğu Amerikan yüksek öğretiminde, bu duruma karşı bir reaksiyon şeklinde kolej sistemine geri dönüş yaşanmıştır. Üniversitenin büyüyerek karmaşık bir yapıya bürünmesiyle eğitimin geleneksel niteliklerinin kaybedildiği düşüncesi, profesörlerin ve öğrencilerin bir arada yaşadığı, entellektüel ve sosyal değerlerin paylaşıldığı, küçük ölçekli, geleneksel elitist kolejin yeni üniversitelere karşı yeniden canlandırılması tavrını körüklemiştir. Eğitim anlayışındaki bu nostaljik tavır yeni bir ideal kampüs arayışını ortaya çıkarmıştır. ³²²

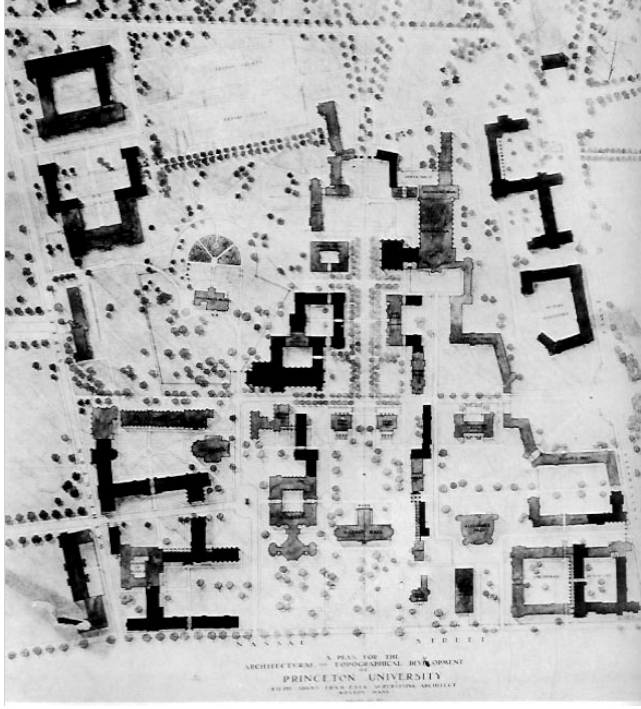
Bu eğilimlerin sonuçlarından biri, büyük üniversite yapısı içinde küçük eğitim birimleri oluşturulmasıydı. Akademisyenler ve öğrencilerin birlikte yaşadıkları ve eğitimi sürdürdükleri bu küçük birimlerin ilk örnekleri 1928 yılında Harvard'da (house system, ing.) ve 1930 yılında Yale'de (college system, ing.) görülmektedir. ³²³ Ortaçağ İngiliz kolejlerinin izole yaşam birimlerinden esinlenen bu yaklaşımın mimariye yansıması, geleneksel İngiliz 'quadrangle' (orta avlulu plan şeması) planlamasının yeniden canlandırıldığı eklektisist binalarla ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımların bir diğer sonucu olarak da, öğrenci gruplarının birlikte yaşadıkları yurt binaları kampüslerin içine aşılan önemli bir bina tipolojisi oluşturmaya başlamıştır. ³²⁴ Kampüs planlamasında eklektisist yaklaşım, başta 'Yale, Princeton ve Duke' olmak üzere birçok Amerikan üniversitesinin yeniden yapılandırılmasında açıkça görülmektedir. Kampüsün bir ölçüde yeniden dışa kapanması anlamına gelen bu planlama anlayışı, aynı zamanda büyüyen Amerikan kentleri içinde sıkışan üniversitelere daha akılcı arazi kullanımı imkanı sağlamaktaydı. (şekil 2.2-27)

³²² Turner, P. V., A.g.e., s. 215.

³²³ Turner, P. V., A.g.e., s. 215.

³²⁴ Turner, P. V., A.g.e., s. 216.

Şekil 2.2-27 Eklektisist kampüs

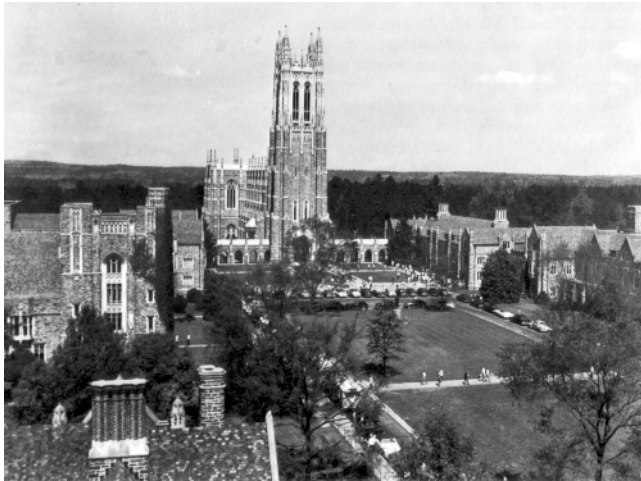
Şekil 2.2-27a

Princeton Üniversitesi gelişim planlaması.
Ralph Adams Cram, 1906-1911. (solda)
(Turner: 1990, s.232)

Planda açık tondaki lekeler mevcut binaları,
koyu tondaki lekeler öneri binaları
göstermektedir.

Şekil 2.2-27b

Princeton Üniversitesi, Graduate Collage.
Cram, Goodhue ve Ferguson, 1910. (sağda)
(Turner: 1990, s.234)

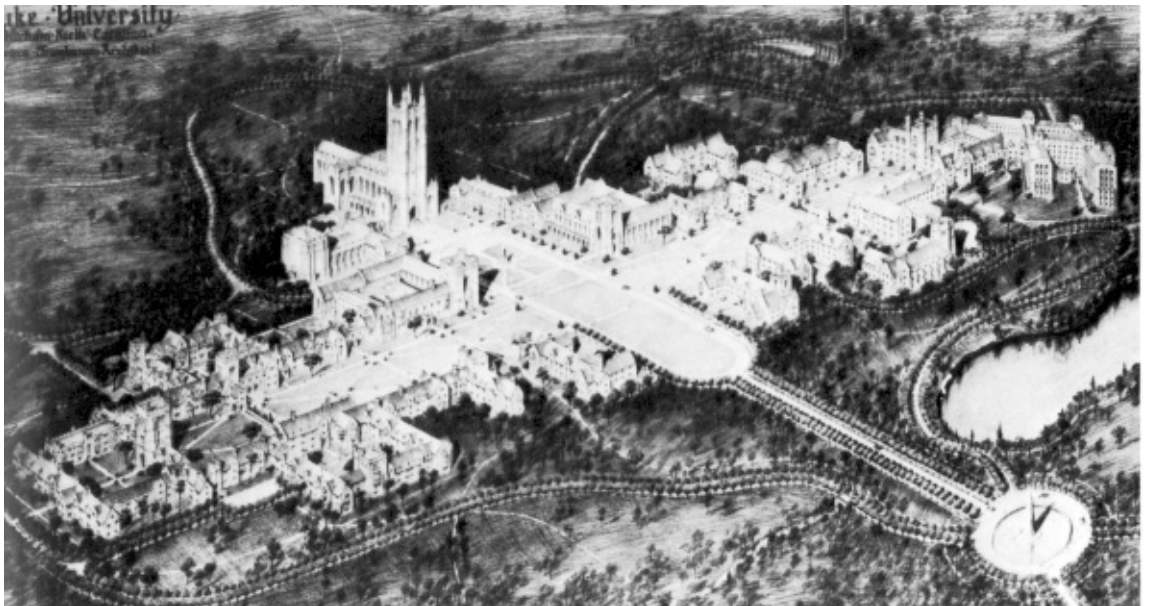

Şekil 2.2-27c

Duke Üniversitesi kampüs merkez binaları,
Durham, North Carolina. Horace Trumbauer,
1927-30. (solda) (Turner: 1990, s.247)

Şekil 2.2-27d

Duke Üniversitesi kampüs masterplanı.
Horace Trumbauer, 1925. (altta) (Turner:
1990, s.247)

2.3. Bir Planlama Problemi Olarak Üniversite Kent İlişkisi

2.3.1. Kent ile İlişkisi Bağlamında Üniversitelerin Çeşitlenmesi

Tarihsel gelişimi süreci içinde üniversitelerin, kentle ilişkileri bağlamında iki farklı yerleşme biçimi ortaya koydukları görülmektedir. Bunlardan birincisi, '**kent üniversiteleri**'dir, diğeri ise '**kent dışı kampüs üniversiteleri**'dir.

Orta Çağ Avrupası'nda kentsel bir kurum olarak ortaya çıkan üniversiteler, özellikle Kıta Avrupası'nda, bu niteliklerini günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Kent içindeki üniversite binaları, genellikle diğer kurumsal binalardan farksızdırlar. Ancak, Oxford, Cambridge, Heidelberg ve Tübingen gibi kentlerde gelişen üniversiteler giderek bu kentleri birer 'üniversite kenti' haline getirmişlerdir. 19.yüzyılda kent merkezindeki konumunu güçlendiren üniversiteler, Berlin, Viyana, Paris'de görüleceği üzere, en önemli kamu binaları arasında yer almışlardır. (Bkz. Bölüm 2.2.2.) Özellikle, Endüstri Devrimi sonrasında Manchester, Glasgow gibi kent merkezlerinde üniversitelerin genişleyerek üniversite mahalleleri oluşturduklarını görürüz. Diğer taraftan, 19. yüzyılın ikinci yarısında, ABD'de 'City Beautiful' hareketi çerçevesinde üniversitenin bir kentsel düzenleme ögesi olarak kullanıldığı görmekteyiz. Chicago, Columbia, Harvard, MIT gibi birçok Amerikan üniversitesi içinde bulundukları kentsel bölgeye biçim veren bir karakter kazanmıştır. (Bkz. Bölüm 2.2.3.2.)

Uzun süreler hizmet görececek kurumlar olan üniversitelerin kent içindeki fiziksel biçimlerini, bu geniş çeşitlenme çerçevesinde dört başlıkta sınıflandırabiliriz:

- **Kent içinde kurumsal bina;**
- **Üniversite kenti;**
- **Üniversite mahallesi (bölgesi);**
- **Bütünsel bir kentsel düzenleme aracı olarak üniversite.**

Üniversitenin kentin dışına çıkması ilk olarak ABD'de gerçekleşmiştir. (Bkz. Bölüm 2.2.3.) Amerika'da kentten tamamen bağımsız bir yerleşme modeli olarak ortaya çıkan üniversite kampüsü, gelişim süreci içinde 'kentin bir mikrokozmu'

olarak kabul edilmiş ve çeşitli kentsel işlevleri yüklenmiştir.³²⁵ Amerikan Üniversitelerinin kent dışındaki biçimsel çeşitlenmesini iki başlıkta ele alabiliriz:

- İlk Amerikan Üniversiteleriyle ortaya çıkan ve Amerikan Devrimi sonrasında biçimlenen ve Endüstri Devrimi sonrasında kurulan Land Grant Üniversiteleriyle yaygınlaşan '**kent dışı park kampüsleri**';
- 19. yüzyılın sonlarında Alman Üniversitesinin etkisiyle yaşanan kent içine geri dönüş çabalarının sonucu olarak ortaya çıkan '**kent içi kampüsleri**'.

Bu çeşitlenmenin birinci aşaması olarak ele aldığımız 'park kampüsleri'nin kentlerin dışında ve onların birer mikrokozmu olarak geliştiklerini görürüz. Bu anlamda, Devrim Sonrası kampüsleri yeni bir kavram ortaya çıkarmıştır. Land Grant Üniversiteleriyle gelişen bu kavram, 'bölgesel üniversite ya da bölge üniversitesi'dir. Bu kampüslerde yer seçim kararları makro ölçekte yapılmaya ve üniversite kampüsleri şehir ve bölge planlama kararlarının bir parçası olarak ele alınmaya başlanmıştır. Olmsted'in Berkeley ve Stanford projelerinde bunu açıkça görmek mümkündür. İkinci aşama olarak ele aldığımız 'kent içi kampüsleri' Princeton'da, Yale'de olduğu gibi kent içinde, dışı kapalı bir park niteliğindedir. Her iki kampüs biçimlemesinin ortak özelliği, geleneksel Amerikan 'quadrangle' şemasının sürdürülerek, merkezden dışı doğru açılan (konsantrik) bir kentsel yoğunlaşmayı sağlama çabasıdır. (Bkz. Bölüm 2.2.3.2.)

Günümüz Amerikan Üniversiteleri, genel anlamıyla 'park kampüsü' niteliğindedir. Geniş yeşil alanlarda yeralan Amerikan kampüsleri modernist mimarlara da ilham kaynağı olmuştur. Uluslararası Modernizm'de bu etkilenme 1930'lara uzanmaktadır. 1930'larda Amerika'ya giden Le Corbusier izlenimlerini, "her bir kolej veya üniversite kendi içinde bir kentsel birim, küçük veya büyük bir kent. Ancak, yeşil bir kent.... Amerikan Üniversitesi kendi içinde bir dünya." sözleriyle ifade etmiştir.³²⁶ Le Corbusier'nin Paris Üniversite kentinde (Cité Universitaire de Paris) inşaa ettiği 1930 tarihli yurt binası 'İsviçre Pavyonu'nda (Pavillon Suisse) aynı espriyi

³²⁵ Turner, bu süreçte kampüsün dört aşamadan geçtiğini vurgular. Bunlar sırasıyla; 'koloniyel yerleşmelerin İngiliz kolejlerinden esinlenen ilk açık quad şemaları; doğal çevrenin baskın olduğu 19. yüzyıl kampüsleri; park düzenlemelerini çağrıştıran Land Grant üniversiteleri; Stanford Üniversitesi örneğinde olduğu gibi Beaux Arts tarzı organizasyon şemaları; İngiliz kolejini yeniden canlandırma çabalarının hayata geçirildiği eklektisist düzenlemelerdir.' (Bkz. P.V. Turner, A.g.e., s. 1-2)

³²⁶ Le Corbusier'nin 1937 tarihli kitabı '**Quand les cathedrales étaient blanches**'den alıntı yapan P. V. Turner, A.g.e., s. 2.

görmek mümkündür. Ancak, modernizmin etkisinde kampüsün bir kentsel model olarak Avrupa'ya ve dünyaya yayılması II. Dünya Savaşı sonrasında kitlesel üniversitesiyle gerçekleşecektir.

2.3.2. Kent ile ilişkisi bağlamında Üniversite Yerleşmelerinin Planlanması

II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen teknolojik toplumlarının ihtiyaçlarına cevap verebilecek planlı bir eğitim sisteminin oluşturulması, modernleşme sürecindeki hemen tüm toplumların ortak sorunu haline gelmiştir. Batı dünyasında hayata geçirilen Refah Devleti Politikaları ve kalkınmakta olan toplumların dünyaya egemen olan toplumsal ve ekonomik değişme sürecine dahil olma çabalarına paralel, üniversiteler ve onların planlanması sorunu, bu dönemde hemen tüm dünya ülkelerinin başlıca sorunu haline gelmiştir. (Bkz. Bölüm 1.2.)

Bu süreçte üniversiteler, büyük ve karmaşık bir yapıya sahip, yüksek maliyetli yatırımlar haline almıştır. Bunda en önemli etken üniversitelerin, insan altyapısının ve yüksek öğretim ile bilimsel araştırma hizmetlerinin ülke sathına dengeli dağılımında önemli bir rol oynayan, ülkesel ve bölgesel kalkınmaya katkıları olan toplumsal kurumlar olmalarıdır. Dolayısıyla, üniversite planlaması, uzun vadeli projeksiyonlar gerektiren bir konu olarak görülmeye başlanmış, "kurulacak üniversitelerin amaçları, ülke, bölge ve kent içindeki yerlerinin seçimi, arazinin belirlenmesi, üniversitenin genel karakterinin ve büyüklüğünün saptanması, organizasyonel yapısının düzenlenmesi ve dolayısıyla mimari tasarıma esas olacak programlarının yapılması, gelişme nitelik ve kriterlerinin belirlenmesi, tasarım temel kararlarının alınması" gibi birçok önemli aşamayı gerektiren, kapsamlı ve çok disiplinli bir planlama konusu haline gelmiştir.

Temel etkenlerini Bölüm 1.2.'de ele aldığımız bu olgunun üniversitelerin mimari planlamasına etki eden sonuçlarını iki ana başlıkta toplayabiliriz:

- Sürekli **büyüyebilir ve gelişebilir bir planlama**

Hızlı nüfus artışı, bilimsel araştırma ve mesleki eğitim faaliyetlerine olan talep artışını karşılamak düşüncesiyle, toplumsal kalkınmada bir araç olarak görülen üniversite kurumunun sürekli yaygınlaşan ve büyüyen bir nitelik kazanması.

- Sürekli hale gelen değişime ayak uydurabilecek **esnek ve değişebilir planlama**

Toplumsal değişim sürecinde, üniversitenin endüstri sonrası toplumun en önemli araçlarından bir haline gelmesine paralel, sosyal yapı ve eğitim sistemlerinde meydana

gelen değişimlere ayak uydurabilecek esnek ve değişebilir bir planlama anlayışının gelişmesi.

Sıraladığımız bu temel olgular, 'modernleşme'nin doğrudan bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.³²⁷ Planlama ise, modernleşme projesinin en önemli aracıdır.³²⁸ Dolayısıyla, üniversitelerin mimari planlanmasında, öncelikli planlama kararları 'yerleşme kararları' olmaktadır.³²⁹ Savaş sonrası dönemde yaygınlaşan en önemli kavramlardan biri de, üniversitelerin yerleşme kararlarının ülkesel, bölgesel ve kentsel ölçekte ele alınmaya başlanmasıdır.³³⁰ Artık bu kararlar, ölçeklerine göre, ülkesel ve bölgesel nitelikteki 'makro kararlar' ile kentsel ve organizasyonel yapıyı ilgilendiren 'mikro kararlar' olarak ikiye ayrılmaktadır.³³¹

2.3.2.1. Ülkesel ve Bölgesel Ölçekte Üniversite Yerleşmelerinin Planlanması

Üniversitelerin bir ülkesel ve bölgesel planlama aracı olarak ele alınması, ilk defa Amerika'da devrim sonrası kampüsleriyle gerçekleşmiş, mesleki ve teknik eğitimi yaygınlaştırmayı hedefleyen Land Grant üniversiteleriyle yerleşik bir kavram halini almıştır. (Bkz. Bölüm 2.2.3.2.) Batı Dünyası'nda, 19. yüzyılın güçlenen ulus devletlerinde üniversitelerin önemi giderek artsa da, ABD dışındaki ülkelerde bu kavram savaş sonrası döneme kadar yerleşmemiştir.

³²⁷ Modernleşme, genellikle siyasal, ekonomik ve kültürel görüntüleriyle birlikte tüm toplumsal yapının, gelişen teknolojiye bağlı olarak endüstrileşmesinin etkileri olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla, teknolojik ve ekonomik gelişme düşüncesinin ürünü olarak ekonomik kalkınma ve büyüme ile toplumsal modernleşme arasında çok yoğun bir etkileşim bulunduğu yadsınamaz. (Bkz. Emre Kongar, *Modernleşme Modellerinin Eleştirisi*, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, 9. basım, İstanbul, Ekim 2002, s. 240)

³²⁸ Planlama kavramı, pozitivist düşünceye özgü sürekli bir toplumsal evrime duyulan inancı yansıtmaktadır. Ancak insanoğlu, kendi yaşama alanlarını sıfırdan yaratmaz. O, mevcut bir toplumun içinde doğar ve o toplumun kültürel değerleri ile kurumsal düzenlemeleri içinde yaşamayı öğrenir. Bu kurumlar bir insanın yaşam süresince birçok değişime uğrasa da değişim, bir devrim veya yeniden yaratma hareketinden değil her zaman bir yenilenme ve adaptasyon süreciyle gerçekleşir. (Bkz. Edmund Leach, 'Planning and Evolution', **Architectural Design**, 12-1969, s. 677-678)

³²⁹ Burada 'yerleşmeler'i, insanların üretim faaliyetlerini birlikte yürüttükleri, hizmet ve benzeri gerksinimlerini birlikte karşıladıkları topluluk türleri olarak ele almaktayız. Yerleşmelerin ölçeği, birkaç haneyi kapsayan köylerden, birkaç milyon nüfuslu metropollere kadar değişmektedir. Dolayısıyla, 'yerleşme kararları' denildiğinde, bu geniş aralık içinde yer alan bütün yerleşmeleri ilgilendiren ve etkileyen kararlar anlaşılmalıdır.

³³⁰ Aminde, Hans-Joachim, '*Hochschulen als Gegenstand der Stadt- und Regionalplanung*', H. Linde, A.g.e., cilt.4, s. 14.

³³¹ Keleş, Ruşen, 'Yerleşme Kararları Açısından Büyük Kent Dışı Üniversiteler Sorunu', **Mimarlık**, 12-1972, s. 25-33.

II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve Batı Avrupa ülkeleri genelinde Sosyal Refah Devleti politikalarının hayata geçirilmesiyle birlikte üniversite yerleşmelerinin planlanması;

- Ülkesel ve bölgesel hizmet ve kaynak dağılımında;
- Ülkesel ve bölgesel nüfus dağılımında;
- Geri kalmış bölgeleri kalkındırmada;
- Toplumsal dönüşümde sosyo-kültürel

bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Bunlar, devletlerin veya yerel yönetimlerin insan yerleşmelerini, 'işlevler ve fiziksel sistemler' temelinde koordine etmesi şeklinde hayata geçirilmiştir. ³³² Örneğin, üniversitelerin makro yer seçim kararlarını yönlendiren etkenler, UNESCO tarafından şöyle değerlendirilmiştir:

- **Demografi** – bu kurumları oluşturan nüfusun yerleşme yerleriyle ilişkili konumlanması;
- **Sosyal denge** – oransal olarak daha az eğitim kurumuna sahip bölgelere öncelik vermek;
- **Maliyet** – maliyet/değer ilişkisini optimum hale getirmek;
- **Diğer temel örgütlenmelerle ilişkiler** – eğitimsel, yönetsel, endüstriyel, tarımsal yapılar vs.;
- **Teknik koşullar** – iklim, topoğrafya, ulaşım ağı, yapım kapasiteleri;
- **Yerel kaynakların yeterliliği** – personel, yapım malzemelerinin temini vs. ³³³

Savaş sonrası dönemde, üniversite yerleşmelerinin makro ölçekte planlanması da 'merkezi yer' ve 'bölgesel gelişme' kuramlarıyla ele alınmaya başlanmıştır. ³³⁴ Üniversitelerin kentlerle ya da metropollerle ilişkilendirilmesi, onların optimal hizmet çevresinin belirlenmesi açısından önem kazanmıştır. Ancak, üniversite yerleşmelerinin kurulacakları yerlerin seçiminde asgari nüfus kriterlerinin

³³² Batı Dünyası'nda 'sosyal refah planlaması' düşüncesi üç aşamada hayata geçmiştir. Amerikan İç Savaşı sonrasında özgürlükler, açık bir toplum ve politik eşitlik arayışıyla orataya çıkan birinci aşamayı, 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başında işçi hareketleriyle ortaya çıkan ekonomik özgürleşme çabaları ile ikinci aşama takip etmiş ve II. Dünya Savaşı sonrası ivme kazanan politik özgürleşme ve ekonomik adalet düşüncesi de üçüncü aşamayı meydana getirmiştir.

Goodman ve Freund'a göre, "ekonomik gelişimde adalet, toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla, hastahaneler, yüksek öğretim kurumları gibi pahalı ve uzmanlaşmış kurumlar ile belli başlı rekreasyonel ve kültürel tesislerin ülkesel ölçekte planlanması, sosyal refah planlamasının temel kriterleri olarak ele alınmaya başlanmıştır."

(Bkz. W. Goodman ve E. Freund, 'Social Welfare Planning', **Principles and Practice of Urban Planning**, International City Managers' Association, Washington, 1968, s. 295)

³³³ UNESCO, **Planning Buildings and Facilities for Higher Education**, The Unesco Press, Paris, 1975, s. 36.

³³⁴ Keleş, Ruşen, A.g.m., **Mimarlık**, 12-1972, s. 25-33.

belirlenmesinin, tek başına bir etken olamayacağı görülmüştür. Örneğin, Oxford, Cambridge, Göttingen, Heidelberg, Uppsala gibi birçok üniversite küçük kentlerde kurulmuşlardır. Dolayısıyla, üniversitelerin kuruluş yerinin nüfusu kadar, yararlanacağı hizmetler de önem taşıdığı için, kentlerin veya metropollerin dışında olsa da, onlarla ilişkili kuruldukları görülmektedir.

Yerleşim kararları açısından üniversitelerin, optimal hizmet çevresinin genişliğinin ne olduğu kadar, bir kent için optimal büyüklüğünün ne olması gerektiği de önem kazanmıştır. Üniversitelerin, ilişkili oldukları kentlerin ekonomik yapısı ve toplumsal morfolojisini nasıl etkileyecekleri önemli bir planlama unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Bu etkenlerin, yeni üniversitelerin merkezileşmesi (santralizasyonu) veya çevreselleşmesi (desantralizasyonu) boyutunda makro yerleşme kararlarını,

- öğretim ve araştırmanın hedeflerinin saptanması,
- kapasitelerinin zaman süreci içinde tanımlanması,
- akademik niteliklerinin belirlenmesi,
- içerecekleri çeşitli aktivitelerin planlama standartlarının ve yapısal niteliklerinin belirlenmesi,
- teknik koşullar ve çevre kararlarının oluşturulmasında

biçimlendirici rol oynadıkları düşüncesi gelişmiştir. ³³⁵

Üniversitelerin yerleşme kararları, onların mimari planlamasına doğrudan etki yapan, ancak geniş ve başlıca bir araştırma konusudur. Bu araştırmanın esas ilgi alanı dışında kaldığından, bu konuya, incelenen ülke modelleri ve yeni modernist üniversitelerin tasarımına etki eden unsurlar olarak çalışmada kısmen yer verilecektir.

2.3.1.2. Kentsel Ölçekte Üniversite Yerleşmelerinin Planlanması

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan hızlı talep patlaması karşısında üniversiteler, gerek kent içinde, gerekse kent dışında kurulmuş olsun, gerçek bir büyüme ile

³³⁵ Tekeli, İlhan, 'Büyük Kent Dışı Üniversitelerin Kuruluş Yeri Sorunları Üzerine', **Mimarlık**, 12-1972, s. 36-40.

karşı karşıya kalmışlardır. Öncelikle, Batı Avrupa ülkeleri ve daha sonra da diğer dünya ülkelerinde ideal olarak görülen Amerikan kampüs üniversitesi, bu döneme damgasını vuran başlıca üniversite yerleşme modeli olmuştur. Üniversitelerin kentlerin dışında planlanmasına yol açan bu yönelmenin başlıca üç nedeninden söz edebiliriz:

- **Üniversitelerin kent içinde gelişmelerinin sınırlanması;**

Üniversitelerin, hızlı nüfus artışı, bilimsel araştıma ve mesleki eğitim faaliyetlerine olan talep artışını karşılamak üzere, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren hızlı ve öngörülemez bir büyüme içine girmeleri sonucunda yeni alt birimler açılması, öğrenci sayılarındaki artışın getirdiği büyüme ve gelişme için üniversitelerin ihtiyacına cevap verebilecek yeni binalara kent içinde yer bulunamaması gibi temel etkenler, üniversiteleri kent dışında yeni yerleşmelere yöneltmiştir.

- **İletişim ve ulaşım araçlarındaki gelişmeler;**

Teknolojik gelişmeler sayesinde iletişim araçlarının birimler arasında hızlı bir haberleşme ve bilgi akışına imkan tanınması ve ayrıca otomobil, toplu taşıma sistemleri gibi ulaşım araçları ile yol şebekelerinin gelişmesi, üniversitelerin kentlerden uzak olmasının yaratacağı bazı olumsuzlukları ortadan kaldırmıştır.

- **Üniversite kurumunun bir prestij unsuru olarak görülmeye başlanması;**

Çeşitli ülkelerde üniversitelerin, geniş araziler üzerinde, gelişmiş teknolojiler ile donatılmış ve inşa edilmiş bir prestij unsuru olarak görülmeleri de kampüs üniversitesinin benimsenmesinde (sübjektif rol oynayan) önemli bir etken olmuştur.

Bu yönelmenin ortaya çıkardığı başlıca olumsuzlukları da şöyle sıralayabiliriz:

- Ülke ekonomilerine getirilen büyük yükler;
- “Mesleki eğitim, genel kültürü yayma” gibi, üniversitenin toplumsal işlevlerinin izole edilmiş bir ortamda gerçekleşmesinin güçlüğü;
- Teknik eğitim, bilimsel araştırma ve üretimi teşvik eden yönleriyle, toplumsal gelişmeye katkı yapan bir kurum olarak görülen üniversitenin, bilgi üretme ve onu toplumsal tabana yayma görevini toplumsal ilişkilerinin zayıflaması nedeniyle gerçekleştirmekte yetersiz kalacağı düşüncesi;
- Kent ile kurabileceği sosyal, kültürel ve ekonomik bağlar ile karşılıklı etkileşimden uzak üniversite kampüslerinin, kentten ve toplumsal yaşamdan kopuk, içine kapanık adalar haline dönüşmesi tehdidi.

Diğer taraftan, yukarıda belirttiğimiz olumsuzlukların yanısıra, üniversitelerin kent dışında bağımsız yerleşmeler olarak tasarlanmasının başlıca olumlu yönlerini ise şöyle ifade edebiliriz:

- Çağdaş gereklere uygun ve teknolojik bakımdan ileri öğretim ve araştırma mekanlarına sahip olabilme;
- Bilimler ve disiplinlerarası iletişim kolaylığı ve yeni eğitim yöntemlerine uyabilen esnek mekanlara sahip olabilme;
- Kampüs içi iletişim ve ulaşım kolaylığı;
- Büyüyebilme ve gelişebilme imkanları;
- Ortak hizmet alanların yoğun kullanılabilirliği ve mekansal tekrarlardan kaçınma.

Kampüs Üniversitelerinin, yukarıda ele aldığımız bu olumlu ve olumsuz yönleri aynı zamanda mevcut kent içi Üniversitelerinin yeniden yapılandırılmasında ve yeni kent dışı kampüslerinin yer seçimi ve planlamasında yönlendirici bir rol üstlenmeye başlamıştır. ³³⁶

Kampüs modelinin etkisiyle, Üniversitelerin gelişimi, kentle ilişkisi bağlamında iki yoldan gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi, bağımsız bir yerleşme modeli olarak kampüslerin, içerdiği yeni işlevler ve giderek genişleyen, değişen yapısıyla kentsel nitelikler kazanmasıdır. İkincisi ise, ister kent içinde dağınık yapılar grubu olarak, isterse kent kampüsleri olarak, kent içi Üniversitelerinin giderek kentle bütünleşen, dahası kentin iç organizasyonunu biçimlendiren bir planlama aracı haline gelmesidir. Artık, Üniversitenin bir kent modeli olarak ele alınması ya da diğer bir ifadeyle modern mimarinin kentsel deney alanı olarak planlanması, her iki gelişim çizgisinin ortak paydası olarak karşımıza çıkmaktadır.

³³⁶ Erkman, Uğur, A.g.e., s. 7-10.

3. BÖLÜM: Bir Modern Kent Modeli Olarak Üniversite Yerleşmeleri

"İnsanoğlu, kendi yaşama alanlarını sıfırdan yaratmaz. O, mevcut bir toplumun içinde doğar ve o toplumun kültürel değerleri ile kurumsal düzenlemeleri içinde yaşamayı öğrenir. Bu kurumlar, bir insanın yaşam süresince birçok değişime uğrasa da 'değişim', bir devrim veya yeniden yaratma hareketinden değil, her zaman bir yenilenme ve adaptasyon süreciyle gerçekleşir." 337

Edmund Leach

Modernite projesi, toplumu yeniden örgütlenme çalışmasında medeniyetin beşiği olan kentlerin iç hiyerarşisini bozmuş ve onu işlevsel parçalar halinde yeniden organize etme çabasına girişmiştir. Üniversite de bu kurumsal mimarinin bir parçasıdır. Ancak idealist üniversite kurumu, büyüyen yapısıyla giderek kendisini bir kent modeli olarak görmüştür. Modern Çağ bir sistemler çağıdır ve bu sistemler, kendi içinde iyi işleyen, birbirinden bağımsız örgütlenmeler biçiminde gelişmeye başlamıştır. Kentin çözünmesine yol açan bu örgütlenme biçimi üniversiteler için de geçerlidir.

3.1. Modern Bir Yerleşme Biçimi Olarak Üniversite

Bir yere yerleşmek, bir yeri kaplamak demektir. Dolayısıyla, nesnelerin kendilerinden ziyade, onlar arasındaki ilişkiler sistemi öncelik kazanmaktadır. Bütünü oluşturan ögeler, örüntü içindeki yerleriyle, konumlarıyla tanımlanırlar; kendi başlarına değil, ötekine göre konumlarıyla varolurlar. Ancak, zaman ve mekan içinde yayılan bu tanımlama bütün yerleşme biçimleri için geçerlidir. Dolayısıyla, her yeri ve mekanı kapsayan bütün tanımlarda olduğu gibi bir sınır belirlemek gerekmektedir.

Planlı olması nedeniyle üniversite yerleşmeleri, planlanmamış, doğal insan topluluklarından ayrılmaktadır. Zaman içinde spontane gelişmek yerine, başından tasarlanmış bütünsel bir projenin ürünü olacaktır. Bir yandan belirli bir amaca hizmet eden mimari organizasyonlara ihtiyaç duyarken, diğer yandan bir sosyal işleve ve bir barınma işlevine ihtiyaç duymaktadır. Bu iki unsurun

³³⁷ Leach, Edmund, 'Planning and Evolution', *Architectural Design*, 12-1969, s. 677-678.

birlikteliği, tek defaya özgü ihtiyaçların birlikteliği olmayıp, genişleyerek yeniden üretilen ve sürekli değişim gösteren bir talep biçimini almaktadır. Bu nitelikler, yerleşme pratiğinin doğası olarak bildiklerimizi tersine çeviren aykırılıklardır. Tek bir projenin ürünü olarak kurulma, yerleşme üretiminin farklı toplumsal vektörlerin bileşeni olarak ortaya çıkmasından, belirli bir sosyal işleve odaklanma ise, yerleşme tüketiminin holistik karakterinden uzaklaşmak demektir.

Başta kentler olmak üzere, bütün insan yerleşmelerinin ortak özelliği, zaman içinde oluşmalarıdır. ³³⁸ Doğal insan yerleşmeleri, belli kişilerin veya sınıfların çıkarlarına, öngörülerine, tasarılarına uymayan, bunların üstüste yığılmalarından oluşan arakesitler toplamıdır. Ancak tarih sahnesi, kuruluşları bu tanıma uymayan, bir merkezi iktidar iradesinin başı ve sonu belli bir projesi uyarınca kurulmuş yerleşmelerle doludur. Bu 'ideal kent'ler, geometrik kurguları, ızgara planları, merkeze odaklanmış işinsal şemalarıyla belirli bir otoritenin veya ideolojinin sosyal yaşama dayattığı değişmez bir düzenin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütünsel bir projenin ürünü olmak bakımından modern yerleşme kültürüne iz bırakan bu yapay yerleşmeler, belirli bir amaç doğrultusunda kurulmuş olsalar da, bir kentin taşıdığı hemen bütün işlevlere sahiplerdir. ³³⁹ Dolayısıyla, kendi içinde tamamlanmış ve bütünsel bir bünyeye sahiplerdir. Ancak, hem bütünsel bir projeye göre yapılmış, hem de belirli işlevlere odaklanmış yerleşmelerin ilk örnekleri, 18. yüzyılda ortaya çıkan fabrika yerleşmeleridir. ³⁴⁰ Belirli normlara göre inşa edilmiş bu yerleşmeler, işlevsel organizasyonlarıyla, modernizmle birlikte evrensel bir norm haline gelen rasyonel planlamanın ilk adımlarını oluştururlar.

20. yüzyıl kentsel mekanı, mimaride fonksiyonalizmin evrensel bir norm olarak kabul edilışinin bir göstergesidir. 1920'li yılların Avrupa'sında temelleri atılan fonksiyonalizm, önerdiği ekonomik, hızlı ve hazır yapım sistemleri ve teknolojiye dayalı yüksek yapılar sayesinde, özellikle II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda tüm dünyaya yayılan ve kentlerin çehresini değiştiren başlıca itici güç olmuştur.

³³⁸ Örneğin, Christopher Alexander, insan yerleşmelerini kuruluş şekillerine göre 'doğal' ve 'yapay' olarak ikiye ayırmaktadır. (Bkz. Christopher Alexander, 'A City is not a Tree: Part-1', **Architectural Forum**, (May 1965), s.58-61)

³³⁹ Rosenau, Helen, **The Ideal City**, Routledge & Kegan Paul, Bristol, 1959.

³⁴⁰ Bu yerleşmelerin tasarlanan ilk örneği, Ledoux'un 1770'lerde tasarladığı Saline de Chaux yerleşmesidir.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde güçlenen ve ikinci yarısında yapılı çevrelere damgasını vuran bu kırılma, yerleşmelerin bir bütün olarak tasarlanmasını tekil örnekler olmaktan çıkarıp, bir standart haline getirmiştir.

Mesken sorununu çıkış noktası olarak alan 'modern hareket' ile ortaya çıkan ve konutu modern bir norm haline getiren bu kırılma, kentlerin fiziki bünyesinin kenetlenmiş bir bütünlük olma zorunluluğundan kurtulması, birbirinden kopuk parçalardan oluşmaya başlamasıdır. ³⁴¹ Bu durumda kenti oluşturan parçaların birbirlerine ilişki örüntüleriyle bağlı olmaları yeterli olacak, parçaların ayrıca fiziki olarak birbirlerine değmeleri, kenetlenmeleri, bağlanmaları gerekmeyecektir. 'Mekansal bütünlük', fiziki biraradalığı değil, ilişki örüntülerinin düzenine ve sıklığına bağlı olacaktır. ³⁴² Bu, parçalarının aralarında boşluklar bulunan, boşlukların hareketle ve ilişkiyle doldurulduğu 20. yüzyıl yerleşme örüntüsüdür.

Modern mimari, bu bütünleştirmeyi yatayda ve düşeyde, herhangi bir açıda veya biçimde gerçekleştirmeyi hedefler. Bu ilke, tekil bir nesneden, binanın kent ile bütünleştirilmesine kadar geçerlidir. Mimari hacim düzlemlere ayrılıp, dört boyutlu bir şekilde yeniden biraraya getirildiğinde, geleneksel cephe, iç mekan ile dış mekan arasındaki kesin ayrımlar ortadan kalkar. Dolayısıyla, mimari ile kentsel planlama arasındaki ayırım da netliğini kaybeder. İşte, kent ile bina arasındaki bu füzyon, bizi 'kent mimarlığına' (urbatecture, ing.) götürür. Eski örüntü bir kere aralandığında, peysaj yeniden bütünleştirilebilir ve geleneksel kent ve kır ayrımı ortadan kaldırıldığında, kent mimarlığı tüm alanlara yayılabilir, aynı şekilde doğa da yerleşme dokusuna penetre eder. Böylece, kent ile bölge arasında bir

³⁴¹ Schulz'a göre, modern mimari insanoğlunun yeni bir dünyada evinde hissetmesini sağlamak iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Kendini evinde hissetmek, yalnızca barınma, giyinme ve beslenmenin ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Schulz şöyle der: "Asıl olarak, bireyin fiziksel ve sosyal çevre içinde kimlik bulması anlamına gelmektedir. Bilinen ve anlaşılan bir dünyaya ait olmayı ve katılmayı ifade etmektedir. İnsanoğlu bilinen ve anlamlı şeylerin arasında durduğunu hissetmek zorundadır. Hepimiz farkındayız ki, modern dünyada böylesi bir kimlik tanımlaması problemli bir hal almıştır. Geçmişin kapalı ve güvenli çevreleri çözünmüştür ve yeni sosyal ve fiziksel yapılar yeni anlayış biçimlerini gerektirmektedir. Modern mimari de bu biçimlerden biridir. Onun genel ereği insanoğluna yeni bir mesken sağlamaktır. Bu ikamet, insanoğlunun kimlik bulma ihtiyacını karşılamak ve dahası onun çevresiyle aasında kuracağı yenilenmiş bir barışın ifadesi olmak zorundadır." Mesken sorunun çıkış noktası olarak alan modern hareket, geleneksel inşai hiyerarşiyi de başaşağı etmiştir.

(Bkz. Christian Norberg Schulz, **Modern Architecture**, Andreas Papadakis Publisher, London, 2000, s. 9)

³⁴² Zevi, Bruno, **The Modern Language of Architecture**, Da Capo Press, NewYork, 1994, s. 55. "Modernizm, her şeyi (bir binayı veya bir kenti) sıfırdan inşa etmek iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Modern mimari için 'işlev' birincil değişmez ilke ise, yeniden bütünleştirme de sonucusudur."

süreklilik sağlanmış olur. ³⁴³ Artık, Le Corbusier'nin 1930'ların başlarında yayımladığı 'İşyan Kent' (La Ville Radieuse, 1933) projesinde ele aldığı lineer kentin biyolojik modellemesi, onun 'Üç İnsan Yerleşmesi'nde (Les Trois Etablissement Humaines, 1944) formüle edilerek, bölgesel ölçeğe taşınmıştır. Belki de, Le Corbusier'nin formülasyonundan yola çıkarak ve hatta biraz da ileri giderek, üniversiteyi 'dördüncü insan yerleşmesi' olarak bu tanımlamaya ekleyebiliriz. Dolayısıyla, 'üniversitenin mimarisi kentin mimarisidir', ya da 'üniversite bir kent modelidir' diyebiliriz.

3.2. Modernizm ve Kampüs Modelinin Yayılması

ABD, dünya genelinde, üniversite binalarının çeşitliliği itibariyle çok önde gelmektedir ve köklü bir geleneğe sahiptir. ABD ve İngiltere dışındaki ülkelerde böyle bir gelenek yoktur. Örneğin Kıta Avrupası'nda, geleneksel olarak üniversite binaları diğer kurumsal binalardan farklı ele alınmamıştır. Bu ülkelerde belirli bir üniversite mimarisinin oluşması, modernizm sayesinde gerçekleşmiştir.

Amerikan ve daha sonra da Modernist anlamda kampus planlaması, modern kent planlamasının gelişmesiyle örtüşen bir çizgiye sahiptir. Büyük çapta simetrik ve anıtsal olan bu kamu binalarının belkide en sonuncusu 1937 yılında başlayan Fribourg'daki 'Université Miséricorde'dur. İki savaş arasındaki yılların en heyecan verici üniversite binalarını 'Cité Universitaire de Paris' oluşturmaktadır. 1922'de başlayan bu planlama, yabancı öğrenciler için yapılması öngörülen bir grup konaklama birimini içermektedir. Ancak, bu 'ilk Avrupa kampüsü' müdür? Ya da belki de planlandığı gibi bir kentsel park mıdır sorusunun net bir yanıtı yoktur.

Bu dönemin birçok binası, anıtsallığın ve simetrinin ön plana çıktığı kamusal mimarinin izlerini taşıırken, ne klasik, ne de modern anlamda bir bütünlük ifade etmemektedir. Bu bütünlük 1927'den itibaren planlanan Aarhus Üniversitesi'nde sağlanmıştır ve bugün bir kampüse dönüşmüştür. Binalar, düzenlenmiş bir parkın içine serpiştirilmiştir. ³⁴⁴

³⁴³ Zevi, Bruno, A.g.e., s. 57. "Kentsel planlama, mimarlık ile öylesine içiçedir ki, ikisinin birleşiminden oluşan bir 'kent mimarlığı'ndan (urbatecture) sözedebiliriz. Modern mimarinin değişmez ilkeleri bina ölçeğinden, kent ve bölgeye kadar uygulanabilir."

³⁴⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 248-249.

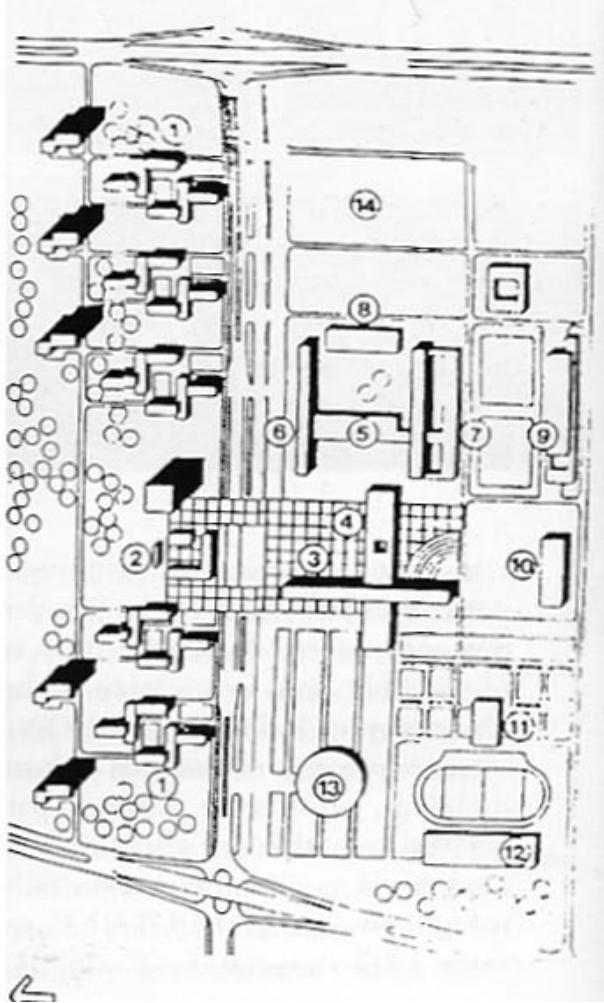
Modernist süreçte, postmodernizm ortaya çıkana kadar, 1950-1970 yılları arasında yaşanan değişimler çok büyük olmuştur. Modern tasarım, çoğunluk için gerçekten pratik ve ekonomik planlama yaklaşımını ifade etmektedir. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrası Üniversitesi, devletlerin gurur kaynağı ve en yeni baş binası olmuştur. Örneğin, belki de Mussolini'nin 1930'lardaki 'Roma Üniversitesi'nin izinden giden bazı Latin Amerika devletleri büyük miktarlarda paralar harcadıkları ulusal kültür kurumlarına en önemli önceliği tanımışlardır. II. Dünya Savaşı yıllarında modern mimari, Güney Amerika'da adeta resmi bir üslup gibi ele alınmıştır. 1943'den itibaren Carlos Raul Villanueva'nın planladığı Caracas Üniversitesi, Bauhaus geleneğinde tasarlanmıştır. Bu kampüsler arasında en dikkat çekici olan, 1950-1953 yılları arasında 30.000 öğrenci için büyük bir hızla inşaa edilen 'Universidad Nacional Autonoma de Mexico'dur. (şekil 3.2-1) Mexico kentinin hemen dışında bütün bir kampüstür bu. Bu kampüslerin her ikisi de çok katlı bloklardan oluşan modern üslupta inşaa edilmişlerdir. Özellikle Mexico'daki modernist kampüs, geleneksel anlamdaki büyük ana binadan çıkmış, alt fonksiyonları barındıran düzenli ama seyrek yerleştirilmiş bloklarla çözümlenmiştir. Bir başka önemli örnek ise Kudüs'teki Yahudi Üniversitesi (1948) ile Moskova'daki Lumumba Üniversite Kenti'dir. (şekil 3.2-2/3) Daha geç döneme ait bir örnek ise yeni bağımsızlığına kavuşmuş olan Cezayir'de yapılan, Oscar Neimeyer'in 'Constantine' ve Kenzo Tange'nin 'Oran' (1970) üniversiteleridir.

Modern mimari yalnızca yüksek blokları değil, ince yatay blokları da popüler hale getirmiştir. Yükseklik kadar uzunluğun da, gerektiği yerde tekrar eden yapım yöntemleri kullanılarak elde edilen yatay blokların sağladığı diğer bir fayda ise, binalarda ışık derinliğinin azaltılmasıdır. Bina yükseklikleri artındıkça aralarındaki mesafe artırılmak suretiyle daha çok ışık elde ediliyordu. 1930'lu yıllarda Alman tasarımcıları (özellikle Gropius) ve İngiliz toplu konut mimarları ekonomik barınma sağlamak amacıyla paralel veya sıra biçimli basit bloklara yönelmişlerdi. Tabii ki bu tür blokları, kentin hemen dışındaki boş arazilerde yapmak çok daha kolaydı. Dahası, park düzenlemeleri, en çok tercih edilen çevre biçimiydi. Belki de Mexico Üniversitesi ile başlayarak 1950'lerden sonra tüm dünya ülkeleri (buna komünist devletler de dahildir) kampüsleri bu yöntemi kendilerine uyarlamışlardır.

Şekil 3.2-1

Mexico Üniversitesi (Universidad Nacional Autónoma de México) genel görünümü. (Üstte) Carlos Lazo, 1950 ve sonrası. (Linde: 1970, s.)

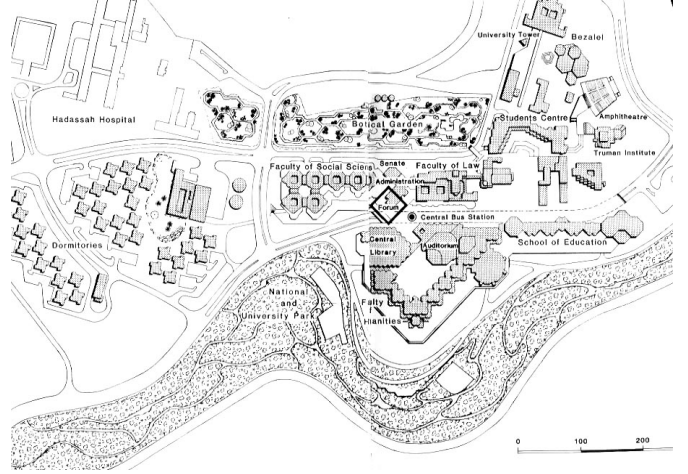
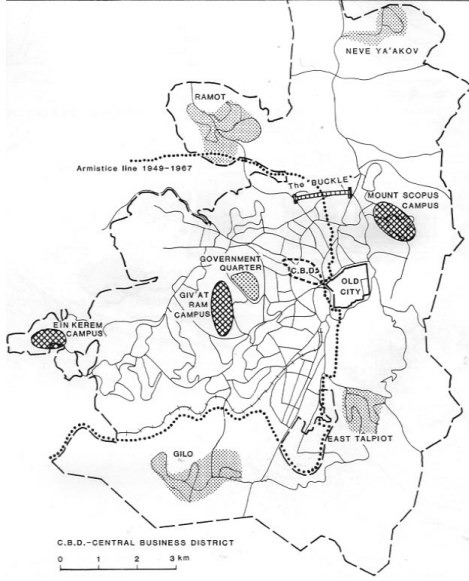
Şekil 3.2-2

Moskova, Lumumba Üniversitesi Kenti. (1960) (solda) (Linde: 1970, s.)

1. Öğrenci Yurtları; 2. Üniversite Merkezi; 3. Beşeri Bilimler; 4. Kantin ve Toplanma Holü; 5. Konferans Salonları; 6. Bilimler; 7. Mühendislik; 8. Tıp; 9. Ziraat; 11-13. Diğer İşlevler; 14. Büyüme Alanı.

Şekil 3.2-3

Kudüs Yahudi Üniversitesi. (Ariel, 1984, s. 14-19)

Şekil 3.2-3a

Üniversite kampüsü yerleşim yerleri.

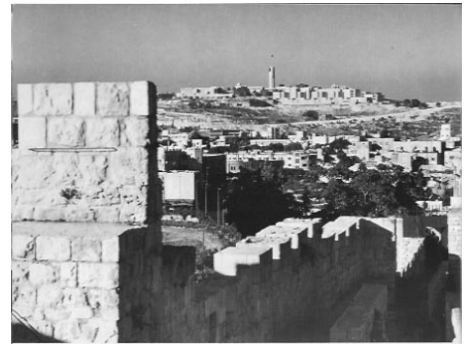
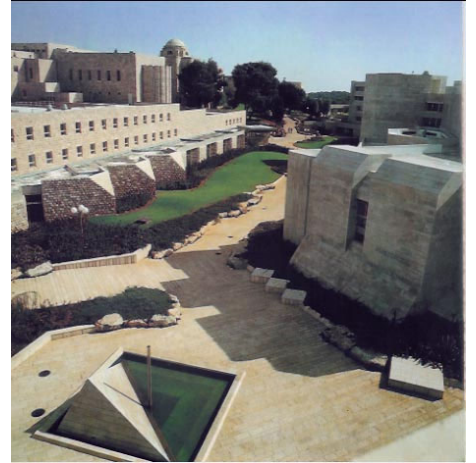
Şekil 3.2-3b

Mount Scopus Kampüsü yerleşim planı.

Şekil 3.2-3c

Mount Scopus Kampüsü fotoğrafları.

1960'lı yıllara gelindiğinde, yeni üniversite binaları mimarinin en önemli ilgi alanını oluşturmaktaydı. Bu dönemde eğitim ve ulusların refahı en çok önem verilen kavramlar halini almıştır. Üniversiteler de yeni çağın kurumsal arketipleri olarak görülmeye başlanmıştır. Mimarlar için bu, herşeyin üzerinde, artık eski çözümlerin temelden reddedilmesi ve yepyeni şemalar üzerinde çalışılması anlamını taşımaktadır. 1960'lı yıllara yön veren, III. kuşak modernizminin kitlesel üniversite idealleriyle örtüştüğü yaklaşık 10 yıllık bir dönemde yeniden biçimlenen üniversiteler, 'modern mimarinin kentsel deney alanı' olarak görülmüştür.

3.3. Çalışmanın Kapsam ve Kriterleri

Bilimi araştıran ve öğreten kurumların, diğer bir deyişle, beşeri ve doğa bilimlerindeki akademik arayışın coğrafyası uzun bir süredir belirlidir. 19.yüzyılın başlarında Batı Dünyası'nda temelleri atılan modern üniversite kurumu, 20.yüzyılda önemli değişimler geçirmiştir. Bu değişim, ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa'da gelişen dört üniversite modeli çerçevesinde gelişmiş ve tüm dünyaya yayılmıştır. Bu nedenle araştıma, ülkeler bazında ele alınmıştır.

Bu araştırma, mimaride modern hareketin doruk noktasına ulaştığı, kabaca 20.yüzyılın başlarından bugüne uzanan geniş bir zaman dilimini içermektedir. Ancak, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada eğitim reformlarının yeni sosyal ve mimari boyutlar kazandığı 1960'lı yıllar araştırmanın yoğunlaştığı asıl dönemi oluşturmaktadır. 1960'lı yıllar, araştırmada model alınan ülkelerde kitlesel üniversite sorunu karşısında Amerikan kampüs modelinin yeni eğitim reformları çerçevesinde nasıl yorumlandığını görmemiz açısından da ayrı önem arz etmektedir.

3.3.1. Modern Mimari ve Üniversite: Kurumsal Kimlik

Yaklaşık 19.yüzyıldan bu yana 'kampüs' ve 'kolej' bir Anglo-Amerikan olgusudur. Bir yüksek öğretim kurumu olarak kolej, diğer ülkelerde nadiren ortaya çıkmıştır. ABD ve İngiltere'de ise kolej birbirinden türemiştir. İngiltere'de köklü bir kurum olarak Oxbridge modeli gelişirken, ABD'de ise başta kent dışı kampüsleri olmak üzere yüksek öğretim kurumları çok geniş bir çeşitlilik kazanmıştır. Her iki ülkenin de bir ortak miras olarak ele aldığı bu kurum, düşüceye hükmetmiş ve yeni üniversiteleri gölgesinde bırakmıştır. Ne var ki, 1960'lı yıllarda İngiltere, Amerikan

kampüsünün unsurlarıyla İngiliz unsurlarının birleştiği ve dünyanın tüm İngilizce konuşan ülkelerine ihrac ettiği yeni bir sentez yaratmıştır. Dolayısıyla, savaş sonrasında büyük oranda Amerikan ve İngiliz etkisi altında kalmış olan Almanya da bu araştırmanın kapsamına girmektedir. Anglo-Sakson üniversitelerinin, Üniversitenin tanımlanması itibarıyla Alman modeline birşeyler borçlu olduğu da düşünülrse bu daha iyi anlaşılır olacaktır. Modern kampüs tasarımının 1960'lı yılların ortalarında küreselleşen bir mimari ve planlama hareketine dönüşmesine karşın Fransa, kampüsün kente yeniden entegrasyonu eğiliminde öncü konumu nedeniyle bu çalışmada yeralacaktır. (Bkz. Bölüm 5.4.)

Bu çalışmada, ne yalın araştırma, ne akademik eğitimin içeriği, ne de akademik kurumlar arasında bir sıralama yapılmamaktadır. 'Üniversite' kurumsal anlamda, bir bütün olarak, bu çalışmanın yoğunlaştığı genel bir başlık niteliğinde ele alınmaktadır. Örneğin, açık öğretim (uzaktan eğitim) veya Almanya'da olduğu gibi meslek yüksek okulları kapsam dışındadır. ABD'de ise yüksek öğretim başlığı altında toplanan kurumlar arasındaki farklılıklar daha bulanık bir şekilde belirlenebilmektedir.

Bu araştırmadan beklenebilecek bir başka sınıflandırma konusu da, üniversite binalarının mimari nitelikleridir. Bu binaları gerçekleştiren mimarlara dair bilgiler veya binaların tarihsel gelişimi kısmen ele alınabilmektedir. Ancak, akademik bir sınıflandırma söz konusu olduğunda, üniversite kurumunun bütünlüğünün sağlanmasında mimarının rolü yadsınamaz. Üst düzey kurumlar yine üst düzey mimarları tercih etmişlerdir. Dolayısıyla, bu araştırmada söz konusu olan üst seviyede bir mimaridir. Ancak, mimari niteliğin akademik kurumları üst seviyelere taşıdığı veya bir üniversiteye itibar kazandırdığı şeklinde bir genelleme de yapılamaz. Herhalde, akademisyenler ve öğrencilerden pek azı mimari niteliklerinden ötürü bir üniversiteyi tercih ederler. Ancak bu, üniversite mimarisi konusunun araştırılmasını geçersiz kılmaz. Üniversite kullanıcılarının çoğu için mimari, Üniversitenin kurumsal yapısı (akademik organizasyonu) ile örtüştüğü oranda etkilidir. II. Dünya Savaşı sonrası kampüs ve kolejlerinde canlı (hareketli) ve yoğun bir insan kitlesinin mevcudiyetiyle mimarının rolü farklılaşmış ve kurumsal kimlikler ön plana çıkmaya başlamıştır. Canlı bir kurumsal yapıyı oluşturmak için doğru mimari mekanları yaratma düşüncesi, 1960'ların geç modernizminin başlıca hedefi haline gelmiştir. Çok kabaca ele alındığında, iki tür Üniversite organizasyon üslubundan bahsedebiliriz. Birincisi, eski 'Oxbridge

modeli'dir. Açıktır ki, bu model gerek mimari imajı, gerekse mimari imajı ile kurumsal yaşamı arasında var olan kusursuz bütünlük nedeniyle tercih edilmektedir. İkincisi ise, 'Yeni Üniversite Modernizmi' olarak adlandırılan modeldir ki, burada da kurumsal-mimari bütünlük birlikte gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Stefan Muthesius, kurumsal yapıları, sosyal ve eğitimsel esprileri ve bir cemaat oluşturmaları itibarıyla kolej ve ondan türeyen kampüs mimarisini 'ütopyacı' olarak nitelendirmiştir.³⁴⁵ Ancak, bu sorunlu bir ifadedir. Örneğin, 1960'lı yılların İngiltere'sindeki oluşumu tanımlamak adına 'yeni' sözcüğü tercih edilmiştir. Özellikle, o zamana kadar bu ülkede köklü Oxbridge ile özdeşleşen üniversite kavramı için bu sözcük dikkate değer bir etki yaratmıştır. Değişimin süreklilik içerdiği ABD'de ise 'yeni' teriminin 1960'larda aynı etkiyi yapması beklenemezdi. Ancak, uzun zamandır bir üniversite reformu arayışı içinde olan Almanya'da 'Reform Üniversitesi' (Reformuniversität, Alm.) terimi kullanılması da anlaşılabilir bir şeydir. 'Deneysel' kelimesi de (experimental, İng.), zaman zaman 'radikal' anlamını içerse de, Anglo-Amerikan dünyasında yarı-resmi terminolojide yerini almıştır. Büyük yeni kurumlara olan toplumsal güveni endişeye dönüştüreceği korkusu bu terimin de 'ilerici' teriminde olduğu gibi geri planda kalmasında rol oynamıştır. 'Modern' kelimesi de problem yaratmaktadır, çünkü, yeni kurulmakta olan birçok üniversite, özellikle 'geleneksel' kurumsal ve eğitimsel içerik taşımaktadır. Ancak mimaride, 1950'li yıllarda ve 1960'ların başlarında 'modern' tanımlaması çok geçerli olmuştur. Son olarak da, 'model üniversite' veya 'ideal üniversite' terimleri, 'model kent' veya 'ideal kent' ile analogik olarak, oldukça sıradışı olacaktır, hatta felsefi veya ortak kullanıldığı anlamda 'idealist' kelimesi bu şekilde kullanılmamaktadır.

Bu konuda 'ütopyacı' sıfatı, kurumsal, eğitimsel ve toplumsal anlamda ele alınabilir. Sosyolojik bir terim olan 'kurum' (institution, İng.) genel anlamda, "genellikle tamamı birarada toplanmış, oldukça büyük bir boyuta sahip bir organizasyon veya toplu bir yapı" olarak anlaşılmaktadır. Eğitimsel açıdan bakıldığında, günlük işleyiş organizasyonu ve akademik içerikleriyle yüksek öğretim kurumları bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak, yüksek

³⁴⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 3.

öğretim kurumlarında genellikle 18-21 yaş arasında yer alan öğrenci kitlesinin erişkin olarak kabul edilip edilemeyeceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve bu sorunun açık bir cevabı mevcut değildir. Bu nedenle, üniversite eğitimi konusu da bu araştırmada kapsamlı olarak ele alınmayacaktır. Onun yerine, Üniversitenin kurumsal işleyişi ile eğitimsel çabaları 'sosyal' bir boyutta ve onun belirli bir kurumsal ifadesi olan 'topluluk' (community, ing.) kelimesiyle tanımlanacaktır.

'Kurum', 'eğitim' veya 'topluluk' terimlerinden hiçbiri kendi başına, Yeni Üniversiteler'de görülen yoğunlaşmayı veya yeni bir tür bütünlük anlayışını ifade etmeye yetmeyecektir. Bunlarda amaç, kurumların performansını üst düzeye çıkararak sürekli hale getirmektir ve bunun için, ilk olarak devlet harcamaları artırılmıştır. İkiye katlanan öğrenci sayıları kişi başı harcama anlayışını getirmiştir. Dile getirilen nedenler hep ileriye dönüktür. Her ülke için, eğitimi yaygınlaştırmak ve derinleştirmek artık ulusal bir ihtiyaç halini almıştır ve yüksek öğretimin eski elitist yapısı değiştirilmek istenmiştir. Özellikle İngiltere'de, 'Refah Devleti politikaları' (Welfare State Policies) toplumun isteklerinin, 'herkes için eğitim' anlayışı ile yeniden birleşmesini hedeflemiştir. Yeni kurumlar yaratmak ve mevcutları yeniden biçimlendirmek düşüncesi, Refah Devleti'nin başlıca işlevi olarak görülmüştür. 'Refah toplumu' hedefini güden diğer devletler de, ulusal bir ihtiyaç olarak eğitimi yaygınlaştırmak ve derinleştirmeyi amaçlamışlardır. Sayıları artırma talebi, doğal olarak, niteliğin yitirilmesi endişelerini de beraberinde getirmiştir. Bu, özellikle Almanya'da çok dile getirilen bir konu olmuştur. ABD'de ise pragmatik bir çözüm bulunmuştur. Bu da, alt seviyedekine paralel olarak üst düzey eğitimde de (postgraduate studies, ing.) büyümenin gerçekleştirilmesidir. İngiltere'de ise Refah Devleti, yeni tür kurumların oluşturulmasında nitelik ve niceliğin bağdaştırılmasına özel bir çaba harcamıştır.

Hemen her yerde, eğitim anlayışında sayısal artışın getirdiği gelişmiş kurumların daha başarılı olacağı inancı yaygınlaşmıştır. Kültürel ve politik sosyalleşme düşüncesi, okulların toplumun küçük birer modeli olarak görülmesi anlayışını beraberinde getirmiştir. ³⁴⁶ Elde edilen bilgi ve değerlerin yalnızca dersliklerde

³⁴⁶ 'Eğitim'den ne anlaşılırsa anlaşılın, eğitimin en iyi şekilde, oldukça büyük bir çerçevede veya en azından gelişmiş bir kurumda gerçekleşeceği kanısı yaygındır. Toplumun kültürel ve politik değerlerini edinmeye 'sosyalleşme' denilmektedir ve buna göre okul da toplumun bir mikrokozmu olarak görülebilir.

kalması değil, üniversite ortamında sosyalleşme sonucunda yaygınlaşması ve süreklilik kazanması amaçlanmıştır. Okulda geçirilen zamanlar da, bu yeni süreklilik anlayışıyla, bir bütün olarak planlanmaya başlanmıştır. Bu nedenle, savaş sonrası kurulan yeni üniversiteler, yoğunlaşan ve bütünleşen bir yapı almak durumunda kalmışlardır. Performans artışının sağlanması en önemli amaç olmuştur.

Üniversiteyi meydana getiren topluluk, amaçlı (community, İng.: gemeinschaft, Alm.), ve rasyonellik taşıyan bir gruptur (intentional community, İng.). Planlı olması nedeniyle, planlanmamış, doğal insan topluluklarından ayrılmaktadır. ³⁴⁷ 1960'ların sosyolojik anlayışında toplumsal değerlerin, sosyal düzenlemelerle, en küçük köyden modern kente kadar, yansıtılabileceği görüşü hakim olmuştur. ³⁴⁸

Savaş sonrasında, bireylere yeni bir toplum anlayışının aşılmasında eğitim kurumlarına önemli görevler yüklenmiştir. ³⁴⁹ Bunun başarılabilmesi için de eğitim kurumlarının birer 'ideal toplum' modeli olması görüşü benimsenmiştir. Bu bütünsel kurum karakteri bazen hapishane veya toplama kamplarına benzetilse

³⁴⁷ Burada Ferdinand Toennies'in 'Gemeinschaft' tanımlamasına gönderme yapılabilir. "Modernleşmenin, siyasal, ekonomik ve kültürel görünüşleriyle birlikte tüm toplumsal yapının, gelişen teknolojiye bağlı olarak endüstrileşmesinin etkileri olarak ele alındığını" vurgulayan Emre Kongar, 'Modernleşme Modellerinin Eleştirisi'nde şöyle der: "Aslında, teknoloji, toplumsal evrimi belirlediğinden ve toplumsal evrim bir devamlılık gösterdiğinden, bu devamlılığın iki ucundaki toplumlara ilişkin tipolojiler geliştiren bütün düşünürler bir ölçüde modernleşmeye ışık tutarlar." Kongar'a göre, Ferdinand Toennies'in insan ilişkilerinin 'akılcı veya duygusal' oluşuna göre yaptığı 'Gemeinschaft ve Gesellschaft' tanımlaması, bu toplumsal tipolojilerin çıkış noktasıdır.

Toennies'in 'Gemeinschaft' tanımlaması 19.yüzyılın sonuna tarihlenmektedir. Ancak, 'topluluk' terimi özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda çoğu kent plancıları ve eğitimciler tarafından güçlü bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Toennies'e göre 'topluluk', planlanmamış, doğal bağlar ile bağlanmış, küçük grupları ifade etmektedir. Ancak, artık 'topluluk', amaçlı ve rasyonel olarak oluşmuş bütün grupları içermektedir.

(Bkz. E. Kongar, 'Modernleşme Modellerinin Eleştirisi', **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, 9. basım, İstanbul, Ekim 2002, s. 240)

³⁴⁸ I. Wallerstein, A.g.e., s. 48-49. "Modernleşme teorisi, tabii ki, önceki sosyal bilim literatürünün pek çok tartışmasına ve (açık ya da örtük) varsayımına dayalıydı, ama yine de modernleşme literatürü özel bir biçim aldı ve kendine sosyalbilim teorileştirmesi içinde önemli bir yer edindi. Teorinin anahtar tezini bütün ulusların/halkların/bölgelerin aynı modernleşme yolundan geçtiğini (dolayısıyla aynı olduklarını), ancak tarihin belirli bir anında ulusların/halkların/bölgelerin kendilerini bu yolun farklı aşamalarında bulduklarını (dolayısıyla tam da aynı olmadıklarını) savunuyordu. Kamu politikaları yönünden bu anlayış, 'kalkınma' konusuna dünya genelinde verilen büyük önemle anlaşıldı. 'Kalkınma' terimi ise, bir ülkenin evrensel modernleşme yolundaki ilerleme süreci olarak tanımlandı.... Modernleşme/kalkınma teorisinin bir özelliği de, bu modelin Batılı toplumlara da uygulanabilmesiydi; bunun için, Batı dünyasının tarihsel gelişmesini, bu dünyanın kendi modernleşmesini adım adım ve erken bir tarihte başarması olarak yorumlamak yetiyordu."

³⁴⁹ Bunun en çarpıcı örneği Savaş sonrası yıllarda Almanya'da yaşanmıştır. (Bkz. Bölüm 5.3.)

de, tabii ki bu doğru değildir. Yeni üniversitelerin öğrenci yaşamının tümü üzerinde gösterdikleri hassasiyet, öğrencilerin eğitim dışı zamanlarının da değerlendirilmesini kapsamaktadır. Eğitim ve birlikte yaşamın gerçekleştirildiği kolejler bunun en iyi örneğini oluşturmaktadır. Ancak, temel sorun, eğitim ve birlikte yaşama boyutunda ele alındığında, bu amaçlı topluluğun optimum büyüklüğünün ne olması gerektiğidir. Eğitimin doğasında olan sayısal azalma isteği akademik sosyalleşmenin ve etkileşmenin gereği olan çoğalma ile çatışmaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, eğitimciler bu 'amaçlı topluluk'u, zorlamadan uzak, 'gönüllü bir topluluk olarak' görmeye başlamışlardır. 1950'li ve 60'lı yıllar eğitimde liberalleşmeye damgasını vuran bir dönem oluşturmaktadır. 1960'ların başlarında eğitimde kurumsalcı kavram gücünü yitirmeye başlamıştır. İşlevsel-davranışsal eğilimden ve toplumsallaşmanın en önemli hedef olarak görüldüğü sosyal politika yöneliminden, bilişsel faktörlere ve bireyin kültürel oluşumuna yönelik bir eğilime geçilmeye başlanmıştır. Kapalı bir kurum olan 'okul', eğitimin genişlemesi yönündeki politik taleplerin sonucunda, kaçınılmaz bir biçimde, toplumun farklı kesimlerinden öğrencilere yönelinmesiyle çözülmüştür. Genel anlamda, uzlaşma arayan bir ortamdan, değişim ve esnekliği vurgulayan, sorgulama ağırlıklı yeni bir ortama geçilmiştir. Belirli sosyal-politik amaçlara hizmet eden 'uygulamalı sosyoloji', mevcut sosyal olguların analizine yönelmiştir.

1960'ların ortalarına damgasını vurmuş anahtar kelimelerden bir de 'spontanelik' olmuştur. Bu sözcük, iki aşama arasındaki bir geçiş noktasında yer almaktadır. Bir taraftan, doğrudan bireyden kaynaklanan, tanımlı itibarıyla planlanamaz bir şeydir. Diğer taraftan ise, planlamacılar spontane sosyal ilişkileri geliştirecek ortamları yaratmak gibi çok güç bir iş ile karşı karşıya kalmışlardır. ³⁵⁰

Ütopya, temelde var olmayı ifade eder. Ancak, bu sıfat birçok durumda, her türden yeni kurumlar için kullanılagelmıştır. Araştırmamızın konusu olan, bina planlaması ve mimari açısından bakarsak, burada ele alınan örneklerin

³⁵⁰ Sosyal antropolog Edmund Leach şöyle der: "Hiçbir tür planlama, ideal olduğu düşünülen tek bir sosyal çözümün bakış açısıyla savunulamaz, çünkü, sosyal çözümler sonsuz şekilde adapte edilebilmektedir.... Sosyal bilimciler, başlıca toplumsal gelişmeleri öngörebilen uzman kişilerdir. Ancak, bu değişimlerin mimari ve kentsel planlamaya nasıl yansıtılacağı konusunda yetersiz kalırlar." (Bkz. Edmund Leach, A.g.m., **Architectural Design**, 12-1969, s. 677-678)

çoğunluğu inşa edilmiş ütopycacı yaklaşımlardır. Burada ütopycacı planlamanın bir özetini dahi vermek mümkün değildir. Ancak, bir ütopycacı yerleşmenin planını oluşturan temel ilkenin toplumsal kaynaklı olduğu görüntüsünü/fikrini uyandıran, onun insanları, genellikle bir merkezi mekan çevresinde, biraraya getiriş biçimidir demek yeterli olacaktır. İşte bu 'dirsek teması', üniversite tasarımcılarının ideali olmuştur.

1960'ların liberalleşme çabaları, eğitimsel üniversite topluluğunu önceden tahmin edilemeyen bir özgürlüğe ve yenilik düşüncesine sürüklemiştir ve bu da otoriteyi tamamen reddeden öğrenci hareketlerine yolaçmıştır. Buradan hareketle, bu çalışmada ele alınan başlıca kurumları, yeni değerler yaratan değil, mevcut sosyal ve politik sistemi desteklemek amacıyla, mevcut değerlere tutunan karakteriyle, 'ideolojik' olarak nitelendirmek gerekmektedir.

1968 hareketi üniversite kurumuna, özellikle toplumsal çevreye açılmak konusunda, işlevsel bakımdan önemli değişiklikler getirmiştir. Ancak eleştiriler, birçok yönden planlama ve mimari çözümlere karşı yöneltilmiştir. En önemlisi, 1968 öğrenci hareketinin yeni üniversiteye (ki bunları halen kendi toplanma yerleri olarak kullanmaktadırlar) takındığı karşı tavır değil (kampus savaşı), bu kurumların nasıl meydana geldikleridir. 1968 yılı, üniversite-kent ilişkisinin yeniden sorgulandığı bir dönemi temsil etmektedir.

3.3.2. Modern Mimari ve Üniversite: Kentsel Model

Savaş sonrası dönemin üniversitelerinin kurumsal kimliklerinin biçimlenmesinde rol oynayan sosyal ve eğitimsel etkenlerin yanı sıra, modern mimarinin rolü yadsınamaz. Önerdiği, esnek ve büyüyebilir binalar, teknolojiye dayalı hızlı ve ekonomik yapım sistemleri ve ayrıca yenilikçi görünümüyle modern mimari, dönemin hızla gelişen üniversiteleri için biçilmiş kaftandır. Ancak, savaş sonrası dönemde nüfusları onbinlere varan bu kurumların tasarımlarına yön veren talepler, mimari taleplerin ötesine geçerek kentsel nitelikler kazanmıştır.

1960'lı yıllara gelindiğinde, üniversite tasarımcılarının karşılaştığı temel sorun, kitlesel üniversite sorunu karşısında giderek büyüyen üniversite kurumunun, bu talepler karşısında bütünlüğünün nasıl korunabileceğidir. Savaş sonrası yıllarda kampüs modelini Avrupa'ya ihrac eden Amerika, 'çoklu-üniversite' modeli ile

bu yönde ilk adımı atmıştır. Ancak, geleneksel olarak üniversitenin bir kent kurumu olarak algılandığı Avrupa ülkelerinde farklı ve özgün yaklaşımlar geliştirilmiştir. Dolayısıyla, dönemin 'kent mimarlığı'na yön veren temel yaklaşımlar, bu araştırmanın esas ilgi alanına girmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında mimarların, modern mimariye bakış açısında meydana gelen değişimler, kentsel tasarıma yön veren temel yaklaşımlar ve kuramlar, dönemin üniversite yerleşmelerine biçim veren kavramlar olarak bu çalışmada yer alacaktır.

Çalışmada, Amerikan kampüs modelinin, gelişen kentsel talepler karşısında Avrupa'da nasıl yorumlandığı ele alınacak, geliştirilen özgün modeller ve üniversitelerin mekansal örgütlenmelerinde meydana gelen değişiklikler irdelenecektir. Bunu yaparken, uygulamaya koyulan yeni eğitim sistemlerinin ve sosyolojik unsurların planlamaya etkilerine kısmen değinilecektir. Ancak, eğitim ve günlük yaşamsal faaliyetleri birarada barındıran kampüslerde yurt binalarının tasarımı, kampüs örüntülerini şekillendiren başlıca unsurlardan biri olarak bu araştırmada yer alacaktır.

Araştırmada, ele alınan üniversite yerleşmeleri, gerekli bilgilere erişilebildiği oranda, onların planlamalarını karakterize eden şu üç kriter kapsamında irdelenecektir:

- **Coğrafi karakter** - Üniversitelerin yer seçimi ve kentle ilişkili etkenleri içermektedir;
- **Biyolojik karakter** - Üniversitelerin kentsel strüktürleri ve büyüyebilirlik ilkelerini içeren kampüs organizasyonu ile ilişkili etkenleri içermektedir.
- **Mekansal karakter** - özellikle eğitim ve sosyal ilişkilendirme kararlarından etkilenen mekansal düzenleme ilkeleri ile ilişkili etkenleri içermektedir.

Ancak, konunun geniş ve karmaşık boyutu ve çok yönlü bir bakışın gerekliliğinin yanı sıra, ülkesel yaklaşım farklılıkları nedeniyle bütünsel bir tasnif yapılamayacaktır. Daha çok, üniversitelerin kentsel strüktürleri ve büyüyebilirlik ilkelerini içeren biyolojik karakterleri üzerinde durulacaktır. Diğer kriterler ise, araştırmada bütüncül bir bakışa yardımcı unsurlar olarak yer alacaktır.

4. BÖLÜM: Savaş Sonrası Modernizmi ve Gelişen Kentsel Tasarım Kuramları

4.1. Savaş Sonrası Modernizmi ve Mimarininin Değişen Anlamı

S. Giedion C.I.A.M.'ın, "çağdaş mimarinin, bellibaşlı bina yatırımlarını kontrolü altında tutan resmi mimarlık gruplarının muhalif güçlerine karşı varolma hakkını sağlamak amacıyla" örgütlendiğini söyler.³⁵¹ Başlangıçta C.I.A.M.'ın hedefinin, bireylerin tekbaşlarına çözümleyemeyecekleri sorunlar üzerine yoğunlaşmak ve bir dayanışma ortamı yaratmak olduğu söylenebilir.³⁵² 1928 yılında La Sarraz'da toplanan birinci C.I.A.M. (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne – Uluslararası Modern Mimari Kongreleri) kongresinde ana tema, çağdaş mimarinin temellerini oluşturmaktır.

La Sarraz'ı takip eden C.I.A.M. kongrelerinin temaları bize kabaca, üyelerinin o dönemde üzerinde uğraş verdikleri alanları ve araştırma konularını gösterir. 1929 yılında Ernest May tarafından düzenlenen Frankfurt kongresinin teması 'minimum konut tasarımı'dır (Die Wohnung für das Existenzminimum); Victor Bourgeois'nın girişimiyle 1930 yılında Brüksel'de toplanan üçüncü kongrenin teması ise 'rasyonel yerleşme planlaması'dır (Rationelle Bebauungsweisen). Bu kongrelerde ortaya koyulan ana düşünceler, o dönemin mimarlarının daha yüzyılın başlarından itibaren (Birinci Makina Çağı) teknoloji ile modern yaşamı biçimlendirme çabasını yansıtan yeni biçim ve norm arayışlarını ortaya koymaktadır. I. kuşak modern mimarlara özgü 'genelleme ve aşırı basitleştirme' şeklindeki bu genel eğilimin, yeni çağın karmaşıklıkları ve geniş kapsamlı sorunlarıyla başedebilmek amacıyla ortaya çıktığını düşünebiliriz.³⁵³

³⁵¹ Giedion, S., A.g.e., s. 696.

³⁵² 1927 yılının Birleşmiş Milletler proje yarışmasında patlak veren skandal C.I.A.M.'ın kuruluşunu tetikleyen olaydır. 1928 yılında La Sarraz'da toplanan ilk C.I.A.M. toplantısında Le Corbusier, Akademizm'e karşı yeni bir ruh ile mücadele etme çağrısında bulunuyordu. Amacı, bu mücadeleyi eyleme dökmektir. C.I.A.M., birçok Batı Avrupa ülkesinde o güne kadar elde edilen kazanımlar adına bir dayanışma ihtiyacından kaynaklanmıştır. (Bkz. Brian Brace Taylor, 'Team 10 + 20: Songs of Innocence and Experience', *L'architecture d'au jour d'hui*, no.177, (janvier - février 1975), s. 1-3)

³⁵³ Yüzyıl başlarında Avrupa mimarisini rasyonalizme ve işlevselciliğe iten koşulları J. M. Richards şöyle özetlemektedir: "Yeni mimarinin gerçek sonuçlarını elde etmesi 1914-18 savaşının hemen ardından gerçekleşmeye başlamıştır. 1919 yılına gelindiğinde koşullar, savaş yıllarının hayal kırıklığından doğan yeni bir idealizmin biçimlendirdiği yeni bir düzen; yeni bir konut sorunu; ekonomik ve endüstriyel alanda yeniden

Kentsel planlama sorunlarına yönelen dördüncü C.I.A.M. kongresinin (Atina, 1933), bu genel eğilimi oldukça iyi yansıttığını görürüz. Kongrede, kentsel sorunların analizi ve kavranmasına yönelik ortaya koyulan temel ilkeler, 'barınma, çalışma, rekreasyon, dolaşım', sağlam bir program sunmak yerine idealist bir yaklaşım çerçevesinde kalmıştır. ³⁵⁴ Endüstriyel yöntemler ve teknolojinin insanoğlunun temel ihtiyaçlarını karşılayacağına duyulan inanç, o döneme hakim olan rasyonalist düşüncenin ürünüdür. Ancak, politik anlamdaki bu nötr karakteri C.I.A.M.'ın II. Dünya Savaşı sonrası dönemde çöküşünün de hazırlayıcısı olacaktır. ³⁵⁵

II. Dünya Savaşı ile kesintiye uğrayan on yıllık dönem sonrasında C.I.A.M.'ın gündemi tamamen değişmiş, özellikle savaşta büyük ölçüde tahrib olan Avrupa kentlerinin yeniden inşası ve yeni yerleşmelerin tasarımı güncellik kazanmıştır. İngiltere'de savaş sonrası kentlerin inşasında önemli rol oynayan J.M. Richards önderliğindeki MARS grubu (Modern Architectural Research Group) 1947 yılında Bridgewater'daki altıncı C.I.A.M. toplantısını organize etmişlerdir. Bridgewater'da, Giedion'un, "insanoğlunun duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını tatmin edecek ve onun ruhsal gelişimini destekleyecek fiziki çevrenin yaratılması için çalışmak" şeklinde aktardığı yeni hedeflere yönelindiğini görürüz. ³⁵⁶ Ancak, savaş sonrası dönemde ortaya koyulan ürünler bu anlamda gerçek bir başarısızlığı yansıtmaktadır. Bu dönemde Almanya, Hollanda, İngiltere'de olduğu gibi, temel toplumsal ihtiyaçların giderilmesine yönelik mimari ürünler,

yapılanma ve özellikle Avrupa'nın merkezinde yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle gerekli ve pratik olana yönelinmesini sağlayan modern mimariye, ihtiyaç duyduğu ivmeyi kazandırmıştır." (Bkz. J. M. Richards, **An Introduction To Modern Architecture**, Penguin Books, Middlessex, 1962, s. 76-77)

³⁵⁴ 1933 Atina deklarasyonunda ana teması planlamadır: "Planlama, toplumsal yaşamın işlevsel koşullarının düzenlenmesidir: bu hem kentler, hem de kırsal alanlar için geçerlidir, bölgeleme onun önde gelen aracıdır: (a) mesken, (b) çalışma alanları, (c) rekreasyon, (d) dolaşım...." (Bkz. Giedion, Siegfried, **A Decade of Contemporary Architecture**, Editions Girsberger, Zurich, 1954, s. 25)

³⁵⁵ Taylor, B. B., A.g.m., s. 1-3, "Savaşın yarattığı travma, özellikle Faşist rejimler altında yaşamış mimar ve plancılar için C.I.A.M.'ın ortaya koyduğu evrensel ilkeleri sürdürme ihtiyacını belirsiz hale getirmiştir. Avrupa'da yaşanan barbarlığın sonrasında Atina Kartası'nda ortaya konan apolitik idealist konum artık sürdürülmesi imkansız hale gelmiştir. Bu nedenledir ki, C.I.A.M. toplantılarına katılan, savaştan hemen önce eğitimlerini tamamlamış olan genç nesil mimarlar tarafından savaş öncesi C.I.A.M. çizgisi yalnızca niteliksel olarak değil, aynı zamanda politik olarak da yetersiz görülmüştür. Onlara göre, yapılı çevrenin biçimlenmesinde politik kararların etkisi karşısında artık tarafsız kalmak mümkün değildir. Dahası, savaş sonrası birçok değişik ülkede ortaya çıkan politik farklılıklar, artık 'ışyan kent' idealinin gerçekleşmesini daha da güç hale getirmiştir."

³⁵⁶ Giedion, Siegfried, **A Decade of Contemporary Architecture**, Editions Girsberger, Zurich, 1954, s. 25.

büyük ölçüde rasyonalizmin yavanlaştırılmış, ucuzlaştırılmış örneklerinden ibaret kalmışlardır. ³⁵⁷

1949 yılında Bergamo'da toplanan yedinci C.I.A.M. kongresinin Fransız ASCORAL grubu (Assemblée de Constructeurs pour une Rénovation Architecturale) ve Le Corbusier tarafından saptanan ana teması 'C.I.A.M. Izgarası'dır. Izgara biçimli modern kentlerin analizinin ele alındığı bu toplantı ile estetik biçimsel yaklaşımlar tamamıyla geride bırakılmıştır. ³⁵⁸ Yeni kentlerin ve sosyal merkezlerin tasarım sorunlarına yoğunlaşılın bu toplantıyı takip eden Hodgeson'daki (1951) sekizinci C.I.A.M. kongresinin ana teması 'Kentin Merkezi' (The Heart of the City) olarak belirlenmiş ve giderek, sonraki C.I.A.M. toplantılarında kent merkezinin biçimlenmesi ve barınma sorununa (Aix-en-Provence, 1953: une Chartre de l'Habitat) yönelinen ve kentsel planlamanın sosyal yönlerinin ele alınmasına doğru bir açılım gerçekleşmiştir. ³⁵⁹ Fas'da, Michel Ecochard'ın (1946), Candilis, Woods ve Bodiansky'nin (1951) ve Le Corbusier'nin Hindistan'daki (1950) çalışmalarının C.I.A.M.'ın geçirdiği bu yön değişikliğinde etkili olduğu söylenebilir. ³⁶⁰

1950'li yıllarda Fransız mimarların 'barınma' ana temasıyla yaptıkları katkının, bir grup Anglo-Sakson mimar tarafından eşzamanlı olarak gündeme getirilen, Atina Kartasıyla saptanan "işlevsel hiyerarşinin yerine insan ilişkilerini esas alan yeni bir

³⁵⁷ Özer, Bülent, **Yorumlar: Resim, Heykel, Mimarlık**, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1986, s. 260.

³⁵⁸ Giedion, S., A.g.e., 1982, s. 701. "Toplantıda C.I.A.M. izgarası bir matrise dönüştürülerek, üstte ana başlıklar olan 'yaşama, çalışma, rekreasyon ve dolaşım' ile yanda 'yapı kütlesi, estetik, ekonomik ve sosyal kısıtlar, yönetmelikler vs. kriterlerin karşılıklı tartışmaya açılmıştır."

³⁵⁹ Hodgeson'daki sekizinci C.I.A.M. kongresinde (1951) önemle üzerinde durulan konulardan biri de 'yaya dolaşım özgürlüğü'dür. Böylece yaya dolaşımı, kentsel tasarımın ve özellikle eski kent merkezlerinin rehabilitasyonunda başlıca kriter haline gelmiştir.

Aix-en-Provence'daki dokuzuncu C.I.A.M. kongresinde (1953) insan yerleşmeleri için 'Habitat' terimi kullanılmaya başlanmıştır. Habitat terimi, insanoğlunun doğal ve geleceğe dönük ihtiyaçlarına uygun bir yaşam çevresi anlamında kullanılmıştır. Bu kongrede, insanın yaşam çevresi (logement prolongé, Fra.) konutun dört duvarı arasından çıkarılarak, aile bireyleri ile toplum bireyleri arasındaki çok yönlü ilişkiler bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. (Bkz. S. Giedion, A.g.e., 1982, s. 702)

³⁶⁰ Taylor, B. B., A.g.m., s. 1-3. "Aix-en-Provence'da sundukları raporda Bodiansky, Candilis, Kennedy, Mas ve Woods, Casablanca yakınlarında oluşan gecekondu yerleşmelerinin oluşumuna dikkat çekmişler, bunları sosyo-ekonomik bir olgu olarak ele almışlardır. Bu yerleşmelerin büyük kentlere göç eden kırsal kesim insanı için evrimsel ve uyarlanabilir karakteri olması gereğinin yanısıra, kuruldukları yer ile nasıl ilişkilendirilmesi gerektiği konularını gündeme getirmişlerdir. Böylesine bir planlı gecekondu yerleşmeleri fikri, bunların yıkılmasını öngören kavramsal mirasa oldukça ters düşmekteydi."

hiyerarşi belirleme" çağrısıyla geniş bir boyut kazandığı görülür. ³⁶¹ Mimaride ve kentsel tasarımda 'bağlamsalci' (contextualism, ing.) olarak tanımlanan bu yaklaşıma göre; "Herhangi bir ilişkilendirme 'küme' terimiyle ifade edilmelidir. Bir toplumun parçalarını bütünsel bir küme içinde ilişkilendirebilmek için ise mevcut örüntüleri yenileyecek, yeni birimleri bütüne bağlayacak yöntemler aranmalıdır." ³⁶² Dokuzuncu C.I.A.M. toplantısının ardından, Smithsonlar, Aldo van Eyck, Jacop Bakema gibi isimler, bu bağlamsalci yaklaşımı geliştirecek, uluslararası geçerlilik taşıyan bazı analitik araçların formüle edilebileceği küçük bir çalışma grubu meydana getirmişlerdir. Erskine, Josic, Gutmann gibi isimlerin de katılımıyla 10. C.I.A.M. kongresini (1956) hazırlamak sorumluluğunu alan bu yenilikçi grup daha sonra 'Team-10' adıyla anılmışlardır.

Modern mimaride savaş sonrası döneme yön veren bu temel düşüncelerin hemen hemen tamamı 'Team-10' grubunun çalışmalarında karşılığını bulur. Dubrovnik'de meydana gelen fikir çatışması, ortodoks modern mimarinin o dönemin genç mimarları üzerindeki büyüünün bozulmasının bir işareti olarak görülebilir. Grubun kurucu üyelerinden ikisi, Aldo van Eyck ve Peter Smithson modernizme karşı girilen bu saldırıda başı çekmişlerdir. ³⁶³ Team-10 grubunun, modern mimarinin gelişim çizgisinde bir kırılmaya neden olan bu karşı duruşunu P. Drew şöyle açıklar:

"Onlara göre, gerçekler ile bağıni koparan modern mimari, çağdaş yaşamla yeniden bir paralellik kurma adına başarısız olmuştu ve uygulamada modern mimarlar geçmişin hayallerini inşa etmekteydiler. İşlevselciliğin kendilerinden önceki mekanik yorumlamasını yetersiz buluyorlardı. Onun anlamı, o güne kadar görmezlikten gelinen veya belirli belirsiz değinilen bütün çevresel ve beşeri unsurları da kapsayacak şekilde genişletilmeliydi. Özde onların eleştirisi, rasyonel mimarinin ve 'Bahçe Kent' hareketlerinin yeni neslin düzen anlayışını doğru yansıtmayan bir çevre yaratması üzerineydi." ³⁶⁴

³⁶¹ Taylor, B. B., A.g.m., s. 1-3. "Aix-en-Provence'da bu çağrıyı yapan William Howell, John Voelcker, Alison ve Peter Smithson gibi isimler, savaş sonrası dönemde büyük planlama kurumlarında çalışmış kişiler olarak mimari ve planlamanın zenginleştirilmesi ve detaylandırılması gereğini savunmaktaydılar."

³⁶² Taylor, B. B., A.g.m., s. 1-3.

³⁶³ Team-10 grubunun 1953-1974 yılları arasında sürdürdüğü toplantıları Alison Smithson tarafından bir kitapta toplanmıştır. (Bkz. Alison Smithson, **Team 10 Meetings**, Rizzoli, NewYork 1991, ISBN 0-8478-1311-8)

³⁶⁴ Drew, Philip, **Third Generation: The Changing Meaning of Architecture**, Pall Mall Press, London, 1972, (ISBN 0-269-28300-5), s. 33.

Team-10 grubu, modern mimarinin yeniden ele alınması için bir yol açmıştır. Bu yolda geçilen yeni aşamada, ne kadar kutsal olursa olsun eleştirilemeyecek hiçbir fikir yoktur. Team-10 grubu ile sembolleşen III. kuşak modern mimarların çalışmaları, I. kuşağın attığı temellere yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır.

4.2. III. Kuşak Modernizmi

4.2.1. III. Kuşak Modernizmi: Oluşum ve Ana Tema

Mimarlık tarihçilerine göre, II. Dünya Savaşını takip eden yaklaşık 20 yıllık bir dönem mimarlık kültürü için tükenmekte olan modernizm ile kuluçka aşamasındaki postmodernizm arasında bir geçiş dönemini temsil eder. Bu döneme damgasını vuran III. kuşak mimarların katılımıyla modern mimarlık hareketi, yeni bir eleştirelilik, yenilikçilik, çoğulculuk ve olgunluk aşamasına adım atmıştır. Savaş sonrası dönemde, III. kuşak modern mimarlar tarafından ortaya atılan 'modernizmin baştanbaşığıya revizyonu' düşüncesinin dayanak noktası neydi? Öncelikle, bu soruya yanıt arayalım.

III. kuşak modernizminin çıkış noktası, daha 1930'lu yıllardan itibaren ortaya çıkan modernizmin kuruluş ilkelerinin içsel eleştirisine dayanmaktadır.³⁶⁵ Örneğin, Goldhagen ve Lenglaul'ta göre,

"Modernizmin, bir uluslararasılık ya da bir mimari Esperanto yaratma ihtirası, yerel kültüre, iklime, ve tiplere yer vermemektedir. Modern hareketin teknoloji ve kitlesel üretim tutkusu mekanın, dokunun ve ışığın algısal deneyimini esgeçmektedir. Hareketin, mimari geçmişi baştan reddeden tavnı tarihsel süreç içinde oluşan mimari tipleri görmezden gelmekte ve endüstriyel teknolojiye dört elle sarılan hareket, çıkış noktası olan sosyal-eleştirel eğilimi gözardı ederek mimariyi bir ticari uluslararası üsluba taşımaktadır."³⁶⁶

³⁶⁵ 1930'lu yıllardan itibaren Nikolaus Pevsner (**Pioneers of the Modern Movement**, 1936), Siegfried Gideon (**Space, Time and Architecture**, 1941) ve Henry Russell Hitchcock ile Philip Johnson (**The International Style: Architecture Since 1922**, 1932) gibi yazarlar tarafından başlatılan modernizmin içsel eleştirisi, II. Dünya Savaşı sonrasında hareketin yeniden revizyonunu gerektiren koşulları açıklamakta yetersiz kalacaktır. Modern hareket mimari kültürü kendi çağının toplumu ile buluşturmayı hedeflemiştir. Toplum ise sürekli bir evrim içinde olduğundan, modern hareket başlangıçtan itibaren eleştiriyi, yeniden değerlendirmeyi ve revizyonu içinde barındırmak durumundadır. Ancak, savaş sonrası döneme gelindiğinde Batı Dünyası'nda politik, sosyal, ekonomik ve kültürel sahnede temelli değişimler yaşanmaya başlamıştır.

³⁶⁶ Goldhagen, S. W.; Lenglaul, R., 'Critical Themes of Postwar Modernism', **Anxious Modernism**, CCA and MIT Press, ABD, 2000, (ISBN 0-262-07208-4), s. 12.

P. Drew'a göre ise; "Birinci kuşağın mükemmelleştirdiği çevresel reçeteler denenmiş ve geçerlilikleri test edilmiştir. Birinci kuşağın rasyonalizme bağlılığı ve onun dışarıdan dayattığı düzen örüntülerinin otoriter diktatörlüğü, yaşayan ve sürekli değişen bir çevreyle uyum sağlayamamıştır." ³⁶⁷ Buna karşılık, "III. kuşağın bu yeni dünyaya karşı tavrı ne olmuştur?" sorusuna yanıt aramak gerekmektedir.

Modern mimaride III. kuşağın ortaya koyduğu tavırları ancak, içerdiği geniş çoğulculuk ve çeşitlilik içinde irdelemek mümkündür. Bu, mimari kültürün savaş sonrası dönemde Batı Dünyası'nda yaşanmaya başlanan politik, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki temelli değişime ayak uydurabilmesi ve eğer söylenebilirse toplumu pozitif anlamda etkileme çabası şeklinde anlaşılmalıdır.

Modern mimari, Avrupalı modern mimarlardan oluşan birinci kuşağın mimari ile modern teknolojiyi buluşturmak gayesiyle sarfettikleri bitmek bilmez bir çabanın ürünüdür. Bu yeni hareketin kuramsal üstyapısı ve estetiği, onun öncülerinin bilim ve teknolojinin seçilmiş özelliklerini yeni mimariye dahil etmekteki yoğun kararlılığını yansıtmaktadır. Birinci kuşak, bilim ve teknolojinin içini boşaltarak onu, mimariyi geçmiş kalıplarından kurtarmak ve yeni makina çağına taşımak için bir araç olarak kullanmıştır. Onların hedefi mimariyi 20. yüzyıla taşımaktır. ³⁶⁸ Üçüncü kuşak ise, bilim ve teknolojiye dayanan bu yeni mimari ideolojinin içini doldurmak gibi önemli bir misyonu üstlenmiştir.

III. kuşak, monolitik ve kendi içinde tutarlı bir mimari program ortaya koymamıştır, ancak, yeni bir tolerans anlayışıyla ve yaşamın karmaşık karşıtlıklarına olgun bir içgörüyle yaklaşmıştır diyebiliriz. III. kuşağın mimarisinde gördüğümüz yeni bilinç, modern mimarinin anlamında esastan bir değişim öngörmektedir. Bu yalnızca bir görüşler, bilgi veya değerler bütünü değil, aynı zamanda bir bütünsel kurgu veya çerçeve ortaya koymaktadır. Artık mimaride anlam, farklılıkların sınırsız bir yaratım işlemiyle ifade edilen bir çoğulculuğun unsurları olarak kabul edildiği bir

³⁶⁷ Drew, Philip, A.g.e., s. 7.

³⁶⁸ I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından birçok ilerici mimar, 20. yüzyılın teknolojisinin verdiği güç ile kendilerini eski modellerden ve alışkanlıklardan arınmış hissediyorlardı. Le Corbusier'nin konutu 'içinde yaşanılan bir makina' olarak betimlemesi, Mies'in 'bina üretiminin teknoloji sayesinde baştan aşağıya rasyonalize edilmesi' çağrısı veya Hannes Meyer'in 'bina = işlev x ekonomi' denkleme gibi, manifestolarla vurgulanan temel düşünce hep yeni bilimsel buluşların yarattığı özgüvenden kaynaklanmaktaydı. (Bkz. Ulrich Conrads, **Programs and Manifestoes on 20th-century Architecture**, 9. basım, MIT Press, Cambridge, 1989, s. 59 (Le Corbusier), 81 (Mies), 117 (Meyer))

konumdadır. Bu mimarlar, basitçe tasnif edilemeyen veya devrimci manifestolara yer vermeyen, birbirinden çok farklı hedeflere yönelen çoğulcu bir görünüm sergilemektedirler. III. kuşağın ilgi alanları öylesine farklılıklar ve çeşitlilikler içermektedir ki, tek başına hiçbir kriter onların çalışmalarını karakterize edemez. 'Mekan, Zaman ve Mimarlık' adlı kitabında Giedion, üçüncü kuşağı 1920'lerdeki gelişmelerden ayıran bir dizi tavırdan bahseder:

- **Sosyal yönelimin öteye taşınması:** anonim kullanıcıya karşı daha bilinçli bir yaklaşım;
- **Ucu açık planlama:** değişen koşulları planın pozitif öğeleri olarak ele almak. Trafiği kentsel planlamanın pozitif ögesi olarak ele almak;
- **Mevcut durumu ele alırken daha büyük bir özen göstermek:** Yatay düzlemler ve farklı seviyelerin mimari kullanımına önem vermek, yapay platformların kentsel öğeler olarak kullanımını artırmak;
- **Geçmişle daha güçlü bir ilişkilendirme:** Biçimlerle ifade ederek değil, içsel bir ilişkilendirme ve süreklilik gayesiyle;
- **Mimaride heykelsi yaklaşımların güçlendirilmesi:** İç ve dış mekan ile kütle arasındaki ilişkilerin daha da serbestleştirilmesi;
- **Saf işlevin ötesinde ifade özgürlüğü.** ³⁶⁹

Çevrenin demokratik ve içsel düzenlemesinin sınırsızca araştırılması çabaları, III. kuşak modern mimarlara tereddüte yer vermeyen bir bütünlük ve esneklik niteliği kazandırmıştır. Birinci kuşağa özgü, rasyonel-geometrik ve organik-mistik çevre düzen örüntülerinin ikilemi yerini, geometri ve matematiğin yardımıyla oluşturulan ve spontane içsel düzen sistemlerinin organik kavrayışına dayalı yeni bir hibrit anlayışa bırakmıştır. ³⁷⁰ İçsel organik düzen sistemlerini, bir çıkış noktası ve ilkel bir model olarak gören üçüncü kuşak, bilinç öncesi mimariye (unselfconscious architecture, İng.) yönelmiştir. ³⁷¹ Örneğin, Utzon, Safdie ve Alexander'ın çizgisi bu yönde gelişim göstermiştir. (şekil 4.2-1)

³⁶⁹ Gideon, Siegfried, 'Jorn Utzon and The Third Generation', **Space, Time and Architecture**, Harvard University Press, 13. basım, ABD 1997, s. 668.

³⁷⁰ P. Drew şöyle der: "Wright, Le Corbusier, Gropius ve Mies van der Rohe'nin çıkış noktası, yetişmekte olan genç modern mimarları etkin bir önderlikten yoksun bırakmıştır. Onlar, bir kahramanlık çağının (Heroic Period, İng.) ürünleri olabilirler, ancak artık yeni nesil kahramanlara ihtiyaç duymayacaktır." (Bkz. P. Drew, A.g.e., s. 7)

³⁷¹ Goldhagen ve Lenglaüt'a göre, mimarlık kültüründe savaş sonrası yıllarda ortaya çıkan 'özgürlük' düşüncesinin bir bileşenini de Johann Huizinga'nın 'oyun oynayan adam' (homo ludens) ideali oluşturmaktadır. Hollandalı düşünür'e göre, bilimde, iletişimde ve ulaşımda meydana gelen yeni gelişmeler ile yaşamın hızı giderek artmakta ve toplum 'oyun'un kültürel ve psikolojik önemini gözardı etmektedir.

Daha 1960'ların başlarında, yaklaşık 10 yıl süreyle mimariye damgasını vuracak fikirler ve ilgi alanları kendini hissettirmeye başlamıştır. Goldhagen ve Lenglault dönemin bu ana temalarını şöyle özetler: "modern hareket, popüler kültür/günlük yaşam, mimarlık karşıtlığı, demokratik özgürlük, homo ludens, ilkelik, otantiklik, tarih, rejyonalizm/yer." ³⁷² Böylece, modern mimarinin kronolojisi içinde üçüncü sırayı işgal eden yeni kuşak, P. Drew'un ifadesiyle "1920'li yılların mimariyi kendi çağının görünüm ve gerçeklerini yeniden kurgulama çabalarının hakkını teslim ederek lağvetmiştir." ³⁷³ Bu anlamda, 1956 yılında Dubrovnik'de gerçekleştirilen 10. C.I.A.M. kongresi gerçek bir dönüm noktası oluşturmaktadır.

4.2.2. III. Kuşak Modernizmi: Temel Tavrılar

Mimari ve kent planlamasına egemen olan fazlasıyla açık bir fonksiyonalizmin hükümlerine karşı gösterdikleri reaksiyon, III. kuşağa özgü temel duruş noktasını meydana getirmektedir. Aslında, fonksiyonalizmin ikincil konumdan bir dogma konumuna yükselmesi oldukça yenidir. Reyner Banham'ın işaret ettiği gibi, 1920'lerin önde gelen isimlerinin hiçbirisi katı bir işlevselci değildi ve onların ürünleri estetik niyetlerine atıfta bulunmadan kavranılamaz. ³⁷⁴ Bu, hem Le

Huizinga'nın bir insan eylemi olarak ortaya koyduğu oyun kavramı, 1960'lı yılların Fransız kent kuramcısı Henri Lefebvre tarafından Marksist eğilim kazandırılmış ve mimari, 'homo ludens için bir oyun alanı' olarak düşünülmeye başlanmıştır. Hollanda'da Jacop Bakema ve Aldo van Eyck, İngiltere'de Cedric Price ve Fransa'da Uluslararası Durumcu Hareket (Situationist International, İng.) bunun en yakın örneklerini vermişlerdir.

Homo Ludens kavramı ile benzer güdülerden ortaya çıktığı düşünülen bir başka yaklaşım biçimi de, mimar ve kuramcıların insanoğlunun temel ihtiyaç ve değerlerine yöneldikleri, ilkele dönme çabasıdır. Bu, iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisinde, mimarlar ve kuramcılar geri kalmış toplumların (ya da ilkel toplulukların) sosyal ve fiziksel biçimlerini yeniden incelemişler ve bulgularını mimariye uygulamaya çabalamışlardır. İkincisinde ise, mimarlar, bu otantik biçimleri kendi mimari tasarımlarında dejenere ederek kullanma yolunu seçmişlerdir. Bu her iki yaklaşım çoğu zaman birbiriyle iç içedir. Örneğin, Aldo van Eyck'ın sıklıkla ilkel kültürleri toplumsal modeller olarak ele aldığı bilinmektedir. Diğer taraftan, Bernard Rudofsky'nin 1964 yılında düzenlediği 'Mimarsız Mimari' (Architecture Without Architects) adlı sergisi, içinde yaşadığı tüketim toplumuna karşı alternatif bir model önermektedir. (Bkz. Goldhagen ve Lenglault, A.g.e., s. 19-20)

³⁷² Goldhagen, S.W.; Lenglault, D., A.g.e., s. 15. " Bu döneme damgasını vuran ana temalar olan '**modern hareket, popüler kültür/günlük yaşam, mimarlık karşıtlığı, demokratik özgürlük, homo ludens, ilkelik, otantiklik, tarih, rejyonalizm/yer**', kavramlarının karmaşık bütünlüğü yeni bir ilişkiler ağı meydana getirmiştir. Çoğunlukla, profesyonel mimarlar veya kuramcılar bu temalardan bazıları ile angaje olduklarını görürüz. Mimarlar bu temalardan herbiri için kişisel duruşlarını belirlemiş ve bireysel öngörülerini hayata geçirmişlerdir."

³⁷³ P. Drew, A.g.e., s. 7.

³⁷⁴ Banham, Reyner, **Theory and Design in the First Machine Age**, 10. basım, The Architectural Press, London, 1981, s. 272.

Corbusier, hem de Mies Van der Rohe için böyledir. ³⁷⁵ Saint'Elia' nın sözleri 1920'li yılların öne çıkan bakış şeklini ortaya koymaktadır: "gerçek mimari, pratiklik ve faydacılığın yavan birlikteliği değildir, sentez ve ifadenin kaynağı olan sanatı da içinde barındırır." ³⁷⁶

Ancak, 1923 sonrasında Alman Ekspresyonizminin gerilemesiyle modern mimarinin formel dili de fakirleşmiştir. Ekspresyonizmin en önemli niteliği, onun, insanın doğasında varolan irrasyonel ve duygusal özellikleri tanımasıdır. Mimari tasarımda fonksiyonalizme paralel irrasyonel duyguların reddi, 1930'lu yılların gelişmeleriyle daha da güçlenmiştir. Dünya krizi ve Almanya'da ve İtalya'da faşizmin yükselişi modern mimariyi tehdit altına almıştır. Ancak bu umutsuz koşullar, rasyonel ve ekonomik olan modern mimarinin savunulması ve onun sembolik ve estetik anlayışının yayılmasına katkı yapmıştır. Modern mimarinin işlevsel ve determinist olarak ünü 1950'lerde öylesine pekişmiştir ki, onun dilini geliştirme çabaları çoğunlukla temel ilkelerinin reddi olarak algılanmıştır. ³⁷⁷ Ancak fonksiyonalizm, daha sonra III. kuşağın yeniden kazandırmaya çalışacağı modern mimarinin anlam zenginliğini de ortadan kaldırmıştır. ³⁷⁸

Fonksiyonalizm esasen, kaotik bir durum üzerine akılcı bir durum empoze etme ihtirasından kaynaklanmaktadır. İşlevselcilerin başlıca sloganı olan "biçim işlevden sonra gelir" sözü determinizm, gerçeğin mekanik modellemesi ve ölçülemeyen olguların gözardı edilmesi gibi özellikleri değişik derecelerde barındırır. III. kuşağın fonksiyonalizme karşı duyduğu tatminsizlik de onun bu dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Teknolojinin insanoğluyla uzlaşmada

³⁷⁵ Analiz ve ekip çalışmasının güçlü savunucusu Gropius'un bile Le Corbusier'nin işlevsellik karşıtı tavrına sempati duyduğu görülmektedir. Zaten Bauhaus, işlevselci aşamaya Gropius'un yerine geçen Hannes Meyer ile geçmiştir.

³⁷⁶ Conrads, Ulrich, '1914- Antonio Sant'Elia/Filippo Tomasso Marinetti: Futurist Architecture', A.g.e., s. 38.

³⁷⁷ Mimaride rasyonalizm üzerine en kapsamlı çalışmalardan birini de Dennis Sharp yapmıştır. Sharp, rasyonalizm altında toplanan mimari ve sanatsal tavırları dört başlıkta değerlendirebilir:

- 1.Basitlik ve yalınlik arayışları;
- 2.Mimaride yapısal unsurları üslupsal değerlerle buluşturma ve yapısal sorunları basitleştirme uğraşısı içindeki 'yapısalcılar' (strüktüralistler);
- 3.Modern Dünya'nın sorunlarına objektif bir dünya görüşüyle yaklaşan 1920'lerin sosyal programcılar;
- 4.Mekanik yaklaşım.

(Bkz. Dennis Sharp, **The Rationalists: Theory and Design in the Modern Movement**, The Architectural Press, London 1978, s. 4)

³⁷⁸ Drew, P., A.g.e., s. 34.

başarısız olması, fonksiyonalizmin de bir parçasını oluşturduğu bir entellektüel çerçeve olarak rasyonalizmin sorgulanmasına yol açmıştır.

Herşeyden önce, fonksiyonalizm, rasyonel analizin önceliklerine göre, birbirine bağlı sorunların eklemlenmesini güçlendirmekteydi. Korbüzyen terminolojide bunun karşılığı; "mimarlık, kent planlama, işlevlerin belirlenmesi, işlevlerin sınıflandırılması ve hiyerarşi"dir. Bu, Le Corbusier'nin mimarlık ve kent planlamayı "saf biyoloji" ile denkleminde açığa çıkmaktadır. (şekil 4.2-2) Le Corbusier, ağaç strüktürüne dikkati çekerek, zaten olageleni kristalize etmiştir. Bu düzen içinde, karmaşık kolektif işlevler, analizin kavramsal netliği korunacak biçimde, işlevlerin basit ilişkilendirilmesine indirgenmiştir. Bu da, strüktürün, kapanımın, servislerin ve programdan kaynaklanan işlevlerin ayrı ayrı ifade edilmesini güçlendirmiştir. Mies'in 1929 tarihli Barcelona Pavyonu bu tavrın mimari sonuçlarını mükemmel bir netlikle ortaya koymuştur. ³⁷⁹

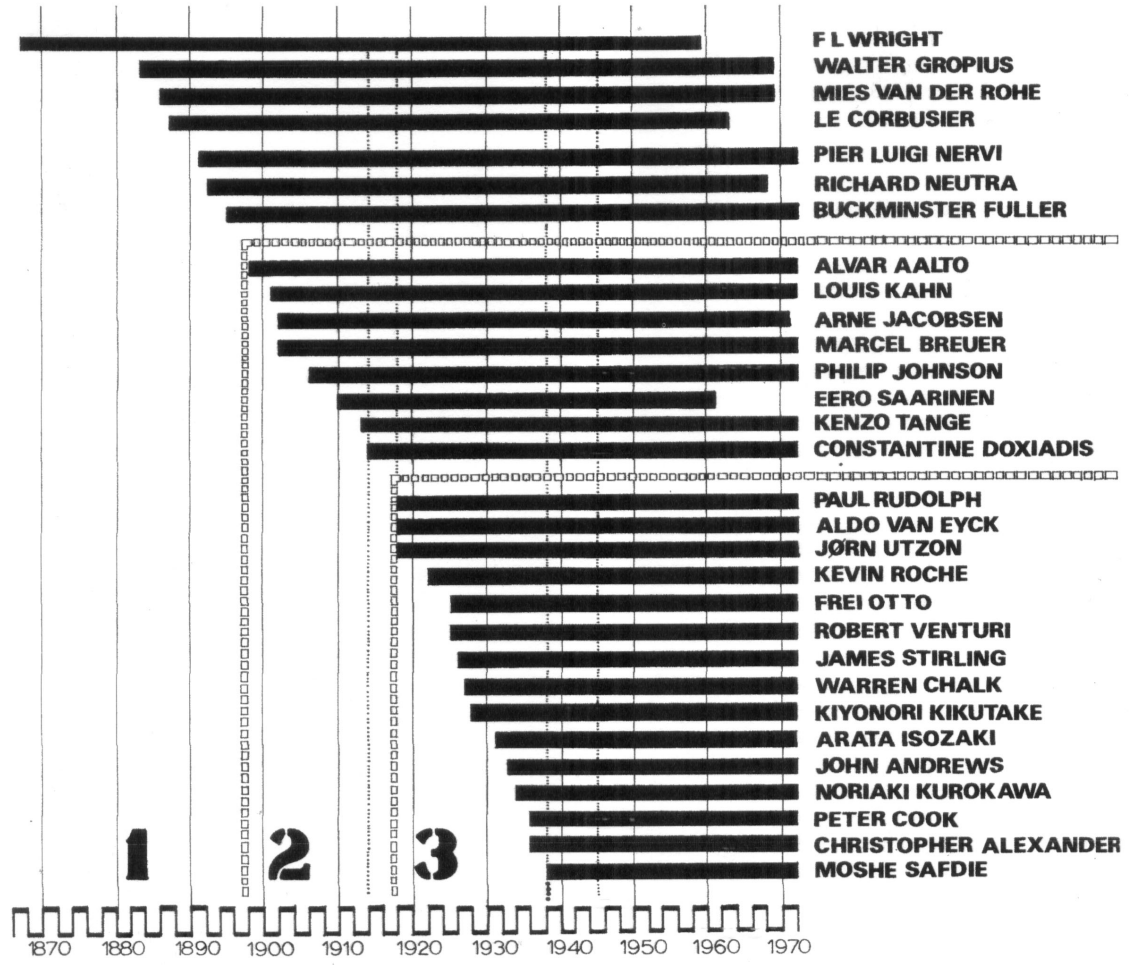
Fonksiyonalizm, eklemlenen işlevlerin estetiğine dayalı bütün bir detay sistemini ortaya çıkarmıştır. 'İşlevler ayrılığı' ilkesinin kaynağı olarak 1933 C.I.A.M. Atina Kartası'na sıkça gönderme yapılır. Kentin başlıca işlevsel ve dolaşım unsurlarının birbirinden fiziksel olarak ayrılması ilkesi burada kabul edilmiştir. C.I.A.M., yayanın hareketli taşıtlardan, çalışma mekanlarının konutlardan ve rekreasyonun diğerlerinden ayrılması önerisini getirmiştir. Le Corbusier buna, binaları zeminden ayırma düşüncesini de eklemiştir. ³⁸⁰

Tasarım nesnesini linguistik kategorilere göre dizme ve aşırı bölümlenme merakı belirsizliğin, çoğulculuğun ve yaşamın zenginliklerinin feda edilmesiyle sonuçlanmıştır. Christopher Alexander'ın ileri sürdüğüne göre, tasarımcıların 'ağaç diyagramı' kullanarak üstüste çakışmaları ve belirsizlikleri azaltma eğilimi, insan aklının büyük karmaşıklıkta strüktürleri kavrama ve biçimleme kapasitesinin sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. ³⁸¹ Diğer taraftan, Robert Venturi'nin "Mimaride Karmaşıklık ve Karşıtlık" adlı kitabı da üçüncü kuşağın

³⁷⁹ Haçvari kolonları cepheden ayıran Mies, taşıyıcı ve dış kabuğu birbirinden net bir şekilde ayırmıştır. Duvar ve çatı elemanlarının bağımsızlığı, onların ayrı kimliklere bürünmesine hizmet etmiştir.

³⁸⁰ Burada akla, Le Corbusier'nin beş ilkesi gelir: 'serbest plan (plan libre), serbest cephe, binayı zeminden koparan piloti'ler, çatı bahçesi ve strüktürü cepheden özgür kılan yatay pencereler'.

³⁸¹ Alexander, Christopher, A.g.m., **Architectural Forum**, no.122, (April-May 1965), s. 58-61.

Şekil 4.2-1 Modern mimariye yön veren üç kuşak, (Philip Drew: 1972, s.32),(Üstte)

Şekil 4.2-2a

'Biyolojik Benzetme', Le Corbusier'nin mimari sorunları, farklı bileşenlerin basit bir hiyerarşisine ayırma düşüncesini desteklemek amacıyla kullandığı bir yöntemdi. (Üstte)

(Philip Drew: 1972, s.35)

Şekil 4.2-2b

Le Corbusier'nin bir ağaç ile bir gökdeleni karşılaştıran çizimlerinde, bu basitleştirilmiş hiyerarşik düzen sistemlerinin kristalize edildiğini görürüz. (Üstte)

(Philip Drew: 1972, s.35)

genel ruh halini yansıtmaktadır.³⁸² Venturi, düzen sistemlerinin içerdği sınırların ön kabulüne dayanan, belirsizlik ve gerilim ile yaşatılan bir mimarinin savunucusudur. Venturi'ye göre 'geçerli bir düzen karmaşık gerçekliklerin olası karşıtlıklarını barındırır.' Oysa, ayırmanın kolay bütünlüğünü savunan birinci kuşak modern mimarlar, mimariyi yaşamdan koparma riskini ortaya çıkarmışlardır. Alexander'ın çözüm önerisi yarı kafes üzerine temellenen daha karmaşık ve esnek bir sistem olmuştur. Venturi ise, düzenin kırılması yoluyla ifadenin zenginleşeceğini düşünmektedir ve tutarsızlıklardan düzen yarattığını söylediği Aalto'yu örnek vermektedir.

Mimaride belirsizliğin kullanımı, hem biçimi, hem de işlevi etkilemektedir. Modern mimari, bir işlevsel etkinlik için mimari öğelerin ayrımını ve özelleşmesini teşvik etmiştir. Ne var ki, uygulamada işlevsel presizyon, insan davranışının belirlenmezliği yüzünden imkansız hale gelmiştir. Bunu dikkate alan mimarlar ve plancılar giderek çok işlevli çevreler tasarlamaya yönelmişlerdir. Örneğin, okul tasarımında işlevsel belirsizlik meselesi Herman Hertzberger tarafından şöyle dile getirilmiştir: "yalnızca bir tek işlev için yapılan bir tasarım nesnesi, bireyi baskı altına almaktadır, çünkü o şeyin tam olarak nasıl kullanılacağını tarif etmektedir. Oysa, bir biçim değişen rollere göre koşullandırılabilir şekilde yorumlanabilir olmalıdır."³⁸³ Aldo van Eyck'in Amsterdam'daki 'Çocuk Evi' veya Le Corbusier'nin 'Venedik Hastahanesi' projelerine benzer şekilde Hertzberger, 'Centraal Beheer' çözümüyle yapıyı taşıyıcı çerçevelere indirgemıştır. A. Colquhoun'un betimlediği gibi;

"Alberti'nin yapıyı küçük bir kent ve kenti de küçük bir yapı olarak nitelemesi, yirminci yüzyılda süperbloğun ortaya çıkışıyla yeni ve tehdit edici bir anlam kazandı. İster aynı anda çok farklı kullanımları amaçlanan büyük bir taşınmaz mal, ister tek bir kullanıcısı olan büyük bir yönetsel birim olsun, süperblok çevrenin ölçeğini değiştirir.... Bu sorunun iki temel çözümü varmış gibi görünüyordu. Bir yanda süperblok biyolojik bir benzeşime dayandırılıyor ve buna göre de merkezi bir denetim altında sıradüzenli olarak düzenlenmiş kısmen bağımsız organlardan oluşuyordu. Süperbloğun tipik olarak modern bir sorun olduğunu diğer mimarlara göre daha fazla farkında olan Le Corbusier'nin yöntemi de buydu. Öte yanda bunun seçeneği olarak süperblok, herhangi bir merkezi denetimin en aza indirgendiği görece küçük parçaların kendini düzenleyen kümesi olarak ele alınmaktaydı. Alberti'nin

³⁸² Venturi, Robert, **Complexity and Contradiction In Architecture**, The Museum of Modern Art, NewYork 1998, ISBN 0-87070-282-3.

³⁸³ Drew, P., A.g.m., s. 36.

sözleri bir parça değiştirilerek, birinci yöntemin kenti bir yapıya, ikinci yöntemin ise yapıyı bir kente dönüştürdüğü söylenebilir." ³⁸⁴

Hertzberger'in geliştirdiği, kullanıcıyı çıkış alan bu esnek taşıyıcı çerçeveler, 1960'lı yıllarda Candilis, Jossic, Woods, Japon Metabolistleri, Lasdun ve Gregotti gibi III. Kuşağın diğer temsilcileri tarafından kavramsal çerçevelere dönüştürülmüştür.

4.3. Kentsel Tasarım Yaklaşımları ve Kentsel Modeller

Savaş sonrası dönemin kent mimarlığı eleştirileri, fonksiyonalizmin yapıllı çevre üzerindeki olumsuz etkileri üzerine temellenmektedir. R. Trancik bunu basitçe, 'kayıp mekan' olarak tanımlamıştır. ³⁸⁵ A. Colquhoun ise, modern mimarinin içine düştüğü bu açmazı şöyle betimler:

"II. Dünya Savaşı'ndan sonra modern mimarlığın önerdiği yapı teknolojileri üretim sahnesinde başarılı olmaya başlar başlamaz, mimarlığın hem sanat hem de ütopyanın izdüşümü olarak ülküsellığı yoklmaya başladı. Bir üretim dizgesinin ve bir toplum biçiminin önceden profilini vermek yerine, mimarlık, reel üretim sürecinin basit bir aracı oldu." ³⁸⁶

Colquhoun'a göre, bu noktada mimarlık bir öncü proje olarak, ya biçimsel gerçekleştirimin sahnesine sığınmış, ya da yöntembilime dönüşmüştür. Tasarım yöntemi de, mimarın üretim sürecinde özel bir rolü olduğunu savlayabileceği son kaleye dönüşmüştür. Bir yanda karmaşık yapı projelerinin lojistik özellikleriyle uğraşacak pek çok modelleme yöntemi gelişirken, öte yanda yöntembilim de, dizgesel çözümleme, bilgisayar teknolojisi ve davranış bilimleri alanlarının kavramlarına başvurularak kavramsallaştırılmıştır.

4.3.1. Kentsel Tasarım Yaklaşımları

Savaş sonrası dönemde modern kente yönelik eleştirel yaklaşımların çoğunun çıkış noktasını, "kent dokusunun kabalaşması ile kenti meydana getiren öğelerin boyutlarından ve soyutlanmış olmalarından kaynaklanan anlam yitimi" oluşturmaktadır. Bu süreçte gelişen kavramlar çerçevesinde, kentsel biçimi bir

³⁸⁴ Colquhoun, A., 'Centraal Beheer', A.g.e., s. 101.

³⁸⁵ Trancik, Roger, **Finding Lost Space**, Van Nostrand Reinhold, New York, 1986, (ISBN 0-442-28399-7), s. 1.

³⁸⁶ Colquhoun, A., 'Modern Mimarlık ve Tarihsel Oluş', A.g.e., s. 13-14.

bütün olarak ele alan tasarım yaklaşımlarını iki temel başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar, "kenti bir süreç olarak ele alan (sibernetik yaklaşım) ve bir biçim olarak ele alan" iki modelde temellendirilmiştir. ³⁸⁷

4.3.1.1. Kenti Bir Süreç Olarak Ele Alan Yaklaşımlar

Kenti bir süreç olarak ele alan yaklaşım veya sibernetik model, kendi içinde iki farklı düşünce grubunu barındırır. ³⁸⁸ Bu yaklaşıma göre kent, ya köktenci biçimde kentleşme karşıtı (disurbanist, İng.) düşüncelerden, ya da kentin canlılığının biyoloji ve mekanikteki artbesleme düzeneğine benzer biçimde yeteri kadar ustalıklı araya giriş teknikleriyle yeniden kazanılabileceğini savlayan düşüncelerden oluşur. ³⁸⁹

Kentleşme karşıtlarına göre kent, bütünüyle bir fiziksel yakınlığın ürünüdür. Fakat bunu yaparken fiziksel yakınlığının ve genel çevrenin görüngüsel süreksizliğinin, geçmişte ilişkilendirildiği gibi araçsallığın ötesinde bir anlamı olabileceğini de gözardı ederler. Ticaret devletin özelleşmiş alt dizgelerinin gelişmesiyle, artık insanın varolma işlevinin zorunlu sonucu olarak görülemeyecek bir insanal gereksinim fazlasının ortaya çıktığını unuturlar. Kente kaynaklık eden belirleyicilerden çoğu ortadan kalksa bile bir gereksinimi karşılayıp doyurmayı sürdürebilir. ³⁹⁰

Christopher Alexander'ın 'Kent Bir Ağaç Değildir' (A City is not a Tree) başlıklı yazısı kenti biyolojik ya da mekanik bir sistem olarak ele alan yaklaşımın bir örneği olarak düşünülebilir. ³⁹¹ Alexander, Siena, Liverpool, Kyoto gibi kentler 'doğal kentler', Levittown, Chandigarh ve İngiliz Yeni Kentleri'nin birçoğunu da 'yapay kentler' olarak nitelendirir. Bu yapay kentlerin bölgelere ayrılmış basit hiyerarşik strüktürlerinin insan yaşamının karmaşık yapısına aykırılığını vurgular ve bunların kurgusal sistemlerini 'ağaç diyagramı' ile açıklar. Gordon Cullen'ın 'kentsel peysaj' yaklaşımına yakın ifadeler kullanıyor olsa da Alexander, kenti bir ilişkiler

³⁸⁷ Colquhoun, A., 'Süperblok', A.g.e., s. 88.

³⁸⁸ Sibernetik terimi (ya da kibernetik) Türkçe 'Güdümlü bilimi' anlamına gelmektedir. (Bkz. **Türkçe Sözlük**, TDK, no: 549/1, Ankara, 1988, s. 1305)

³⁸⁹ Colquhoun, A., A.g.e., s. 88.

³⁹⁰ Colquhoun, A., A.g.e., s. 94.

³⁹¹ Alexander, C., A.g.m., 1965.

sistemi olarak ele alır ve onun biçimini etkileyen temel ilkeleri soyut ilişkiler düzleminde araştırır ve matematiksel olarak modellemeye çalışır. Alexander'ın geliştirdiği bu ikinci türden sibernetik modelin zayıflığı ise benzeri biçimde, kentsel deneyime görüngüsel düzeyde pek önem vermemesinde yatar.³⁹²

4.3.1.2. Kenti Bir Biçim Olarak Ele Alan Yaklaşım

Kenti bir biçim olarak ele alan yaklaşımın temel özelliği, görsel ve algısal temellere dayanması ve biçimsel analiz yoluyla toplanan verileri tasarıma uygulamasıdır. Bu yaklaşım biçimi de kendi içinde iki farklı düşünce grubunu barındırır. Bunlardan ilkinin, temel psikolojik yasalardan hareket ederek kullanıcı bakış açısından kentsel biçime yaklaşan, ikincisini ise, klasik mimarının dizimlenişini ve temel yapı taşlarını kullanarak araçlar yerine sonuçlardan hareket edenler oluşturur.

Gestalt psikolojisinin bulgularını tasarım yöntemine uygulamaya çalışan birinci grubun önde gelen temsilci Kevin Lynch, 'Kentin Görüngüsü' adlı kitabında bu bulguları kent biçiminin sorunlarına uygulamaya ve bir dizi somut kurallar koymaya çalışır.³⁹³ Lynch, Ortaçağ kenti, Rönesans kenti ve Modern kent gibi farklılaşan kentsel oluşumları tek elden değerlendirecek bir soyut yaklaşım geliştirirken, morfolojik oluşumları ve tarihsel çerçevede onların farklılıklarını ortaya koymakta yetersiz kalır. Psikolojik sorunlarla kısıtlanan Lynch'in dizgesel yaklaşımı, modern kente özgü nitelikleri ayırtırmakta yetersiz olsa da, kenti görüngüsel değerlendirmesine dayandığı için sibernetik modele göre tasarıma yönelik daha somut veriler sunar.

Kenti bir biçim olarak ele alan yaklaşımların ikincisi, 'Yeni Rasyonalistler' olarak adlandırılan, Rossi, Krier ve Bofill'in temsil ettiği gruptur.³⁹⁴ Klasik mimarının estetik değerleri ile modern mimarının uzlaştırılabileceğini ilk kez dile getiren Colin Rowe

³⁹² Colquhoun, A., A.g.e., s. 94. "Alexander'ın modeli, varsayılan bir Rönesans öncesi ya da doğal kente gizlice gönderme yapar ve modern Batı toplumunda bu imgenin elde edilmesi için bir soyut yöntemi zekice önerir. Dahası, sibernetik modelin temeli olan değişim, çelişkilerin zorunlu sonucu gibi değil, izin verilen birşey olarak görülür ve rastlantısal olan değişimlerle güdülenmiş değişimler arasında hiçbir ayırım yapılmaz. Değişimin en fazla olabilirliğe (artbesleme yoluyla) ve en az anlamlılığa (çok az güdülenme kalması nedeniyle) ulaştığı bir tür millenium varsayılmaktadır sanki."

³⁹³ Lynch, Kevin, *The Image of The City*, MIT Press, Cambridge 1996, ISBN 0-262-62046-4.

³⁹⁴ Broadbent, G., A.g.e., s. 157.

da bu gruba dahildir. ³⁹⁵ Bu grubun yaklaşımını işlevsel ve süreçsel yaklaşımlardan ayıran temel fark, araçlar yerine sonuçlardan yola çıkmasıdır. Daha çok kentlerin fiziksel dokularını değerlendirmekte, bunu yaparken de çözümlenen bileşenleri yapısal biçimin temel tiplerine ayırmaktadırlar.

Örneğin, 'Rasyonel' bir kentsel tasarımın ölçütlerini belirlemek amacıyla kentsel mekanı, tipolojik ve morfolojik niteliklerine göre tasnif eden Krier, bloklar, sokaklar ve meydanlar gibi temel biçim elemanlarının yapısını incelemiştir. Tarihsel modellerden esinlenen bu tümdengelimci yaklaşım, tekil binalar yerine kamusal açık alanların düzenlenmesi ile ilgilenen dayatmacı bir tavır ortaya koymaktadır. Bu grubun diğer bir temsilcisi olan Rossi ise, 'işleve karşı kayıtsızlık' olarak tanımladığı, mimari ürünün simgesel anlam ifade etme yeteneği üzerinde durmaktadır. 'Kent'in Mimari'si' adlı kitabında Rossi, modern planlamanın sayılara ve istatistiklere indirgediği kentin, aslında zaman içinde estetik motivasyonla kolektif çabanın birlikteliği sonucunda inşa edilen bir dünya, insan elinden çıkmış bir yapıt olduğunu hatırlatır ve kolektif belleğe gönderme yaparak 'tip' kavramını öne sürer. ³⁹⁶ İlk bakışta görünür bir gerçekliğe sahip olan bu yaklaşım, modern kentte yapı olmayışını eleştirir ve tarihsel kente dayandırılan bir seçenek sunar. ³⁹⁷

Savaş sonrası dönemde, fonksiyonalizmin modern kentleri saran katı egemenliğine karşı eleştirel bakışlar olarak gelişen bu kuramsal ve analitik yaklaşımlar içinde, kenti bir biçim olarak ele alan yaklaşım tasarıma uygulanabilirlik açısından en somut görünüme sahip olanıdır. Bu grupta toplanan yaklaşımlar, genelde kentlerin fiziksel biçimlerinin tasarım ölçütlerinin saptanması üzerine yoğunlaşmasına karşın, mimaride 1960'lı yıllara damgasını vuran modernist bütüncül yaklaşımları açıklamada yetersiz kalırlar. Böyle bir analizin yapılabilmesi için R. Trancik'in çalışmaları istenen çerçeveyi sunar.

³⁹⁵ Rossi, Aldo, **The Architecture of the City**, 10. basım, Oppositions Books, MIT Press, The MIT Press, Cambridge, ABD 1999, ISBN 0-262-68043-2.

Krier, Rob, **Stadttraum: Theorie und Praxis**, Karl Krämer Verlag, Stuttgart 1975, ISBN 3-7828-1427-4.

Rowe, Colin; Koetter, Fred, **Collage City**, MIT Press, Cambridge, ABD 1975, ISBN 0-262-68042-4.

³⁹⁶ Korkmaz, Tansel, 'Mimari Stiller: Kent mimarlığı', **XXI Mimarlık Kültürü Dergisi**, 10-2001, s. 144. "Rossi, tip kavramını 'kalıcı ve karmaşık bir şey olarak formadan önce gelen ve onu oluşturan mantıki bir prensip' olarak tanımlamaktadır. Bu anlamıyla tip, modern proto-tip'den ayrılmaktadır. Model, olduğu gibi kopyalanacak bir nesnedir. Oysa tip, kopya edilebilir bir imge değildir."

³⁹⁷ Colquhoun, A., A.g.e., s. 95.

4.3.2. Bütüncül Kentsel Tasarım Yaklaşımı

Trancik, bütüncül bir tasarım yöntemi oluşturma doğrultusunda, modern kentin evriminin araştırılması ve tarihsel öncüllerin analizine dayanarak, kentsel tasarım kuramında şu üç yaklaşımın tanımlanabileceğini öne sürmüştür: "**1. Şekil-zemin kuramı; 2. Bağlantı kuramı; 3. Yer kuramı**". Trancik'e göre, önemli farklılıklar gösteren bu yaklaşımlar, birarada ele alındığında, bütüncül bir kentsel tasarım adına olası stratejiler sağlar. ³⁹⁸ (şekil 4.3-1)

4.3.2.1. Şekil-Zemin Kuramı

Şekil-zemin kuramı (Figure-Ground Theory, ing.), dolu kütle (şekil) olarak binaların açık boşluklara (zemin) oranla nispi arazi kullanımının irdelenmesi üzerine temellenmiştir. Mekansal tasarımda şekil-zemin yaklaşımı, basit anlamda, doluluk ve boşlukların düzenlenmesini hedefler. Her kentsel çevrenin bir boşluk doluluk örüntüsü mevcuttur. Şekil-zemin yaklaşımı, biçime eklemeler ve çıkarmalar yaparak veya bu örüntünün fiziksel geometrisini değiştirmek yoluyla bu ilişkileri yönlendirme çabasıdır. Böyle bir girişimin amacı, her biri kendi içinde tanımlı, ancak birbiriyle eksenel ilişkiler içeren bir düzene sahip farklı boyutlardaki mekanların arasında bir hiyerarşi kurmak yoluyla, bir kent veya kentsel bölge içindeki kentsel mekanlar sistemini anlaşılır kılmaktır. Bu kentsel örüntü, sıklıkla 'doku' olarak ifade edilen, başlıca bir boşluk ve doluluklar düzlemi tarafından meydana getirilir ve onun nesnesi olan binalar ve boşluklara ayrılır. ³⁹⁹

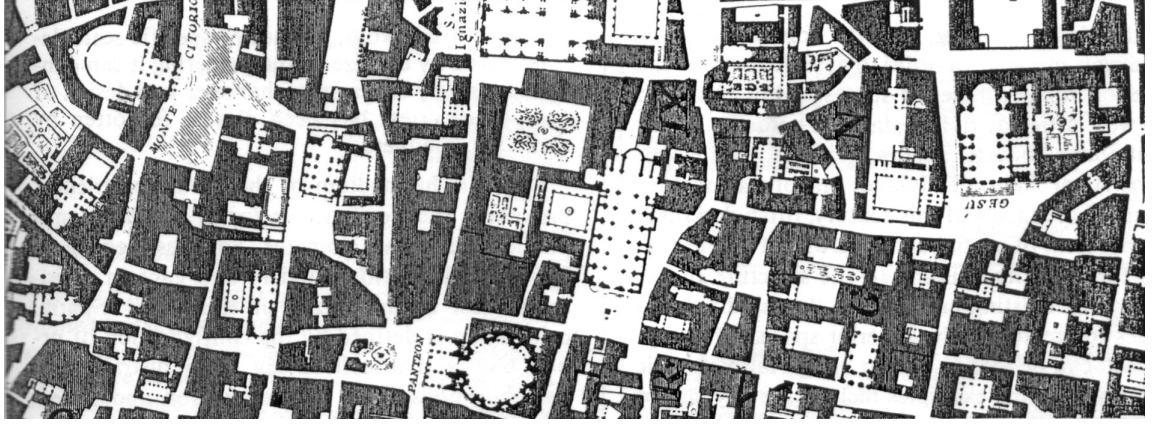
Şekil-zemin analizi, kentlerin mekansal yapılarındaki sorunların ötesinde, kentsel doku ve sistemlerin tanımlanmasında etkili bir araç görevi görür. Ancak, plan düzleminde kalan bu iki boyutlu gösterim, bir mekanın durağan ve iki boyutlu algılanmasına neden olabilir.

4.3.2.2. Bağlantı Kuramı

Bağlantı Kuramı (Linkage Theory, ing.), boşluk ve doluluk örüntüleri üzerine temellenen şekil-zemin kuramı'nın tersine, bir öğeyi diğerine bağlayan çizgisel

³⁹⁸ Trancik, Roger, 'Three Theories of Urban Spatial Design', A.g.e., s. 97.

³⁹⁹ von Meiss, Pierre, **Elements of Architecture**, Van Nostrand Reinhold, NewYork 1990 (ISBN 0-442-31151), s.22

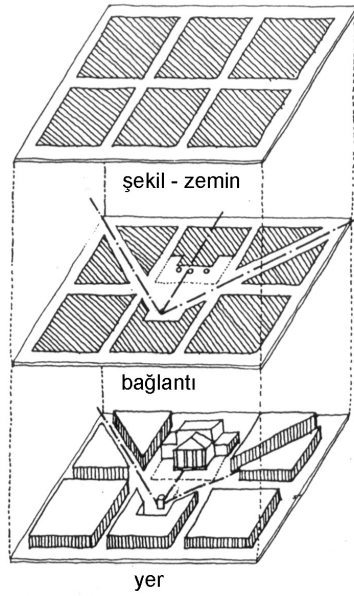

Şekil 4.2-3a

Giambattista Nolli'nin Roma Haritası, 1748.
(Trancik: 1986, s.99), (üstte)

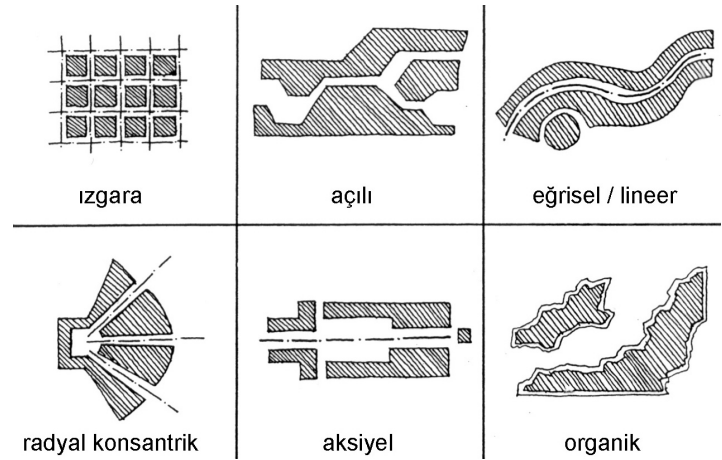
Şekil 4.2-3b

Üç Kentsel Kuramın Şematik Diyagramı. (Trancik: 1986, s.98), (solda)

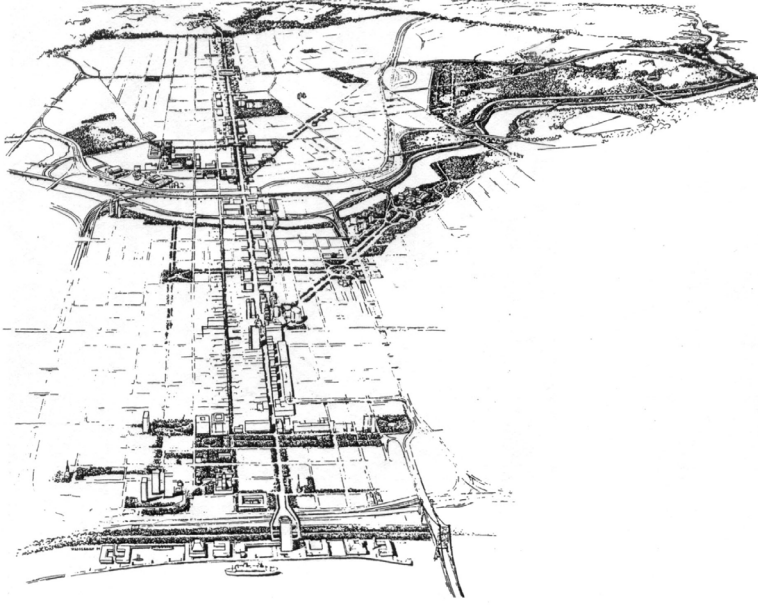
Şekil 4.2-3c

'Doluluk – boşluk' un 6 tipik modeli.
(Trancik: 1986, s.101), (sağda)

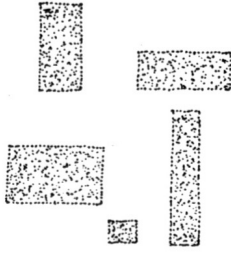

Şekil 4.3-1

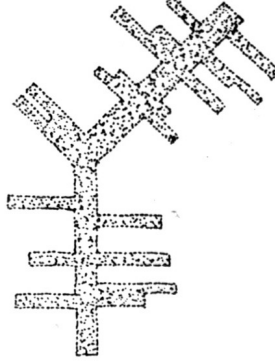
Ed Bacon. Philadelphia
Kentmerkezi gelişme planı. 1964.
(Trancik: 1986, s.107), (solda)

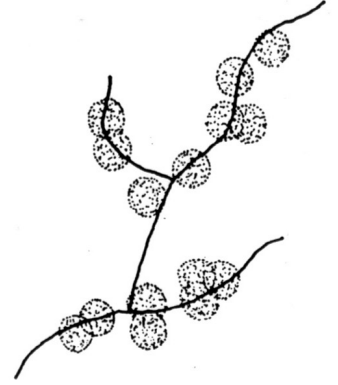
kompozisyonel biçim

mega biçim

grup biçim

Şekil 4.3-2

Fumihiko Maki. Uzamsal Bağlantı'nın 3 modeli.
(Trancik: 1986, s.107), (üstte)

Şekil 4.3-3

Japon Kasabası Caddesi.
(Maki: 1964, s. 11), (solda)

ilişkilerden türemiştir. Sokaklar, yaya yolları, lineer açık mekanlar gibi kentin bölümlerini birbirine fiziksel olarak bağlayan ögeler bu çizgileri meydana getirir. Tasarımcı açısından bu, bir mekansal düzenlemeyi kurmak adına, bir bağlantılar sistemi ya da bir ağ sistemi teşkil etmek anlamına gelmektedir. Burada vurgulanan, şekil-zemin kuramında olduğu gibi bir mekansal şema değil, dolaşım şemasıdır, dolaşım sistemleri ve altyapının etkinliği tanımlanmış dış mekan örüntülerinden önceliklidir. Bu bağlamda, bağlantı kuramı, kentsel yapının anlaşılmasında önemli bir rol oynar.

Tanınmış kitabı, 'Kolektif Biçim Üzerine İncelemeler'de (Investigations on Collective Form) bütüncül kent mekanlarının yaratılmasındaki ana etkenleri irdeleyen Fumihiko Maki, 'bağlantı'yı kentsel dış mekanın en önemli karakteristik ögesi olarak tanımlamıştır. ⁴⁰⁰ Maki, bu bağlamda kentsel mekanı tanımlayan üç farklı biçimsel tipten söz etmektedir. Bunlar; '**kompozisyonel biçim**' (kompozisyonel yaklaşım), '**mega-biçim**' (yapısal yaklaşım), '**grup biçim**' dir (ardışık düzen yaklaşımı).

Maki'ye göre, 'kompozisyonel biçim' iki boyutlu bir plan içinde, soyut örüntüler halinde düzenlenen bağımsız binalardan meydana gelir. Buradaki bağlantı dolaylı olarak hissedilir ve serbest konumlu nesnelerin biçim ve yerleşme düzeninin sonucunda elde edilen karşılıklı gerilim önem kazanır. Bağlantı ögeleri durağan ve biçimsel yapıdadır. Le Corbusier'nin Chandigar Hükümet Merkezi ile yeni Costa'nın Brasilia kenti, Maki'nin kompozisyonel biçime verdiği iki örnektir. ⁴⁰¹

Maki'nin bağlantı kuramının ikinci biçimsel tipi, bileşenlerin ucu açık ve iç bağlantılı bir hiyerarşik düzende, kendinden daha büyük bir çerçeveye ile bütünleştirildiği 'mega-biçim'dir. Mega-biçim'de bağlantıya, bir yapı oluşturacak şekilde fiziksel biçim kazandırılır.

Sıkışık yapısıyla mega-biçim, geniş ve kapalı iç mekanlar yaratırken biçimsel olarak tanımlanmış bir dış çevreye sahiptir, ancak, bu yapı dış mekana karşı kayıtsızdır. Fiziksel bağlama sırtını dönmüş görünen mega-biçim, insan ölçeğine bakmaksızın çok büyük bir iç mekan oluşturarak kendi iç ortamını yaratır.

⁴⁰⁰ Maki, Fumihiko, **Investigations in Collective Form**, Washington University School of Architecture, ABD 1964.

⁴⁰¹ Maki, F., A.g.e., s. 6.

'Grup biçim', Maki'nin bağlantı kuramının üçüncü biçimsel tipidir. Ortak açık mekanlardan oluşan bir hat üzerinde eklenilen ögelerin zaman içinde meydana getirdikleri birikimin sonucudur. Grup biçimde bağlantı, organik ve üretken bir yapının bir parçası olarak doğal bir evrimle oluşmuştur. Malzeme tutarlılığı, topoğrafyaya karşı akıllı ve çarpıcı bir tavır, insan ölçeğine duyarlılık ve binalar, duvarlar, geçitler gibi ögeler tarafından tanımlanan ardışık mekanlar, grup biçimin önde gelen diğer nitelikleri arasında sayılabilir.

Maki grup biçimi, tekil evlerin, iki katlı evlerin sokak cephelerinin meydana getirdiği sıkışık ve mütemadi bir köy cephesi tarafından büyükçe bir dokuya bağlandığı ve özel aile yaşamının topluluğun ortak yaşamıyla buluştuğu Yunan köyleri ve Japon tarımsal köylerine ait görüntülerle örneklemektedir. Bu tip örgütlenmede, konut birimleri köy biçimini oluştururken, aynı zamanda köy de konuta biçim vermektedir. Tekil binalar, temel yapı bozulmaksızın, eklenebilmekte veya çıkartılabilmektedir.

Söz konusu üç biçimsel tipte de Maki, tasarımda bağlantı unsurunu, binaların ve mekanların bir sistem içinde düzenlenmesinde belirleyici öge olarak kullanmıştır. Maki'nin bu önemli çalışmasından çıkan diğer bir sonuç da, kamusal mekan kompozisyonunun, tek tek mekanlar ya da binalar tasarlanmadan önce bir bütün halinde oluşturulmasıdır. Maki'nin 'bağlantı kuramı' özellikle 1960'lı yılların tasarım düşüncesine bir hayli hakim olmuştur.

4.3.2.3. Yer Kuramı

Yer kuramı (Place Theory, İng.), şekil-zemin ve bağlantı kuramlarının bir adım ötesine giderek, tasarıma insan ihtiyaçları ile tarihsel, kültürel ve doğal değerleri de katar. Yer kuramının temsilcileri, özgün biçimler ile yere özgü detayları bağdaştırarak fiziki mekanı zenginleştirmeyi amaçlamaktadırlar. Bu tavır, özellikle tarih ve zaman ögelerini katarak yeni tasarım ile mevcut koşullar arasındaki uyumu güçlendirmeyi hedefler. Yer kuramında, tarihsel, kültürel ve toplumsal değerler, kullanıcıların görsel algılamaları ve bireyin yakın kamusal çevresi üzerindeki denetimi, önceki boşluk-doluluk ve bağlantı ilkeleri kadar önemlidir. Bu yaklaşım ile, sınırlanmış ve fiziksel olarak bağlayıcı olan mekan, toplumsal ve yöresel değerlerden kaynaklanan bütünsel bir anlam kazanır.

Yer kuramını mekan kavramından ayıran diğer bir nokta, mekanın fiziksel özelliklere dayanan kategorilerle tanımlanabilmesi, yerin ise çevresiyle anlam kazanarak farklı yorumlara açık olması ve bu nedenle de hiyerarşik bir sınıflamaya sokulamamasıdır.

Yer kuramı, tasarımcıların çevresel kimliğe ve yer hissine duyarlı bir tavır geliştirmelerini amaçlamaktadır. Bu kuramın önde gelen sözcülerinden Norberg-Schulz'a göre;

"Bir yer, özgün karaktere sahip bir mekandır. Antik dönemden bu yana 'Genius Loci' ya da 'yerin ruhu', insanoğlunun günlük yaşamda karşı karşıya geldiği ve anlamına vardığı somut bir gerçeklik olarak bilinmektedir. Mimarın işlevi, yerin ruhunu görselleştirmek, mimarın işlevi ise insanoğlunun barınmasını sağlayacak anlamlı yerler yaratmaktır." ⁴⁰²

Bu nedenle, kentsel tasarım, yalnızca mekan oluşturma düşüncesiyle biçimlemeyle sınırlandırılmamalı, özgün yerler yaratmak için çevrenin tüm bileşenlerinin (toplumsal bileşenler de dahil) sentezini amaçlamalıdır. Burada tasarımcının ana hedefi, fiziksel ve kültürel değerler ile çağdaş kullanıcıların gereksinimleri ve erekleri arasındaki ideal uyumun sağlanması olmalıdır. Çoğunlukla en başarılı tasarımlar, radikal değişimler öneren yaklaşımlar yerine sosyal ve fiziksel düzenlere minimum müdahale eden yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Yer karakteristik özelliklerini araştıran ve çözümlemeyi hedefleyen bu ekolojik tasarım yaklaşımı, modernizmin birinci aşamasında ortaya çıkan uluslararasılığa tamamen karşıt bir kutupta yer almaktadır. ⁴⁰³

Ancak, bu düşüncelerle tasarlanan birçok yeni kent ve banliyö yerleşmesi, sosyal, kültürel ya da fiziki çevreye duyarlı bir yer kavramı ortaya koymakta büyük ölçüde başarısız olmuşlardır. 1960'lı yılların bu yeni yerleşmelerinde, semboller ve geçmişin izlerinin, farklı katmanların içiçe geçtiği zamansal sürekliliğin eksikliği ve hatta çoğu örnekte en temel arazi koşullarının bile göz ardı edildiği dikkat çekicidir. Ortaya çıkan diğer bir sorun ise, en ufak detayına kadar planlanmış bu yerleşmelerin, zaman içinde değişen ihtiyaçlara veya bireysel değişikliklere imkan tanınamamasıdır. Gereğinden çok planlama ve gereğinden

⁴⁰² Norberg-Schulz, C., **The Concept of Dwelling**, Electa/Rizzoli, New York 1985, (ISBN 0-8478-0590-5), s. 5.

⁴⁰³ Trancik, R., A.g.e., s. 114.

çok bölgeleme yapılmış ve insani boyutta yerellik ve sosyal içerik yeterince ele alınmamıştır.

Kentin kendine özgün oluşumunu, yerelliği vurgulayan Schulz, kentin biçimini oluşturan bileşenleri niteliklerine göre üç başlıkta sınıflandırmıştır. Bunlar yerin, "topolojik, morfolojik ve tipolojik" özellikleridir. Schulz'a göre, topoloji "topografik yapı, mekansal yapı ve yerleşme dokusu" bileşenlerinin analizini, morfoloji "yapılı çevrenin somut tasarım terimleriyle ifadelendirildiği bir aşamayı ifade eder. Schulz için tip, güçlü bir imge olarak akılda kalan bir mekan ya da bir bina örneğiyle ilgili kavramsal bir çağrışımdır. Tipoloji, çevrenin, işlevsel aktiviteler de dahil olmak üzere mekansal bütünlüğünün analiziyle belirlenen bir kavramdır.

5. BÖLÜM: Kitlesele Üniversite ve Kampüs Tasarımı

5.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Üniversite Tasarımı

5.1.1. Kitlesele Üniversite ve Amerikan Üniversite Tasarımı

Üniversite tasarımı denildiğinde ABD ile başlanması çok doğaldır. Burada iki önemli noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Birincisi, son iki yüzyılda hiçbir başka ülke bu kadar fazla sayıda yükseköğretim kurumu meydana getirmemiştir. İkincisi ise, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD akademik konularda dünya öncülüğünü üstlenmiştir. Bununla birlikte, Amerikan kampüs üniversitesi de yine bu dönemde, tüm dünya ülkeleri için bir mimari model oluşturmuştur.

ABD, 1993 rakamlarıyla 3,000'den fazla yüksek öğretim kurumuna sahiptir. ⁴⁰⁴ Amerikan yüksek öğretim kurumları, isimlendirme, nitelik ve derecelendirme konularında geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Bu yapı, ancak tarihsel gelişim süreci irdelendiğinde bir bütün olarak kavranabilmektedir. İlk Amerikan üniversitelerinin kökeni, Kolonyel dönemde kurulan Püriten kilise okullarına dayandırılmaktadır. ⁴⁰⁵ Bu okullar, İngiliz kolejlerini model alarak kurulmuşlardır. (Bkz. Bölüm 1.2.5.) Wolfgang Rath, "sıkı bir dinsel yapıya sahip bu okulların, öğrenciyi pratik hayata hazırlamak ve dolayısıyla sivil toplumu biçimlendirmek amacıyla 'birlikte yaşama ve öğrenme' modelini benimsediklerini" belirtmektedir. Yazara göre, Aydınlanma'nın etkisiyle 'laiklik' ve 'liberalleşme' kavramları Amerikan Üniversitesine girmiş ve eğitimin klasik Avrupa formasyonuna uyumu gerçekleşmiştir. ⁴⁰⁶ Birçok yeni kolejin ve büyük özel üniversitelerin kurulması bu döneme rastlamaktadır.

Diğer taraftan, araştırma, lisansüstü çalışmalar ağırlıklı modeli 19. yüzyılda Almanya'dan ithal eden Amerikan yüksek öğretim kurumu, üniversite kimliğine bu sayede tam olarak kavuşmuştur. (Bkz. Bölüm 1.2.5.) Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi bunun ilk örneğini oluşturmaktadır. Yine 19. yüzyılda, devlet tarafından kurulan büyük 'Land Grant' kampüsleri, ABD'de gittikçe artan teknik

⁴⁰⁴ Muthesius, S., 'USA: Campus vs. College', A.g.e., s. 12.

⁴⁰⁵ Rath, Wolfgang, 'Vereinigte Staaten von Amerika', *Hochschulplanung*, H. Linde, Band 1, s. 70-79.

⁴⁰⁶ Rath, Wolfgang, A.g.e., s. 70-79.

eğitim ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır. Ancak, her yerde olduğu gibi teknik eğitim ile diğer alanlar arasında bir ikilem doğmuştur ve bu tartışma, teknik eğitimin sosyal ve akademik katmanlarda alt kademede yer almasıyla son bulmuştur. ⁴⁰⁷

W. Rath, Land Grant Üniversitelerini, Fransız Devrimi ve Batı Dünyası'nı saran özgürlük mücadelesinin dolaylı sonucu olarak göstermektedir. ⁴⁰⁸ Bunun nedeni, Amerika'da artık eğitimin bir sivil hak olarak görülmeye ve devletin yüksek öğretimde ağırlığını koymaya başlamasıdır. 1862 tarihli 'The Morrill Land Grant Act' olarak bilinen yasayla, her eyalette en az bir devlet üniversitesi kurulması için arazi tahsis edilmiştir. ABD'de geleneksel elitist kolej eğitimine karşı, pragmatik eğitim anlayışının Land Grant üniversiteleriyle kurumsallaştığı söylemek yanlış olmayacaktır.

Land Grant kampüsleri, eyalet içindeki konumları itibariyle kentlerden bağımsız, kendi kendine yeten yerleşme adaları görünümüne sahiptirler. Bunlar, günümüz bölge üniversitelerinin ilk örneklerini oluşturmaktadır. Yer seçimi, gerekli arazi boyutunun ve özelliklerinin önceden belirlenmesi, kampüs binalarının belirli bir öngörü dahilinde ve büyümeye elverecek şekilde organizasyonu kavramları kentsel planlama boyutunda Land Grant üniversiteleriyle yerleşmiştir.

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarından itibaren gerçek bir büyüme sürecine giren Amerikan kampüs üniversitesi, Beaux-Arts Hareketi'nin de etkisiyle bütünüyle bağımsız bir yerleşme modeli halini almıştır. Bu yaklaşım biçimiyle Amerikan kampüsü, 'City Beautiful' kentsel planlama hareketiyle de örneklendiği gibi, kentsel planlama modellerinin bir uygulama veya diğer bir deyişle, deney alanına dönüşmüştür. 20. yüzyılda, modernizmin etkisiyle Amerikan kampüsleri, tıpkı modern kentlerde olduğu gibi işlevsel şemalara dönüşmüşlerdir. Ancak, Amerikan pragmatik kampüs çözümleri, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, model oldukları Avrupa örneklerinin bütünsel çözümlerinden önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

⁴⁰⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 13.

⁴⁰⁸ Rath, Wolfgang, A.g.e., s. 70-79.

Bu yapının anlaşılabilmesi için öncelikle, 20. yüzyılda Amerikan yüksek öğretim kurumlarının yapılanmasında önemli bir role sahip olan, üniversite ve kolej arasındaki etkileşime bakmak gerekmektedir. Takip eden bölümde değineceğimiz, büyüyen kampüs üniversiteleri ile geleneksel kolejler arasındaki bu etkileşim, ABD'de eğitimde nitelik, büyüklük ve bütünlük tartışmalarına paralel, bu kurumların mimari düzenlemelerinin de altyapısını oluşturmaktadır.

5.1.1.1. Liberal Kolejden Çoklu Üniversiteye Geçiş ve Öğrenci Yurtları

ABD'de, 20. yüzyılın başlarından itibaren kampüs üniversiteleri, yüksek öğretimin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayacak bir araç olarak büyürken, kolejler, bir anlamda bunlara karşı bir reaksiyon olarak, kaliteli eğitimi amaçlayan kurumlar şeklinde yeniden yapılanmışlardır. Aslında, 'Liberal Sanatlar Koleji' (Liberal Arts College) kavramı Orta Çağ'ın ilk üniversitelerinin mirasıdır. ⁴⁰⁹ 'Liberal eğitim' kavramı, akademik yaşamın teknik eğitim dışı faaliyetlerini karakterize etmektedir. ⁴¹⁰ Eğitimde nitelik kavramı, bireysel ilişkilerin güçlendirilmesine paralel olarak bu kurumların küçük olmasını gerektirmektedir.

20. yüzyılın ilk yarısında, Amerikan kolej kurumunun iki ana ekseninde geliştiğini görmekteyiz. Birincisi, özellikle Amerika'nın doğu sahilindeki Swarthmore ve Bryn Mawr gibi küçük kalmayı başaran nitelikli kurumlardır. İkinci gelişme ise, Princeton, Yale ve Harvard gibi bazı eski üniversitelerin bünyesinde alt birimler oluşturacak şekilde organize olan kolejlerdir. ⁴¹¹

ABD'de, İngiltere'de olduğu gibi, 'üniversite' akademik eğitim ve araştırma işlevini vurgularken, 'kolej' bütün bunların dışında öğrenci yaşamına sunulan diğer unsurlar ile öne çıkmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde liberal eğitime artan ilgi, kitlesel eğitim veren yeni üniversitelerde kolej değerlerinin yitirilmesi endişeleriyle birleşerek, çok sayıda farklı disiplinlerden

⁴⁰⁹ 'Liberal Sanatlar' adı çoğu kişiye çelişkili gelebilmektedir. Orta Çağ'ın ilk üniversitelerinden kaynaklanan 'sanatlar' terimi yakın zamanda 'humanities' (insani bilimler) olarak değiştirilmiştir. Buna 'sosyal bilimler'in veya 'doğa bilimleri'nin ne ölçüde dahil edileceği halen tartışlagelen bir konudur.

⁴¹⁰ 19. yüzyıldan günümüze yüklendiği anlamlar itibarıyla esaslı bir değişime uğrayan bu kavram aynı zamanda, 'öğrenme özgürlüğü'nü (Lernfreiheit, Alm.) veya öğrenciye kendi eğitim struktürünü oluşturma sorumluluğunun verildiği seçmeli eğitim sistemini ifade etmektedir.

⁴¹¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 17.

insanların katılımıyla kitlesel üniversitenin bütünsel bir çatı altında toplanması gayretlerini ortaya çıkarmıştır. Eğitim felsefecileri, idareciler, psikologlar, mimarlar bunlardan bazılarıdır. Amaç, gittikçe büyüyen üniversiteyi (tıpkı kolejlerde olduğu gibi) bir bütün halinde kucaklamak ve organize etmektir. ABD'de çoğunluğu 17-21 yaş arasında yeralan öğrenci kitlesi erişkin olarak kabul edilmektedir. Özellikle, 1940'lı yıllar ile 1960'lı yıllar arasında bilimsel eksene kayan öğrenci işleri servisleri, psikolog ve davranış bilimcilerinin de desteğiyle, bu öğrenci kitlesinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiş ve bunda çok başarılı olmuşlardır. ⁴¹²

Bu yeni anlayışla üniversiteler, kolejleri model alarak öğrencinin bakımını üstlenmişler ve çoğu kampüste, öğrencilerin sosyal ve rekreasyonel yaşamları için merkezde toplanan tesisler yapılmaya başlanmıştır. ⁴¹³ Anglosakson ülkelerinde üniversite tarafından yapılıp finanse edilen, ancak çoğunlukla öğrenci organizasyonları tarafından yönetilen bu tesisler genel olarak 'öğrenci birlikleri' (student union, İng.) veya 'öğrenci merkezleri' (student center, İng.) olarak adlandırılmaktadır. Savaş sonrası yıllarda kampüs merkezleri, kültürel amaçlı tesislerle zenginleştirilerek önemini artırmıştır. ⁴¹⁴

Kolejin eğitim dışı mekanları içinde en önemlilerinden biri de 'öğrenci yurtları'dır. İlk Amerikan kolejleri, model aldıkları İngiliz örneklerinde olduğu gibi, çok amaçlı binalarda öğrenci konaklamasını da sağlamışlardır. 19.yüzyılın başlarında bu işlevin ayrı binalara taşındığı görülmektedir. Örneğin, Ramée'nin Union College'inde (1812-14) ve Jefferson'ın Virginia Üniversitesi (1817) kampüsünde öğrenci yurtları ayrı binalarda, ancak diğer işlev alanları ile birlikte bütünsel kompozisyonu oluşturacak şekilde organize edilmiştir. Oysa, 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulan bölgesel amaçlı devlet kampüslerinde (Land Grant kampüsleri), öğrenci yurtlarının hemen hemen hiç bilinmediği Alman üniversite kültürünün de etkisiyle, öğrenciler (İngiliz Civics ve Redbricks Üniversitelerinde olduğu gibi), konaklama sorunlarını kendileri çözmek durumundaydı. ⁴¹⁵

⁴¹² Muthesius, S., A.g.e., s. 19.

⁴¹³ Muthesius, "1900'lerde başlayan öğrenci birlikleri ve kampüs merkezleri sosyal ve rekreasyonel öğeleri üniversitenin merkezine yerleştirmeyi amaçlamıştır" demektedir. (Bkz. Muthesius, A.g.e., s. 21)

⁴¹⁴ Muthesius, S., A.g.e., s.20.

⁴¹⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 20.

Diğer taraftan, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarından itibaren Princeton, Yale ve Harvard gibi bazı eski üniversitelerin bünyesinde alt birimler oluşturacak şekilde organize olan kolejler, öğrencilerin barınma işlevini üstlenmenin yanı sıra, onların genel formasyonuna yönelik programlar da uygulamaktaydılar. ⁴¹⁶ (**şekil 5.1-1**) Özellikle, 1930'lu yıllarda gündeme gelen reformist eğitim tartışmalarının kolej ve üniversite arasındaki uçurumu genişlettiği anlaşılmaktadır. S. Muthesius'a göre, "Öğrencinin ahlakî formasyonunu oluşturmayı hedefleyen eski kolej eğitimi, aynı zamanda elitist tavrıyla bu bireyleri sosyal hiyerarşide bir yere oturtmayı amaçlıyordu. Ancak, yeni reformist anlayışa göre bağımsız yurt binaları ve öğrenci birlikleri kampüsün yeniden bütünleştirilmesi çabalarına engel teşkil etmekteydi." Muthesius, iki dünya savaşı arasında gelişen bu tartışmaların ve formüle edilen yeni metodolojilerin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uygulamaya koyulduğunu belirtmektedir. ⁴¹⁷ Savaş sonrası Amerikan Üniversitelerinde, özellikle 1940'lı yıllar ile 1960'lı yıllar arasında gelişen öğrenci işleri servisleri sayesinde ve liberal eğitim reformu çerçevesinde öğrencilerin eğitim faaliyetlerinin yanı sıra eğitim dışı faaliyetlerini de kapsayan bir anlayışın hakim olması, kitlesel üniversiteyi bütünleştirme çabalarında önemli bir araç olmuştur.

Amerikan Üniversitelerinin hızlı büyüme sürecine girdiği 20. yüzyılın ortalarından itibaren, çıkarılan yeni kanunlarla çok sayıda öğrencinin barınma ihtiyacını karşılayacak yurtlar yapılmaya başlanmıştır. ⁴¹⁸ (**şekil 5.1-2**) 1960'lardan itibaren, özellikle prestijli üniversitelerde tanınmış mimarlar tarafından yapılan çok sayıda nitelikli yurt binası görmekteyiz. Bunlarda, ortak mekanların zenginleşmesi oldukça dikkat çekicidir. Louis Kahn'ın tasarladığı, Pennsylvania'daki Bryn Mawr Koleji Erdman Hall yurtları (1960-65) bu yaklaşımın en iyi örneklerinden biridir. (**şekil 5.1-3a/b/c**) Kahn'ın geometrik düzenlemesinde, yukarıdan ışık alan merkezî mekanlar ortak işlevlerin buluşma noktasıdır. Çok tanınmış bir diğer örnek ise, Eero Saarinen'in Yale Üniversitesi için tasarladığı Morse ve Stiles kolejleridir (1960-62). Saarinen'in yılankavi biçimli yurt binaları, eklem noktalarına yerleştirilmiş ortak mekanlarla birleşmekte ve aralarında açık avlular yaratmaktadır. (**şekil 5.1-3d/e**)

⁴¹⁶ Turner, P. V., 'The Collegiate Residential Unit', A.g.e., s. 241-245.

⁴¹⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 18-19.

⁴¹⁸ Muthesius, S., A.g.e., s. 20.

Konumuz açısından vurgulanması gereken nokta, bu deneysel nitelikteki yurt binalarının mimari planlamalarında öne çıkan birlikte yaşama ve ortak mekanların zenginleşmesi düşüncesidir. Modernist mimarlar, geçmişin kolej mimarisinde varolan bu yaklaşımı liberal eğitim reformu çerçevesinde yeniden yorumlamışlardır. Ancak, burada karşımıza büyüklük sorunu çıkmaktadır. Kolej modelinden doğan öğrenci yurtları işlevsel bakımdan küçük olmayı gerektirmektedir. Oysa artık, savaş sonrası dönemin kitlesel üniversitesinin tasarımında öğrenci yurtları, kampüslerin baskın ögesidir. (şekil 5.1-3f/g)

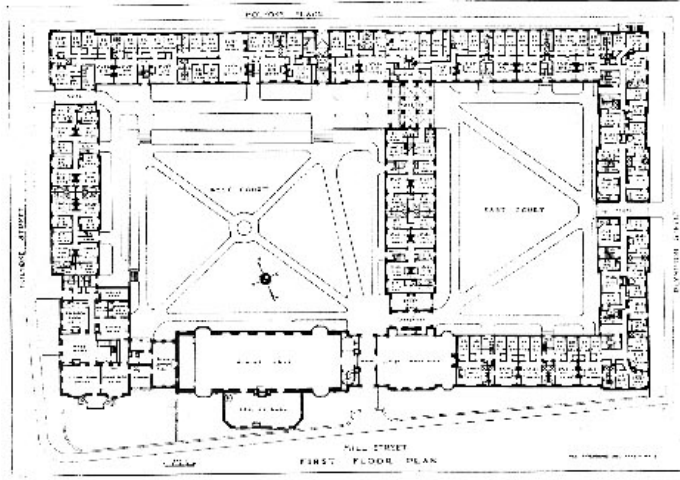
Savaş sonrası dönemde ABD'de, gerek kentsel kampüslerde, gerekse kent dışı kampüslerinde yurt binaları inanılmaz bir çeşitlilik sunmaktadır. Büyük kentlerde, yapı adaları içine sıkışan üniversitelerde yurt binalarının, birçok Avrupa örneğinde olduğu gibi, bu yapı adalarının genel biçimlenmesine uydukları ve hatta bazı yerlerde yüksek kütleler şeklinde çözümlendikleri görülmektedir. Harvard Üniversitesi için yapılan Walter Gropius'un 'Harvard Graduate Center' yurtları ve Josep Lluís Sert'in 'Peabody Terrace' yurtları bu kentsel yaklaşımı çok iyi örneklemektedir. (şekil 5.1-4/5)

Kitlesel üniversite kampüslerinde yurt binaları, artık eğitim ve araştırma binalarıyla birlikte kampüs örüntülerinin belirleyicisi durumundadır. California'da kurulan çoklu üniversite (California Eyalet Üniversitesi) buna çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Örneğin, San Diego kampüsünde, büyük bir üniversite merkezi çevresinde kümelenen, çoğunluk öğrenci konaklama birimlerinden oluşturulmuş kolejler, 'küme kolej' veya 'uydu kolej' olarak adlandırılmaktadır. Bir başka örnek ise, Santa Cruz kampüsüdür. Burada, kolejler kampüs içinde 'birlikte yaşama ve öğrenme' modeline göre bağımsızlaştırılarak birer 'akademik köy'e dönüştürülmüştür. ⁴¹⁹

Kitlesel üniversitede, geleneksel kolej yapısı model alınarak, alt birimler şeklinde düzenlenen öğrenci yurtlarının, bazı modernist kampüslerde bütünselliğe katkıda bulunan bir öge olarak tasarlandığını görürüz. Burada yurtlar, tekrara dayalı ve hatta ritmik bir plan ögesi durumundadır. New York Eyalet Üniversitesi Albany kampüsü bu düzenleme anlayışını iyi örneklemektedir. (şekil 5.1-6) Özellikle

⁴¹⁹ Kerr, Clark, 'California's New Campuses', **Architectural Record**, no.11, (November, 1964), s. 175-199.

Şekil 5.1-1 Kolej yurtları.

Şekil 5.1-1a

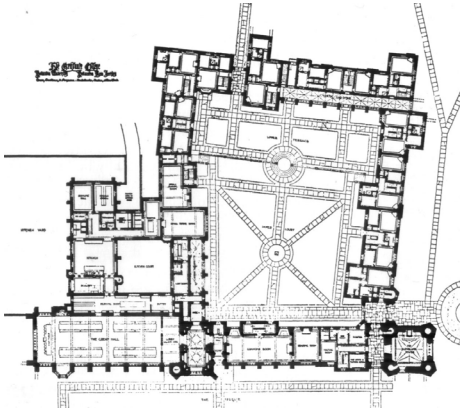
Harvard yurtları (Harvard houses). Coolidge, Shepley, Bulfinch ve Abbot, 1930. (üstte) (Turner:1990, s.243)

Şekil 5.1-1b

Harvard, Lowell House yurt binalarının planı. Coolidge, Shepley, Bulfinch ve Abbot, 1929. (solda) (Turner:1990, s.243)

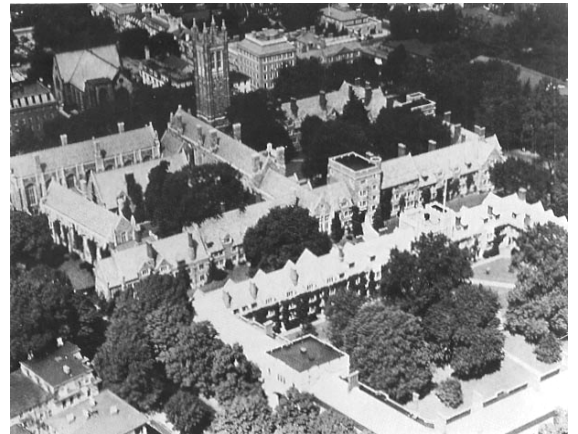
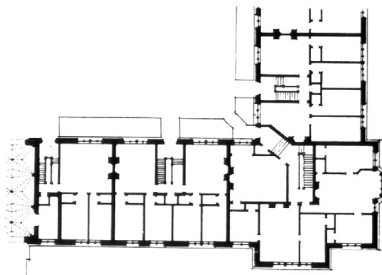
Şekil 5.1-1c

Princeton Üniversitesi'nde lisansüstü öğrenciler için yapılan kolej binası (Graduate College). Cram, Goodhue ve Ferguson, 1910. (altta) (Turner:1990, .234)

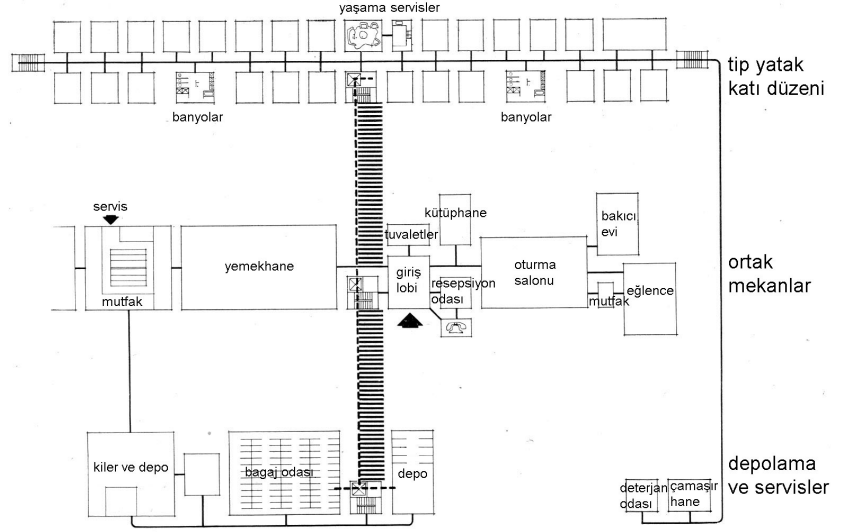

Şekil 5.1-1d

Princeton kampüsünden bir kesit. (solda) Day ve Klauder tarafından tasarlanan, lisans öğrencileri için yurt ve yemekhane binaları (1910-1916). Holder Hall, yurtbinası planından bir kesit (altta) (Turner:1990, 236/244)

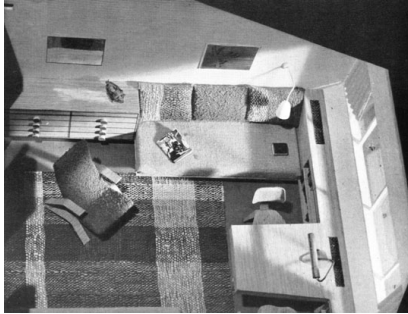

Şekil 5.1-2 Tipik çalışma imkanı yatak odası ve modernist yurt planlaması.

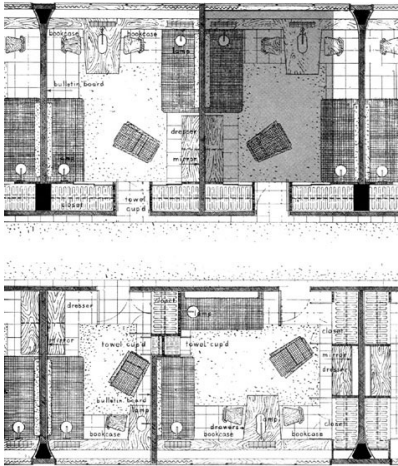
Şekil 5.1-2a

Tipik bir Amerikan yurt binasının plan şeması (Drake Üniversitesi, 1947). (sağda) (ARec, no.12, 1947, s.82)

Şekil 5.1-2b

Bir veya iki kişilik tipik yurt odası görünümü. (Üstte) (ARec, no.12, 1947, s.86)

Şekil 5.1-2c

Bir veya iki kişilik tipik yurt odası planı. (Üstte)

Bir koridor üzerine dizilen çalışma imkanı yatak odaları minimum alanda çözülmüştür.

(ARec, no.12, 1947, s.87)

Şekil 5.1-2d

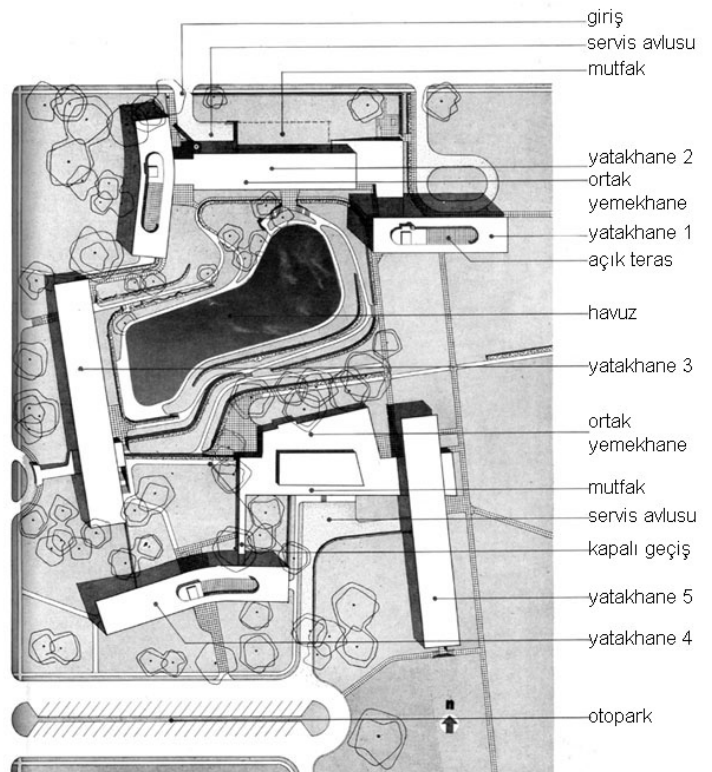
Saarinen mimarlık bürosunun tasarladığı kız öğrenci yurt grubu önerisi. (altta)

Bu şema, geleneksel kolej biçiminin modern yorumu niteliğindedir. Binalar işlevlerine göre ayrılırken, merkezi ortak mekanlar birleştirici rol üstlenmektedir. Geleneksel 'orta avlu' burada da yerini korumaktadır.

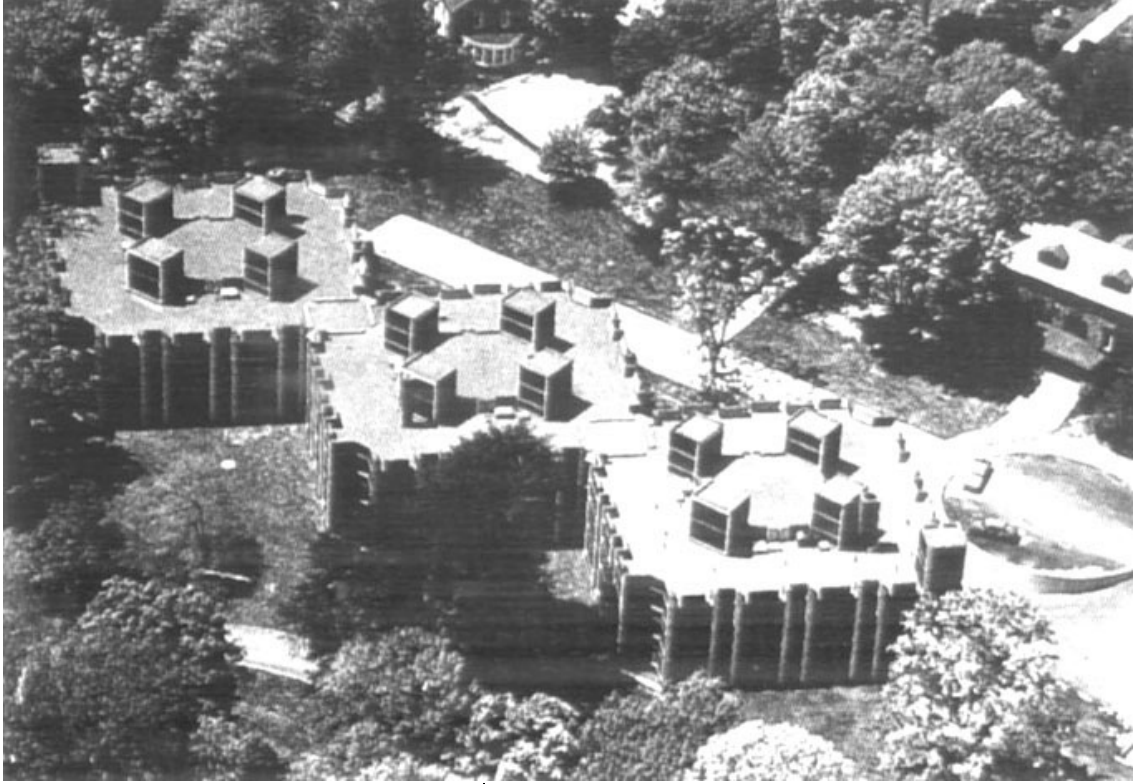
(ARec, no.12, 1947, s.83)

KIZ ÖĞRENCİ YURDU PROJESİ

Saarinen ve Ortakları

Şekil 5.1-3 Öğrenci yurtlarında merkezi mekanın bağlayıcılığı.

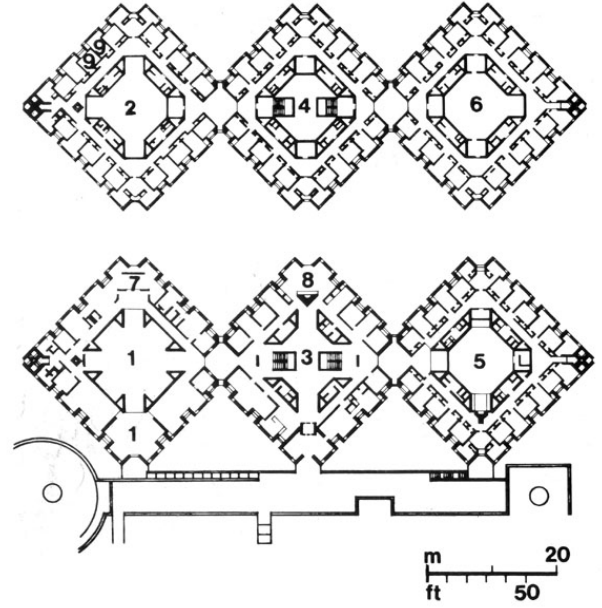
Şekil 5.1-3a

Bryn Mawr Koleji, Erdman Hall Yurtları genel görünümü. Louis Kahn (1960-65). (üstte)
(Brownlee ve De Long:1997, s.154)

Şekil 5.1-3b

Bryn Mawr Koleji, Erdman Hall Yurtları alt (üstte) ve üst kat (altta) planları. (sağda)
(Allen ve Mullins:1975, s.70)

1. Yemek salonu
2. Yemek salonu üst boşluğu
3. Giriş holü
4. Giriş holü üst boşluğu
5. Ortak mekan
6. Ortak mekan üst boşluğu
7. Mutfak
8. Sohbet mekanı
9. Çalışma imkanı yatak odaları

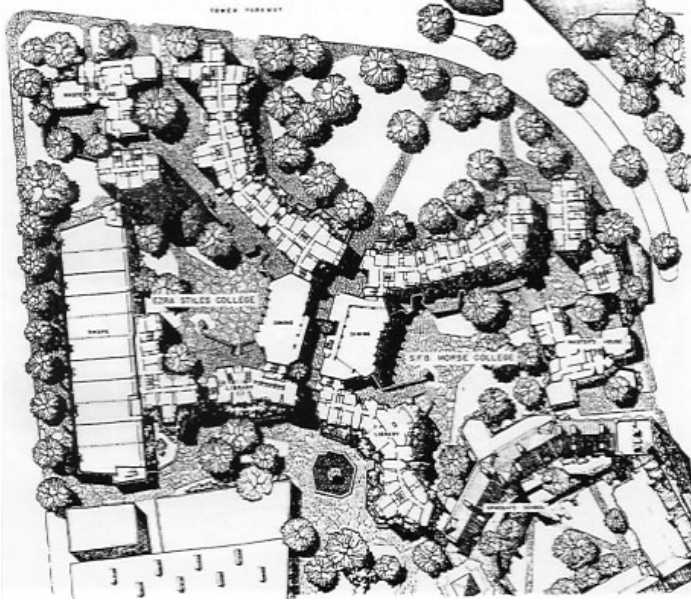
Şekil 5.1-3c

Bryn Mawr Koleji, Erdman Hall Yurtları (sağda)
(Brownlee ve De Long:1997, s.156-157)

Şekil 5.1-3d

Yale Üniversitesi, Morse ve Stiles Kolejleri.
(altta) (Turner:1990, s.299)

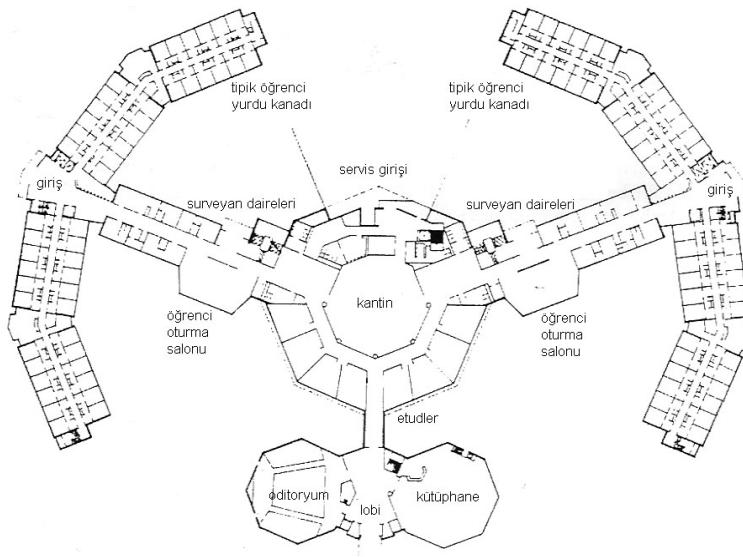
Şekil 5.1-3e

Yale Üniversitesi, Morse ve Stiles Kolejleri planı.
Eero Saarinen 1960-2. (üstte) (Turner:1990, s.298)

Şekil 5.1-3f

Michigan Eyalet Üniversitesi,
Alfred ve Mathilda Wilson Hall
öğrenci yurtları. (üstte)
R.R. Calder ve Ortakları, 1960.
(Muthesius:,2000, s.39)

Şekil 5.1-3g

Alfred ve Mathilda Wilson Hall
öğrenci yurtlarının planı. (solda)
584 kız ve 560 erkek öğrenci
kapasiteli bloklar merkezde
toplanan sosyal mekanları
sarmakta.
(Muthesius: 2000, s.39)

Şekil 5.1-4a

Harvard Üniversitesi, Graduate Center proje maketi. Walter Gropius ve TAC, 1949. (üstte) (Muthesius: 2000, s.35)

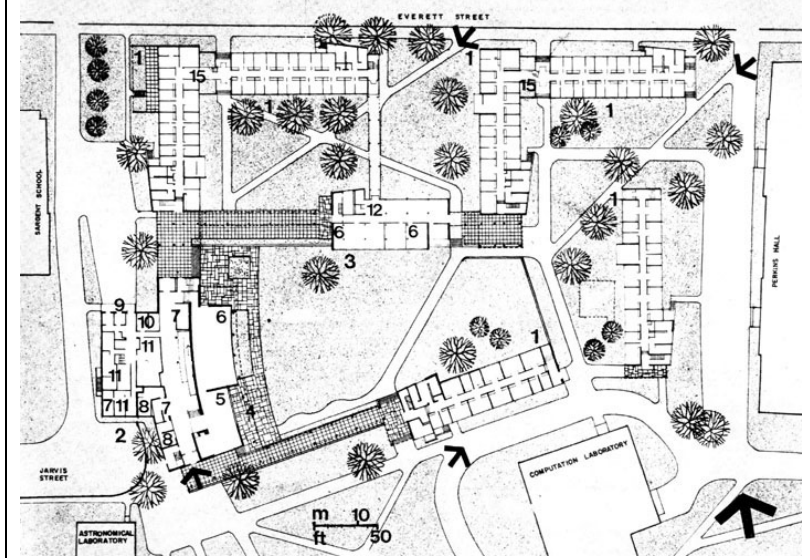
Şekil 5.1-4b

Harvard Üniversitesi, Graduate Center'in avludan görünümü. (üstte) (Turner:1990, s.268)

Şekil 5.1-4c

Harvard Üniversitesi, Graduate Center planı. (sağda) (Allen ve Mullins: 1975, s.77)

1. Yurt binaları
2. Öğrenci merkezi ve yemek salonu
3. Sosyal mekanlar
4. Teras
5. Kafeterya
6. Toplanma mekanı
7. Vestiyer
8. Tuvaletler
9. Servisler
10. Bürolar
11. Oturma mekanı
12. Sosyal mekan
13. Köprü

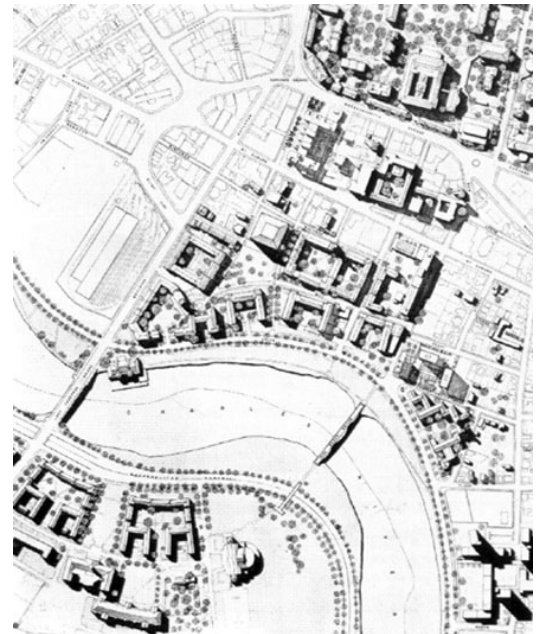

Şekil 5.1-5a

Harvard Üniversitesi, Peabody Terrace Yurtları. (altta) Josép Lluís Sert, 1964. (Allen ve Mullins: 1975, s.151)

Şekil 5.1-5b

Harvard Üniversitesi'nin kentsel karakterini gösteren vaziyet planı. (altta) (Allen ve Mullins: 1975, s.151)

1960'lı yılların ikinci yarısından sonra örneklerini gördüğümüz, Gunnar Birkerts'in Tougalloo Koleji gibi megastrüktürel çözümlerde bu anlayış daha da belirgindir.

Bilimsel araştırma ve uygulamaya dayalı ilerleme düşüncesi, 20. yüzyıl Amerikan üniversitesinde genel formasyon ve teknik eğitim işlevinin yanısıra araştırma faaliyetlerinin de ağırlık kazanmasını sağlamıştır. Üniversiteler toplumun yüksek öğretimden beklentileri bağlamında bilimsel üretim merkezleri haline gelmiştir. Özellikle, 1957 Sputnik Şoku sonrasında hız kazanan bilimsel ve teknolojik yarış ile Amerikan eğitim ve araştırma kurumlarına verilen kamusal destek önemli ölçüde artmıştır.⁴²⁰ Bu sayede, çeşitli ölçeklerdeki araştırma amaçlı binalar, artık kampüslerin sınırlarını zorlamaya başlamıştır.

5.1.1.2. 20. Yüzyılda Amerikan Kampüs Planlamasına Giren Yeni Kavramlar

Amerikan yüksek öğretiminin II. Dünya Savaşı sonrasında geçirdiği en çarpıcı değişim öğrenci sayılarında yaşanan patlamadır. Savaştan dönen gazilere verilen eğitim hakkı (G.I. Bill for Education) ve daha sonraki yıllarda, 1960'larda üniversite çağına gelen savaş sonrası çocukları (baby boom generation) yükseköğretim kurumlarında büyük bir yığılmaya neden olmuşlardır. P. V. Turner'ın aktardığı verilere göre, "1947 yılında Amerikan kolejlerindeki öğrenci sayısı iki milyonu aşmıştır. 1951 yılında bu sayı biraz durulmuş olsa da, takip eden on yılda dört milyonun üzerine çıkmıştır." Bunda yüksek öğretime olan talep artışının da büyük rolü vardır. 1951'de % 24 olan bu oran 1961'de % 37'e ulaşmıştır. Bu durum eğitimcileri ve kolej planlamacılarını geleceğe dönük planlar yapmaya mecbur etmiştir. 1962 yılında, yaklaşık 2.000 yüksek öğretim kurumu genişleme planları yapmaya başlamış ve 200 yeni kampüs inşa edilmeye başlanmıştır.⁴²¹

Bu dönemde planlama problemleri, öğrenci sayılarındaki artışın önceden tahmin edilememesi nedeniyle daha da karmaşıklaşmıştır. Dahası, artık Üniversitenin yapısı ve işlevleri de öngörülme-yen biçimde değişmeye başlamıştır. Turner'ın da belirttiği gibi;

⁴²⁰ Rath, Wolfgang, A.g.e., s. 70. "1963 yılında çıkarılan bir yasa ile (Higher Education Facilities Act) beş yıllık bir program dahilinde Amerikan devlet veya özel kolej ve üniversitelerine finansal destek sağlanmıştır."

⁴²¹ Turner, P. V., A.g.e., s. 249-250.

“Yüzyılın başlarında yapılan Amerikan Üniversitesinin akademik yapısı, lisans ve lisansüstü programların çoğalmas ve geleneksel yapısında olmayan, erişkinlerin eğitimi ve ihtisas kurslarıyla çeşitlenmekteydi. Bunların ötesinde üniversiteler, eğitimin dışında, araştırma ve geliştirme işlevlerini de üstlenmekteydi. Özellikle önde gelen üniversiteler bu amaçla özel tesislere gereksinim duymaktaydılar.

Birleştirilmiş program ve hedeflere sahip eski Amerikan kolejiyle tezat olarak yeni üniversite (ya da çoklu-üniversite), çeşitlenen hedeflere sahip, farklı bileşenlerin toplandığı bir yapı meydana getirmekteydi. Dahası öğrenci nüfusu, farklı altyapılardan ve yaş gruplarından (bazıları evli ve çocuklu olan) olan, gittikçe heterojen bir hal almaktaydı.”⁴²²

Böylece birçok üniversite, kentlerin ölçeğine ve karmaşıklığına erişmiştir. Üniversiteler, arazi kullanım çarpıklıkları, trafik sıkışıklığı ve nüfusun değişik katmanlarının çıkar çatışmaları gibi gerçek kentsel problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu ve diğer gelişmeler kampüs planlamasını hiç olmadığı kadar zor bir mesele haline getirmiş ve planlamada yeni yaklaşımları zorunlu kılmıştır. Eğitim kurumlarının karmaşık, akışkan ve öngörülemez doğası, planlamanın da akışkan ve esnek olması gereğini ortaya çıkarmıştır.

İki savaş arasında, ABD’de büyük kampüs planlamasına ara verilmiş ve daha çok küçük ölçekli kolej binalarına yoğunlaşmıştır. Ancak 1950’lerden itibaren Yale veya Brandeis’te görüleceği gibi değişik mimari arayışlara izin veren, çeşitlilikten yana bir planlama anlayışı hakim olmuştur. Koşullar el verdiği düzeyde yoğunlukların azaltıldığı ve yeşilin artırıldığı uluslararası kent planlamasındaki yeni eğilimler denenmeye başlamıştır.⁴²³ Birçok amaca hizmet edebilecek çok katlı, düz, dikdörtgen bloklar sunan modernist tasarımlar imkanları kısıtlı kurumların tercihi olmuştur. Ayrıca, özellikle bilimsel amaçlı yeni tür binalar ortaya çıkmıştır. Hızlı büyümenin gereği ‘büyüme planları’ yapma ihtiyacı doğmuştur. Otomobilin kampüse girmesi de, kampüslerin bütünlüğünü bozan bir başka yeni problem yaratmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında üniversite planlaması, daha önce hiç hissedilmediği oranda bir organizasyon ve teknik işlem konusu haline gelmiştir. 1900’lerde Almanya’da ve ABD’de geliştiği gibi modern kent planlama düşüncesi, özellikle işlev alanlarının bölünmesi anlayışı üniversite dünyasına girmiş ve birçok kurum

⁴²² Turner, P. V., A.g.e., s. 250.

⁴²³ Bu eğilimler, takip eden bölümde, modern üniversite tasarımı çerçevesinde değerlendirilmektedir.

geleceğe dair 'masterplanlar' yapmaya başlamıştır. ⁴²⁴ Bu şekilde üniversite planlaması ayrı bir uzmanlık alanı haline gelmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda Amerika'da, 'Kolej ve Üniversite Planlama Topluluğu' (S.C.U.P.: Society for College and University Planning, 1966) adı verilen ulusal kampüs planlama organizasyonu kurulmuştur. Bu organizasyon sayesinde, A.B.D.'de büyük yüksek öğretim kurumlarının fiziksel planlaması, mimarlık dışında değişik disiplinlerden uzmanların katıldığı ortak bir çabaya dönüşmüştür. ⁴²⁵

20. yüzyılda geleneksel kolej planlaması, ister yeni bir kampüs tasarımı olsun, isterse mevcut bir kampüsün gelişim planlaması olsun, genellikle belirli bir bütünsel biçim ve mimari karaktere sahip, 'bütüncül' bir tasarımı meydana getirmekteydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kolej planlamacıları, geleceğe yönelik büyüme ilkelerine önem veren bir yaklaşım içinde, bu iddialı master plan geleneğini terk etmişlerdir. Bir bakıma, planlama işlemi, bitmiş biçimden daha önemli hale gelmiştir denilebilir. Bu tavır değişikliği, yalnızca modern eğitim kurumunun karmaşıklığı ve öngörülmezliğinden değil, aynı zamanda formel master planların artık bir defada gerçekleştirilemez olmasından dolayı güç kazanmıştır.

Bu dönemde kampüslerin, mantık dahilinde, aşamalı büyümesini öngören rasyonel düşüncenin hakim olduğu görülmektedir. Yeni ihtiyaçların nitelik ve niceliksel sonuçlarının mekana yansıtılması adına 'planlama modülleri' geliştirilmiştir. ⁴²⁶ Buna göre, her önemli eğitim biriminin yanı sıra ortak ve idari işlevler kampüsün belirgin bir yerinde yer alacaklardır. Kampüs arazileri olabildiğince düz ve belirli bir büyüklüğün altında seçilmeyecektir. Yollar büyüklüklerine göre sınıflandırılacak ve bütün kampüsü çevreleyen bir çevre yolu yapılacaktır. Bununla beraber otoparklar da planlanacaktır. Yeni kampüs

⁴²⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 26.

⁴²⁵ Turner, P. V., A.g.e., s. 250, "Amerikan Planlama Enstitüsü'nden kaynaklanan **S.C.U.P.** (Society for College and University Planning) 1966 yılında kurulmuştur. Bu organizasyonun yayın organı olan 'Planning for Higher Education' dergisi 1972 yılında yayınlanmaya başlamıştır."

⁴²⁶ Amerikalı kampüs plancısı R. Dober, 1963 yılında yayınlanan 'Campus Planning' adlı kitabı bu yeni planlama tavrını güçlü bir biçimde ortaya koymaktadır. Dober, bitmiş biçimden çok planlama süreci (veya işlemi) üzerinde yoğunlaşmıştır. Dober'a göre, öğrenci sayılarının ve eğitimsel ihtiyaçların öngörülmesi planlama için esas oluşturmalıydı. (Bkz. Richard Dober, **Campus Planning**, Reinhold Publishing Co., ABD, 1963, s.55-62)

düzenlemelerinde yaya sirkülasyonu birincil önemini korumaktadır. Öğrenci yurtları kampüsün çevresinde sosyal yaşam grupları dikkate alınarak düzenlenmektedir. S. Muthesius, "bütün bu planlama anlayışında kampüs planlamasında amaç herşeyi bir dengeye getirmektir" demektedir.⁴²⁷ Yazar'ın vurguladığı bu denge unsuru, akademik merkezden en dıştaki otoparklara kadar, doğrudan konsantrik bir şemayı tarif etmektedir. Muthesius'a göre;

"Planlama, 1950'li ve 60'lı yıllardan itibaren Üniversite düşüncesinde en önemli kavram olmuştur. Ancak, o da zaman içinde mimariden ayrı bir işlem halini almıştır ve bu Modernist mimarlar tarafından bir türlü kavranamamıştır. Çoklu-Üniversite'de görüldüğü gibi bu alanda büyük bir işbirliği eksikliği yaşanmaktadır. Genelde Üniversite mimarisi usta mimarların yaptıkları pahalı, kendi içinde nitelikli, ama birbirinden bağımsız binalarla doludur. Pratik kullanışlılık ile bireysel nitelik arasında bir uçurum oluşmuştur."⁴²⁸

Yazarın dilegetirdiği bu planlama anlayışının kapsamlı bir örneğini, 1962 yılında New York Eyaletinde geliştirilen yeni bir sistemde görmekteyiz. Eyalet Üniversitesi Yapım Fonu (S.U.C.F.: State University Construction Fund), adı verilen bu sistem ekonomik meselelerden, planlama ve yapım aşamasına kadar tüm aktiviteleri içeriyordu. Burada amaç, planlama ve mimariyi yakınlaştırmak verimliliği sağlamak, dahası, hızlı karar alma mekanizmasını çalıştırmak ve deneme yanılmadan kaçınmaktı. Bu program dahilinde yapılan her kampüs farklı karakterde olacaktı.⁴²⁹ Nitekim Paul Damaz, 1965 yılında yayınlanan makalesinde, savaş sonrası kurulan bu organizasyonun o tarihte bünyesinde, 4 Üniversite birimi, 2 tıp merkezi ve 17 koleji barındırdığını belirtmektedir.⁴³⁰ K. Steiner, 1966 yılında yayınlanan kitabında, New York Eyalet Üniversitesinin o tarihlerde 115 514 öğrenci ile dünyanın en büyük üniversiteleri arasında bulunduğunu vurgulamaktadır.⁴³¹ Steiner'a göre, New York Eyalet Üniversitesi yaklaşık 14 milyon insanın yaşadığı bir metropolitan bölge içinde organize olmuştur. (şekil 5.1-6a)

⁴²⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 26.

⁴²⁸ Muthesius, S., A.g.e., s. 56.

⁴²⁹ Schmertz, Mildred F., 'An Analyses of Excellence', **Architectural Record**, vol.149, no.1, (January 1971), s.105.

⁴³⁰ Damaz, Paul, 'Expansion de l'université de l'état de New York', **L'architecture d'au jour d'hui**, yıl.36, no.123, (décembre 1965 – janvier 1966), s. 56-63.

⁴³¹ Steiner aynı zamanda, New York Kent Üniversitesi'nin de 100 546 öğrenciyle bu kategoriye dahil olduğunu eklemektedir. (Bkz. Karl Steiner, 'New York', **Probleme der Hochschulerweiterung**, (Zürich, 1967), s.247)

NewYork Eyalet Üniversitesi'nin uydu kampüsleri olan, Albany, Buffalo, Stony Brook (Long Island) ve Fredonia kampüsleri bu yıllarda inşa halindedir. ⁴³² (şekil 5.1-6) **S.U.C.F.**, bu yeni kampüslerin yanı sıra, birçok mevcut kampüsün yeni planlama yaklaşımlarına göre rehabilitasyonunu da gerçekleştirmiştir. ⁴³³ Mildred Schmertz, 1972 tarihli 'Kampüs Planlama ve Tasarımı' adlı kitabında, tekil binaların veya bina gruplarının kampüs bütünü içinde yalnızca belirli ihtiyaçları karşılamak işlevlerinin ötesinde bir role sahip olduklarının üzerinde durmaktadır. Schmertz'e göre;

"Kampüs binaları veya bina komplekslerini meydana getiren elemanlar, aynı zamanda kampüs yaya dolaşım sistemleri, otoparklar, rekreasyon merkezleri ve konaklama grupları gibi elemanlardan oluşan daha geniş bir çerçeveye ile bağlantıları dikkate alınarak tasarlanmalıdır. Bu geniş çerçeve içinde kullanım sıklığı ve yoğunlukları değerlendirilerek kesişim noktaları belirlenmelidir. Örneğin, kampüsün merkezinde yer alacak kütüphane, iletişim merkezi veya öğrenci merkezi gibi mekanlar bu amaca hizmet edebilir." ⁴³⁴

Schmertz, kampüsü meydana getiren binaların yalnızca doluluk olarak değil aynı zamanda bir bütünü oluşturan boşluk örüntüsünün öğeleri olduğunu önemle vurgulamaktadır. Bu anlayışla hazırlanacak kampüs masterplanı gelecekte eklenecek yeni bina grupları için zemin hazırlayacaktır. Bu yaklaşım biçiminin mevcut kampüslerin yeniden kurgulanmasında da geçerli olduğu açıktır. Schmertz, mimarların mevcut kampüsler için hazırlanacak reorganizasyon çalışmalarına, öncelikle mevcut işleyiş strüktürünü ve örüntüsünü analiz ederek başlamaları gereği üzerinde durmaktadır. ⁴³⁵ I. M. Pei ve ortaklarının New York Eyalet Üniversitesi Fredonia Kampüsü'nde gerçekleştirdikleri kampüs reorganizasyon çalışması (1966) bu anlamda iyi bir örnek ortaya koymaktadır. (şekil 5.1-20)

Kampüsü bütünleştirme çabalarının, özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren güç kazandığı görülmektedir. Geçmişte çokça örneklerini gördüğümüz bu kentsel yaklaşıma, bu dönemde bir geri dönüş yaşanmaya başlamıştır. M.

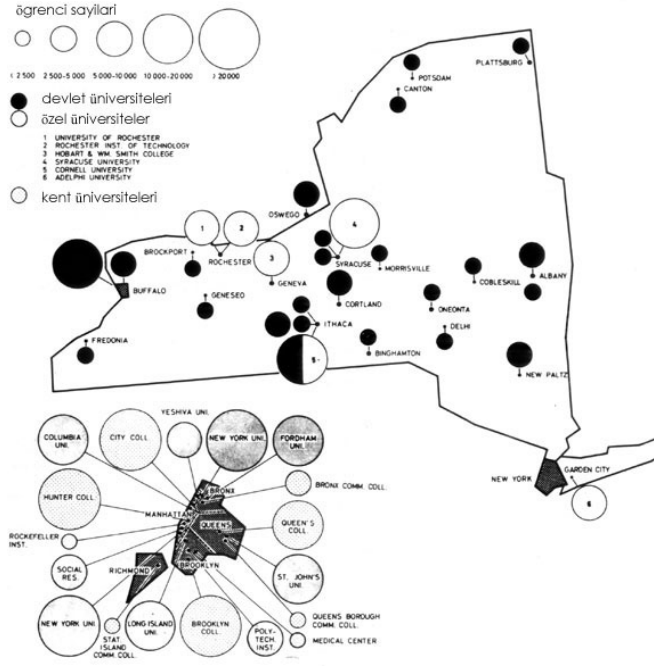
⁴³² Damaz, Paul, A.g.m., s. 56-63.

⁴³³ Schmertz, Mildred F., 'An Analyses of Excellence', **Architectural Record**, vol.149, no.1, (January 1971), s.105.

⁴³⁴ Schmertz, Mildred F., 'The Single Building or Building Complex Designed As Part of the Campus Master Plan', **Campus Planning and Design**, McGraw Hill Inc., ABD, 1972, (ISBN 0-07-002216-X), s. 85.

⁴³⁵ Schmertz, Mildred F., 'The Single Building or Building Complex Designed As Part of the Campus Master Plan', A.g.e., s. 85.

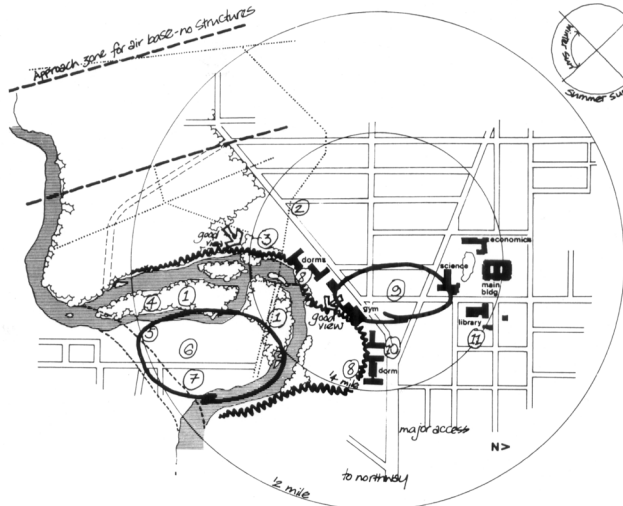
Şekil 5.1-6 New York Eyalet Üniversitesi'nde makro ölçekten mikro ölçeğe kampüs planlaması.

Şekil 5.1-6a

New York Eyalet Üniversitesi'ne bağlı kampüslerin eyalet içindeki dağılımları. (solda)

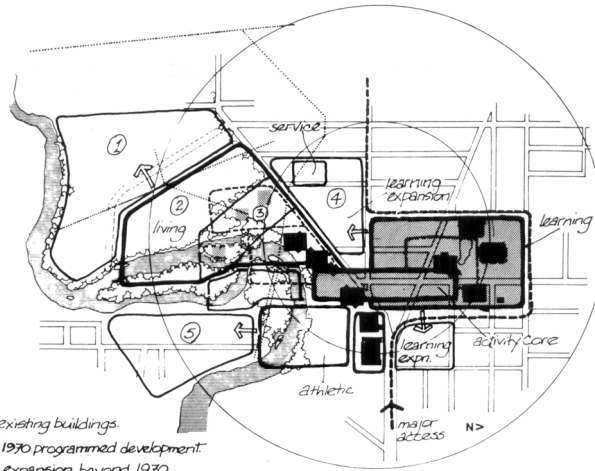
(Steiner: 1967, s.247)

Şekil 5.1-6b

New York Eyalet Üniversitesi (S.U.C.F.) Üniversite-kent ilişkisi değerlendirme kriterleri şeması, (solda)

(Unesco: 1975, s.44)

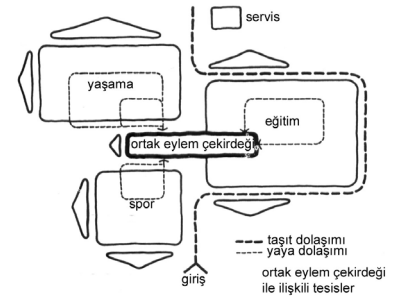

- ① 750,000 gross sq. ft. floor space
- ② 300,000 gross sq. ft. floor space
- ③ 150,000 gross sq. ft. floor space
- ④ 300,000 gross sq. ft. floor space
- ⑤ 1,000,000 sq. ft. play fields

Şekil 5.1-6c

New York Eyalet Üniversitesi (S.U.C.F.) tipik üniversite kampüsü işlevsel bölgeleme şeması. (altta)

(Unesco: 1975, s.46)

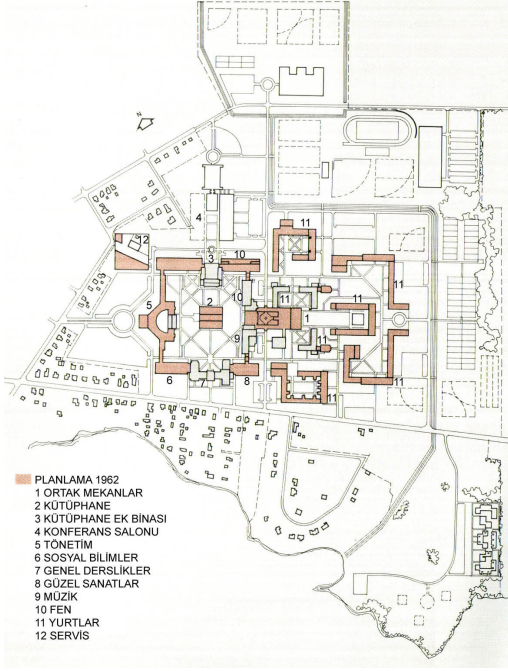

Şekil 5.1-6d

S.U.C.F. (New York) üniversite arazisi değerlendirme kriterleri şeması. (solda)

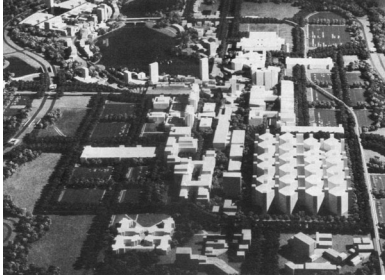
(Unesco: 1975, s.44)

Şekil 5.1-6e New York Eyalet Üniversitesi kampüsleri.

Şekil 5.1-6f

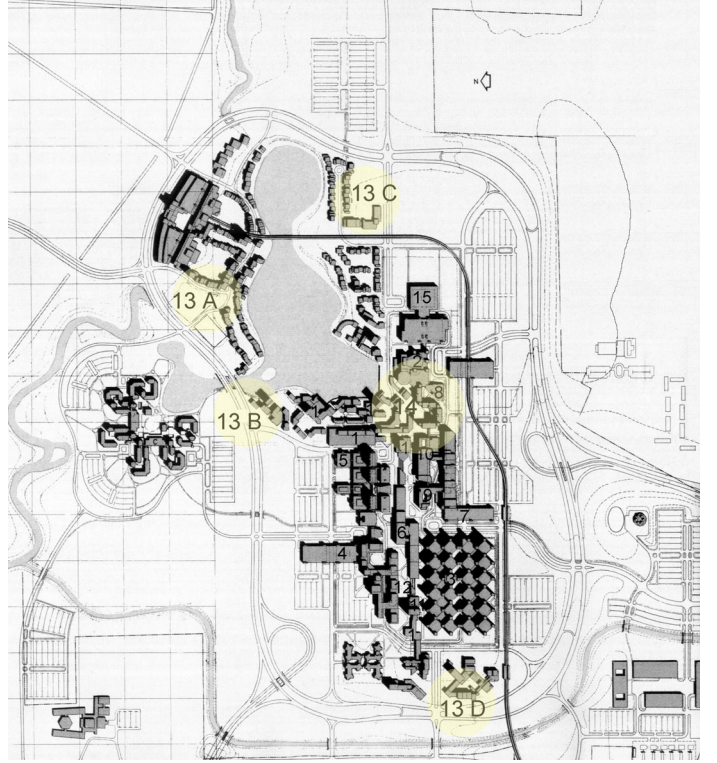
New York Eyalet Üniversitesi Potsdam Kampüsü. (solda ve üstte) Edward Larrabee Barnes, 1962. (ARec, no:1,1971,s.118)

Şekil 5.1-6g

New York Eyalet Üniversitesi Amherst Kampüsü, Buffalo, maket ve plan. (üstte ve sağda) (ARec, no:1,1971, s.124-125)

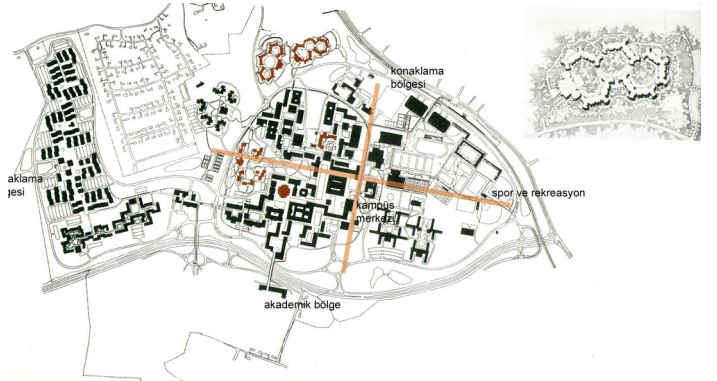
1. Kolejler 2. Kültür merkezi 3. Tıbbi bilimler 4. Doğal bilimler 5. Mühendislik bilimleri 6. Kütüphane yönetimi 7. Sosyal bilimler ve yönetim 8. Sanat ve edebiyat 9. Hukuk 10. Eğitim 11. Merkezi tesisler 12. Öğrenci merkezi 13. Kampüs alt bölgeleri A, B, C, D 14. Kentsel gelişme alanı - Kampüs merkezi 15. Sağlık, spor ve rekreasyon

Şekil 5.1-6h

New York Eyalet Üniversitesi Stony Brook Kampüsü. (sağda)

(ARec, no:1,1971,s.118)

Schmertz'in, 'kampüse tekil bina bütünselliğini kazandıran bir mimari' olarak nitelendirdiği bu yeni planlama yaklaşımın temelleri ABD'de modernizmin kampüs planlaması alanına girdiği yıllarda atılmaya başlanmıştır. ⁴³⁶

5.1.2. Amerikan Kampüs Planlamasında Modernist Tavrılar

Tarihsel geleneği rededen ve planlamada işlevselliğe ve esnekliğe önem veren modern mimari, kampüs planlamasının yeni problemlerinin üstesinden gelebilmek için önemli bir araç olmuştur. Ancak, Amerikan üniversitelerinin modern mimariye uzun süre direndikleri görülmektedir. Amerikan üniversitelerinde fiziksel çevreye dair muhafazakar tavrın yaygın olması ve modern mimarının bu alanda etkisinin daha geç ortaya çıkması bunda etkili olmuştur. ⁴³⁷ Bu da modern mimari ile ilgili temel tartışmaları gündeme getirmektedir. Örneğin, S. Muthesius'a göre, "Amerikan üniversite mimarisinde mimarın rolü hiçbir zaman birincil konumda olmamıştır. Ancak, modern binalarla ilgili tartışmalarda mimarın anahtar kişi konumunda olduğu görülmektedir. Diğer katkıların tümü ikincildir. Bunun nedeni, modernist mimarların, aklın alabileceği her türlü meseleyi ehil bir şekilde çözümleyebilecekleri ve tüm profesyonel çabaları kendi üslup ve yöntemleriyle bütünleştirebilecekleri iddiası içinde olmalarıdır." ⁴³⁸ Muthesius'un vurguladığı konu üniversite mimarisinin 'bütünlüğü' ile ilgilidir. Modernist mimarların ortaya koyduğu bütüncül tavır ve eklektisizme karşı başlattıkları savaş, modernleşme sürecindeki toplumların eğitim idealleriyle örtüşmektedir. Özellikle yeni üniversitelerin ve kolejlerin tasarımında öne çıkan bu tavır, eğitimsel ideallerle örtüştüğü oranda bazı yazarlar tarafından 'ütopyacılık' olarak nitelendirilmektedir. ⁴³⁹

⁴³⁶ Schmertz, Mildred F., 'Architecture Which Gives A Campus The Unity of A Single Building', A.g.e., s. 161.

⁴³⁷ 1930'lu yıllarda A.B.D.'de, modern mimari tartışmaları sürüyordu. Mimarlar gelenekçiler ve ateşli modernistler şeklinde kamplara ayrılmıştı. Bu kutuplaşma ortamında, 'Architectural Forum' dergisi modern mimarinin önde gelen propagandacısı olmuştur. Derginin editörü Peter Blake, 1993 yılında yayınlanan kitabında bu tartışmaları ve derginin rolünü kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır.

(Bkz. Peter Blake, **No Place Like Utopia: Modern Architecture and The Company We Kept**, Alfred Knopf Yayınevi, ABD, 1993, ISBN 0-394-54896-5)

⁴³⁸ Muthesius, Stefan, 'USA: Campus vs. College', A.g.e., s. 31.

⁴³⁹ Örneğin, S. Muthesius savaş sonrası modern mimari ve üniversite tasarımı ilişkisini irdelediği kitabına 'Ütopyacı Kampüs ve Kolej' başlığını vermiştir. Diğer taraftan, Pablo Campos da konuyu başlangıçtan itibaren ele aldığı kitabına 'Ütopyaya Doğru Bir Yolculuk' adını vermiştir.

Diğer taraftan, P. V. Turner'ın konuya daha ihtiyatlı yaklaştığını görmekteyiz. Turner, modern hareketin Amerikan Üniversite tasarımına yansımalarının birkaç farklı koldan gerçekleştiğini düşünmektedir. Onun saptamalarını genel olarak dört başlıkta toplayabiliriz: "Tanınmış ustalar tarafından yapılan pahalı tek amaçlı binalar, tüm ülke sathına yayılmış sadece kullanıma yönelik binalar, çok büyük bütünleşmiş kampüs binaları ve çoğunluk konaklama birimlerinden oluşan küçük ve düzensiz gruplar."⁴⁴⁰

R. Dober'a göre, Franklin ve Kump'ın California'daki 'Fowler İlköğretim Okulu' (1938) ile Richard Neutra'nın Los Angeles'daki 'Pilot Okul' projesi (1939), modern tasarımın Amerikan eğitim binalarında görülen ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir.⁴⁴¹ (şekil 5.1-7) Üniversite tasarımında ise, orta avlulu klasik kampüs şeması, artık yerini serbest plana bırakmaktadır. Amerikan kampüs planlamasında ilk modernist tavırlar, 1930'ların sonları ve 1940'larda yapılan bazı küçük kolej tasarımlarıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. 1938 yılında düzenlenen bir proje yarışmasında birinci seçilen, Moore ve Hutchins'in Baltimore'daki 'Goucher Koleji' planı, Turner'a göre, geleneksel kampüs planlamasından kopuşu simgelemektedir.⁴⁴² (şekil 5.1-8) Bu kopuşa bir başka örnek ise, yine 1938 yılında yapımına başlanan Frank Lloyd Wright'ın 'Florida Southern College' kampüsüdür. (şekil 5.1-9) Wright, kolej binalarını değişik açılardaki saçaklı yaya yollarıyla birbirine bağlamıştır. Bu şemanın esnekliği, Wright'ın binaları çeşitli geometrik biçimlerde gerçekleştirmesini sağlamıştır. Onun getirdiği serbest planlama, modern üniversitenin gerektirdiği farklı ölçeklerdeki binaları bağımsızlaştırmakta ve aynı zamanda organik bir biçimde bütünleştirmektedir.

1930'lu yıllardan itibaren, bu gelişmelerin merkezinde, 1937 yılında Harvard'da ders vermek üzere A.B.D.'ye davet edilen Walter Gropius'un yer aldığını görmekteyiz. Hitler Almanyası'ndan uzaklaşarak Amerika'ya gelen Mies van der Rohe, Marcel Breuer gibi mimarlarla birlikte Walter Gropius, Avrupa modernizminin ABD'ye taşınmasında önemli pay sahibi olmuştur. Gropius'un Amerika'ya gelmeden önce bir süre kaldığı İngiltere'de Maxwell Fry ile birlikte

⁴⁴⁰ Turner, P.V., 'Dynamism, Change and Renewal', A.g.e., s. 249.

⁴⁴¹ Dober, Richard, 'Modern Campus Architecture: Prelude and Promise', **Campus Architecture**, McGraw-Hill, 1996, (ISBN 0-07-017185-8), s. 2.

⁴⁴² Turner, P. V., 'Dynamism, Change and Renewal', A.g.e., s. 252.

tasarladığı 'Impington Village College' projesi (1938-40) adeta bir geçiş dönemini simgeler niteliktedir. (şekil 5.1-10) Impington projesinde Gropius, kolej binalarını işlevlerine göre ayırmış ve avlular oluşturacak biçimde araziye yaymıştır. Birbirlerine güçlü bir şekilde bağlanan binalar geçmiş kolej biçimini çağrıştırmaktadır. Geleneksel kolej biçimini modern anlamda yeniden yorumlayan Gropius'un, bu tavrını savaş sonrası yıllarda tasarladığı 'Harvard Graduate Center' (1949) projesinde yinelediğini görürüz. (şekil 5.1-11)

1930'lu yıllarda yapılan ve deneysel bir eğitim kurumu olan Kuzey Carolina'daki (Lake Eden) Black Mountain Koleji, Muthesius'a göre, Amerikan kampüs planlamasında Avrupa modernizminin etkilerinin görüldüğü ilk örneği oluşturmaktadır. ⁴⁴³ (şekil 5.1-12) Walter Gropius ve Marcel Breuer'in 1939 yılında tasarladıkları bu avangard eğitim kurumu, kıyısında bulunduğu gölün konturunu izleyen, işlevlerine göre ayrılmış değişik biçimlerdeki binalardan oluşturulmuştur. Black Mountain Koleji, Gropius'un Impington Koleji'nin daha gelişmiş bir modeli gibidir.

Uluslararası Üslup (International Style) 1930'lu yıllarda Amerika'da kabul görmeye başladığında, kolej ve üniversitelerde çok az sayıda örneği mevcuttur. Ludwig Mies van der Rohe'nin 1938-40 yıllarında tasarladığı Illinois Institute of Technology (I.I.T.) kampüsü en tanınmış örnektir. Ancak, bu kampüsün bütünsel planı birçok bakımdan gelenekseldir. Binaların, merkezi bir avlu (quadrangle) oluşturacak biçimde simetrik ve aksa bağlı düzenlenmesi, bir dominant odak noktasının olmaması haricinde, Beaux-Arts kampüslerinden farksızdır. 'I.I.T.' planı, kısa zaman sonra birçok kampüs plancısı tarafından son derece katı ve esnek olmamakla itham edilmiştir. ⁴⁴⁴ (şekil 5.1-15) Örneğin, Joseph Hudnut, 1947 tarihli 'Üniversitelerde Biçim Üzerine' başlıklı yazısında, Mies van der Rohe'nin gerçekleştirdiği planlamayı "geçmişte örneklerine çokça rastlanan büyük kompozisyonların modern yorumu" olarak nitelendirmiştir. ⁴⁴⁵

⁴⁴³ Muthesius, S., A.g.e., s. 33. "Gropius ve Breuer, Black Mountain Koleji projesiyle Bauhaus tasarımının Amerika'ya taşıyıcısı olmuşlardır."

⁴⁴⁴ Hudnut, Joseph, 'On Form in Universities', **Architectural Record**, vol.102, no.6, (December, 1947), s. 88-100; Turner, P. V., 'Dynamism, Change and Renewal', A.g.e., s. 251.

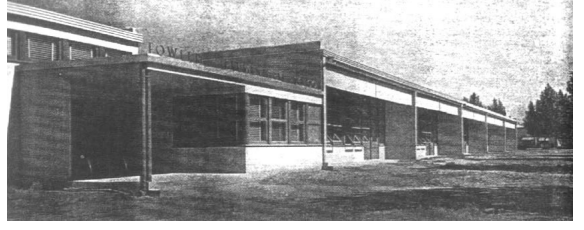
⁴⁴⁵ Hudnut, Joseph, A.g.m., s.88-100.

Şekil 5.1-7

Şekil 5.1-7a

Fowler İlköğretim Okulu, Fresno, California, 1938.
Mimarlar Franklin ve Kump. (sağda)
(R.Dober:1996,s.4)

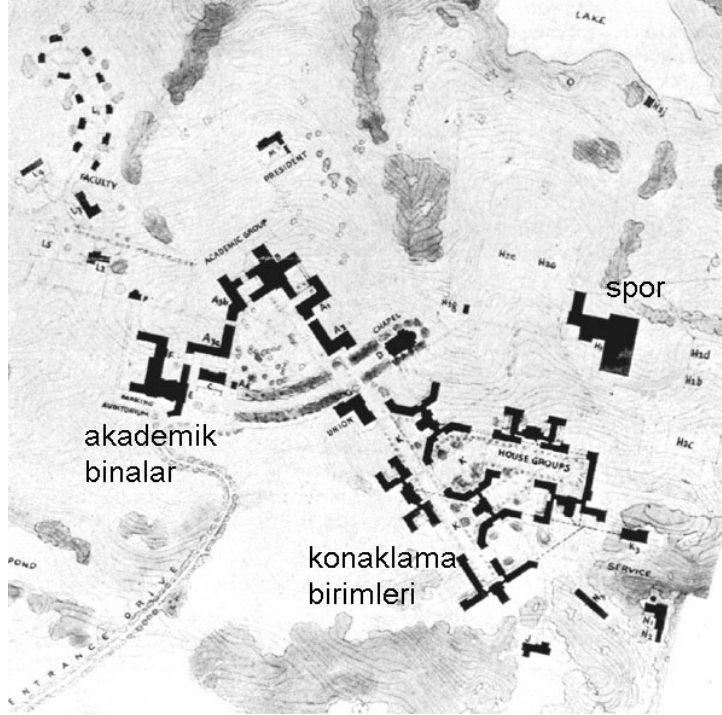
Modern mimarinin sunduğu serbest mekan anlayışı, basitlik ve ekonomiklik okul mimarisi için biçilmiş kaftandı. İleride göreceğimiz Foothill Koleji projesi, Kump'ın modern mimarinin sunduğu imkanları doğal çevreyle bütünleştirdiği sıradışı bir yerleşmedir.

Şekil 5.1-7b

Pilot Okul, Los Angeles, California, 1939. Richard Neutra. (sağda) (R.Dober: 1996, s.4)

Bu proje ile Richard Neutra, sabit derslik kavramını, koridor ve merdivenleri ortadan kaldırarak modern mimarinin açıklık anlayışının okul mimarisine taşıyıcısı olmuştur. Neutra'nın yaklaşımı, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yapılan birçok yeni okula model olmuştur.

Şekil 5.1-8a

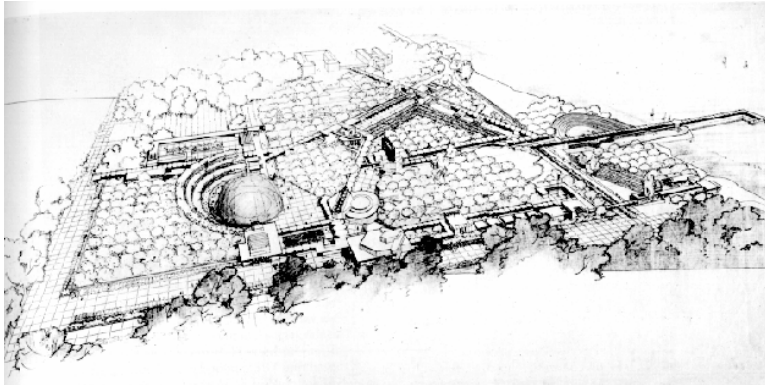
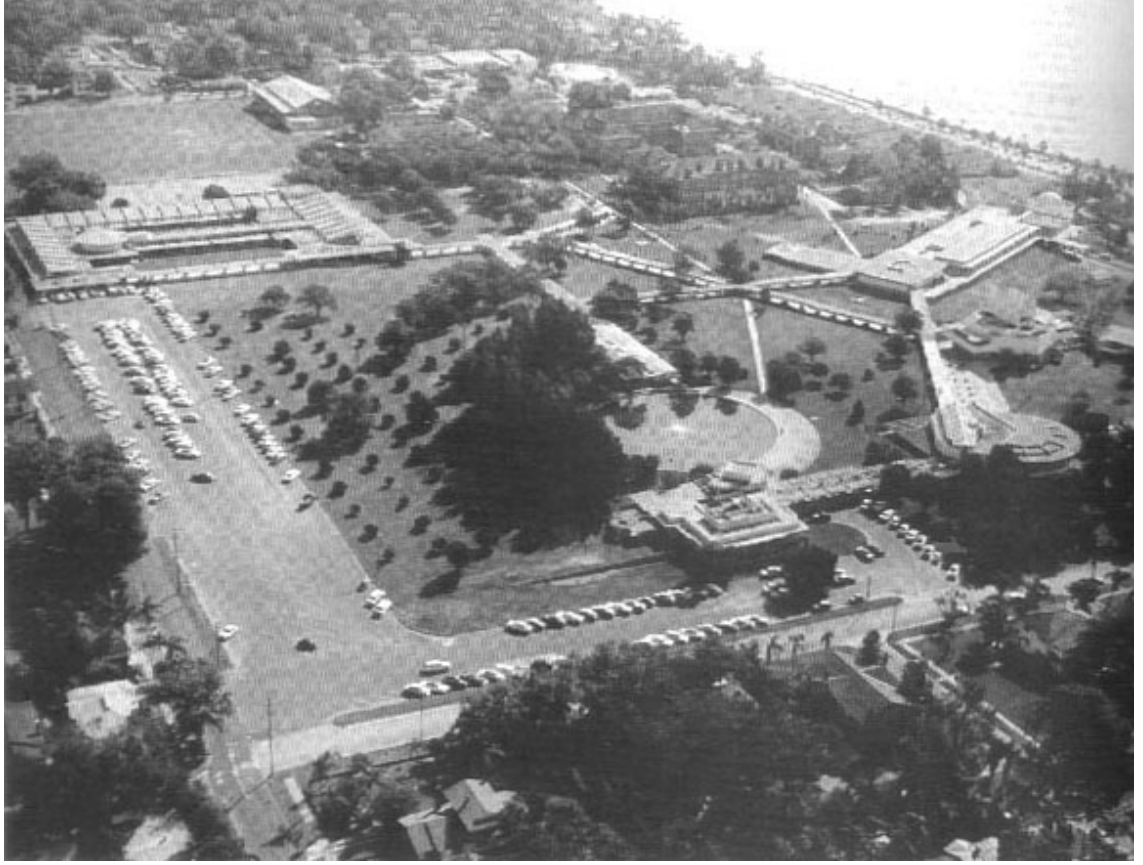
Goucher College, Towson, Maryland.
Moore ve Hutchins tarafından
hazırlanan 1938 yılı masterplanı.
(solda)

Planın üst tarafında, akademik binaların oluşturduğu üç kenarlı avlu görülmekte. Alt tarafta ise, konaklama birimleri akademik bölgenin uzantısı şeklinde düzenlenmiş.
(Turner:1990, s.253)

Şekil 5.1-8b

Goucher College'in 1943 yılında
tamamlanan binalarından bir
görünüm. (solda)
(Turner: 1990, s.253)

Şekil 5.1-9a

1946-50 arasında inşa edilen Florida Southern College kampüsü, Lakeland, Florida. Frank Lloyd Wright, 1938. (üstte)
(R.Dober: 1996, s.178)

Şekil 5.1-9b

Florida Southern College masterplanı. Frank Lloyd Wright, 1938. (solda)
(Turner:1990 s.255)

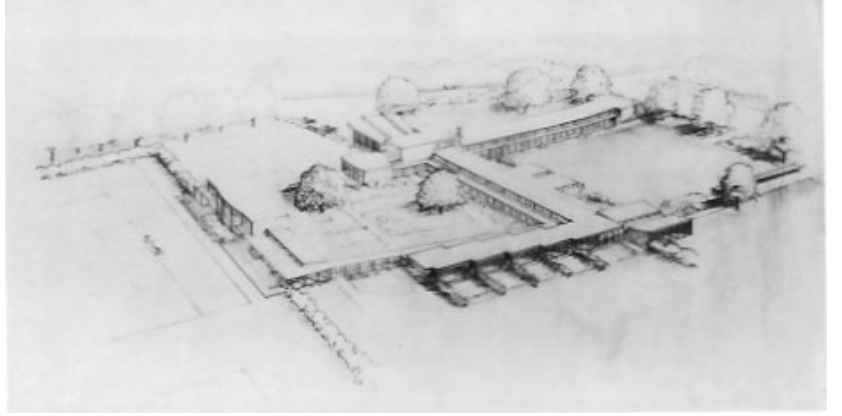
Şekil 5.1-9c

Hava fotoğrafı. Florida Southern College. (solda) (Turner:1990, s.255)

Soldan sağa doğru, Yönetim Binası, Kütüphane Binası ve Kolej Şapeli görülmekte. Arkadaki büyük kütle ise okul binası.

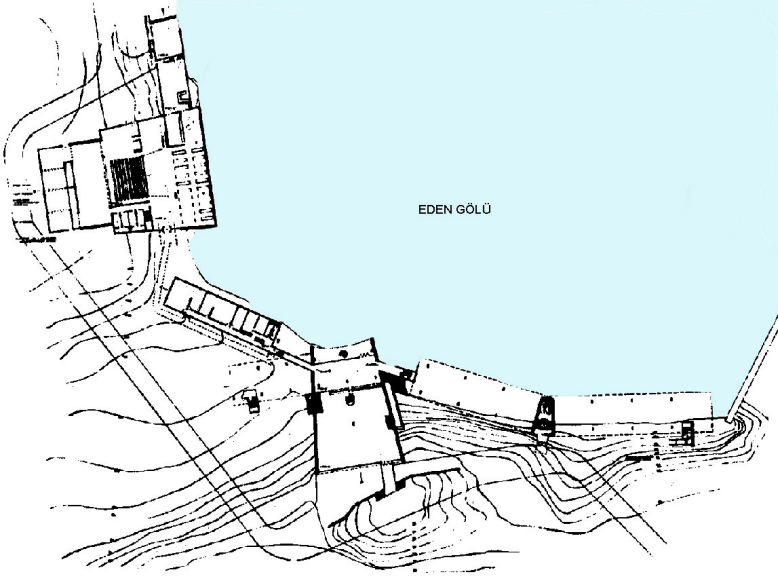
Şekil 5.1-10

Impington Village College.
Walter Gropius ve Maxwell
Fry 1938-40. (sağda)
(Muthesius:2000, s.35)

Şekil 5.1-11

Maket. Harvard University Graduate Center.
Walter Gropius ve TAC (The Architects
Collaborative), 1949. (solda)
(Muthesius:2000, s.35)

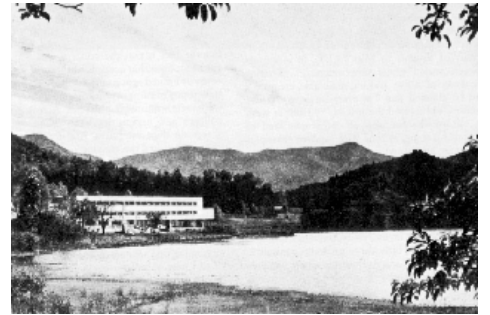
Şekil 5.1-12a

Plan. North Carolina,
Blackmountain Koleji projesi.
Walter Gropius ve Marcel
Breuer, 1939. (solda)
(Turner:1990 s.258)

Şekil 5.1-12b

Maket. North Carolina, Blackmountain Koleji projesi. Walter
Gropius ve Marcel Breuer, 1939. (üstte)
(Turner:1990, s.259)

Şekil 5.1-12c

North Carolina, Blackmountain Koleji. Walter
Gropius ve Marcel Breuer, 1939. (üstte)
(Turner:1990, s.259)

Joseph Hudnut, bir manifesto niteliğindeki yazısında, Uluslararası Üslup'un mimariye 'çeşitlilik ve bireysellik' kazandırdığını vurgulamaktadır. ⁴⁴⁶ Hudnut yazısında, üniversite tasarımında mimarın rolünün bir 'örüntü hazırlayıcı' olduğunu vurgulamakta ve üniversite biçimini etkileyen üç ana saptamada bulunmaktadır:

"Binaların biraraya gelişlerini yapım yöntemleri, işleyiş yöntemleri ve onların genel bütün içindeki işlevleri belirlemelidir.

Üniversite binalarının içinde görülen işlevler ve onların yapım yöntemleri zamanın akışı içinde değişime uğramaktadır. Çok uzun vadeli planlama yapmak imkânsızdır. Geleceğin üniversitesinin ne olacağı belirsizdir.

Şayet üniversiteyi, kent plancılarının kenti hayal ettiği gibi düşlersek, bir kısmı geçmişte, bir kısmı da gelecekte olan, büyüyen bir organizma görürüz." ⁴⁴⁷

5.1.3. II. Dünya Savaşı Sonrasında Mimarının Rolünün Belirlenmesi

II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan üniversitelerine kaydolanların sayısındaki büyük artış, örgün eğitimde meydana gelen değişiklikler kampüs tasarımını oldukça karmaşık bir hale sokmuştur. Bu nedenle P. V. Turner, savaş sonrası geleneksel, tümden gelimci kampüs formunun tamamen geçerliliğini yitirdiğini vurgulamaktadır. ⁴⁴⁸ Daha 1947 yılında Joseph Hudnut, üniversitelerin içinde bulundukları belirsizlik ortamında uzun vadeli planlar yapmalarının imkansızlığına değinmekte ve geleneksel tümdengelimci planlama anlayışının tersine, kampüsü oluşturan binaların bireysel hürriyetlerini kazanması anlayışını cesaretlendirmektedir. Hudnut, şu önerilerde bulunmuştur:

- Üniversitenin gelişimi için mümkün olan en çok alanı ayırmak gerekmektedir.
- Binaların genişletilmesi veya küçülmesi için gereken yapılmalıdır.
- Gerektiğinde geçici konstrüksiyonlar inşa edilebilir.
- Boşluklar oranlı ve tasarruflu değerlendirilmelidir.

⁴⁴⁶ Hudnut'a göre, "Le Corbusier'nin açtığı yoldan giden mimarlar, bazen onu yanlış yorumlayabilmektedirler. Corbusier kitabına, 'Mimarlık' değil 'Bir Mimarlığa Doğru' (Vers une Architecture) adını vermiştir. Onun amacı, mimarları geçmişin kalıplarından kurtarıp yeni bir temel üzerinde özgür kılmaktır". (Bkz. Joseph Hudnut, A.g.m., s.88-100)

⁴⁴⁷ Hudnut, Joseph, A.g.m., s. 88-100.

⁴⁴⁸ Turner, P. V., A.g.e., s. 249.

- İlişkili işlevler içeren binalar birbirlerine yakın inşa edilmelidir.
- Üniversite yönetimi merkeze yakın olmalıdır." 449

Nitekim, II. Dünya Savaşı sonrası Üniversite tasarımına ait ilk izlenim planlama ve mimarının birbirinden ayrı ele alındığı şeklindedir. Muthesius'a göre, "savaş sonrası yıllarda ABD'de planlama teknik gereklerin yerine getirilmesi, mimari ise bir estetik sorun olarak algılanmaktaydı. Ülkenin önde gelen üniversiteleri bütünsel tasarımlar yerine belirli yerlerde tanınmış mimarlara modern binalar yaptırmayı tercih ediyorlardı." 450 Massachusetts Institute of Technology kampüsünde 1949 yılında inşa edilen, Alvar Aalto'nun tasarladığı eğrisel yurt binası 'Baker House', 1955 yılında inşa edilen, Eero Saarinen'nin tasarladığı 'Kresge Oditoryumu ve Şapeli' bu görüşü destekler niteliktedir. Benzer şekilde, Yale Üniversitesi için yapılan Louis Kahn'ın 'sanat galerisi' (1950-54), Eero Saarinen'in 'Hockey Rink'i ile 'Morse ve Stiles Kolejleri' (1960-62), S.O.M.'den Gordon Bunshaft'ın 'Beinecke Nadir Eserler Kütüphanesi' (1961), Paul Rudolph'un 'Sanat ve Mimarlık Okulu' (1958), III. Kuşak Modern Mimarlar'ın katkısı olan biçimsel zenginleşmenin Üniversite mimarisine yansıması olarak da nitelendirilebilir. (şekil 5.1-13)

S. Muthesius bu dönemde, "Üniversite kampüsü bir tür mimari deney alanı haline gelmişti. Üniversite yöneticilerinin prestij binalarını arzuladıkları bu dönemde, 1957 yılında Amerikan Mimarlar Birliği buna karşı çıkarak, kullanışlılık ve ekonomiklik üzerinde ısrar ediyordu" demektedir. 451 Bu tartışma, modern kampüs planlamasının iki farklı koldan ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Birincisi, J. Hudnut'ın ilk saptamalarını yaptığı, kampüsü bir süreç olarak ele alan görüştür. İkinci görüş ise, üniversiteyi bir 'kentsel model' olarak ele almaktadır.

5.1.3.1. Üniversitenin Bir Planlama Süreci Olarak Ele Alınması

Birinci görüş, Joseph Hudnut'ın 1947'de ilk saptamalarını yaptığı gibi, kampüsü bir süreç olarak ele almaktadır. Amerikalı Üniversite plancısı Richard Dober'in 1963 yılında yayınlanan 'Campus Planning' adlı kitabı bu yeni planlama tavrını

449 Hudnut, Joseph, A.g.m., s. 88-100.

450 Muthesius, S., A.g.e., s. 28-29.

451 Muthesius, S., A.g.e., s. 30.

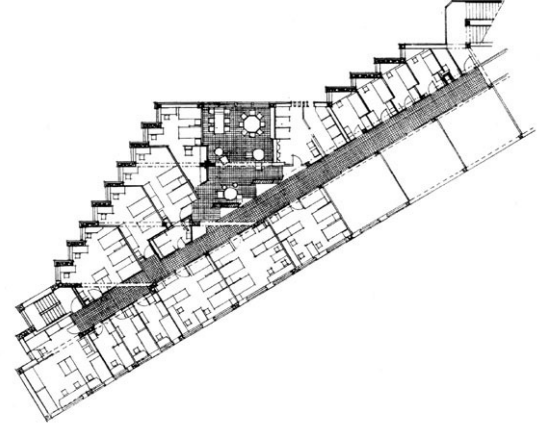

Şekil 5.1-13a

Hava fotoğrafı. MIT Kampüsü ve Baker House öğrenci yurtları, Cambridge, Massachusetts. (solda) Alvar Aalto, 1947-48. (*ARec*, no.12, 1947)

Şekil 5.1-13b

Plan. MIT Kampüsü ve Baker House öğrenci yurtları. (sağda) Alvar Aalto, 1947-48. (*ARec*, no.12, 1947)

Şekil 5.1-13c

MIT Kampüsü ve Baker House öğrenci yurtları. (solda) Alvar Aalto, 1947-48. (Curtis: s.454)

Şekil 5.1-13d

MIT, Kresge Oditoryumu ve Şapeli. Eero Saarinen, 1955. (solda) (Turner:1990 s.299)

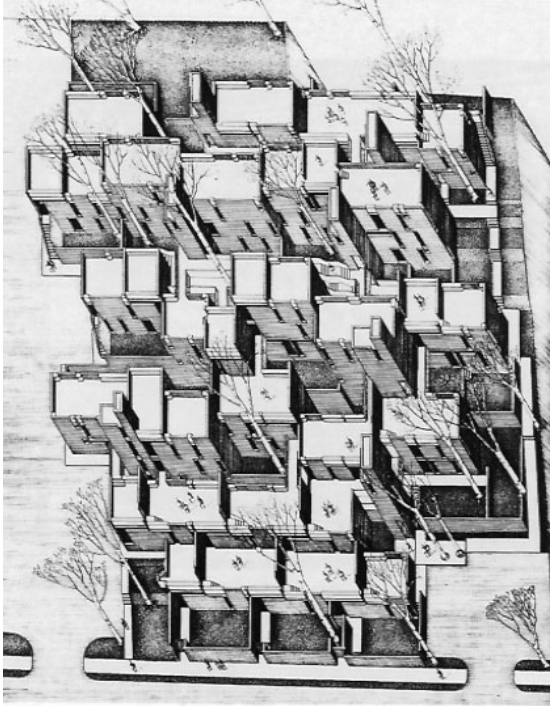
Şekil 5.1-13e

Yale Üniversitesi, sanat galerisi. Louis Kahn, 1950-54. (üstte)
(Brownlee ve De Long:1997, s.232)

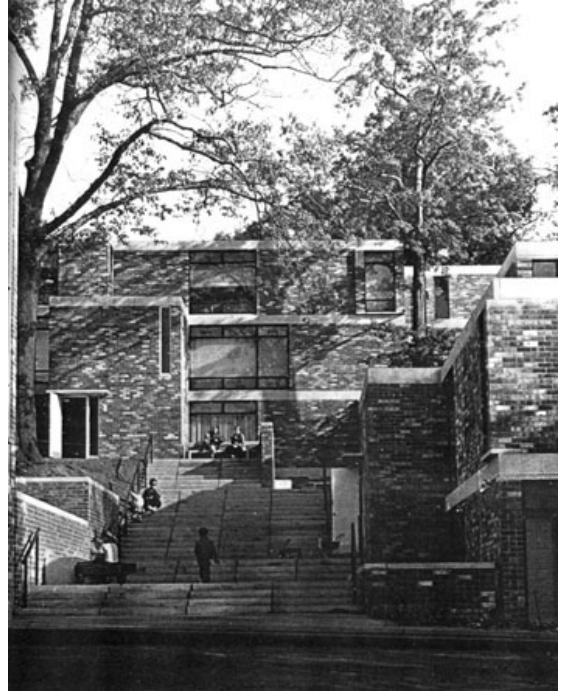
Şekil 5.1-13f

Yale Üniversitesi, Sanat ve Mimarlık Okulu. Paul Rudolph, 1958. (üstte)
(P.A., 1964-2, s.108-127)

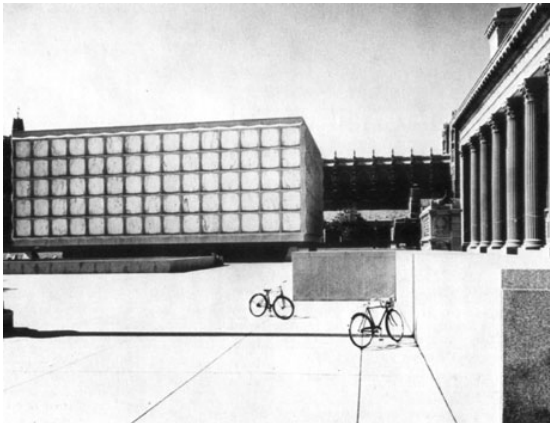
Şekil 5.1-13g

Yale Üniversitesi, evli öğrenci konutları. Paul Rudolph 1960. (üstte)
(Muthesius:2000, s.35)

Şekil 5.1-13h

Yale Üniversitesi, evli öğrenci konutları. Paul Rudolph 1960. (üstte)
(Banham: s.)

Şekil 5.1-13i

Yale Üniversitesi, Beinecke Nadir Eserler Kütüphanesi, 1961. SOM'den Gordon Bunshaft'ın tasarımı. (solda)
(P.A., 1964-2, s.130-133)

güçlü bir biçimde ortaya koymaktadır. Dober de, bitmiş biçimden çok planlama süreci (veya işlemi) üzerinde yoğunlaşmıştır. Ona göre, “öğrenci sayılarının ve eğitimsel ihtiyaçların öngörülmesi planlama için esas oluşturmalıydı. Ancak bunlar da eğitim kurumlarının nasıl büyüyecekleri ve değişeceklerinin önceden bilinmesi için yeterli değildi. Planlamada esneklik şarttı ve planlamacı büyümeye dair yönlendirici olmanın ötesinde birşey yapamazdı. Bunlar, bir binanın nerede yapılacağı, dolaşım örüntüleri, yoğunluklar ve kampüs ile çevresine dair koşulların belirlenmesi gibi kısa vadeli kararları içermeliydi.”⁴⁵² Hudnut'ın 1947'de önerdiği gibi, kampüsün her bileşeni önceden belirlenmiş bir örüntüye ait sabit bir eleman olmak yerine bağımsız bir birim olarak düşünülmeliydi. Dober, bu birimlere 'planlama modülleri' adını vermişti. Her planlama modülü bir satranç taşına ve böylece kampüsü de bir satranç tahtasına benzetmekteydi. Dober, bu değişik tipteki modülleri, eğitim tesisleri; kütüphaneler ve müzeler; kurumsal servisler; konaklama birimleri; spor tesisleri, rekreasyonel ve fiziksel eğitim; dolaşım ve otoparklar ve hizmet alanları olarak kategorize etmiştir. Dober, bu satranç benzetmesini daha öteye taşıyarak şunları yazmıştır:

“Her hamle, bütün diğer parçaları etkilemektedir ve her zaman eşit oranda başarılı olabilecek birkaç planlama stratejisi mevcuttur. Bu nedenle, sürekli bir deneme, ayarlama ve geri beslemeyle modülü meydana getiren program, yolların konumları, binaların bağlantıları veya uzun vadeli gelişmeye dair planlar gibi ana kararlar verilerek rafine hale getirilmelidir.

Sürekli bir değişimin içine girmiş olan modern eğitim kurumunun karmaşıklığı, aynı şekilde karmaşık ve akışkan (sürekli) bir planlama işlemi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu işlemin fiziksel sonucu eski kampüs tasarımlarının formel biçiminden kaçınılmaz bir şekilde farklı olacaktır. Bu formel biçim savaş sonrası dönemin karmaşık, dinamik ve öngörülemez Amerikan Üniversitesinin doğasına aykırıdır.”⁴⁵³

Dober gibi, planlama süreci üzerinde çalışan bir başka üniversite tasarımcısı da Christopher Alexander'dır. Alexander'a göre, “insan yerleşmelerinin tasarımında önemli olan biçimsel temelli yaklaşımlar değil, ilişkilerin altında yatan ilkelerdir ve bu ilkeler, soyut ilişkiler temelinde ifade edilebilir.”⁴⁵⁴ Oregon Üniversitesi masterplanı hazırlayan Alexander, burada uyguladığı işlemin tüm kurumsal

⁴⁵² Dober, Richard, **Campus Planning**, 1963, s. 55-62.

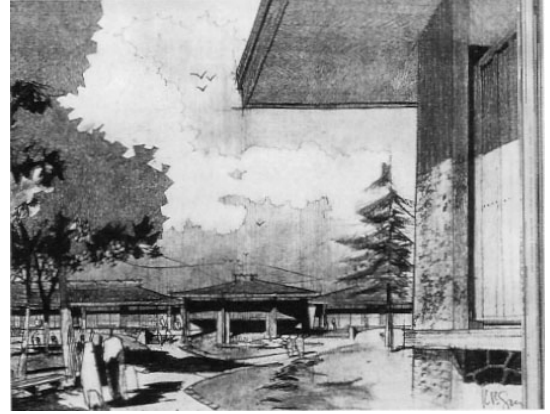
⁴⁵³ Dober, R., A.g.e., s.

⁴⁵⁴ Broadbent, G., A.g.e., s. 143.

Şekil 5.1-14a

Foothill Community College, Los Altos.(üstte)
(Turner:1990, s.288)

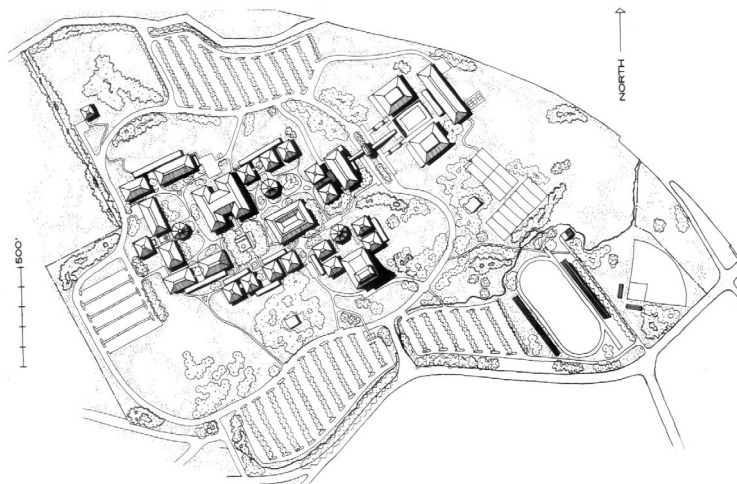
Şekil 5.1-14b

Foothill Community College, Los Altos. Ernest J. Kump, 1959.(üstte), (Muthesius:2000 s.41)

Şekil 5.1-14c

Foothill Community College, Los Altos. Ernest J. Kump, 1959.(üstte), (PA no62, 1962, s.138)

Şekil 5.1-14d

Foothill Community College, Los Altos. Ernest J. Kump, 1959.(üstte), (PA no62, 1962, s.138)

yerleşmeler için geçerli olduğunu savunmaktadır. Alexander'a göre, insan ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için, planlamada altı temel ilke uygulanmalıdır:

"1. Organik düzen; 2. katılım; 3. aşamalı büyüme; 4. örüntüler; 5. ölçüm ve geri besleme; 6. eşgüdüm." ⁴⁵⁵

California'lı okul tasarımcısı Ernest J. Kump, "Bir okul kampüsü, insanın sosyal yaşamının gerektirdiği her türlü mekan veya bina işlevini kapsamalıdır" demektedir. Kump'ın önerisi iyi bir kampüs için onun boyutlarını sınırlamaktır. 1959-1962 yılları arasında Los Altos'da 3500 öğrenci için yaptığı Foothill Koleji büyük yankı uyandırmıştır. Kump bu okulu kare elemanlar veya onların bileşkelerinden oluşturduğu bir modül sistemine göre yapmıştır. Tek başına etkileyici binalar yapmak yerine tekrar eden bu modüllerin oluşturduğu armonik mekanlar elde etmiştir. Çoğunluğu tek katlı binalardan oluşan bu kampüs gerek mekan kullanımı, gerekse malzeme kullanımı bakımından yerel mimariye göndermeler yapmaktadır. Ilıman iklim sayesinde açık toplanma mekanları çokça yaratılabilmektedir. (şekil 5.1-14)

5.1.3.2. Üniversitenin Bir Kentsel Model Olarak Ele Alınması

Üniversiteyi bir 'kentsel model' olarak ele alan görüşe göre, üniversite kampüsü bütünsel ve ideal bir biçim oluşturmalıdır. Geçmişte çok sayıda örneğine rastlanan bu model, özellikle Beaux-Arts planlaması ve onun Amerika'da yeniden yorumu niteliğinde olan City Beautiful kampüslerinde en güçlü biçimini bulmuştur. Mies van der Rohe'nin Chicago'daki I.I.T. kampüsü (1938-40) bu planlamanın modern anlamda yeniden yorumlanması niteliğindedir. (şekil 5.1-15) Mies van der Rohe'nin kampüsünü oluşturan aynı yükseklikteki düz çatılı dikdörtgen binalar artık birer 'taşıyıcı kutu' konumundadır. Bir modülün tekrarından ibaret olan kampüs binaları işlevlerini yansıtmayacak yalınlıkta tasarlanmıştır. Daha sonraları SOM'den Walter Netsch'in tasarladığı Colorado'daki 'Amerikan Hava Kuvvetleri Akademisi' kampüsü Mies'in tekrarlara dayanan mimari dilini bir tür sembolizmle birleştirmiştir. (şekil 5.1-16) Bu kampüste binalar güçlü bir bütünlük oluşturacak şekilde bir araya getirilmişlerdir.

⁴⁵⁵ Alexander, Christopher, **The Oregon Experiment**, Oxford University Press, New York, 1975, s. 4.

Bütünsellik düşüncesi, mimarları tek defaya özgü büyük kompozisyonlara itmiştir. Modern Amerikan kampüsünde kompozisyonel bütünlüğü sağlamayı başarabilen bir diğer örnek de, Edward Durell Stone 'un tasarladığı New York Eyalet Üniversitesi Albany kampüsüdür (1962-69). Otomobilin yeraltına alındığı bu çözüm tamamen yaya ağırlıklıdır. Kütüphane, tiyatro gibi bireysel binaların dışarıdan tanımlanamadığı bir kompozisyona sahiptir. Dışarıdan algılanan en önemli öge arkadlardan oluşturulmuş yaya bağlantılarıdır. Kampüsün çok hızlı ve ekonomik bir şekilde yapılabilmesi için Mimar Stone 41 cm'nin katları olan bir modülasyon geliştirmiştir. Üç katlı binaları avlular oluşturacak kare biçimde biraraya getirmiştir. Bu avluların ortasında yer alan 23 katlı kuleler öğrenci yurtlarıdır. Stone'un Albany Kampüsü tek binadan oluşan kampüs fikrine doğru bir adım olarak görülmektedir. ⁴⁵⁶ (şekil 5.1-17)

Üniversitenin bir kentsel model olarak ele alan mimarlar, modern mimarinin harekete bağlı tasarım yaklaşımını kampüs planlamasında uygulamaya başlamışlardır. Artık bütünsel plan dolaşım örgüsünü belirliyordu. Mekan, akışkan mekan, örtüşen mekanlar, kısaca binaların dışındaki alanların geliştirilmesi, toplanma mekanlarının vurgulanması ve insan ölçeğinde çözülmesi şeklinde algılanmaktaydı. ⁴⁵⁷ Aslında, mimaride 'hareket' kavramı, 1920'lerde Bauhaus'ta gelişen estetik teorisinin bir parçasıydı. Ancak bu, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan Üniversitesinin dinamik ve değişken doğası için biçilmiş kaftandı. Bunu izleyen yıllarda, yaya ve taşıt hareketi kampüs planlamasını belirgin bir şekilde etkilemiştir ve kampüs tasarımına tamamen yeni bir yaklaşım getirmiştir.

Savaş sonrası kampüs planlamasında, özellikle dışarıdan gelen öğrenci sayılarının artmasıyla, taşıt faktörü temel etken olmuştur. Yeni kampüslerin kurgusu ulaşım boyutu esas alınarak oluşturulmaya başlanmıştır. Binaların, bir çevre yolu üzerinde düzenlendiği ve kampüs merkezinin yaya dolaşımına ayrıldığı bir düzenleme biçimi yaygınlaşmıştır.

Bauhaus tasarımını Amerika'ya taşıyan Walter Gropius, bu planlama yaklaşımının öncüsü olmuştur diyebiliriz. Black Mountain projesi, Gropius'un yaklaşımının bir ön aşaması olarak gösterilebilir. Ancak, 1949 yılında TAC (The

⁴⁵⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 44.

⁴⁵⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 33.

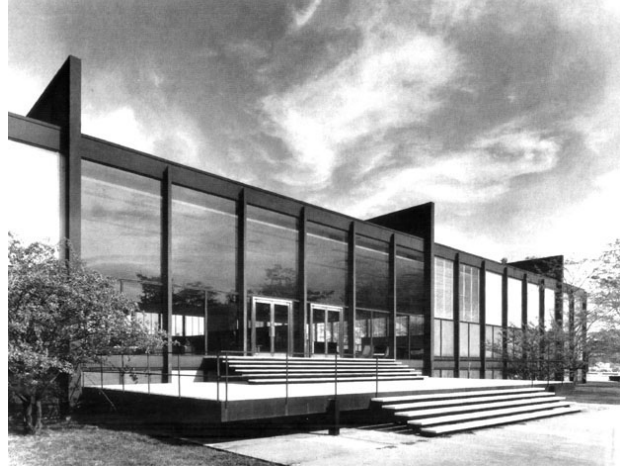

Şekil 5.1-15a

Maket. Illinois Institute of Technology (IIT) Kampüsü projesi, Chicago. (üstte) Ludwig Mies van der Rohe, 1938-40. (Turner:1990, s.248)

Şekil 5.1-15b

IIT Kampüsü, Mimarlık Fakültesi Crown Hall, Chicago. (sağda) Ludwig Mies van der Rohe, 1950-60. (Curtis: s.402)

Şekil 5.1-15c

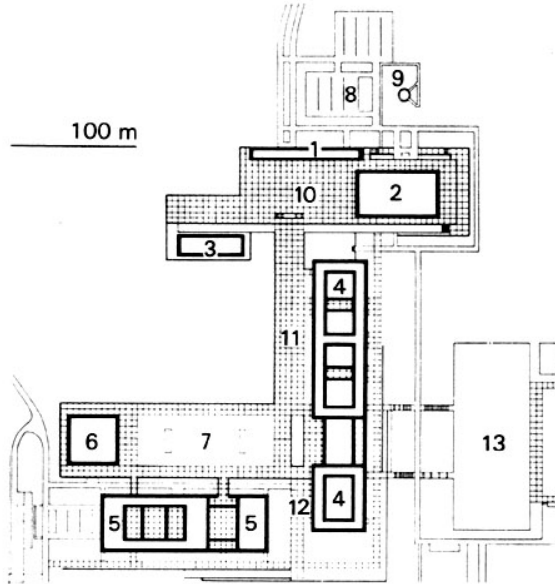
Hava fotoğrafı, 1990. IIT Kampüsü, Chicago. (solda) Ludwig Mies van der Rohe, 1950-60. (R.Doher:1996,s.217)

Şekil 5.1-16a

A.B.D.Hava Kuvvetleri Akademisi, (United States Airforce Academy), Colorado, 1956-62. (üstte)

1954 yılında Skidmore, Owings & Merrill (SOM)'den Walter Netsch tarafından tasarlanmıştır. Solda görülen ana bina kütleleri kadet birimleri, yemekhane ve akademik mekanları içermektedir. Sağda ise yönetim merkezi, sosyal merkez ve şapel görülmektedir. (Dober:1996, s. 217)

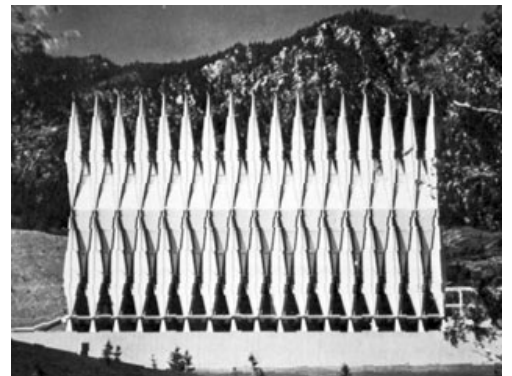
Şekil 5.1-16b

A.B.D.Hava Kuvvetleri Akademisi planı. (solda)

- 1 Yönetim merkezi
- 2 Kadet birimleri
- 3 Şapel
- 4 Konaklama birimleri
- 5 Derslik binası
- 6 Yemekhane
- 7 Avlu
- 8 Otopark
- 9 Planetarium
- 10 Tören alanı
- 11 Resmi geçit yolu
- 12 Taşıt girişi
- 13 Spor tesisleri

Şekil 5.1-16c

A.B.D. Hava Kuvvetleri Akademisi Şapeli, Walter Netsch (SOM) 1956-62. (sağda)

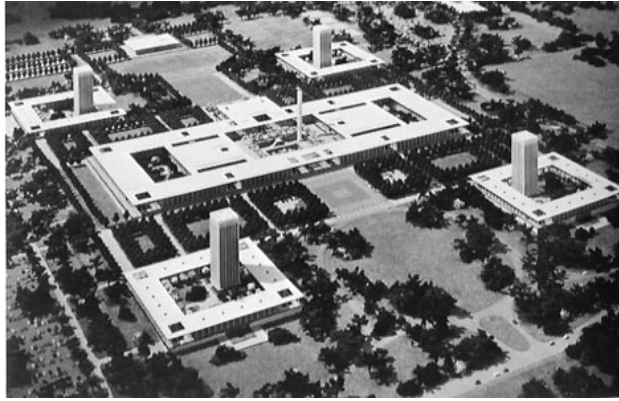

Şekil 5.1-17a

Albany kampüs arkadı.
(Üstte)
(Muthesius:2000 s.43)

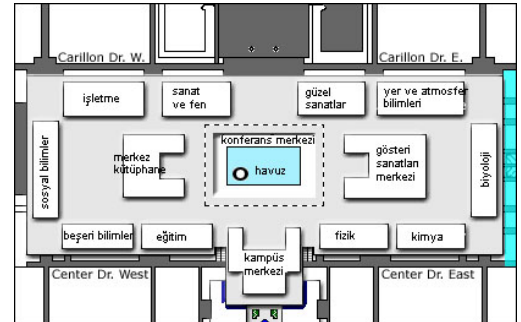
Şekil 5.1-17b

State University of New York (SUNY), Albany kampüsü. Edward Durell Stone, 1962-64. (Üstte)
(Muthesius:2000, s.43)

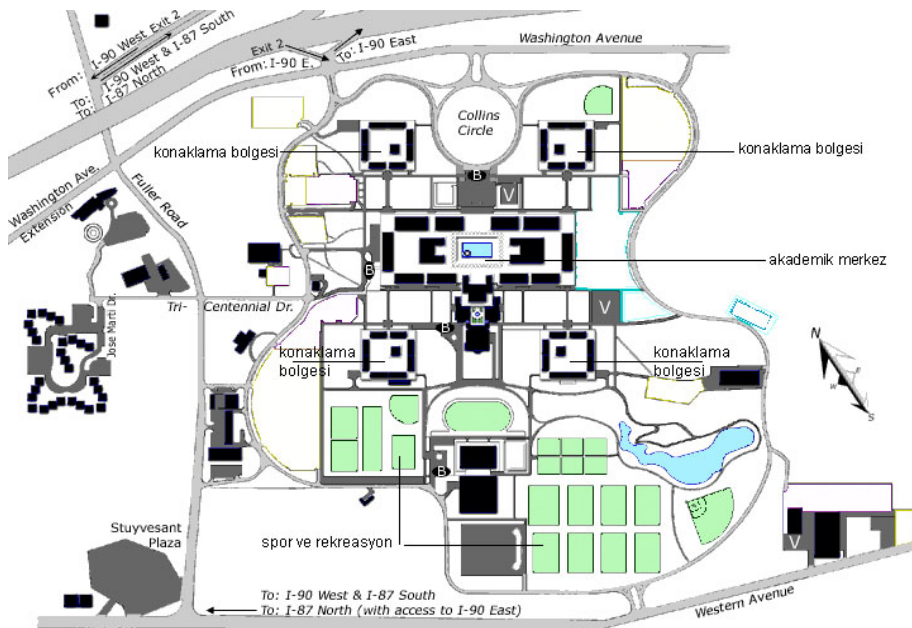
Şekil 5.1-17c

Albany kampüs maketi. Edward Durell Stone, 1962-64. (solda) (Turner:1990, s.300)

Şekil 5.1-17d

S.U.N.Y., Albany kampüs merkezi planı. (Üstte)
(S.U.N.Y. Arşivi: 2002)

Şekil 5.1-17e

S.U.N.Y., Albany kampüs planı. (solda)
(S.U.N.Y. Arşivi: 2002)

Architects Collaborative) ile birlikte tasarladığı, lisansüstü öğrenciler için bir yemekhane ve konaklama kompleksi olan 'Harvard Graduate Center' onun, bir Amerikan kampüsünde yapılan Uluslararası Üslup'taki ilk büyük bina gruplarından biridir. ⁴⁵⁸ Gropius, sekiz binadan oluşan bu kompleksi geleneksel 'quadrangle' şemasına benzer bir biçimde düzenlemiştir. Ancak, bu şema düzgün geometrik dış mekanlar oluşturmaz. Bu dış mekanlar açık ve kapalı biçimlerde birbirinin içine akacak şekilde tasarlanmıştır. Gropius bunu, 'hareket veya hareket ilüzyonu' taşıyan bir organizasyon olarak tanımlamıştır. ⁴⁵⁹

Gropius, kentsel modeli bütünsel bir kampüs biçimine dönüştürme fırsatını 1957 yılında tasarımına başladığı Bağdat Üniversitesi projesinde bulmuştur. **(şekil 5.1-18)** Bağdat Üniversitesi planında, ne Beaux-Arts düzeninin ve erken Modernist yaklaşımların aksiyel şeması, ne de serbest planlamanın izleri görülmektedir. Bunun yerine Dober'in tercih ettiği dikdörtgen ızgara sistemi kullanılmıştır. Ancak, buradaki ızgara gevşetilmiş, binalar arasındaki boşluklar azaltılarak yakınlık sağlanmıştır. Gropius, bu şekilde sıcak iklim koşullarına karşı bir önlem almak istemiş olmalıdır. 1957 yılında İngiltere'de Peter ve Alison Smithson tarafından kent planlaması sözlüğüne sokulan 'küme' terimi (cluster, ing.) Bağdat projesi için en uygun tanım olacaktır. ⁴⁶⁰ Kümeler biçiminde gruplanan işlev alanlarının oluşturduğu kentsel örüntü bir Orta Çağ kenti görünümü vermektedir. Kampüs örüntüsünü oluşturmada kullanılan belirgin ritim, bütünlüğü sağlayan en önemli unsurdur. ⁴⁶¹ Bağdat Üniversitesi projesi tamamen konsantrik bir şemaya sahiptir. Bütün kurgu merkezden dışa doğru gelişmektedir. ⁴⁶²

Bu dönemde, yaya dolaşımı da planlamacılar tarafından, kampüse biçim veren bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Le Corbusier, 1960 yılında Harvard Üniversitesi, Görsel Sanatlar merkezinde yayaları bir rampa ile binanın içinden geçirerek kampüs merkezine yönlendirmiştir. **(şekil 5.1-19)** Yaya hareketine bağlı tasarlanan binalar veya kampüsler kısa süre sonra kampüs planlamasında

⁴⁵⁸ Turner, P. V., A.g.e., s. 267.

⁴⁵⁹ Gropius'dan aktaran P. V. Turner, A.g.e., s. 267. (Bkz. Walter Gropius, 'Harvard Builds a Graduate Yard', **Architectural Forum**, (December 1950), s.63)

⁴⁶⁰ Smithson, Peter ve Alison, **Urban Structuring**, Studio Vista, Londra, 1967, s. 33.

⁴⁶¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 35.

⁴⁶² Gropius, Walter, 'Projet pour l'université de Bagdad', **L'architecture d'au jour d'hui**, no.91-92, (septembre-octobre-novembre 1960), s. 94-101.

Şekil 5.1-18a

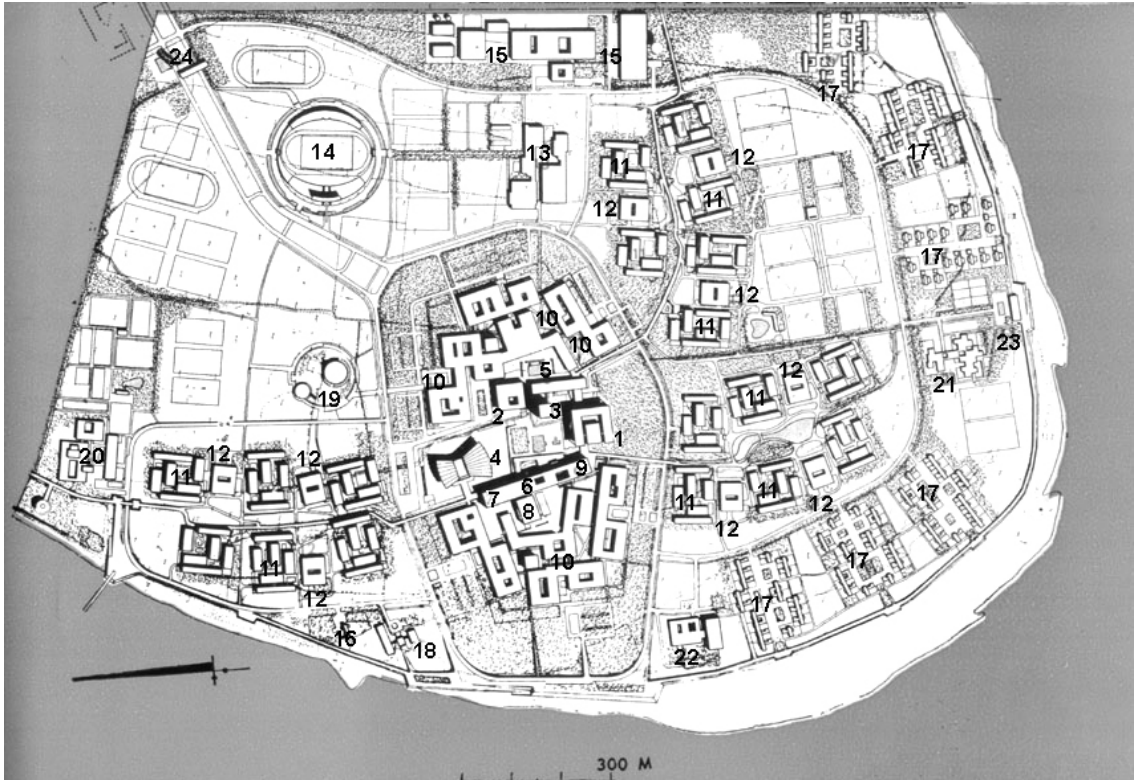
Bağdat Üniversitesi projesi. Walter Gropius ve The Architects Collaborative (T.A.C.), 1959. (üstte)
(Ad'A no.91-92, 1960, s.94-101)

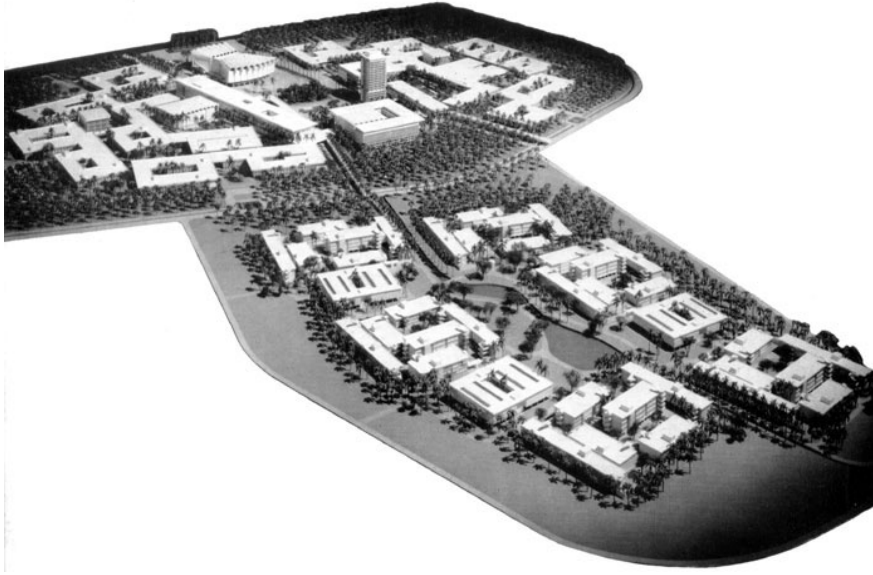
Gropius, kampüsü bölgelere ayırmıştır. 12.000 öğrenci kapasiteli kampüsün merkez bölgesi, kütüphane, büyük oditoryum, yönetim kulesi, kulüp, öğrenci merkezi ile çevrelenmiş bir meydan ve bu çekirdeği saran akademik binalardan oluşmaktadır. Dışa doğru, yemekhanelerin birleştirdiği öğrenci yurt kümelerinin oluşturduğu konaklama bölgesi, rekreasyon alanları ve lojmanlar yer almaktadır.

Şekil 5.1-18b

Bağdat Üniversitesi masterplanı, 1959. (altta)
(Ad'A no.91-92, 1960, s.94-101)

1.Kütüphane 2.Yönetim Merkezi 3.Yönetim Kulesi 4.Oditoryum 5.Kulüp 6.Öğrenci Merkezi 7.Müze 8.Tiyatro 9.Sanat Galerisi 10.Akademik Mekanlar 11.Öğrenci Yurtları 12.Yemekhaneler 13.Spor Mekanları 14.Stadyum 15.Yönetim 16.Yönetici Lojmanları 17.Personel Lojmanları 19.Cami 20.Tahrir Koleji 21.İlköğretim Okulu 22.Tabiplik 23.Fakülte Pavyonu 24.Ana Giriş

Şekil 5.1-18c

Bağdat Üniversitesi proje maketi. Walter Gropius ve T.A.C., 1959. (solda)

Resimin alt bölümünde öğrenci yurt kümeleri; üst bölümde ise, kampüs merkezini oluşturan meydan çevresinde toplanmış merkezi mekanlar görülmekte.

(Ad'A no.91-92, 1960, s.94-101)

Şekil 5.1-18d

Bağdat Üniversitesi proje maketinden bir bölüm. (üstte) Kampüs merkezi ve meydana açılan yönetim kulesi, müze, tiyatro, sanat galerisi, öğrenci merkezi ve oditoryum binaları. (Ad'A no.91-92, 1960, s.94-101)

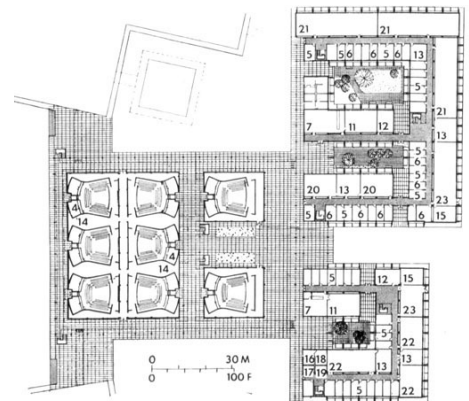
Şekil 5.1-18e

Bağdat Üniversitesi mühendislik kütüphanesi ve merkezi meydanın bir bölümünü gösteren perspektif. Walter Gropius ve TAC, 1959. (üstte)

Şekil 5.1-18f

Bağdat Üniversitesi projesi. Akademik merkezden bir kesit. (üstte) (Ad'A no.91-92, 1960, s.94-101)

Şekil 5.1-18g

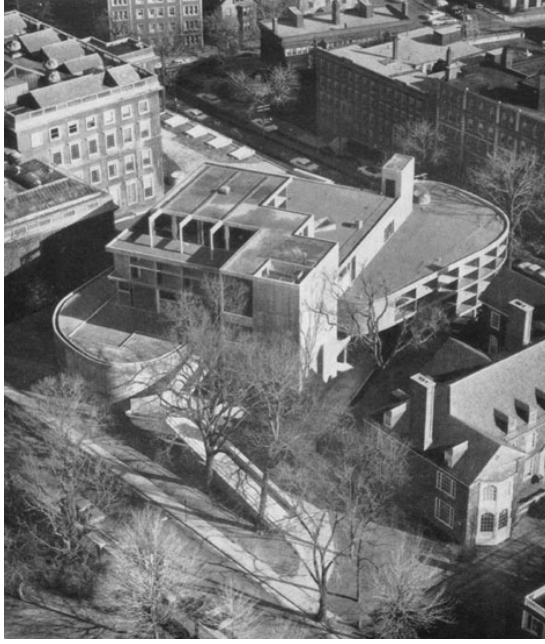
Plan, akademik merkezden bir kesit. (üstte) (Ad'A no.91-92, 1960, s.94-101)

mimarların başlıca tasarım gücü olmuştur. I. M. Pei ve ortakları, 1960'ların ortalarında NewYork Eyalet Üniversitesi Fredonia Koleji binalarını bir yaya omurgası ile bağlamışlardır. **(şekil 5.1-20)** Fredonia kampüsü içinde, zeminde bir patika veya yaya köprüsü biçiminde binalar arasındaki avluları veya terasları bağlayan bu uzun omurga, öğrenci hareketinin ve aktivitelerinin odak noktasını meydana getirmiştir.

1960'ların ortalarına gelindiğinde, birçok mimar ve planlamacı esneklik ve büyümenin yanısıra, kampüs biçimini oluşturan asal unsur olarak 'dolaşım' bahsetmektedir. Gunnar Birkerts ve ortaklarının yaptığı, Mississippi'deki Tougaloo Koleji master planında (1965) bu üç unsur da örneklenmektedir. **(şekil 5.1-24)** Bu plan, üst üste çakıştırılmış katmanlarda yer alan bileşenlerden oluşan, yoğun bir matris önermektedir ve aşamalı olarak gerçekleştirilmesi düşünülmüştür. Zemin tamamen taşıt trafiğine ve üst seviyeler de akademik matrise ayrılmıştır. Bunların üzerinde de yurtlar yer alacaktır. Bu düzenleme anlayışı, kentsel yaşamı karakterize eden yakın sosyal ilişkileri oluşturmayı amaçlamaktadır. Tamamen başarısız olan bu tasarım, o dönemin planlamacılarını, hareket örüntülerinin mimari biçime etkisi ve kampüs planlamasının kentsel planlamaya model olabileceği düşüncelerini doğurması açısından derinden etkilemiştir. ⁴⁶³

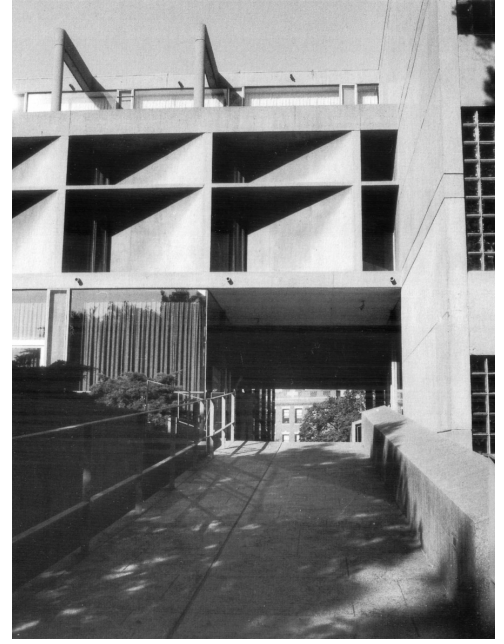
1960'ların gerek planlamaya getirdiği yeni fikirler, gerekse yer seçimi kararları bakımından belki de en iddialı üniversite planı Illinois Üniversitesi Chicago Kampüsü'ne aittir. **(şekil 5.1-21)** Chicago kentinin acilen ihtiyaç duyduğu bu yeni yüksek öğretim kurumu, kentin hemen dışında, iki otoyol arasında kalan eski bir endüstriyel alanda inşa edilmiştir. Kampüsün bu bölgeye yeniden canlılık getirmesi hedeflenmiştir. Planlamasını SOM firmasından Walter Netsch'in 1963 yılında yaptığı kampüs 1965'te tamamlanmıştır. Kentin ana yollarının kesişim noktasında sınırlı bir arazide inşa edilen kampüs 'Chicago Circle' adıyla anılmaktadır. Walter Netsch, yaya dolaşımını taşıt trafiğinden ayırdığı yükseltilmiş düzlemlerle, çok katlı tasarladığı eğitim ve araştırma bloklarını birbirine bağlamak suretiyle, alansal kısıtlılığa mimari bir çözüm üretmiştir. Çevre ulaşım bağlantı noktalarından kampüse gelen yayalar bir yaya köprüsüyle merkezdeki

⁴⁶³ Turner, P.V., A.g.e., s. 271.

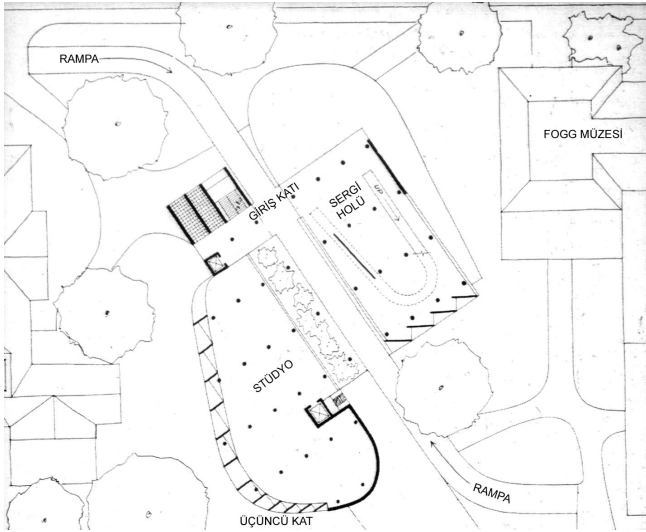
Şekil 5.1-19a

Harvard Üniversitesi Görsel Sanatlar Merkezi, Cambridge, Massachusetts. Le Corbusier, 1960-61 (Sert, Jackson ve Gourley ile birlikte). (Üstte) (AFor, 3-1963, s. 81)

Şekil 5.1-19b

Harvard Üniversitesi Görsel Sanatlar Merkezi bir rampa ile sokağı içine almakta. (Üstte) (Curtis:1986, s. 221)

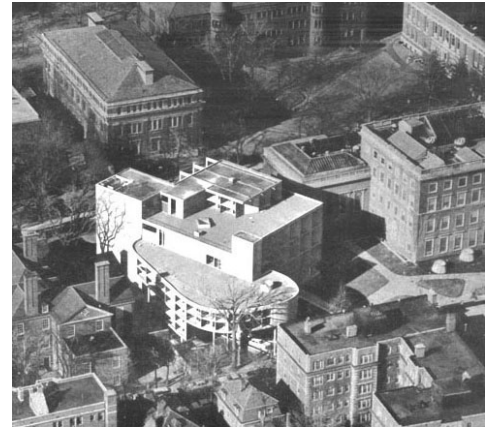

Şekil 5.1-19d

Harvard Üniversitesi Görsel Sanatlar Merkezi zemin kat planı. Le Corbusier, 1960-61 (Sert, Jackson ve Gourley ile birlikte) (Üstte) (Etlin:1994, s. 25)

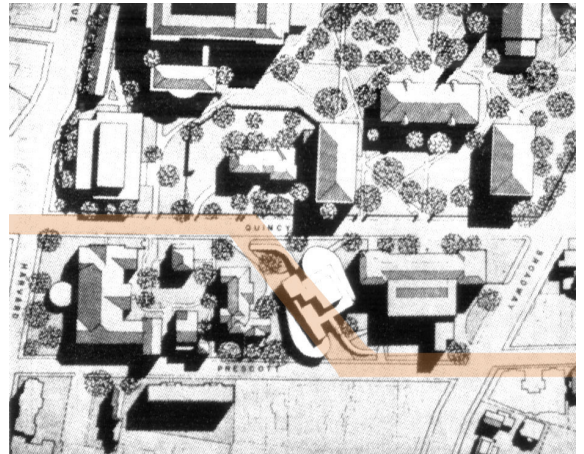
Şekil 5.1-19e

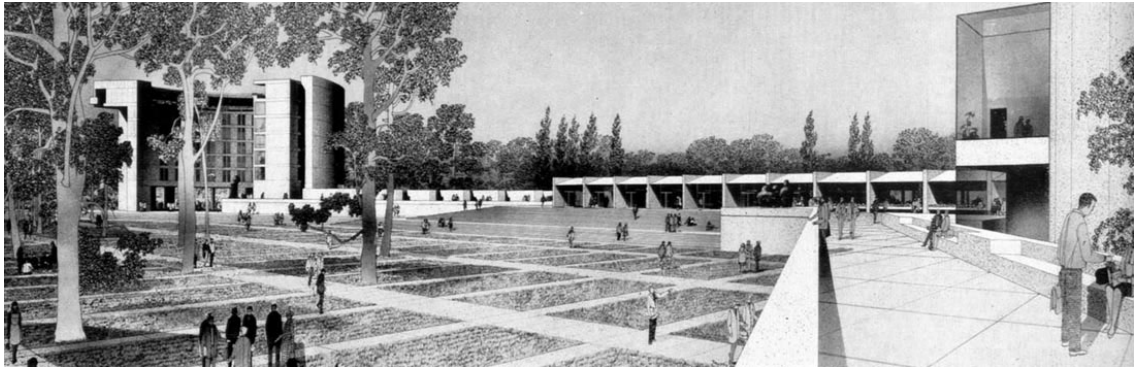
Harvard Üniversitesi Görsel Sanatlar Merkezi vaziyet planı. (sağda) (Boesiger:1998, s. 134)

Şekil 5.1-19c

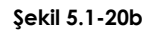
Harvard Üniversitesi Görsel Sanatlar Merkezi'nin yapı adalarını birleştiren konumlaması. (Üstte) (AFor, 3-1963, s.76-77)

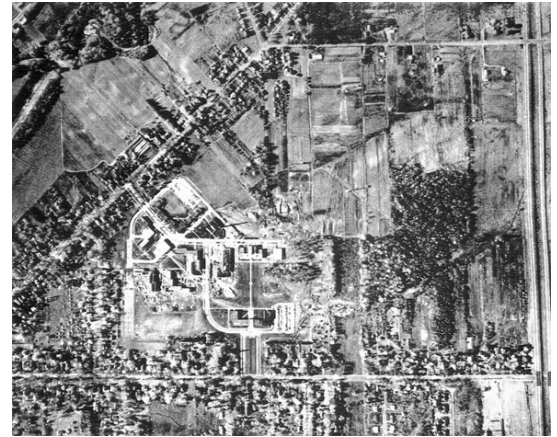

Şekil 5.1-20a

Perspektif. New York Üniversitesi, Fredonia Koleji
büyüme planlaması. I. M. Pei ve ortakları, 1962. (üstte)
(Ad'A, no.123, 1966, s.58)

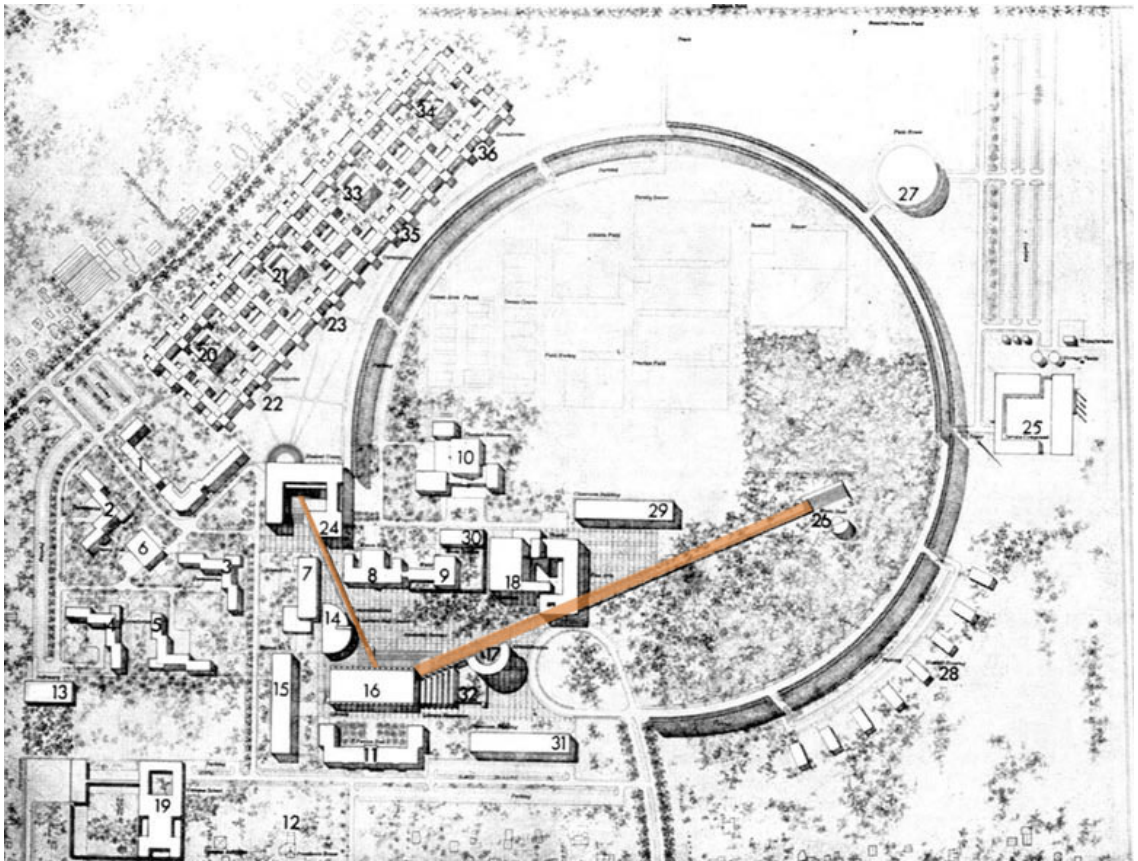
Eski kampüsün hava fotoğrafı. New York Üniversitesi,
Fredonia Koleji. (*altta*)
(*Ad'A*, no.123, 1966, s.58)

Şekil 5.1-20c

Masterplan. New York Üniversitesi, Fredonia Koleji
büyüme planlaması. I. M. Pei ve ortakları, 1962. (*altta*)
(Ad'A, no.123, 1966, s.58)

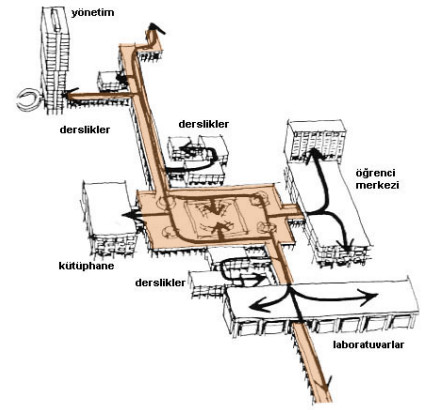
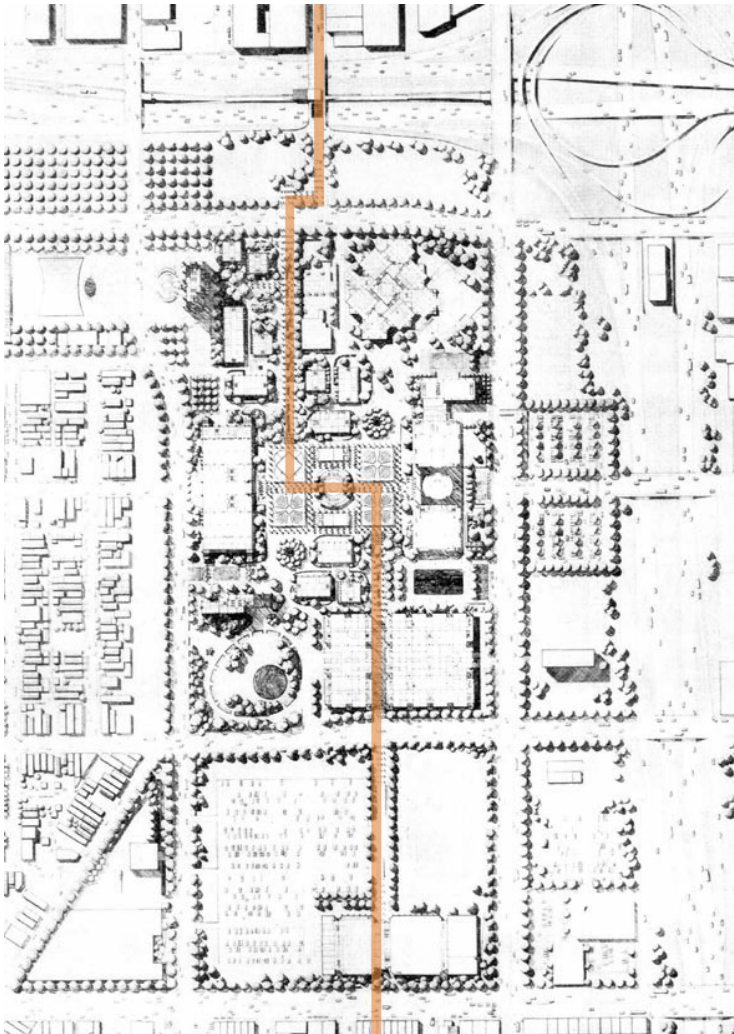
1-5. Öğrenci yurtları; 6. Yemekhane; 7,15. Bilimler; 8. Masson Hall; 9. Müzik; 10. Spor Merkezi; 11. Fenton Hall; 12. Rektör Evi; 13. Revir; 14. Enformasyon Merkezi ve Konferans Salonu; 16. Kütüphane; 17. Yönetim; 18. Oditoryum; 19. Okul; 20,21,33,34. Refectaires; 22,23,35,36. Öğrenci Yurtları; 24. Sosyal Merkez; 25. Servisler; 26. Müzik Köşkü; 27. Field House; 28. Akademisyen Lojmanları; 29,31. Derslik Blokları; 30. Öğrenci İşleri Bürosu; 32. Kütüphane Ekleri.

Şekil 5.1-21a

Illinois Üniversitesi, Chichago Circle Kampüsü'nün havadan görünümü. SOM, Walter Netsch, 1962. (üstte) (Ad'A, no.122, 1965, s.10)

Şekil 5.1-21b

Başlıca işlev alanları ve yaya dolaşım hattı. (üstte) (AFor, 5-1966, s. 50)

Şekil 5.1-21c

Illinois Üniversitesi, Chichago Circle Kampüsü planı. SOM, Walter Netsch, 1962. (solda) (Ad'A, no.122, 1965, s.10)

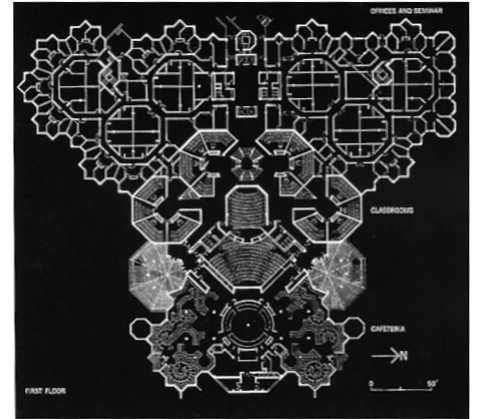

Şekil 5.1-21d Illinois Üniversitesi, Chicago Circle Kampüsü. (üstte) SOM, Walter Netsch, 1962.

Şekil 5.1-21e

(Ad'A, no.122, 1965, s.11)

Şekil 5.1-21f

Davranış Bilimleri Merkezi'nin kümesel planı.
Walter Netsch. (üstte)

(Muthesius:2000 s.199)

Şekil 5.1-21g

Chicago Circle Kampüsü'nün merkezi meydanı
ve altında yer alan konferans salonları. (solda)

(Muthesius:2000 s.198)

meydana ulaştırılmaktadır. Altında büyük konferans salonlarının kümелendiđi bu meydan, çevresindeki değişik işlevlere sahip binaları birbirine bağlamaktadır.

Chicago Circle kampüsünde binalar bölümlere göre değil, temel işlevlere göre organize edilmiştir. Fakülte büroları, kütüphane, öğrenci merkezi, laboratuvarlar ve derslikler için ayrı binalar tasarlanmıştır. Böylece, eğitim-zaman çizelgelerine bağlı geliştirilen esnek bir kullanım biçimiyle sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. ⁴⁶⁴ Chicago Circle kampüsüne en yakın bir başka örnek de Josep Lluís Sert'in tasarladığı Boston Üniversitesi'dir. Kentsel yapı adası içinde, kısıtlı bir alanda inşa edilen bu kampüs de tıpkı Chicago'da olduğu gibi bütünsel bir sistem olarak tasarlanmıştır. (**şekil 5.1-22**) Buna karşılık, Pennsylvania Üniversitesi'nde kentin üniversiteye göre yeniden düzenlendiğini görürüz. Philadelphia'da kent merkezinde geniş bir alana yayılan üniversite binaları, 'Locust Walk' denilen bir yaya yolu ile bağlanmaktadır. (**şekil 5.1-23**)

1960'lı yıllarda kolej planlamacıların en çok tartıştığı konu, bu büyük, karmaşık, hareket ve değişim üzerine yapılanan kentsel modelin uygun olup olmadığıdır. 1972 yılında Architectural Forum dergisinde yayınlanan makalesinde Ian Brown, herhangi bir kentsel olgu gibi üniversitenin de 'hızlı değişim, hızlı erişim ve hızlı eskime' kurallarıyla yapılandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Brown'a göre, "Okullar artık, erişim yollarının 'başlıca örgütleyen ve büyümeyi tanımlayan unsur' olduğu bir biçimde yeniden gözden geçirilmelidir. Değişik ölçeklerde yatay, düşey ve eğik erişim yollarından meydana gelen bir iskelet veya ağ şeklinde kavranmalıdır. Mümkün olan en geçici yollarla, yalnızca ihtiyaç duyulan binalar, yaşanır bir çevre oluşturacak şekilde inşa edilmelidir. Sabitlik, artık bir nostalji olarak kabul edilmelidir." ⁴⁶⁵

Değişebilirliğe ve sürekliliğe dair bu çağrının, Amerikan kolej planlamasında pek taraftar bulamadığı görölmektedir. Ancak, dolaşımın kampüsü biçimlendirilmesi anlayışı 1970'lerin plancıları tarafından araştırılmaya devam etmiştir. 'Biçimin Üreticisi Olarak Hareket Sistemleri' başlıklı makalede Kallmann ve McKinnell, bu

⁴⁶⁴ Turner, P.V., A.g.e., s. 271-274.

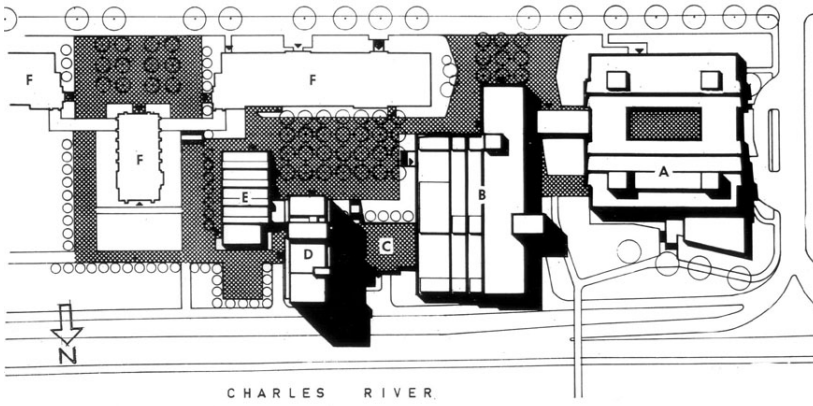
⁴⁶⁵ Brown, Ian, 'Irrelevance of University Architecture', **Architectural Forum**, (April 1972), s. 50-55.

Şekil 5.1-22a

Boston Üniversitesi, Sert, Jackson ve Gourley.
(solda)

(Callwey:1970, s.43)

Şekil 5.1-22b

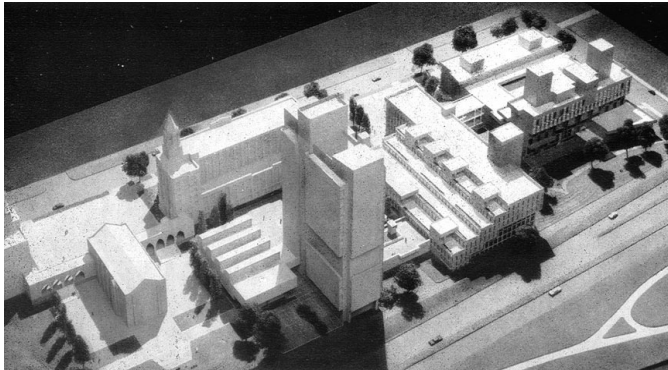
Boston Üniversitesi planı.
(solda)

(Ad'A, no.122, 1965, s.36)

- A Öğrenci Merkezi
- B Merkezi Kütüphane
- C Merkezi Mekanlar
- D Hukuk ve Pedagoji Fakülteleri
- E Hukuk Kütüphanesi
- F Mevcut Binalar:
İlahiyat Fakültesi (arkada)
Kilise (ortada)
Güzel Sanatlar Akademisi (solda)
Yaya düzlemi taralı olarak gösterilmiştir.

Şekil 5.1-22c

Boston Üniversitesi kampüs maketi, Sert, Jackson ve Gourley. (altta)
(Ad'A, no.122, 1965, s.36)

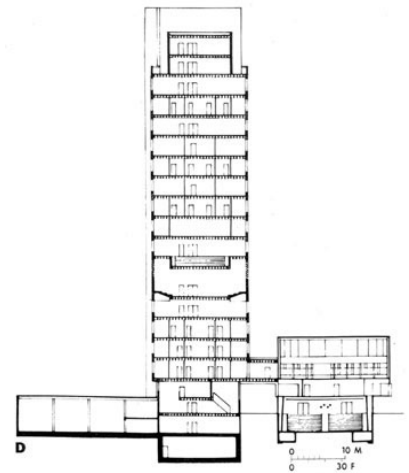
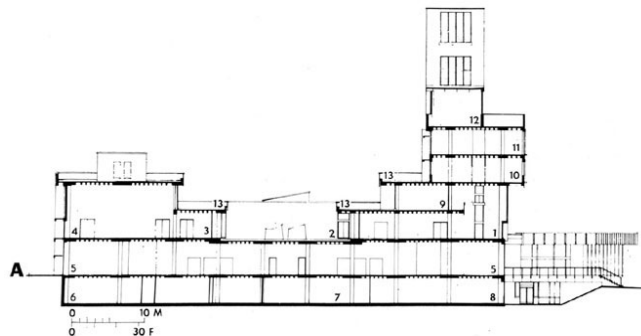

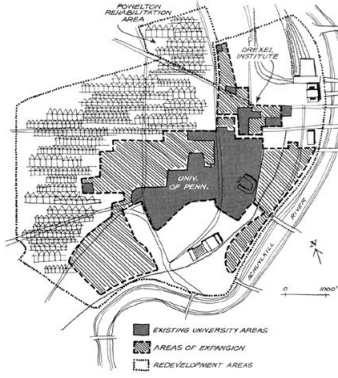
Şekil 5.1-22d

Boston Üniversitesi kesitleri. (altta)
(Ad'A, no.122, 1965, s.36)

- A. En kesit: 1. Ana Salon 2. Avlu 3. Sergi Salonu 4. Dans Salonu 5. Yemekhane 6. Dinlenme Mekanları 7. Sanat Atelyeleri 8. Kütüphane 9. Konferans Salonu 10. Bürolar 11. Kulüp 12. Mekanik Daire 13. Teraslar 14. TV Odası.

- D. En kesit: 18 katlı Hukuk ve Pedagoji Fakültesi ile Kütüphane Binası

Şekil 5.1-23a

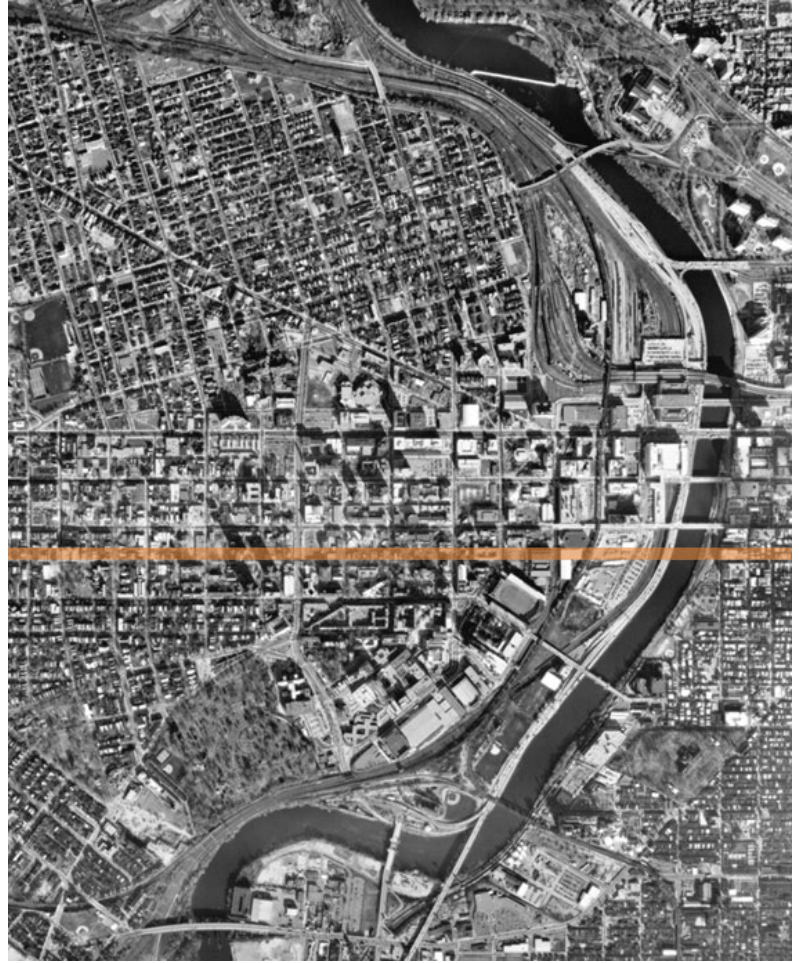
Pennsylvania Üniversitesi
(Philadelphia) kentsel
bölgeleme planı. (üstte)

Şekil 5.1-23b

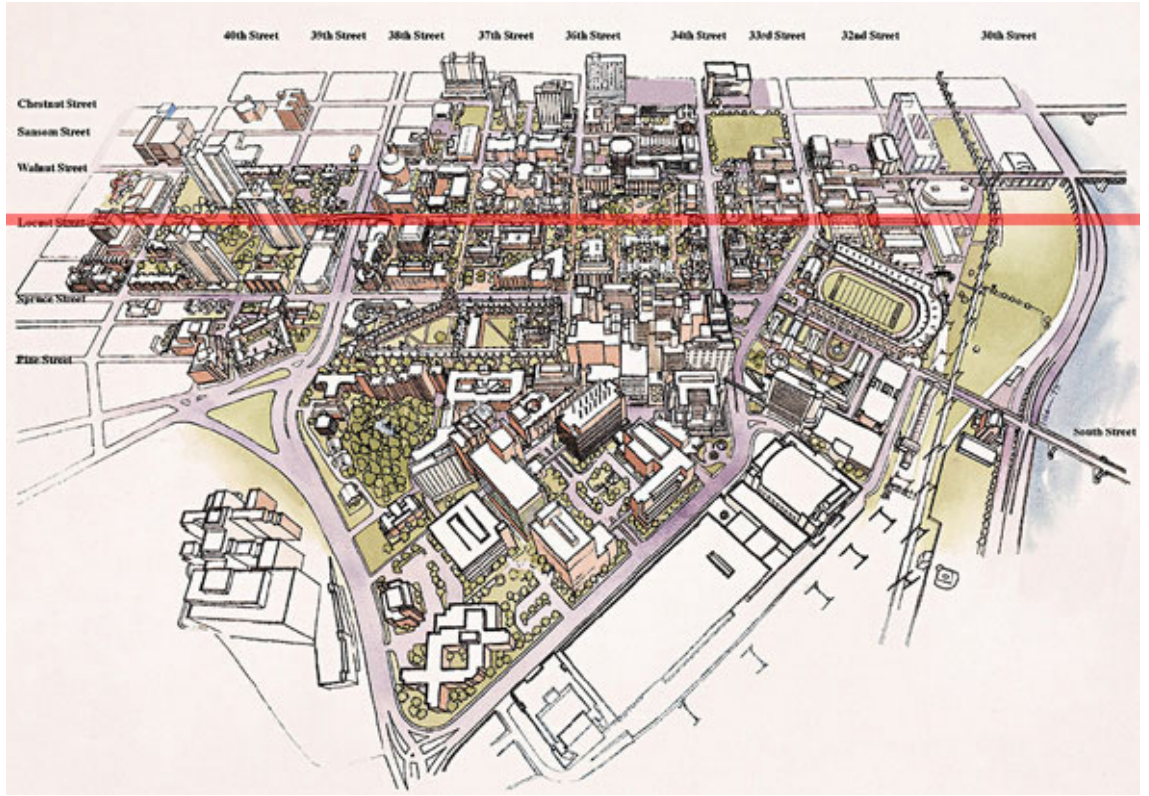
Pennsylvania Üniversitesi
Philadelphia, hava fotoğrafı.
(sağda)

Şekil 5.1-23c

Pennsylvania Üniversitesi'nin
kent içindeki konumu. (altta)
(Wurman ve Gallery:1972,s.57)

- 45 Annenberg Communications School
- 4 Applied Mechanics Research Lab
- 7 Armory
- 13 Centennial Natl. Bunk
- 57 Children's Hospital
- 50 College Hall
- 63 Commercial Museum
- 46 Dietrich Hall
- 17 Drexel Activities Ctr.
- 12 Drexel Inst. Main Bldg.
- 9 Evening Bulletin Bldg.
- 33 Fels Institute
- 6 Food Fair Building
- 27 Franklin Building
- 60 Franklin Field
- 49 Furness Library
- 30 Gimbel Gymnasium
- 48 Grad. Sch. of Fine Arts
- 28 Graduate Residence Halls
- 44 Graduate Sch. of Ed.
- 32 Harwell House
- 34 Harrison House
- 24 Hill Hall
- 31 High Rise North
- 52 Houston Hall
- 19 Ice Skating Rink
- 29 International House
- 51 Irvine Auditorium
- 26 Law School
- 16 Library Ctr. (Drexel)
- 15 Matheson Hall (Drexel)
- 54 Men's Dormitories
- 23 Moore Engineering School
- 20 Palestra
- 18 Parking Garage
- 61 Parking Garage
- 64 Phila. Civic Center
- 56 Phila. General Hospital
- 26 Potter Hall
- 1 Powellton Village
- 2 Presbyterian Medical Center
- 43 Psychology Building
- 55 Richard's Medical Research
- 6 Rush Building
- 37 School of Medicine
- 42 Social Sciences Ctr.
- 36 St. Mary's Church
- 14 Stratton Hall
- 21 Tennis Courts
- 10 20th Street Station
- 22 Towne Building
- 3 University City High School
- 5 University City Science Center
- 58 University Hospital
- 62 University Museum
- 11 U.S. Post Office
- 40 V.A. Hospital
- 36 Van Pelt House
- 47 Van Pelt Library
- 41 Veterinary School and Hospital
- 59 Weightsman Hall
- 53 Westar Institute
- 39 Woodland Cemetery
- 38 Woodland Terrace

Şekil 5.1-23d

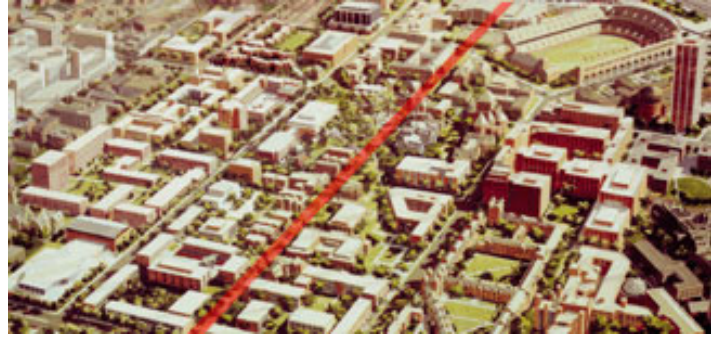
Pennsylvania Üniversitesi Vaziyet Planı Perspektifi.(*üstte*)

Şekil 5.1-23e

Pennsylvania Üniversitesi Vaziyet Planı Makefi.(*sağda*)

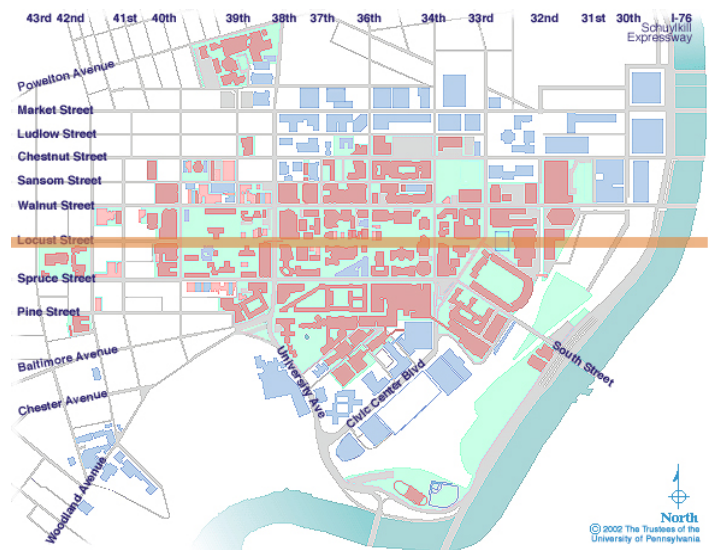
Şekil 5.1-23f

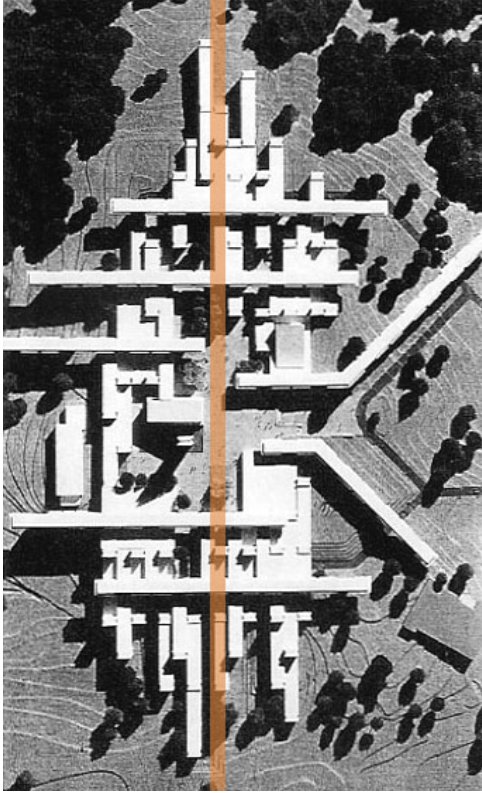
Pennsylvania Üniversitesi Hava Fotoğrafı.(*altta*)

Şekil 5.1-23g

Pennsylvania Üniversitesi Vaziyet Planı.(*altta*)

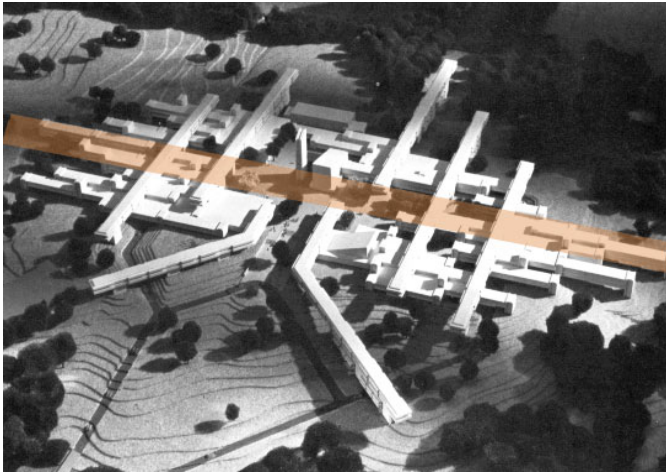
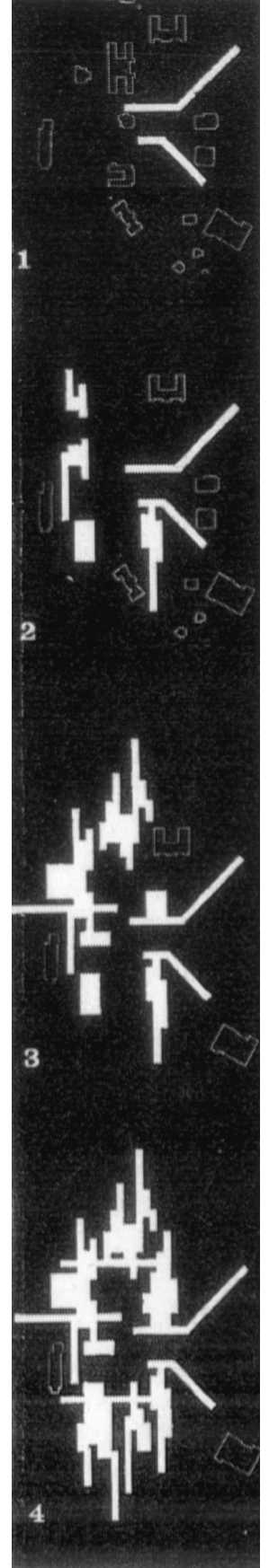

Şekil 5.1-24a

Tougaloo
Koleji,
Tougaloo,
Missisipi
Gunnar Birkerts
ve Ortakları,
1965 (solda)
(Muthesius:200
0 s.255)

Şekil 5.1-24b

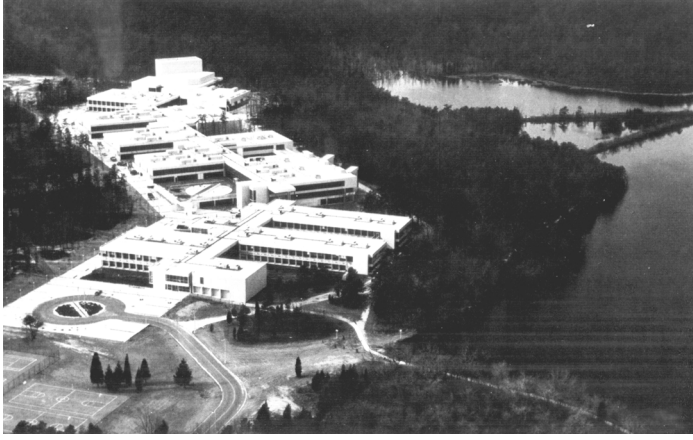
Tougaloo
Koleji,
Tougaloo,
Missisipi
Gunnar Birkerts
ve Ortakları,
1965 (sağda)
Gelişim
Şeması.
(Muthesius:200
0 s.255)

Şekil 5.1-24c

Tougaloo
Koleji,
Tougaloo,
Missisipi
Gunnar Birkerts
ve Ortakları,
1965 (solda)
(Turner:1990,
s.272)

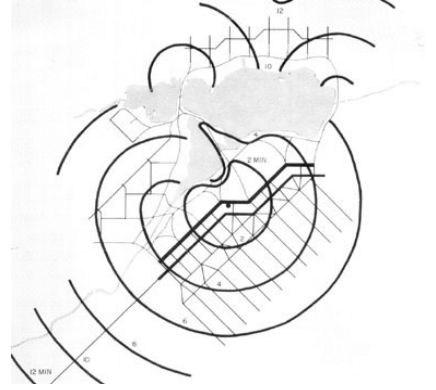
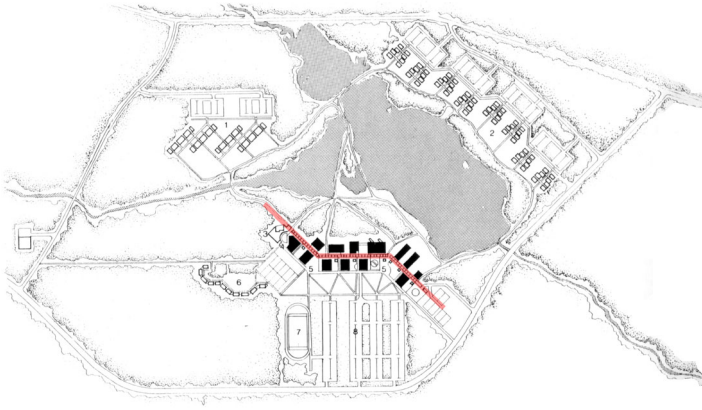

Şekil 5.1-25a

Stockton Koleji, New Jersey.GBQCunningham ,1970 (solda)
(Turner:1990, s.279)

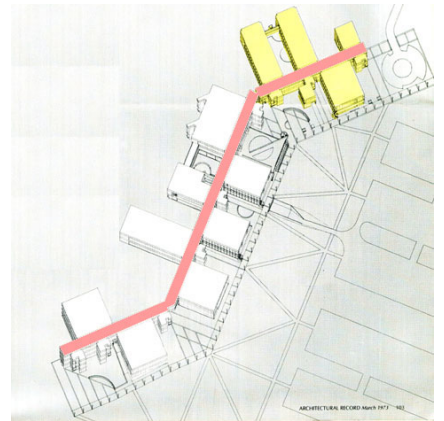
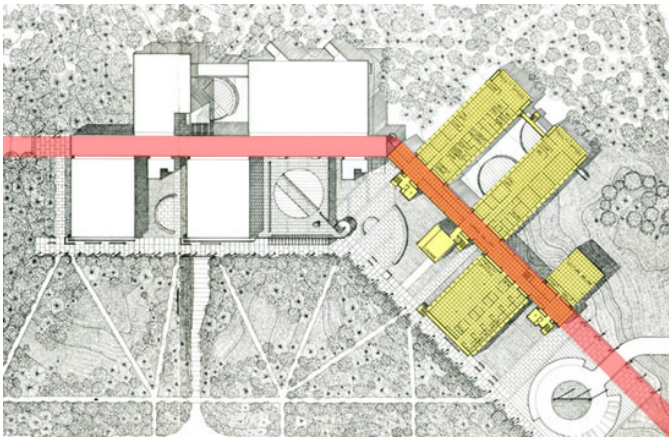
Şekil 5.1-25b

Stockton Koleji, New Jersey.GBQCunningham ,1970 (altta)
Gelişim Planı. (ARec, 3-1973- s.108)

Şekil 5.1-25c

Stockton Koleji, New Jersey.GBQCunningham ,1970 (üstte) Vaziyet
Planı (Turner:1990, s.279)

Şekil 5.1-25d

Stockton Koleji, New Jersey.GBQ,1970 (üstte) Plan. (ARec, 3-1973-
s.104-105)

Şekil 5.1-25e

Stockton Koleji, New Jersey. GB Q ,1970
(üstte) Perspektif. (ARec, 3-1973- s.103)

tür sistemlerin tekil ve çoklu dolaşım omurgalarıyla alabilecekleri biçimleri tarif etmişler ve bazı kampüs yapılarıyla bunu örneklemişlerdir. ⁴⁶⁶ (şekil 5.1-24)

Bu kavram, o dönemin liberal eğitim görüşlerini yansıtan, yükseköğretimin herkese açık olacağı, öğrencilerin hemen hemen istedikleri herhangi ders veya programı seçebilecekleri 'liberal üniversite' felsefesi için biçilmiş kaftandı. Bu türden bir ideal için, o yıllarda, Amerikan alışveriş merkezi (mall) mükemmel bir model oluşturmuştur. ⁴⁶⁷ Örneğin, 1970'lerin başlarında Geddes, Brecher, Qualls ve Cunningham'ın tasarladığı Pomona'daki Stockton Eyalet Koleji, benzer bir plana sahiptir. (şekil 5.1-25) Aşamalı olarak inşa edilen akademik yapılar, kapalı, sokak benzeri bir galeri boyunca düzenlenmiştir. Arazinin topografyasına göre kırılarak yön değiştiren bu omurga üzerindeki binalar bir çevre yoluyla dışarıdan beslenmektedir. ⁴⁶⁸ Turner'a göre, hiyerarşi içermeyen bu düzenleme biçimi, fakülte ve öğrencilerin karşılıklı etkileşiminin güçlendirilmesini sağlamıştır. ⁴⁶⁹ Bu türden planlamalara, büyüklükleri, karmaşıklıkları ve kentsel ölçekleri arttıkça 'megastürüktür' adı verilmiştir.

5.1.3.3. Çoklu-Üniversite ve Kampüs

Çoklu-Üniversite, tek bir kampüs ya da kampüsler bileşeksi anlamında gelişmiştir. Ancak, plansız bir binalar yığını olarak görülen bu model içerdiği kimlik problemi ile çok tartışılmıştır. S. Muthesius, bu sorunun çözümünün kurumsal çeşitlenmede yattığını belirtmektedir. Muthesius'a göre; "Genel olarak kampüs ve kolej, karşıt iki kurum şeklinde algılanmaktadır. Kampüs, geniş alanlara yayılan karakterde, kolej ise içe yoğunlaşmış kısıtlı boyutuyla tanımlanmaktadır. Çoklu üniversite ise, bu iki kurumu birleştiren bir çözüm ortaya koymaktadır." ⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ Kallmann, G.M. ve McKinnell, N.M., 'Movement Systems As Generators Of Built Form', **Architectural Record**, (november 1975), s. 105-116.

⁴⁶⁷ Amerikan kentlerinin çevresinde ve özellikle otoyollar üzerinde çokça rastlanan bu kapalı alışveriş merkezlerine 'mall' adı verilmektedir. Yaya dolaşım omurgasının biçimlendirdiği bu alışveriş merkezlerinin mimarisi bazı üniversite şemalarıyla ilginç bir benzerlik taşımaktadır.

⁴⁶⁸ Geddes, Brecher, Qualls, Cunningham, 'Stockton State College', **Architectural Record**, (March 1973), özel ek.

⁴⁶⁹ Turner, P. V., A.g.e., s. 278.

⁴⁷⁰ Muthesius, S., A.g.e., s. 15.

Çoklu üniversite kavramının çıkış yeri ve kapsamlı bir şekilde yaşama geçirildiği yer California Eyalet Üniversitesi (University of California) olmuştur. Bu kavramın yaşama geçirilmesinde en önemli role sahip olan rektör Clark Kerr, 1964 tarihli makalesinde üniversitenin büyüme sorununun yanısıra, California'daki çoklu üniversitenin oluşum sürecini dile getirmektedir. ⁴⁷¹ Örneğin Kerr, Santa Cruz ve Irvine kampüslerinin 1965 yılında tamamlanarak 27 500 öğrenci kapasiteye ulaşacaklarını belirtmektedir. California'da hayata geçirilen 'çoklu üniversite'de, eyaletin değişik bölgelerinde inşa edilen yeni kampüsler ve mevcutların büyütülmesiyle, bu sorunun tek yönetim çatısı altında çözülmesi öngörülmüştür.

⁴⁷² (şekil 5.1-26) Burada amaç, 'üniversitede, bir yandan büyüklük ve nitelik sorununu, diğer yandan da, eğitimde liberalleşme çerçevesinde sağlanmaya çalışılan, çeşitlilik sorununu bir arada çözerek bütünlüğü oluşturmak' tır.

P. V. Turner'a göre, "Birkaç ilerici modern mimarın daha 1930'lardaki tasarımları, planlamaya geleneksel kampüs biçimlerinde olduğundan daha çok, büyüme ve değişime önem veren tasarım yaklaşımları getirmiştir. Ancak, aynı zamanda savaş sonrası eğitim kurumu daha karmaşık bir hal almış ve geleneksel kolejin pozitif niteliklerinin yeniden kazanılması için bu kurumların küçük birimlere bölünmesi gereği ortaya çıkmıştır." ⁴⁷³

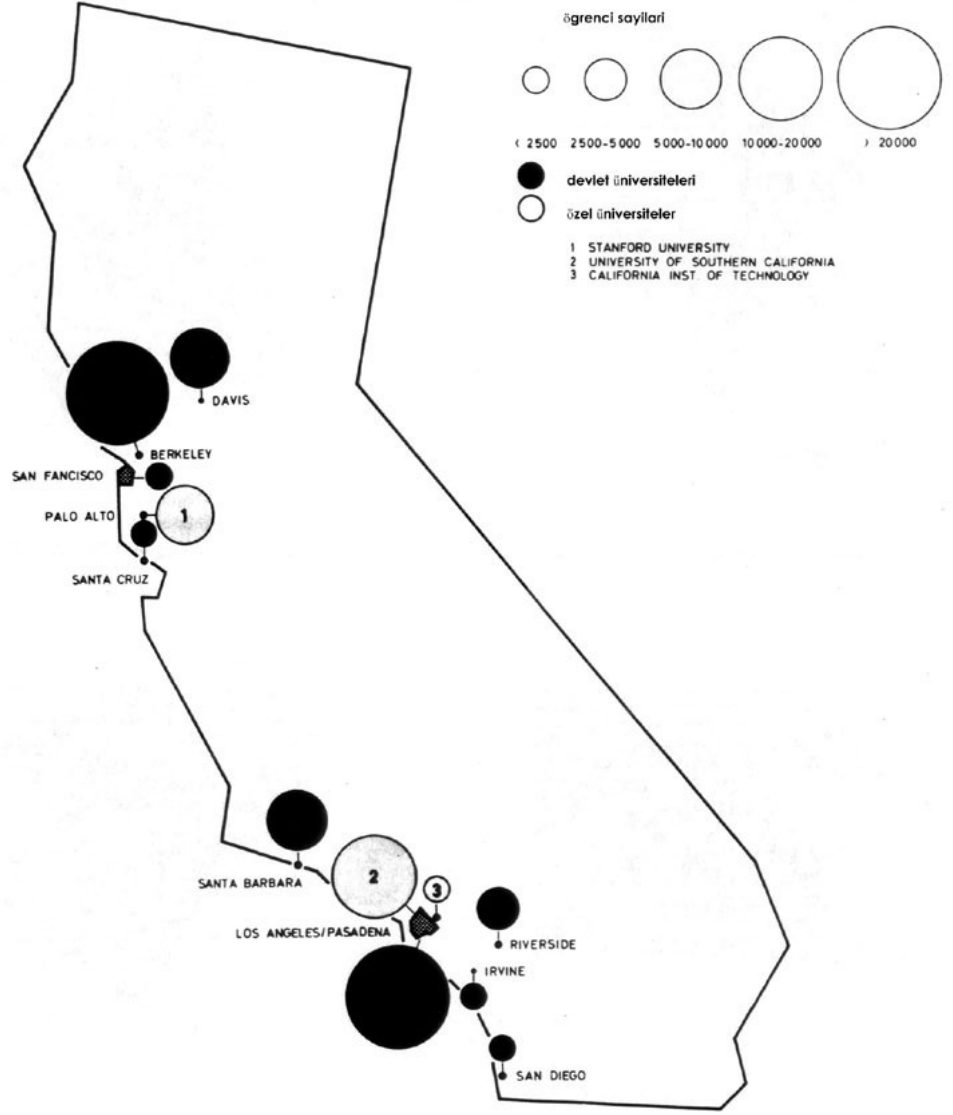
Muthesius'a göre ise, çoklu-üniversite kampüsünün büyütülebileceği ve bütünleştirilebileceği konusunda son söz henüz söylenmemiştir. Büyük ve küçük arasındaki ilişkiden kaynaklanan problemler ve üniversiteyi meydana getiren ideal topluluğun boyutun belirlenmesindeki güçlükler halen yaşanmaktadır. Muthesius, "California'daki yeni yapılanmalarda başta gelen aksiyom,

⁴⁷¹ Kerr, Clark, 'California's New Campuses', **Architectural Record**, no.339, (November 1964), s. 175.

"Bugün, ABD'deki yüksek öğretim kurumlarının büyük çoğunluğu öngörülemez boyuttaki bir büyüme sorunu ile karşı karşıyadırlar. Bütün eyaletler arasında en yoğun nüfusa sahip olan California, şimdi bu sorunun yaşandığı en iyi örnektir. California'daki yüksek öğretim sorununun çözümünde eyalet kurumları en büyük paya sahip olacaklardır. Örneğin, gelecek yıl, eyaletteki 9 üniversite kampüsü ve 18 eyalet kolej kampüsüne 175 000 öğrencinin kaydolması beklenmektedir, bağımsız üniversite ve kolejler için bu sayı 68 500'dür. Junior kolejler de eklenirse toplam öğrenci sayısı 347 000'i bulmaktadır."

⁴⁷² Berkeley, Los Angeles, Santa Barbara, Davis Riverside ve San Fransisco kampüsleri Kerr'in büyüme planında adı geçen diğer kampüslerdir. Uydu kampüsler şeklinde tasarlanan bu gelişim planlaması aslında, 1947 yılında başlatılan ve 1960 yılında çıkarılan bir yasa ile tanımlanan 15 yıllık bir masterplanı (1960-1975) öngörmektedir. (Bkz. Clark Kerr, A.g.m., s. 175)

⁴⁷³ Turner, P. V., 'Dynamism, Change and Renewal', A.g.e., s. 249.

Şekil 5.1-26

California Üniversitesi, Çoklu Üniversite (multiversity)

büyümekte olsa da üniversitenin küçük görünümlü yapılanmasıydı" demektedir.⁴⁷⁴

California Eyalet Üniversitesi'nin masterplanı, rektör Clark Kerr döneminde (1958-1967) başlatılmış, 1960-1975 arasında yapılmıştır. 1960'ta yapılan masterplan kapsamında çok büyük bir yapılanma programı başlatılmıştır. California'nın yüksek öğretim sistemi her seviyeden toplam, 1957'de 220.000, 1965'te 350.000 öğrenciyi kapsamaktaydı. 1975'te bu sayının 650.000'e ulaşması planlanmıştır. Çoklu-üniversite sorununa getirilen bir çözüm, bütün kurumların bir 'kamusal yüksek öğretim sistemi' çatısı altında koordine edilmesi idi. Bu sistem, üç kademedен oluşuyordu: 'toplum kolejleri (junior/community colleges, İng.), eyalet kolejleri ve üniversiteler'. ⁴⁷⁵ **(şekil 5.1-32)** Burada en önemli planlama kriteri, her bir kurumun boyutsal değerlendirilmesinin açık bir şekilde yapılmasıydı. Bu sayede mimaride insan boyutu yakalanabilecekti. Örneğin Berkeley planlamasında genel ilke, binaların arazinin en fazla % 25'ini kaplaması ve işlevsel ilişkilendirmeye bağlı olarak biraraya toplanarak yakınlık içeren gruplar oluşturulmasıydı. ⁴⁷⁶

California'nın üç yeni üniversite kampüsü, Irvine, San Diego ve Santa Cruz deneysel anlamda üç yeni planlamayı ifade etmektedirler. Bunların herbiri için ayrı ayrı yenilikçi eğitim öğeleri ortaya koyulmuştur. Bu, Irvine'da öğrencilerin kendi eğitim programlarını seçebilmeleri, San Diego'da fen bilimleri ve sosyal bilimlerin birbirine bağlanması ve Santa Cruz'da da geçme/kalma sistemi şeklinde özetlenebilir. Rektör Kerr, çoklu-üniversite'nin gerçekleşebilmesi için herbir kampüsün yaklaşık 27.000 öğrenci kapasitesine ulaşmasını hedefliyordu. O sıralarda Berkeley, bu sayıya çoktan ulaşmıştı. ⁴⁷⁷ Ancak 1970'lere gelindiğinde bu hedeflenen sayılar düşürülmek zorunda kalmıştır. ⁴⁷⁸

1965'te açılan Irvine Kampüsü, Clark Kerr'in yönlendirmesiyle William L. Pereira tarafından planlanmıştır. **(şekil 5.1-27)** Kampüsün planı, geçmişin ideal kent şemalarını ve özellikle Ebenezer Howard'ın 'Bahçe Kent'ini çağrıştırmaktadır.

⁴⁷⁴ Muthesius, S., 'A New Comprehensiveness In California', A.g.e., s. 45.

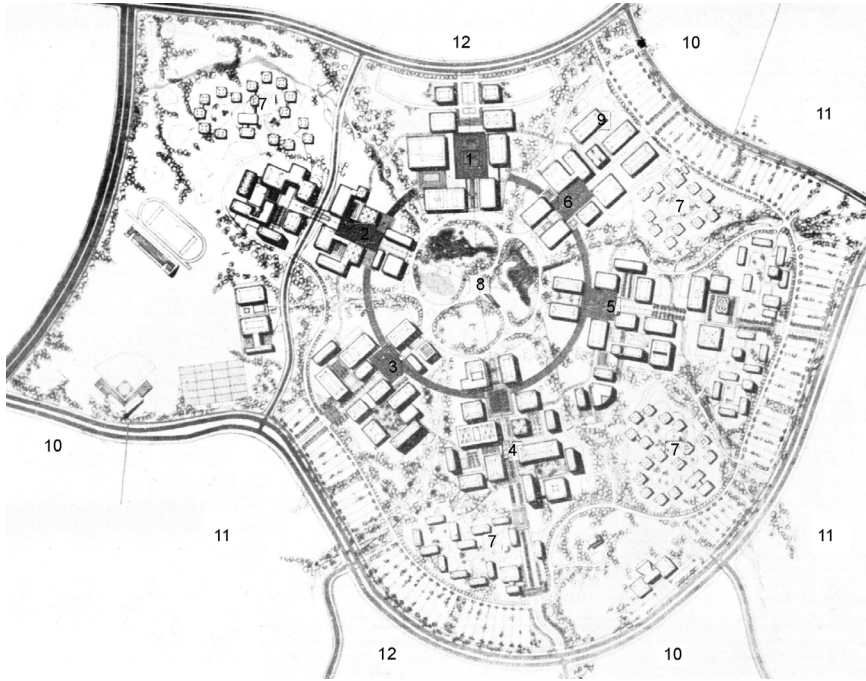
⁴⁷⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 46.

⁴⁷⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 47.

⁴⁷⁷ Kerr, Clark, A.g.m., s. 175.

⁴⁷⁸ Muthesius, S., A.g.e., s. 49.

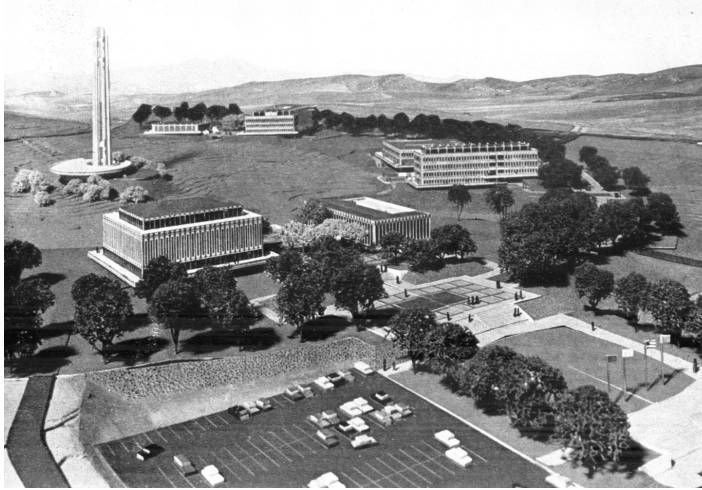
Şekil 5.1-27 California Üniversitesi, Irvine Kampüsü.

1. Ana giriş ve meydan
2. Beşeri Bilimler
3. Biyoloji Bilimleri
4. Fizik Bilimleri
5. Mühendislikler
6. Sosyal Bilimler
7. Öğrenci yurtları
8. Öğrenci Merkezi ve park
9. Konferans Merkezi
10. Evli öğrenci yurtları
11. Özel yerleşimler
12. Irvine kenti

Şekil 5.1-27a

California Üniversitesi, Irvine Kampüsü masterplanı. (üstte) William Pereira ve Ortakları, 1964. Hava fotoğrafı (ARec, 11- 1964, s.189)

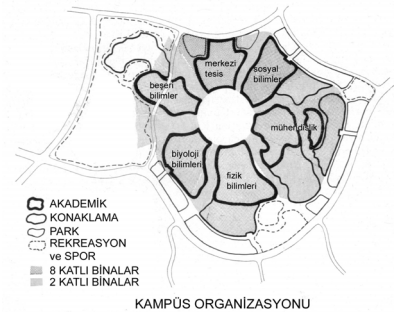

Şekil 5.1-27b

California Üniversitesi, Irvine Kampüs merkezi maketi. (solda) (ARec, 11- 1964, s.189)

Şekil 5.1-27c

California Üniversitesi, Irvine Kampüs organizasyon şeması (altta) (ARec, 11- 1964, s.187)

Şekil 5.1-27d

California Üniversitesi, Irvine Kampüsü ve çevresindeki yerleşimlerin büyüme şeması (solda) (ARec, 11- 1964, s.188)

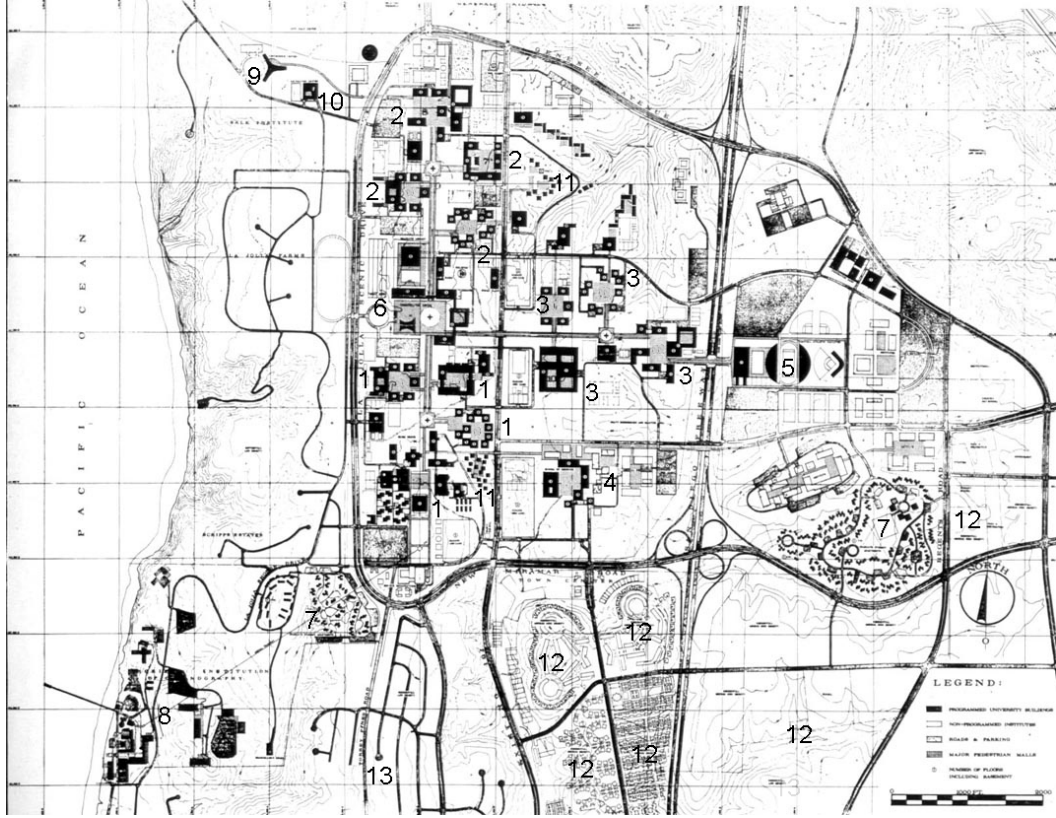
Merkez, ortasında bir kulenin yer aldığı bir parktan ibarettir. Parkı çevreleyen bir daire üzerinde fakülteler ve giriş meydanı, merkezi kütüphane ve diğer merkezi hacimlerin toplandığı bir çekirdek ııınsal olarak yerleştirilmişlerdir. Merkezden dışa doğru uzanan fakültelerin arasında konutlar gibi diğer alt işlevler yerleştirilmiştir. Bu dñzenlemede en fazla 10 dakikalık yñrñme mesafesi esas alınmıştır. Yñrñme mesafesinin hesaplanması artık kampñs planlamasında bir şart halini almaktadır. Konaklama birimleri dışa doğru yerleştirilerek akademik aktiviteyle doğrudan ilişkisi koparılmıştır.

San Diego Kampñsñ, mimar Robert E. Alexander tarafından 4 kolejın 3 yñksek yoğunluklu kñme oluşturacağı şekilde planlanmıştır. **(şekil 5.1-28)** Bu kñmelerin her biri 2.300 òęrenci kapasitesine sahiptir ve tamamlandığında toplam 12 kolej 27.000 òęrenciye eğitim verecektir. Her kolej kñmesi temel akademik tesisleri ve konaklama birimlerini iğerecektir. Her kolejın kendi merkezi olacak ve mimari karakterleri farklı yaratılacaktır. Çok azı inşa edilmiş olan bu plan 1966 yılında tamamen değiştirilmiş ve yoğunluklar çok aza indirgenmiştir.

řñphesiz, 'bñyñk için kñęñk' tanımı ifadesini Santa Cruz kampñsñnde bulmuştur. òyle ki, kñęñk kolejden oluşan bu kampñs Amerikan ùniversitesinden çok, geleneksel İngiliz kolejine benzetilmektedir. Masterplanı John Carl Warnecke tarafından hazırlanan Santa Cruz kampñsñnñ planlaması 1961 yılında başlamış, uzun vadeli gelişme planı 1963'te yayınlanmış ve ilk òęrenciler 1965 yılında alınmaya başlanmıştır. **(şekil 5.1-29)** Toplam 34 kolejın planlandığı kampñste, 1978 yılına gelindiğinde yalnızca 8 tanesi inşa edilmişti. Santa Cruz'da kñtñphane, tiyatro, bazı doğa bilimleri binaları, spor merkezi, hizmet binaları gibi bazı merkezi tesisler arazinin yaklaşık ortalarında gruplanmıştır. Ancak bunlar alışılmışın dışında vurgulanmamışlardır. Sosyal mekanlar, genelde kolejlerin bñnyesinde tasarlanmıştır. Santa Cruz'da sıradışı olan binalar değil arazinin doğal yapısıdır. Yaklaşık 800 hektar bñyñklñęñndeki bu arazi yoğun ormanlıktır.

Yaklaşık 600 òęrenci kapasiteli bir kolejın %50'si òęrenci konaklama birimlerinden oluşmaktadır ki bu herhangi bir yñksekñęretim kurumu için oldukça yñksek bir orandır. ùniversite yñnetimi tarafından hazırlanan eğitim programları her koleje

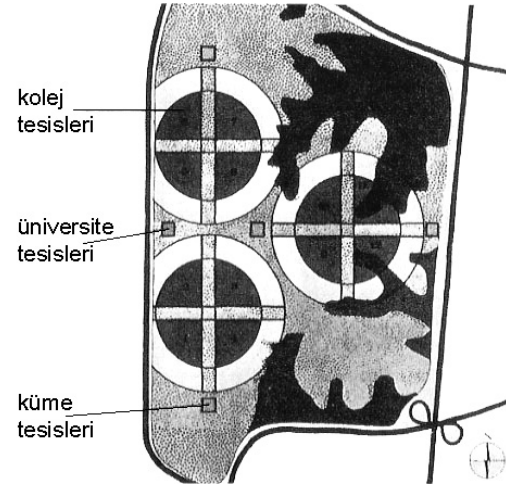
Şekil 5.1-28 California Üniversitesi, San Diego Kampüsü.

1. 2. 3. Dörtlülük koleji kümeleri, 4. Sağlık koleji, 5. Merkez spor fakültesi, 6. Üniversite merkezi, 7. Lisansüstü öğrenci yurtları, 8. Scripps Oşinografi Enstitüsü, 9. Konferans Merkezi, 10. Rekreasyon Merkezi, 11. Öğrenci yurtları, 12. San Diego Kent merkezi: Orta ve yüksek yoğunluklu konutlar, 13. Düşük yoğunluklu konutlar.

Şekil 5.1-28a

California Üniversitesi, San Diego Kampüsü masterplanı. Robert E. Alexander ve Ortakları, 1964. (üstte) (Ad'A, 123-1966, s.XXXIII)

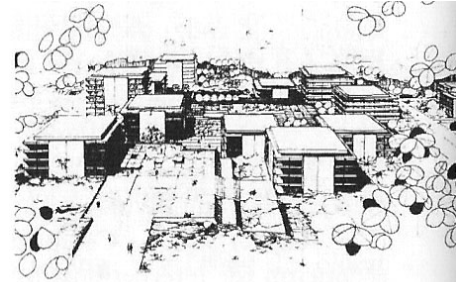

Şekil 5.1-28b

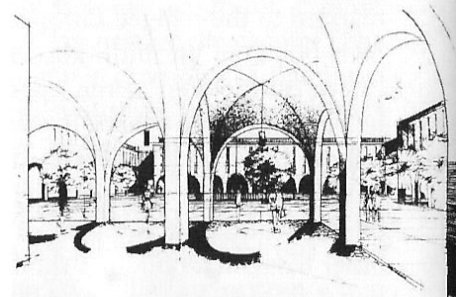
Kaliforniya Üniversitesi, San Diego Kampüsü şematik yerleşim organizasyonu. (üstte) Robert Alexander ve Ortakları, 1964. (ARec, 11- 1964, s.193)

Şekil 5.1-28c

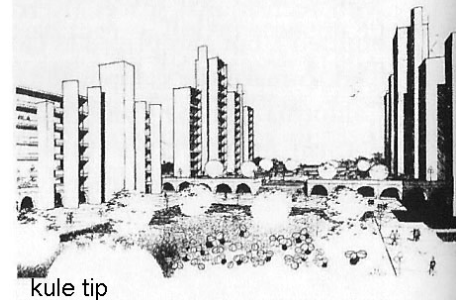
Kaliforniya Üniversitesi, San Diego Kampüsü kolej tipolojisi. Robert Alexander ve Ortakları, 1964. (sağda) (ARec, 11- 1964, s.197)

hüresel tip

kümesel tip

kule tip

Şekil 5.1-29 Kaliforniya Üniversitesi, Santa Cruz Kampüsü.

Şekil 5.1-29a

Kaliforniya Üniversitesi, Santa Cruz Kampüsü masterplanı, John Carl Warnecke ve ortakları, 1963. (solda) (Arec, 11-1964, s. 177)

1. Üniversite Merkezi; 2. Yeşil alan;
3. Cowell Koleji (Kolej-I); 4. Kolej-II;
5. Kolej-III; 6. Öngörülen Kolejler;
7. Meslek Okulu; 8. Araştırma Merkezi;
9. Öğrenci Konutları; 10. Personel Lojmanları; 11. Lisansüstü Öğrenci Konutları; 12. Üniversite Kültür Merkezi;
13. Spor Merkezi.

Şekil 5.1-29b

Kaliforniya Üniversitesi, Santa Cruz Kampüsü genel görünümü, 1964. (altta) (Arec, 11-1964, s.176)

farklı işlevler yüklemektedir. Öğrenciler eğitimlerinin ilk iki yılını bu kolejlerde almaktadırlar ve sürekli bir hoca değişim programı uygulanmaktadır. ⁴⁷⁹

Biribirinden 300-600 m uzaklıkta inşa edilmiş kolejleri oluşturan 2-3 katlı binalar, merkezi ortak alanlar oluşturacak şekilde kümelenmişlerdir. Bunların dış çevresinde hocaların konaklama birimleri yerleştirilmiştir. Birer küçük kasaba veya köye benzetilen bu kolejler, İngiliz 'kentsel peysaj' (Townscape, İng.) eğilimiyle büyük benzerlikler içermektedirler. **(şekil 5.1-30)**

Santa Cruz Kolejleri arasında en tanınmış, uyguladığı pedagojik yöntem ve mimari kurgusuyla Kresge Koleji' dir. ⁴⁸⁰ Kolejin tasarımı 1970' den başlayarak Charles W. Moore ve William Turnbull (MLTW) tarafından gerçekleştirilmiştir. Kresge Koleji'ni karakterize eden temel bina tipi, basit dikdörtgen biçimli, 3 katlı öğrenci yurtlarıdır. **(şekil 5.1-31)** Akademisyen konutları ve ortak hacimler mimari olarak bu yurt binalarından pek farklı değildir. Moore, bu binaları yaklaşık 300 m uzunluğunda bir sokak oluşturacak şekilde kurgulamıştır. Bu kurgu daha çok bir Akdeniz köyünü çağrıştırmaktadır ki, bulunduğu bölgenin iklimsel koşulları da benzerlik taşımaktadır. ⁴⁸¹

Kolejin içindeki bir blok deneysel anlamda bir düzenlemeye sahiptir. Bu blok 'Octet Birimler'i içerir. Her 'octet' üç kat yüksekliğindeki bir açık yaşama mekanıdır. **(şekil 5.1-31)** Burada kullanıcılar yaşama, çalışma ve servis mekanını düzenlemede serbest bırakılmışlardır. Bir başka özellik ise, konaklama birimleri kolejin içinden sokağa bakmaktadır. Diğer kolej planlamalarında bu birimlerin ortak mekanlardan ayrı tasarlanması alışıldık bir durumdur. Kresge, özel ve ortak mekanların düzenlenmesi bakımından modern tasarımın mekan örgütlenmesiyle geleneksel mekan arasında bir ortak nokta (bir uzlaşma noktası) bulmuştur diyebiliriz.

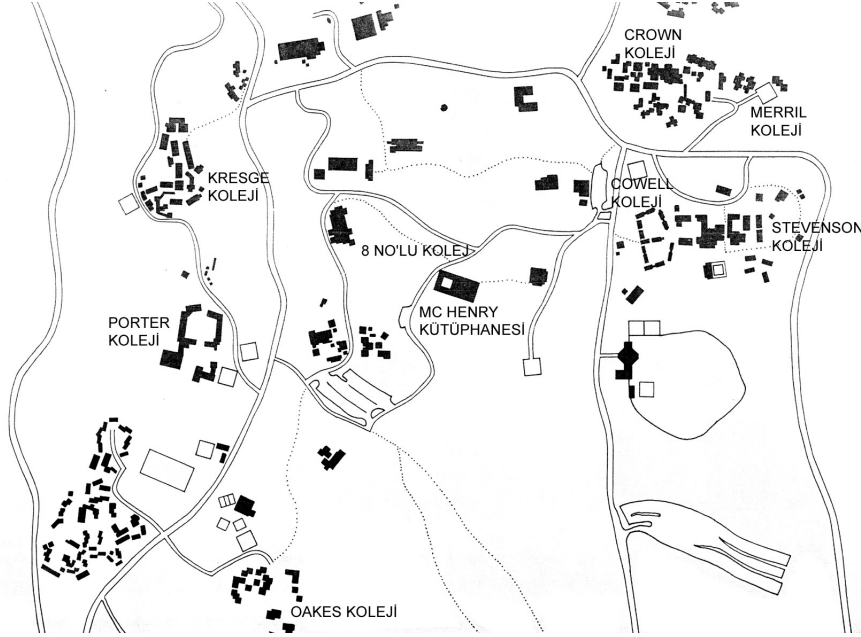
⁴⁷⁹ Muthesius, S., A.g.e., s. 50.

⁴⁸⁰ Woodbridge, Sally, 'How to make a place', **Progressive Architecture**, no.5, (May 1974), s. 76-83.

"Başlangıcından itibaren Kresge Koleji davranış psikolojisi ilkelerine göre biçimlendirilmiştir. Kolejin yapısı birlikte yaşama ve öğrenme anlayışıyla oluşturulmuştur. Tercihe bağlı olsa da, öğrenciler bir akademisyen önderliğinde 25 kişilik gruplar halinde organize edilmişlerdir. Amaç, paylaşımı en üst seviyede sağlamaktır."

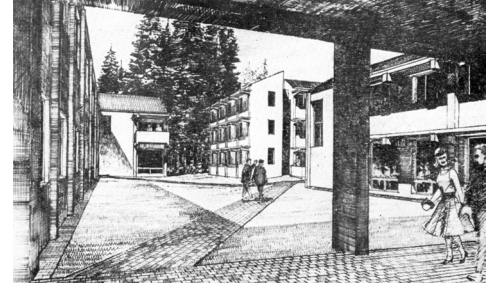
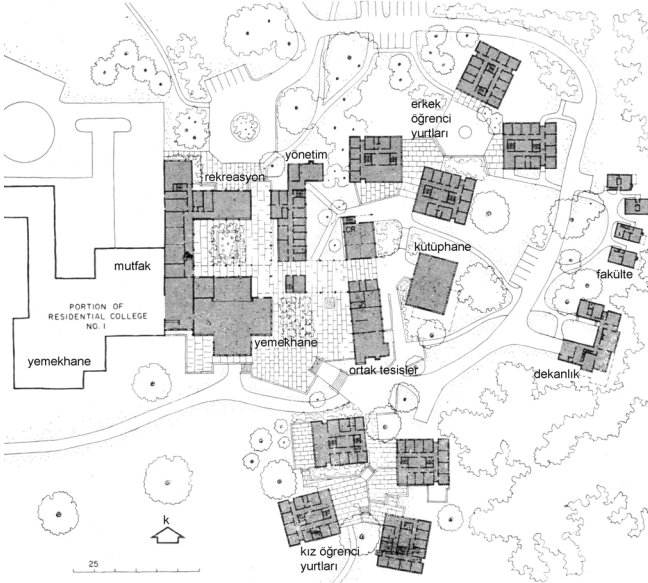
⁴⁸¹ Woodbridge, Sally, A.g.m., s. 76-83.

Şekil 5.1-30 Santa Cruz Kolejleri'nden örnekler.

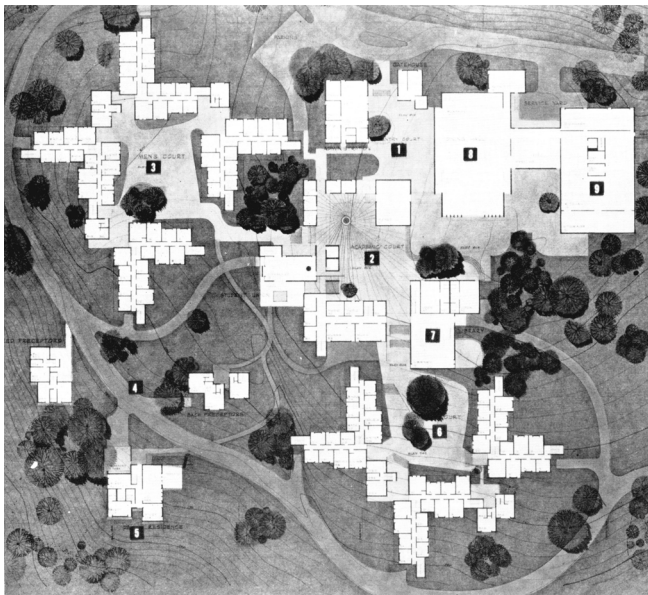
Şekil 5.1-30a

Santa Cruz
Kampüsü, kolejlerin
dağılımı. (solda)

Şekil 5.1-30b

Stevenson Koleji, Santa Cruz Kampüsü,
Joseph Esherick ve Ortakları, 1966 (üstte ve
solda) (ARec, 11-1964, s:184)

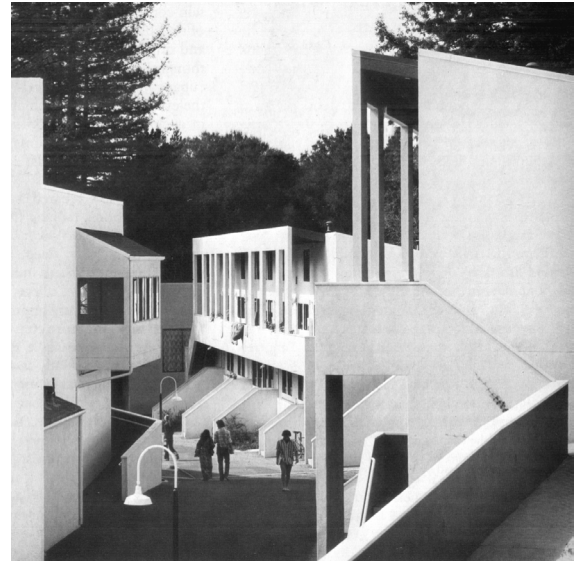

Şekil 5.1-30c

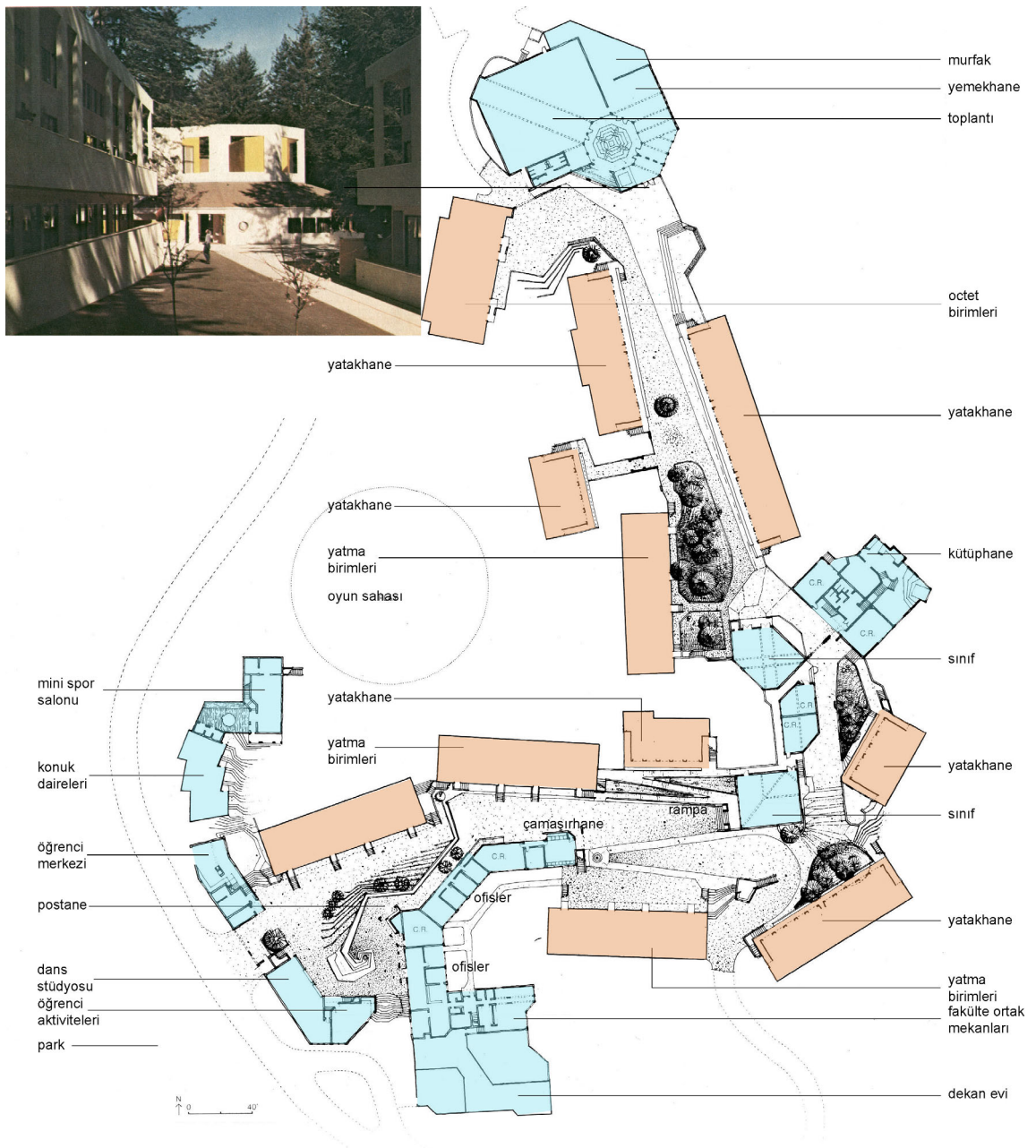
Crown College, Santa Cruz Kampüsü. (üstte
ve solda) Ernest J.Kump ve Ortakları, 1967-68.
(ARec, 11-1964, s:185) (Muthesius:2000, s:52)

1. Giriş Avlusu; 2. Yönetim; 3. Erkek Öğrenci Yurdu;
4. Lojmanlar; 5. Dekanlık Lojmanı; 6. Kız Öğrenci
Yurdu; 7. Kütüphane; 8. Yemek Salonu; 9. Mutfak

Kresge Koleji, California Eyalet Üniversitesi, Santa Cruz
Kampüsü. (sağda)MLTW: Charles Moore, W. Turnbull,
1970-4. (Turner: 1990, s. 284)

Kresge Koleji planı. MLTW / Charles Moore, W. Turnbull, 1970-4(*altta*). (PA, no.5, May 1974, s.76-83)

Şekil 5.1-31c

Kresge Koleji, giriş meydanı. (solda)
(PA, no.5, May 1974, s.80)

Şekil 5.1-31d

Kresge Koleji, sekizli konaklama birimleri. (solda)
(PA, no.5, May 1974, s.81)

Şekil 5.1-31e

Kresge Koleji, sekizli konaklama birimleri planları. (sağda)
(PA, no.5, May 1974, s.81)

Şekil 5.1-31f

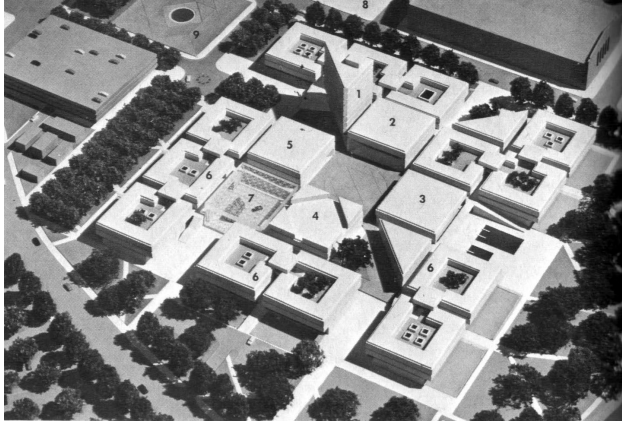
Kresge Koleji, toplantı salonu. (sağ altta) (PA, no.5, May 1974, s.78)

Şekil 5.1-31g

Kresge Koleji, eğitim alanları ile konaklama birimlerini bağlayan sokak. (altta)
(PA, no.5, May 1974, s.78)

Şekil 5.1-32 Toplum kolejleri

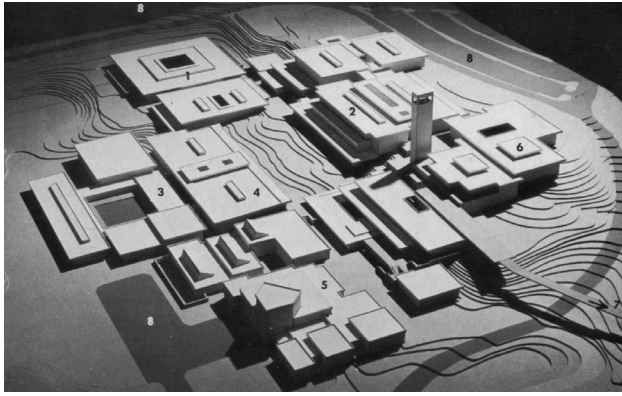

Şekil 5.1-32a

Laney Koleji, Kaliforniya. (üstte) Skidmore, Owings ve Merrill, 1967. (ARec, no:11-1967-s.156)

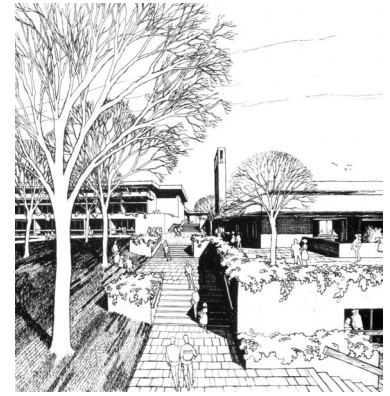

1.Yönetim merkezi 2.Kütüphane 3.Spor salonu
4.Öğrenci merkezi 5.Tiyatro 6.Sınıflar-Atölyeler 7.Açık çalışma alanı 8.Müze 9.Yapımı planlanan kültür merkezi

Şekil 5.1-32b

Merritt Koleji, Kaliforniya. (üstte) Reynolds, Chamberlain, Wurster, 1967. (ARec, no:11-1967-s.157)

1.Teknik ticaret merkezi 2.Akademik kompleks 3.Fiziki eğitim kompleksi 4.Fen bilimleri 5.Yaratıcı sanatlar merkezi 6.Kampüs sanat merkezi 7.Amfiyatro ve konferans merkezi 8.Otopark

Şekil 5.1-32c

Kent merkezine eşit uzaklıkta planlanan toplumkolejleri ve Mountain View Koleji'nin konumu. (üstte)

1.Öğrenci merkezi 2.Uygulamalı bilimler
3.Konferans salonları 4.Akademik birimler
5.Merkez kütüphane 6.Kapalı spor alanları
7.Oditoryum 8.Güzel sanatlar

5.2. II. Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Üniversite Tasarımı

5.2.1. İngiliz Üniversite Tasarımı

Başlıca ülkelerle karşılaştırıldığında İngiliz üniversite sistemi oldukça küçüktür. Amerikan üniversite sisteminin büyüklüğü ve karmaşık hiyerarşisinin yanında çok basit olan İngiliz üniversite sistemini, 'iki köklü üniversite olan Oxford, Cambridge ve diğerleri' şeklinde tanımlamak mümkündür.

Eski Oxford ve Cambridge üniversiteleri önceden planlanmamış, spontane kurumlar olarak kurulmuşlardır. Bu iki kurum, Orta Çağ'ın kentsel yaşamının ürünüdür. (Bkz. Bölüm 1.2.1.) Başlangıçta Oxford ve Cambridge'de, mimari olarak üniversitenin görünür bir kimliği mevcut değildir. (Şekil 2.2-5/6) Üniversite, kentin organik dokusu içine görünmez bir biçimde eklemlenmiştir. Daha sonraları, 1379 yılında Oxford'da, Wykeham'lı William'ın kurduğu 'New College', İngiltere'de beşyüzyıl boyunca varlığını sürdürecektir. Bir sosyal ve fiziksel örüntü modelinin yaratıcısı olacaktır. Kilise ve devlet kademelerinde hizmet etmek üzere eğittiği sınırlı bir topluluğu barındıran ve üniversite bünyesinde özerk birimler olan kolejler, 'quadrangle' adı verilen bir avlu çevresini saran ve genellikle şapel, yemekhane, kütüphane ve konaklama mekanlarından oluşan, içe dönük bir bina tipolojisi meydana getirmişlerdir. ⁴⁸² (Bkz. Bölüm 2.2.1.)

15. ve 16. yüzyıllarda İskoçya'da kurulan dört üniversitenin dışında, İngiltere'de beşyüzyıl aşkın bir zaman zarfında, Oxford ve Cambridge'den başka hiçbir üniversite kurulmamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Oxford'da 21, Cambridge'de 17 adet kolej mevcuttur. Ancak, 19. yüzyıl İngilteresi birçok yeni üniversitenin kurulmasına tanık olmuştur. Bunlar, ülkenin değişik bölge kentlerinde kurulan 'Civics Üniversiteleri'dir ve kuruldukları kentlerin önemli noktalarında inşa edilen prestij binaları ile yerel özellikleri önde gelen kurumlardır. Bu üniversiteler çoğunlukla, geleneksel kolejden farklı olarak, konaklama birimleri içermezler. ⁴⁸³

⁴⁸² Donat, John, 'The British University', **Architectural Design**, (December 1966), s. 589.

⁴⁸³ Donat, John, A.g.m., s. 589.

İngiltere'de, Oxford ve Cambridge dışındaki diğer bütün üniversiteler için 'kampüs üniversiteleri' ifadesi rahatça kullanılabilir. ⁴⁸⁴ 'Civics' ve 'Redbricks' kısa adlarıyla gruplanan, 19.yüzyıl ve 20. yüzyıl'ın başlarında temelleri atılan bu yerel yüksek öğretim kurumları özellikle 1950 sonrasında büyük bir hızla çoğalmış ve büyümüşlerdir.⁴⁸⁵ 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde, İngiltere'deki 47 üniversite 8 grupta toplanmaktadır. Bunlar, 'Oxbridge Üniversiteleri(2), Galler Üniversitesi'ne bağlı kolejler(6), Eski Civics Üniversiteleri(8), Londra Üniversitesi(1), Genç Civics Üniversiteleri(7), İleri Teknoloji Üniversiteleri(12) ve Yeni İngiliz Üniversiteleri(7)'dir.⁴⁸⁶

İngiltere'de üniversite sistemi statik yapısını 1960'lara kadar korumuştur. 1950'lerin başlarında öğrenci sayılarında bir azalma meydana gelmiştir, ancak 1950'lerin sonlarında gerçek bir büyüme yaşanmaya başlamıştır. ⁴⁸⁷ Burada ele alacağımız üniversiteler, bu hareketlenmeden sonra kurulan yeni kurumlardır. 1960'lı yıllara gelindiğinde bu sayılar katlanarak artmaya başlamıştır. ⁴⁸⁸ Bu dönemde İngiliz üniversite sistemi gerçek bir büyüme sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. İngiltere'deki bu yeni yaklaşımın yaratıcısı olan merkezi otorite, 'Üniversite Kurucular Kurulu'nun (University Grants Committee, UGC) rolünü de takip eden bölümde ele alacağız. ⁴⁸⁹

5.2.1.1. İngiltere'de Modernist Kampüs Tasarımı

Geleneksel olarak İngiltere'deki bütün yüksek öğretim kurumları kolejlerden ibarettir. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan büyüme sorunu karşısında,

⁴⁸⁴ Bu üniversiteler genellikle, ya kentlerin merkezinde bir üniversite bölgesi oluşturacak şekilde, ya da kentin hemen yanbaşında geniş bir alanda kurulmuşlardır.

⁴⁸⁵ Muthesius, S., 'English New University Design', A.g.e., s. 59. " II. Dünya Savaşı sonrasında Batı dünyasında yaşanan üniversite patlaması İngiltere'yi de etkilemiştir. 1938'de yaklaşık 50 000 olan üniversite öğrenci sayısı, 1957/58 döneminde 95 000'i aşmıştır."

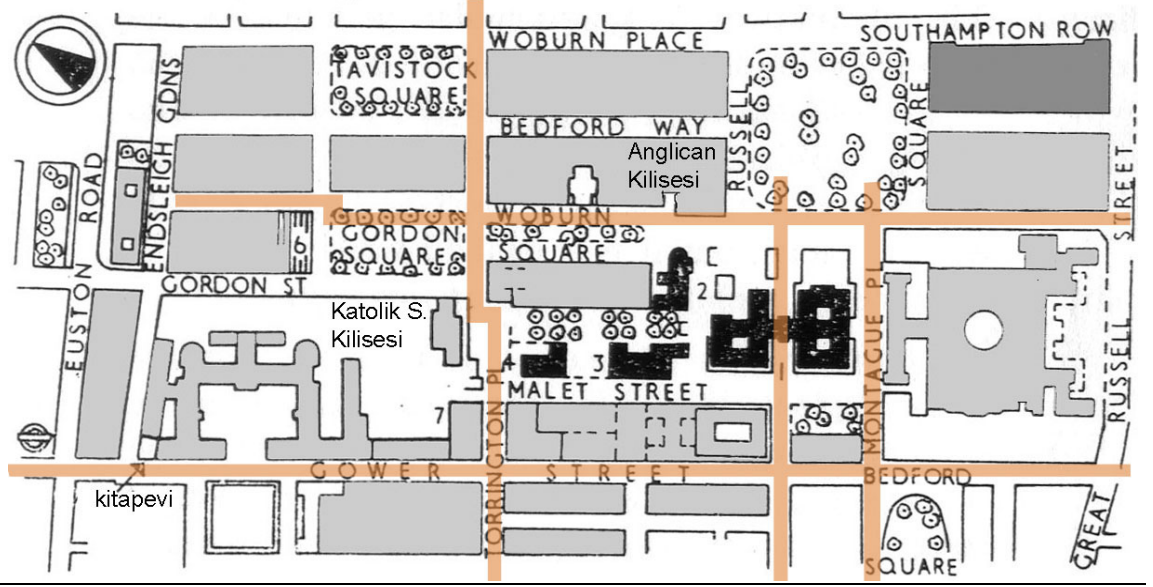
⁴⁸⁶ Jockusch, Peter, 'Großbritannien, Das britische Hochschulsystem', **Hochschulplanung**, Band 1., Herausgeber Horst Linde, s. 56-64.

⁴⁸⁷ İngiliz haftalık 'The Architect's Journal' dergisi 1958 yılında üniversitelerde meydana gelecek büyüme sorununa eğilerek üniversite planlaması konusunda özel sayılar yayınlamıştır. Derginin 2 Ocak 1958 tarihli sayısında İngiltere'de o yıllarda yaklaşık 84 000 olan üniversite öğrenci nüfusunun 10 yıl içinde 106 000'e artacağı öngörülmektedir.

⁴⁸⁸ Steiner'in aktardığı verilere göre İngiltere'de 1960'da 124 000 olan üniversiteye kayıtlı öğrenci sayısı, 1963'de 216 000'e artmıştır. Robbins Raporu'na göre bu sayı, 1973'de 390 000'i, 1980'e gelindiğinde ise 560 000'i aşacaktır. (Bkz. Karl Steiner, 'England', A.g.e., s. 219)

⁴⁸⁹ UGC, İngiltere'de üniversitelere kamu kaynaklarının planlı bir şekilde tahsis edilmesini sağlayan koordinasyon kurulusudur.

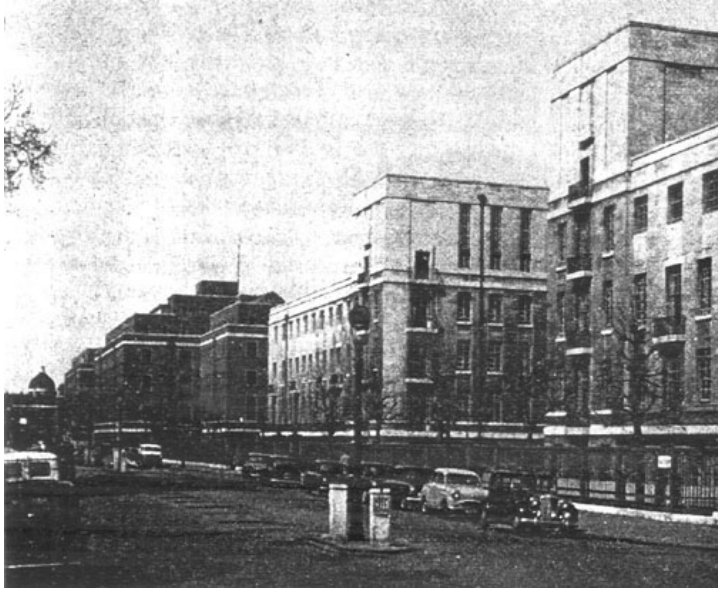
Şekil 5.2-1 Londra Üniversitesi

1. Senato Binası, Tarihî Araştırmalar Enstitüsü, Slav ve Doğu Avrupa Çalışmaları Okulu; 2. Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu; 3. Birkbeck Koleji;
4. Üniversite Birliği; 5. Üniversite Koleji; 6. Arkeoloji Enstitüsü bina önerisi;
7. Mühendislik Okulu.

Şekil 5.2-1a

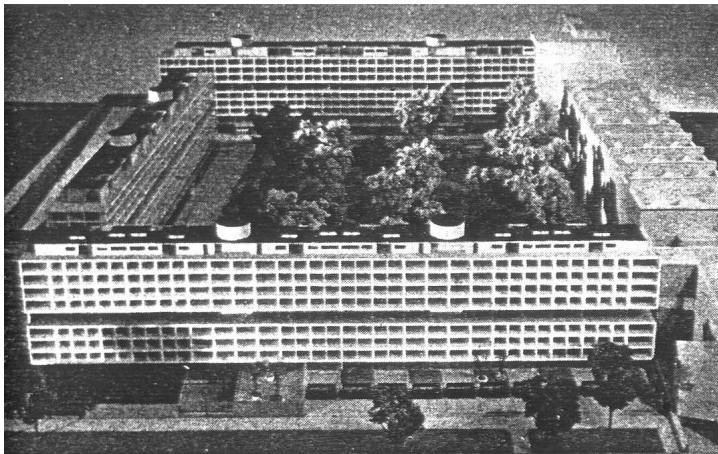
1957 yılında Sir Leslie Martin tarafından yapılan **Londra Üniversite Bölgesi** masterplanı. (Üstte) Mevcut binalar siyah renk ile ifade edilmiştir. (A.J., 1958-Jan 2, s. 4)

Şekil 5.2-1b

Londra Üniversite Bölgesi (solda) (A.J., 1958-Jan 2, s. 4)

1846 yılında kurulan Londra Üniversitesi, özellikle 1957 planıyla bütünleştirilerek kent içindeki konumunu güçlendirmiştir.

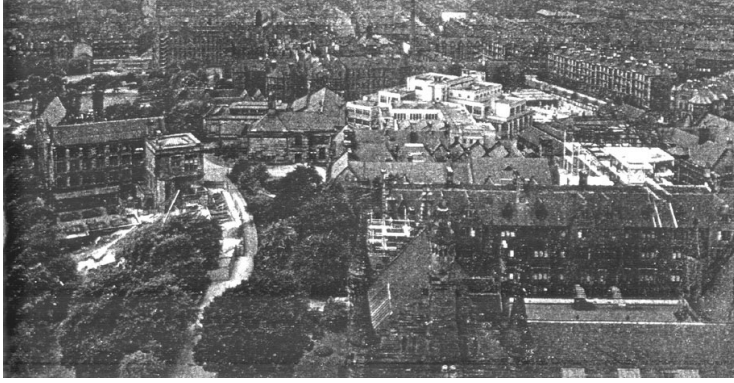
Şekil 5.2-1c

Londra Üniversitesi Imperial College yurtları proje maketi. (solda) Richard Sheppard ve Ortakları, 1955. (A.J., 1958-Jan 2, s. 7)

Savaş sonrası yıllarda artan öğrenci sayıları ve dolayısıyla bu öğrencilerin barınma ihtiyacı karşısında mimarlar, kent içinde böylesine büyük ölçekli yurt binaları tasarlamışlardır.

Şekil 5.2-2

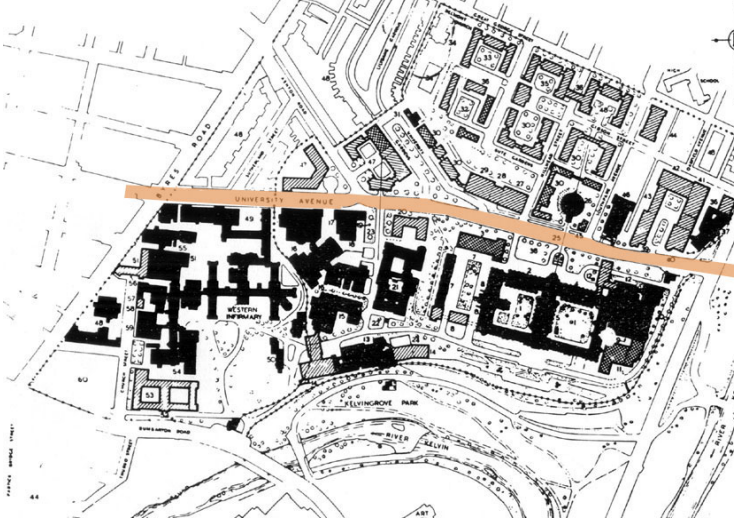
Üniversitenin kent içinde gelişimi: Civics ve Redbricks örnekleri.

Şekil 5.2-2c

Glasgow Üniversitesi masterplanı. Sir Frank Mears, 1951. (altta)

(A, 1958-Jan 2, s.24) Mevcut binalar siyah renkle ifade edilmiştir. Gri renkli kütleler ise, önerilen binaları göstermektedir.

Şekil 5.2-2e

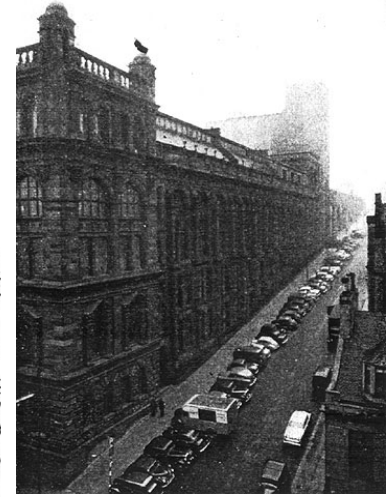
Birmingham Üniversitesi akademik merkezi olarak kullanılan Aston Webb Binası (1875). (sağda) (Birmingham Üniversitesi Arşivi)

Şekil 5.2-2a

Glasgow Üniversite Bölgesi genel görünümü, 1958. (solda) (A, 1958-Jan 2, s.24)

Şekil 5.2-2b

Glasgow Üniversitesi, Kraliyet Bilim ve Teknoloji Koleji (Royal College of Science and Technology) (altta) (A, 1958-Jan 2, s.25)

Şekil 5.2-2d

Glasgow Üniversitesi kent içi binaları (solda) (Glasgow Üniversitesi arşivi)

1451 yılında kurulan Üniversite, 1870 yılında (resimde ortada görülen) büyük ölçekli binalara taşınmıştır. 1951 yılında Sir Frank Mears'in hazırladığı masterplan ile genişleyerek kent içinde bir üniversite bölgesi meydana getirmiştir.

daha büyük bir birim olan üniversite kampüsü İngiltere'de de bir planlama modeli olarak gündeme gelmiştir. Bunun sonucu olarak da kolejin rolü ve biçimi yeniden ele alınmaya başlanmıştır. İngiltere için yeni olan 'kampüs' terimi ABD kaynaklıdır. Bu terimin İngiltere'de yayılması yavaş olmuştur ve çoğunlukla herhangi bir akademik binalar grubu için kullanılmamıştır. ⁴⁹⁰

İngiltere'de, Oxford ve Cambridge dışındaki tüm üniversiteler, kampüs üniversiteleri olarak tanımlanabilir. Özellikle, Civics ve Redbricks Üniversiteleri 1950 sonrasında büyük bir hızla genişlemişlerdir. Oxbridge Üniversiteleri hemen hemen hiç genişlemezken, eski ve yeni Civics Üniversiteleri, Londra Üniversitesi örneğinde olduğu gibi birçok büyük bina grupları inşa etmişlerdir. ⁴⁹¹ (şekil 5.2-1) Özellikle, 1930'lu yıllarda İngiltere'ye giren modern mimari bu genişlemeye egemen olmuştur. Dolayısıyla, mimari özellikleriyle Civics Üniversiteleri, geleneksel Oxbridge Üniversitelerinden farklı bir görünüme sahiptirler. Kampüs ve kolej'in dışında, İngiltere'de bir başka üniversite bina tipi olan, tüm birimlerini tek çatı altında toplayan, Glasgow ve Birmingham'da olduğu gibi, büyük kent merkezi binaları da mevcuttur. (şekil 5.2-2) Bunlar, bulundukları kent merkezlerinin sembolik kurumsal binalarıdır. ⁴⁹²

Modernist biçimiyle kampüs düşüncesi, 'bölgeleme' (zoning, ing.) kavramını da beraberinde getirmiştir. ⁴⁹³ Bölgeleme planı, bir kompleksi asal işlevlerine göre bölmek anlamına gelmektedir. Daha sonra, optimum işlevsellik için değişik mekansal konumlamalar belirlenebilmektedir. Ancak, o yıllarda İngiltere'de bu türden köklü planlamalar için çok kısıtlı fırsatlar mevcuttur. ⁴⁹⁴ Bu anlamda, 1958 yılının Manchester Üniversitesi yerleşim planı, işlevlerin somut olarak ayrıldığı belki de en iyi örnektir. (şekil 5.2-3)

⁴⁹⁰ Muthesius, S., A.g.e., s. 60, "Savaş sonrası yıllarda 'kampüs' teriminin en belirgin mesajı, 'bir üniversitenin bütünsel bir öngörüye dayandırılması' olmuştur. Bu anlayışla UGC, bütün kurumlardan masterplanlar ve genişleme planları talep etmeye başlamıştır."

⁴⁹¹ Beazley, Elizabeth, 'London University', *The Architect's Journal*, vol.127, no.3279, (January 2, 1958), s. 4-10.

⁴⁹² Rowntree, Diana, 'Glasgow University', *The Architect's Journal*, vol.127, no.3279, (January 2, 1958), s. 24-30; 'Birmingham University', *The Architect's Journal*, vol.127, no.3279, (January 2, 1958), s. 38-39.

⁴⁹³ Zoning planı, Türkçe'de 'bölgeleme planı' olarak ifade edilmektedir. (Bkz. Hande Suher, 'Kavramsal Açıklamalar', *Şehircilik*, İ.T.Ü. Matbaası, İstanbul, no.1317, Birinci Baskı, 1985, s. 4)

⁴⁹⁴ Beazley, Elizabeth, 'A Survey of British Universities-1', *The Architect's Journal*, vol.127, no.3279, (January 2, 1958), s. 2-3.

"Amerika'da bölgeleme, eski kent planlama modelleriyle rahatça bağdaştırılabilmekteydi. Kampüsü, dar kapsamda 'bir bahçe içinde yer alan üniversite' olarak gören bu anlayış, İngiltere için model oluşturmazdı" görüşünü savunan S. Muthesius, buna, 1954 yılında peysaj mimarı G. A. Jellicoe tarafından bütүнleştirilmeye çalışılan Civics Üniversitesi Nottingham'ı örnek olarak göstermektedir. ⁴⁹⁵ (şekil 5.2-4) Diğer taraftan, II. Dünya savaşı sonrası Redbricks Üniversitelerinden, çok sayıda konaklama birimi içeren, Reading ve Exeter, Nottingham'a en yakın örnekler olarak gösterilebilir. (şekil 5.2-5) Ancak, E. Beazley'e göre, o dönemde yapılan Redbricks planlamaları çok dağınık, koordinasyon eksikliği olan ve yoğunlukların dengelenemediği tasarımlar olarak tepki toplamışlardır. ⁴⁹⁶ İleride ele alacağımız 'Yeni İngiliz Üniversiteleri'nin ilki olan Sussex Üniversitesi'nin, İngiltere'de kampüs tanımına uygun ilk üniversite olduğu konusunda geniş bir uzlaşa sağlanmıştır. ⁴⁹⁷ Oysa, yaygın planlamayı rededen diğer 'Yeni Üniversiteler' için aynı tanıımı kullanmak çok da kolay olmamaktadır.

1950'lerin İngilteresinde, mimarların çoğunlukla mevcut üniversitelerin genişlemesi problemiyle uğraştıkları ve mevcut kampüslerde bütünlüğün sağlanması için özel bir çaba sarfettikleri görülmektedir. ⁴⁹⁸ Sir Hugh Casson ve Neville Conder'in Cambridge'deki (1956) ve Birmingham Üniversitesi'ndeki (1957) yeniden yapılandırma çalışmaları bu anlamda dikkat çekicidir. (şekil 5.2-6) Casson ve Conder'in her iki projesinde de avlulu mekansal örüntü geleneğini sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Ancak, artık bu avluların bir kenarları açılarak birbirlerine bağlanmaları söz konusudur. Bu örneklerde, bloklar arasındaki mekanların birbirine akması, diğer bir deyişle mekansal süreklilik sağlanmıştır. ⁴⁹⁹ Bu süreklilik anlayışı, Sir Basil Spence'in Southampton Üniversitesi için tasarladığı gelişim projesinde de görülebilir. (şekil 5.2-7) Bu örnekte de görüldüğü gibi artık,

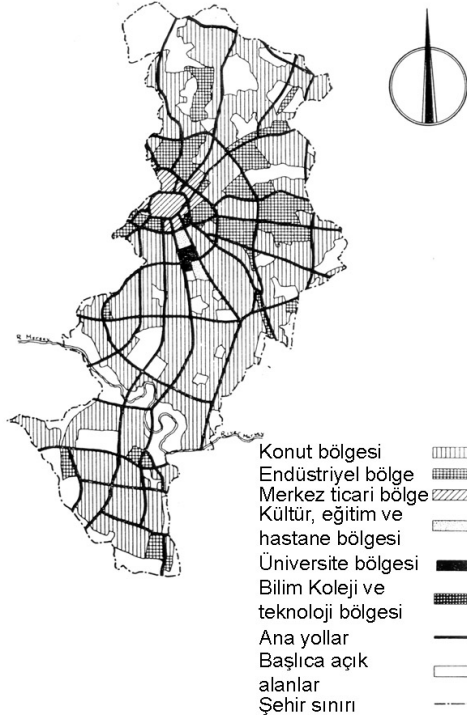
⁴⁹⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 60.

⁴⁹⁶ Beazley, Elizabeth, A.g.m., s. 2-3.

⁴⁹⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 61.

⁴⁹⁸ Beazley, Elizabeth, 'A Survey of British Universities-2', *The Architect's Journal*, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 37.

⁴⁹⁹ Brett, Lionel, 'Birmingham Univesity', *The Architect's Journal*, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 38-39.

Şekil 5.2-3a

Manchester kenti işlevsel analizi (solda)

(A.J., 1958-Jan 9, s. 58)

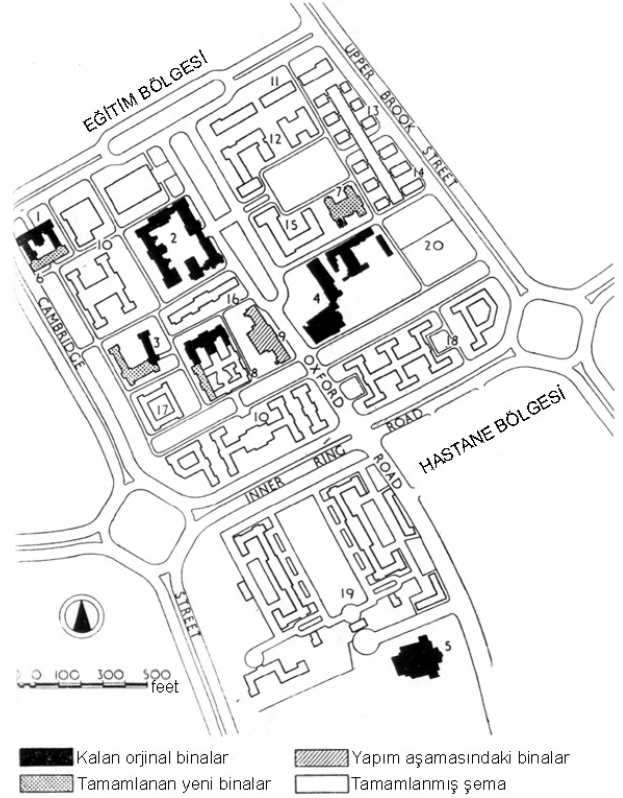
Kent merkezinde yer alan Manchester Üniversitesi siyah ile gösterilmiştir.

Şekil 5.2-3b

Manchester Üniversite bölgesi planı (altta)

(A.J., 1958-Jan 9, s. 59)

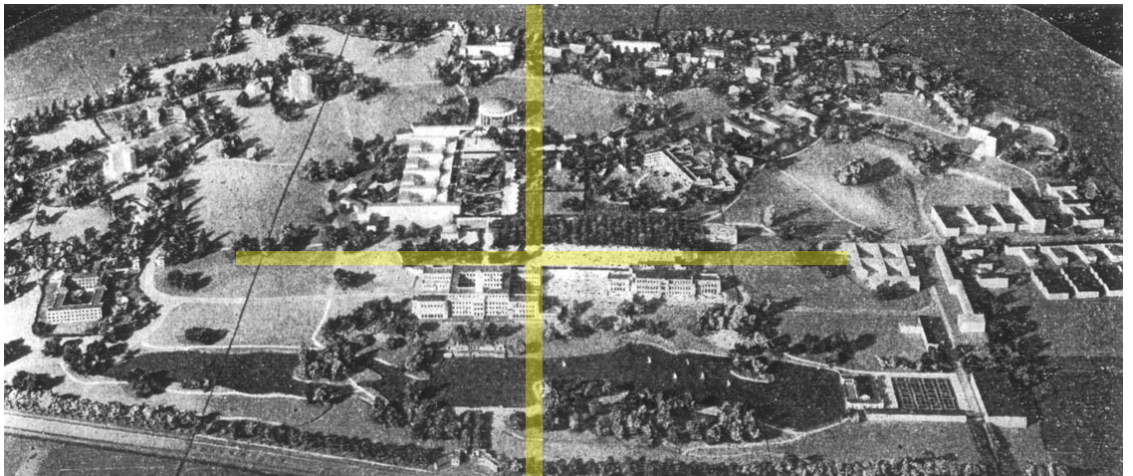
1. Diş Hastanesi; 2. Victoria Üniversitesi; 3. Sanat Kütüphanesi; 4. Kilise;
5. Whitworth Sanat Galerisi; 6. Diş hastanesi Ek binası; 7. Elektrik Mühendisliği; 8. Uygulamalı Sanatlar Ek Binası; 9. Öğrenci Merkezi;
10. Beşeri Bilimler; 11. Metalurji; 12. Jeoloji ve Matematik; 13. Fizik;
14. Kimya; 15. Mühendislik; 16. Konaklama; 17. Sosyal Bilimler; 18. Tıp.

Şekil 5.2-3c

Manchester Üniversite bölgesi (altta)

(A.J., 1958-Jan 9, s. 58)

Şekil 5.2-4

1954 yılında, peysaj mimarı G. A. Jellicoe tarafından düzenlenen **Nottingham Üniversitesi** park kampüsü. (üstte) (A.J., 1958-Jan 9, s.62)

Şekil 5.2-5a

Reading Üniversitesi Whiteknights kampüsü (sağda)

(A), 1958-Jan 9, s. 65)

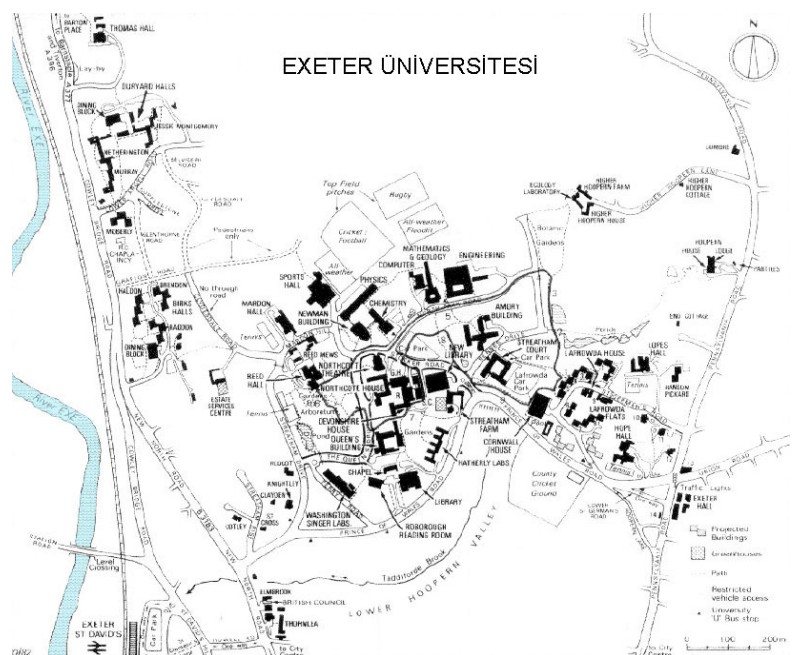
Reading
Üniversitesi
Whiteknights
kampüsü
(sağda)

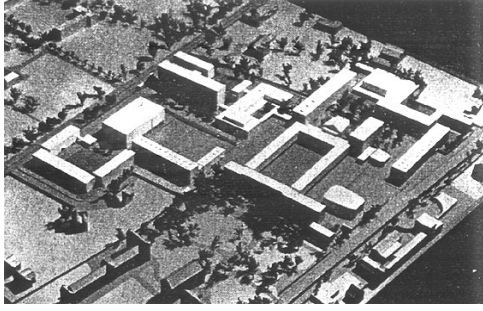
1. Müzik Okulu; 2. Spor Salonu; 3. Karşılama ve küçük salon; 4. Karşılama ve Büyük Hol; 5. Yönetim; 6. Senato; 7. Eğitim Binaları; 8. Edebiyat Fakültesi; 9. Kütüphane; 10. Sanat Okulu; 11. Geçici Sergi Salonu; 12. Fen Fakültesi; 13. Ziraat Fakültesi; 14. Teknik Hacimler; 15. Öğrenci Merkezi; 16. St. David Salonu; 17. Yüzme Havuzu; 18. Açık Hava Tiyatrosu; 20. Açık Spor Alanları; 21. Görevli Evi; 22. Öğretim Elemanları Konaklama Birimleri; 23. Araç ve Bisiklet Parkı.

[illegible]

Exeter Üniversitesi kampüs
merkezi (üstte)
(AJ, 1959–May 14, s. 726)

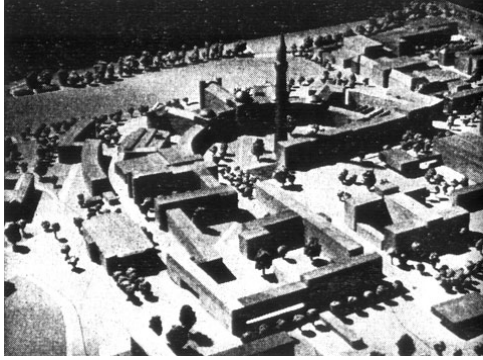
Exeter Üniversitesi kampüs planı
(sağda) (Exeter Üniversitesi Arşivi)

Şekil 5.2-6a

Cambridge Üniversitesi, Sidgwick Avenue Sanat Fakültesi Binası proje maketi, 1956. (solda)
(A.J., 1958-Jan 9, s.42)

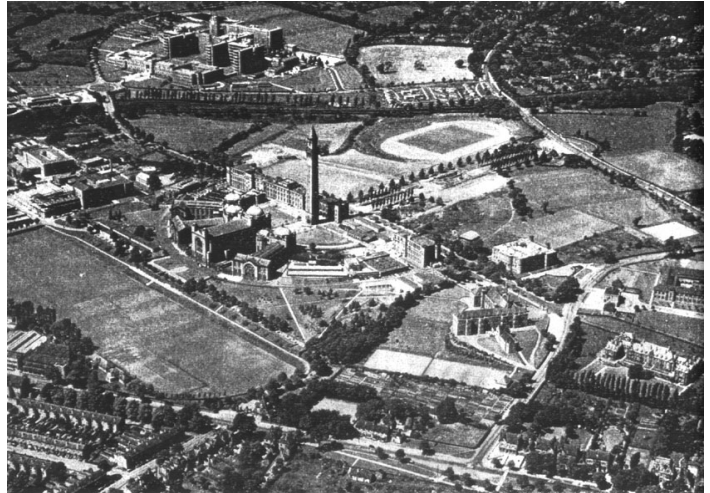
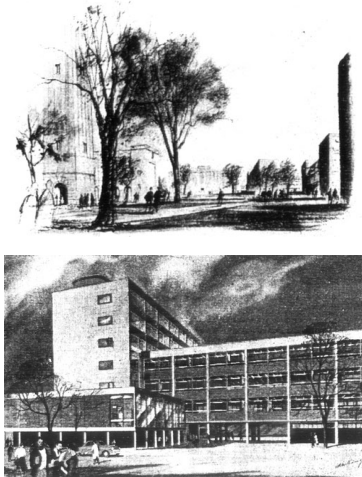

Şekil 5.2-6b

Birmingham Üniversitesi gelişim planlaması, maket. Sir Hugh Casson ve Neville Conder'in projesi (1957) Aston Webb binalarının belirlediği aks üzerinde sürekliliği sağlamayı amaçlamıştır. (solda)
(A.J., 1958-Jan 9, s.38)

Şekil 5.2-6c

Birmingham Üniversitesi genel görünümü, 1958. (altta sağda) Aston Webb planında belirlenmiş merkezi meydan ve aksa bağlı düzenleme görülmekte. (A.J., 1958-Jan 9, s.38)

Şekil 5.2-6d

Birmingham Üniversitesi (üstte solda)
(A.J., 1958-Jan 9, s.38)

Şekil 5.2-6e

Birmingham Üniversitesi (üstte solda)
(A.J., 1958-Jan 9, s.38)

Şekil 5.2-6f

Birmingham Üniversitesi genişleme planı.
Casson ve Conder, 1957. (solda)
(A.J., 1958-Jan 9, s.38)

modernist mimarlar kampüslerde yatayda sürekliliği sağlarken ihtiyaç duyulan kapasite artışını düşeyde karşılama yoluna gitmektedirler. ⁵⁰⁰

Bu gelişmeler, özellikle kent merkezlerinde yer alan 'Civics' ve 'Redbricks' üniversitelerini de etkilemiştir. 1953 yılının Sheffield Üniversitesi 'Western Bank' proje yarışması, modern mimarinin İngiliz kampüs planlamasına girişinin en önemli örneği olarak kabul edilmektedir. ⁵⁰¹ Yarışmada birinci seçilen Gollins, Melvin, Ward ve Ortakları'nın tasarımı bu modernist kentsel yaklaşımı iyi örneklemektedir. **(şekil 5.2-8)** Diğer taraftan, Peter ve Alison Smithson'ın bu yarışma için verdikleri öneri, gerçek bir devrim niteliğindedir. Smithsonlar yaya ulaşım hatlarını, tekil binaları tek bir bütünde bağlayan platformlar veya köprüler şeklinde ayrı ögeler olarak ele almışlardır. ⁵⁰² Smithsonların daha 1950'li yıllarda önerdikleri bu yaklaşım biçimi, özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısında çok daha ileri boyutlarıyla karşımıza çıkacaktır.

5.2.1.2. Cambridge'in Katkıları

İngiltere'de, 1950'li yılların sonunda (Oxford'un aksine) Cambridge, mimari ilerlemenin beşiği olmuştur. Bunda, 1956 yılında Cambridge Mimarlık Fakültesi'nin başkanlığına getirilen Sir Leslie Martin'in önemli katkıları olmuştur. Martin, Cambridge'de yapılan birçok yeni binanın seçiminde etkili olmuştur. Bunun ilk örneği, 1956 yılında inşa edilen Casson ve Conder'in 'Sidgwick Avenue Sanat Fakültesi'dir. **(şekil 5.2-6a)** Bu etki, daha sonra Yeni Üniversiteler'in tasarımında da devam etmiştir. ⁵⁰³

Martin, Cambridge üniversite kentinin 30 yıllık gelişim planlamasını gerçekleştirmiştir. **(şekil 5.2-9)** Bu, bir nevi koruma imar planı niteliğindedir ve kentte birçok yeni binaların yapımına imkan vermiştir. ⁵⁰⁴ Bu sayede, 1950'li yıllarda Cambridge'deki birçok eski koleje, çoğunluğu konaklama birimlerini

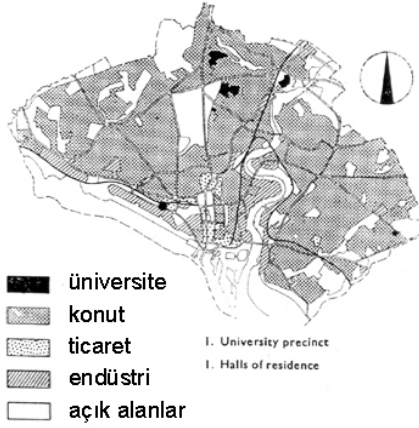
⁵⁰⁰ Brett, Lionel, 'Southampton Univesity', **The Architect's Journal**, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 69-70. "Sir Basil Spence 1952 yılında Southampton Üniversitesi'nde mimar ve planlama danışmanı olarak görev almış ve üniversite kampüsünü yeniden düzenlemiştir."

⁵⁰¹ Brett, Lionel, 'Sheffield Univesity', **The Architect's Journal**, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 66-67.

⁵⁰² Smithson, Peter ve Alison, **Urban Structuring**, Studio Vista/Reinhold, London 1967, (289.27861.9), s. 47.

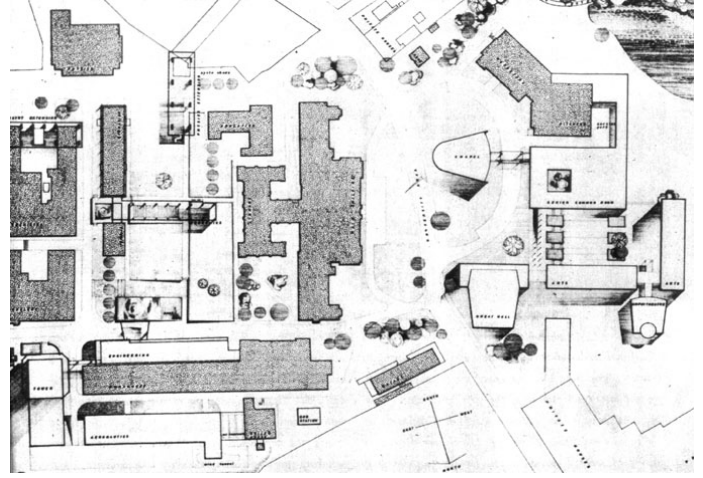
⁵⁰³ Muthesius, S., A.g.e., s. 65

⁵⁰⁴ Brett, Lionel, 'Cambridge Univesity', **The Architect's Journal**, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 41-44.

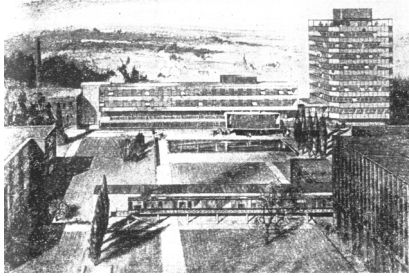
Şekil 5.2-7a

Southampton Üniversitesi'nin kentsel konumu. (solda) (AJ, 1959-Jan 9, s. 69) Üniversite bölgeleri siyah ile gösterilmiştir.

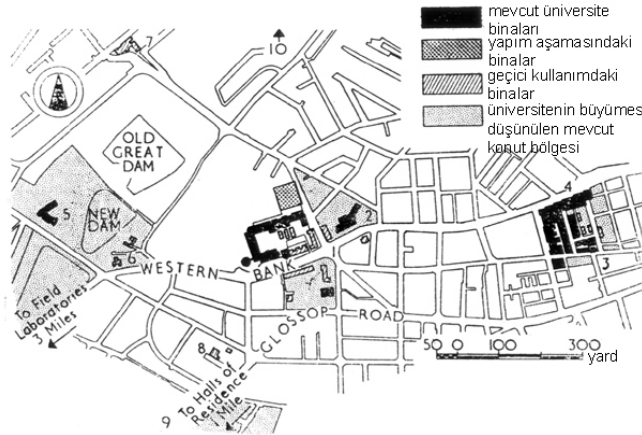
Şekil 5.2-7b

Sir Basil Spence'in 1952 yılından itibaren hazırladığı Southampton Üniversitesi gelişim projesi. (sağda) (AJ, 1959-Jan 9, s. 70)

Şekil 5.2-7c

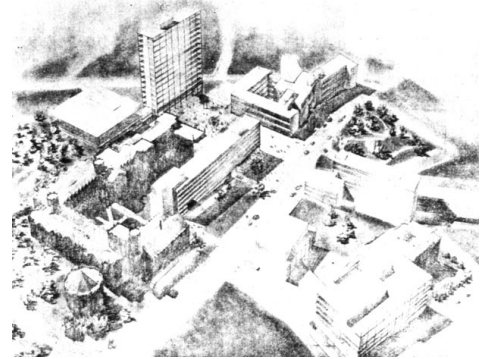
Sir Basil Spence'in Southampton Üniversitesi mevcut kampüsü için önerdiği yeni düzenlemeyi gösteren perspektif. (solda) (AJ, 1959-Jan 9, s. 69)

Şekil 5.2-8a

Sheffield Üniversitesi Western Bank bölgesi planı. (solda) (AJ, 1959-Jan 9, s. 66)

1. Western Bank Bölgesi 2. Kimya binası 3. St. George Meydanı 4. Mühendislik 5. Cam teknolojisi 6. Öğrenci sağlık servisi, Eğitim Enstitüsü, Almanca ve Felsefe. 7. Adli tıp, duvarresmi çalışmaları. 8. İspanyolca, mimarlık. 9. Yeni tıp okulu 10. Kraliyet Kliniği

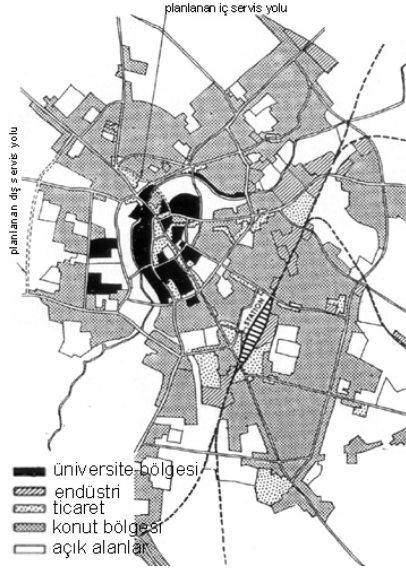
Şekil 5.2-8b

Sheffield Üniversitesi Western Bank bölgesi perspektif. (üstte) (AJ, 1959-Jan 9, s. 66)

Şekil 5.2-8c

Sheffield Üniversitesi Western Bank bölgesi perspektif. (solda) (AJ, 1959-Jan 9, s. 67)

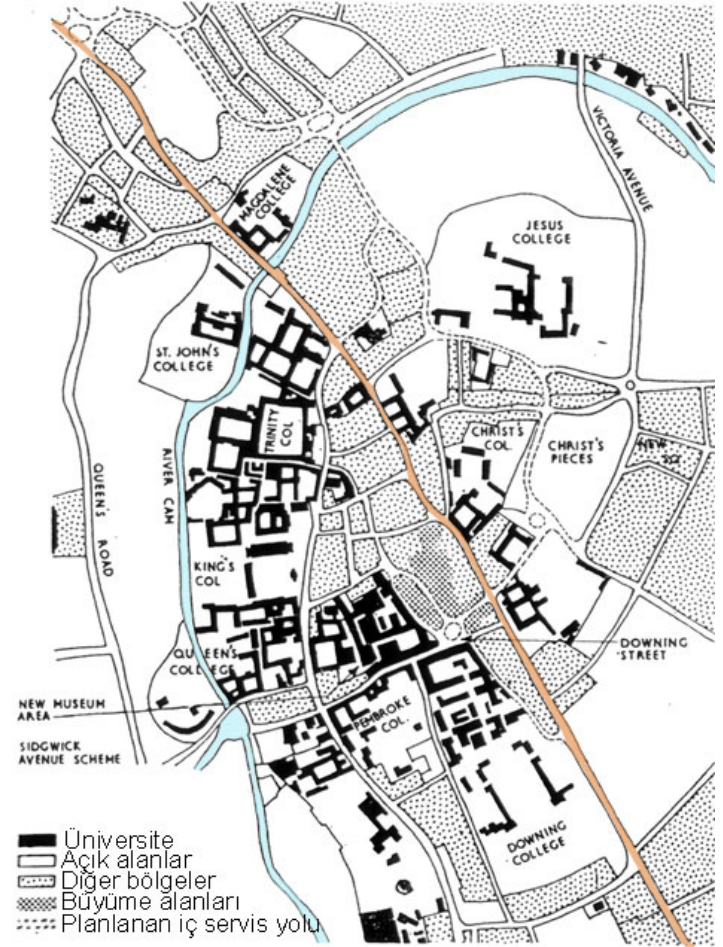
Şekil 5.2-9a

Cambridge Üniversitesi kentinin işlevsel analizi (solda)
(AJ, 1958-Jan 9, s.41)

Üniversite ve kentin birlikte tasarlanması. Üniversite kentin çekirdeğini oluşturmaktadır.

Şekil 5.2-9b

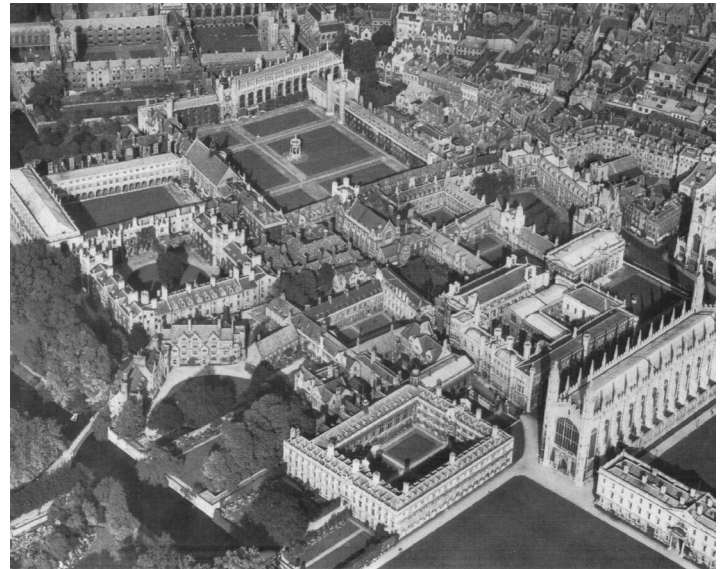
Leslie Martin'in Cambridge Üniversitesi kenti gelişim planlaması. (sağda)
(AJ, 1958-Jan 9, s.42)

Şekil 5.2-9c

Cambridge Üniversitesi Bölgesi genel görünümü. (sağda)

(Allen-Mullins: 1975, s.18)

içeren çok sayıda yeni ekler yapılmıştır. Ancak, kapsamlı binalar için kent içinde yeterli yer olmaması nedeniyle, 1958 yılında kentin hemen dışında Churchill Koleji'nin yapımına karar verilmiş ve bir mimari proje yarışması düzenlenmiştir. ⁵⁰⁵ S. Muthesius'a göre, Churchill Koleji mimari proje yarışması, daha önce bu kapsamda hiçbir üniversite tasarımı yapılmamış olan İngiltere için bir ilk niteliğindedir ve bu yarışmaya katılan mimarların birçoğu daha sonra İngiliz üniversite planlamasına katkıda bulunmuşlardır. ⁵⁰⁶

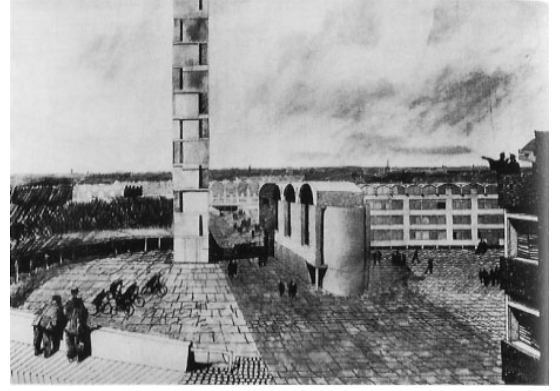
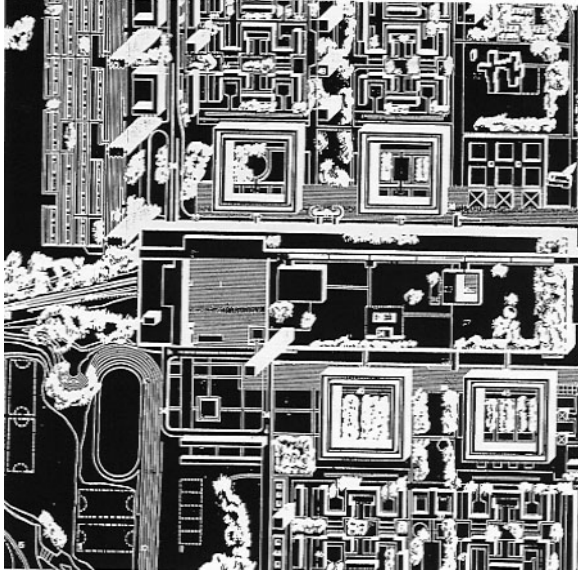
Bütünsel bir işleyişe sahip, büyümeye imkan veren modernist yaklaşım, Churchill Koleji yarışmasına katılan projelerin genel karakterini yansıtmaktadır. Çözümlerin arasındaki büyük farklılıklara rağmen, projelerde kullanılan yüksek yoğunluklu kentsel örüntü şemaları dikkat çekicidir. Yarışmanın birinci aşamasında ilk dört arasına giren, Chamberlain, Powell ve Bon (CPB) ile Stirling ve Gowan'ın önerilerinde bu nitelikleri açıkça görebiliriz. Örneğin, CPB'nin 1958 tarihli Boston Manor yüksek yoğunluklu yerleşme tasarımıyla Churchill Koleji önerisi arasında çok büyük bir farklılık yoktur. ⁵⁰⁷ **(şekil 5.2-10a/b)** Diğer yandan, Stirling ve Gowan'ın projesinde görülen kentsel yoğunluk ve avlulu kolej biçimine karşı kullandıkları belirleyici aks sistemi o günlerde hakim olan modern kentsel planlama yaklaşımlarıyla çelişmektedir. **(şekil 5.2-10c/d)** Yarışmada sunulan 16 projenin yaklaşık yarısında yüksek binalar önerilmiştir. **(şekil 5.2-11)** Ancak, katılımcıların çoğunluğunun önerileri gelenkesel 'quad' şemasının çeşitlemeleridir ki, yarışmanın birincisi Richard Sheppard, Robson ve Ortakları'nın projesinde bu dikdörtgen avlulu yurt binaları kolejin örüntü şemasının asal öğeleri olarak kullanılmıştır. Projede ortak işlevlere sahip binalar ayrılarak merkezde toplanmıştır. O nedenle, Churchil Koleji'ni, merkezden dışa doğru yayılan

⁵⁰⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 65-66, . "Yeni bilim adamları yetiştirmek amacıyla kurulacak bu yeni kolej, 600 lisans öğrencisinin yanı sıra 60 öğretim üyesini barındıracak kapasitede düşünülmüştür. 1959 yılında açılan mimari proje yarışmasının jürisine davet edilen 20 mimar arasında Sir Basil Spence, Sir William Holford ve Sir Leslie Martin gibi üniversite planlamasında deneyim sahibi isimler de bulunmaktadır."

⁵⁰⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 66-67, "Churchill Koleji yarışmasında sunulan projelerin çeşitliliği dikkat çekicidir. Bu projeler, aynı zamanda ileride aynı mimarların tasarlayacakları Yeni Üniversiteler için bir hazırlık aşamasını yansıtmaktadır."

⁵⁰⁷ CPB'un 1963 tarihli Leeds Üniversitesi projesi de benzer karakterdedir. Bir kent üniversitesi olan Leeds için hazırladıkları proje, mimarların 1956 yılından itibaren üzerinde çalıştıkları Londra'daki Barbican Center projesiyle büyük benzerlik taşımaktadır. (Bkz. Reyner Banham, **Megastructure: Urban Futures of the Recent Past**, Thames and Hudson, London, 1976, s. 37, 184)

Şekil 5.2-10 Cambridge, Churchill Koleji Mimari Tasarım Yarışması.

Şekil 5.2-10a

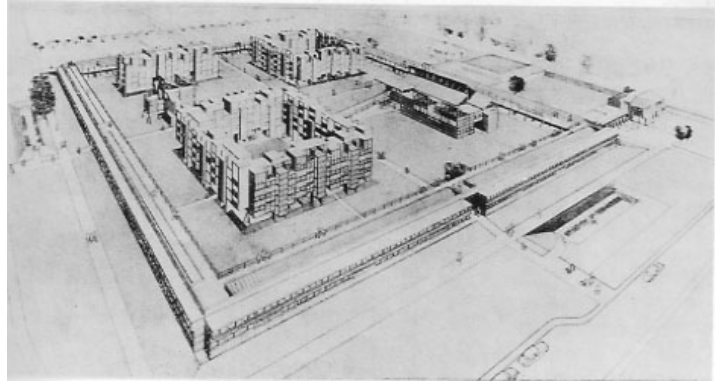
Cambridge, Churchill Koleji Mimari Tasarım Yarışması proje önerisi. (Üstte) Chamberlin, Powell, Bon, 1959. (A.J, 14-8-1959, s. 16)

Şekil 5.2-10b

Boston Manor, yüksek yoğunluklu bir banliyö yerleşmesi tasarımı. (Üstte) Chamberlin, Powell, Bon, 1958. (Muthesius: 2000, s. 67)

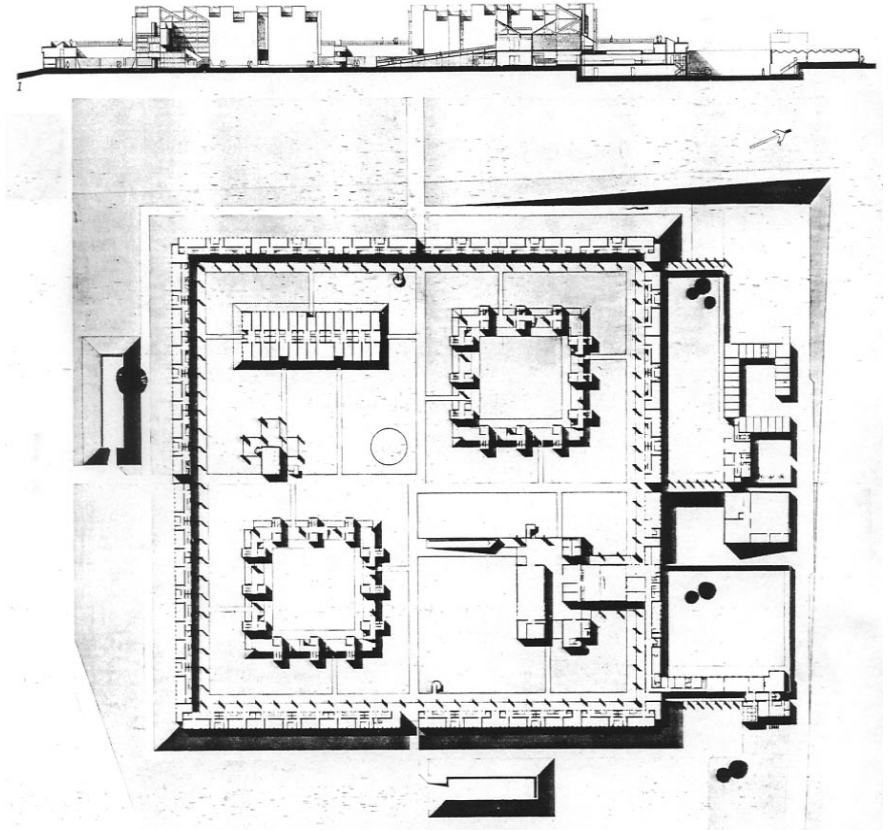
Şekil 5.2-10c

Cambridge, Churchill Koleji Mimari Tasarım Yarışması proje önerisi. (sağda) Stirling ve Gowan, 1959. (A.J, 14-8-1959, s. 27)

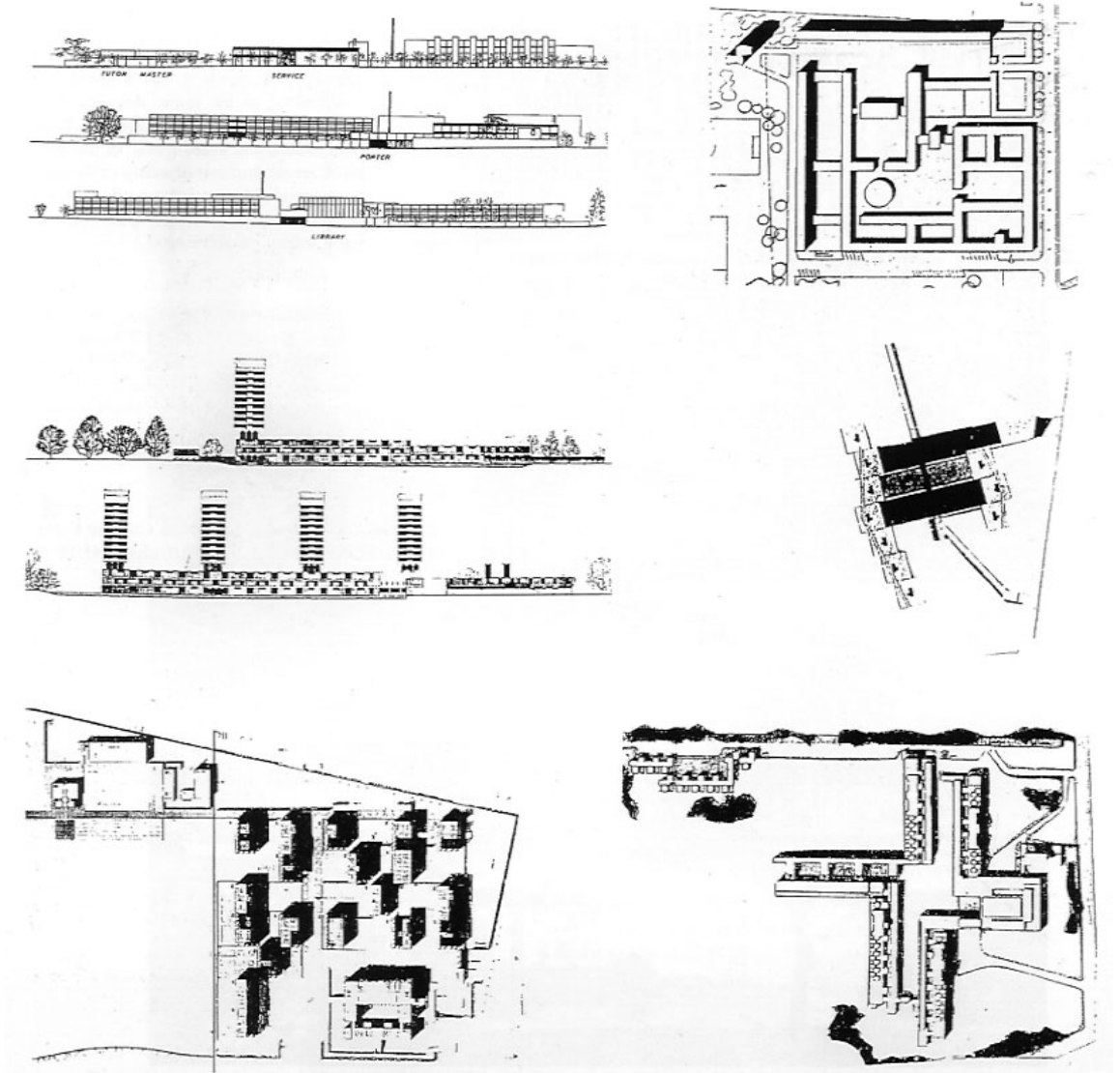
Şekil 5.2-10d

Cambridge, Churchill Koleji Mimari Tasarım Yarışması proje önerisi. (sağda) Stirling ve Gowan, 1959.

Şekil 5.2-11

Cambridge, Churchill Koleji Mimari Tasarım Yarışması (1959), diğer proje önerilerinden bir seçme. (altta)
(AJ, 13-9-1959, s. 122-137)

Üstte solda: Robert Matthew Jhonson – Marshall
Üstte sağda: Lionel Brett
Ortada solda: The Architects' Co-Partnership
Ortada sağda: Peter ve Alison Smithson
Altta solda: Yorke, Rosenberg ve Mardall
Altta sağda: Fry, Drew ve Lasdun

konsantrik kampüs şemasının İngiliz kolejinin geleneksel unsurlarıyla yeniden yorumlanmış hali olarak nitelendirmek yanlış olamayacaktır. **(şekil 5.2-12)**

1960'lı yılların başında, Churchill Koleji yarışmasının katılımcılarından ikisinin tasarladıkları küçük ölçekli kolej projeleri geleneksel avlulu kolej şemasına yenilikler getirdiğini söyleyebiliriz. Bunlar, yaklaşık 200 öğrenci kapasiteli Denys Lasdun'un 'Fitzwilliam' (1961–1967) ve Chamberlain, Powell ve Bon'un (CPB) 'New Hall' (1962–1966) binalardır. CPB'un 'New Hall' yapısı, geleneksel kare planı uzatıp çizgisel hale döndürerek kız ve erkek öğrenci konaklama birimleri arasındaki ayrımı vurgularken, ortak hacimleri merkezde, farklı karakterlerdeki kütlelerde toplamaktadır. ⁵⁰⁸ **(şekil 5.2-14)**

Cambridge'den gelen bir diğer katkı da, Leslie Martin tarafından Gonville ve Caius Koleji'nin öğrenci yurtları olarak tasarlanan (1960–1962) 'Harvey Court' binasıdır. **(şekil 5.2-13)** Harvey Court projesinde, ortak hacimler zemin katlarda teşkil edilirken, öğrenci odaları üst katlarda mahremiyeti sağlamak amacıyla teraslanarak oluşturulmuştur. Burada, Martin'in geleneksel kolej planlamasına getirdiği iki yenilikten söz edilebilir. Birincisi, üniversite binaları arasında eğitim amaçlı binaların değişebilirliği sağlanırken, öğrenci yurtları mevcut karakterini koruyabilecektir. İkincisi ise, üniversite öğrencisinin yaşamında yurtlar yüksek öğretimin asal ortamını oluşturacaklardır. ⁵⁰⁹

Bütüne bakıldığında, 1960'lı yıllarda mimaride avlulu düzenin (quad şeması) varlığını koruduğu görülmektedir. Toplu konut terminolojisinde 'az katlı-yüksek yoğunluklu' (low rise-high density, İng.) olarak adlandırılan bu düzen, üniversite ortamında, Oxford ve Cambridge'in sahip olduğu, kentsel yaşama duyulan özlemi vurgulamaktadır. Bu eğilim aynı zamanda, İngiltere'de 1960'lı yıllarda kurulan 'Yeni Üniversiteler'deki kentsel olma çabasının da kökenini göstermektedir. Artık kolej, bütünsel bir 'küçük kent' olarak görülmeye başlanmıştır.

Diğer taraftan, yeni bir planlamayı gerektirmeyecek kadar 'ideal' olarak düşünülen Oxford'un bu anlamda katkısı yok denecek kadar azdır. Bu

⁵⁰⁸ **L'architecture d'au jour d'hui**, no.137, (avril-mai 1968), s. XXXI.

⁵⁰⁹ Muthesius, S., A.g.e., s. 71.

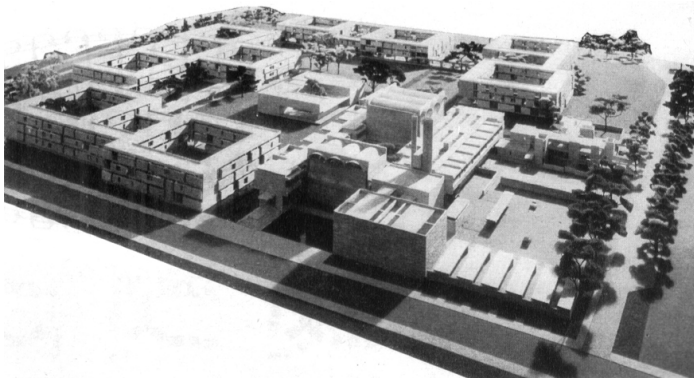
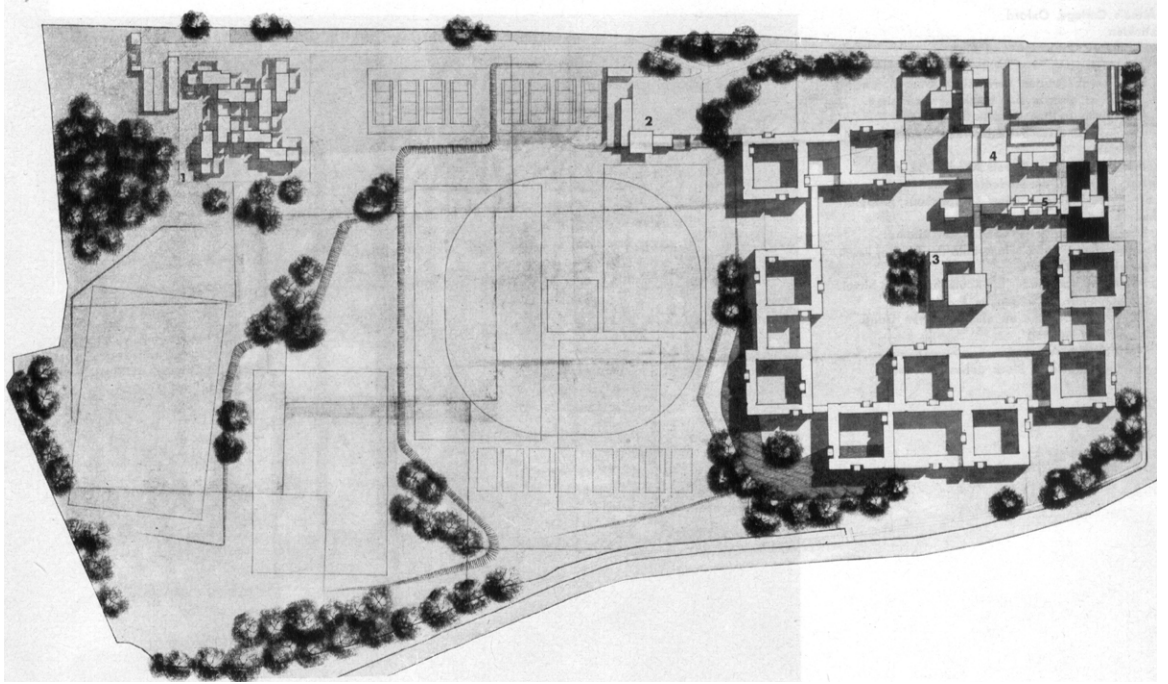

Şekil 5.2-12a

Cambridge, Churchill Koleji Mimari Tasarım Yarışması, birinci proje. Richard Sheppard, Robson ve Ortakları, 1959. Merkezi avlu ve çevresini gösteren perspektif. (solda) (AJ, 14-8-1959, s. 6-7)

Şekil 5.2-12b

Vaziyet planı. Cambridge, Churchill Koleji Mimari Tasarım Yarışması, birinci proje. (altta) Richard Sheppard, Robson ve Ortakları, 1959. (Bauwelt, 5-1963, s. 136)

1. Akademisyen lojmanları;
 2. Spor merkezi;
 3. Kütüphane;
 4. Yemekhane ve salonlar;
 5. Yönetim;
- Planda görülen diğer avlulu binalar kolej binalarıdır.

Şekil 5.2-12c

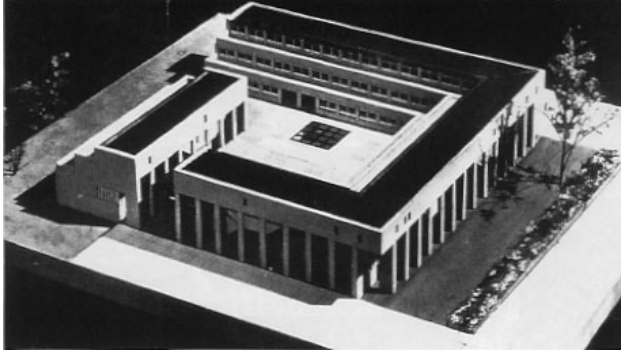
Cambridge, Churchill Koleji maketi. (solda) (Bauwelt, 5-1963, s. 136)

Şekil 5.2-12c

Cambridge, Churchill Koleji, Sheppard, Robson ve Ortakları, 1960-64. (sağda)

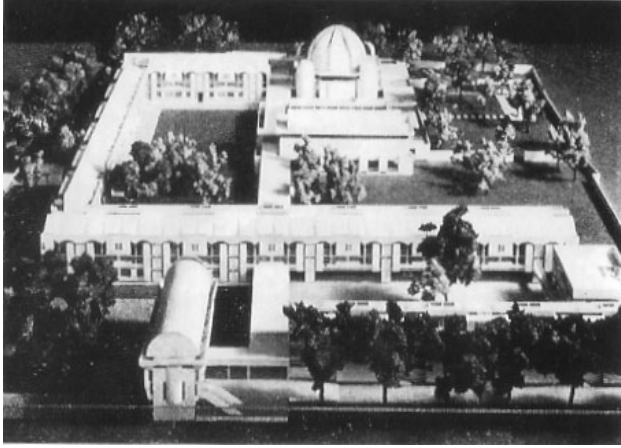
Karşıda yemekhane binası, solda avlulu kolej binaları görülmekte. (Muthesius: 2000, s.69)

Şekil 5.2-13

Cambridge, Gonville and Caius College, **Harvey Court** binası tasarım maketi. (üstte) Sir Leslie Martin, Colin St. J. Wilson ve Patrick Hodgkinson, 1960-2. (Muthesius: 2000, s.71)

Şekil 5.2-14a

Cambridge, **New Hall** binası tasarım maketi. (üstte) Chamberlin, Powell, Bon, 1962-6. (*Ad'A*, no.137, 4/5-1968, s.XXXI)

CPB'un 'New Hall' yapısı, geleneksel kare planı uzatıp çizgisel hale döndürerek kız ve erkek öğrenci konaklama birimleri arasındaki ayrımı vurgularken, ortak hacimleri merkezde, farklı karakterlerdeki kütlelerde toplamaktadır.

Şekil 5.2-14c

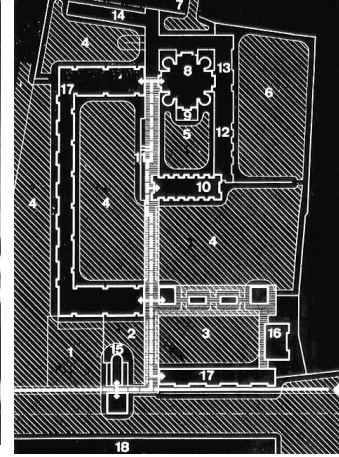
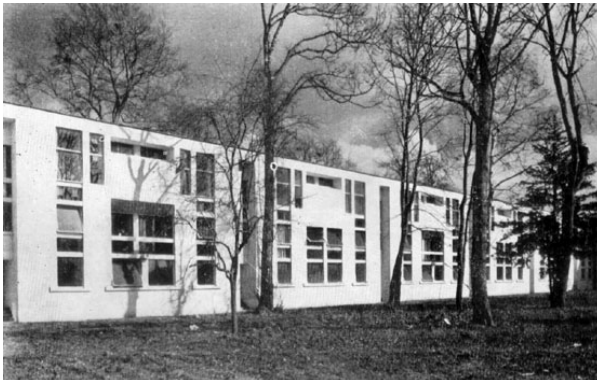
New Hall binası kütüphane bölümü. (sağda (*Ad'A*, 137-1968, s.XXXI))

Şekil 5.2-14d

New Hall binası yurtlarının avludan görünümü. (altta) (*Ad'A*, 137-1968, s.XXXI)

Şekil 5.2-14e

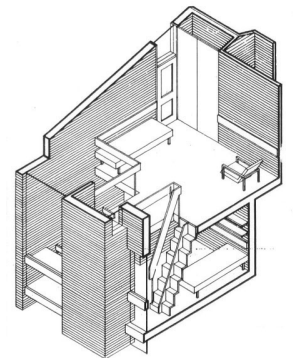
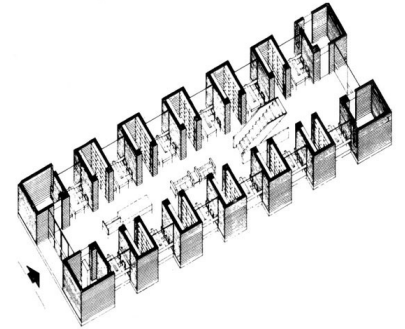
New Hall binası yurtları tipik oda tasarımı. (altta sağda) (*Ad'A*, 137-1968, s.XXXI)

Şekil 5.2-14b

New Hall zemin kat planı. (üstte)

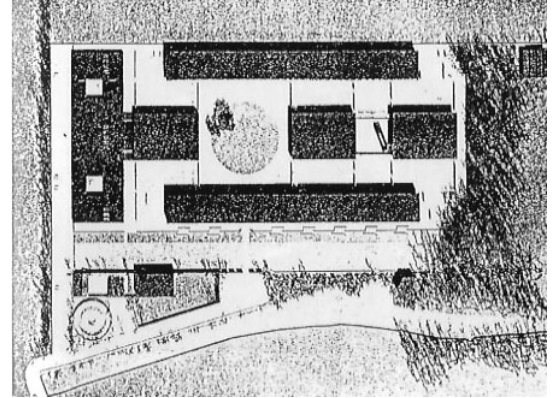
1. Giriş avlusu, 2. Merkezi ulaşım aksı, 3. Avlu,
6. Profesörler avlusu, 7. Servis girişi, 8. Yemek salonu, 9. Öğrenci merkezi, 10. Kütüphane, 11. Ziyaretçi vesurveyan büroları katı,
12. Öğrenci birliği ve idari bürolar,
13. Profesör yemekhanesi, 14. Müzik ve dinlenme salonu,
15. Şapel, 16. Müdür konutu, 17. Sergi Salonu

Şekil 5.2-15a

Oxford, St.Catherine's College, orta avludan görünüm.
(*üstte*)
(Muthesius: 2000, s.72)

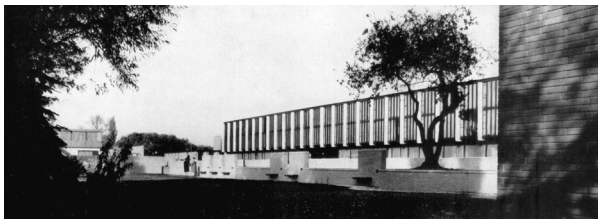
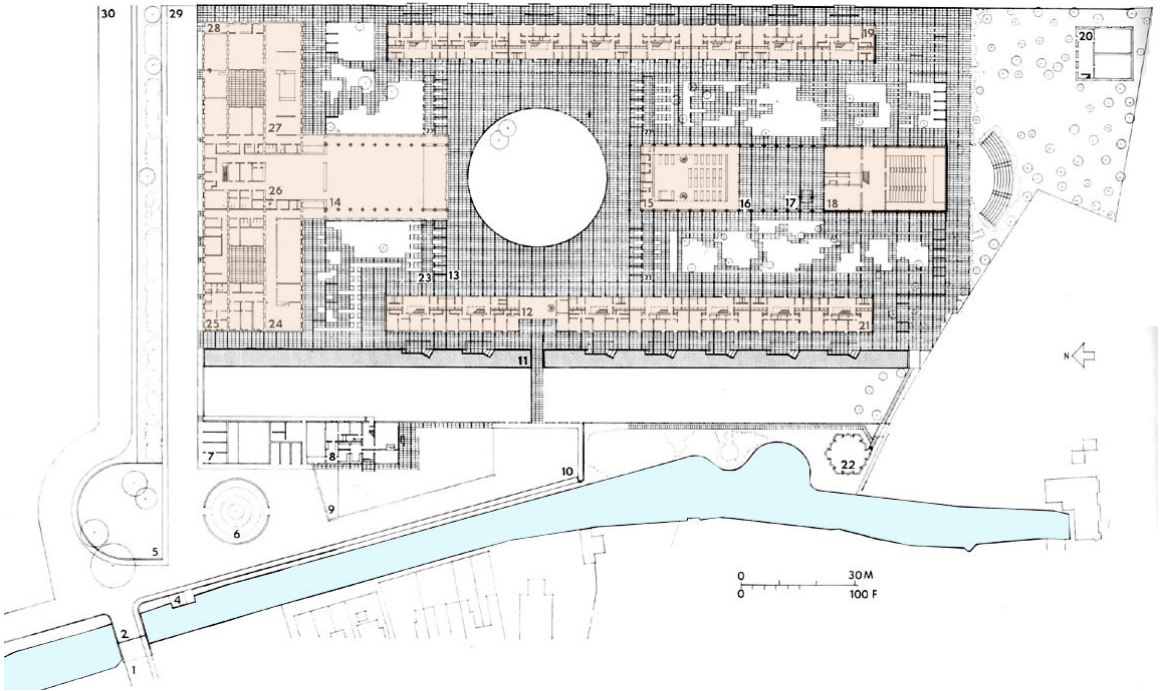
Şekil 5.2-15b

Oxford, St.Catherine's College vaziyet planı.
(*üstte*) Arne Jacobsen, 1960-4.
(*AR*, 10-1963, s. 279)

Şekil 5.2-15c

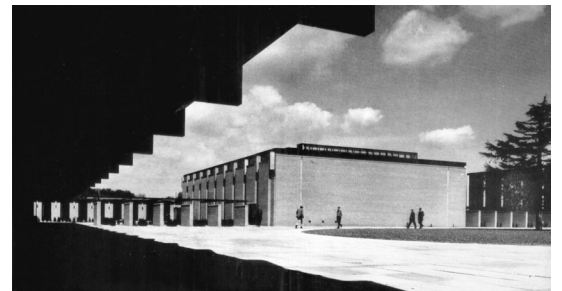
St.Catherine's College planı, Arne Jacobsen, 1960-4.
(*altta*) (*Ad'A*, no.123, 1965-66, s.86)

1-2.Giriş ve kapı; 3.Nehir; 4.Görevli lojmanı; 5.Giriş bahçesi;
6.Bisiklet parkı; 7.Garaj; 8.Yönetici evi; 9.Bahçe; 12.Kolej
kapısı; 13.Ana avlu; 14.Mensa; 15.Kütüphane;
16.Kütüphane avlusu; 17.Çan kulesi; 18.Konferans salonu;
19.Konaklama bloğu; 21.Konaklama bloğu; 22.Müzik
salonu; 23.Saçaklı bağlantı; 24-27.Toplanma mekanları;
25.Bürolar; 26.Mutfak; 29.Servis yolu.

Şekil 5.2-15d

St.Catherine's College ön görünümü. (*üstte*)
(*Ad'A*, no.123, 1965-66, s.85)

Şekil 5.2-15e

St.Catherine's College avludan görünüm. (*üstte*)
(*Ad'A*, no.123, 1965-66, s.85)

dönemde, Oxford'un mimari literatüre geçen en önemli katkısı 400 öğrenci kapasiteli St.Catherine Koleji ile olmuştur. 1960–64 yılları arasında yapılan, Danimarkalı mimar Arne Jacobsen'in tasarladığı bu modern kolej, birbirinden ayrı dikdörtgen binalardan oluşmaktadır ve her binaya ayrı işlev yüklenmiştir. Jacobsen, St.Catherine Koleji'nde avlulu kolej kalıbını geleneksel bütünlüğünü kaybetmeden çözümdürmüştür. ⁵¹⁰ (şekil 5.2-15)

5.2.1.3. Kolej, Yurt Binası, Çalışma İmkanlı Yatak Odası Blokları

İngiltere'de 'üniversite' teriminin tersine, 'kolej' terimi bütün yüksek öğretim kurumları ve bazen bütün bir üniversite için kullanılagelmektedir. Bu da, iki köklü üniversite olan Oxford ve Cambridge'den kaynaklanmaktadır. Üniversite eğitiminde Oxbridge yaklaşımının temel karakteristiği öğrencinin eğitim dışı faaliyetlerini de içermesidir. II. Dünya Savaşı sonrası İngiliz üniversiteleri Oxford ve Cambridge'in bu temel özelliğini sürdürmüşlerdir. Üniversiteler tarafından inşa edilen yurt binalarının kapasitelerinin toplam öğrenci sayısına oranı bunu açıkça göstermektedir. Oxbridge'deki bu oran %50–60 ile en üst seviyededir. Ancak, kent içi üniversitelerinde, örneğin Londra ve Manchester'da %20'lere düşmektedir. Burada asıl hedeflenen öğrenci kitlesi evinden uzakta okuyan öğrencilerdir ki, 1938–39 yıllarında bu öğrencilerin oranı %58 civarındayken, 1961–62 yıllarında %80'e ulaşmıştır. Savaş sonrası İngiliz yüksek öğretiminde meydana gelen en önemli gelişmelerden biri, özellikle 1960'larda, öğrenci sayılarında ve öğrenci yurdu ihtiyacında yaşanan büyük patlamadır. İngiltere'de, 1961–62 döneminden 1974–75 dönemine kadar geçen süreç içinde 70 000 yeni yatak kapasitesi sağlanmıştır. ^{511 512}

⁵¹⁰ Jacobsen, Arne, 'Collège Sainte Catherine à Oxford, Grande Bretagne', *L'architecture d'au jour d'hui*, no.123, (décembre 1965-janvier 1966), s. 84-89.

⁵¹¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 73.

⁵¹² Kıta Avrupası'nda ise durum oldukça farklıdır. Tarihsel süreç içinde, öğrencilerin nerede ve nasıl yaşadıkları ile pek ilgilenmeyen Fransa, Almanya ve İsveç gibi ülkelerde öğrencilere sağlanan konaklama kapasitesi 1962 yılında ortalama %10 civarındadır. Bunun başlıca nedeni, bu ülkelerde üniversitelerin kentlerin içinde yoğunlaşmış olması ve üniversite çağına gelen bireylerin yaş ortalamalarının İngiltere'ye göre daha yüksek olmasıdır. Ayrıca, özellikle kuzey ülkelerinde yaygın olan öğrenci birlikleri (veya cemaatleri) barınma ihtiyacının karşılanmasında önemli pay sahibi olmuşlardır. Diğer taraftan, İngiltere'de uygulanan Refah Devleti politikalarıyla sağlanan eğitimde fırsat eşitliği anlayışının, evinden uzak bir üniversiteyi tercih eden öğrenci

S. Muthesius'a göre; "1963 Robbins Raporu, İngiltere'de daha çok öğrenci yurdu gerekliliğini ortaya koymuştur. Zaman zaman Üniversitelerin Oxbridge tipi kolejler ile genişlemesi düşüncesi de ortaya çıkmıştır. Ancak, özellikle eski Civics Üniversitelerinde merkezi eğitim işlevlerinin bu tür alt kurumlara devredilmesi istenmemiştir." ⁵¹³ Diğer taraftan, Oxbridge kolej yaşamının tasarımcılar için bir 'ideal' olmaya devam ettiği ve yeni kurumsal ve mimari çözümlerde onların öğelerini uyarlama çabalarının hiç tükenmediği görülmektedir. Örneğin, 1960'lı yıllarda İngiltere'de kurulan Yeni Üniversiteler'in tamamı Oxbridge'in kurumsal öğelerini almıştır.

1966 yılında, Architectural Design dergisinde yayınlanan araştırmasında John Donat, İngiltere'deki üniversiteleri, öğrenci yaşam örüntüleri temelinde 'sol, sağ ve merkez' olarak üç başlıkta sınıflandırmıştır. ⁵¹⁴ Buna göre;

"Robbins raporunda ortaya koyulan 'herkese eşit fırsat yaratılması' düşüncesini destekleyen büyüme yanlısı ve hiyerarşi karşıtı sol görüş, öğrenciyi mesleki eğitim almayı amaçlayan sorumlu bireyler olarak kabul etmektedir.

Babacan (*in loco parentis*) geleneksel elitist kolej eğitiminden kaynaklanan sağ görüş ise, bilginin geliştirilmesi için (günlük yaşamın kirletemeyeceği) izole bir ortama gerek olduğunu savunmakta ve büyümeye karşı çıkmaktadır.

Merkezde yer alan ve bu iki görüş arasında gidip gelen tipik İngiliz üniversiteleri ise, 'deneme-yanılma' yolunu seçmişlerdir. Örneğin, York Üniversitesi'ni meydana getiren kolejler, bütün kimliksizlikleriyle uygulamada sola kaymaktadır. Diğer yandan mimarların, (tıpkı Oxford'un High Caddesi gibi) merkezi bir (omurga/forum) yaya aksına açılacak şekilde tasarladıkları fakülte ve konaklama binalarına sahip Lancaster Üniversitesi'nin tam tersi yönde hareket ettiğini söyleyebiliriz. "

Üniversitelerin, J. Donat'ın belirttiği, öğrenci yaşamına yönelik bu temel tavırları, onların planlama ve mimarilerine de doğrudan etki etmektedir.

Geleneksel kolej mimarisinde öğrenci konaklama birimleri önemli bir yer teşkil etmektedir. ⁵¹⁵ Savaş sonrası döneme kadar genel anlayış, öğrencilerin otoriter

sayısındaki artışı körüklediği de bir gerçektir. (Bkz. John Donat, 'Living in Universities', **Architectural Design**, 1966-12, s. 591-632)

⁵¹³ Muthesius, S., A.g.e., s. 74-75. "Savaş sonrası dönemde Oxbridge kolejlerinin idari ve akademik özerk yapısı Üniversiteler için uygun bulunmamıştır. Ayrıca, kolej sisteminin Redbricks ve Civics Üniversitelerine uyarlanmamasındaki başlıca etken maliyettir."

⁵¹⁴ Donat, John, 'Living In Universities', **Architectural Design**, (December 1966), s. 591-632.

bir yönetim altında, ruhsal ve ahlaki yapılarını biçimlendirmeyi amaçlayan bu özel yurtlarda konaklamaları şeklindedir. Sayısal kapasiteleri oldukça küçük olan bu kurumlar elitist bir yapıya sahiptir. 1960'lara gelindiğinde, bu özel yurtlar pratik gerçekler karşısında işlevlerini yitirmişlerdir. ⁵¹⁶

1950'lerden itibaren İngiltere'de UGC'nin kaynakları azaltması ve öğrenci konaklama birimlerinin standartlarını belirlemesi akademik yaşamın iç işleyişini değiştiren diğer başlıca etken olmuştur. Bu şekilde, 1950'lerin sonlarından itibaren "çalışma imkanı yatak odası", yurtlarda yeni bir standart olarak ortaya çıkmıştır. **(şekil 5.2-16)** Bu sayede, öğrencilerin birer yetişkin olarak kabul edildikleri yurtlarda ortak alanlar azaltılmış, yemekhaneler kaldırılarak oda katlarında mutfakçıklar yapılmak suretiyle öğrencilerin günlük yaşamlarında serbestlikleri sağlanmıştır. ⁵¹⁷ Öğrenci yurtlarının tasarımındaki bu anlayış değişikliği daha büyük kapasiteli binalar yapılabilmesini de mümkün kılmıştır.

İngiltere'de, 1960'lı yıllarda yeni yurt binalarının tasarımında Oxbridge etkisinin varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Örneğin, Londra'daki Weeks Hall (1964-68) öğrenci yurtları, Oxbridge tipi konaklama birimlerini çok katlı bütünsel bir binada toplayan bir çözüm sunmaktadır. **(şekil 5.2-17)** Diğer taraftan, Oxford ve Cambridge'de inşa edilen birçok yeni yurt binasının kolej tipolojisini ve mevcut kentsel örüntüyü sürdürmesi olağan karşılanabilir. **(şekil 5.2-18)** Ancak, bir konaklama kampüsü niteliğindeki Manchester Üniversitesi Owen's Park öğrenci köyü, Reading Üniversitesi Whiteknights Hall projelerinde örneklediği üzere mimarların geleneksel Oxbridge modelini bir 'ideal şema' olarak ele almaya devam ettiklerini düşünebiliriz. **(şekil 5.2-19)**

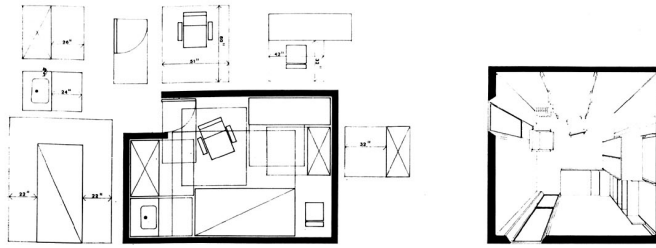
Bu genel görünüme karşın, aynı dönemde yurt binası tasarımında, modern toplu konut mimarisinde gelişen yeni tipolojilerle karakterize olan yeni yaklaşımların ortaya çıktığı görmekteyiz. Denys Lasdun'un Cambridge'deki Christ's College yurtları (1968), James Stirling'in St. Andrews yurt binaları, Gillespie, Kid ve Coia'nın (1968) Hull Üniversitesi yurtları, 1960'lı yılların İngiltere'sinde üniversite

⁵¹⁵ İngiltere'de, bu konaklama birimlerine 'Hall of Residence' adı verilmektedir.

⁵¹⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 75-76. "Herşeyden önce bunlar çok pahalı kurumlardı. Ayrıca, bu binalar kentlerin dışında geniş araziler içinde yer almaktaydı ve öğrenciler ulaşım güçlüğü yaşamaktaydı."

⁵¹⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 77.

Şekil 5.2-16 Çalışma imkanı yatak odası.

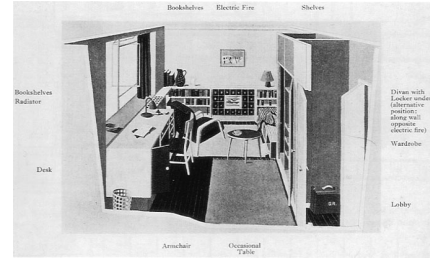

Study bedrooms compared

Abbreviations:
UGC — University Grants Committee
RCU — Residential Cost Unit
SBU — Study Bedroom Unit
s/b — study/bedroom

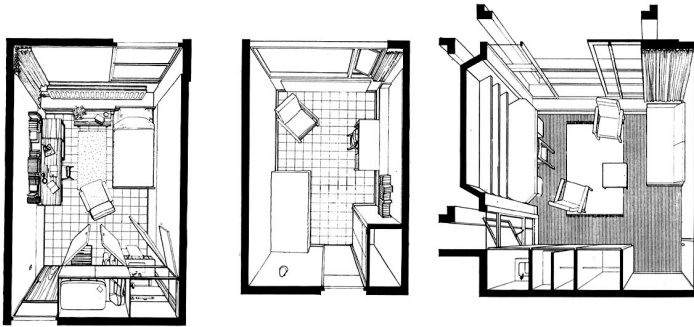
ILEA/GLC study of floor space requirements
Method of determining room proportions
The plan rectangle of the access space necessary for each piece of furniture is associated with the plan of the furniture. The resultant rectangles are then arranged together with permissible overlapping of access spaces to establish room proportions. This method can also be used to produce various arrangements of the furniture.

University of Essex tower blocks
Finance: UGC
Gross area of RCU: 125.5ft²
Cost per RCU: within £945
Cost of furnishing RCU: £140
Services: central heating and lighting
Communal facilities: kitchen/dining room, laundry, trunk store and telephone
Grouping: 13 or 14 rooms arranged as a flat, including a kitchen/dining room containing two cookers, two sinks and four refrigerators.
Occupancy of s/b: single

Şekil 5.2-16a

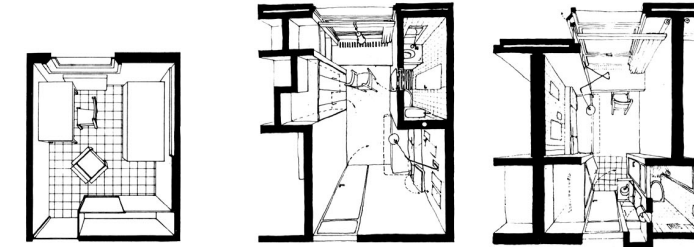
1948 yılında hazırlanan tip çalışma imkanı yatak odası tasarımı (Murray Raporu). (Üstte)
(Muthesius: 2000, s. 82)

Northampton Hall (City of London University)
Finance: UGC
Gross area of RCU: 220ft²
Cost per RCU: £1100
Cost of furnishing RCU: £122
Services: washbasin with drip-dry facilities, central heating and lighting
Communal facilities: three washrooms, three utility rooms, drying room, public address system and internal telephone on each floor, in addition there is a common room, bar/tearoom and roof garden for all students
Grouping: three groups of 12 rooms on each floor
Occupancy of s/b: single

University of Lancaster
Finance: UGC for first college, private for second and third
Gross area of RCU: 145ft²
Cost per RCU: £900
Cost of furnishing RCU: £150
Services: heating and lighting
Communal facilities: washroom, cleaner's room, utility room and kitchen/lounge
Grouping: 10 rooms arranged as a domestic flat with communal facilities
Occupancy of s/b: mainly single, 20-30 per cent double
Remarks: rooms are arranged in three-storey buildings around courts, with penthouses for administrative staff and teachers

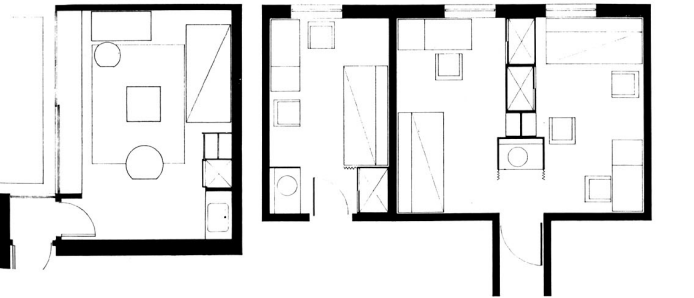
Graduate building, Corpus Christi, Cambridge
Finance: private
Gross area of RCU: from 150 to 210ft²
Cost per RCU: £2700
Cost of furnishing RCU: £180
Services: half the rooms have a washbasin; back-ground heat by grille tube with a fan booster controlled and paid for by the student; one fixed light and two socket outlets (electricity paid for by the student)
Communal facilities: a washroom, two w.c.s, a bathroom and kitchen on each floor, a laundry and common room shared by all students
Grouping: 12 rooms per stair
Occupancy of s/b: single
Remarks: standards are intended to be higher than in a normal undergraduate hostel

Owen's Park tower block, University of Manchester
Finance: UGC
Room area: 100ft²
Cost per RCU: £1450
Cost of furnishing RCU: within £150
Services: low pressure hot water heating, lighting points with circuit breaker for each room
Communal facilities: washrooms, small kitchen for light meals, laundry, and storage
Grouping: four groups of twelve rooms on two floors sharing meeting/common room. Also within the building are two music rooms, TV room and dark room
Occupancy of s/b: single

Henry Price Building, University of Leeds
Finance: UGC
Gross area of RCU: 156ft²
Cost per RCU: not available, contract sum Stage I, £283,675, Stage II, £253,044
Cost of furnishing RCU: not available
Services: shower, w.c. and washbasin shared between two students; hot water convector heater with time switch, movable lights, internal telephones
Communal facilities: a kitchen/living room for groups of 10-14 students, a utility room for every 108 students
Grouping: 10-14 rooms with a kitchen/living room
Occupancy of s/b: single for 268 rooms, double for 12
Remarks: there is no resident staff. All meals are cooked by the students

Charles Morris Hall, University of Leeds
Finance: UGC
Gross area of RCU: 145ft², single; 299ft², double
Cost per RCU: not available
Cost of furnishing RCU: not available
Services: a shower and w.c. are shared by two in the men's blocks, by six in the women's. Every room has a washbasin. Hot water convector heating with a booster fan on a time switch. Internal telephones
Communal facilities: parlour/kitchen shared by each stair or floor unit, laundry and utility room shared by each block. Central dining room, lounge and bar, music room, community room and trunk store for all blocks
Grouping: 12 rooms in men's blocks and 12-14 room in women's block
Occupancy of s/b: all single for men, 59 single and 3 double for women

Brasenose College, Oxford
Finance: private
Gross area of RCU: 198ft²
Cost per RCU: £2200
Cost of furnishing RCU: £175
Services: washbasin, central heating and lighting
Communal facilities: a washroom and a pantry for every 14 students (other facilities exist in the old college buildings)
Grouping: 14 students per stair, 32 students in the whole building
Occupancy of s/b: single

University of York
Finance: UGC and University appeal fund
Area per SBU (Phase II colleges): 220-240ft²
Area of study/bedrooms: 101 to 131ft²
Cost per RCU: £900 (UGC limit)
Cost per SBU: £945
Cost of furnishing RCU: £145
Services: washbasin with shower socket, background heater with fan booster, standard and desk lights
Communal facilities: 10 rooms share two pantries, two w.c.s, two baths and a shower, with additional college facilities: dining hall, bar, common rooms, library, TV room, etc.
Grouping: five rooms per group
Occupancy: single, double and triple

Şekil 5.2-16b

Çalışma imkanı yatak odalarının karşılatırmalı sunumu. (solda)
(AD, 12-1966, s. 614)

Üstte solda: Oda mekan düzenini belirleme yöntemleri.
Minimum mekan kullanımı: Her mobilyanın tekil kullanım alanının mekan düzenlenmesinde üst üste çıkıştırılarak değişik olasılıklara imkan tanıyacak biçimde yerleştirilmesi.

Üstte sağda: Essex Üniversitesi yüksek bloklan

Altta solda: Londra Üniversitesi Norththampton Hall yurt binası

Altta ortada: Lancaster Üniversitesi yurtları

Altta sağda: Cambridge Corpus Christi Koleji Lisansüstü öğrenci yurtları

Şekil 5.2-16c

Çalışma imkanı yatak odalarının karşılatırmalı sunumu (solda)
(AD, 12-1966, s. 615)

Üstte solda: Manchester Üniversitesi Owen's Park Öğrenci Köyü yüksek bloklan

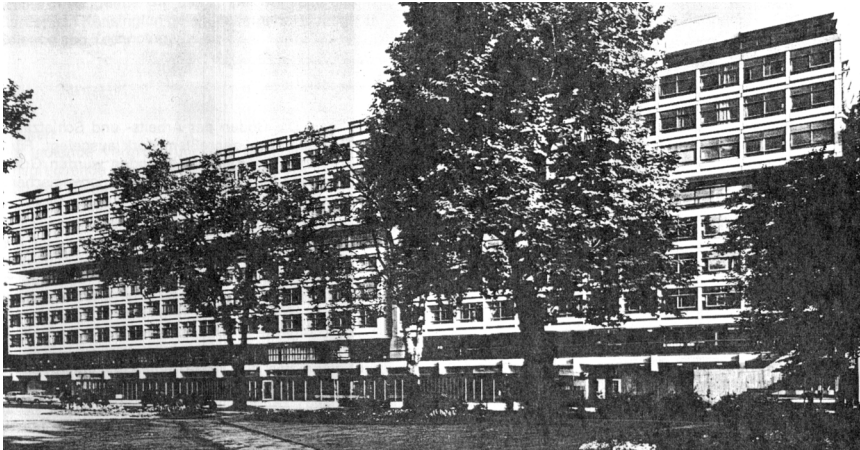
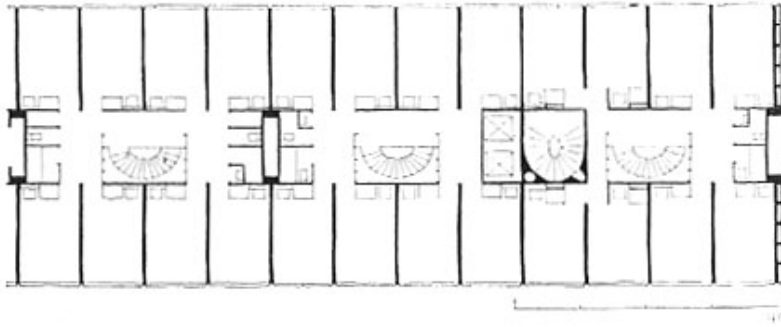
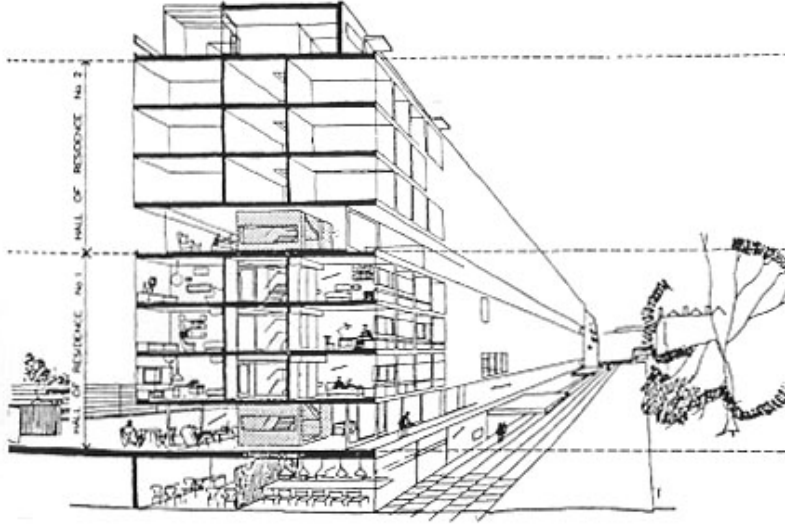
Üstte ortada: Leeds Üniversitesi Henry Price yurt binası

Üstte sağda: Leeds Üniversitesi Charles Morris Hall yurt binası

Altta solda: Oxford Brasenose Koleji yurtları

Altta sağda: York Üniversitesi kolejleri

Şekil 5.2-17 Yurt planlamasında Oxbridge tipolojisi ve modern biçimleme.

Şekil 5.2-17a

London Imperial College of Science and Technology, Weeks Hall öğrenci yurtları projesi. Sheppard, Robson ve Ortakları, 1964-1968.

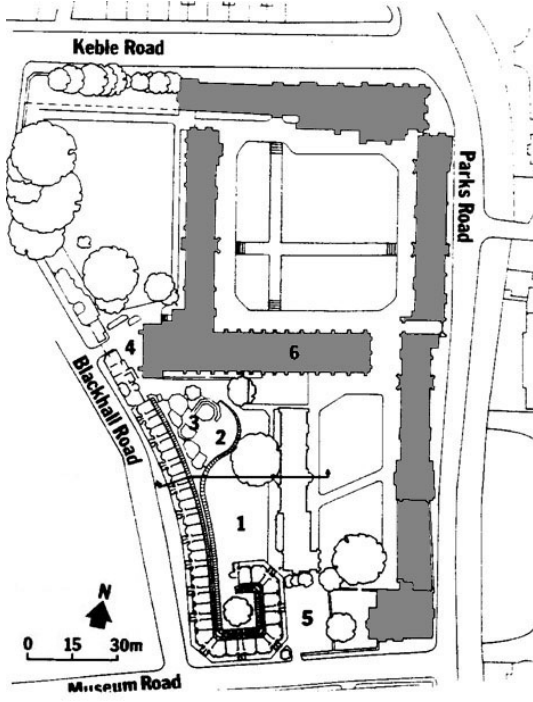
(AR, 10-1963, s. 294)

Üst üste istiflenmiş kolejler. 1 ve 2 no'lu konaklama birimlerinin her biri dört katlıdır. Üstteki üç katta yer alan yatma birimleri (Oxbridge tipi) iç merdivenler ile alttaki ortak mekanlara bağlanmaktadır.

Şekil 5.2-17b

London Imperial College of Science and Technology, Weeks Hall öğrenci yurtları.

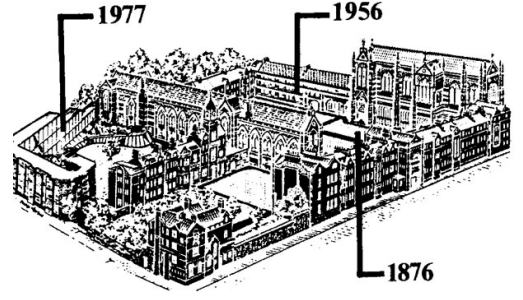
Sheppard, Robson ve Ortakları, 1964-1968. (Allen/Mullins: 1975, s.92)

1 Yeni bina	4 Servis avlusu
2 Kantin	5 Araba parkı
3 Ortak mekan	6 Hol ve kütüphane

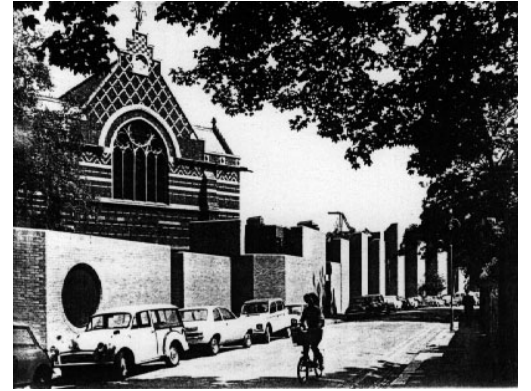
Şekil 5.2-18b

Oxford, Keble College vaziyet planı. (üstte) Ahrends, Burton ve Koralek, 1969-1977. (AR, no.970, 12-1977, s.341-363)

Şekil 5.2-18a

Oxford, Keble College'in büyüme aşamaları. (üstte)
(AR, no.970, 12-1977, s.341-363)

Şekil 5.2-18c

Oxford, Keble College'in dış görünümü. (üstte)
(AR, no.970, 12-1977, s.341-363)

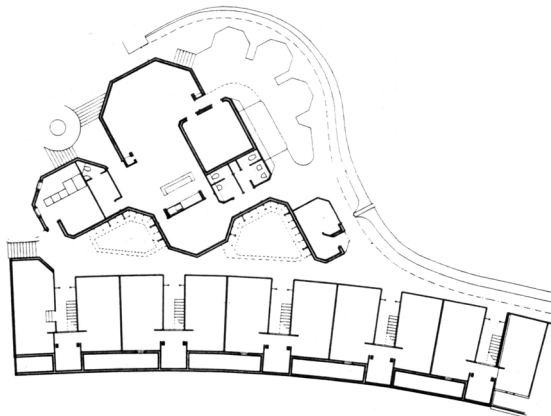

Şekil 5.2-18d

Oxford Keble College'in avludan görünümü. (solda)
(Ahrends Burton and Koralek: 1991, s.78-79)

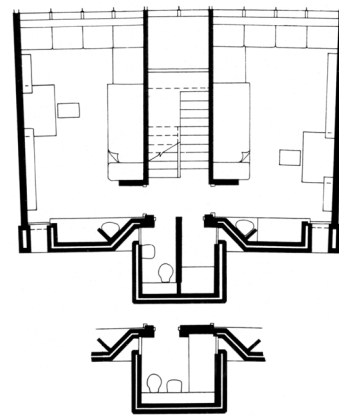
Şekil 5.2-18e

Keble merkez planı. (altta)
(AR, no.970, 12-1977, s.341-363)

Şekil 5.2-18f

Keble oda planı. (altta)
(AR, no.970, 12-1977, s.341-363)

Şekil 5.2-19 Yurt planlamasında Oxbridge tipolojisinin sürekliliği.

Şekil 5.2-19a

Manchester Üniversitesi, Owen's Park öğrenci köyü projesi. (sağda) Building Design Partnership, 1963-5. (AD, 12-1966, s. 609)

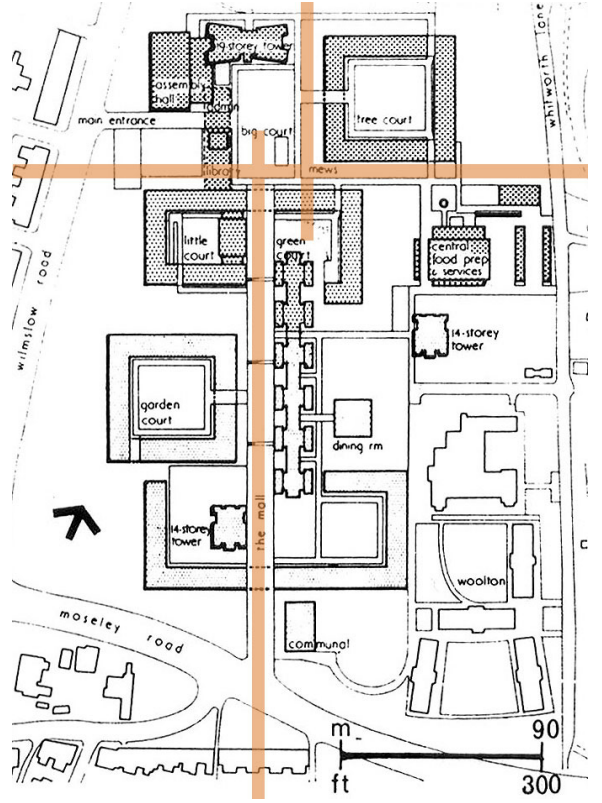
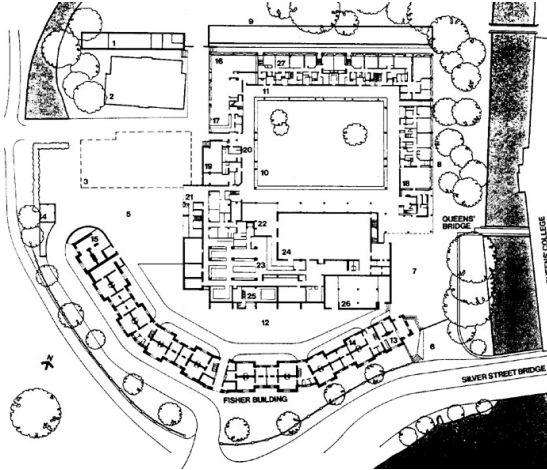
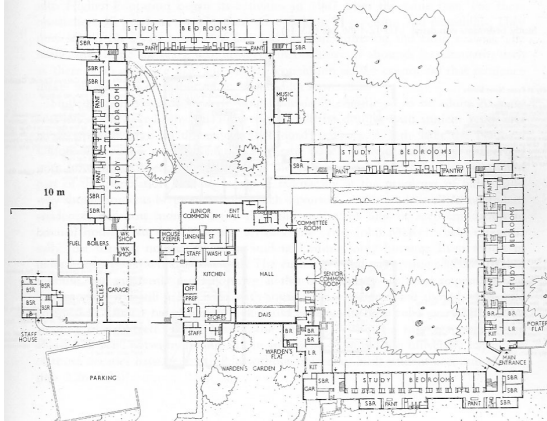

Şekil 5.2-19b

Manchester Üniversitesi, Owen's Park öğrenci köyü merkezi yaya aksı. (üstte) (AD, 12-1966, s. 609)

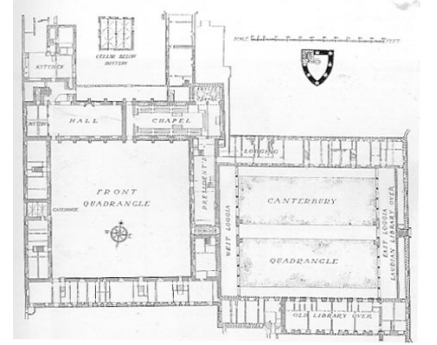
Şekil 5.2-19c

Reading Üniversitesi, Whiteknights Hall binası. (altta) UGC mimarlar grubu (Guy Oddie, Roger Clynes), 1963-5. (Allen/Mullins: 1975, s.35)

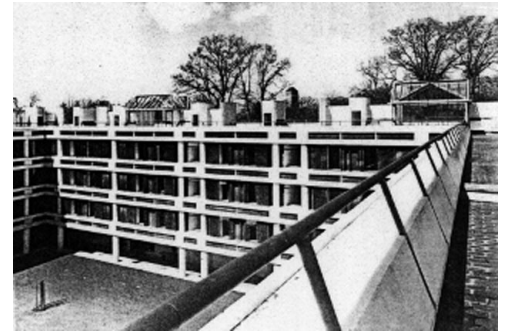
Şekil 5.2-19d

Oxford St.John's Koleji planı.(altta) (Muthesius: 2000,s.72)

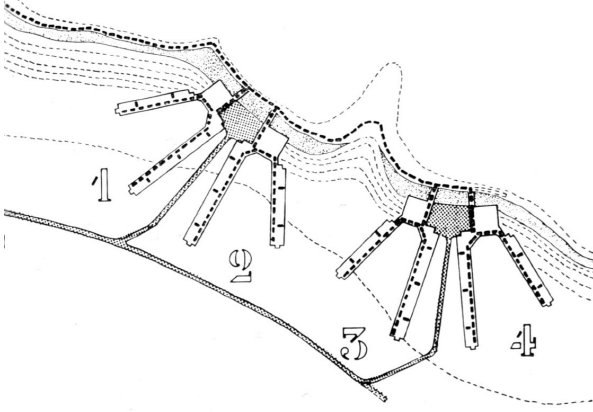

Şekil 5.2-19e

Cambridge Queen's Koleji'nin planı ve avludan görünümü. Powell, Moya ve Ortakları. (solda ve altta) (AR, no:977, 7-1978)

Şekil 5.2-20 Yurt planlamasında Oxbridge tipolojisi ve modern biçimleme.

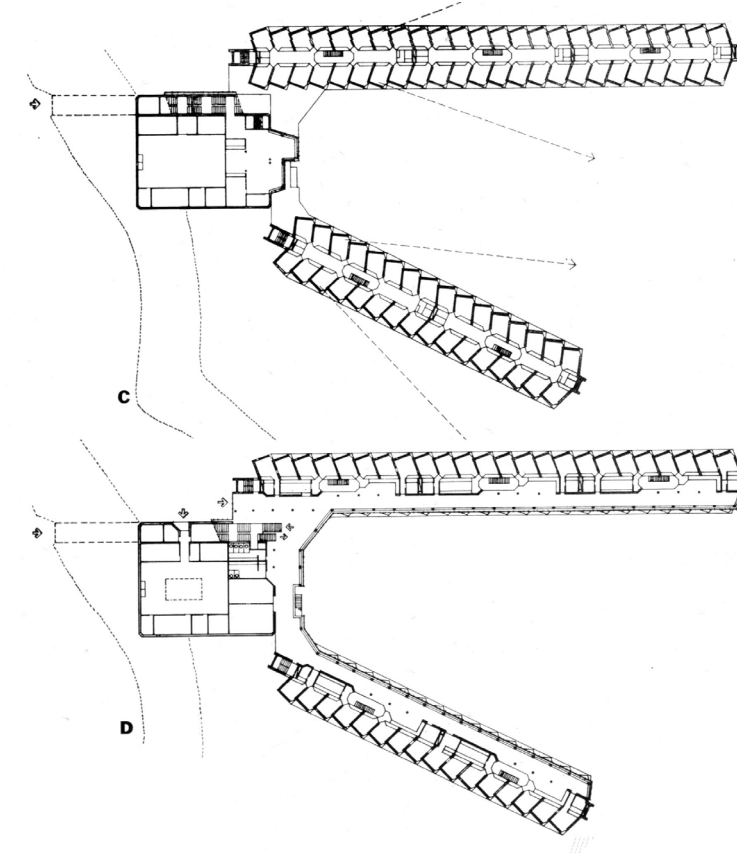
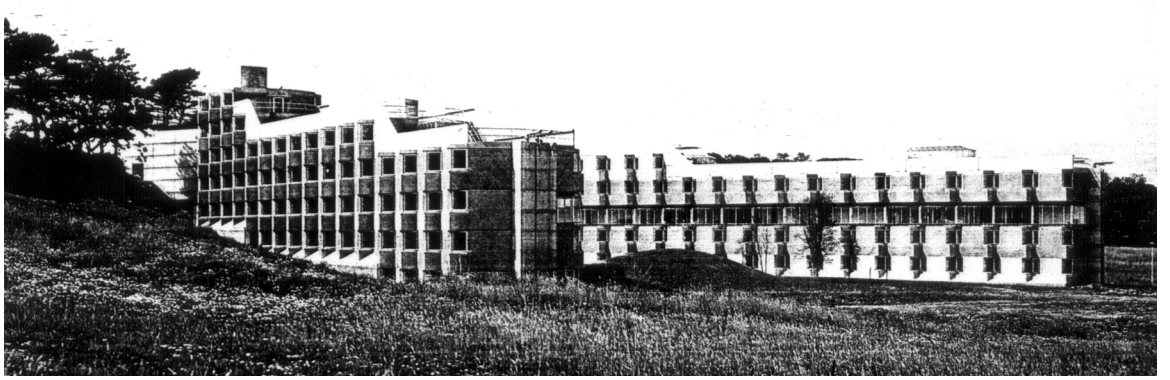

Şekil 5.2-20a

St. Andrews Üniversitesi yurt binaları, vaziyetplanı, James Stirling. (solda)
(Ad'A, 130-1967, s.97)

Şekil 5.2-20b

St. Andrews Üniversitesi yurt binaları genel görünümü. (altta) (Ad'A, 130-1967, s.97)

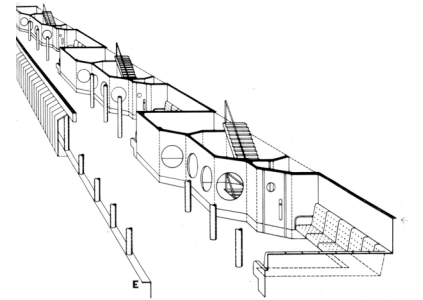

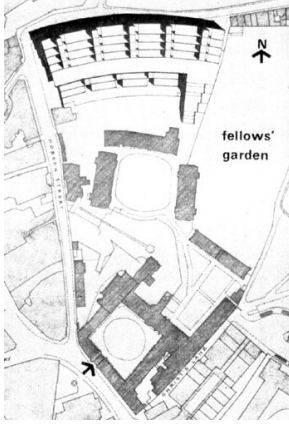
Şekil 5.2-20c

St. Andrews Üniversitesi yurt binaları, kat planları. (solda)
(Ad'A, 130-1967, s.97)

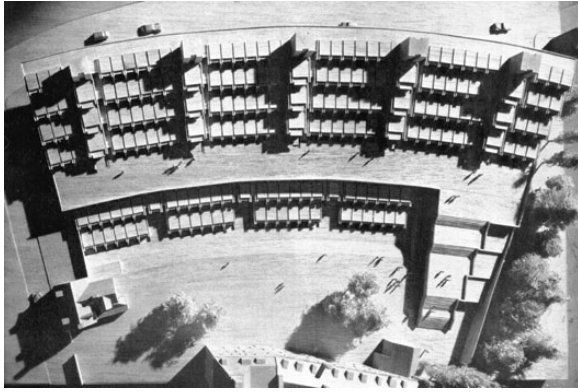
Şekil 5.2-20d

St. Andrews Üniversitesi yurt binaları, sosyal mekanlar ile çalışma imkanı yatak odaları ilişkilendirmesi. Aksonometrik perspektif. (altta)
(Ad'A, 130-1967, s.97)

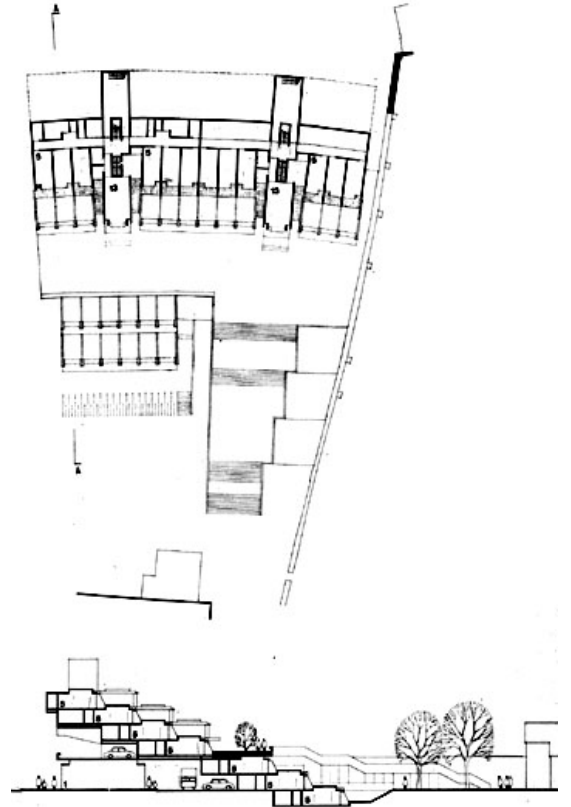

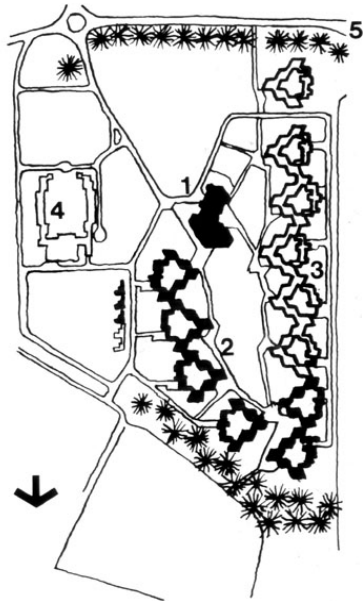
Şekil 5.2-21a
Cambridge, Christ's College yurtları projesi genel vaziyet planı. (solda) Denys Lasdun, 1968. (AD, 2-1968, s. 65-67)

Şekil 5.2-21b
Cambridge, Christ's College yurtları proje maketi. (üstte) Denys Lasdun, 1968. (AD, 2-1968, s. 65-67)

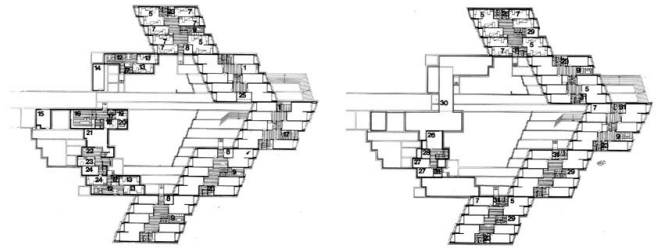
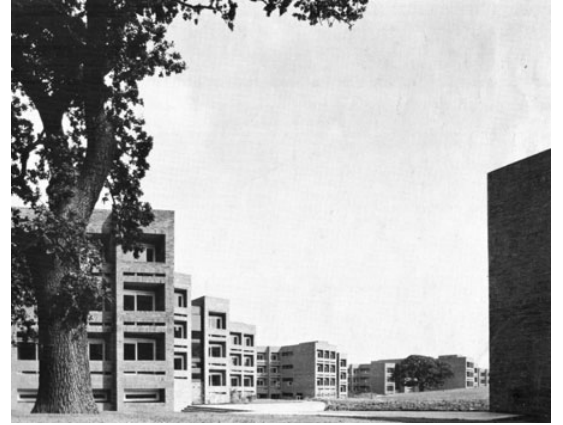

Şekil 5.2-21c
Cambridge, Christ's College yurtları projesi. (üstte) Denys Lasdun, 1968. (AD, 2-1968, s. 65-67)

Şekil 5.2-21d
Hull Üniversitesi yurt binaları. (sağda) Gillespie, Kidd ve Coia, 1968. (Allen ve Mullins, s. 85-89)

1. Merkez
2. İnşa edilen yurt binaları
3. Gelecekte inşa edilecek yurtlar
4. Mevcut yurtlar
5. Harland Way

Şekil 5.2-21e
Hull Üniversitesi öğrenci yurtları vaziyet planı. (üstte) (Allen ve Mullins, s.85-89)

Şekil 5.2-21f
Hull Üniversitesi öğrenci yurtları zemin ve normal kat planları (üstte) (Allen ve Mullins: 1975, s. 85-89)

yurt binalarının tasarımındaki toplu konut yaklaşımını gösteren örneklerden birkaçıdır. (şekil 5.2-20/21)

İleride ele alacağımız 'Yeni İngiliz Üniversiteleri'nde yurt binalarının, sunduğu çeşitliliğin yanı sıra, kampüs örüntülerinin belirleyici ögesi olduğunu görmekteyiz. Bu kitlesel üniversitelerde, büyüklük sorununa paralel, yurt binalarının giderek yoğunlaşan kampüs örüntülerine entegre edilmesine tanık olacağız.

5.2.1.4. Kolej'den Kampüs'e Geçiş

Geleneksel İngiliz kolejinde önemle vurgulanan merkezî binalar, bu kurumların sosyal, eğitimsel ve akademik otoritesinin sembolüdürler. 1960'lı yıllarda üniversite yaşamının belirgin bir değişikliğe uğraması bu geleneğin kırılmasına yol açmıştır. Hiyerarşik yapı ve katı kurumsallıktan, sosyalleşme yönünde bir çözülme ve bunun ürünü olarak da 'kampüs' ortaya çıkmıştır. ⁵¹⁸ Ancak, büyümekte olan üniversitelerde 'optimum boyut'un belirlenmesi, eğitimciler ve öğrencilerin üzerinde bir türlü uzlaşamadıkları bir sorun olmayı sürdürmüştür. ⁵¹⁹

1964 yılında, Londra Mimarlar Odası'nın düzenlediği 'Üniversite Planlaması ve Tasarımı' konulu sempozyumun katılımcılarından Boris Ford'a göre, 'büyüme, değişim ve esneklik' üniversite öğrencilerinin odaklandığı başlıca kavramlar haline gelmiştir. ⁵²⁰ Ford'a göre, 'büyüme' kaçınılmazdır, ancak sürekli değişen ve üniversitenin belirli bir süre için kullanıcısı konumunda olan öğrencinin günlük yaşamında üniversite ortamının bütünselliği çok önemlidir. Uzun vadeli planlar sonucunda meydana getirilecek bütünselliğin, ki bu mekansal ilişkilerin tümünü içermektedir, bu süreç içinde üniversite kullanıcılarına bir yararı olmayacaktır. Kaldı ki üniversitelerin, bilimsel, akademik ve sosyal gelişmelere paralel sürekli bir değişim içine girdikleri de kabul edilen bir gerçektir.

⁵¹⁸ Aynı şekilde, kolej geleneğinden gelen öğrenci konaklama birimlerinden çalışma imkanı yatak odalarına sahip yurt binalarına geçiş de eski, içe kapalı kurumsal anlayıştan uzaklaşmanın bir sonucudur.

⁵¹⁹ Brawne, Michael, (editör) **University Planning and Design**, The Architectural Association, London, 1967. "1964 yılında Londra Mimarlar Odası'nın düzenlediği 'Üniversite Planlaması ve Tasarımı' konulu sempozyum kitabı."

⁵²⁰ Ford, Boris, 'Some Aspects Of University Planning-2', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 17-20.

Üniversitelerde değişmekte olan öğrenci profili ve gerçekleşen araştırma faaliyetlerindeki belirgin artışın mimariye nasıl yansıtılacağı sorunu planlamayı 'belirlenmezlik' boyutuna götürmektedir. ⁵²¹ Bu durumu ortaya çıkaran bir diğer unsur da mevcut akademik örüntünün değişime uğramasıdır. Özellikle, Sussex gibi bazı yeni üniversitelerde geleneksel bölüm (department, İng.) yapısının ortadan kalkması birtakım mekanların ortak kullanılması olanağını ortaya çıkarmıştır. ⁵²² (şekil 5.2-23a)

Diğer taraftan savaş sonrası yıllarda akademik faaliyetler ve araştırma işlevleri kampüslerin en kapsamlı alanlarını oluşturmaktadır. Sayısal artışlara paralel olarak ABD'deki yükseköğretim kurumlarının araştırma ve lisans eğitimi konusunda aldıkları tavır bilinmektedir. İngiltere'de ise 'Yeni Üniversiteler' yüksek nitelikli araştırmaya özel önem vermişlerdir. Lisans öğrencilerinin okulların bünyesindeki araştırma faaliyetlerine katılımları amaçlanmıştır. ⁵²³ Açık ve enformel eğitim ortamlarının sağlandığı bu yeni okulların bir başka özelliği de, geleneksel kolejlerin tersine, eğitim ve dinlenme alanları arasında kurulan güçlü ilişkilerdir. İlk olarak Sussex ve daha sonra özellikle Lancaster ve Bath üniversiteleri bu anlamda tasarlanmışlardır.

Aynı şekilde, savaş sonrası üniversitelerinde yaygın hale gelen bir bina türü de öğrenci merkezidir (student union, İng.). Öğrenci merkezi, bütün öğrencilerin üye olduğu bir kulüp gibidir ve tamamen öğrencilerin sorumluluğundadır. Öğrenci

⁵²¹ John Maddox'a göre, sosyal bilimler ile fen bilimlerine yönelen öğrenci oranı gittikçe değişim göstermektedir. 1964 yılında yarı yarıya olan bu oranın gelecekte ne olacağını kestirmek mümkün görünmemektedir. Üniversiteleri değişime iten bir diğer unsur da lisansüstü öğrenci sayısında meydana gelen artıştır. Ayrıca, araştırma faaliyetlerinde oluşan büyük artışa paralel farklı mekansal ihtiyaçlar doğmaktadır. (Bkz. John Maddox, 'Some Aspects Of University Planning-3', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 21-22)

⁵²² Asa Briggs'e göre, yeni üniversitelerden bazıları geleneksel bölüm organizasyonunda önemli değişiklikler gerçekleştirmektedirler. Bunların ana amacı, belirli bir bölümün yapısı içine tam oturmayan tüm aktiviteleri bir çatı altında toplayan yeni bir yapısal düzen meydana getirmektir. Örneğin, Sussex'te bölümlerin yerini alan 'School of Studies' lisans öğrencilerin büyük bölümünü kapsayacak şekilde yeni bir eğitim örüntüsü sunmaktadır. Bu sayede, her bir lisans öğrencisi eğitim aldığı branş dahilinde bir konuda uzmanlaşabilmektedir. Özellikle güzel sanatlar ve sosyal bilimler alanında bölüm yapısından çıkıldığında, bina program ve örüntülerinde de belirgin değişiklikler gerçekleşmiştir. Örneğin, eğitim alanlarının ortak kullanımı güçlenmiş, gereksiz mekansal tekrarlar ortadan kalkmış ve fakülte bürolarının okul mekanları içinde homojen dağılımı sağlanmıştır. (Asa Briggs, 'Some Aspects Of University Planning-1', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 12-17)

⁵²³ Muthesius, S., A.g.e., s. 85.

merkezi meselesi, Yeni İngiliz Üniversiteleri'nin tasarımında önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu merkezin gereksizliğini savunanlar Üniversite kampüsünün bütünsel bir sosyal merkez olduğunda ısrar etmişlerdir. ⁵²⁴ York, Kent, Essex ve Lancaster Üniversite kampüsleri bu anlayışla inşa edilmişlerdir.

Bunun gibi, Üniversitenin merkezinin önemi de ayrı bir tartışma alanı oluşturmuştur. Öğrencilerin eğitim dışı zamanlarını odalarının dışında geçirebilmeleri amacıyla sosyal mekanların ve kütüphanelerin daha uzun zaman dilimlerinde çalışmaları daha 1950'lerde gündeme gelmiştir. Öğrencilerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla alışveriş birimleri, banka, postahane kafeteryalar ve restoranlar gibi mekanlar kampüs merkezlerinde yerini almıştır. ⁵²⁵

Üniversite bünyesinde, eğitim politikaları ve kurumsal düşüncede oluşan yeni liberal anlayış, ihtiyaçların daha kapsamlı ele alınması gereğini doğurmuştur. Geleneksel otoriter (babacan) kurumsal yapı çok pahalı bulunmaktadır. ⁵²⁶ 1960'ların modern Refah Devleti'nin, 'devlet toplumun tüm bireylerine eşit hizmet götürür' anlayışı üniversitelere de yansımıştır. Geçmişin bireyleri, önceden belirlenmiş kalıplara göre organize eden anlayışının yerine, öğrencilerin kendi sosyal yaşamlarını örgütledikleri yeni liberal düzene geçilmiştir. ⁵²⁷ Spontane davranış biçimlerinin insan ilişkilerinin önemli bir niteliği olduğu düşüncesi gelişmiştir. ⁵²⁸ Bu hareket, kurumsal yapının hepten çözülmesine yol açmıştır.

Sosyal ve akademik örüntüde yaşanan bu gelişmeler, plancıları 'belirlenmezlik' ve 'değişebilirlik' gibi iki yeni kavram ile karşı karşıya bırakmıştır. Boris Ford'a göre, bu kavramların gerek eğitimde, gerekse mimarideki karşılığı olarak 'esneklik'

⁵²⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 84. "Bu tartışmalar, kampüsün bütün parçalarının sosyal işlevlerinin araştırılmasına yol açmıştır."

⁵²⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 85.

⁵²⁶ Malleon, Nicolas, 'Some Aspects Of University Planning-4', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 23-24.

⁵²⁷ Boris Ford'a göre, yeni buluşlar sayesinde hızlı entelektüel gelişme ve sorgulayıcılık kazanan savaş sonrası toplumunun eğitime bakışı, mevcut otoriter bölüm yapısının rijitlikleri ve ideallerinden uzaklaşma yönünde gelişim göstermiştir. (Boris Ford, A.g.e., s. 17-20)

⁵²⁸ Muthesius, S., A.g.e., s. 86, "Üniversite öğrencilerinin içinde bulunduğu (18-21) yaş grubu hem pedagojik hem de sosyolojik bakımdan ele alınabilmektedir. Bu ara yaş grubu yeni bir olgu olan 'gençlik kültürü'nü ortaya çıkarmıştır."

önem kazanmıştır. ⁵²⁹ Kezâ, Amerikalı plancılar Dober ve Alexander gibi, Boris Ford da yeni liberal eğitim sisteminin fiziksel çerçevesinin oluşturulmasında plancının rolünün esnek bir örüntü oluşturmak olduğu görüşünün savunucusudur. Ford, aynı zamanda, bu örüntünün akışkan olması gereğini vurgulamaktadır. Bu sayede Üniversitede birçok mekanın ortak kullanımı ve değişik disiplinlerden öğrencilerin kullanımına açılması mümkün olabilecektir. Ancak, 'optimum boyut' sorunu burada yeniden karşımıza çıkmaktadır. Ford'a göre; "Üniversiteyi genellikle büyük boyutlardaki arazilerde ve kentsel ölçekte ele alma eğiliminde olan üniversite plancıları, Essex örneğinde olduğu gibi, sorunu daha da büyütmektedirler. Oysa ki meselenin özü, artan öğrenci sayılarının, tıpkı Cambridge'de olduğu gibi, homojen dağılımının sağlanmasında yatmaktadır. ⁵³⁰

Sonuç olarak, yeni Refah Devleti üniversitelerinde öğrencilerin yaşamı özel kurumlar veya alt kurumlar hazırlanarak himaye altına alınma anlayışı esas olmuştur. Yurt binaları, merkezî sosyal ve akademik tesisler bu kurumlardan bazılarıdır ve bunların birbirlerine mümkün olan en yakın biçimde bağlanmalarına önem verilmiştir. Ancak bu tesislerin, önceki Civics ve Redbricks üniversitelerinde olduğu gibi sabit bölgelere ayrılması anlayışı ortadan kalkmıştır. Yeni ilişkilendirme anlayışının planlamaya nasıl yansıtılacağı konusunda bir uzlaşma görülmesi de, Yeni İngiliz Üniversiteleri'nin tasarımcılarının ortaya koydukları planlama anlayışının ortak paydası kentsel yakınlıktır.

5.2.1.5. Kentsel Planlama ve Toplu Konut Paradigmaları

Bilindiği gibi, kentsel ütopya önerileri, onları meydana getiren dönemler kadar çeşitlidir. Dahası ütopyalar geleceğe dönük oldukları gibi bazen geriye dönük de olabilmektedirler. İngiltere'de ideal öğretim kentinin iki örneği Oxford ve Cambridge'dir. Bu kentlerdeki yaya ağırlıklı düzen, binaların biçimlenişi ve yeşil doku, Oxford ve Cambridge kolejlerinin modern planlama ilkeleriyle aynı çizgide olduğunu göstermektedir.

⁵²⁹ Ford'a göre, eğitim deneyiminde ve sosyal yaşam örüntüsünde meydana gelen değişimler akademik örüntüde sürekli ayarlamalar yapmayı gerektirmektedir. Bu da ancak, planlı bir eğitim örüntüsü üzerinde esneklik sağlanarak gerçekleştirilebilir. Rijitliği nedeniyle eleştirilen geleneksel bölüm yapısının sağladığı stabilite yeni eğitim örüntüsü ile yeniden sağlanacaktır. (Bkz. Boris Ford, A.g.e., s. 17-20)

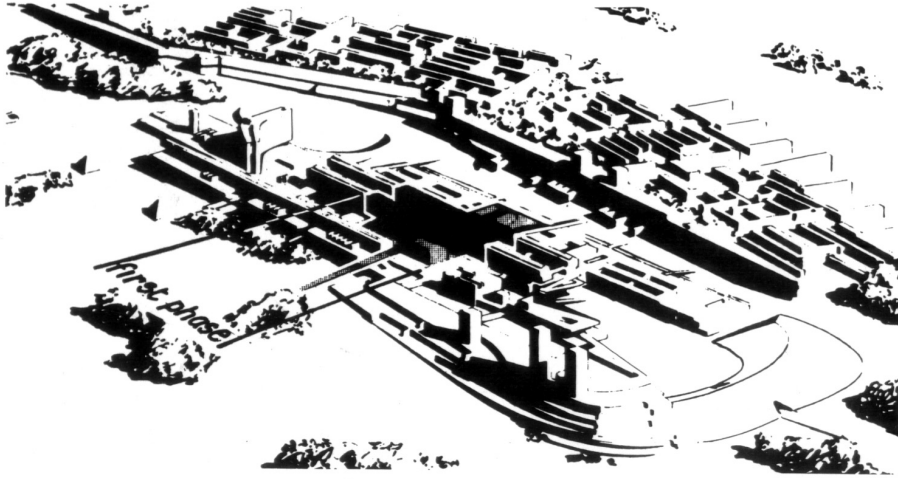
⁵³⁰ Ford, B., A.g.e., s. 17-20.

Üniversitenin bir 'ideal kent' olarak düşünülmesi çok eskilere dayanmaktadır. Uluslararası Modernizm'de dahi bu gelenek 1930'lara uzanmaktadır. Le Corbusier'nin 'birlikte ve kentselliğin gösterildiği bir model olarak' düşüncesine dayandıran William Curtis'in bu alanda önemli katkısı olmuştur. 1937 tarihli kitabı 'Quand les cathedrales etaient blanches'de Le Corbusier'nin Amerikan kolej ve kampüsünden ne kadar etkilendiğini görmekteyiz: 'Her kolej ve üniversite kendi içinde bir kentsel birimdir, küçük veya büyük bir kenttir'. Curtis, aynı espiyi Le Corbusier'nin 1930 tarihli yurt binası, 'Cite Universitaire Paris'deki Pavillon Suisse'de, Oxford'daki Stirling'in Florey Binası ve Smithson'ların St.Hilda's College eklerinde ve East Anglia Üniversitesi lineer kentinde ortaya koymaktadır. **(şekil 5.2-22)** Ardından Curtis, Le Corbusier'nin Harvard Üniversitesi Görsel Sanatlar Merkezi projesinde, özellikle yükseltilmiş bir yaya yolunun binayı nasıl böldüğünü ve iki sokağı birbirine bağladığını anlatırken aynı temayı vurgulamaktadır.

20. yüzyıl Amerikan kampüs planlaması, her işlevin ayrı ayrı konumlandırıldığı bölgeleme ilkesine dayanmaktaydı. Avangard İngiliz kent planlamasında 1953 – 1970 arasında işlevlerin katı bir şekilde ayrılması ve yayılmasına karşı bir tavır oluşmuştur. 1953 yılında Architectural Review dergisi Harlow gibi monoton ve kimliksiz İngiliz Yeni Yerleşmelerine karşı ağır eleştiriler yayınlamıştır. Michael Brawne ve Michael Cassidy kentlerde ve üniversitelerde uygulanan katı bölgeleme anlayışı arasında analogiler ortaya koymaya çalışmışlardır.

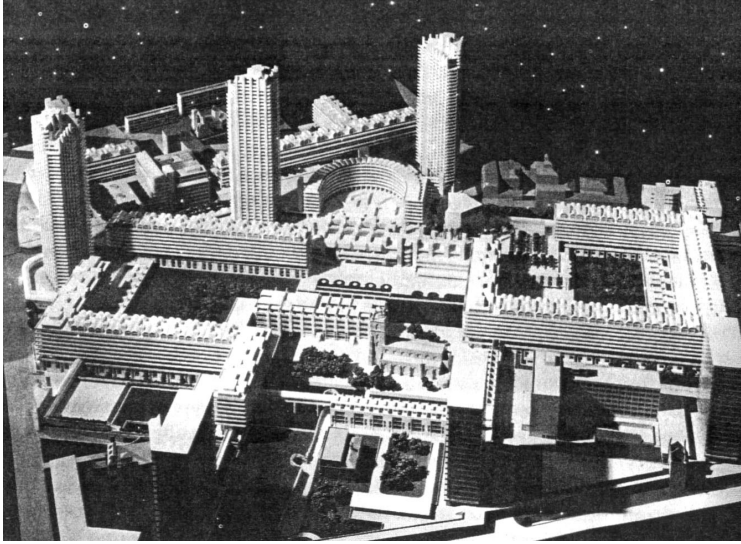
Merkez meselesi yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Merkezin başlıca niteliği canlılığıydı. Bu da geometrik olmayan spontane (irregular) bir düzenlemeyle, mekansal süprizlerle ve sınırları oluşturan binaların çeşitliliğiyle gerçekleştirilebilirdi. 1950'li yıllarda Architectural Review ile yakın çalışmalarda bulunan Gordon Cullen'in geliştirdiği yeni bir üslup townscape oluşmaktaydı. (Pitoresk kentsel peysaj modelleri eski İngiliz kentlerini ve hatta ortaçağ İtalyan kentlerini model almaktaydı.) Cullen'in 1955'te Londra'daki Imperial College Üniversite Forumu önerisi kentsel peysaj (townscape) tasarımının Üniversite modeli üzerinde bir denemesidir. Bir merkezin iç işleyişini sağlayabilmek için araç trafiğini onun dışında tutmak gerekmekteydi. Casson ve Conder'in 1953 tarihli Cambridge Sanat Fakülteleri planı üniversitenin bir yaya bölgesi olarak ele alındığı ilk çabadır.

Şekil 5.2-22 Kentsel planlama ve toplu konut paradigmaları

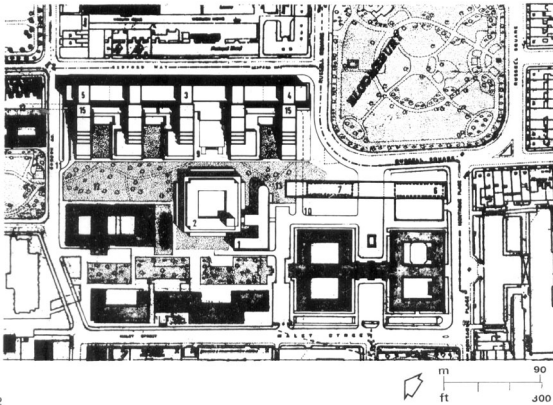
Şekil 5.2-22a

Cumbernauld kent merkezi projesi; Glasgow yakınları, İskoçya. Hugh Wilson ve ortakları. (Sharp: 1972, s. 176)

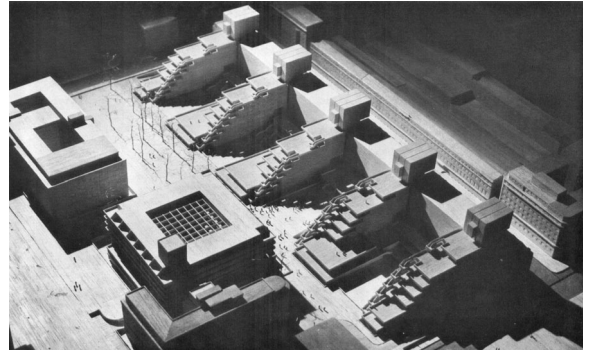
Şekil 5.2-22b

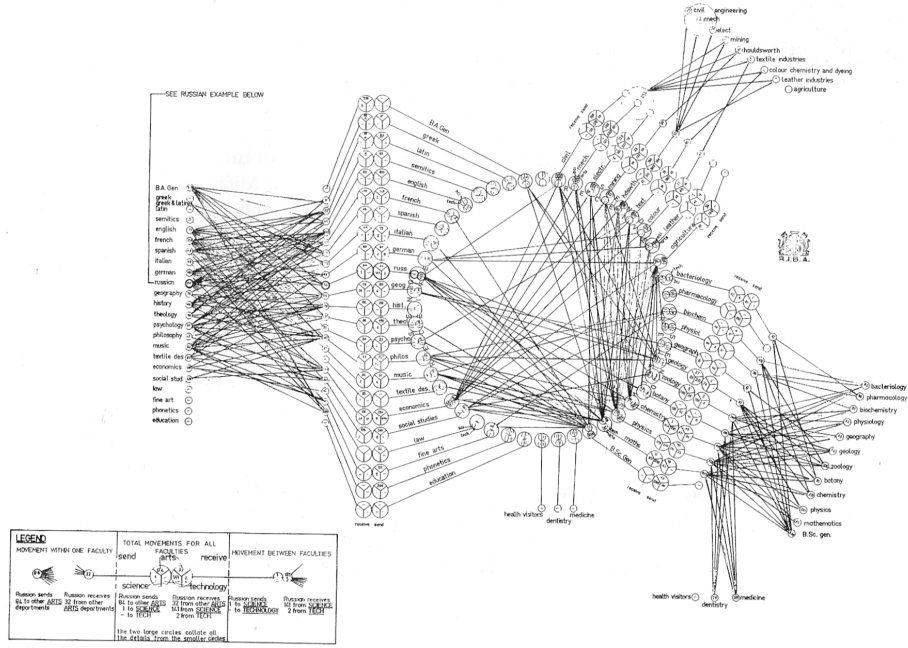
Barbican Center (Banham: s.198)

Şekil 5.2-22c

Londra Üniversitesi yerleşim planı ve maketi. (üstte) (AD, 6-1967, s. 279)

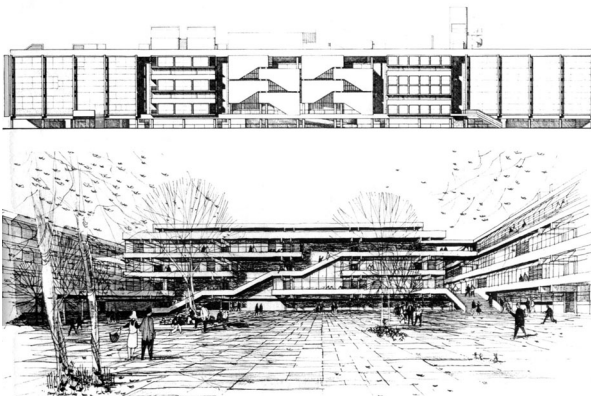
Şekil 5.2-23a

Leeds Üniversitesi, 1970 yılı için öngörülen bölümler arası ilişkiler diyagramı analizi. (Muthesius: 2000, s.92)

Şekil 5.2-23b

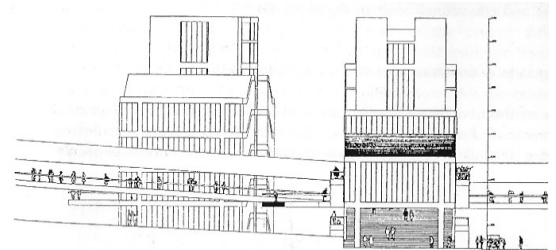
Leeds Üniversitesi projesi (altta) Chamberlin, Powel, Bon, 1960. (Muthesius: 2000, s.93)

Şekil 5.2-23c
Leeds Üniversitesi (altta) Chamberlin, Powel, Bon, 1960. (Muthesius: 2000, s. 93)

Şekil 5.2-24a

Sheffield Üniversitesi Projesi Peter ve Alison Smithson, 1953. (üstte) (Banham: 1976, s.37)

Şekil 5.2-24b

Sheffield Üniversitesi Projesi Peter ve Alison Smithson, 1953. (üstte) (Smithson: 1967, s. 47)

Mimarlar Üniversite planlamasıyla konut bölgeleri planlamasını aynı anlayışla ele almaktaydı. Örneğin Patrick Hodgkinson, Leslie Martin'in Cambridge'deki Harvey Court fikrini Bloomsbury'de yaptığı büyük ölçekli toplu konut projesi Brunswick Square'de kullanmıştır. Chamberlin, Powell ve Bon, Churchill Koleji önerilerinde ve en son 1960'taki Leeds Üniversitesi projelerinde Londra'daki Barbican Center ve 1958 tarihli Boston Manor banliyö yerleşmesine yakın biçimsel kurgular gerçekleştirmişlerdir. Leeds Üniversitesi, sahip olduğu kentsel öğelerle, yüksek yoğunluk, yayalaştırma ve kent merkeziyle yakınlaşma çabaları ve karmaşık binalarıyla 1960'ların İngiltere'sinin en dikkat çekici üniversitelerinden biridir. **(şekil 5.2-23)**

1960'larda mimari avant-garde 'iletişim' ve 'ilişkilendirme' kavramları üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Peter ve Alison Smithson'un yazılarında toplum (community, İng.) nosyonu ve değerlerinin vurgulanmasında kentsel mikro mekanlar ele alınmaktaydı. Bu da özel ve kamusal alan arasındaki sınırları neyin belirlediğiyle ilgiliydi. Smithson'lara göre insan yerleşmeleri aktivite kümeleri veya bir iletişim ağının üzerindeki kesişim noktaları olarak anlaşılmalıydı. Bu organik metaforun en önemli yanı diyagramsal olmamasıydı. Çünkü Smithson'lara göre, dik açılar veya katı ayırmacı bölgeleme mekanikti ve insan yerleşmelerinin doğasına aykırıydı. İnsan iletişimi düz çizgiler veya dik açılar değil daha çok diyagonal veya hafif eğrisel hatlar boyunca gerçekleşmekteydi. Bütün insan yerleşmeleri veya kurumları kendi iletişim ağı ile tanımlanmaktaydı. Bu da açıkça 'yeni spontanelik' hareketiyle paralellik göstermekteydi.

Artık yaya ve taşıt trafiğinin ayrılması daha yoğun bir şekilde ele alınmaya başlanmıştı. 1920'lerin Modernist avant-garde tasarımcıları St.Elia ve Le Corbusier ulaşım hatlarını, tekil binaları tek bir bütünde bağlayan platformlar veya köprüler şeklinde, ayrı öğeler olarak ele almışlardı. İngiliz tasarımcılar da bu anlayışa katılmaktaydı. Smithson'ların bu anlamdaki ilk projeleri olan 1952 tarihli Golden Lane Konutlarında kullandıkları ulaşım bağlantıları, 1953 yılındaki Sheffield Üniversitesi önerileriyle aynı ilkeleri taşımaktadır. Bunun ilk uygulaması ise yine Sheffield'deki Parkhill Konutlarında görülmektedir. **(şekil 5.2-24)**

Tek bir binada toplanmış yoğun işlevsel bütünlük 1960'ların başlarında İskoçya'da Cumbernauld kent merkezi planlamasında görülmektedir. 1961–1962 tarihli Hook yeni kent planlaması büyük merkezi, uzun ve yükseltilmiş yaya

bölgesiyle, yeraltına alınmış otoparklarıyla çokça gönderme yapılan bir modeldir. Hook projesinin tasarımcılarından biri olan Hugh Morris Bath Üniversitesi projesinde de yer almıştır. (şekil 5.2-22) Bazen 'omurga' olarak adlandırılan uzatılmış merkez, çizgisel planlama şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu tür strüktürlere daha sonra, bir kent, bir alışveriş merkezi, bir büro kompleksi veya bir eğitim binası da olsa 'megastürüktür' adı verilmiştir. Bu türden yığinsal, anti-diyagramatik planlama genel olarak, kolayca büyüyebilirliği sayesinde 1960'ların ortalarından itibaren büyük önem kazanmıştır. Londra'lı Archigram grubu ise bu tür kalıcı stürüktürlere karşı çıkmıştır.

5.2.2. Yeni İngiliz Üniversitelerinin Tasarımı

Modern mimari, İngiltere'de yaşanan ve üniversite planlamasında önemli deneyim kazanılan bu sürecin belirleyicisi olmuştur. Ancak, 1950'li yıllarda yaşanan bu geçiş sürecinin sonunda, yaklaşık 10 yıl süreyle, modernist planlama ilkeleriyle yeni liberal eğitimin hedeflerinin gerçek anlamda örtüştüğü ve hayata geçirildiği bir dönem yaşanmıştır. ⁵³¹ Yeni İngiliz Üniversiteleri, genel çerçevesiyle 'üniversite reformu' olarak adlandırılan bu dönemin ürünleridir. ⁵³²

1960'lı yıllarda kurulan 7 yeni İngiliz Üniversitesi akademik, kurumsal ve mimari özellikleriyle büyük başarı elde etmişlerdir. Yakından incelendiğinde bu başarının aslında bu grubun tümüne atfedildiği görülür. ⁵³³ UGC'nin eşgüdümüyle kurulan 7 yeni İngiliz Üniversitesi sırayla şunlardır: "Sussex Üniversitesi (Brighton-1958), Warwick Üniversitesi (Coventry-1960), Kent Üniversitesi (Canterbury-1961), York Üniversitesi (York-1960), East Anglia Üniversitesi (Norwich-1960), Essex Üniversitesi (Colchester-1961), Lancaster Üniversitesi (Lancaster-1961)." ⁵³⁴

⁵³¹ 'The Universities Build', **Architectural Review**, vol. CXXXIV, no. 800, (October 1963), s. 231-232.

⁵³² Yedi yeni Üniversitenin başarı hikayesi, 1963 yılında sayısal ve öğrenci sosyal tabanında genişleme önerileri getiren Robbins Raporu ile başlamaktadır ve bu hareket 'üniversite reformu' olarak adlandırılmaktadır. 1946'da % 53'ten 1966'da % 83'e artan devlet desteği, İngiliz yüksek öğretim sisteminin genel çerçevesini çizmektedir. Bu dönemde öğrenci sayıları, 1960'da 108 000'den 1970'de 228 000'e artmıştır. (Bkz., Stefan Muthesius, 'The 1960's New Universities', A.g.e., s. 94-95)

⁵³³ Briggs, Asa, 'Educational and Social Objectives: The Thinking Behind Britain's New Universities', **Architectural Review**, vol. CXXXIV, no. 800, (October 1963), s. 233-235.

⁵³⁴ Uluslararası alanda birçok mimar için bu yeni üniversiteler, İngiliz kolej geleneğinin sürekliliği ve yenilenmesini izlemek açısından ilgi çekici olmuştur.

Yeni üniversiteler, İngiltere'de tamamı devlet tarafından kurulan ilk üniversitelerdir. Bu organizasyon, üniversitelere kamu kaynaklarının planlı bir şekilde tahsis edilmesini ve eşgüdümü sağlayan 'Üniversite Kurucular Kurulu' (UGC) tarafından gerçekleştirilmiştir. ⁵³⁵ Yeni üniversitelerin kurulmasında bir diğer katkı yerel yönetimlere aittir. Geçmişte yerel yönetimlerin kurduğu üniversiteler, başta kaynak yetersizliği olmak üzere birçok etken nedeniyle çok yavaş gelişmişlerdir. Ancak, bu yeni organizasyonda kaynakları ve koordinasyonu UGC kanalıyla devlet sağlamış, üniversite kurmak isteyen kentler arasındaki bölgesel dağılım dengesini de gözetmiştir. 1960'ların başlarında İngiltere'de üniversite kurmak isteyen kentlerin sayısı otuza yaklaşmıştır. UGC, bu kentlerin yöneticilerine 5 koşul öne sürmüştür:

"(1) yerel halkın bilgilendirilmesi ve bilinçli talebi; (2) kentte akademik yapıya sahip bir kurum bulunması; (3) yerel yöneticilerin devamlı desteği ve mali destek bulunması; (4) kentte öğrenciler için kiralık konut potansiyeli olması ve (5) en önemlisi uygun kentsel ve topografik özelliklere sahip bir arazi bulunması." ⁵³⁶

Yeni üniversitelerin yer seçiminde UGC'nin tercihi, 'üniversitelerin başlıca merkezlerde ve endüstriyel yerleşmelerde değil, orta ölçekli, hatta daha küçük kentlerde, endüstrileşmemiş kırsal kesimde ve özellikle tarihsel öneme sahip yerlerde kurulması'ndan yana olmuştur. UGC, üniversitelerin bu kentlerin hemen dışında (2-6 km) ve minimum 81 hektarlık bir alanda 3.000 öğrenci kapasiteyle kurulmasına karar vermiştir. ⁵³⁷ Bu kararların arkasında, yeni üniversitelerin, yalnızca bir kentin değil, içinde bulunduğu bölgenin üniversitesi olması ve aynı zamanda da 'park kampüsleri' kurma idealinin gerçekleştirilmesi düşüncesi yatmaktadır. ⁵³⁸

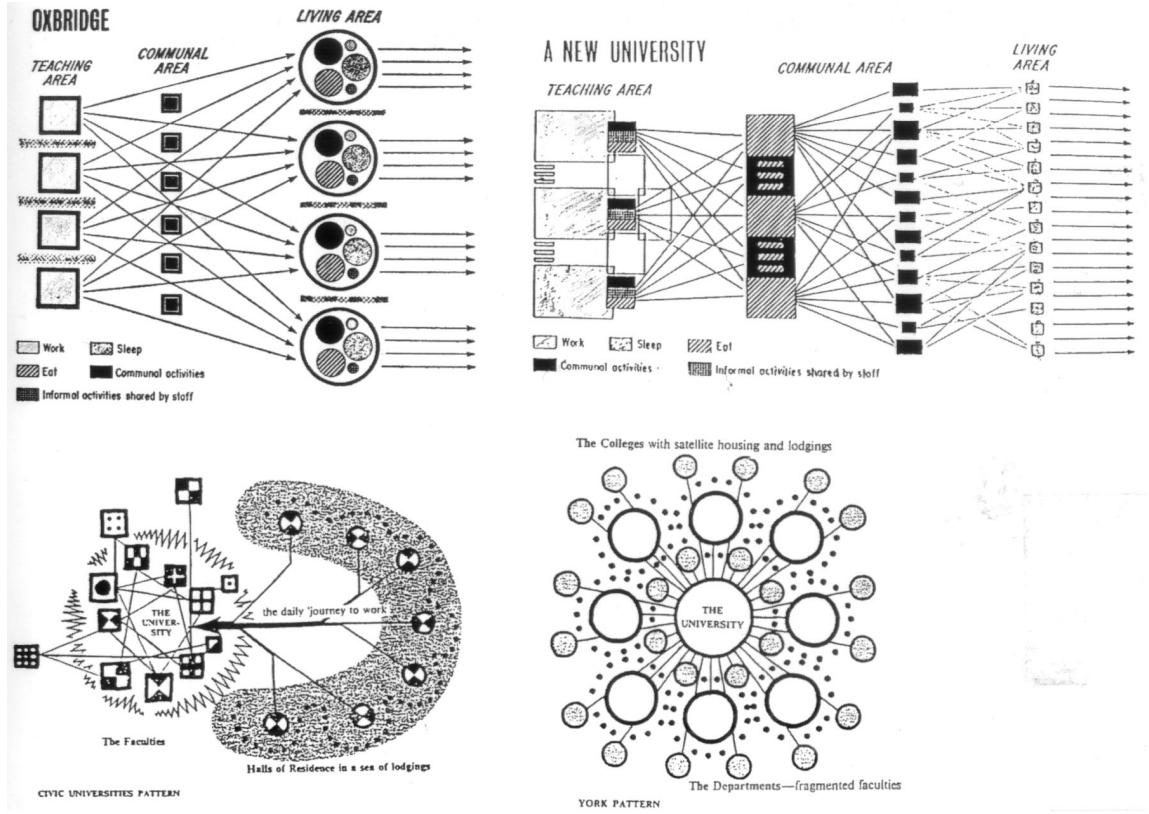
Yeni üniversitelerin kuruluşunda, birinci aşama yerel katkılarla gerçekleştirilmiştir. Ancak, ikinci aşamada devreye giren UGC, akademik organizasyonların kurulmasını sağlamıştır. Bu şekilde, her üniversite için bir 'akademik planlama kurulu' oluşturulmuştur. Bu kurulun temel işlevi yeni üniversite için tatmin edici

⁵³⁵ 1919 yılında hazineye bağlı olarak kurulan UGC, 1964 yılında Eğitim Dairesi'ne bağlanmıştır.

⁵³⁶ Briggs, Asa, 'Some Aspects Of University Planning-I', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 12-17.

⁵³⁷ Briggs, Asa, A.g.e., s. 12-17.

⁵³⁸ Brett, Lionel, 'Site, Growth and Plan: Problems of Planning the New Universities', **Architectural Review**, vol. CXXXIV, no. 800, (October 1963), s. 257-264.

Şekil 5.2-25

Üniversite ve öğrenci yaşamının bütünleştirilmesi. (Üstte)

İlettiği ana mesajın ötesinde bu çizimler, farklı ve hatta çelişen unsurlar içermektedir. Peter Marris, interdisipliner eğitimin üniversite sosyal yaşamında asal unsur olduğu varsayımına göre hareket etmiştir. York çizimleri diyagramatik ifadeye yeni bir unsur katmıştır. Bu unsur şematik ve konumlayıcı olmanın ötesinde bir karikatür niteliğindedir. Buna göre, Civics örüntüsü çelişkili ve dağınıktır. York'un idealize edilmiş planı ise büyük ölçüde sorunludur. Parçalanan fakülteler (gri noktalar) branşların dağılım biçimini göstermektedir. Üniversite olarak gösterilen merkezdeki büyük daire, York'un merkezi sosyal tesisleri kolejlere dağıtarak, aslında kaçındığı, bir tür yoğunlaşmayı ifade etmektedir. Bütüne bakıldığında York diyagramı, kendine has bir yaşamı ortaya koyan geometrik bir idealin ifadesidir.

(Bauwelt, 5-1963, s. 138)

akademik standartlar belirlemektir.⁵³⁹ Kendi akademik yapılarını ve programlarını oluşturma serbestisine sahip olan yeni Üniversitelerde genel eğilim, geleneksek bölüm yapısının ortadan kaldırılması ve yeni akademik derecelendirme sistemlerinin denenmesi yönünde olmuştur.⁵⁴⁰ Sussex ve East Anglia Üniversiteleri bu yaklaşımın öncüleri olmuşlardır.⁵⁴¹ Diğer yandan, bölüm yapısının korunduğu York Üniversitesi'nde ise kombine derecelendirme sistemi uygulamaya koyulmuştur.⁵⁴² (şekil 5.2-25)

Uygulamaya koyulan yeni eğitim sisteminde, yalnızca merkezi ve ortak mekanların önemi artmakla kalmamış, üniversitelerin mekansal tasarımı ve örgütlenmesi de büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Ayrıca, hızlı bir büyüme sürecine giren bu üniversitelerde, öğrenci yurtlarının yeni örüntü şemalarına eklemlenmesi de anahtar rol üstlenmiştir. Bu anlamda, yeni Üniversitelerin tümünde değişik ve kendine özgü yaklaşımlar hayata geçirilmiştir.

Sussex Üniversitesi

Büyük bir hızla inşa edilen ve birkaç yıl içinde İngiliz akademik kurumları arasında en üst seviyeye yükselen Sussex Üniversitesi, İngiltere'de 'Yeni Üniversite

⁵³⁹ Muthesius, S., A.g.e., s. 106. "1950'li yıllarda kendi mimari danışma bürosunu kuran UGC, belirli işlev alanları için standartlar belirlemiş ve bu standartları yapım maliyetlerine de taşımıştır. 1960'ların sonlarına doğru kaynaklar kuruma başlamış ve sıkı maliyet kontrolü uygulanmıştır. Ancak İngiltere'de, 1960'lı yıllarda devlete ait bir sistemin parçası haline getirilen bütün yüksek öğretim kurumlarında akademik özerklik güçlü bir şekilde varlığını muhafaza etmiştir."

⁵⁴⁰ Briggs'e göre, geleneksel bölüm yapısına karşı gelişen bu tavrın arkasında yatan iki önemli neden vardır. Bunlardan biri idari, diğeri ise akademiktir. İdari olarak, katı bölüm sistemi üniversite içindeki sınırları çoğaltmakta, çatışmalara neden olmakta ve akademik işgücü kaybına neden olmaktadır. Akademik olarak da, çoğunlukla birlikte ele alınması gerekli olan konular arasında net bir çizgi çekmektedir. (Bkz. Asa Briggs, 'Educational and Social Objectives: The Thinking Behind Britain's New Universities', **Architectural Review**, vol. CXXXIV, no. 800, (October 1963), s. 233-235)

⁵⁴¹ Sussex ve East Anglia Üniversitelerinde bazı disiplinleri tek çatı altında toplayan, araştırma ve grup çalışmasına dayalı, öğrenciyi uzmanlaşmaya yöneltten alt birimler oluşturulmuştur. Bunlara 'Schools of Study' adı verilmiştir.

⁵⁴² Briggs'e göre, yeni üniversitelerde eğitim programlarının yeniden tasarımı, aslında eğitim ve öğretim yöntemlerinin biçimlendirilmesini hedeflemektedir ve kitlesel üniversitelerde büyük konferans salonlarında verilen derslerin pasif yapısına karşı bir tavır olarak ortaya çıkmıştır. Oxford ve Cambridge'in geleneksel eğitim yapısında uygulanagelen, küçük gruplar halinde seminer ve atölye çalışmasına dayalı bir eğitim sistemi (tutorial and seminar system, İng.) gerçekleştirilmek istenmiştir. (Bkz. Asa Briggs, A.g.m., s.233-235).

Hareketi' kapsamında inşa edilen ilk üniversitedir. ⁵⁴³ Diğer yeni üniversitelerin kurulmasını cesaretlendiren Sussex Üniversitesi'nin başarısında üç unsur önemli rol oynamıştır. Bunlar, "1961 ve sonrasında meydana gelecek hızlı büyümenin öngörülebilmiş olması, Brighton'da orta ölçekli bir üniversitenin kurulması için verilen güçlü yerel destek ve Sir Basil Spence tarafından gerçekleştirilen mimari tasarımıdır." ⁵⁴⁴ (şekil 5.2-26)

Sussex Üniversitesi, diğer yeni üniversiteler gibi bir kent dışı kampüs üniversitesidir. Güney-doğu İngiltere'de bir sayfiye kenti olan Brighton'un 6-7 km dışında, bir doğal park alanının içindeki boşlukta inşa edilmiştir. ⁵⁴⁵ Brighton'da sezon dışında boş kalan konaklama kapasitesinin değerlendirilmesi düşünülerek, öğrenci yurtlarının yapımı sonraki aşamalara bırakılmıştır.

Merkezi bir yaya aksı (omurga) üzerinde tasarlanan kampüs, bir servis yolu ile çevrelenmiştir. Böylece, taşıt trafiğinden arındırılmış binalar arasında yakınlık ve dilbirliği sağlanması amaçlanmıştır. (şekil 5.2-26a) İlk inşa edilen bina olan 'Falmer House' merkezden dışa doğru büyüyen kampüsün çekirdeğini oluşturmuştur. ⁵⁴⁶ Tipik bir Oxbridge Koleji'ni andıran avlulu Falmer House binası, akademik personel ve öğrencilerin birlikte kullandıkları kafeterya, yemek salonları, çeşitli ortak mekanlar ve bir münazara salonundan oluşan çok amaçlı bir yapıdır. ⁵⁴⁷

⁵⁴³ Muthesius, S., A.g.e., s. 107-108. "Brighton'da bir üniversite kurma çabaları 1930'larda başlamıştır. Ancak, yerel yönetimin güçlü çabaları, 1957'de uygun bir arazinin bulunması ve Londra Üniversitesinde meydana gelen aşırı öğrenci yığılması, kurulacak okulun öğrencilerinin bir yaz kenti olan Brighton'daki konut stoğunu sezon dışında da kullanabilecek olmaları UGC'nin 1958 yılında kuruluş kararını vermesinde çok etkili olmuştur. Üniversitenin yapımına 1960 yılında başlanmıştır ve başlangıçta öngörülen öğrenci sayısı 3.000'dir."

⁵⁴⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 107. "1960 yılında yapımına başlanan ve 1962 yılında tamamlanan Sir Basil Spence'in ilk binaları Sussex'in akademik yapısına tam uyum sağlamıştır."

⁵⁴⁵ Sussex, İngiltere'de 'park kampüsü' tanımına en uygun üniversitedir. Kampüsü çevreleyen sık orman doğal bir sınır oluşturmaktadır. Binaların yükseklikleri ağaçların seviyesini aşmayacak şekilde sınırlandırılmıştır.

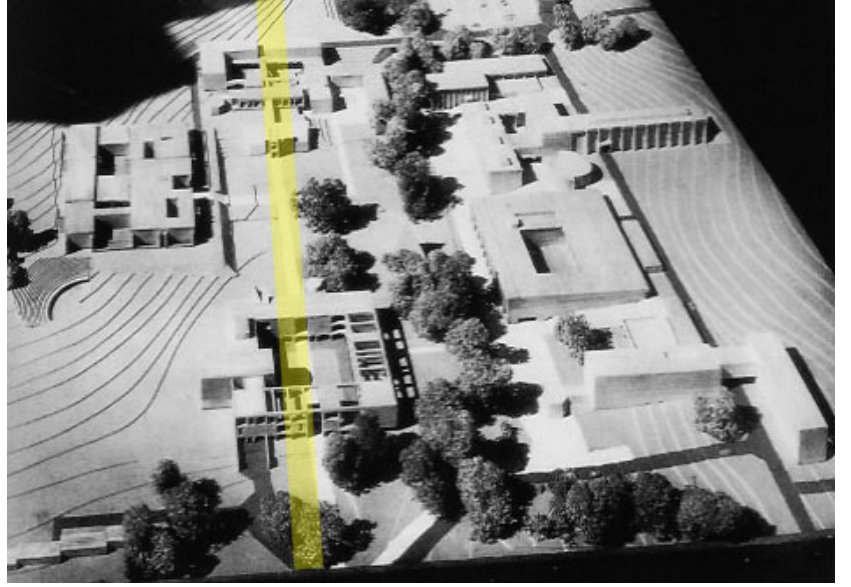
⁵⁴⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 111. "Çevresi ve mimarisi de Sussex'in başarısında önemli rol oynamıştır. Bunda, 1959 yılında Sussex kampüsünün planlamasına başlayan Sir Basil Spence'in rolü büyüktür. 1960'ın sonlarında yapımına başladığı binalardan 1962-63'te Falmer House ve Fizik Okulu, 1964-65'te kütüphane, sanatlar ve kimya binalarını inşa etmiştir."

⁵⁴⁷ İngiliz kampüslerine Amerikan kampüsünün etkisiyle giren 'öğrenci merkezi', kampüslerde işlevlerin katı ayırımının sonucudur. Birçok işlevi birarada barındıran Falmer House binasıyla Sussex'de bu anlayış terk edilmiş ve çok başarılı olmuştur.

Şekil 5.2-26 Sussex Üniversitesi

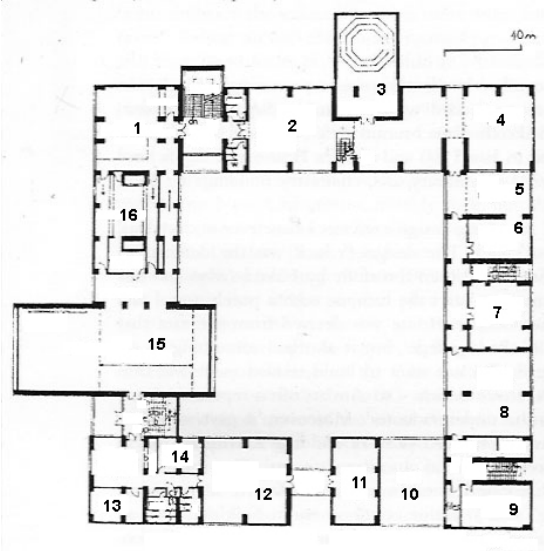
Şekil 5.2-26a

Sussex Üniversitesi proje maketi.
(sağda) Sir Basil Spence, 1960.
(AR, 10-1963, s. 266)

Şekil 5.2-26b

Sussex Üniversitesi Falmer House Binası planı. (solda) Sir Basil Spence, 1960-62.
(AR, 10-1963, s. 268)

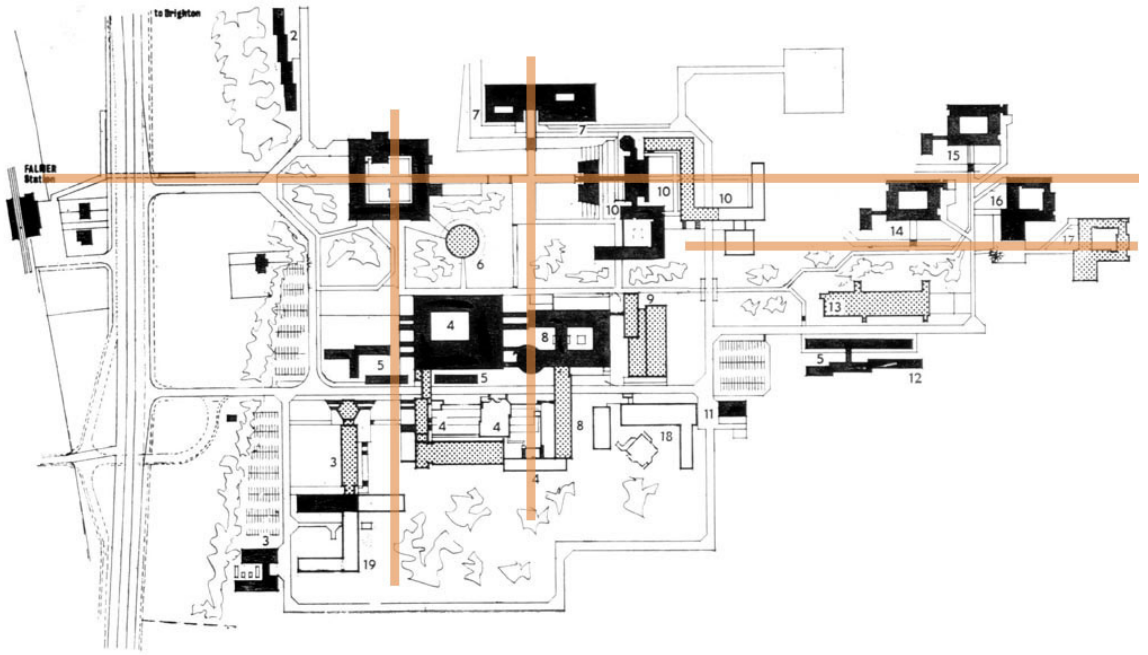

1.Kafeterya; 2.Öğrenci Ortak Mekanı; 3.Grup Çalışması; 4.Masalı Çalışma; 5.Açık Teras; 6.Bilardo Odası; 7.Sessiz Çalışma Odası; 8.Açık Teras; 9.Ofisler; 10.Boşluk; 11.Sesiz Çalışma Odası; 12.Personel Ortak Oda; 13.Bekleme Odası; 14. Personel Ofisi ; 15.Yemekhane; 16.Mutfak,Hazırlık,Yıkama;

Şekil 5.2-26c

Sussex Üniversitesi Falmer House Binası ve kampüs kapısı. (altta) Sir Basil Spence, 1960-62.
(Muthesius: 2000, s. 112)

Şekil 5.2-26d

Sussex Üniversitesi masterplanı. (üstte) Sir Basil Spence, 1960-62.
(Ad'A: 123-1966, s. 81)

1. Öğrenci Evi; 2. Kamuya açık bölümler; 3. Biyoloji; 4. Fizik - Matematik; 5. Geçici Bina; 6. Ortak Mekan; 7. Kütüphane; 8. Kimya; 9. Uygulamalı Bilimler; 10. Sanat; 11. Teknik Hacim; 12. Uygulamalı Bilimler; 13. Yemekhane; 14. Essex Binası; 15. Norwich Binası; 16. York Binası; 17. Lancaster Binası; 18. Uygulamalı Bilimler; 19. Biyoloji

Şekil 5.2-26e

Sussex Üniversitesi genel görünümü. (solda)
(AR:134-1963, s. 213)

(**şekil 5.2-26b/c**) Falmer House'un ortaya koyduğu yapı dili, ileriki aşamalarda tüm kampüse sistematik olarak hakim kılınmıştır. ⁵⁴⁸

Spence, Sussex kampüsü için rijit bir plan yapmaktan kaçınmıştır. Bunun yerine, değişen ihtiyaçlara cevap verecek, birbirine bağlanan avlulu binalardan oluşan esnek bir planlama gerçekleştirilmiştir. (**şekil 5.2-26d**) Kampüste bütünlüğü, binaların tasarımında kullandığı ortak dil ile gerçekleştirmiştir. Arazinin doğal yapısı da bu bütünlüğe katkıda bulunmaktadır. Kampüsün içinde bulunduğu park tamamen korunmuş, ağaçlardan yüksek hiçbir yapı inşa edilmemiştir.

Sussex Üniversitesi'nin geleneksel fakülte ve bölümleri ortadan kaldıran ve bunun yerine 'School of Studies'i getiren akademik yapısı bu esnek planlama ile örtüşmektedir. Sussex'de, Keele ve Oxford modelindeki gibi bütün öğrenciler tek okul çatısı altında toplanmaktadır. Disiplinlerarası ilişkileri geliştiren, öğrencileri konferanslarla değil grup çalışmalarıyla eğiten bir yapı geliştirilmiştir. ⁵⁴⁹ Bu eğitim örüntüsünün gereği, mekansal tekrarlar ortadan kaldırılmakta, kütüphane merkezli serbest bir planlama ortaya çıkmaktadır. Akademisyenlerin çalışma mekanları, kendi içinde gruplanarak veya tamamen gelişigüzel bina katlarına yayılabilmektedir. Zamanla, iletişim araçlarındaki yeniliklerin eğitimde kullanılmasıyla mekanların daha etkili kullanımı sağlanmıştır. ⁵⁵⁰

Sussex Üniversitesi'nde iç ve dış mekanların olabildiğince esnek bırakılması iki nedene bağlanabilir. Birincisi, kampüs omurgası üzerinde inşa edilecek binalarla dışa doğru büyüme gerçekleştirilirken üniversitenin günlük hayatı bundan etkilenmeyecektir. Amaç, büyümenin her aşamasında iç ve dış bütünlüğü koruyabilmektir. İkincisi ise, öğrenci sayısındaki artış ve eğitim programlarındaki değişiklikler iç mekanlara yansıtılabilecektir. ⁵⁵¹ (**şekil 5.2-26e**)

⁵⁴⁸ Kampüsü bir sistem olarak bütünleştiren bu yaklaşımın, değişik amaçlı binaların planlamasında kısıtlayıcı rol oynayacağı açıktır.

⁵⁴⁹ Muthesius, S., A.g.e., s. 109-110.

⁵⁵⁰ Briggs, Asa, A.g.e., s. 12-17.

⁵⁵¹ Bu durum daha çok, özel mekanlara ihtiyaç duyan fen bilimlerinin dışında kalan birimler için geçerli olmuştur. (Bkz. Asa Briggs, A.g.e., s.12-17)

Warwick Üniversitesi

Warwick Üniversitesi, yedi yeni İngiliz Üniversitesi arasında en büyüğü ve akademik olarak en başarılısıdır. ⁵⁵² 1960 yılında Coventry kentinin 4-5 km dışında kurulan Warwick Üniversitesi, MIT model alınarak bir teknoloji Üniversitesi olarak tasarlanmıştır. ⁵⁵³ (**şekil 5.2-27b**)

Başlangıçta kampüs planlaması ile binaların tasarımının ayrı ayrı yapılması kararı verilmiştir ve ilk kampüs planı 1963-64 yıllarında Arthur Ling tarafından tasarlanmıştır. Bu plana göre Warwick Üniversitesi, ulusal statüde, yaklaşık 20.000 öğrenci kapasiteli bir üniversite olarak düşünülmekteydi. Ling'in planı o dönemde İngiltere'de yapılan en büyük projeydi. (**şekil 5.2-27a**) Bu sıkışık planlama, 10 dakikalık yürüme mesafesini esas alıyordu, taşıt yolları kampüs çevresine alınmış ve yükseltilmiş çok katlı yaya yolları tasarlanmıştı. Yeşile açılan merkezi mekan, sanatlar binası, toplantı salonu ve dev ölçekli bir kütüphane binası gibi savurgan sosyal binalarla çevrelenmişti. Kampüs kompleksi ile otoyol arasında bir alışveriş merkezi dahi tasarlanmıştı. Ancak, bu zengin planlamayı gerçekleştirecek mali kaynaklar da mevcut değildi. ⁵⁵⁴

1964 yılında Ling'in ayrılması ve Yorke, Rosenberg ve Mardall'nin (YRM) yerine getirilmesiyle planlama tamamiyle değiştirilmiştir. ⁵⁵⁵ Yeni kampüs tasarımını 1966 yılında tamamlayan YRM, 1959 yılında açılan Cambridge'deki Churchill Koleji yarışmasının da katılımcılarından. (Bkz. Bölüm 5.2.1.2.) (**şekil 5.2-11**) Churchill Koleji yarışmasında YRM, Oxbridge ve Redbrick tarzı içe dönük, avlulu planlama geleneğine karşı çıkarak bir tür sıra bloklar (Zeilenbau, Alm.) öneren tek gruptu.

Kampüsün ihtiyaca göre üç aşamalı büyümesini öngören YRM planı, kampüsü katı bölgelere ayırmıştır. Bu bölgeler, '(1) merkezi tesisler, (2) akademik alan (bilimler ve sanatlar şeklinde ikiye ayrılmıştır), (3) konaklama alanları, (4) servis

⁵⁵² Yaklaşık 1.700 dönüm arazide kurulan Warwick Üniversitesi'nin bir yarısı Coventry Bölgesi'nde, diğer yarısı ise Wawick Bölgesi'ndedir.

⁵⁵³ Muthesius, S., A.g.e., s. 115.

⁵⁵⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 116-117.

⁵⁵⁵ YRM, Londra'daki Gatwick Havalimanı, St Thomas Hastanesi gibi büyük projeleri gerçekleştirmiş bir mimarlık firmasıdır. Akademik mimari alanında Warwick Üniversitesi'nin yanı sıra, Liverpool Üniversitesi ve Birmingham Üniversitesi'nde fakülte binaları ve Cambridge'deki Trinity Hall binasını gerçekleştirmişlerdir. (Bkz. 'The Work of Yorke, Rosenberg, Mardall', **Architectural Design**, vol. XXXVI, (June 1966), s. 276-311)

alanları ve (5) açık alanlar, spor ve rekreasyon alanları'ndan oluşmaktadır. **(şekil 5.2-27d)** Ortada toplanan merkezi tesislerin içinden geçen yaya omurgası kampüs bölgelerini birleştirici niteliktedir. Taşıt ulaşımı kampüs çevre yolu ile sağlanmıştır. Kampüsün büyümesi, omurgadan dışa doğru açılan ara yollar ile belirlenmiştir.⁵⁵⁶ **(şekil 5.2-27c)**

Merkez bölgede en önemli öge kütüphane binasıdır. **(şekil 5.2-27f)** Onun yanı sıra, idari binalar, toplantı salonu, dükkanlar, sanat merkezi, tiyatro, müzik merkezi gibi mekanlar burada toplanmıştır. Akademik alanlar ise ana omurganın iki yanında toplanmıştır ve servis yolu ile dıştan beslenmektedir. YRM'nin masterplanı bitmiş bir kampüs biçimi ortaya koymuştur. Ancak, bu yalnızca gelecekte ihtiyaca göre inşa edilecek binalar için yaklaşık bir öngörü niteliğindedir. Özellikle teknolojik ağırlıklı birimlerin mekansal ihtiyaçlarının değişebilirliği öngörülerek bunlar için büyüme alanları bırakılmıştır. ⁵⁵⁷ Konaklama bölgesi ise, kampüsün doğu ve batı uçlarına yerleştirilmiştir. **(şekil 5.2-27g/h)** Bir öğrenci merkezi yapmak yerine, yurtlarla ilişkili birkaç sosyal merkez yapılması öngörülmüştür. Bunlar, aynı zamanda 1.200-1.500 kişilik yemekhanelere sahip olacaktır. ⁵⁵⁸ Ana omurgadan dışa doğru büyümesi planlanan kampüsde, merkezden yüksek yoğunluklu bir yapılaşma sağlanırken, çevrede bırakılan geniş yeşil alanlar sportif ve rekreatif faaliyetlere ayrılmıştır. Birbirine benzeyen, modern dikdörtgen binalarıyla Warwick Üniversite kampüsü kent ölçeğinde bir makina görünümüne sahiptir. ⁵⁵⁹

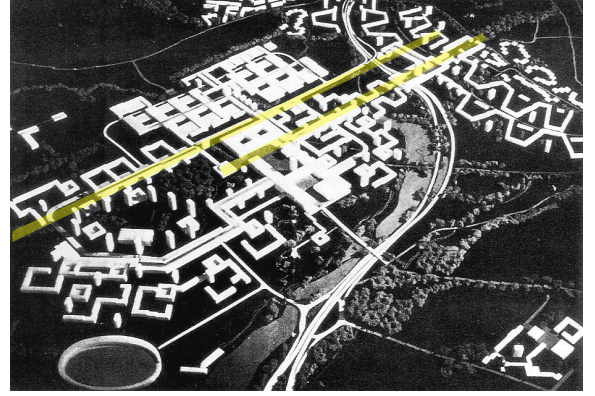
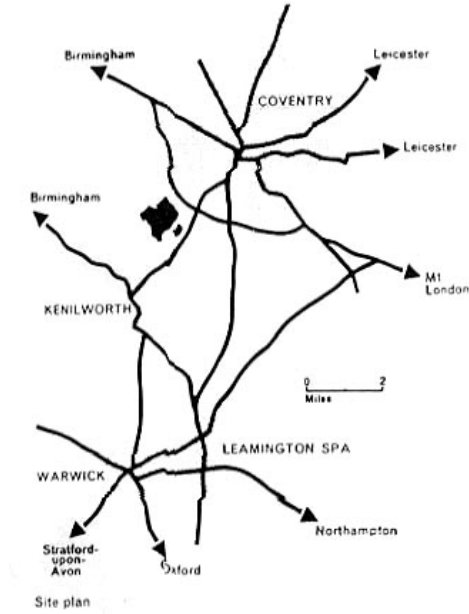
⁵⁵⁶ Yorke, Rosenberg, Mardall, 'University of Warwick', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 62-65.

⁵⁵⁷ Yorke, Rosenberg, Mardall, A.g.e., 1967, s. 62-65.

⁵⁵⁸ Warwick'in kent dışı kampüsünde, öğrencilerin üçte ikisini barındıracak 1.000 – 1.500 kişilik yurt birimleri düşünülmekteydi. Bu yurt binalarının akademik bölgeden ayrı düzenlenmesi amaçlanmıştır. (Bkz. S. Muthesius, A.g.e., s. 119)

⁵⁵⁹ Bu düzenlemeyi yaratan bir diğer etken de Warwick'in akademik örüntüsüdür. Üniversite'de Sanatlar ve Bilimler 'Schools of Studies' çatısı altında toplanmış ve öğrencilerin değişik alanlarda uzmanlaşabilecekleri esnek bir kurs sistemi geliştirilmiştir. Ancak, bunun mimariye yansıması Sussex'den farklı olmuştur. Sussex'in dağıtıcı biçimlemesi, sayısal farklılıktan ötürü Warwick'de toplayıcı biçimlemeye dönüşmüştür. (Bkz. J.B. Butterworth, 'University of Warwick', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 61)

Şekil 5.2-27 Warwick Üniversitesi

Şekil 5.2-27a

Warwick Üniversitesi, Arthur Ling Planı, 1963-64. (üstte)
(Muthesius: 2000, s.118)

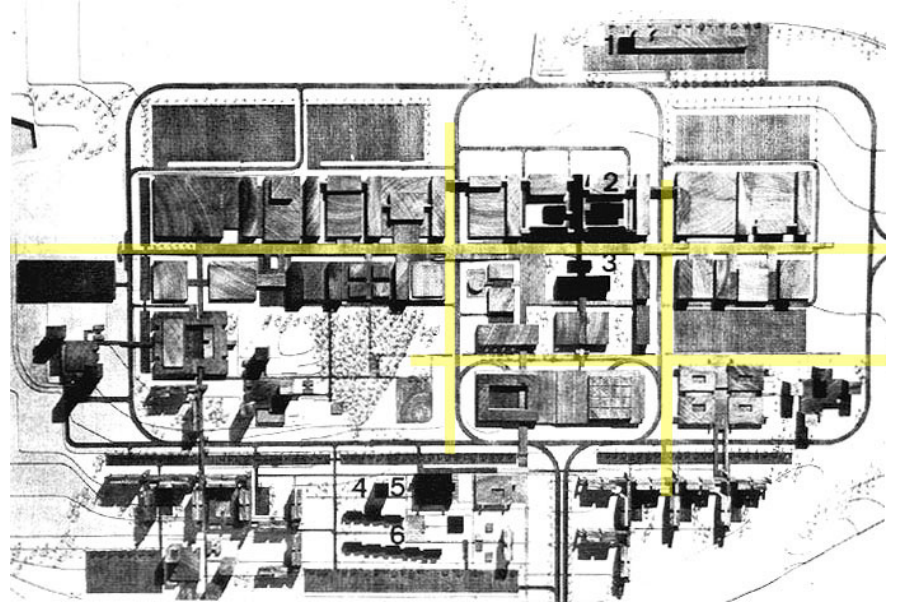
Şekil 5.2-27b

Warwick Üniversitesi'nin kentsel konumu. (solda)
(Brawne: 1967, s. 61)

Şekil 5.2-27c

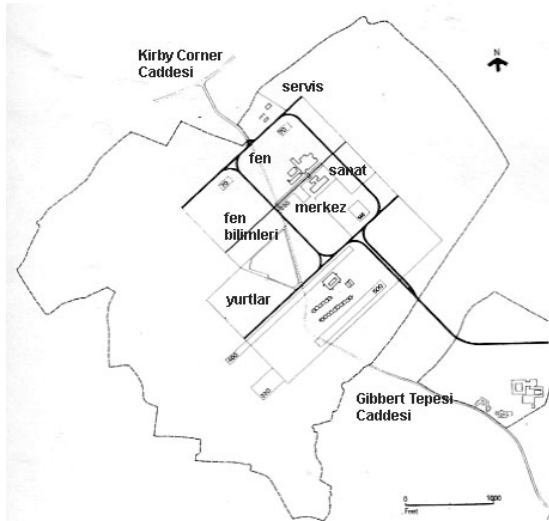
Warwick Üniversitesi proje maki. (sağda) Yorke, Rosenberg ve Mardall, 1966.
(AD, 6-1966, s. 301)

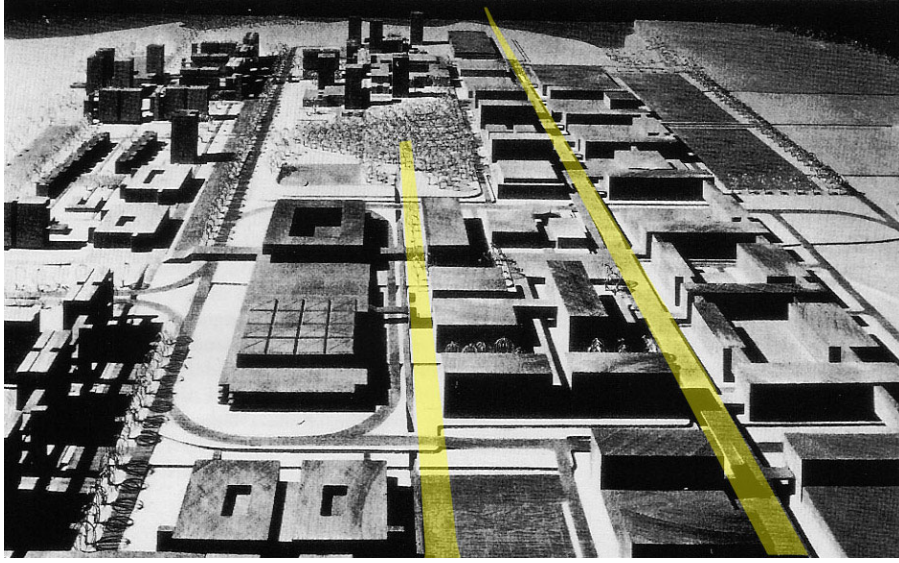
- 1 Teknik Mekan
- 2 Moleküler Mühendislik Bilimleri
- 3 Kütüphane
- 4 Vakıf Binası
- 5 Sosyal Bina
- 6 Yurt Avlusu

Şekil 5.2-27d

Warwick Üniversitesi bölgeleme planı. (solda) Yorke, Rosenberg ve Mardall, 1966. (Brawne: 1967, s. 64)

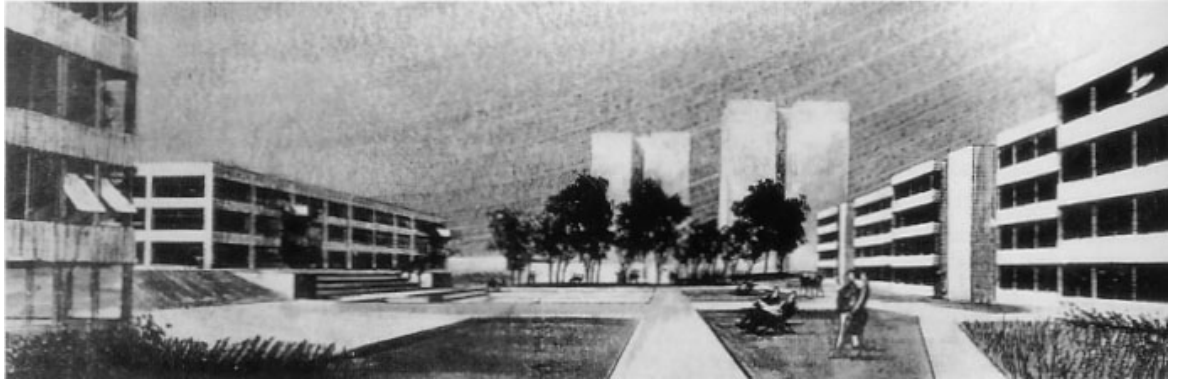

Şekil 5.2-27e

Warwick Üniversitesi proje maketi. (Üstte)
Yorke, Rosenberg ve Mardall, 1966.
(Brawne: 1967, s. 64)

Şekil 5.2-27f

Warwick Üniversitesi, kütüphane girişi ve akademik bloklar. (sağda) Yorke, Rosenberg ve Mardall (YRM), 1964-66.
(Muthesius: 2000, s. 120)

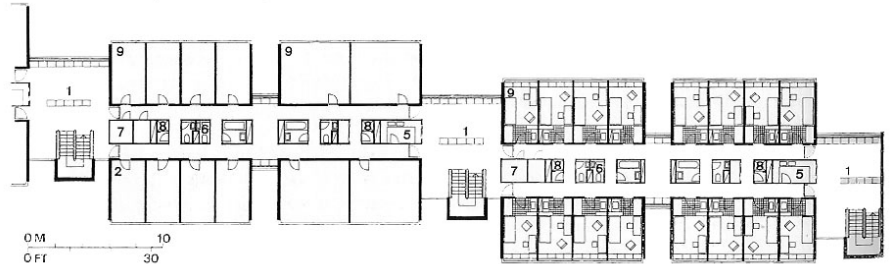

Şekil 5.2-27g

Warwick Üniversitesi öğrenci yurtları, Rootes Hall projesi. (Üstte) YRM, 1966.
(AD, 6-1966, s. 302)

Şekil 5.2-27h

Warwick Üniversitesi Rootes Hall planı.
(sağda) YRM, 1966.
(AD, 6-1966, s. 302)

1. Dinlenme; 2. Misafirler; 4. Akademik Personel; 5. Depo; 6. WC; 7. Valiz Odası; 8. Duşlar; 9. Odalar

Kent Üniversitesi

Tarihi Canterbury kentinin hemen dışında 1961 yılında kurulan Kent Üniversitesi, diğer yeni üniversiteler gibi hızlı büyüme sorununa farklı bir çözüm üretmiştir. Önceden belirlenemeyen büyüme sürecinin her aşamasında bir bütünlük sağlamak adına 'kolej sistemi' tercih edilmiştir. Mimarisiyle Kent Üniversitesi, Warwick'in tersine, öğrenme ve yaşamayı birleştirmesi nedeniyle Oxbridge modeline geri dönüşü temsil etmektedir. (şekil 5.2-28)

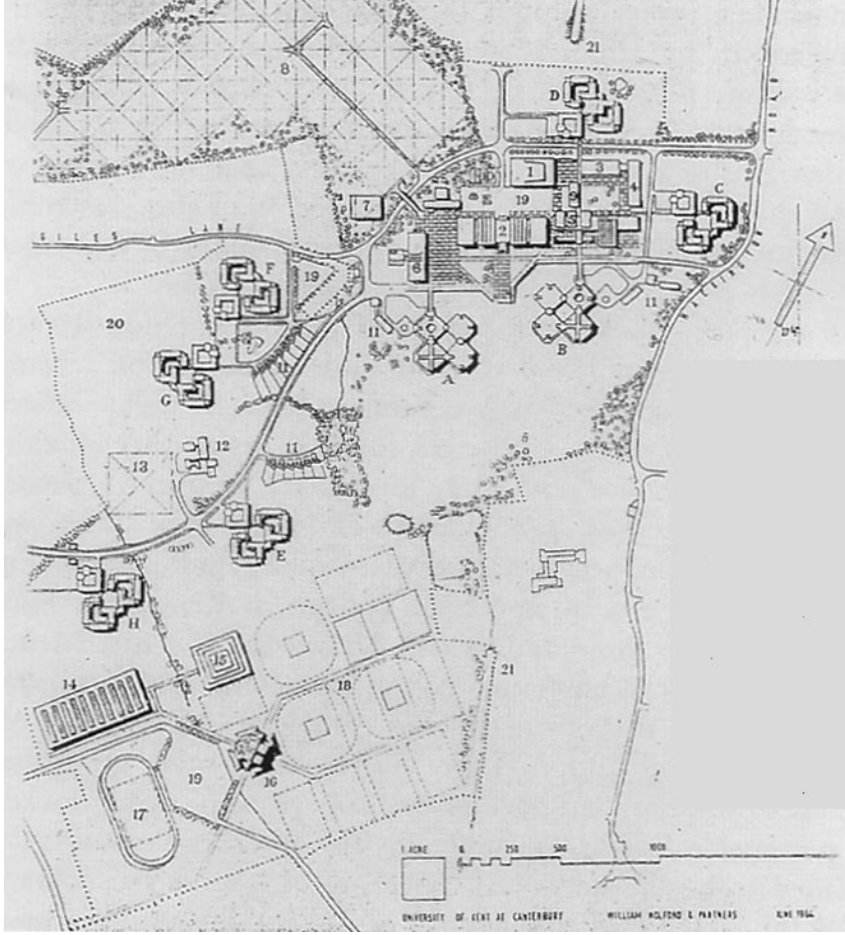
Kent Üniversitesi'nin planlaması 1964 yılında Sir William Holford tarafından yapılmıştır. Holford kampüsü, 'merkezi binalar, bilim binaları ve konaklama birimleri' olmak üzere üç bölümden oluşturmuştur. Burada, Warwick'deki gibi bir omurga yoktur. Üniversite binaları, Amerikan kampüslerinde olduğu gibi dağınık yerleştirilmiştir. Bilim binaları, kampüs merkezi binalarının yanındaki düzlemde inşa edilmiştir ve ayrı bir büyüme alanına sahiptir. ⁵⁶⁰ (şekil 5.2-28a/b/f)

Açık alanlara doğru uzanan bir yol üzerinde ve kampüs merkezinin çevresinde 10 adet bağımsız kolej planlanmıştır. Bu kolejler, 1965 yılında Holford'ın ayrılmasından sonra, Louis Kahn'ın öğrencisi Anthony A. G. Wade tarafından tasarlanmıştır. (şekil 5.2-28d/e) Wade'in dört kare kütleyi birleştirerek oluşturduğu Eliot ve Rutherford kolejleri Kahn'ın Bryn Mawr Koleji'yle büyük benzerlik içermektedir. Bu kolejler, eğitim ve konaklama işlevlerini birleştiren, kendi kendine yeten birimler oluşturmaktadırlar. ⁵⁶¹ Her kolej, gün içinde 1.000 kullanıcıya hizmet etmektedir. Bilimsel çalışmaların dışındaki eğitim faaliyetleri burada yapılmaktadır. (şekil 5.2-28c)

⁵⁶⁰ Birks, Tony, 'Kent', **Building the New Universities**, David & Charles Newton Abbot, London, 1972, s. 85-93.

⁵⁶¹ Başlangıçta 3.000 öğrenci kapasiteyi hedefleyen Kent Üniversitesi'nde, bölüm yapısından özellikle kaçınılarak geleneksel kolejlerde olduğu gibi birlikte yaşama ve öğrenme modeli benimsenmiştir. Bu amaçla eğitim ve konaklama işlevleri kolej binalarında birleştirilmiştir. Kolejlerin her biri bütünün mikrokozmu olarak düşünülmüştür. (Bkz. G. Templeman, 'University of Kent', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 55-56)

Şekil 5.2-28 Kent Üniversitesi

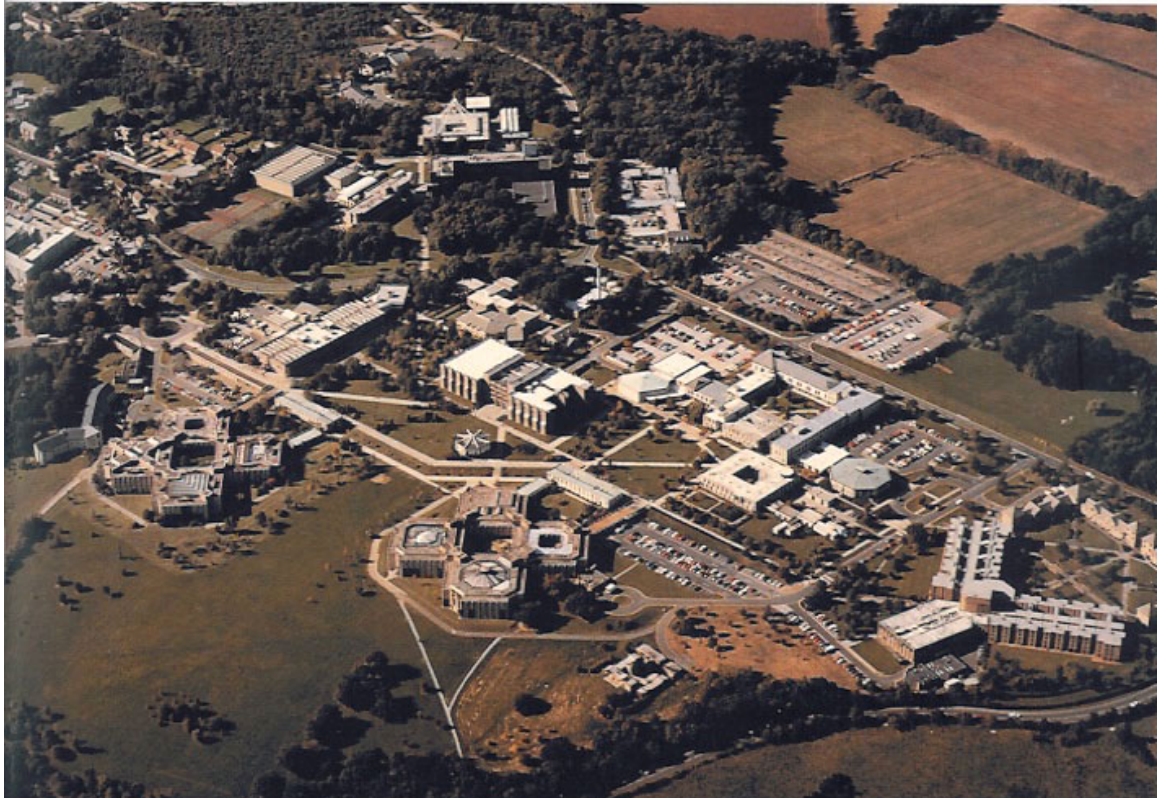
Şekil 5.2-28a

Kent Üniversitesi,
Canterbury. Sekiz kolejden
oluşan kampüs planı.
(solda) Sir William Holford,
1964.
(Muthesius: 2000, s. 125)

- A-H Kolejler
1 Sınav Salonu
2 Kütüphane
3 Lisans Laboratuvarı
4 Matematik Bölümü
5 Sosyal Bilimler
6 Pozitif Bilimler
7 Fizik Bölümü
8 Bilimsel Araştırma
9 Alanlar
10 Öğrenci İşleri
11 Mekanik Merkez
12 Akademik Personel
13 Lojmanlar
14 Beverley Çiftliği
15 Doğa Bilimleri Alanı
16 Kapalı Spor Salonu
17 Yüzme Havuzu
18 Kapalı Salon
19 Stadyum
20 Spor Alanları
21 Otoparklar
Botanik Bahçeleri
Eski Demiryolu hattı

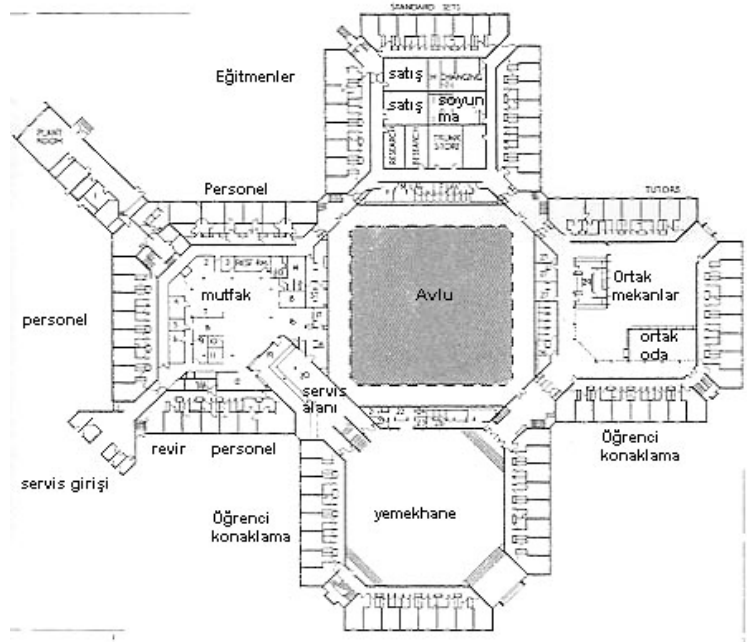
Şekil 5.2-28b

Kent Üniversitesi, genel görünümü. (altta) (Muthesius: 2000, s. 125)

Şekil 5.2-28c

Kent Üniversitesi Eliot Koleji alt kat planı. (sağda)
(A. 17-11-1965, s. 1144)

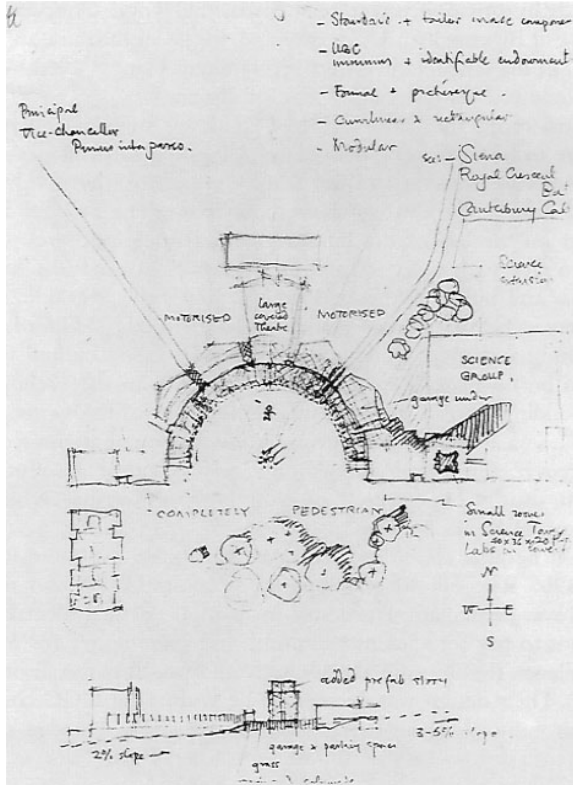
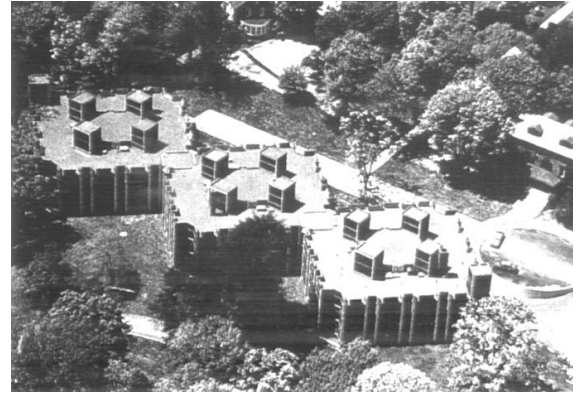

Şekil 5.2-28d

Eliot Koleji (solda)
(Brawne: 1967, s. 58)

Şekil 5.2-28e

Bryn Mawr Koleji, Erdman Hall, 1960-65. (altta)
(Brownlee ve DeLong: 1997, s. 154)

Şekil 5.2-28f

Sir William Holford'un Kent Üniversitesi eskizi, 1963.
(solda)
(Muthesius: 2000, s. 123)

Kolejlerin Üniversite Çatısı Altında Bütünleştirilmesi: York Üniversitesi Modeli

Yeni akademik düşünceleri hayata geçiren ve bunu modern binalarına yansıtan Warwick ve Kent, Üniversite tasarımında bütünlüğü sağlayamamışlardır. Yeni akademik kavramları akılcı bir planlamayla örtüştüren ilk örnek Sussex Üniversitesi'dir. Sussex'in hemen ardından kurulan York Üniversitesi , düşünce ve uygulama bazında Yeni Üniversite tasarımını bütün boyutlarıyla mimariye yansıtan ilk üniversite olmuştur. (şekil 5.2-29)

York Üniversitesi, 1960 yılında, kuzeyin eski başkenti York'un hemen dışındaki Heslington arazisinde kurulmuştur. ⁵⁶² 1962 yılında Robert Matthew, Johnson-Marshall ve Ortakları (RMJM) tarafından hazırlanan York projesi, o güne kadar İngiltere'de yapılan en kapsamlı çalışmadır. ⁵⁶³ York, Oxbridge kolejlerini model alan moleküler bir yapıya sahiptir. Konaklama mekanları, derslikler, ortak kullanılan seminer odaları gibi mekanları içeren kolejler yakın ve sıkışık gruplandırılmıştır, fen bilimlerinin dışında kalan birimlerde bir miktar iç esneklik sağlanırken, fen bilimleri ve araştırma amaçlı binalar tamamen esnek planlanmıştır, üniversite merkezi, kütüphane, tiyatro binaları gibi ortak mekanlar da mevcuttur. ⁵⁶⁴ Bu ögeler, iki kolej ve fen-bilimleri dışında bir bina grubundan oluşan 'üçlü gruplar' (triplets, ing.) halinde toplanmıştır. Üçlü grupların, hem kendi aralarında bağlandığı, hem de araştırma ve fen bilimleri binalarıyla ortak mekanlara bağlandığı bir matris oluşturulmuştur. Çekirdeğinde Üniversite merkezinin yer aldığı bu matris, radyal olarak dışa doğru büyüebilmektedir. ⁵⁶⁵

York Üniversitesi'nin moleküler diyagramı bilinçli bir karmaşık düzen içermektedir. Bu düzenlemenin en olumlu yanı, değişik öğrenci grupları arasında kaynaşmayı sağlaması, birlikte yaşama ve öğrenme modelinde olduğu gibi sosyal ilişkileri

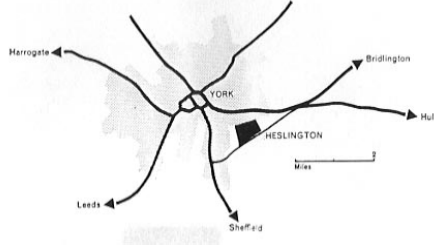
⁵⁶² Üniversite, 768 dönüm arazide, 3.000 öğrenci kapasitesi hedeflenerek kurulmuştur. (Bkz. Birks, Tony, 'York', **Building the New Universities**, David & Charles Newton Abbot, London, 1972, s. 61-71)

⁵⁶³ Cambridge'deki Churchill College yarışmasında sundukları radikal önerileriyle hatırlayacağımız RMJM, üniversite mimarisinde İngiltere'nin en tecrübeli mimarlık bürolarından biridir. RMJM ileriki yıllarda Bath, Stirling ve Ulster Üniversitelerini gerçekleştirmiştir.

⁵⁶⁴ York üniversitesinde uygulanan hazır yapım sisteminin (CLASP), kolejlerin hızlı ve ekonomik olarak inşasının yanısıra, mekansal esnekliğe katkıda bulunduğu ve kampüsün bütünselliği adına bir dilbirliği sağladığı görülmüştür.

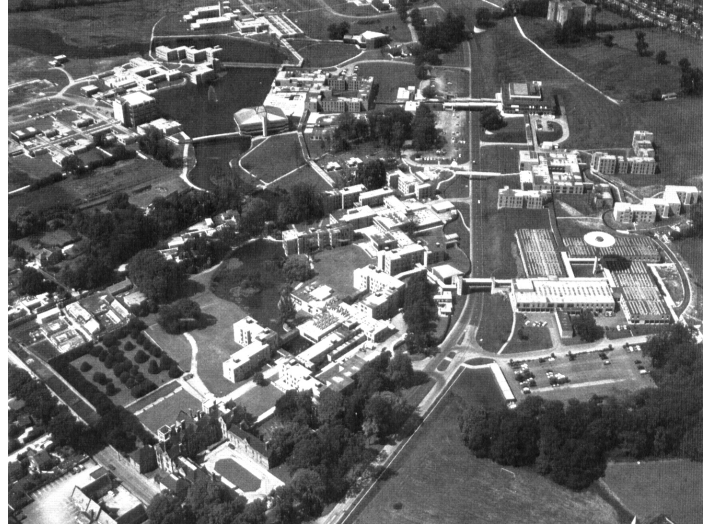
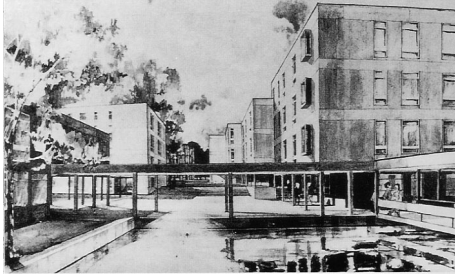
⁵⁶⁵ Brett, Lionel, 'Site, Growth and Plan: Problems of Planning the New Universities', **Architectural Review**, vol. CXXXIV, no. 800, (October 1963), s. 257-264.

Şekil 5.2-29 York Üniversitesi

Şekil 5.2-29a

York Üniversitesi'nin kentsel konumu. (üstte)
(Brawne: 1967, s. 33)

Şekil 5.2-29b

York Üniversitesi. (üstte) Robert Mathew, Johnson-Marshall (RMJM),
1962. (Muthesius: 2000, s. 129)

Şekil 5.2-29c

York Üniversitesi kolejleri. (altta) (AD, 12-1966, s. 603)

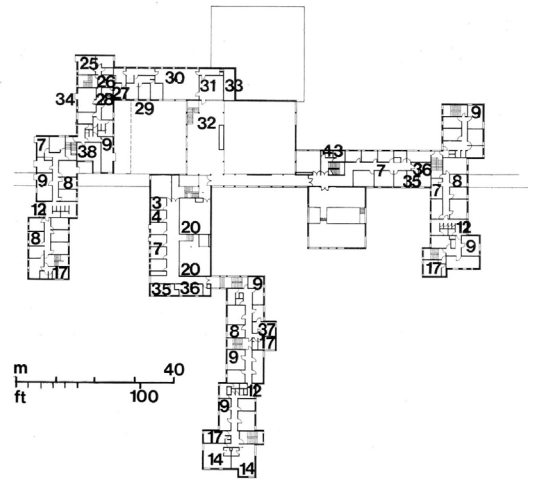
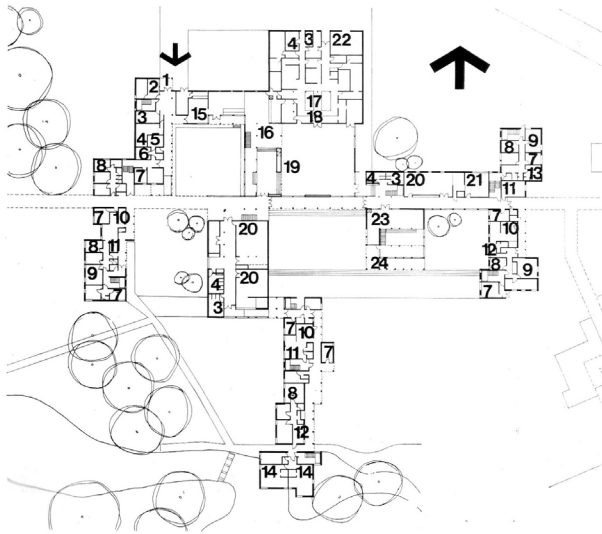
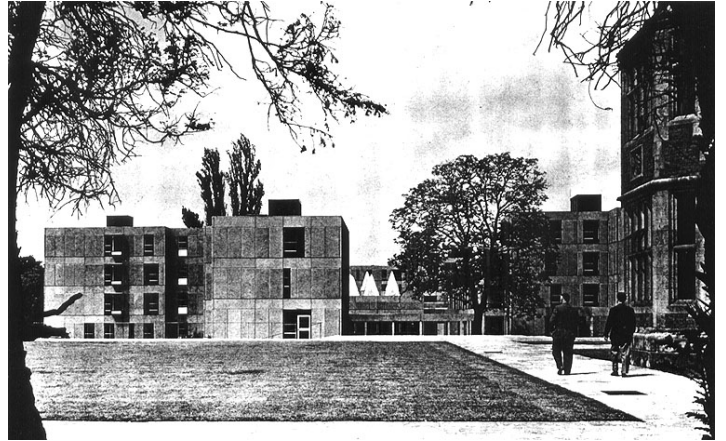
Şekil 5.2-29d

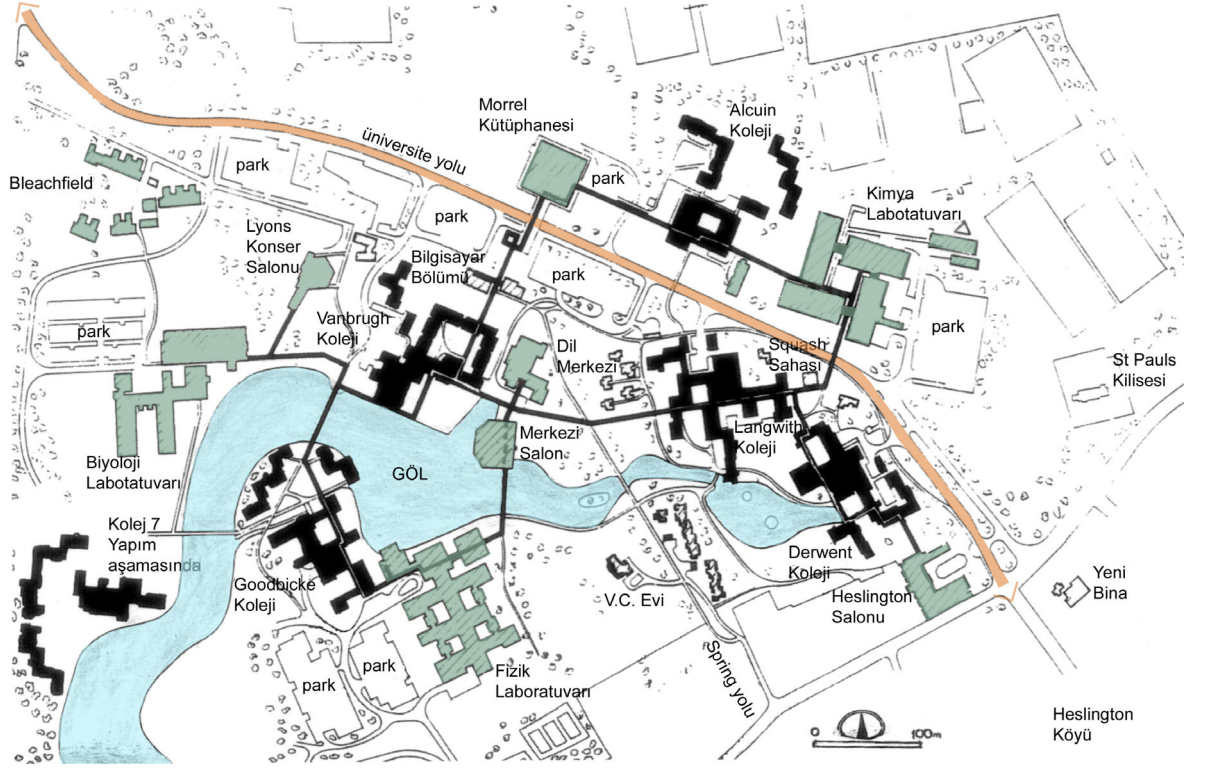
York Üniversitesi kolejleri tasarımı. (üstte)
RMJM, 1962-63. (Muthesius: 2000, s. 134)

Şekil 5.2-29e

York Üniversitesi Yurt planları. (altta)
(Allen-Mullins: 1975, s. 53)

1. Giriş; 3.4.Wc; 5.Soyunma Odası; 6.Banyo;
7.Eğitmen Odası; 8.Çalışma İmkanlı Yatak Odası;
9.2 Kişilik Oda; 10. Giriş Holü; 11.Banyo;
12.Mutfakçık; 14.Evli Öğrenci Odası; 15.Bar;
16.Küçük Bar; 17.Mutfak; 19.Avlı; 21.Seminer;
22.Trafo; 23.Etüd; 24.Teras; 25.Konut; 26.Kat Holü;
27.Wc; 28.Banyo; 29.Kolej Yönetimi; 30.Çalışma
(üst sınıflar); 31.Dinlenme; 32.Çalışma (alt sınıflar);
33.Mekanik; 34.Revir; 35.Sekreterlik; 36.Profesör
Odası; 37.Asistan Odası; 38.Üç Kişilik Çalışma
İmkanlı Yatak Odası

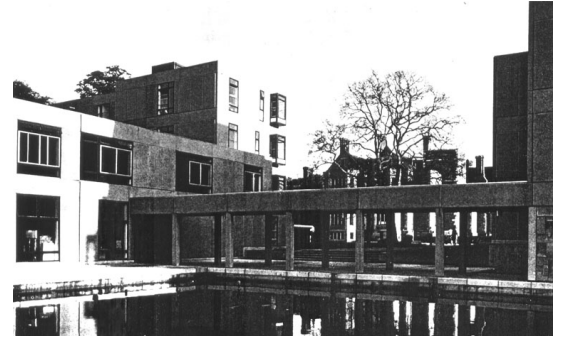

Şekil 5.2-29f

York Üniversitesi planı. (üstte) Robert Mathew, Johnson -Marshall (RMJM), 1962. (Muthesius: 2000, s. 132)

Şekil 5.2-29g

York Üniversitesi Langwith Koleji. (altta) (AD, 12-1966, s. 604)

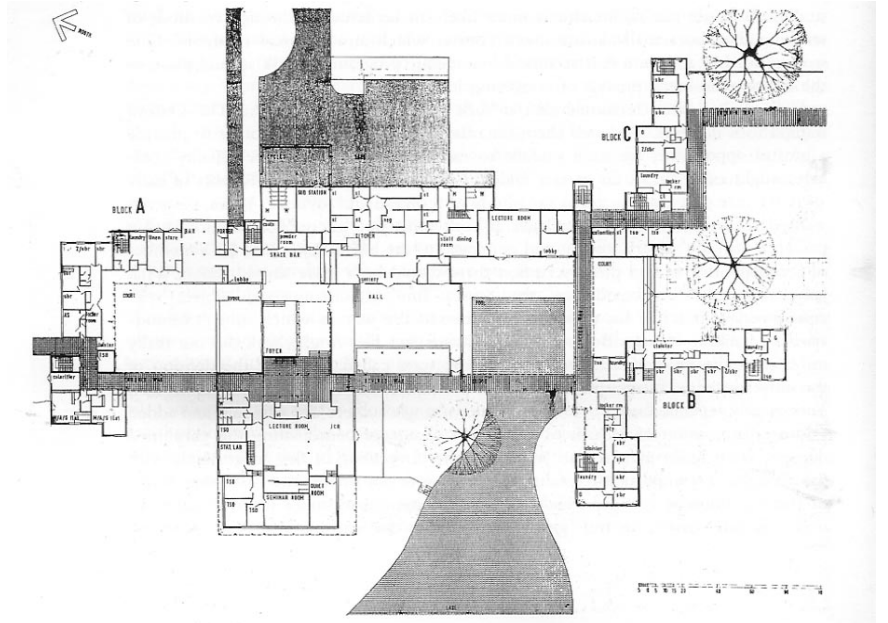
Şekil 5.2-29h

York Üniversitesi Langwith Koleji. (üstte) (Muthesius: 2000, s. 137)

Şekil 5.2-29i

York Üniversitesi Langwith Koleji zemin kat planı, 1963-65. (sağda) (Muthesius: 2000, s. 132)

Taralı alan merkezi yaya yolunu göstermekte.

güçlendirmesi ve herşeyden öte, ucu açık bir planlama sunmasıdır. ⁵⁶⁶ Ancak, en olumsuz yanı binalar arasında kalan tanımsız boşluklardır ki, bu da kampüsün geniş bir park alanı olarak düzenlenmesiyle çözülmeye çalışılmıştır.

Bütünleştirilmiş Kentsel Modeller: East Anglia, Essex, Lancaster ve Bath

Kronolojik dizgi içinde baktığımızda İngiliz Üniversitelerinin, yeni akademik sistemi genelde bir 'park kampüsü' çerçevesi içinde farklı farklı çözümlediklerini görürüz. Bu anlayış, ilk örneğini East Anglia Üniversitesi'nde gördüğümüz, kampüsün bütünleştirilmiş bir kentsel biçime dönüştürülmesiyle çok farklı, hatta radikal diyebileceğimiz bir boyut kazanmıştır. East Anglia ve Essex üniversiteleri en basit anlamda 'mütemadi bir bina' şeklinde tanımlanabilir. Bu, o güne kadar çok kısıtlı bir çerçevede ele alınan mimari tasarımın yanısıra kurumsal anlayışta da gerçekleşen temelli bir değişimin sonucudur. Geleneksel kampüslerin, eski kentlerle benzer şekilde, örneğin merkezi bir prestij binasıyla tanımlanan, konsantrik şemasının (önceden belirlenmiş bir buluşma noktası olan merkezden dışa açılan) sunduğu statik yaklaşım, yerini alt kurumların üniversite içine dağıtıldığı, yoğunluğu nedeniyle 'kentsel' olarak nitelendirilen, kent yapıları ile analogiler kuran dinamik bir yaklaşıma bırakmıştır.

Peter Jokusch, bu yeni anlayışı şöyle tanımlamaktadır: "Üniversite içinde özellikle sosyal işlevlere adanmış hiçbir mekan yoktur; ancak, aynı zamanda üniversitenin içindeki hiçbir mekanın sosyal olmadığı söylenemez." ⁵⁶⁷ Üniversitenin kurumsal ve eğitimsel felsefesinde ortaya çıkan bu köklü değişim, spontane davranış biçimlerinin kurumsal resmi davranış biçimlerine tercih edilmeye başlamasından kaynaklanıyordu. ⁵⁶⁸ Kentsellik bu anlamda öne çıkıyordu. Öğrencilerinin yaklaşık üçte ikisini kampüste barındıran bu yapay yerleşmelerde, gerek mekansal örgütlenme biçiminde, gerekse eğitim yapısında tıpkı kentlerde olduğu gibi 'spontanelik' hakim kılınmaya çalışılmıştır. Mekansal yoğunluk, hem kurumsal canlılığı sağlayacak bir etken olarak, hem de mimari bütünlüğü elde etmede bir araç olarak kullanılmıştır.

⁵⁶⁶ Her kolej kendi kendine yeten birimler olarak düşünülmüştür. Böylece üniversite, basitçe yeni kolejler eklenerek büyüyecektir.

⁵⁶⁷ Jokusch, Peter, 'The University- A Social Place', **Hochschulplanung**, H.Linde, cilt.2, Stuttgart, 1969, s. 84.

⁵⁶⁸ Muthesius, S., A.g.e., s. 138.

East Anglia Üniversitesi

East Anglia Üniversitesi (1960), Norwich kentinin 3-4 km dışındaki yaklaşık 700 dönümlük zengin bir doğal alanda kurulmuştur. Başlangıç kapasitesi, diğer yeni üniversiteler gibi 3.000'dir. Üniversitenin tasarımı, 1963 yılında Denys Lasdun ve Ortakları tarafından gerçekleştirilmiştir. (şekil 5.2-30)

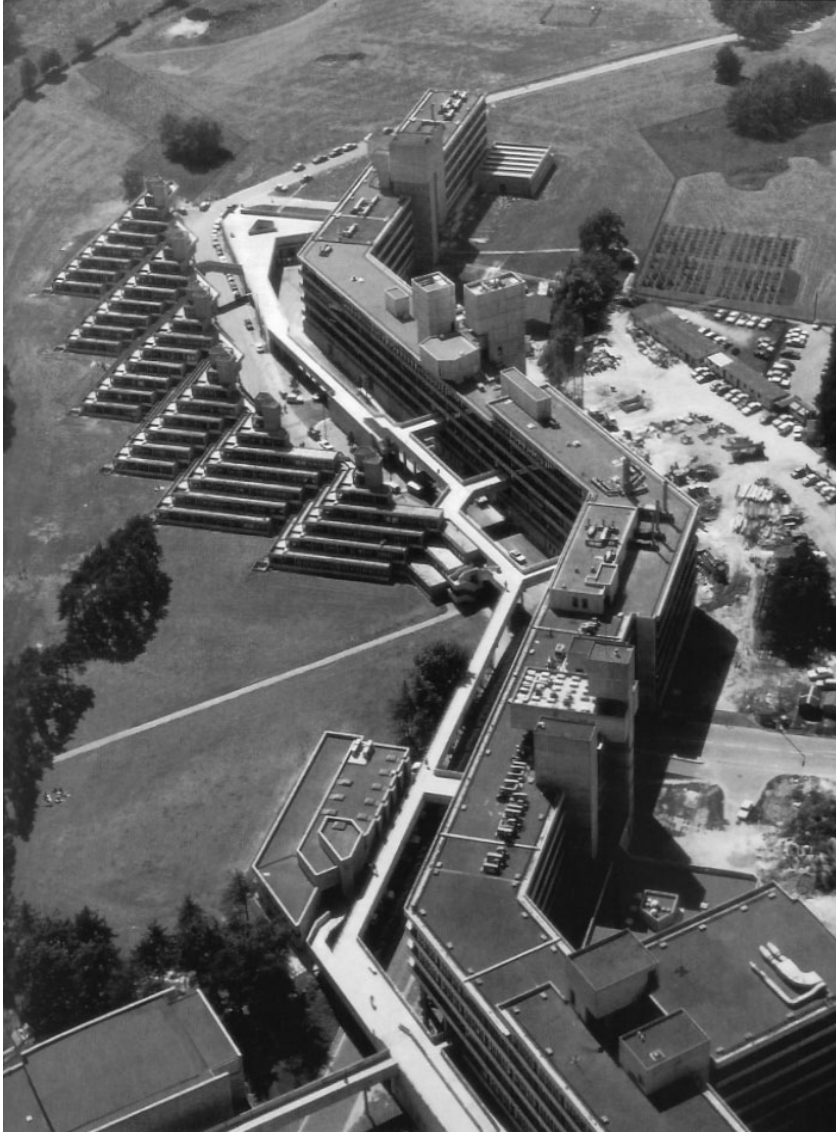
Lasdun'un ana kararları üç temel ilke ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi 'yoğunluk'tur. Üniversite, içerdiği faaliyetlerin kesişmesi ve kullanıcıların fiziki bütünlüğü her mekanda hissedebilmeleri için kompakt olmalıdır. İkincisi, 'yayılmanın sınırlandırılması'dır. Yoğunlaştırılmış mimari biçim hem tasarruf sağlayacak, hem de mümkün olan en geniş yeşil alanı bırakacaktır. Lasdun, 'eğitim duvarı' adını verdiği (460 m uzunluğundaki) ana binasını orman sınırında ve yamaç konturunu izleyecek biçimde yerleştirerek Üniversitenin önünde geniş bir yeşil alan bırakmıştır. Diğer taraftan, East Anglia'da maksimum yürüme mesafesi 5 dakika kadardır. Üçüncü temel ilke ise, 'bağlantı'dır. Bu da, zeminde yeralan taşıt yollarından yükseltilmiş yaya omurgası ile koparılan bir üst düzlemde gerçekleştirilmiştir. Yaya omurgası, kampüsün tüm mekanlarını birbirine bağlamaktadır.⁵⁶⁹ Üniversitenin biçimsel büyümesi, bu ana omurga üzerinde lineer olarak gerçekleşebilecektir.

East Anglia Üniversitesi'nin akademik yapısı, 'Schools of Study' adı verilen sekiz adet birleştirici alt birimden oluşturulmuştur. Özellikle lisans düzeyinde ve ilk yıllardaki öğrencileri ortak derslerde buluşturmayı amaçlayan bu birimler ile fen bilimleri ve sosyal bilimler arasında bir denge sağlanmıştır. Böylece, tek bina formu içindeki esnek mekanlar ile akademik sınırlar ortadan kaldırılmıştır. Lasdun'un omurgası bütün bu birimleri bağlayan bir sokak niteliğindedir ve özellikle öğrenci yurtları bu omurgaya yaslanarak eğitim ve sosyal amaçlı mekanlarla doğrudan ilişkilendirilmiştir.⁵⁷⁰ Zigurat biçimli öğrenci yurtları 12 kişilik modüllerden oluşturularak Oxbridge tipine benzer alt birimlere ayrılmıştır. Kütüphane ve sosyal mekanlar ise, Üniversitenin merkezine yerleştirilmiştir.

⁵⁶⁹ Lasdun, Denys, 'University of East Anglia', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 39-46.

⁵⁷⁰ Lasdun, öğrencilerin günün üçte ikisini yurtlarda geçireceğini öngörmüştür. (Bkz. Denys Lasdun, A.g.e., s. 39-46)

Şekil 5.2-30 East Anglia Üniversitesi

Şekil 5.2-30a

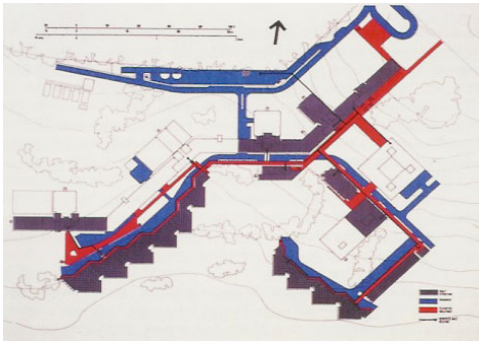
East Anglia Üniversitesi genel görünümü. (solda) (Muthesius: 2000, s. 147)

Lineer binalardan oluşan eğitim duvarı (teaching wall) ve üstte solda konaklama birimleri (Norfolk Terrace) görülmekte. Zemin taşıt trafiğine ayrılmış, eğitim duvarı ile konaklama birimleri arasında görülen yükseltilmiş yaya köprüsü kampüsteki yaya dolaşımını ve binalar arası bağlantıları sağlamakta.

Şekil 5.2-30b

East Anglia Üniversitesi kampüs dolaşım planı. (altta) (Muthesius: 2000, s. 147)

Mavi: taşıt yolları ve otoparklar
Kırmızı: yaya yolları

Şekil 5.2-30c

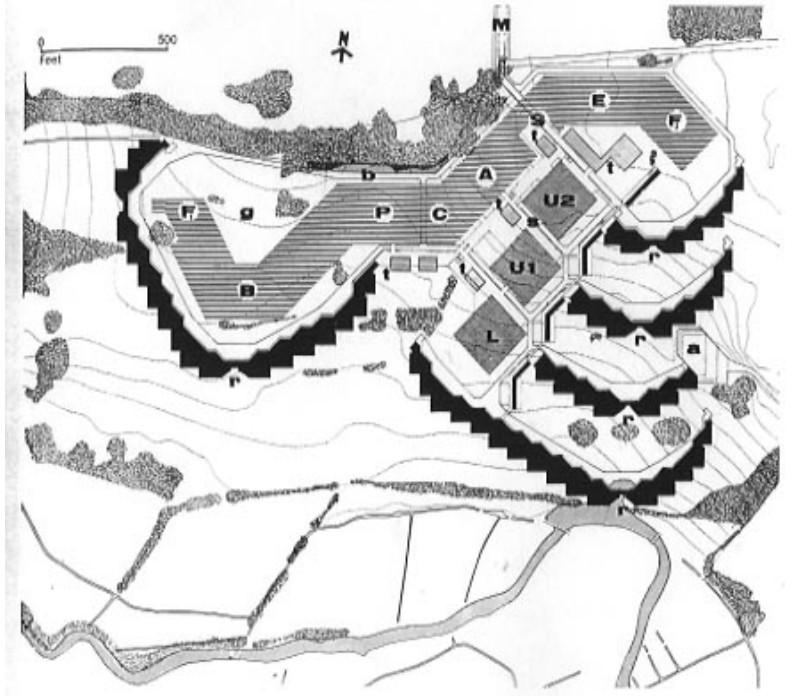
East Anglia Üniversitesi kampüs modeli. Denys Lasdun ve Ortakları, 1963. (altta) (Muthesius: 2000, s. 140)

Şekil 5.2-30d

East Anglia Üniversitesi kampüs planı. Denys Lasdun ve Ortakları, 1963. (sağda) (Brawne: 1967, s. 43)

- A Güzel sanatlar
- B Biyoloji
- C Kimya
- E Çevre bilimleri
- F1 Diğer bilimler için büyüme yönü
- L Kütüphane
- P Fizik/ Matematik
- S Senato
- M Ana giriş
- U1 Üniversite evi 1
- U2 Üniversite evi 2
- F2 Diğer bilimler için öncelikli büyüme yönü
- a Amfitiyatro
- b Isıtma merkezi
- g Biyoloji bahçesi
- r Yurtlar
- s Alışveriş üniteleri
- t Konferans salonları

Şekil 5.2-30e

Yaya köprüsü ve taşıt ulaşım hattı. (solda) (Muthesius: 2000, s. 146)

Şekil 5.2-30f

Yaya köprüsü/üst sokak. (sağda) (Muthesius: 2000, s. 146)

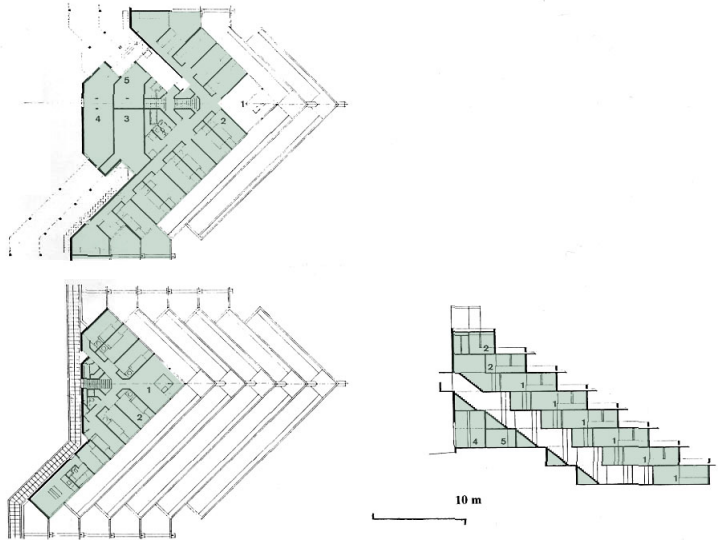
Şekil 5.2-30g

East Anglia Üniversitesi öğrenci yurtları genel görünümü. (altta) (Muthesius: 2000, s. 147-148)

Şekil 5.2-30h

East Anglia Üniversitesi (zigurat biçimli) öğrenci yurtları planları ve kesiti. (altta)

Denys Lasdun'un lineer planlı East Anglia Üniversitesi pratikte birçok olumsuzluklar yaratmıştır. Birincisi, bu modern bitmiş biçim çok pahalıya mal olmuştur. İkincisi, önemli bir bölümü tamamlanmadan içine yerleşilememiştir. Dahası, sorun aşırı planlamadan değil, aşırı büyük bir üniversite öngörülmesi olmasından kaynaklanmıştır. ⁵⁷¹ Uzun vadede hedeflenen 15.000 öğrenci kapasiteye bugün dahi ulaşamamıştır.

Essex Üniversitesi

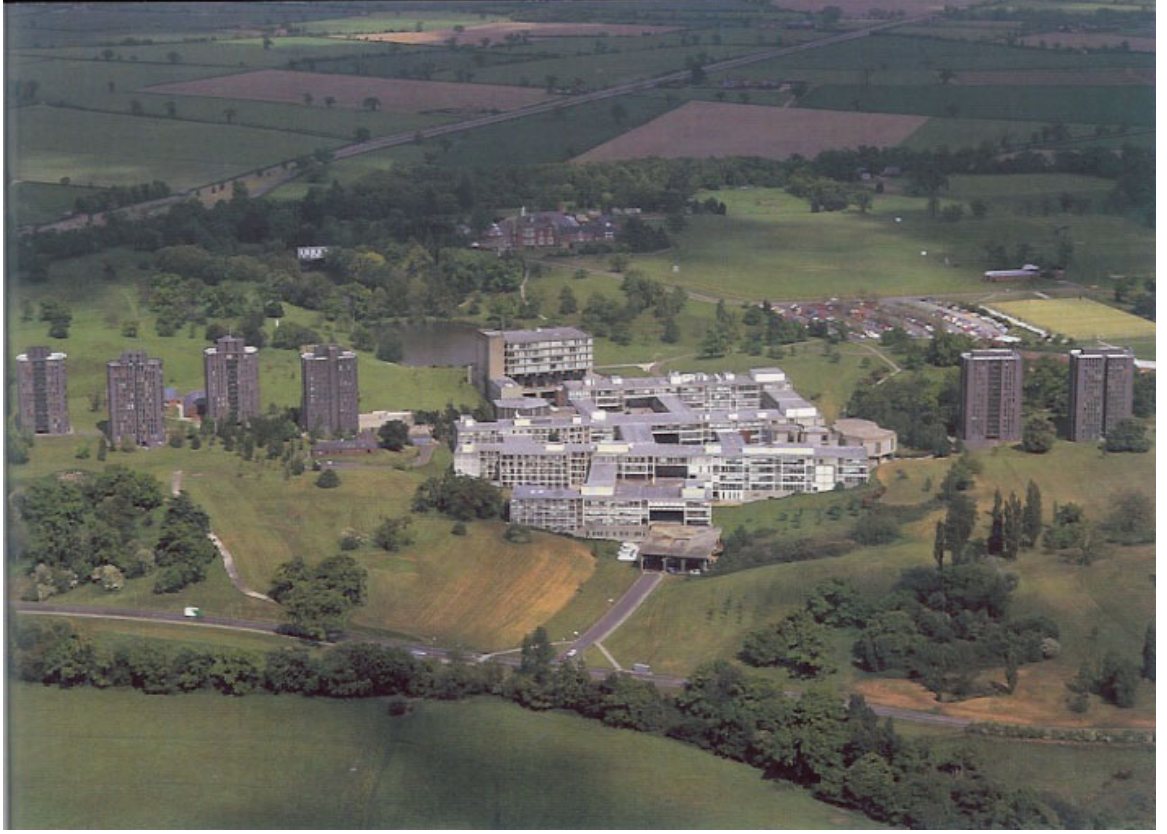
1961 kurulan Essex Üniversitesi, Colchester kentinin hemen dışındaki bir 18. yüzyıl park alanı (Wivenhoe Park) içinde, yaklaşık 200 dönümlük bir arazide inşa edilmiştir. **(şekil 5.2-31)** 10.000 öğrenci kapasiteye ulaşması öngörülen üniversitenin tasarımı, 1962 yılından itibaren Kenneth Capon tarafından yapılmıştır. Capon'un Essex projesi, onun Architects' Co-Partnership'in bir üyesi olarak katıldığı Cambridge Churchill College yarışması (1959) önerisinden pek de farklı değildir. Bu, kapalı avlular ile yüksek yurt bloklarından oluşan bir sistemdir. **(şekil 5.2-11)**

Capon'un Essex Üniversitesi şeması, üç ana ilke üzerinde şekillenmiştir. Bunlardan birincisi 'boyut'tur. İlk aşamada 6.000 öğrenci için tasarlanan kampüs oldukça büyük boyutlu bir yapı gerektirmiştir. İkinci ilke ise, 'yoğunluk'tur. Hedeflenen en fazla yürüme mesafesi 5 dakikadır. Böylece, akademik bölüm sisteminin uygulandığı üniversitede disiplinler arası yakınlık sağlanabilecektir. Ayrıca, yeni sosyal ilişkilendirme anlayışı, yurtlar ve sosyal alanlar ile eğitim alanların birlikteliğini öngörmektedir. Üçüncü olarak da, böylesine büyük bir üniversitenin içinde bulunduğu yeşil dokunun sürekliliğini bozmaması istenmiştir.

Capon, işlevsel gruplamaya dayalı bir çözüm üretmiştir. Öncelikle, öğrenci yurtlarını ayırarak çok katlı bloklarda toplamıştır. Bu blokları, bir yaya köprüsüyle işinsal olarak yerleştirdiği eğitim bloklarına bağlamıştır. Eğitim bloklarını ise, karşı yönde yükseltilmiş bir yaya aksı ile birbirine bağlamıştır. Bu yükseltilmiş aksın bir yanında, farklı mekansal büyüklükler gerektiren bilim ve teknoloji bölümlerini,

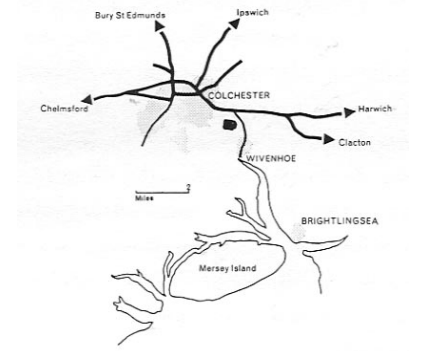
⁵⁷¹ Birks, Tony, 'East Anglia', **Building the New Universities**, David & Charles Newton Abbot, London, 1972, s. 73-83.

Şekil 5.2-31 Essex Üniversitesi

Şekil 5.2-31a

Essex Üniversitesi genel görünümü. (üstte) (Muthesius: 2000, s. 155)

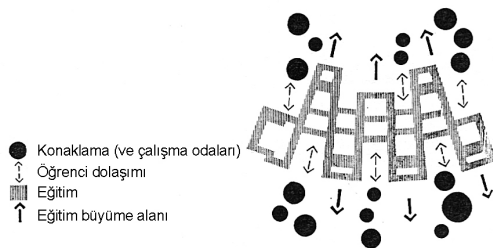

Şekil 5.2-31b

Essex Üniversitesi'nin kentsel konumu. (üstte) (Brawne: 1967, s. 50)

Şekil 5.2-31c

Essex Üniversitesi kampüs planı. (üstte solda) Kenneth Capon, 1963. (Brawne: 1967, s. 51)

Şekil 5.2-31d

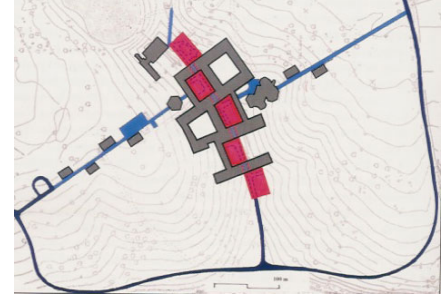
Essex Üniversitesi'nin lineer kurgusunu gösteren bir diyagram. (solda) (Brawne: 1967, s. 53)

Şekil 5.2-31e

Essex Üniversitesi maket fotoğrafı. (solda) Kenneth Capon, 1963. (Muthesius: 2000, s. 154)

Solda ve sağdaki kuleler öğrenci yurtlarını, merkezi kompleks, ise araştırma, eğitim, yönetim işlevlerini barındırmaktadır. Sosyal tesisler kompleksin içine dağıtılmıştır.

Şekil 5.2-31f

Essex Üniversitesi dolaşım planı. (üstte) Mavi : taşıt yolları Kırmızı : yükseltilmiş yaya düzlemi (Muthesius: 2000, s. 154)

Şekil 5.2-31g

Essex Üniversitesi, yükseltilmiş yaya düzlemi, avlulardan görünüm, 1964-9. (üstte) (Muthesius: 2000, s. 159)

Şekil 5.2-31i

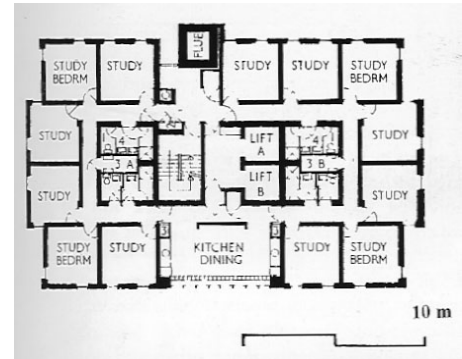
Essex Üniversitesi öğrenci yurtları, 1965-67. (solda) (AR, 4-1970, s.268)

Şekil 5.2-31j

Essex Üniversitesi öğrenci yurtları, tip kat planı. (sağda) Kenneth Capon, 1963. (AJ, 14-12-1968, s. 432)

Şekil 5.2-31h

Essex Üniversitesi merkezi omurganın üzerindeki birinci avludan görünüm. (üstte) (Brawne: 1967, s. 52)

diğer yanında ise sosyal bilimleri gruplamıştır. ⁵⁷² Böylece, iki yönde büyümeye imkan veren bir matris ortaya çıkmıştır.

Essex'de akademik ve sosyal alanlar, üniversitenin omurgasını oluşturan yaya platformunun üzerinde ritmik olarak yerleştirilen 5 adet meydana buluşturulmuştur. Öğrencilerin günlük ihtiyaçlarını karşılayacak lokanta, kafeterya, postahane, dükkanlar gibi mekanların bu meydanları 24 saat canlı tutması amaçlanmıştır. Ayrıca, öğrenci kapasitesinin yarısını barındıran yüksek yurt blokları, toplam yoğunluğun önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Katlarda düzenlenen ortak mekanlar ile sosyal alanlar genişletilmiştir. Sonuç olarak, Essex'de ortaya çıkan dev yapı, küçük bir kent görünümündedir.

Lancaster Üniversitesi

Yeni Üniversiteler'in sonuncusu olan Lancaster Üniversitesi (1961), Lancaster kentinin 5 km dışında, otoyol kenarındaki yaklaşık 800 dönüm arazide kurulmuştur. Başlangıç hedefi, Essex gibi 6.000 öğrenci kapasiteye ulaşmaktır. ⁵⁷³ Üniversitenin tasarımı 1963 yılında Gabriel Epstein tarafından yapılmıştır.

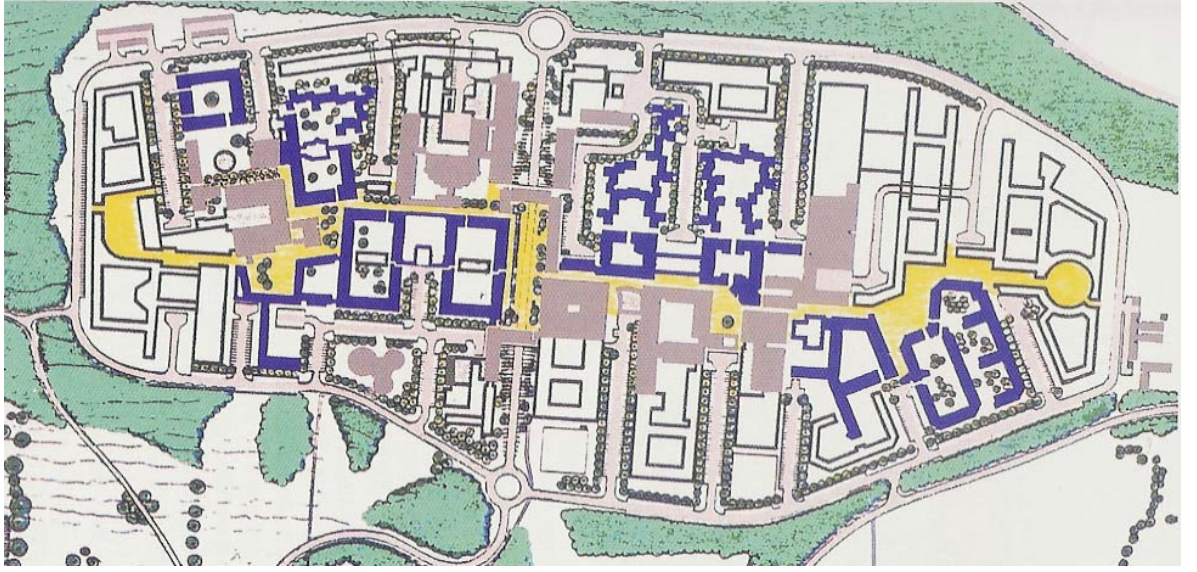
Lancaster Üniversitesi'nin mimari planlaması Essex'den ve East Anglia'dan tamamen farklıdır. East Anglia'da, eğitim ve araştırma işlevleri bir yanda, konaklama işlevleri diğer yanda ve ortak işlev alanları da yoğunlaştırılarak merkezde çözülmüştü. Essex'de ise, öğrenci yurtları üniversiteden ayrılarak eğitim, araştırma ve ortak işlevleri barındıran bir dev yapı planlanmıştır. Essex gibi, daha başlangıçta 'büyük üniversite' hedefiyle yola çıkan Lancaster'da işlev alanları bütünleştirilerek Oxbridge tipi kolejler şeklinde çözülmüştür. Ancak, York'da olduğu gibi, yatayda geniş alanlara yayılma riskine karşı, üniversiteyi oluşturan sekiz kolej yükseltilmiş bir yaya platformu üzerinde yakınlaştırılmış ve taşıt trafiği alta alınmıştır. (şekil 5.2-32)

Üniversitenin büyüyebilirliği, merkezi yaya omurgası boyunca ve dışa doğru eklenen yeni kolej birimleriyle sağlanmıştır. 600 öğrenci kapasiteli bu kolejler, üç

⁵⁷² Capon, Kenneth, 'University of Essex', **University Planning and Design**, Ed: Michael Brawne, The Architectural Association, London, 1967, s. 49-54.

⁵⁷³ 2001/2002 öğretim yılında bu sayı yaklaşık 12.300'e ulaşmıştır. (Bkz. HESA-Higher Education Statistics Agency, www.hesa.ac.uk)

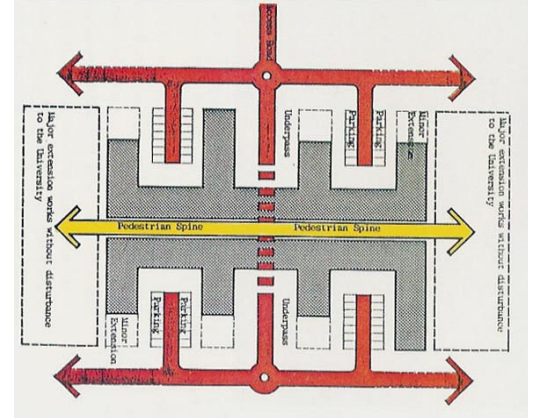
Şekil 5.2-32 Lancaster Üniversitesi

Şekil 5.2-32a

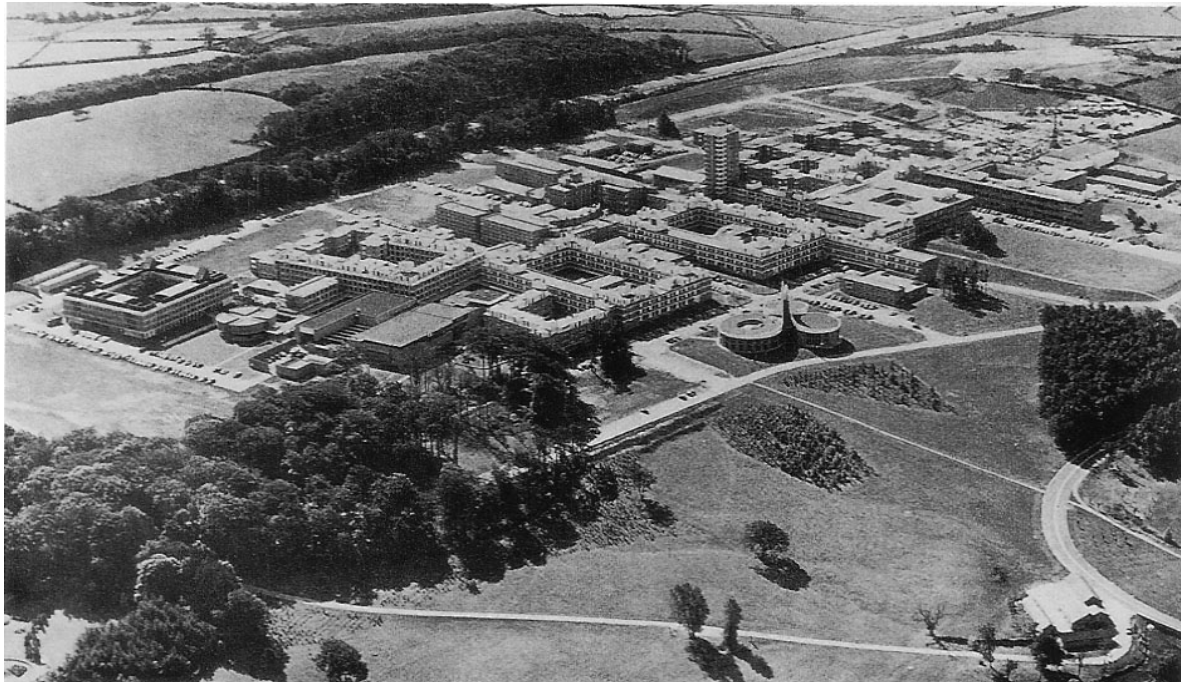
Lancaster Üniversitesi yerleşme planı. (üstte) Gabriel Epstein, 1963. (Muthesius: 2000, s. 163)

Mavi: Kolejler, Sarı: Yaya yolları, Pembe: Taşıt yolları

Şekil 5.2-32b

Lancaster Üniversitesi'nin genel görünümü (1970'lerin başı). (altta) (Muthesius: 2000, s. 164)

Şekil 5.2-32c

Şematik büyüme planı. (üstte) (Muthesius: 2000, s. 163)

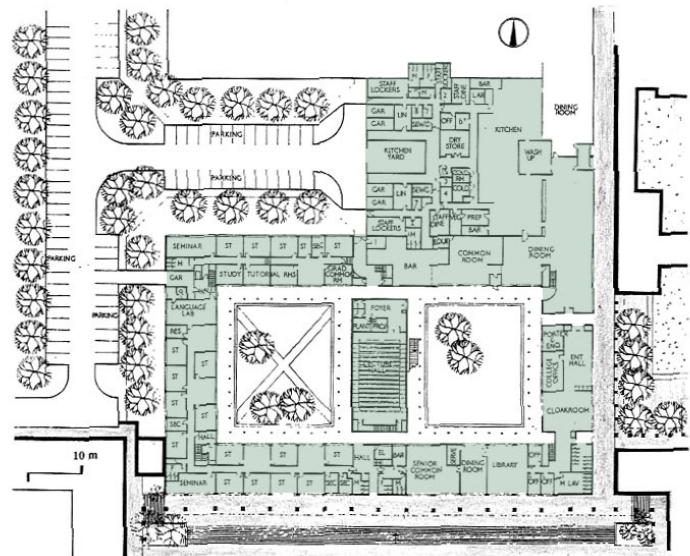
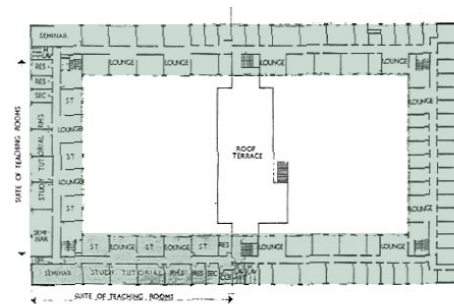

Şekil 5.2-32d

Lancaster Üniversitesi
Alexandra Meydanı.
Gabriel Epstein, 1965-8.
(solda)
(AR, 4-1970, s. 276)

Şekil 5.2-32e

Lancaster Üniversitesi,
Bowland Koleji zemin ve
üst kat planları. (Üstte)
Gabriel Epstein, 1965-
1966.
(AJ, 12-2-1969, s. 432-3)

Şekil 5.2-32f

Lancaster Üniversitesi merkezi yaya omurgası ve solda Bowland Koleji. (solda) (Muthesius: 2000, s. 167)

katlıdır ve yaya platformunun üzerinde avlular (quadrangle, ing.) oluşturacak şekilde dizilmişlerdir. Eğitim ve sosyal işlev alanları kolejlerin zemin ve birinci katlarda toplanmış, ikinci katlara öğrenci konaklama birimleri ve çatı katlarına da akademisyenlerin konutları yerleştirilmiştir. Böylece, kampüs omurgası, bütün bu karışık işlev alanlarını toplayan, 24 saat işleyen bir kent sokağı niteliği kazanmıştır. Farklı mekansal büyüklükler gerektiren fen ve teknoloji birimleri ayrı binalarda, yine omurgaya bağlanmıştır.

Lancaster Üniversitesi'ne dışarıdan bakıldığında, yataylığın hakim olduğu görülür. Bir çevre yoluyla çözülen taşıt trafiği kampüsün dışında bırakıldığı için yüksek yoğunluk elde edilebilmiş, böylece yürüme mesafesi en aza indirgenebilmiştir. Zeminde yer alan omurga aksına dik taşıt yolları, düşey servis çekirdekleri aracılığıyla üst platforma hizmet edebilmektedir. Lancaster'da işlevler hemen hemen bütün binalara yayılarak esneklik elde edilmiştir. Modüler bir izgara sistemi üzerinde yükselen binalar arasında büyük farklılıklar yoktur. Lancaster, yeni üniversiteler arasında en bütünsel ve en ekonomik olanıdır. ⁵⁷⁴

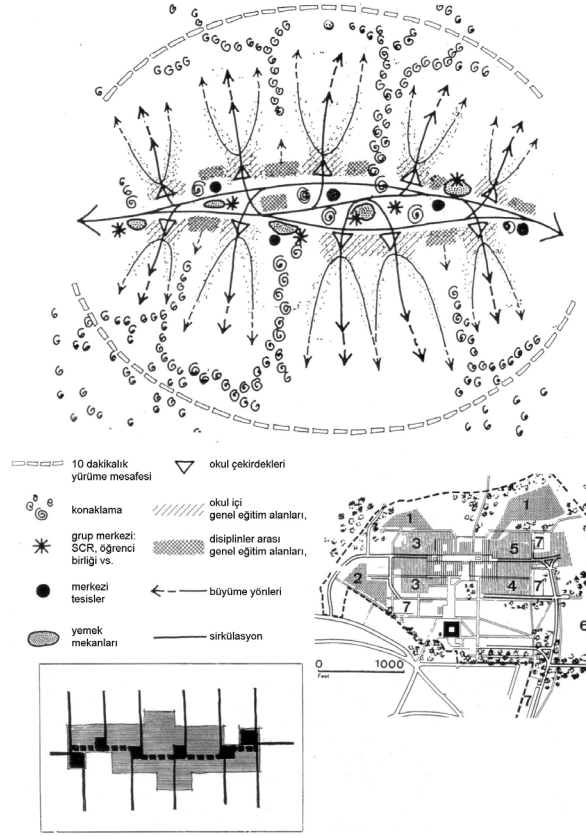
Bath Üniversitesi

İngiltere'de, Yeni Üniversiteler'in ardından birçok büyük kampüs inşa edilmiştir. Bunların büyük bir bölümü, mevcut yüksek teknoloji kolejlerinin (Colleges of Advanced Technology) Üniversitelere dönüştürülmesi hareketi çerçevesinde kurulmuştur. Bath Üniversitesi de (eski Bristol College of Technology) bunlardan biridir. Üniversitesi'nin hedefi, eski Oxbridge ile plansız Redbrick Üniversitelerinin arası yeni bir tür kurum yaratmaktır. Bath kampüsü 1965 yılının sonlarında, York Üniversitesi'nden tanıdığımız Robert Matthew, Johnson-Marshall (RMJM) tarafından planlanmıştır. (şekil 5.2-33)

Bath Üniversitesi ile, yukarıda incelediğimiz bütünleştirilmiş kensel modellere bir dördüncüsü eklenmiştir. Lineer omurgasıyla Bath, Lancaster'a benzer. Bütün işlev alanları gruplanarak bu merkezi omurgaya takılmıştır. Büyüyebilirlik, yine Lancaster'da olduğu gibi, omurganın iki ucunda veya ona yaslanan bina gruplarının arkasında, dışı doğru sağlanmıştır.

⁵⁷⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 170.

Şekil 5.2-33 Bath Üniversitesi

Şekil 5.2-33a

Bath Üniversitesi şematik planı. (solda) Robert Matthew ve Johnson-Marshall, 1965. (Ad'A no:137, 4/5-1968, s. 82, AJ, 20-9-1972, s. 642)

Bölgeleme Planı:

1.öğrenci yurtları; 2.lojmanlar; 3.bilimler; 4.mühendislikler diğer disiplinler; 5.oyunlar; 6.otoparklar

Şekil 5.2-33b

Bath Üniversitesi yükseltilmiş yaya omurgası. (altta) (Muthesius: 2000, s. 173)

Şekil 5.2-33c

Bath Üniversitesi genel görünümü. (sağda) (Bath Üniversitesi Arşivi)

Şekil 5.2-33d

Surrey Üniversitesi, (Planlama: 1964, Yapım: 1967-9), George Grenfell Baines. (Building Design Partnership) (üstte) (Muthesius: 2000, s. 174)

Şekil 5.2-33e

Stirling Üniversitesi. (sağda) Robert Matthew – Johnson Marshall (Muthesius: 2000, s. 174)

Önden arkaya doğru: eğitim ve sosyal tesisler, öğrenci yurtları

Teknoloji ve bilimsel araştırma ağırlıklı eğitim veren Bath Üniversitesi'nde kolej sistemi yerine küçük gruplar halinde eğitim veren birimler oluşturulmuştur. Sistem, kendi sosyal, genel eğitim ve laboratuvar mekanlarına sahip olan okullarla bölünmüştür. Ancak, bu okulların sosyal mekanları merkezi omurga üzerinde konumlanarak Lancaster'daki gibi bir sosyal canlılık elde edilmeye çalışılmıştır. Bu omurga bir yaya platformu olarak düzenlenmiş ve Essex ve Lancaster'daki gibi taşıt trafiği platformun altına alınmıştır. ⁵⁷⁵

Bath Üniversitesi'nde öğrenci yurtları, iki dikdörtgen blok halinde merkezi omurganın tam üstüne yerleştirilmiştir. Yine yüksek blok olarak planlanan yönetim merkezi ve otel binası inşa edilmemiştir. Diğer taraftan, kampüsün sabit öğeleri olarak düşünülen yurtlar, ortak ve genel eğitim mekanları merkezi aks üzerinde toplanırken, esnek mekanlar aksın yanlarına yerleştirilmiştir. Daha sonra, Surrey ve Stirling Üniversiteleri, Bath modelini izleyen diğer örnekler olmuşlardır.

⁵⁷⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 171.

5.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Üniversite Tasarımı

5.3.1. Kitlesele Üniversite ve Alman Üniversite Tasarımı

Kolej modelinin anavatanı İngiltere ve kolej kampüs modelinin ortaya çıktığı ABD'den çok, Almanya'nın 'modern üniversite' kurumunun beşiği olduğu tüm dünyada kabul edilen bir gerçektir. ⁵⁷⁶ Wilhelm von Humboldt'un, 1806 yılında başlatılan Prusya Reformları çerçevesinde kuruluş ilkelerini saptadığı Berlin Üniversitesi (1809), günümüz üniversite kurumunun çıkış noktası olarak atfedilmektedir.

Humboldt'a göre, üniversite heşeyden önce 'bilim' (Wissenschaft, Alm.) demektir. Humboldtçu anlamda bu terim, 'bilimsel hassasiyet'in yanısıra, akademik anlamda 'araştırma ve lisansüstü çalışmalarla ulaşılan düzey'i de kapsamaktadır. En önemlisi, burada hedeflenen 'üst düzey', öğrenciyi de bağlamaktadır. Alman Üniversitesi, öğrenciyi ilk günden itibaren 'araştırma yoluyla öğrenme'ye yönlendirmiştir, sıradan bir bilgi aktarımı üniversitenin işi değildir. Humboldt bunu, 'öğrenme ve araştırmanın birliği' (Einheit von Lehre und Forschung, Alm.) şeklinde tanımlamıştır. Humboldt, bu birliğin (veya bütünlüğün) gerçekleşmesi için iki temel koşul öne sürmüştür: 'özgürlük ve yalnızlık' (Freiheit und Einsamkeit, Alm.). Bu nedenledir ki, Almanya'da üniversite daha çok bir 'kurum' (Institut, Alm.) olarak görülmektedir ve geleneksel Alman Üniversitesi'nin fiziki varlığını da bu unsurlar belirlemektedir. ⁵⁷⁷

Humboldt'un tanımladığı Alman Üniversitesi, Anglo-Amerikan Üniversitesi'nden açık bir biçimde ayrılmaktadır. Almanya'da teknik eğitim, politekniklere karşılık gelen 'teknik yüksekokullar' (Technische Hochschulen, Alm.) çerçevesinde örgütlenmiştir ve üniversitelerin bir alt kademesinde yer almıştır. Almanya'da 'kolej' veya 'kampüs' kavramları oluşmamıştır ve 'üniversite' terimi yalnızca bu kurumu ifade etmektedir.

⁵⁷⁶ Alman Üniversitesi, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm Batı Dünyası'nı etkisi altına almıştır ve evrensel anlamda 'araştırma üniversitesi' kavramının da çıkış noktası olmuştur. 1860 ile 1914 yılları arasında 9.000 kadar Amerikalı ve bir o kadar da İngiliz, Alman Üniversitelerinde eğitim görmüştür. (Bkz. S. Muthesius, A.g.e., s. 203)

⁵⁷⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 203.

Herşeyden önce, geleneksel olarak Alman Üniversitesi bir kent kurumudur. Orta Çağ'dan, yakın zamana kadar da bu durum değişmemiştir. Üniversiteler, birçok eski kentte müzeler ya da tiyatrolar gibi genellikle kentin merkezinde, gösterişli binalara sahiptirler. Büyük konferansların verildiği 'auditorium maximum' bunlardan biridir. Daha sonraları, öğrencilerin gün içinde toplandıkları mekanları ve yemek yedikleri büyük ölçekli 'Mensa'ları da içeren 'öğrenci merkezi' (Studenten Haus, Alm.) Üniversitenin ve kentin en önemli binaları arasında yerini almıştır. Zaman içinde büyüyerek kentler içinde yayılan üniversiteler, halka açık kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. ⁵⁷⁸ Örneğin, Tübingen ve Jena gibi tanınmış üniversite kentlerinde okul (alma mater), herşeyi belirleyen unsur haline gelmiştir.

Alman Üniversitesi, 1933–1945 yılları arasında büyük bir çöküş dönemi yaşamıştır. Bu dönemde Nasyonal Sosyalist ideoloji, üniversitelerin özgür ve özerk ortamını ortadan kaldırmıştır ve çok sayıda üniversite hocası çeşitli nedenlerle ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Nazi Dönemi öncesinde 128.000'e ulaşan üniversite öğrenci sayısı, 58.000'e düşmüştür. Bu nedenle 1945 yılı, Almanya'da üniversite özgürlüğünün yeniden sağlanması anlamını ifade etmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Almanya'da üniversiteler bir yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Bu dönemde, çoğunluğunu savaş gazilerinin oluşturduğu öğrenci nüfusunda önemli bir büyüme yaşanmıştır. ⁵⁷⁹ Hızla artan öğrenci sayıları karşısında, daha gelişmiş ve düzenli yapısıyla Anglo-Amerikan üniversite modeli, Almanya'nın 1940'ların sonlarından 1960'ların ortalarına kadar Refah Devleti politikaları çerçevesinde uyguladığı 'üniversite reformu'nu şekillendiren en önemli unsur olmuştur. Batı Berlin'de, Amerikan yönetimi tarafından 1948 yılında kurulan ve desteklenen 'Özgür Üniversite' (Freie Universität) bu çabaların ilk örneğini oluşturur.

⁵⁷⁸ Almanya'da ve Kıta Avrupası ülkelerinin büyük çoğunluğunda, üniversiteler kentle öylesine bütünlüşmüşlerdir ki, çoğu kez üniversite binalarını diğer binalardan ayırd etmek mümkün olmaz. Bu ülkelerin insanları için kurumsal mevcudiyet, binalardan önde gelmektedir. Zaten Humboldt da, yüksek bilimlerin kent içinde herhangi bir yerde öğrenilebileceğini belirtmiştir. (Bkz. N. Küsgen, W. Rath, D. Worbs, 'Die Deutsche Hochschule und die Geschichte ihrer Reformen seit Humboldt', **Hochschulplanung**, H.Linde, Stuttgart, 1969, s. 104)

⁵⁷⁹ Almanya'da, 1950'lerin ortalarında üniversite öğrenci sayısı, Nazi Dönemi öncesi seviyesi olan 128.000'e ulaşmıştır, 1960 – 1961 döneminde ise bu sayı iki katını aşmıştır. (Bkz. S. Muthesius, A.g.e., s. 206)

Savaş sonrası dönemde Almanya'da, özellikle geçmişin izlerini silmek amacıyla, (o güne kadar ilgilenilmeyen) öğrencilerin bakımı ve eğitim yaşamının tümünü kapsayan yeni bir eğitim anlayışı hakim olmuştur. ⁵⁸⁰ Her konuda verilen konferanslar ve tartışma toplantılarını içeren 'Studium Generale', bunun uygulamadaki ilk ayağını oluşturmuştur. İkinci olarak, Batı Avrupa'ya özgü 'özgürlük ve sorumluluk' anlayışıyla, öğrenciye söz hakkı tanıyan katılımcı bir model uygulanmaya başlamıştır. Uygulamanın üçüncü ayağını ise, istediği üniversiteye girebilme serbestisi anayasal bir hak olarak verilen lise diplomasına sahip Alman öğrencilerin kent üniversitelerinden kitlesel kampüs üniversitelerine taşınması oluşturmaktadır. ⁵⁸¹ Bu nedenle, Almanya'da Üniversite Reformu çerçevesinde öğrenci konaklama sorunu sıfırdan ele alınan bir konu olmuştur.

Almanya'da Öğrenci Yurtları

Geleneksel olarak Almanya'da üniversiteler, öğrencilere konaklama imkanı sağlamıyorlardı. Öğrenciler, kentlerde kiraladıkları odalarda ya da öğrenci birlikleri (Studentenverbindungen, Alm.) olarak bilinen kurumların sağladığı mekanlarda barınıyorlardı. Savaş sonrasında Almanya'da, Anglo-Amerikan etkisiyle uygulanmaya başlanan liberal eğitim programı çerçevesinde öğrencilerin İngiliz modelinde olduğu gibi birlikte yaşamaları ve akademik hayatla bütünleşmeleri amaçlanmıştır. Öğrencilerin üniversite çatısı altında, 120-200 kişilik birimlerde ve bir eğitmen (Tutor, Alm.) gözetiminde birlikte yaşadıkları birimler geliştirilmiştir. ⁵⁸² Göttingen'deki, manastıra (veya kışlaya) benzeyen Akademische Burse, tamamen serbest, programsız bir örnektir. Bunun tam karşılığı bir başka yurt türü de Münih'deki Wohnheimsiedlung Massmannplatz'dır. ⁵⁸³ **(şekil 5.3-1)** 1950'li yıllarda, Almanya'nın çeşitli yerlerindeki öğrenci yurtlarının (Studenten-heime, Alm.) yenilenmesi ve yenilerinin inşa edilmesi çabaları hız

⁵⁸⁰ Öğrencilerin üniversiteye başlama yaşı, ABD'de 17, İngiltere'de 18'dir. Oysa 1961 yılı rakamlarıyla Almanya'daki öğrencilerin % 70'i 21 veya daha ileri bir yaşta üniversiteye başlamaktadır. (Bkz. S. Muthesius, A.g.e., s. 206)

⁵⁸¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 207. "Diğer ülkelere kıyasla, belki de daha çok Alman öğrenci evinden uzaktaki bir okula gidiyordu. 1968 yılında Göttingen'deki öğrencilerin %80'i dışarıdan gelmişti."

⁵⁸² Muthesius, S., A.g.e., s. 208-209. "Akademische Lebensgemeinschaft adı verilen bu birimlerde, 5-8 kişilik gruplar halinde bir mutfak paylaşılan öğrenciler, eğitmenlerin (Tutoren) denetiminde özgür bir ortamda yaşıyorlardı. Ülke çapında uygulanan bu sistem devlet tarafından finanse ediliyordu."

⁵⁸³ Burada, işçilerle veya çeşitli mesleklerden insanlarla birlikte konaklayan farklı üniversitelerden öğrencilerin hayatı tanımaları ve farklılıklara hoşgörülle yaklaşmayı öğrenmeleri amaçlanmıştır.

kazanmıştır. Hızla artan öğrenci sayılarına rağmen 1965 yılına gelindiğinde Almanya'da, yeni yurt kapasitesi toplam öğrenci sayısının %12'sini barındırabilmekteydi. Bu oran, Amerikan ve İngiliz oranlarına göre az bulunabilir, ancak sıfırdan başlayan Almanya için oldukça yüksektir. ⁵⁸⁴

Anglo-Sakson üniversitelerinde olduğu gibi, Almanya'da da öğrenci yurtları problemi 1960'lardan itibaren karmaşık bir hal almıştır. Mali kaynakların artması ve öğrencilere daha iyi imkanlar sağlamayı hedefleyen Refah Devleti politikaları sayesinde, hiç görülmemiş miktarda yurt inşa edilmiştir. ⁵⁸⁵ Ancak, bu dönemde yapılan yurtların çok azı üniversite binalarının yakınında yer almaktadır.

Almanya'da, üniversite ve yurtların aynı kurumun bir parçası oldukları anlayışı gelişmemiştir. Dolayısıyla, Alman Üniversite mimarisinde İngiliz veya Amerikan kolej anlayışına paralel olduğunu söyleyebileceğimiz hiçbir şey yoktur. Örneğin, Almanya'nın en prestijli iki üniversitesi Heidelberg ve Tübingen, kent içindeki eski binalarından bu amaçla en iyi şekilde yararlanmışlardır. Diğer taraftan, Göttingen'deki Akademische Burse, Münih'deki Studentenheim Biederstein gibi üniversite yurtları bağımsız park alanlarında inşa edilmişlerdir. ⁵⁸⁶ (şekil 5.3-2)

Bu konudaki en kapsamlı çaba, Berlin'in banliyölerinden biri olan Schlachtensee / Zehlendorf'daki Freie Universität'de (1956) gerçekleşmiştir. Mali ve akademik yapılanması Amerikalılar tarafından gerçekleştirilen bu üniversitede, mimarlar Fehling ve Gogel tarafından tasarlanan bir öğrenci köyü (studentendorf, Alm.) inşa edilmiştir. 630 öğrenci kapasiteli bu büyük köy, alt bölgelere ayrılmıştır. 30'ar öğrenci kapasiteli bloklar, 6-8 öğrencinin bir çay mutfağını paylaştığı birimlerden oluşturulmuştur. Her bloğun kendi ortak mekanları vardır. Köyün merkezinde yer alan meydanın çevresinde, bir yönetim binası, sosyal merkez, kütüphane ve dükkanlar toplanmıştır. Bu öğrenci köyü az ve orta yoğunluktaki blokların ayırık düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. (şekil 5.3-3)

⁵⁸⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 210.

⁵⁸⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 212. "Bu yurtların, öğrencilerin eğitimsel yaşamlarına katkısının sağlanması çabaları 1950'li ve 60'lı yıllarda süregelmiştir. Ancak, 1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde hala öğrenci yurtlarının öğrenci oteli şeklinde tanımlandığını ve bu konudaki araştırmaların ne kadar yetersiz olduğunu görmekteyiz. Üniversiteler, geçen bu 20 yıl zarfında öğrenci yurtlarının tam sorumluluğunu üstlenmemişlerdir."

⁵⁸⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 212-213.

1950'li yıllarda yaşanan büyüme bu köylerden çok sayıda yapılmasını ve hatta öğrenci kenti diyebileceğimiz 500 ile 1500 arasında öğrenci kapasiteli yurt komplekslerini gerekli kılmıştır. En büyük üniversiteler için kentlerin hemen dışına taşınmaktan başka alternatif kalmamıştır. 1961'den itibaren bu türden 15 yeni yerleşmelerin planlanmasına başlanmıştır. Bunların içinde en büyüklerinden biri, Münih'deki 'Freimann Öğrenci Kenti'dir (Studentenstadt Freimann). Ancak, kısa süre sonra bu büyük yurt kompleksleri, gettolaştıkları gerekçesiyle eleştirilmeye başlanmıştır. 1970'lerde Köln kent merkezinde, 35 katlı öğrenci apartmanları inşa edilmiştir. **(şekil 5.3-4)** Münih'de 1972 olimpiyatları için yapılan olimpiyat köyü, daha sonra 2000 öğrenci için yurt tesislerine dönüştürülmüştür. 1973-74 yıllarında İsviçreli tanınmış toplukonut plancıları Atelier 5 tarafından gerçekleştirilen 'Pfaffenwald' az katlı yüksek yoğunluklu öğrenci yerleşmesi, nihayet yeni bir kent dışı kampüsü olan Stuttgart Teknik Üniversitesi yakınında inşa edilmiştir. ⁵⁸⁷

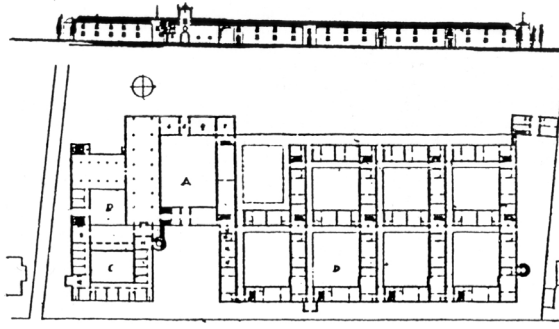
Almanya'da, öğrenci yurtlarının kampüs içine alınması, ilk olarak 1961 yılında eğitimci Hans Werner Rothe'nin yeni Bremen Üniversitesi için hazırladığı raporunda önerilmiştir. Buna göre, kurulacak yeni üniversitenin öğrencilerinin üçte birinin kampüs içinde barınması öngörülmektedir. ⁵⁸⁸ Böylece, eğitim ve araştırmanın yanısıra, bir üçüncü işlev alanı olarak konaklama, yeni Alman üniversite kampüslerinin bir parçası olarak düşünölmeye başlamıştır.

5.3.2. Almanya'da Reform Üniversiteleri ve Kampüs Tasarımı

Almanya'da, 1950'li yıllarda iki katına çıkan öğrenci sayıları, 1960'larda 320.000'lerden 520.000'lere artmıştır. 1965 yılı itibarıyla üniversite çağına gelen öğrencilerden yalnızca % 5'inin bu imkandan yararlanabildiği düşünölrse, uluslararası çapta bu sayıların bir anlam ifade etmediği görülür. Ancak, daha kötüsü, 1960'lara kadar Almanya'da, böylesine bir büyüme sorunuyla karşı karşıya kalan üniversite sistemi için tatmin edici bir planlama yapılmamış olmasıdır. Seçtiği herhangi bir üniversiteye kaydolma ve istediği kadar orada kalabilme serbestisi verilen Alman öğrenciler, kolayca üniversiteleri doldurmaya başlamışlardır. Aynı dönemde ABD'de öğrencilere, çoklu üniversite çatısı altında

⁵⁸⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 215.

⁵⁸⁸ Muthesius, S., A.g.e., s. 215. "Bremen projesi, Alman Üniversitesinin geniş ölçekli bir reformdan geçirilmesi için verilen sayısız öneriden biri olarak kabul edilmelidir."

Şekil 5.3-1

Göttingen'deki Akademische Burse. (üstte)
(Muthesius: 2000, s. 212)

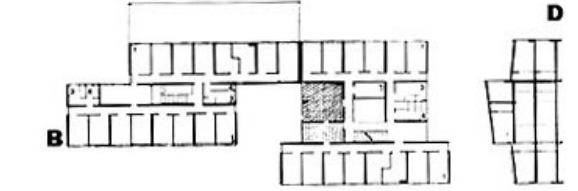
Şekil 5.3-2

Münih'deki Studentenheim Biederstein. (üstte)
(Muthesius: 2000, s. 213)

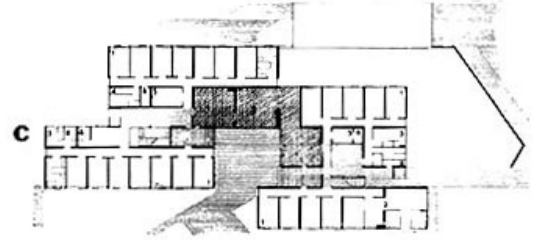
Şekil 5.3-3b

Berlin Özgür Üniversitesi Öğrenci Köyü planı. (sağda)
(Ad'A, no.91-92, 1960, s. LXVII)

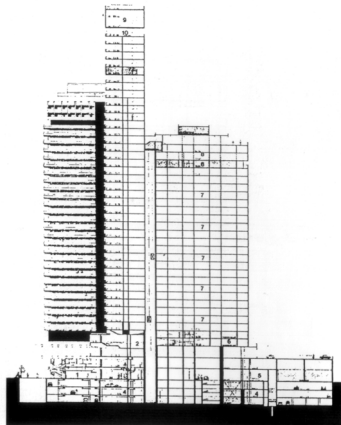
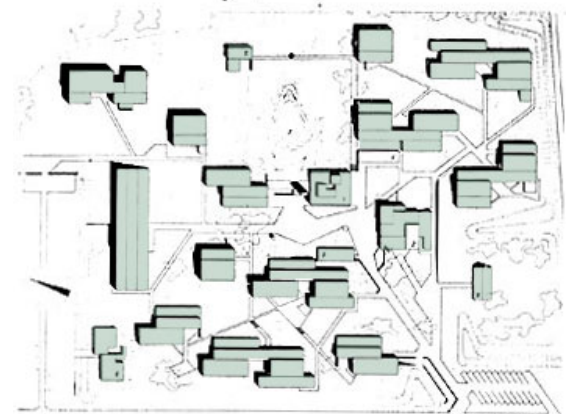
Şekil 5.3-3a

Fehling ve Gogel tarafından tasarlanan **Berlin Özgür Üniversitesi** (Frei Universität) **Öğrenci Köyü** (1956), Schlachtensee/Zehlendorf. (solda)
(Muthesius: 2000, s. 214)

Şekil 5.3-3c

Berlin Özgür Üniversitesi Öğrenci Köyü yurt grupları.
(altta) (Ad'A, no.91-92, 1960, s. LXVII)

Şekil 5.3-4

Köln'de Öğrenci Apartmanları. Werner Ingendaay, 1970'lerin başı. (solda) (Muthesius: 2000, s. 215)

alt kurumlarla zenginleşen ve geniş bir çeşitlilik sunan yükseköğretim kurumlarına giriş imkanı sağlanmıştır. Oysa, aşırı yığılmayla karşı karşıya kalan Alman üniversiteleri, gittikçe kopan öğrenci-öğretmen ilişkileri, sınav sisteminin rijitliği ve eski otoriter yapısıyla geleneksel enstitülerin kaldıramayacağı bir krize sürüklenmiştir. ⁵⁸⁹

Büyüme sorunu karşısında Almanya, 1960'lardan itibaren 'Kitlesele Üniversite' (Massenuniversität, Alm.) adıyla bilinen, ABD ve İngiltere'den ithal ettiği yeni önlemleri hayata geçirmiştir. İlk olarak, otoriter enstitüler Amerikan 'bölüm' sistemiyle değiştirilmiştir. Bu çerçevede enstitüler okullaştırılırken, araştırma faaliyetleri de yeni enstitülerin çatısı altında toplanmıştır. Eğitim sistemi de, yukarıdan aşağıya doğru demokratikleştirilmeye başlanmıştır. Üniversitelerin eyalet yönetimlerine bağlanmasıyla sorunlar yerel ölçekte ele alınmaya başlamıştır. ⁵⁹⁰

1960'ların Alman Üniversite reformu tartışmaları akademik kurumsal varlığa veya kurumsal görüntüye dair hiçbir söz söylememektedir. ⁵⁹¹ Ancak, üniversitelerin mimari varlıklarını ve görüntüsünü etkileyen başlıca üç eğilimden söz edebiliriz: "Birincisi, 1950-55 yıllarından sonra Batı Almanya'daki hemen herşey gibi modernist üslupta yapılmış büyük binalardan oluşan eski idealist okuldur. İkincisi, rasyonalizmin egemen olduğu yeni ve daha karmaşık bir planlama anlayışının ürünleridir. Üçüncüsü ise, kurumsal olguyu aza indirmeyi hedefleyen ve mimarinin rolünün hepten reddedilebileceğini düşünen reformcu eğilimdir."

Almanya'da, hemen savaş sonrasında kurulan üç üniversite 'Mainz, Saarbrücken ve Batı Berlin'den yalnızca sonuncusu yenilikçi olma özelliğine sahiptir. ⁵⁹² Batı Berlin'in banliyölerinden Dahlem'de kurulan ve Candilis, Josic ve Woods tarafından tasarlanan 'Berlin Özgür Üniversitesi', başlangıçtan itibaren az yoğunluklu bir planlamaya sahiptir. Basitçe her branş (bunlara Institut denilmektedir)

⁵⁸⁹ Muthesius, S., A.g.e., s. 217.

⁵⁹⁰ Muthesius, S., A.g.e., s. 217.

⁵⁹¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 220. "Humboldt'çular, bu konuyla hiç ilgilenmemişlerdir ve kurumların geleneksel olarak mütevazî kamusal binalarda barınmaları onlar için yeterlidir. Almanyada kurumsal kimliğin vurgulanması için geleneksel bir çaba hiç olmamıştır."

⁵⁹² Muthesius, S., A.g.e., s. 221. "Batı Berlin'deki 'Berlin Özgür Üniversitesi' (Freie Universität Berlin), Alman üniversite planlamasındaki gelişmiş bir kurumsal mimari varlığa olan ilgisizliğin bir örneğidir."

çoğunluk kendi konferans salonuna sahip bağımsız bir birim oluşturmaktadır. Büyük yeni merkezi binalar olan Henry Ford Binası ve merkez kütüphanesi, birçok bina grubu arasından birini oluşturmaktadır. Gerçek bir sosyal merkezin belirlenmesi imkansızdır. 2 km'den daha fazla uzunluğa sahip bu alan çok büyüktür. (şekil 5.3-5)

1960-70 arasında kurulan çok sayıdaki üniversite, düşünülenin tersine genel eğitim reformuna kıyasla daha az yankı uyandırmıştır. ⁵⁹³ Bunun bir nedeni, Almanya'da yapılmaya başlanan bu Reform üniversitelerinde niceliksel değerlerin niteliksel değerler karşısında baskın olmasıdır. Bu üniversitelerin mekansal örgütlenmeleri, rasyonel mimarinin egemenliğinde adeta işlev şemalarına dönmüştür. 1955-60 yıllarına gelindiğinde Almanya'da yapılan kamusal binaların hemen tümünde Modernizm egemen olmuştur. Üniversite binaları da basit (dikdörtgen kutulardan ibaret) hizmet binaları olarak görülmektedir. Bu dönemde planlanan yeni üniversitelerin sayısı yavaşça artmıştır. ⁵⁹⁴

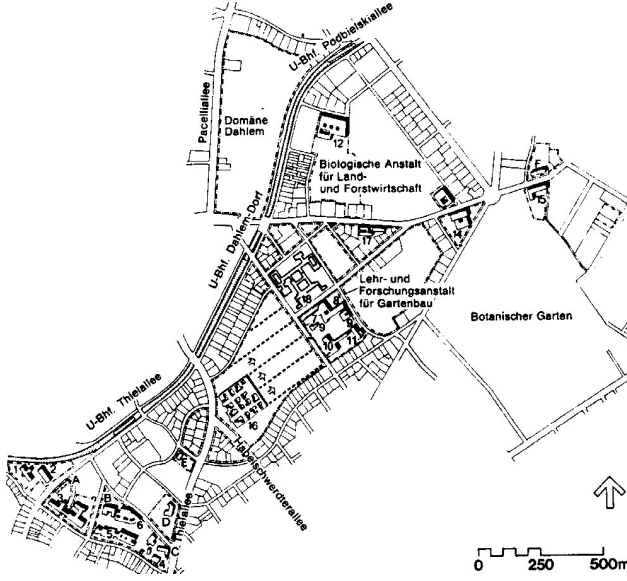
İngiltere'de olduğu gibi, Almanya'da kurulan yeni üniversiteler de ulusal seviyede farklı özellikleriyle ön plana çıkmışlardır. Örneğin, Konstanz bir araştırma üniversitesi olarak kurulmuştur, Bochum ise 'kitlesele üniversite'ye bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Daha 1950'lerin sonlarından itibaren, birçok yerde geniş ölçekli üniversite büyüme planları yapılmaya başlanmıştır. Heidelberg ve Tübingen gibi birçok küçük üniversite kentleri, eski kentin dışında genellikle fen bilimleri için yeni birer kampüs inşa etmişlerdir. Bunlar, gerekli konfor şartlarını sağlayan, ancak bu alanda kayda değer olmayan binalardır. Artan mekan ihtiyacı, daha hızlı ve ekonomik hizmet binaları yapmayı gerekli kılmıştır. ⁵⁹⁵

⁵⁹³ Muthesius, S., A.g.e., s. 221. Üniversite mimarisi, İngiltere'de uzun yıllar başı çeken konulardan birini oluşturmuştur. ABD'de ise bu etki daha yavaş gerçekleşirken, zengin kampüs mimarisi geleneği içinde yer alan yenilikçi binalar ön plana çıkmaktadır. Almanya'da ise mimarinin bu alanına olan ilgi daha az olmuştur. Bunun çeşitli nedenlerinden bazıları, bu konuda belirli bir kurumsal mimarinin oluşmamış olması ve II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın yeniden inşası çabalarında ilk 20 yıl boyunca niceliksel ihtiyaçların niteliksel olanlardan baskın olmasıdır."

⁵⁹⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 221. "1960'da üç yeni üniversite öngörülmektedir, 1963'de dört, 1969'da ise yedi yeni üniversite planlanmakta veya inşa edilmektedir. 1970'ten sonra Wissenschaftsrat'ın talep ettiği 30 yeni yüksek okuldaki 1980'lerin başlarında yalnızca 15 tanesi kurulmuştur."

⁵⁹⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 222.

Şekil 5.3-5 Berlin Özgür Üniversitesi (Freie Universität Berlin).

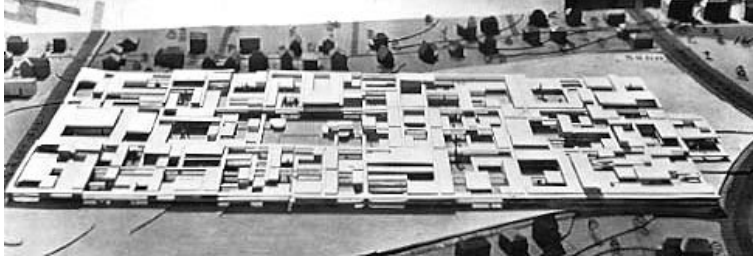

Şekil 5.3-5a

Berlin Özgür Üniversitesi. Candilis, Josic ve Woods (1963). (üstte)

Şekil 5.3-5b

Berlin Özgür Üniversitesi genel vaziyet planı. (solda)

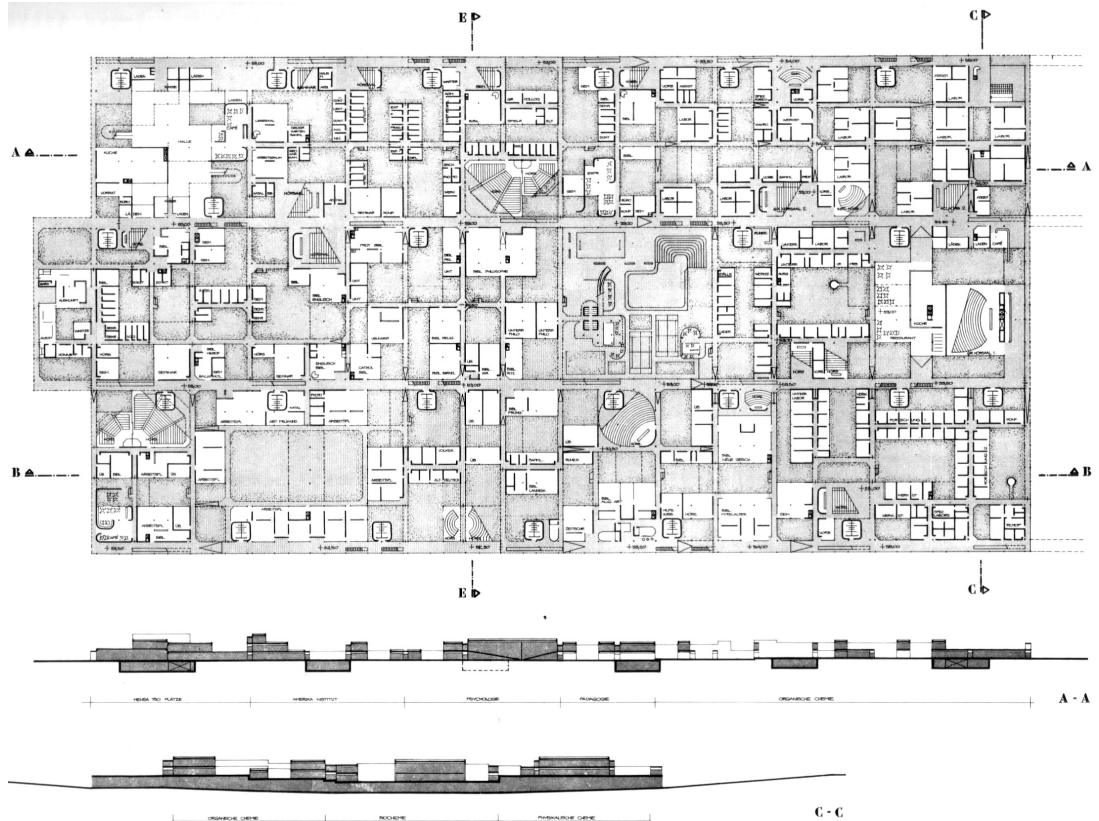
Şekil 5.3-5c

Berlin Özgür Üniversitesi proje maketi. (üstte)
(Candilis, Josic, Woods: 1978, s. 211)

Şekil 5.3-5d

Berlin Özgür Üniversitesi planı. Candilis, Jossic, Woods (1963).
(altta) (Candilis, Jossic, Woods: 1978, s. 211)

Berlin Özgür Üniversitesi, avlular ve yaya yolları ile çevrelenen az katlı binaların katmanlar halinde düzenlendiği bir dizi kentsel mekandan oluşmaktadır. Bu düzenleme biçimi, Candilis, Josic ve Woods'un Frankfurt kent merkezi yarışma projesinde de (1963) görüleceği üzere, Team-10 grubunun kentsel mekana sosyal içerik kazandırma çabasını sergilemektedir.

İngiltere ve Amerika ile çarpıcı bir karşıtlık da, hiçbir Alman üniversitesinin belirli bir tasarımcının ürünü olmamasıdır. Bu dönemde Almanya'da, üniversitelerle ilgili ana kararları, 'Devlet Planlama Bürosu' ya da onu temsil eden 'Üniversite Planlama Bürosu' belirlemiştir. Diğer taraftan devlet, mimari fikir yarışmaları düzenleyerek serbest mimarları da devreye sokmuştur ki, buna ne İngiltere'de ne de ABD'de pek rastlanmaz. Bochum ve Berlin proje yarışmalarına olan geniş uluslararası katılım bunun en güzel örneğidir. ⁵⁹⁶ Ancak, büyük üniversite inşaa programı Stuttgart'daki 'Eyalet Bayındırlık Bürosu' (Staatliche Bauverwaltung) tarafından yönetilen Baden-Württemberg eyaletinde durum oldukça farklıydı. Bunda, 1957'den 1972'ye kadar bu büronun yöneticiliğini yapan Horst Linde'nin büyük etkisi olmuştur. 1961 yılında Stuttgart'daki 'Technische Hochschule'de kentsel planlama kürsüsü başkanlığına getirilen Linde, bir süre sonra 'Yükseköğretim Tasarımı' kürsüsünü kurmuştur. Bir araştırma enstitüsü de (Institut für Hochschulbau Universität Stuttgart) kuran Linde, bu alanda birçok tasarımcı yetiştirmiştir. Bir üniversite planlama arşivinin yanı sıra, 1970 yılında üniversite planlamasının bütün yönlerini içeren dört ciltlik kitabı 'Hochschulplanung'u yayınlamış ve uluslararası çapta tanınmıştır. ⁵⁹⁷ Linde, bu kitabında üniversiteleri mekansal organizasyonları temelinde tipleştirmiş, üniversite binalarının rasyonalizasyonuna büyük yer ayırmıştır. ⁵⁹⁸

1960'lı yıllarda, Alman üniversitelerinin yapımında bu rasyonalizasyon çabalarının büyük destek bulduğu görülmektedir. Bu dönemde, planlama ve konstrüksiyon deneyimleri birleştirilerek standart tipler yaratılmıştır. Bu çabalar sonucunda, ortaya uzun ve çok katlı istiflenmiş binalar çıkmıştır. Yalnızca, 1970-1971 döneminde bunlardan 91 adet inşa edilmiştir. ⁵⁹⁹ Ortaya çıkan bu korkutucu monotonluk, mimarinin sosyal yönünü yeniden tartışmaya açmıştır. ⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Bu proje yarışmaları için bkz. 'Universität Bremen', **Architekturwettbewerb**, S., 1967; J. Jordan, 'University Planning In Western Germany', **The Architect's Journal**, 15-4-1970, s. 941-958.

⁵⁹⁷ Linde, üniversite planlaması araştırmalarının derlenmesi çabalarında başarıya ulaşan ilk kişi olmuştur. (Bkz. Horst Linde, **Hochschulplanung**, cilt. 1-4, Stuttgart, 1969)

⁵⁹⁸ Linde, H., A.g.e., cilt. 3, Stuttgart, 1969, s.

⁵⁹⁹ Muthesius, S., A.g.e., s. 222.

⁶⁰⁰ Jokusch, Peter, 'Die Hochschule Als Sozialer Ort', **Hochschulplanung**, H. Linde, cilt. 2, Stuttgart, 1969, s.

Ancak, bu dönemin İngiliz üniversitelerine kıyasla Almanya'nın koşulları, sosyal tesisler veya nitelikli öğrenci yurtları inşa etmeye uygun olmamıştır.⁶⁰¹

1962 yılında açılan Bochum Üniversitesi proje yarışmasının ardından Almanya'da kampüs üniversitelerinin yapımı gerçek bir ivme kazandırmıştır. Hızla büyüyen üniversiteler için ve özellikle büyük mekanlara ihtiyaç duyan bazı bilim dalları için kentlerin içinde yeterli yer olmaması başlıca tercih nedenleri olmuştur. Kentlerin 2-2.5 km dışında ve en az 150 hektarlık bir arazide kurulmasına karar verilen bu yeni kampüslerin kent ile bağlantılarının kurulması güçlüğüne karşın, her branşın mekansal gereklerine öncelik verilmiştir. Kampüsü oluşturan öğelerin birbirine yakınlığı ve 10 dakikalık en uzun yürüme mesafesi şart koşulmuştur.⁶⁰²

Bochum Üniversitesi

Bochum Üniversitesi (Ruhr Universität Bochum), Nordrhein-Westfalen Eyaleti yönetimi tarafından 1969 yılında kurulmuştur. Ruhr havzasının ortasında, Bochum kentinin 5 km dışında inşa edilen üniversitenin, herşeyden önce, bir bölge üniversitesi olması istenmiştir. Ülke çapında bir model olması da amaçlanan üniversitenin yer seçim kararında, birkaç neden etkili olmuştur. Öncelikle, Batı Almanya'nın başkenti Bonn'un da içinde bulunduğu Nordrhein-Westfalen Eyaleti, Almanya'nın en kalabalık eyaletidir ve en önemlisi yeni Batı Almanya Cumhuriyeti'nin beşiği olarak kabul edilmektedir. Avrupa'nın en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip Ruhr havzası, eyaletin merkezinde yer almaktadır ve o dönemde, bu bölgede önemli hiçbir yüksek öğretim kurumu bulunmamaktadır. Ayrıca, işçi sınıfının yoğunluklu yeraldığı bu endüstri bölgesinde, kitlesel üniversite eğitimi verecek Bochum Üniversitesi toplumsal altyapının güçlenmesine katkı yapacak bir unsur olarak düşünülmüştür. Otoyollarla bölgenin tamamına bağlanan üniversite, zamanla bölgenin ağırlık merkezinin bu yönde kaymasına da hizmet etmiştir.⁶⁰³

⁶⁰¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 223. "Yeni İngiliz Üniversiteleri'nde kampüsteki sosyal binalar maliyetin üçte birini oluşturmaktaydı. Alman üniversite plancıları, ortak tesislere ve yurtlara harcanacak bu orandaki bir bütçeyi hayal bile edemezlerdi."

⁶⁰² Muthesius, S., A.g.e., s. 224.

⁶⁰³ Muthesius, S., A.g.e., s. 225.

Bochum Üniversitesi, herşeyden önce bir kitlesel üniversite olarak düşünülmüştür ve sayısal anlamda çok başarılı olmuştur. Nefes kesici bir hızla tamamlanan binalarda, başlangıçtan tam iki yıl sonra, 1965 yılında 2.000 öğrenciyle öğretime başlanmıştır. 1970 yılına gelindiğinde öğrenci sayısı 10.000'e ulaşmıştır. 1970'lerin ortalarında yapımı tamamlanan kampüste, 1980 yılında 25.000 öğrenci eğitim görmektedir. Reform Üniversitesi Bochum'da akademik yapıya dair yeni düzenlemeler de getirilmiştir. Üniversitede, geleneksel güçlü Alman enstitülerinin ve büyük fakültelerin yerine çok sayıda bölümler (Abteilung) kurularak, disiplinler arası işbirliğinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu anlamda, mühendislik bilimleri, fen bilimleri ve sosyal bilimler birarada konumlanmıştır. Tıp bölümü de bunlara katılmıştır, ancak, üniversite hastanesi kampüs dışında inşa edilmiştir. ⁶⁰⁴

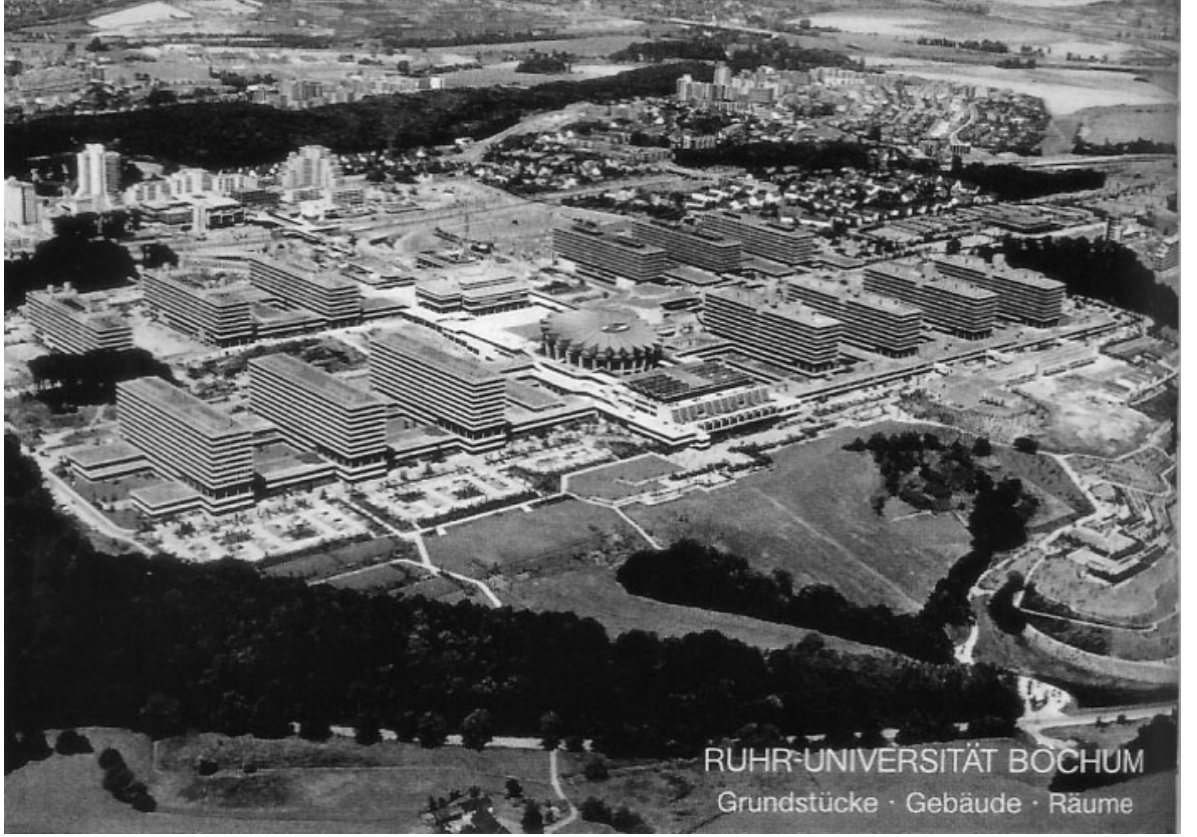
Bochum Üniversitesi'nin kuruluş çalışmaları, 1962 yılında Fridolin Hallauer başkanlığındaki eyalet planlama bürosu tarafından başlatılmış ve uluslararası bir proje yarışması düzenlenmiştir. ⁶⁰⁵ 85 proje teslim edildiği yarışmanın birinciliğini, Almanya'nın en büyük mimarlık firmalarından biri olan Düsseldorf'dan 'Hentrich, Petschnigg und Partner' (HPP) kazanmıştır. (şekil 5.3-6)

1964 yılında yapımına başlanan Bochum Üniversitesi binaları, 540 hektarlık arazinin çok küçük bir kısmını kaplamaktadır. Bochum Üniversitesi kampüsü, yeşilin içinde yayılmak yerine, sıkışık bir kent görünümü vermektedir. 1 km uzunluğunda ve 400 m genişliğindeki yapıli alanda birbirinin aynı, 12 katlı, toplam 13 blokta 18 bölüm yer almaktadır. Bu bloklar, iki sıra halinde ve birbirine paralel dizilmişlerdir. Ortak tesisler, bu iki sırayı dik olarak kesen merkez aksında toplanmıştır. Kampüs planı görüldüğünden daha karmaşıktır. 13 eğitim bloğu devasa boyutta bir alt strüktüre (podyum) oturmaktadır. Arazinin eğiminden de yararlanılarak bu podyumda, mağazalar, atölyeler ve otoparklar toplanmıştır. Kampüsün büyüklüğüne karşın, yoğunluğu sayesinde Bochum'da merkeze ulaşmak en fazla 7 dakika sürmektedir. Merkez'deki 120 x 400 m boyutlarındaki 'forum'un çevresinde, kütüphane, mensa, kulüp binası, sanat merkezi ve 2.400

⁶⁰⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 225.

⁶⁰⁵ Bochum Üniversitesi proje yarışması ulusal ölçekte düzenlenmiştir, ancak, yurt dışından mimarlar da davetli olarak katılmışlardır. Bunlar arasında, Alvar Aalto, Van den Broek ve Bakema, Walter Gropius, Arne Jacobsen, George Candilis, Sir Basil Spence ve Mies van der Rohe gibi tanınmış isimler de vardır. (Bkz. 'Université de la Ruhr a Bochum', *L'architecture d'au jour d'hui*, no.107, (avril-mai 1963), s. 10-13)

Şekil 5.3-6 Bochum Üniversitesi (Ruhr-Universität Bochum).

Şekil 5.3-6a

Bochum Üniversitesi genel görünümü (1970'lerin sonu). (Üstte)
(Muthesius: 2000, s. 227)

Şekil 5.3-6b

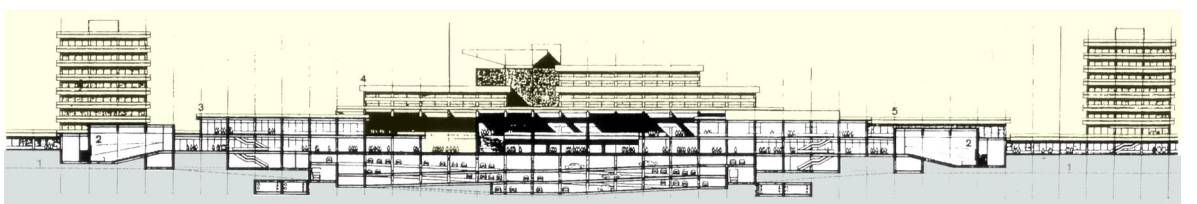
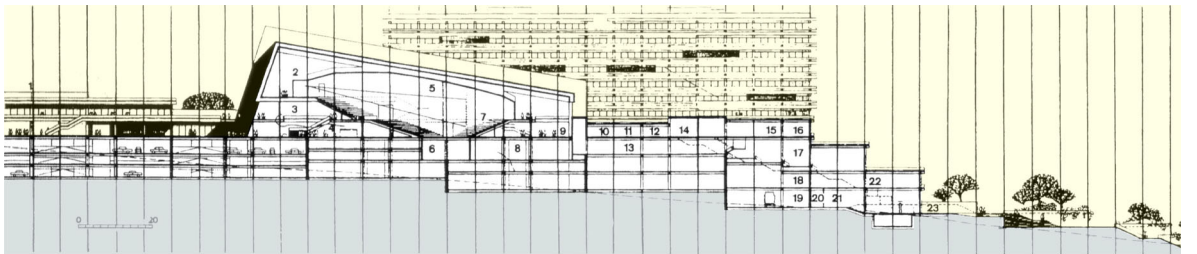
Bochum Üniversitesi yaya platformları. (solda)
(Muthesius: 2000, s. 229)

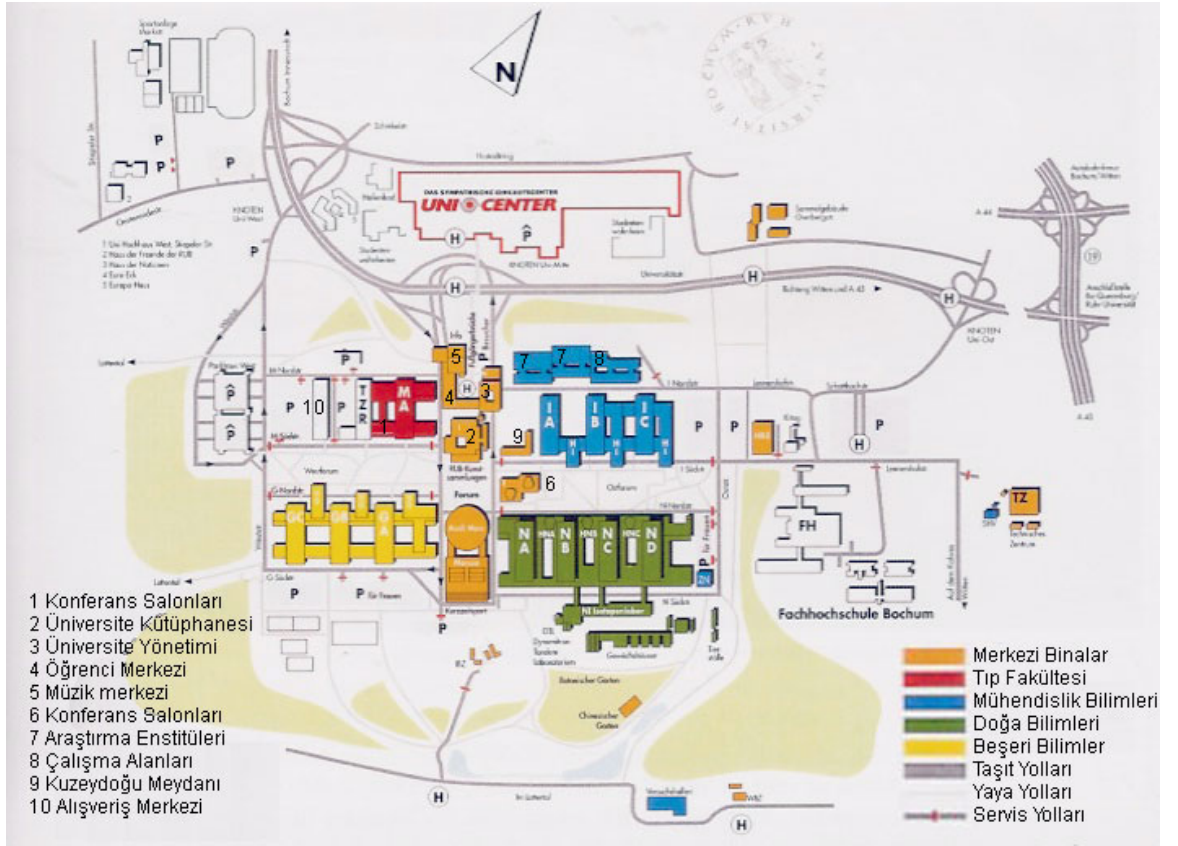

Şekil 5.3-6c

Bochum Üniversitesi projesi. (altta)
Hentrich Petschnigg ve ortakları ile Bochum Üniversitesi planlama bürosu, 1963.

Kesitler: Üstte: Auditorium Maximum, altta: Merkez Kütüphane.

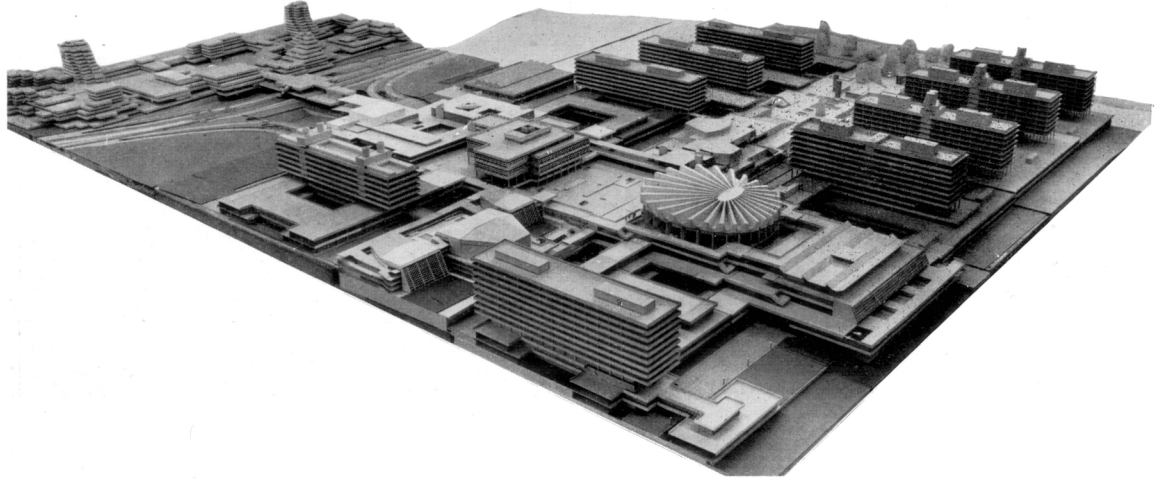

Şekil 5.3-6d

Bochum Üniversitesi planı ve işlev alanları. (Üstte)

Hentrich Petschnigg ve ortakları ile Bochum Üniversitesi planlama bürosu, 1963. (Muthesius: 2000, s. 229)

Şekil 5.3-6e/f

Bochum Üniversitesi projesi maketleri. (Üstte ve solda) (Ad'A, no.137- 1968, s.62,65)

kişi kapasiteli 'Auditorium Maximum' yer almaktadır. Bu şekilde Bochum Üniversitesi, daha çok bir 'tek bina formu' ortaya koymaktadır.

İçerdiği bütünlük nedeniyle Bochum Kampüsü, 'ideal' olarak görülebilir. Ancak, akademik bütünlüğün bittiği yerde öğrencilerin eğitim dışı yaşamları sorgulanmaya başlanmaktadır. Kentsel yaşamdan oldukça kopuk konumda olan kampüslerde öğrenci yurtlarının düzenlemesi, bunların eğitim alanları ve sosyal alanlarla ilişkileri büyük önem kazanmaktadır. Başlangıçta, öğrenci yurt kapasitesinin toplam öğrenci sayısının % 30'u olması öngörülen Bochum'da, 1969 yılına gelindiğinde 2.000 öğrenci için barınma imkanı sağlanmıştır. Kent merkezinden uzakta, 20.000 öğrenci barındıran Bochum Üniversitesi'nde yaşama, sosyal ve dinlenme tesisleri kampüsten ayrı tasarlanmıştır. Bu amaçla, bir kentte bulunabilecek herşeyi içerecek, içere 'Unicenter' adı verilen ve canlı bir karışım sağlayacak tamamen yeni bir yerleşke oluşturulmuştur. Ancak bu ikilik, kampüs merkezini oluşturan 'forum'un düşünülenden daha az ilgi görmesine neden olmuştur.⁶⁰⁶ Merkezin çevresindeki binalar akademik kullanıma sahiptir, merkez kantin ise forumun uzak ucunda yer almaktadır ve bu açık meydana doğrudan bağlanmamaktadır.

Bochum Üniversitesi, yapıldığı tarihlerde yaygın anlamda gelenekselleşen uluslararası modernizmin bir örneği olarak kabul edilmelidir. 1960'ların başlarının ideali olan rasyonalizasyon ve endüstrileşme, sosyo-politik hedeflerle yüklenmiş ve tarihte çok gerilere giden bir anıtsallık çabasıyla birleştirilmiştir. Bunun Brasilia kent planlamasıyla paralellik gösterdiği düşünülebilir. Bochum'da Essex ve Chicago Kampüsleri gibi yoğun eleştiriler almıştır. Üniversite planlaması tarihinde Bochum yeni Alman üniversiteleri için bir karşı hareket noktası olarak görülebilir.

Regensburg Üniversitesi

Almanya'da, Bochum'un ardından ilk kurulan Üniversite Konstanz'dır, ondan sonra ise Bavyera Eyaleti'ndeki Regensburg (eski adıyla Ratisbon) gelmektedir. 1962 yılında kurulan Regensburg Üniversitesi, 1967 yılında 670 öğrenciyle eğitime başlamıştır. Az gelişmiş Doğu Bavyera'nın gelişimine katkıda bulunması

⁶⁰⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 230.

Şekil 5.3-7

Regensburg Üniversitesi

Şekil 5.3-7a

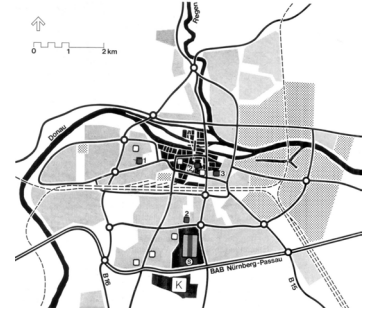
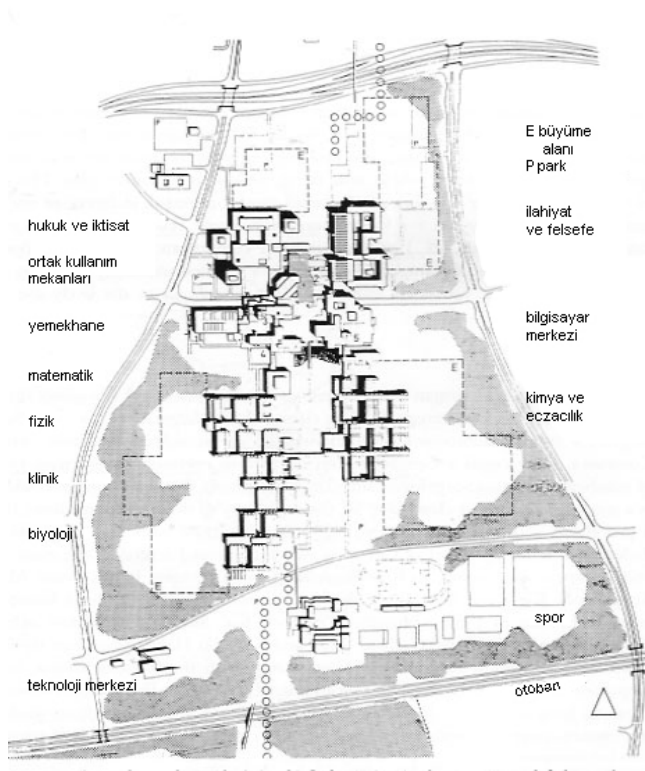
Regensburg Üniversitesi genel görünümü. (solda)

(Linde: 1970, cilt.4, s. 180)

Şekil 5.3-7b

Regensburg Üniversitesi'nin kent ile ilişkisi. (altta)

(Linde: 1970, cilt.4, s. 180)

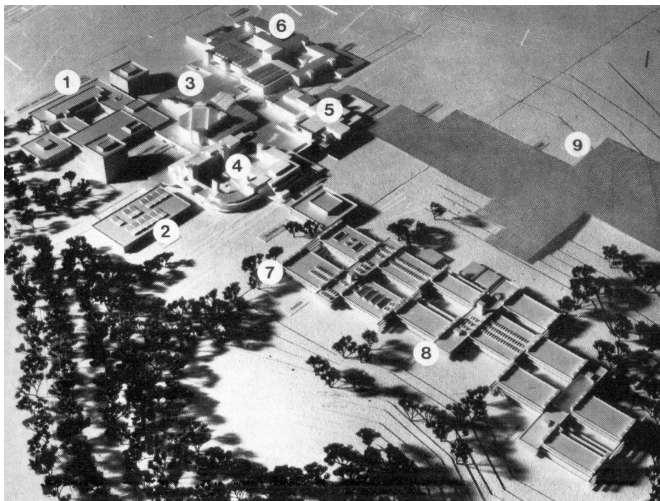
Şekil 5.3-7c

Regensburg Üniversitesi masterplanı. (solda) Helmut Gebhard ve Regensburg Üniversitesi planlama bürosu, 1963. (Muthesius: 2000, s. 233)

1. Yemekhane, 2. Merkezi Oditoryum ve Konferans Merkezi 3. Öğrenci Merkezi, 4. Yönetim, 5. Merkez Kütüphane

Şekil 5.3-7d

Regensburg Üniversitesi, merkezi forumdan görünüm. (altta) (Muthesius: 2000, s. 233)

Şekil 5.3-7e

Regensburg Üniversitesi, 1970'lerin ortalarında yapılan planlama maketi. (solda) (Linde: 1970, cilt.4, s. 113)

2. Yemekhane, 3. Merkezi Oditoryum ve Konferans Merkezi 4. Rektörlük ve Öğrenci Merkezi 5. Merkez Kütüphane 6. İlahiyat ve Felsefe 7. Matematik ve Fizik 8. Eczacılık ve Biyoloji 9. Kimya

amaçlanan üniversitenin, tamamlandığında 8.000 öğrenciye eğitim vermesi planlanmıştır. ⁶⁰⁷ (şekil 5.3-7)

Üniversitenin, II. Dünya Savaşı'nda hiç zarar görmeyen tarihi Regensburg kenti ile bütünleştirilmesi planlamanın en önemli unsuru olmuştur. Ancak, kentin hemen dışındaki 100 hektarlık bir arazinin seçilmesinde, planlama ve maliyet etkenleri rol oynamıştır. Bu nedenle, kent merkezine 1.5 km uzaklıktaki üniversite kampüsünün kente bağlanması için özel bir çaba sarf edilmiş ve özellikle kent içindeki eski binalar öğrenci yurtlarına dönüştürülerek bu ilişkiler güçlendirilmiştir.

Bochum gibi, Regensburg da yeni akademik unsurları planlamaya başarıyla yansıtmıştır. Bunlardan biri de, Almanya'da 1962-1965 yılları arasında gelişen, ancak Bochum'da göremediğimiz, bütünsel 'esneklik' kavramıdır. İki ve üç katlı, birbirine bağlı yapılardan oluşan, sürekli ve genişletilebilen bir yapılar bütünü oluşturulmuştur. ⁶⁰⁸ Altında otoparkların düzenlendiği bir yükseltilmiş meydan ve çevresinde toplanan dört kanattan oluşan Regensburg Üniversitesi planında, bir uçtan diğerine en fazla 10 dakikalık yürüme mesafesi esas alınmıştır.

Regensburg projesi aşamalara ayrılarak, ucu olabildiğince açık bırakılan uzun vadeli bir plan çerçevesinde yürütülmüştür. Bütünsel planlaması, Helmut Gebhard başkanlığındaki üniversite planlama bürosu (Universtätsbauamt) tarafından yapılan Regensburg Üniversitesi'nin bina gruplarının tasarımları proje yarışmaları ile elde edilmiştir. Regensburg'da tarihi kent ile ilişkisi göz önünde bulundurularak yüksek yapılardan özellikle kaçınılmıştır. Tamamıyla yataylığın hakim olduğu kampüste merkezi mekanların tasarımına büyük önem verilmiştir. Bochum'da olduğu gibi, arazinin eğimi değerlendirilerek altında otoparkların yer aldığı yükseltilmiş ve bir yaya meydanı oluşturulmuştur. Ancak, elde edilen sonuç, Bochum'un tam tersidir. Bochum'da birbirinden ayrılmış yüksek sıra blokların yarattığı ezici büyüklük burada yoktur. Regensburg'da, asimetrik düzenlenen ve birbirine bağlanan binalar, değişken yükseklikleriyle dış mekanları insan ölçeğine indirgemektedir.

⁶⁰⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 231.

⁶⁰⁸ Finger, Herbert, **e+p: Üniversite Yapıları**, Yaprak Kitabevi, Ankara, 1981, s. 82.

Konstanz Üniversitesi

Konstanz Üniversitesi, diğer bütün yeni Alman üniversiteleri içinde 'reform Üniversitesi' (Reformuniversität) tanımına en uygun örnektir. Bu üniversiteler arasında ilk kurulan olmasına karşın yapımı çok yavaş ilerlemiştir. İçinde bulunduğu Baden-Württemberg Eyaleti Almanya'nın en eski ve en tanınmış üniversitelerinden Heidelberg ve Tübingen'i içermektedir. Konstanz da, Regensburg gibi orta ölçekli, tarihsel öneme sahip bir kenttir. Üniversite, 1966 yılında kent içindeki eski bir manastırda açılmıştır. Bunu, kampüs alanının dışında yer alan Sonnenbühl öğrenci yurtlarının yapımı takip etmiştir. 1960'ların sonlarında yapımına başlanan üniversite binalarında 1972 yılında, 1.479 öğrenciyle eğitime başlamıştır. Başlangıçta 3.000 olarak hedeflenen öğrenci sayısı daha sonra 6.000'e çıkarılmıştır. ⁶⁰⁹ (şekil 5.3-8)

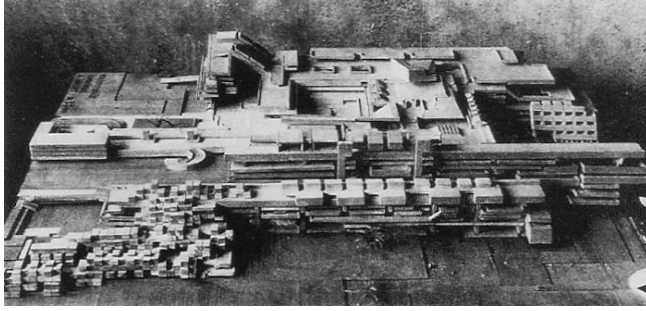
Konstanz Üniversitesi'nin ana tasarımcısını belirlemek neredeyse imkansızdır. Üniversitenin tasarımında, Stuttgart Enstitüsü'nün ve onun başındaki Horst Linde'nin önemli payı olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan, 1967 yılında başlayan üniversitenin planlama çalışmaları, başında Wenzelslaus (Ritter) von Mann ve Wilhelm von Wolff'un bulunduğu Konstanz planlama bürosu tarafından yürütülmüştür. Ancak, 1968 yılının başlarında planlama danışmanlığı için Linde'nin davet ettiği, içinde Gabriel Epstein, Jaap Bakema ve Ferdinand Kramer'in de bulunduğu güçlü bir uluslararası ekibin katkıları da olmuştur. Literatürde pek rastlanmayan Konstanz Üniversitesi, böylesine iyi örgütlenmiş bir yükseköğretim kurumunun işlevsel ihtiyaçlarına yenilikçi bir mimari ile karşılık veren sıradışı bir üründür. ⁶¹⁰

Konstanz, kuramsal ağırlıklı bir eğitim yapısına sahiptir. Humboldt'un Berlin Üniversitesi'nde olduğu gibi, teoloji, tıp ve teoloji gibi branşlar akademik yapının tamamen dışında bırakılmıştır. Konferans sisteminin yerine küçük gruplar halinde eğitime ağırlık verilmiştir. Disiplinlerarası işbirliğini geliştirmek amacıyla, Bochum gibi çok sayıda bölüm kurmak yerine, tüm branşlar üç fakülte (bilimler, insani bilimler, sosyal bilimler) çatısı altında toplanmıştır. ⁶¹¹

⁶⁰⁹ Muthesius, S., A.g.e., s. 235.

⁶¹⁰ Muthesius, S., A.g.e., s. 236.

⁶¹¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 236.

Şekil 5.3-8a

Konstanze Üniversitesi ön çalışma maketi. (üstte) Institut für Hochschulbau Universität Stuttgart, 1964-1965. (Muthesius: 2000, s. 234)

Şekil 5.3-8b

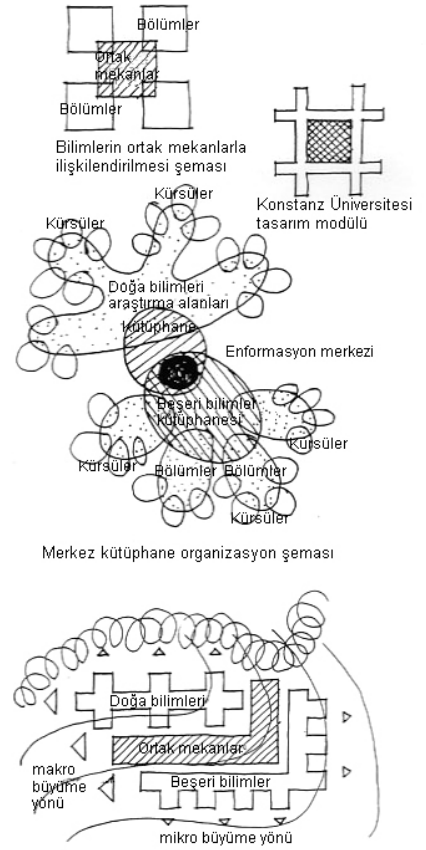
Konstanze Üniversitesi (1966) diyagramları. (sağda) (Muthesius: 2000, s. 235)

Üstte solda ve ortadaki diyagramlar disiplinleri ve merkezi tesislerin ilişkilerini göstermekte, dıştaki küçük daireler kürsüleri veya bölümleri ifade etmekte. Üstte sağdaki diyagram üniversitenin yapı taşını ifade etmekte.

Altındaki diyagram ise, mikro ve makro büyüme yönlerini göstermekte, ortadaki taralı alanda üniversitenin kırk omurgası görülmekte.

Şekil 5.3-8c

Konstanze Üniversitesi genel görünümü (1985). (altta) (Muthesius: 2000, s. 237)

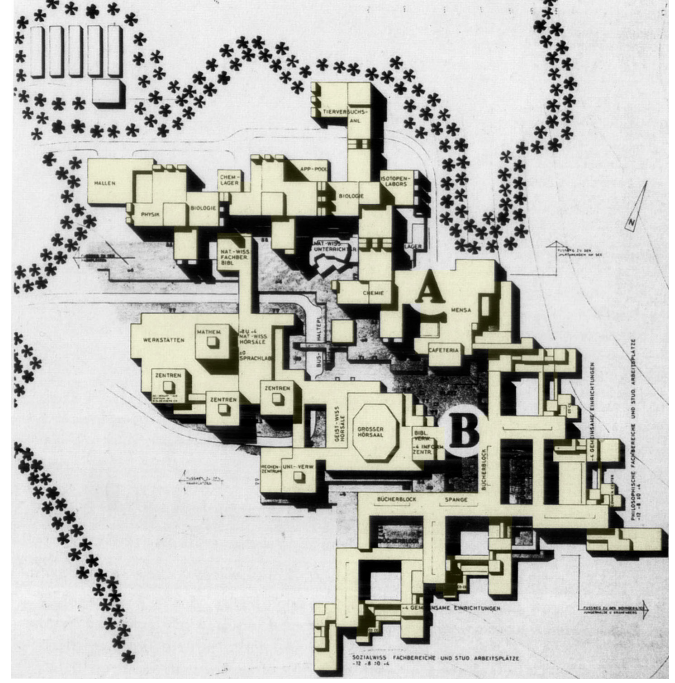

Şekil 5.3-8d

Konstanz Üniversitesi blok planı.
Universitätsbauamt, Wencelslaus von Mann,
Wilhelm von Wolf ve diğerleri, 1968.

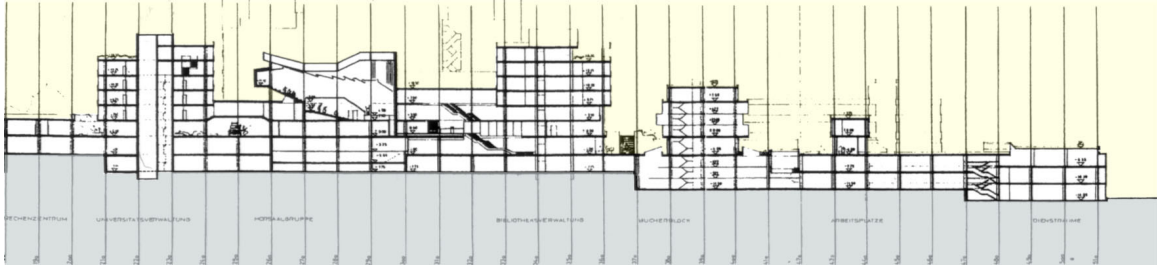
A. Bilimler, B. Beşeri Bilimler (sağda)

(Muthesius: 2000, s. 238)

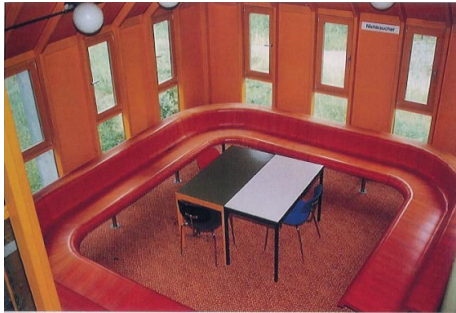
Şekil 5.3-8e

Konstanz Üniversitesi, 'Forum'. (Üstte)
(Muthesius: 2000, s. 238)

Şekil 5.3-8f

Konstanz Üniversitesi, kesit. (Üstte) Soldan
sağa doğru: bilgisayar merkezi, yönetim,
konferans salonları, kütüphane, yönetim,
kütüphane binası, çalışma mekanları,
bürolar. (Muthesius: 2000, s. 238)

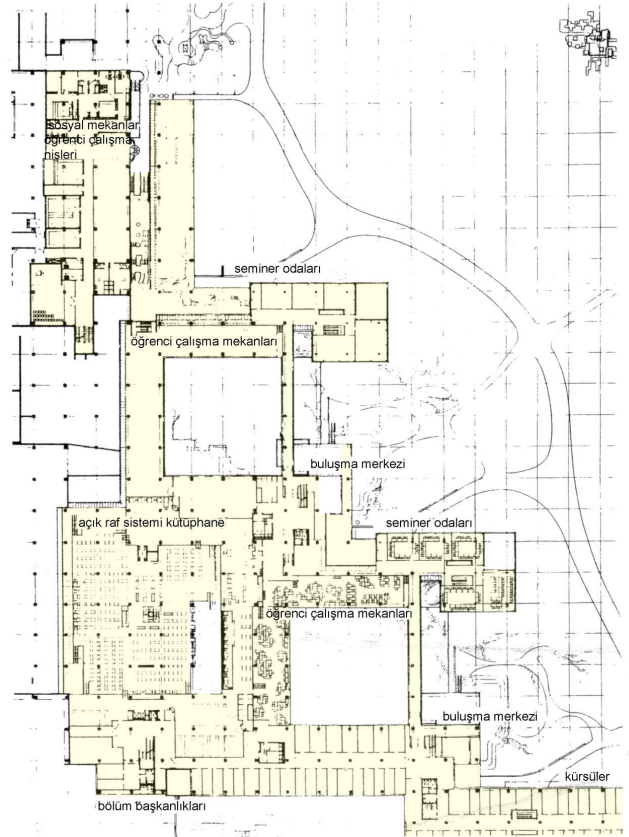

Şekil 5.3-8g

Konstanz Üniversitesi, iç dolaşım hatlarını
sonlandıran küçük dinlenme köşelerinden
biri. (Üstte) (Muthesius: 2000, s. 241)

Şekil 5.3-8h

Konstanz Üniversitesi, planın bir bölümü.
(sağda) Kütüphane, ortak mekanlar,
seminer odaları ve kürsüler.
(Muthesius: 2000, s. 241)

Üniversite, kent merkezinin 3 km dışında, Konstanz gölüne bakan bir yamaçta kurulmuştur. Konstanz, Bochum ve Regensburg'un tersine tekil bir bina görünümüne sahiptir. 350 x 350 m tabana sahip üniversite yapısı 220 hekarlık arazinin yalnızca % 10'unu işgal etmektedir. Arazinin genel konturunu takip eden bina, üstte çok katlı, altta ise göle doğru uzanan az katlı yapılmıştır. 7.2 m açıklıklı bir taşıyıcı ızgara sistemine sahip binada, yapısal sistemin tekdüzeliği üçüncü boyuttaki kütleli hareketlenmeler ile dinamik bir biçim almaktadır.⁶¹²

Üniversitenin dış görünümüne yansıyan bütünsel sıkışıklık ve yoğunluk, genel yerleşim ilkeleri bağlamında akademik araştırma ve eğitimin bütünleştirilmesi çabalarının sonucudur. Bu nedenle, mekansal düzenlemesi disiplinlerin gruplanma biçimine göre yapılan üniversitenin analizi, ancak dıştan içe doğru yapılabilir.

Binanın çevresi boyunca, yoğunluğu akademisyenlere hizmet eden mekanlar yer almaktadır. Aynı ilke, yukarıdan aşağıya doğru hareket edildiğinde de geçerlidir. Bilim bloklarının altında laboratuvarlar yer almaktadır. İç ve aşağıya doğru ortak mekanlar artmaktadır. İlk defa Bath ve Lancaster'da formüle edilen bir planlama ögesi olan 'omurga'nın Konstanz'da da kullanıldığını görmekteyiz, ancak, bu kırık bir omurgadır. Bu ögelerle, ortak tesislerin ve ana dolaşım hatlarının bütünsel biçimi oluşturduğu karmaşık bir bina ortaya çıkmıştır. Binanın konturları ve bölümlenmesi her katta farklılaşmaktadır. Konstanz ile, Bochum'da görülen türden bir açık merkezi forum ile birleştirilen iç dolaşım anlayışının yerine, tüm ortak mekanların içe alındığı, esnek bir planlama anlayışı üniversite planlamasına girmiştir.

Konstanz'da, Lasdun'un East Anglia tasarımında olduğu gibi, kullanıcıların hareket halinde olmaları esas alınmıştır. Açık alanlar, göle bakan teraslar şeklinde düzenlenmiştir. İç dolaşım hatları ise, küçük dinlenme noktalarıyla sonlandırılmıştır. Bu reform Üniversitesinde her öğrencinin bir masası ve kütüphanesi vardır. Kentten uzak olan bu kompleksin kullanıcıları günün büyük çoğunluğunu burada geçirmektedirler. Konstanz Üniversitesi, az yoğunluklu, sakin bir ortama sahiptir. Burada, çalışma mekanlarının ortak mekanlar ile iç

⁶¹² Nikolic, Vladimir, 'Bericht über die Bauplanung der Universität Konstanz', H. Linde, **Hochschulplanung**, cilt. 3, Stuttgart, 1969, s. 211-215.

içeliği dikkat çekicidir. ⁶¹³ Örneğin, merkezi kütüphane binanın içinde yer almaktadır. Geleneksel Alman üniversitelerindeki fakülte veya bölüm kütüphanelerinin tersine bu kütüphane açık raf sistemine sahiptir. İnsan hareketinin yönlendirilmesi ve buluşma noktalarının desantralize edilmiş olması kampüsün bütünsel yoğunluğuyla dengelenmiştir. Üniversite kapasitesinin üçte birini barındıran konaklama birimlerinin kampüsünün 1 km dışında kurulmuş olmasının da bunda büyük payı vardır. ⁶¹⁴

Bielefeld Üniversitesi

Bielefeld Üniversitesi, Nordrhein-Westfalen Eyaletinde kurulan bir başka yeni üniversitedir. Kitleli Üniversite olarak düşünülen Bochum'un tersine Bielefeld, 1964 yılında bir reform üniversitesi olarak kurulmuştur. Üniversitenin akademik yapısı, eyalet yönetimi tarafından görevlendiren sosyoloji profesörü Helmut Schelsky tarafından belirlenmiştir. Schelsky'nin geliştirdiği, bilimsel araştırma ağırlıklı üniversite modeli enstitülerden oluşmaktadır. Tıp ve mühendislik gibi başlıca mesleki eğitim veren branşlar üniversitenin kapsamı dışında bırakılmıştır. Başlangıçta 3.600 olarak öngörülen öğrenci sayısı, ileriki yıllarda ikiye katlanmıştır.

⁶¹⁵ (şekil 5.3-9)

1969 yılında geçici yapılarda eğitime başlayan üniversitenin tasarımı için, 1968-1969 döneminde bir proje yarışması düzenlenmiş ve Berlin'den H. Herzog, K. Köpke, P. Kulka ve W. Siepmann'ın tasarımı seçilmiştir. 1970-75 yılları arasında inşa edilen Bielefeld Üniversitesi kampüsünde her türlü ilişkiyi güçlendirmek amacıyla bütünsel yoğunluğun sağlanmasına çalışılmıştır. Sonuç, her zaman olduğu gibi ekonomik nedenlere dayandırılan koca bir betonarme küttedir. Bochum'da olduğu gibi iki sıra halinde dizilen bu betonarme blokları, bu defa üzeri cam çatı ile örtülmüş bir 'forum' birbirlerine bağlanmaktadır. Bielefeld Üniversitesi'ndeki bu kapalı forum, tüm ortak mekanlara ulaşımı sağlamaktadır. Konstanz'da olduğu gibi binanın bir katının yaklaşık tamamını işgal eden kütüphane, bütün birimlerin ortak kullanımını sağlayan en güçlü bağlayıcı ögedir.

⁶¹³ 1960'lı yıllarda plancılarn önemle üzerinde durduğu konulardan biri, kampüs içinde yoğunlukların yayılarak azaltılması olmuştur. Kampüslerde sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi ve üniversiteyi bütünsel bir topluluk haline getirmek adına 'karşılaşma' faktörü, bu yıllarn üniversite tasarımlarında öne çıkan bir başka unsurdur.

⁶¹⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 239-241.

⁶¹⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 242.

Şekil 5.3-9 Biefeld Üniversitesi

Şekil 5.3-9a

Biefeld Üniversitesi (1964) genel görünümü. (solda) H.Herzog, K.Köpke, P.Kulka, W.Siepmann, 1970-1975. (Muthesius: 2000, s. 243)

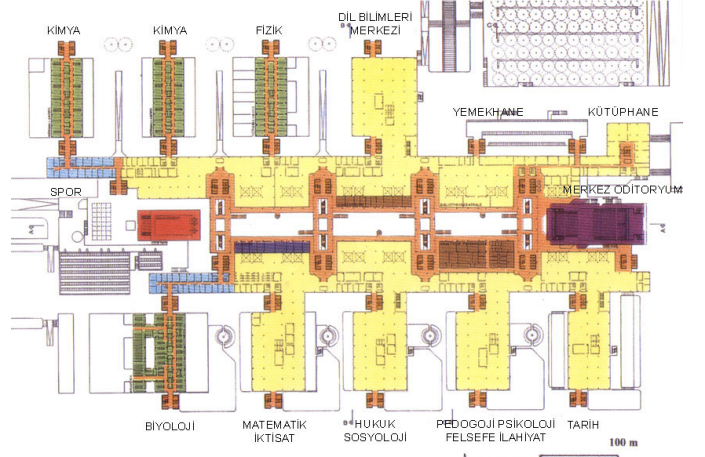
Şekil 5.3-9b

Biefeld Üniversitesi, plan ve kesitleri (sağda) (Muthesius: 2000, s. 244-245)

Zemin kat planı (altta): tüm ortak mekanlar zemin katta toplanmış (sağda auditorium maximum, solda yüzme havuzu)

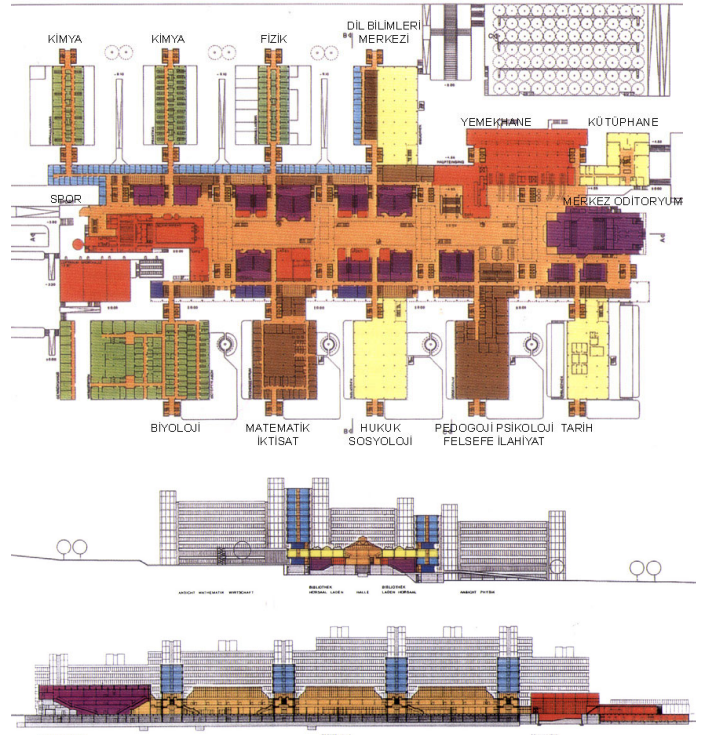
Birinci kat planı (üstte): bu kata yayılan kütüphaneye tüm birimlerden ulaşılabilir.

Yeşil: eğitim mekanları ve laboratuvarlar; Mavi: bürolar; Sarı: kütüphane; Mor: konferans salonları; Kırmızı: restoranlar ve diğer ortak mekanlar; Kahverengi: özel mekanlar; Lacivert: seminer odaları; Gri: servisler

Şekil 5.3-9c

Biefeld Üniversitesi, merkezi galeriden (iç sokak) görünüm. (üstte) (Muthesius: 2000, s. 246)

Hiçbir hiyerarşik ve estetik düzenlemeye sahip olmayan Bielefeld Üniversitesi tamamen bir hizmet binası niteliğindedir. Bielefeld'de enstitü yapısının getirdiği ayrışma, binaların yakınlaştırılması ve tek bina formuna dönüştürülmesiyle aşılamaaya çalışılmıştır. Bu dönemde 'mekansal yakınlık', sosyal iletişimi artırmada bir araç olarak görülmektedir. Bielefeld'de bu anlamda canlılığı sağlayan iki etkenden sözedilebilir. O da, öğrenci sayılarının iki kat artırılması ve 'forum'da düzenlenen dükkanlar, kafeteryalar gibi sosyal mekanlardır. Diğer taraftan Bielefeld'de, planlanandan çok daha az sayıda inşa edilen öğrenci konaklama birimleri ise ana binanın yakınlarında düzenlenmiştir. ⁶¹⁶

⁶¹⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 242-243.

5.4. II. Dünya Savaşı Sonrası Fransız Üniversite Tasarımı

1950'ler sonrasında, Fransa'da üniversitelerin büyümesi, herhangi bir yerden daha güçlü bir şekilde gerçekleşmiştir. 1954 yılında 150.000 olan öğrenci sayısı 1969'da 600.000'e, 1977 ye gelindiğinde ise 800.000'in üzerine çıkmıştır. 1970'lere gelindiğinde Fransa'da hemen hemen bütün üniversite binaları yenilenmiştir. ⁶¹⁷

Fransa'da, genel ve ayrı ayrı olarak, tek çatı altında toplanmış olan Üniversite, 'akademiler, kolejler, enstitüler, école'ler ve Grand École'leri kapsayan büyük ve karmaşık bir sistemin parçasıdır. ⁶¹⁸ Örneğin, 1968'den sonra Paris Üniversitesi'nin çözünmesiyle, sanatlar, bilimler, hazırlık ve ileri düzey eğitim veren ayrı ayrı kampüslerin meydana getirdiği çok sayıda alt üniversite oluşturulmuştur. Fransa'nın çok karmaşık ve çok seviyeli derecelendirme sistemi, basit Anglo-Sakson geleneğinin tersine, dağınık bir öğrenci yapısı ortaya çıkarmıştır. Burada ele alınan yapı kompleksleri bir üniversiteye bağlı olabileceği gibi, aynı zamanda birkaç üniversiteyi bağlayan yapıda da olabilmektedir.

Aynı şekilde, Fransız üniversite binaları geleneksel olarak Anglo-Sakson örneklerinden çok farklı gelişmişlerdir. Fransız akademik planlaması Amerikan kampüs kurgusunu derinden etkilemiş olmasına karşın Fransa'da hiçbir kampüs inşa edilmemiştir. Dahası, Fransa'da eski kolej tipi tamamen ortadan kalkmıştır ve belirgin bir üniversite binasına çok ender rastlanmaktadır. Fransa'da, Oxford, Heidelberg veya New Haven gibi üniversite kentleri de yoktur. Çoğunlukla yükseköğretim binalarını ortaöğretim binalarından, özellikle liselerden ayırd etmek kolay değildir. Bu kimliksizlik, savaş sonrası büyüme sürecinde de devam etmiştir ve genel olarak üniversite binaları 20. yüzyıl Fransız mimarisinde de ön plana çıkmamıştır.

Bilindiği gibi, 1968 yılı Fransa için ayrı bir anlam ifade etmektedir. 1968 kanunu, yükseköğretime ve dolayısıyla planlamaya yeni bir bakış getirmiştir. ⁶¹⁹ Fransa'da

⁶¹⁷ Muthesius, S., A.g.e., s. 258.

⁶¹⁸ Bu eğitim kurumlarının ilişkileri basit hiyerarşik dizgilemeyle yeterince açıklanamaz. Ayrıca, herhangi bir Fransız Üniversitesi kendi içinde kapalı bir birim oluşturmayabilir.

⁶¹⁹ Huet, Bernard, 'Stagnant Waters', **L'architecture d'aujourd'hui**, no.183 (Jan-Fev 1976), s. 1-63. "1968'de Edgar Faure'nin hazırladığı bir kanunla Fransız yükseköğretiminin desantralize (Loi d'Orientation) edilmesine karar verilmiştir. Bu dönemde, üniversitelerin yeniden yapılanmasını etkileyen üç unsurdan söz edebiliriz:

yükseköğretimin desantralizasyonu kararıyla, kapalı ve otoriter kurumsal yapının dayatmacı mimarisinden uzaklaşmış ve kurumların kentsel çevreyle bütünleşmesine özel bir önem verilmeye başlanmıştır.

Fransa'da Kampüs Tasarımı

II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'sında üniversiteleşme hareketi çerçevesinde, kabaca üç aşama tesbit edilebilir. Birincisi, Amerikan kampüsünün uyarlanmasıyla başlayan basit dizgisel biçimli planlama çabasıdır. İkinci aşamada, bunu, İngiliz tarzı bütüncül kampüs tasarımı takip etmiş ve üçüncü aşamada ise, uluslararası üniversite planlama eğilimlerine yönelen, kent ile yeniden bütünleşmeye özel önem veren bir tavırla son bulmuştur.

Devletin hakimiyeti, Fransız üniversitelerinin genel bir özelliğidir. Fransa'da, Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer ilgili devlet kurumlarının her zaman tipler, boyutlar ve maliyet üzerinde sıkı denetimi mevcuttur. Bu da, yapıların pratik bir şekilde, hızlı ve ucuz inşasını sağlamıştır. 1965 yılına gelindiğinde Paris kenti çevresinde 14 ayrı proje tamamlanmıştır. Bu yeni projeler, tarihi kentin sıkışıklığından kaçış anlamına gelmektedir. Örneğin, yeni Bordeaux-Talence kampüsü 260 hektarlık bir alana yayılmıştır. Ancak, Fransa'da 'kampüs' teriminin kullanıldığı ilk yer, 1950'lerin ortalarından itibaren 'Caen'dir. Diğer yandan, 1950'lerin başlarında inşa edilen 'Dijon' ise ilk banliyö kampüslerinden biridir. Bu kampüslerin her birinin konaklama birimleri tamamlanmış ve yeni büyüme alanları bırakılmıştır. Ancak, basit dikdörtgen sıra bloklar, bu kampüslerin genel karakterini oluşturmaktadır. Fransız kampüs deneyiminin birinci aşaması olarak ifade ettiğimiz basit dizgisel biçimli bu üniversitelerin toplu konut sitelerine benzerliği dikkat çekicidir.⁶²⁰

İkinci aşama olarak nitelendirdiğimiz 'bütüncül kampüs'lerin ilk örneği, 1962 yılında J. P. ve J. Chauliat tarafından tasarlanan Paris'deki Nanterre Üniversitesi, Défense'in hemen dışındaki banliyölerde kurulmuştur. **(Şekil 5.4-1)** Fen bilimlerini içermeyen bu yeni üniversitede, ilk defa bloklar gruplanarak birbirine bağlanmış

öğrenci sayılarının artması, Üniversitenin orta-alt sınıfa açılması ve hükümetin büyüme sorunu karşısındaki ilgisizliği."

⁶²⁰ Muthesius, S., A.g.e., s. 259.

ve edebiyat fakültesi odaklı bir kapanım elde edilmiştir. Ancak, kampüs binaları arasında bırakılan geniş açık mekanlar ilişkilendirmeyi olumsuz etkilemiştir. ⁶²¹

Almanya'da olduğu gibi Fransız sisteminde de, önceleri öğrencinin eğitim saatleri dışında ne yaptığıyla ilgilenilmemiştir. Ancak, yeni üniversiteler öğrenci yurtlarının yanısıra, sosyal ve rekreasyonel tesisleri de içerecek şekilde planlanmaya başlamıştır. ⁶²² 1962 yılında toplam öğrenci nüfusunun % 10'una yetecek 20.000 yatak kapasitesine ulaşılmıştır. ⁶²³ Bu sayı 1969 yılında 90.000'e çıkarılmıştır ve bu tarihten sonra büyüme çok daha yavaş gerçekleşmiştir. Yurtlarda oda boyutları 9 m²'lik bir standard esas alınmış ve genellikle bir koridor üzerinde 30-40 oda bulunan kat düzenlemeleri yapılmıştır. Küçük kentlerin kampüslerinde dahi öğrenci yurtları yapılmıştır. Ancak Paris'de, bunlar koloniler halinde inşa edilmek zorunda kalmıştır. Örneğin, Paris'in güney banliyölerinden biri olan Antony'de inşa edilen 3.000 kişilik öğrenci yurtları, bunlar arasında en büyük kapasiteye sahip olanıdır. Bu engebeli arazide, 4 ile 6 katlı (bazen 10 katlı) büyük binalar, birbirine bağlı ve bir bütünlük oluşturacak şekilde inşa edilmişlerdir. ⁶²⁴ (**şekil 5.4-2**) Bu öğrenci kentinin büyüklüğü ve tekdüzeliği bir karşı tepki doğurmuş ve 600 öğrenci kapasiteli birimler optimum olarak kabul edilmiştir. ⁶²⁵

Yeni Fransız kampüslerinde, sosyal tesislerin yokluğu, kent merkezleriyle kurulan bağlantıların yetersizliği ve en önemlisi yaşamsal ortamın yaratılamamış olması rahatsızlıklara neden olmuştur. ⁶²⁶ Dahası, Uluslararası Üslup'un etkisinde, esneklik içermeyen bir bölgeleme anlayışının uygulandığı, biçimci ve aksa dayalı eski Fransız düzenleme geleneğinde ısrar edildiği görülmektedir. ⁶²⁷ (**şekil 5.4-3/4**)

⁶²¹ Bir süre sonra öğrenci direnişinin beşiği olan bu kampüsün mimari kurgusu büyük eleştirilere maruz kalmıştır. (Bkz. S. Muthesius, A.g.e., s. 260)

⁶²² Bu tavrın arkasında öğrencileri destekleme düşüncesinin yanısıra yabancı öğrencileri de çekmek düşüncesi yatmaktadır. (Bkz. S., Muthesius, A.g.e., s. 259)

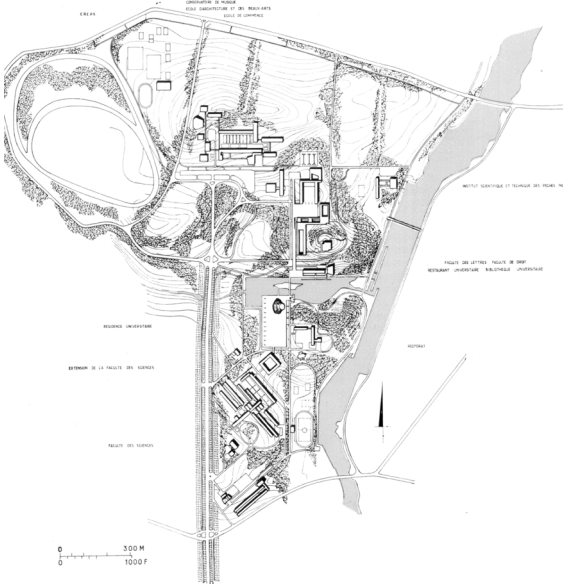
⁶²³ Donat, John, 'Living In Universities', **Architectural Design**, (December 1966), s. 590-632.

⁶²⁴ Muthesius, S., A.g.e., s. 259.

⁶²⁵ Fransa'da, gettolaşan öğrenci kentlerinden belirgin bir kaçış yaşanmaktadır. Öğrencilerin, diğer insanlar gibi toplumun bireyleri olduğu idrak edilmeye başlamıştır. Bu anlayışla, öğrencilere kent içinde ucuz kiralık konutlar sağlama eğilimi ağırlık kazanmıştır. (Bkz. John Donat, A.g.m., 1966, s.590-632)

⁶²⁶ Huet, Bernard, 'Stagnant Waters', **L'architecture d'aujourd'hui**, no.183 (Jan-Fev 1976), s. 1-63.

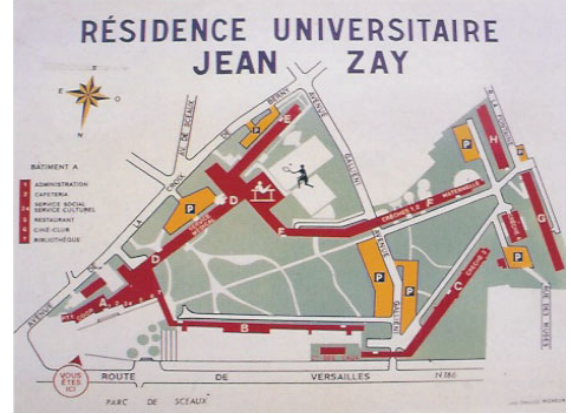
⁶²⁷ Zehrfuss, Bernard, 'Les Programmes D'enseignement Vont-Ils Favoriser en France L'évolution de L'architecture', **L'architecture d'aujourd'hui**, no.107 (Avril-Mai 1963), s. 3.

Şekil 5.4-1

Paris, Université de Nanterre. (solda) J.P ve J.Chauliat, 1962. (Muthesius; 2000, s. 260)

Edebiyat fakültesi (soldaki uzun kütle); **Hukuk ve İktisat Fakülteleri** (alttaki uzun kütle); **Üniversite Kütüphanesi** (sağda); **Öğrenci Yurtları** (sağda üstte); **Yüzme Havuzu** (ortada); **Yemekhaneler** (sol üstte ve sağ alttaki kare kütleler)

Şekil 5.4-2

Paris, Antony Öğrenci Konutları. (üstte) Eugène Beaudoin, 1954-6. (Muthesius: 2000, s. 259)

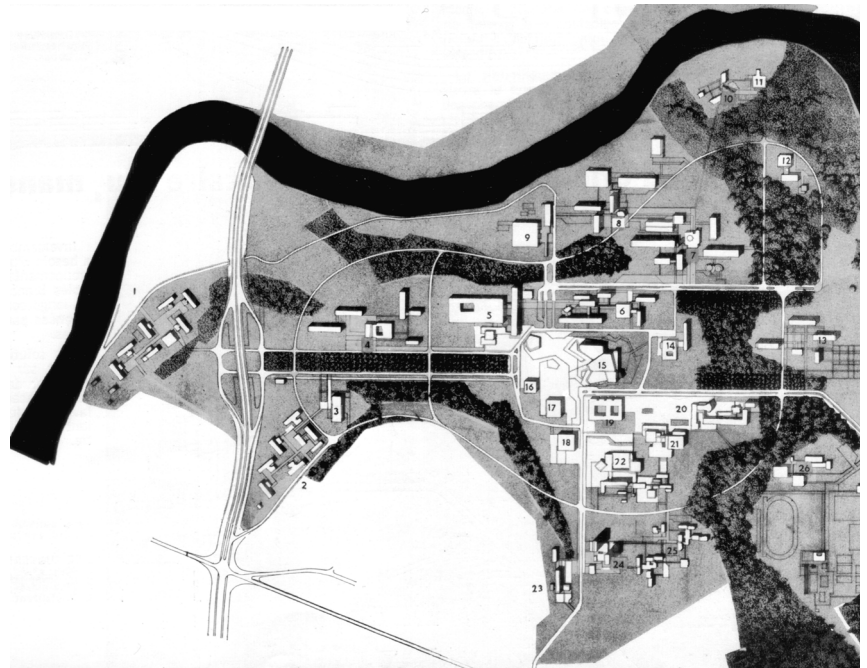
Şekil 5.4-3

Grenoble Üniversitesi (domaine universitaire de saint martin d'hères et gières). G. Bovet, 1966. (solda) (Ad'A, no.123, 1966, s. 69)

Şekil 5.4-4

Nantes Üniversitesi projesi. (sağda) Louis Arretche, 1963. (Ad'A, no.107, 1963, s.1)

- 1.Doğu Bölgesi Yurtları;
- 2.Güney-Batı Bölgesi Yurtları;
- 3.Yemekhane; 4.Fizik Bölümü;
- 5.Politeknik; 6.Uygulamalı Matematik; 7.Kimya ve Elektrokimya; 8.Hidollik; 9.Spor Merkezi ve Havuz; 10-11.Dağ ve Orman Enstitüsü; 12.Kağıt Enstitüsü; 13.Biyoloji;
- 14.Matematik; 15-16.Bilim Kütüphanesi ve İdare;
17. 1000 Kişilik Amfityatro;
- 18.Yemekhane; 19.Politik Araştırmalar Enstitüsü;
- 20-21. Edebiyat Bölümü ile Hukuk ve Edebiyat Kütüphanesi; 22. Hukuk.

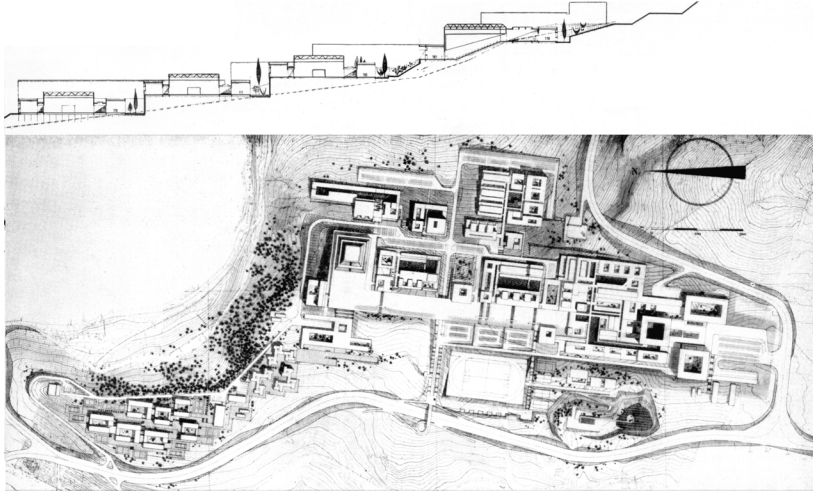
1968'den sonra açıkça telaffuz edilmeye başlanan 'kentsel' talepler 1963 yıllarından itibaren artarak süregelmiştir. ⁶²⁸ Ancak, Üniversitenin bir kentsel bütün olarak tasarımı çabalarının ilk örneklerini, Cezayir'de, D. Badani ve P. Roux-Dorlux'un 'Constantine Üniversitesi' ve R. Lopez ve G. Tourry'nin 'Oran Üniversitesi' ile Tunus'da, B. Zehrfuss'un 'Tunus Üniversitesi' projelerinde olduğu gibi, Fransız mimarların eski koloni ülkelerinde gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. ⁶²⁹ **(şekil 5.4-5/6/7)** Fransa'daki ilk örnek ise, 1963 yılında Olivier Cacoub'un tasarladığı Orleans Üniversitesi'dir. Amerikan kampüslerini anımsatan Orleans'da, bir göl ve park ile çevrelenen merkezi forum, kampüsü bütünlemektedir. Bu 'forum' un en önemli ögesi, Alman üniversitesindeki 'auditorium maximum'un eşdeğeri, bir büyük amfidir. Kuruluş aşamasında, Paris'e bir uydu üniversite kenti olarak düşünülen bu kampüs, 10.000 kişilik öğrenci nüfusuyla 718 hektar alana yayılmıştır. Ancak, ileriki yıllarda üniversite ile kentin yakın ilişki içinde olması eğiliminin baskın olması sonucunda, Orleans kent merkezinin 5–6 km dışında La Source adlı yeni bir yerleşim bölgesiyle ilişkilendirilerek planlanmıştır. ⁶³⁰ **(şekil 5.4-8)**

1960'ların ortasında Paris'in merkezinde gerçekleştirilen 'Jussieu Bilim Kompleksi' ile Fransız üniversite mimarisinde ilk cesur adım atılmıştır. 1962 yılında, kültür bakanı Andre Malraux'nun seçtiği mimar Eduard Albert, sadece 15 hektarlık bir kentsel yapı adasında 40.000 öğrencilik bir kampüs tasarlamıştır. Eğitim ve araştırmanın birleştirilmesini amaçlayan Jussieu projesinde mimar Albert, bu alana 4 x 5 oranlarındaki dikdörtgen avluları olan bir ızgara sistem yerleştirmiştir. Komplekste, bu dikdörtgen avluları oluşturan binaların uzun kenarları araştırma, kısa kenarları da eğitim mekanlarına ayrılarak eğitim ve araştırma mekanlarının ilişkileri güçlendirilmiştir. Merkezde ise, dikdörtgen avlulardan dördü kaldırılarak idari mekanların toplandığı bir yüksek bina yerleştirilmiştir. ızgara şemanın kesişim noktaları düşey ulaşım öğelerine verilmiştir. Zemin katı tamamen boşaltılmış olan

⁶²⁸ Savaş sonrası yıllarda Fransa'da eğitim binalarının yapımında, Almanya'da olduğu gibi, niceliksel değerlerin niteliksel değerlere baskın olduğu görülmektedir. Okullarda sosyal ortamların geliştirilmesi, mekansal niteliklerin artırılması 1963'lerden itibaren en çok tartışılan konular arasındadır. Yeni Fransız Üniversiteleri, bu dönemde yapılan toplu konut projeleri yanında çok mütevazı ölçekte kalmışlardır. Ancak, yeni üniversitelerin yapımında mimarların kentsel tasarımcılarla birlikte çalışmalarının gereği daha 1963'lerde tartışılmaya başlanmıştır. (Bkz. George Mesmin, 'Probléms des Constructions Scolaires et Universitaires', **L'architecture d'aujourd'hui**, no.107 (Avril-Mai 1963), s. 1)

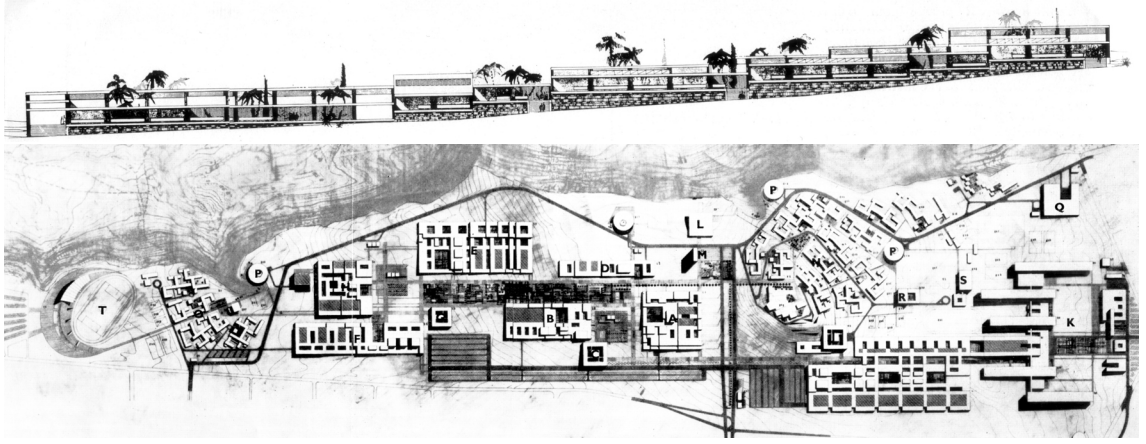
⁶²⁹ Damaz, Paul, 'Nouvelles Universités', **L'architecture d'aujourd'hui**, no.107 (Avril-Mai 1963), s. 4-8.

⁶³⁰ Anon., 'Quelques Projets d'Universités en France', **L'architecture d'aujourd'hui**, no.123 (Dec-1966), s.68.

Şekil 5.4-5

Constantine Üniversitesi projesi. (solda) D. Badani ve P. Roux-Dorlux, 1963. (Ad'A, no.107, 1963, s. 4)

Şekil 5.4-6

Oran Üniversitesi projesi. R. Lopez ve G. Tourry, 1963. (üstte) (Ad'A, no.107, 1963, s. 8)

A. Edebiyat Fakültesi; B. Hukuk Fakültesi; C. Edebiyat Kütüphanesi; D. Edebiyat Koleji; E. Fen Fakültesi; F. Fen Koleji; G. Fen Bilimleri Kütüphanesi; H. Ulusal Uygulamalı Tıp Enstitüsü; I. Tıp Fakültesi; J. Tıp Kütüphanesi; K. Üniversite Hastanesi; L. Büyük Oditoryum; N-O. Yurt Yerleşmesi; P. Mensa; R-S-T. Spor;

Şekil 5.4-7

Tunus Üniversitesi projesi. (solda) B. Zehrfuss, 1963. (Ad'A, no.107, 1963, s. 5)

A. Ana Giriş; B. Hukuk, Siyasal Bilimler; C. Beşeri Bilimler ve Edebiyat; D. İlahiyat Fakültesi; E. Fen Fakültesi; F. Tıp ve Eczacılık Fakültesi; G. Enstitüler; H. Beşeri Bilimler Enstitüsü; I. Enstitüler için gelişme alanı; J. Rektörlük; K. Merkez Kütüphane ve Oditoryum; L. Sosyal Merkez; N. Spor Merkezi; O. Akademisyen Lojmanları; P. Yurt Yerleşmesi; Q. Botanik; R. Park.

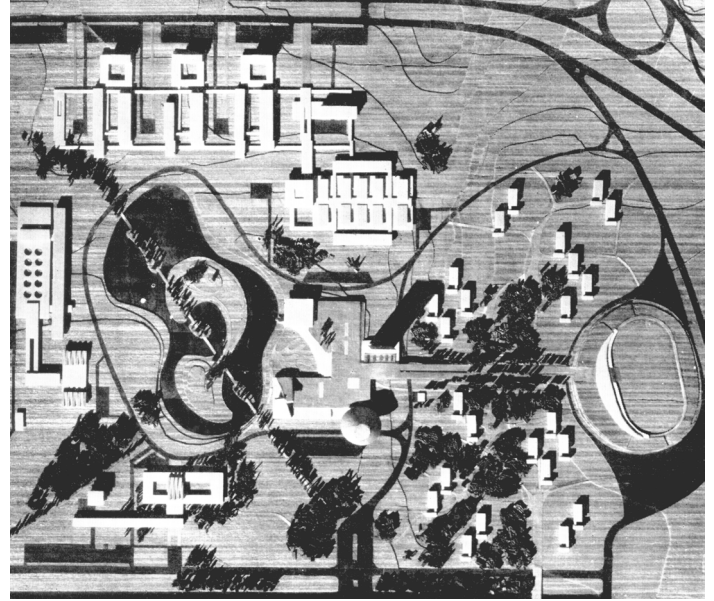
Şekil 5.4-8b

Orléans Üniversitesi (La Source). (sağda)
Oliver Cacoub, 1965. (Ad'A, no.123, 1966,
s. 68)

1. Spor; 2. Kütüphane; 3. Edebiyat Fakültesi; 4.
Yurtlar; 5. C.R.E.P.S.; 6. Konferans Salonları; 7.
Bilimler; 8. Hukuk; 9. Otel; 10. Mensa; 11. Büyük
Oditoryum; 12. Forum.

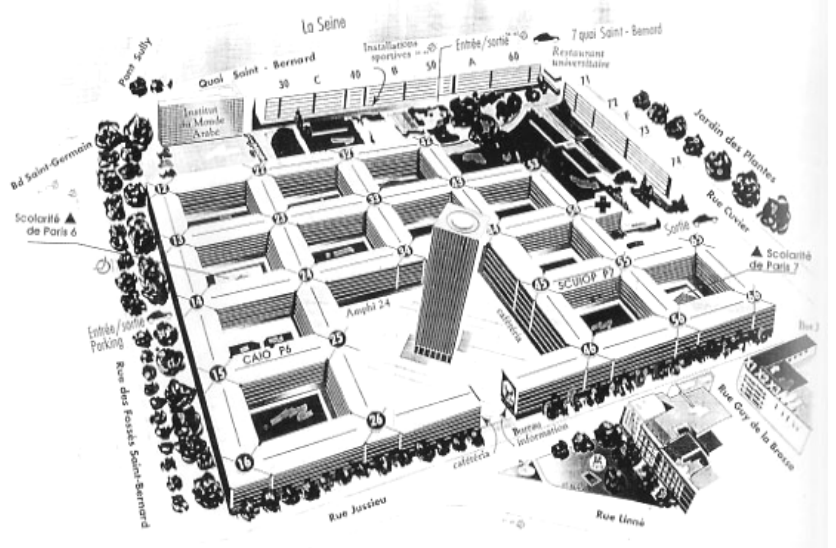
Şekil 5.4-8a

Orléans Üniversitesi projesi perspektif görünümü. (solda)
Oliver Cacoub, 1965. (Muthesius: 2000, s. 261)

Şekil 5.4-9a

Paris Üniversitesi, Jessieu Bilim
Kompleksi (Universités de
Paris-VI ve VII). (sağda)
Eduard Albert, 1963–72.
(Muthesius: 2000, s. 262)

Şekil 5.4-9b

Paris Üniversitesi, Jessieu Bilim
Kompleksi'nden görünüm. (üstte ve
sağda)

bu kompleksin amfiler gibi büyük mekanları yeraltında çözülmüştür. Fransa'da, Jussieu ile birlikte, Anglo-Sakson etkisinde gerçekleştirilen 'park kampüs' anlayışı geride bırakılarak 'total bina' kavramına geçilmiştir. ⁶³¹ (şekil 5.4-9)

Jussieu'nun nötr izgara planı, daha sonraları 'Candillis, Josic, Woods' gibi o dönemin toplukonut mimarlarının geliştirdiği bir model oluşturmuştur. Candillis, Josic, Woods Üçlüsünün, 1961 yılında kazandıkları Toulouse Le Mirail uydu kenti proje yarışması bir Üniversite kompleksini içinde barındırmaktadır. Yapımı 1966–1968 yılları arasında başlayan bu proje, yine aynı mimarlar tarafından yapılmış olan Berlin'deki Özgür Üniversite ile büyük benzerlikler içermektedir. Izgara planlı Le Mirail Üniversitesi, küçük kare birimlerin yatayda düzenlenmesinden ibarettir. (şekil 5.4-10) Berlin projesinden en önemli farkı, mekanların düz iç koridorlar yerine, açık hava platformları ve bahçelerden oluşturulmuş olmasıdır. Özgür Üniversite'de olduğu gibi, taşıt trafiği zemine alınırken, bir üst seviyedeki yaya platformu yoğunlukları dağıtıcı rol üstlenmiştir. Candillis, Josic, Woods Üçlüsüne göre, "üniversite, özel eğitim ve genel eğitim mekanlarının birlikteliğinden oluşan bir çerçeve sistemdir. Üniversite öğrencileri, bireysel ve grup çalışmalarına göre bu sistem içinde dağılmaktadır. Üniversite mekanları arasındaki katı ayrımlar kaldırıldığında, bireyler ve gruplar bir sosyal bütünlük meydana getirebilecek, akademik birimler arasında işbirliği güçlenecektir." ⁶³² Berlin'e göre oldukça küçük ölçekli olan Le Mirail Üniversitesi, içinde bulunduğu uydu kente güçlü bir biçimde bağlanmıştır. Bu nedenle, Fransa'da üniversitenin kente geri dönüşünün ilk adımı olarak değerlendirilebilir.

Mayıs 1968 olayları, Fransız Üniversite sistemini büyük bir değişikliğe uğratmıştır. Paris'in merkezinde cereyan eden olaylar nedeniyle Fransa Üniversite problemini diğer bütün ülkelerden daha güçlü yaşamıştır. Buna karşın devlet bu olaylara, bir dizi reform gerçekleştirmek suretiyle hızla müdahale etmiştir. Bu reformlar, öğrencilerin uzun zamandır talep ettiği, 'katılım, hiyerarşinin azaltılması ve daha küçük eğitim birimleri oluşturulması' şeklinde özetlenebilir. Ancak kampüs planlaması ve mimarisi adına 1968 yılı, çok önemli bir dönüm noktası ifade etmez. 1968'i aslında 1963'den o güne artarak gelen bir anlayışın dışavurumu

⁶³¹ Muthesius, S., A.g.e., s. 263.

⁶³² Candillis, G.; Josic, A.; Woods, S., **A Decade of Architecture and Urban Design**, Karl Krämer Verlag, Stuttgart, 1978, s. 208.

Şekil 5.4-10 Toulouse Le Mirail Üniversitesi.

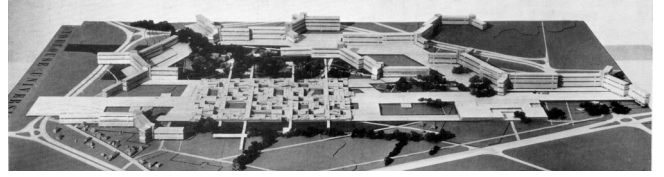

Şekil 5.4-10a

Toulouse Le Mirail Uydu Kenti genel görünümü. (solda) Candillis, Josic, Woods, 1966-68. (Candillis, Josic, Woods: 1978, s. 184)

Şekil 5.4-10b

Toulouse Le Mirail Üniversitesi proje maketi. (altta) Candillis, Josic, Woods, 1961. (Ad'A, no.137, 1968, s. 60)

Şekil 5.4-10c

Le Mirail Üniversitesi, avlular. (üstte)

Şekil 5.4-10d

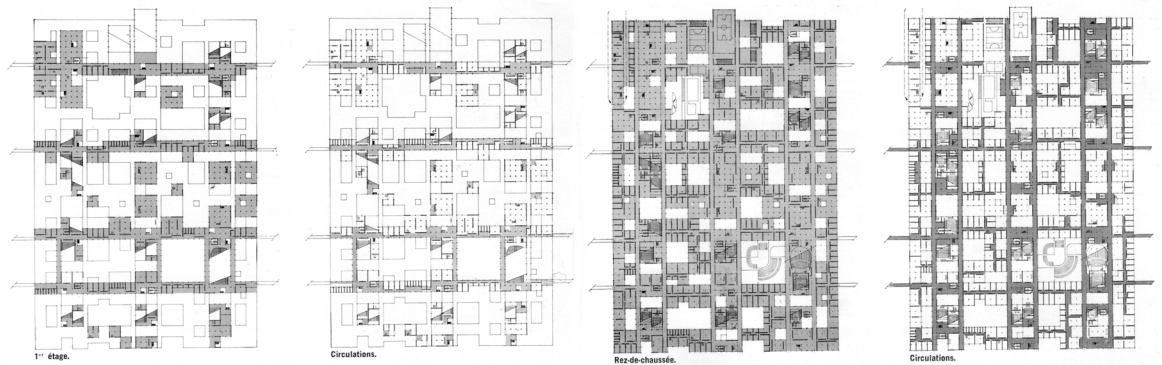
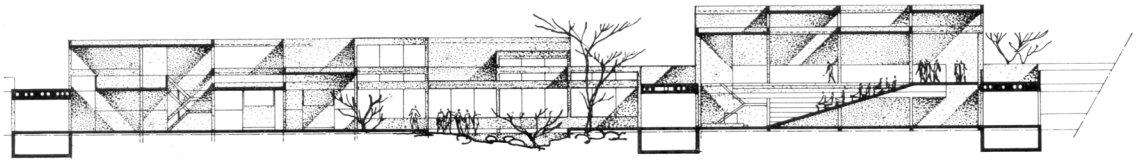
Le Mirail Üniversitesi, genel görünümü. (üstte)

Şekil 5.4-10e

Toulouse Le Mirail Üniversitesi, kesit. (altta) Candillis, Jossic, Woods, 1961. (Ad'A, no.137, 1968, s. 58)

Şekil 5.4-10f

Toulouse Le Mirail Üniversitesi planları. (altta) Candillis, Jossic, Woods, 1961. (Ad'A, no.137, 1968, s. 59)

olarak görebiliriz ve bu da, Fransız kampüsünün tamamen başarısız olduğunu göstermektedir. Bu olaylar Üniversitenin kentselleşme sürecini hızlandırmıştır. ⁶³³

1967 yılında Kuzey Fransa'da, oldukça fakir ve az yoğunluklu bir bölge olan Villetaneuse'de 25.000 öğrenci kapasiteli bir Üniversitenin inşası için açılan yarışmada dereceye giren projelerin çoğunluğunda Üniversitenin mevcut kent ile birleştirilmesi çabaları dikkat çekicidir. ⁶³⁴ **(şekil 5.4-11)** Yarışmada derece alan projelerin hemen tümü yaya bağlantılarının sürekliliğini farklı kütleli çözümlerle sağlamışlardır. Yarışmanın birincisi A. Fainsilber ve H. Suggurdardottir-Anspach ekibi çok çarpıcı bir tasarım gerçekleştirmişlerdir. Bu projenin ana fikri, kampüsün peyzajla ve yeni planlanmakta olan dinamik bir yerleşmeyle bütünleşmesi ve Paris'e hızlı toplu taşımayla bağlanmasıdır. Villetaneuse'de, York Üniversitesi'ne benzer şekilde Üniversite işlev alanları gruplanarak vektörel bağlantılar ile kampüs alanına yayılmıştır. Kampüs, fen bilimleri ve araştırma blokları grubundan başlayarak, kuzeyden güneye doğru gittikçe esnekleşerek büyüyebilmektedir. **(şekil 5.4-11a)**

1960'lardaki gelişmeler Fransız planlamacılarının düşüncelerinde tam bir geriye dönüş yaşanmasına yol açmıştır. Bu da, Fransız Üniversitesinin aslında çıkış yeri olan kent içine geri dönüşü anlamına gelmektedir. Artık, Üniversite binalarının kentin dokusu içinde, herhangi bir binadan farksız düşünülmesi söz konusudur. Örneğin, Michel Andrault'nun tasarladığı Paris-I Üniversitesi'nin Tolbiac kampüsü, Fransa'da yeni üniversiteler arasında gerçekleştirilen en büyük yoğunluğa sahiptir. Yarım hektarlık bir alanda, katları asılarak inşa edilen bir yüksek yapının altında konferans salonları, 6.700 öğrenci kapasiteli çalışma ve sosyal alanlar ve otoparklar çözülmüştür. Zeminden koparılan okul katlarının altında yer alan konferans salonlarının çatısı tıpkı Chicago Circle kampüsünde olduğu gibi bir podyum oluşturmaktadır. ⁶³⁵ **(şekil 5.4-12)** Bu örnekte görüldüğü gibi, kent içine geri dönüş, sıkışık yapı adaları içinde farklı işlev alanlarını birarada barındıran Üniversitenin tasarımını düşey eksenle zorlamıştır. Bu yoğunluğun, yatayda

⁶³³ Muthesius, S., A.g.e., s. 265. "Bu dönemde, mimarlar çözülmüş Sorbonne'u bölümlere ayırmak ve birçok banliyö kampüsüne bölmek için ellerinden gelen çabayı göstermişlerdir."

⁶³⁴ Lacombe, P.; Pontoizeau, Y., 'Universités de Villetaneuse', *L'architecture d'aujourd'hui*, no.137 (Avril-Mai 1968), s. 97-102.

⁶³⁵ Muthesius, S., A.g.e., s. 265.

Şekil 5.4-11a

Paris Üniversitesi, Villetaneuse kampüsü proje yarışması birincisi: A. Fainsilber ve H. Suggurdardottir-Anspach. (üstte) (Ad'A, no.137, 1968, s.99)

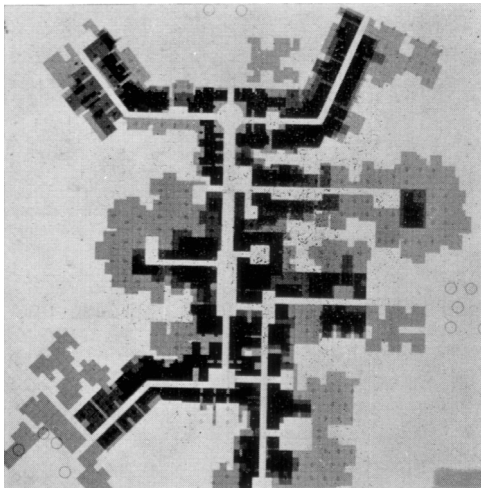
Şekil 5.4-11d

Paris Üniversitesi, Villetaneuse kampüsü proje yarışması beşincisi: P. V. Tang, B. Dinh, T. V. Than. (sağda)

(Ad'A, no.137, 1968, s. 101)

Şekil 5.4-21-11c

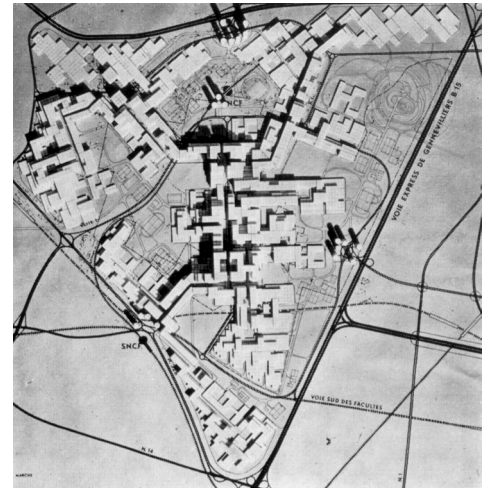
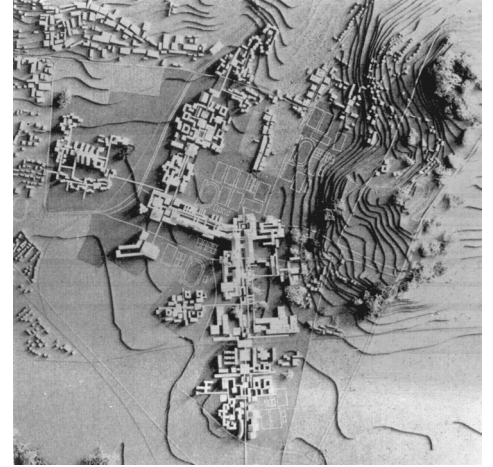
Paris Üniversitesi, Villetaneuse kampüsü proje yarışması dördüncüsü: A. Parat. (altta) (Ad'A, no.137, 1968, s. 101)

Şekil 5.4-11 Paris Üniversitesi, (Université de Paris XIII) Villetaneuse kampüsü proje yarışmasından örnekler (1968).

Şekil 5.4-11b

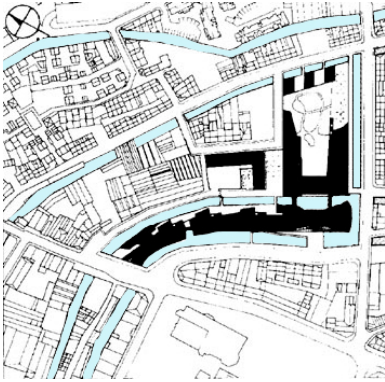
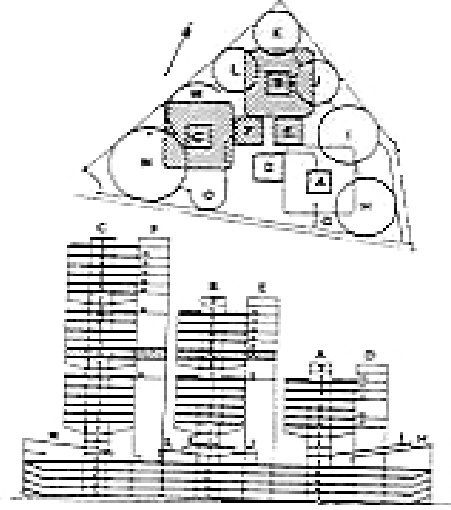
Paris Üniversitesi, Villetaneuse kampüsü proje yarışması ikincisi: H.V. Mang, J.P.Muret, J.P.Joly. (altta) (Ad'A, no.137, 1968, s.100)

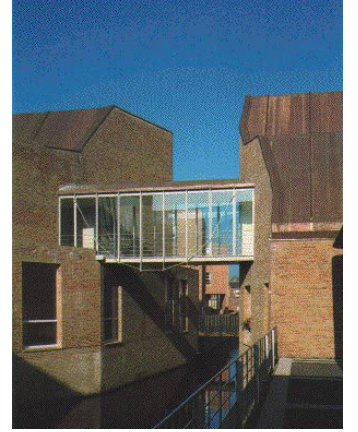
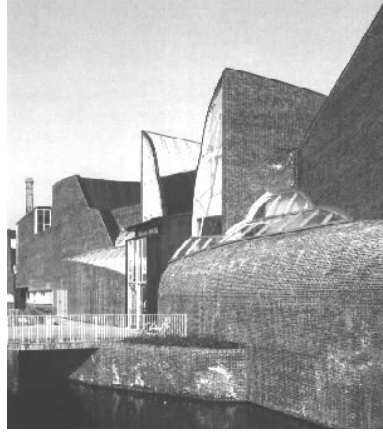
Şekil 5.4-12

Paris-I Üniversitesi (Université de Paris-I) Tolbiac kampüsü (Panthéon – Sorbonne). Michael Andrault, Pierre Parot, 1972–73. (solda ve altta) (Muthesius: 2000, s. 267)

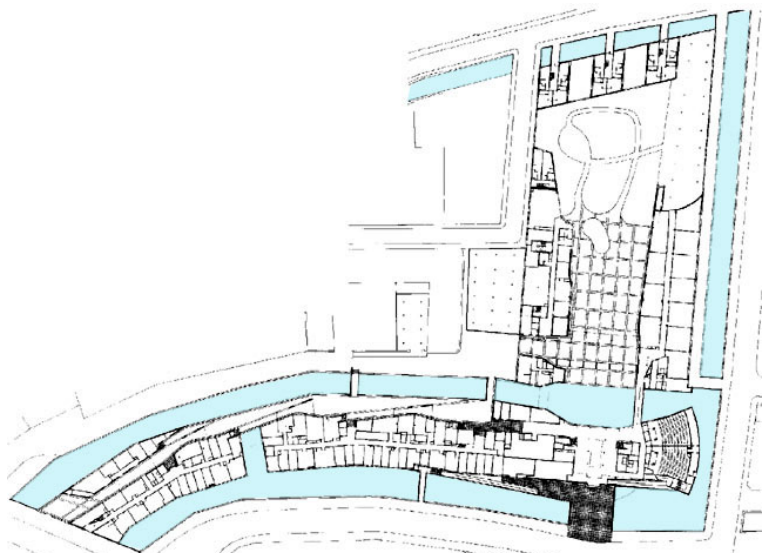
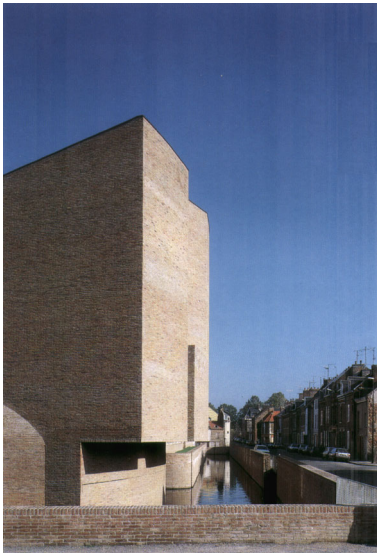

Şekil 5.4-13

Picardie Jules Verne Üniversitesi Amiens. Henri ve Bruno Gaudin, 1993. (I+A, no.411, 1994, s. 39)

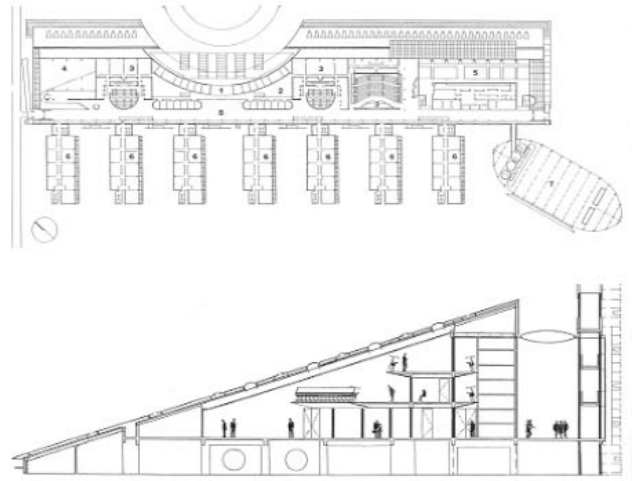
Üniversitenin kentsel konumu (solda üstte); kentsel görünümü (solda altta); giriş cephesi (ortada üstte); plan (sağda altta); bağlantı köprüsü (sağda üstte)

Şekil 5.4-14

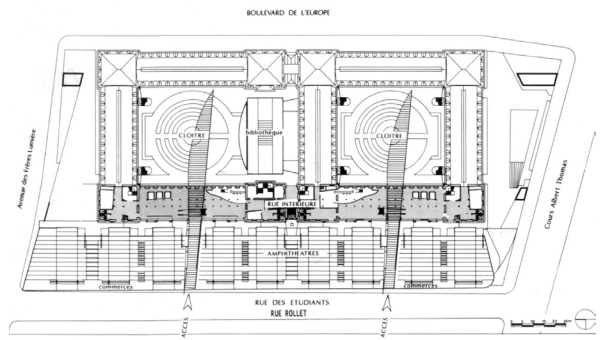
Esiee, Marne-La-Valee, 1987.

(Lenglar ve Vince: 1992, s.72-75)

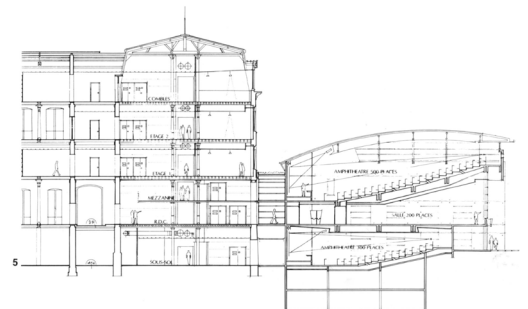
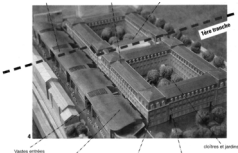

Şekil 5.4-15

Lyon'da eski sigara fabrikasının Üniversiteye dönüştürülmesi, Albert Konstantin, 1992, Fransa. (T+A, 411-1994, s.46-48)

Üniversite girişi (üstte), eski sigara fabrikası (solda), kesit (sağda), plan (sağ üstte), maket (altta).

gerçekleştirildiği bir başka örnek ise Henri ve Bruno Gaudin'in Amiens'de gerçekleştirdikleri Picardie Jules Verne Üniversitesi'dir. Fransa'da üniversitelerin kent merkezlerine yayılmasını hedefleyen 'Université 2000' projesi kapsamında inşa edilen 3.500 öğrenci kapasiteli Picardie Jules Verne Üniversitesi 1993 yılında tamamlanmıştır.⁶³⁶ Kentin yapı adalarını birleştiren kampüste dolaşım, bir iç sokak ile sağlanmıştır. **(şekil 5.4-13)**

1950–1970 yılları arasındaki gelişmeler Fransa'da Modernist çabaların süreklilik kazandığı bir görünüm çizmektedir. Başlangıçta, yeni üniversite binaları kentin kenarlarında toplu konutlara benzer nitelikteyken, daha sonraları planlama toplu konut bölgeleriyle bütünleşecek şekilde ele alınmıştır. **(şekil 5.4-14)** Bu Anglo–Amerikan modelinde gördüğümüz, her bir üniversitenin kurumsal ve mimari karakterinin vurgulandığı ayrık yapıdan farklı bir tavidir. Bu tavrın temel özelliği yeni kentsel planlama olgularını üniversite planlamasına dahil edişidir. Fransa'da 1968 sonrasında başlayan kente geri dönüş çabaları tükenmemiştir. Bugün ise, üniversiteler, özellikle eski endüstriyel alanların veya binaların yeniden kullanımına yönelik, kentsel rehabilitasyon çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir.⁶³⁷ **(şekil 5.4-15)**

⁶³⁶ Anon., 'Université 2000: Les Raisons D'y Croire', **Techniques et Architecture**, no.411, (Dec-Jan 1994), s. 34-38.

⁶³⁷ Anon., 'Université 2000: Les Raisons D'y Croire', **Techniques et Architecture**, no.411, (Dec-Jan 1994), s. 34-38.

6. BÖLÜM: Üniversitenin Tasarımı: Bulgular ve Yorumlar

“Mimarlığı tartışmak demek, bütün yapıları ya da yapı gruplarını tartışmak demektir. Öyleyse tasarlanan her öge, parçası olduğu bütünün bağlamında düşünülmelidir. Eklemeye dayalı modüllerden oluşan ve her zaman herhangi bir duruma uyma amacıyla değişken bir niteliği olan basit bir bileşke dizgesi bu özsel koşulu sağlayamaz; çünkü bir yapının biçimsel ırası, boyutuna, konumuna ve programına göre değişebilir ve bir yapı yalnızca parçalarının toplamı değildir.” ⁶³⁸

Alan Colquhoun

6.1. Üniversite Tasarımında Kentsel Modelin Yayılması ve Biçimlenmesi

6.1.1. Kentsel Modelin Yayılması

1960'ların ortalarında yeni üniversite binaları, mimarının en önemli ilgi alanını oluşturmaktaydı. Bu dönemde eğitim ve ulusların refahı en çok önem verilen kavramlar halini almıştır. Üniversiteler de yeni çağın kurumsal arketipleri olarak görülmeye başlanmıştır. Mimarlar için bu, herşeyin üzerinde, eski çözümlerin temelden reddedilmesi ve yepyeni şemalar üzerinde çalışılması anlamını taşıyordu. 1930–1960 yılları arasında hakim olan gün ışığı ve yeşile ağırlık veren park kampüs anlayışı artık birincil önemini yitirmiştir. Genel tercih dik açılı çözümlerden çok açılı çözümlere, büyük tekil biçimlerden, küçük birimlerin dizgisine kaymıştır.

İlk olarak, Gropius'un 1957–1958 tarihli Bağdat Üniversitesi projesi, dikaçılı yerleşmeden kaçınan ve büyük yoğunluk elde etmeyi amaçlayan planıyla bir model oluşturmuştur. (şekil 5.1-18) 1962–1963'ten itibaren 'Team-10' grubunun etkisiyle, Reyner Banham'ın ifadesiyle 'Yeni Brütalizm' ortaya çıkmıştır. ⁶³⁹ Bu hareketin de etkisiyle, üniversite kampüslerinin tasarımında düz sıra blok anlayışı artık aşılmış ve tartışmanın odak noktası 'insan ölçeği' oluşturmuştur. Çeşitli işlev alanları arasındaki insan hareketlerinin planlamada belirleyici rolü olduğu düşüncesi, yeni kentlerin, eski kent merkezlerinin ve kampüslerin planlanmasında yaya dolaşımına ağırlık verilmesini sağlamıştır. Smithsonların Sheffield Üniversitesi

⁶³⁸ Colquhoun, Alan, 'Teknolojinin Simgesel ve Sözel Yönleri', A.g.e., s. 29.

⁶³⁹ Banham, Reyner, **Brutalismus in der Architektur**, Karl Krämer Verlag, Stuttgart, 1966, s. 45.

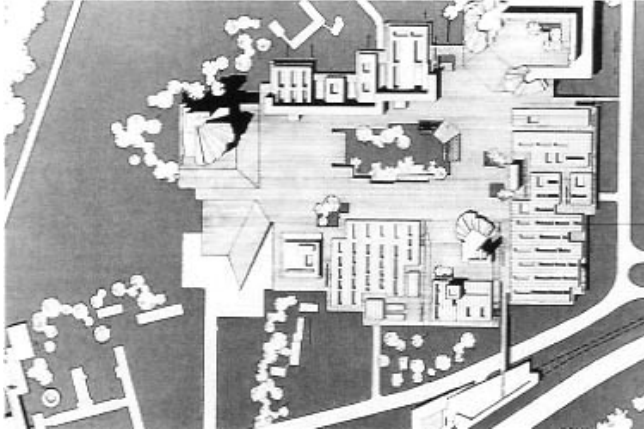
projesi (1953), bu yaklaşımın öncüsü olmuştur. (şekil 5.2-24) Böylece, kampüs boyutunu 10 dakikalık yürüme mesafesine sınırlandırmak da, artık evrensel bir norm haline gelmiştir. ⁶⁴⁰ Buna, taşıt trafiğini kampüs merkezlerinden ayırmak ilkesi de eklenmiştir. Örneğin, Danimarkalı mimar Henning Larsen'in, inşa edilmemiş Stockholm Üniversitesi projesinde (1961), yerden 3–4 m yükseltilmiş, bütün kampüsü kavrayan bir podyum önerilmiştir. (şekil 6.1-1) Sonraki yıllarda bu düşünce, yeni İngiliz üniversitelerinden Essex ve Lancaster'da uygulanmıştır. (şekil 5.2-31/32)

1960'lı yıllarda, İngiltere'de, Kıta Avrupası'nda ve Kuzey Amerika'da nefes kesici karmaşıklıkta çok farklı kampüs tasarımları yapılmıştır. Bunların ilk olarak görüldüğü yer, 1962 yılının Bochum Üniversitesi proje yarışmasıdır. Bu yarışmada en can alıcı sorun, kampüs arazisinin yapılarla doldurulması veya büyük çapta boş bırakılmasıdır. Bazı yarışmacılar, bina yoğunluğunu uç seviyede artırmak istemişlerdir. (şekil 6.1-4) Bunlar arasında, en yayılan çözüm Candilis, Josic ve Woods'un bir yaya omurgasına bağladıkları az katlı yüksek yoğunluklu modelidir. (şekil 6.1-5)

Kampüs tasarımında diğer farklı eğilimler, yığılma, yoğunlaşma ve dışa doğru uzanma şeklinde tasarlanmış modelleri içermektedir. Ungers'in 'Twente Üniversitesi' ve Giancarlo De Carlo'nun 'Urbino Üniversitesi' yığınsal kampüslere, (şekil 6.1-2) Gunnar Birkerts'in 'Tougalou Koleji' ve Güney Afrika'daki 'Rand Afrikaans Üniversitesi' de yoğunlaşma ve dışa açılmanın bir arada gerçekleştirildiği kampüslere örnek olarak verilebilir. (şekil 6.1-3)

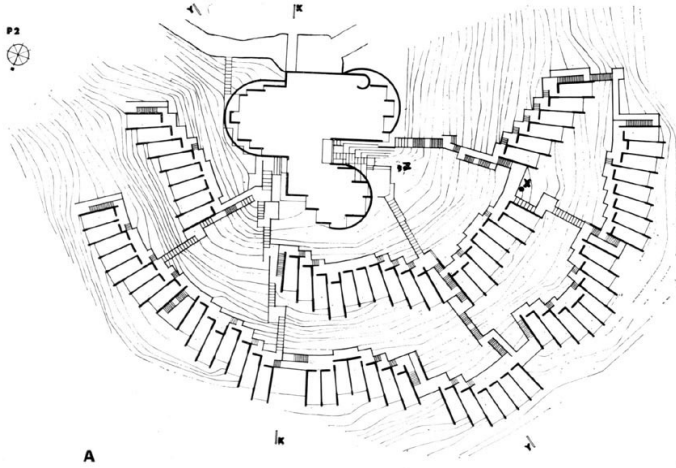
1962-1964 döneminin İngiliz 'kentsel kampüs' tasarımlarında da gördüğümüz gibi merkezin vurgulanması ve iç dolaşımın organizasyonu, 'statik' kampüs anlayışının yerini, yükseltilmiş yaya yolları örneğinde olduğu gibi iletişim hatlarının baskın olduğu daha 'dinamik' bir anlayışa bırakmasına yol açmıştır. Bunun uç örnekleri olarak 'Osaka Sanat Üniversitesi'ni ve Vittorio Gregotti'nin Cosenza'daki 'Calabria Üniversitesini' gösterebiliriz. (şekil 6.1-6) 1973 yılının

⁶⁴⁰ Bu mesafe, araç trafiğinden ayrılmış alanlarda ortalama yürüme hızıyla '90 metre x 10 dakika = 900 metre' olarak belirlenmiştir. Araç trafiği bulunan ulaşım akslarında bu mesafenin en fazla 15 dakikaya ya da 1350 metreye çıkabildiği saptanmıştır. (Bkz. Rengin Zengel, 'Kampus Planlamasında Ulaşılabilirlik Ölçütü Açısından Bir yaklaşım', **Yapı**, no. 252, 11-2002, s. 64-67)

Şekil 6.1-1

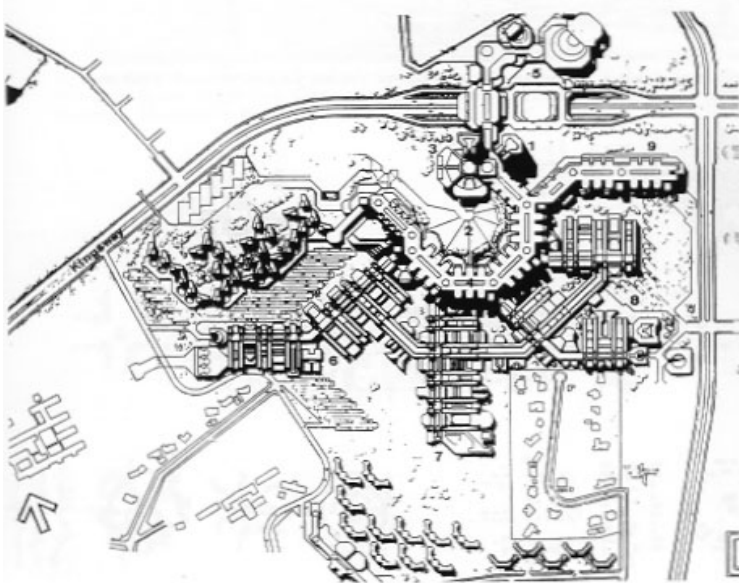
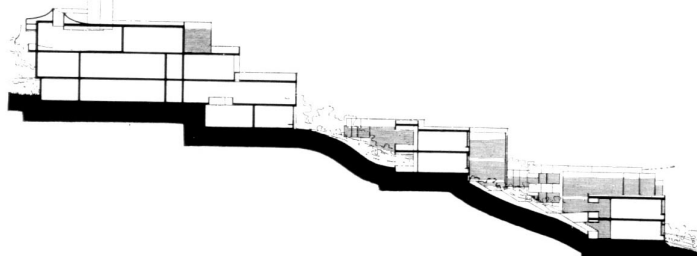
Stockholm Üniversitesi
(Stockholms Universitet). (solda)
Henning Larsen'in yarışma projesi,
1961. (Muthesius: 2000, s. 252)

Şekil 6.1-2

Urbino Üniversitesi (İtalya) . Giancarlo
De Carlo'nun yarışma projesi, 1961.
(Ad'A, 123-1965, s. 92)

Vaziyet planı (solda), görünüş (üstte),
kesit (sol altta.)

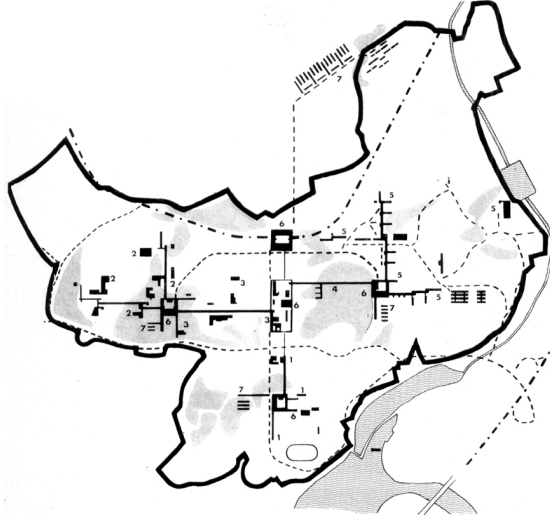

Şekil 6.1-3

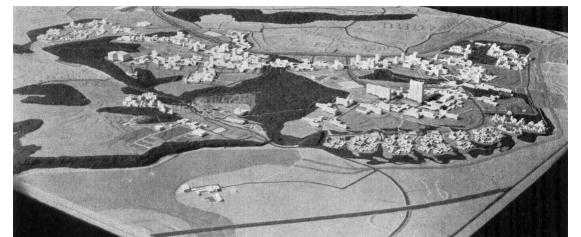
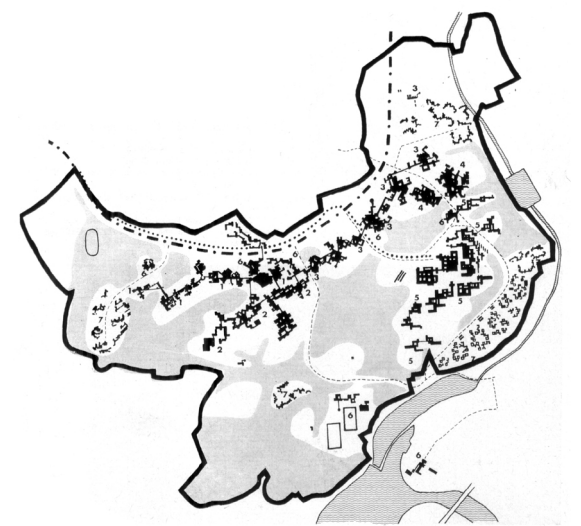
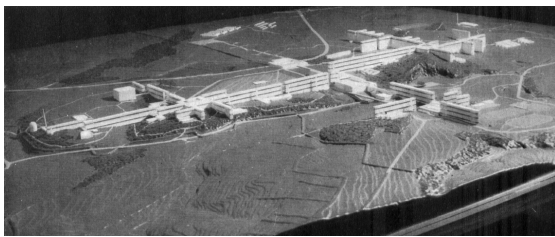
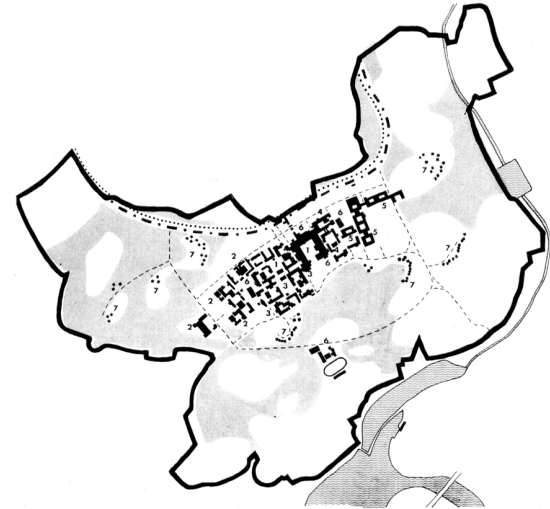
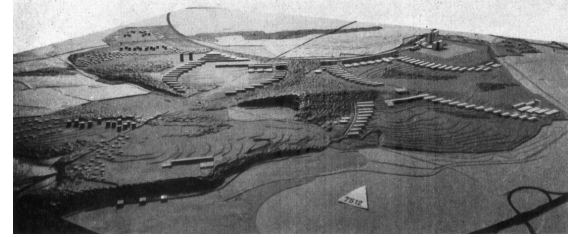
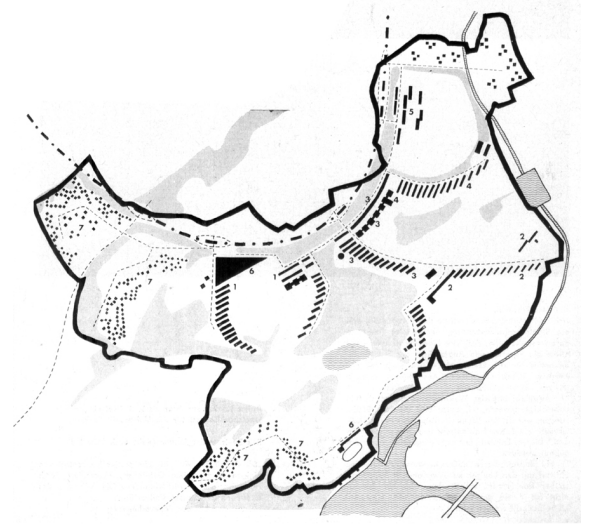
Rand Afrikaans Üniversitesi
(Johannesburg), Wilhelm
O. Meyer , Jan van Wijk.
(Muthesius: 2000, s. 255)

Şekil 6.1-4

Bochum Üniversitesi, proje yarışmasından öneriler
(1962). (altta) (Bauwelt, Heft.19/20-1963, s.537-550)

Sol üst: Walter Gropius, **Sağ üst:** Arne Jacobsen, **Sol alt:** Jacob Bakema, **Sağ alt:** Walter Schwagnsheidt-Tassilo Sittmann.

Şekil 6.1-5

Bochum Üniversitesi proje yarışmasından
Candilis, Josic, Woods'un önerisi, 1962.
(sağda)

Kamusal ve özel alanların eklemelenmesi.

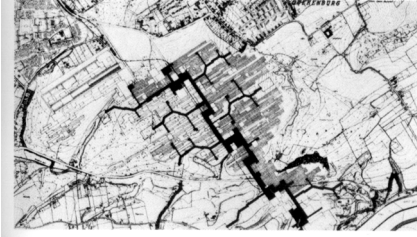
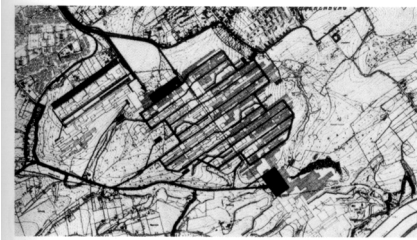
(Candilis, Josic, Woods: 1978, s.198)

Şekil 6.1-5a

Candilis, Josic, Woods'un Bochum
Üniversitesi proje yarışması önerisi. (altta)
(Candilis, Josic, Woods: 1978, s.197)

yukardan aşağı doğru şemalar:

- 1.Ulaşım sistemi
- 2.Ana omurga ve öğrenci yerleşimleri
- 3.Fakülte binaları

Şekil 6.1-5c

Bochum pojesi maketi. (sağda)
(Candilis, Josic, Woods: 1978, s.199)

Şekil 6.1-5b

Yaya akışı ve sosyal faaliyetler. (altta)
(Candilis, Josic, Woods: 1978, s.196)

Cosenza yarışmasını, belki de, dev ölçekli uluslararası şemaların son noktası olarak değerlendirebiliriz. (şekil 6.1-7)

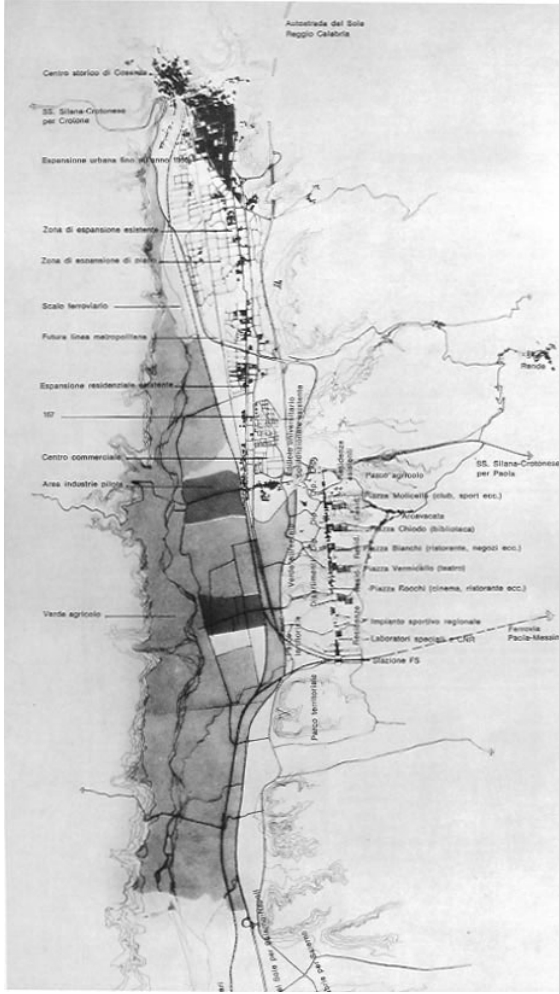
6.1.2. Kentsel Modelin Biçimlenmesi: Yoğunluk ve Bütünlük

Yoğunluk

1960'ların ortalarından itibaren o güne kadar ortaya koyulan bütün fikirlerin yeniden sorgulandığı bir sürece girilmiştir. Artık üniversite, kendi başına bir kurum olmaktan çıkmış, her türlü simgesellikten uzaklaşmış, planlamada her türden keskinlik son bulmuştur.

İlk olarak, 1964 yılında Candilis, Josic, Woods'un planladığı Berlin Özgür Üniversitesi binaları büyük yankı uyandırmış ve dev ölçekli betonarme binalar dönemine bir anlamda son vermiştir. (şekil 5.3-5) Bu az katlı (2 kat + bodrum kat) yapı, içinde bulunduğu banliyö yerleşmesinden hemen hemen farksızdır. Herhangi bir giriş cephesi ve hatta belirli bir giriş kapısı dahi yoktur, kütleleri arasında bir hiyerarşi de kurulmamıştır. Ne bir merkezi, ne de bir odak noktasına sahip değildir. Orjinal plana göre, 14 hektarlık bir alanı kaplayan dev bir dikdörtgen kütleden oluşmaktadır. Bir bina olarak düşünülürse çok büyük olduğu söylenebilir, ancak alt bölgelere bölünmüş bütün bir kampüs olarak büyük sayılmaz. Bu binanın planı alışılmışın dışındadır. Burada, bir dizi değişik türden planların katlara göre değil, ayrıştırılmış belirli işlevlere göre organize edildiğini görürüz. Bu ögeler, yaya hatları, iç avlular ve eğitim mekanlarından oluşmaktadır. Bunlar üst üste örtüştürüldüğünde, dikdörtgen elemanlardan oluşan ve biçimsel tanımlaması güç bir yığın ortaya çıkmaktadır.

Candilis, Josic ve Woods'un Berlin planıyla yeni bir soyut planlama dönemine girilmiştir. Bu dönemde, 1963–1966 yılları arasında, 'Marburg an der Lahn' ve 'Loughborough' projeleri de aynı yönde dikkat çekmişlerdir. Fen bilimleri ve tıp fakültelerini kentin dışına taşıma düşüncesiyle başlayan Marburg projesi, büyük bir esneklik sağlayacağı düşünülen prefabrike yapım sistemleri kullanılarak planlanmıştır. Marburg planında görülen büyük ölçekli yapı kompleksleri,

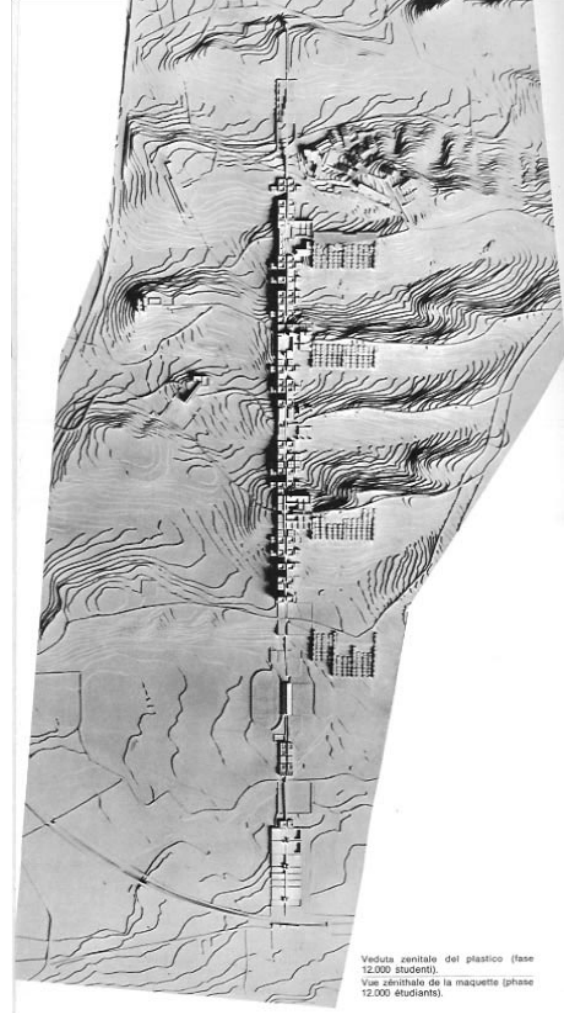

Şekil 6.1-6

Calabria Üniversitesi (Cosenza, İtalya), Vittorio Gregotti ve ortakları. (yanışma-1973, yapım-1978)

Şekil 6.1-6a

Calabria Üniversitesi (Cosenza) Bölge planı (solda) (Domus, 540-1974, s.14)

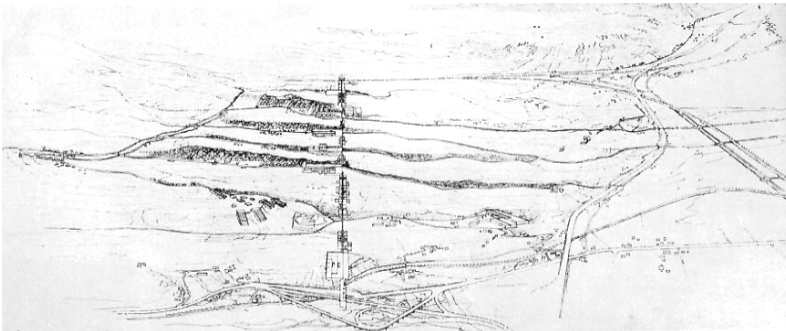

Şekil 6.1-6b

Calabria Üniversitesi kampüsü maketi. (üstte) (Domus, 540-1974, s.16)

Şekil 6.1-6c

Calabria Üniversitesi. (solda) (Lenggart ve Vince: 1992, s.92)

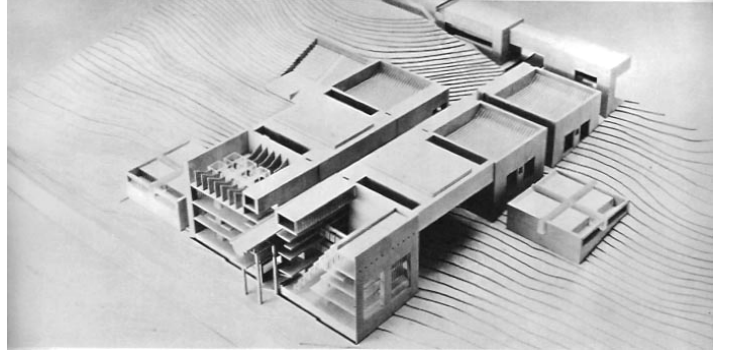

Şekil 6.1-6d

Gregotti'nin lineer kampüsü. (solda) (L' Arca, XX, s.298)

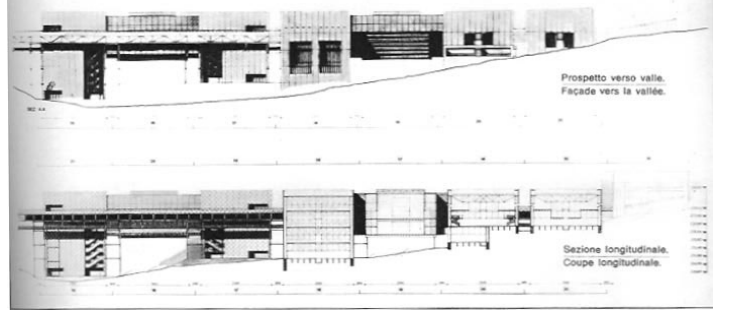
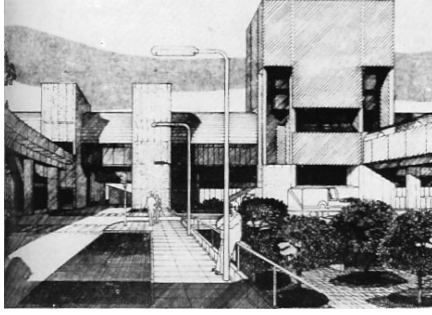
Şekil 6.1-6e

Calabria Üniversitesi eğitim bloğu
maketi. (sağda)
(Domus, 540-1974, s.18)

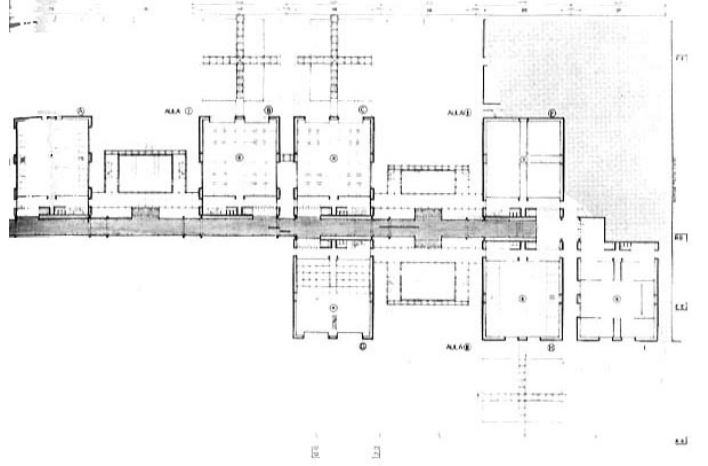
Şekil 6.1-6f

Calabria Üniversitesi eğitim bloğu
görünüş (sağda altta)
(Domus, 540-1974, s.18)

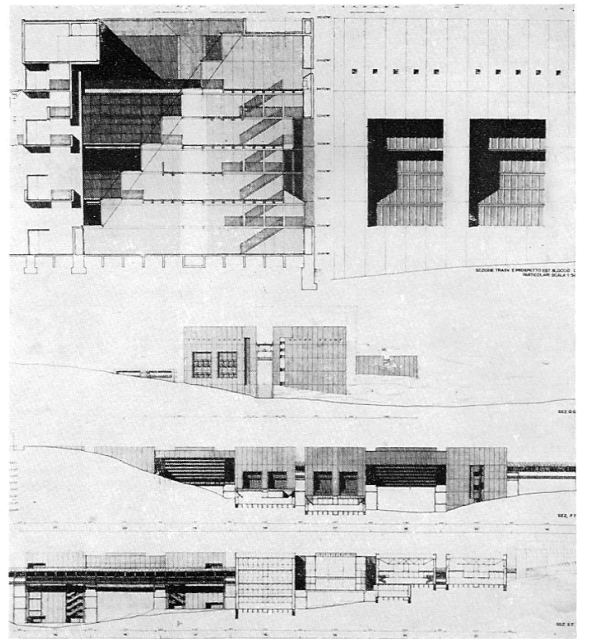
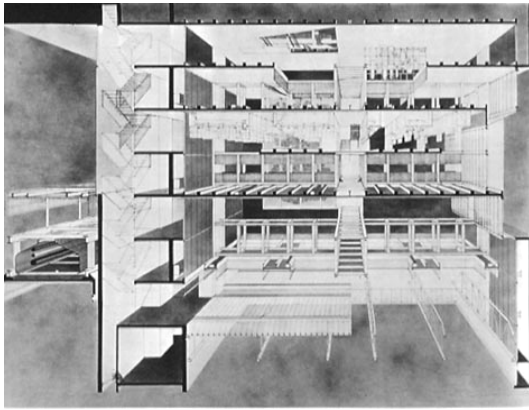
Şekil 6.1-6g

Calabria Üniversitesinde eğitim bloklarını
gösteren bir perspektif. (üstte)
(L' Arca, XX, s.3001)

Şekil 6.1-6h

Calabria Üniversitesi eğitim bloğu planı
(sağda) (Domus, 540-1974, s.17)

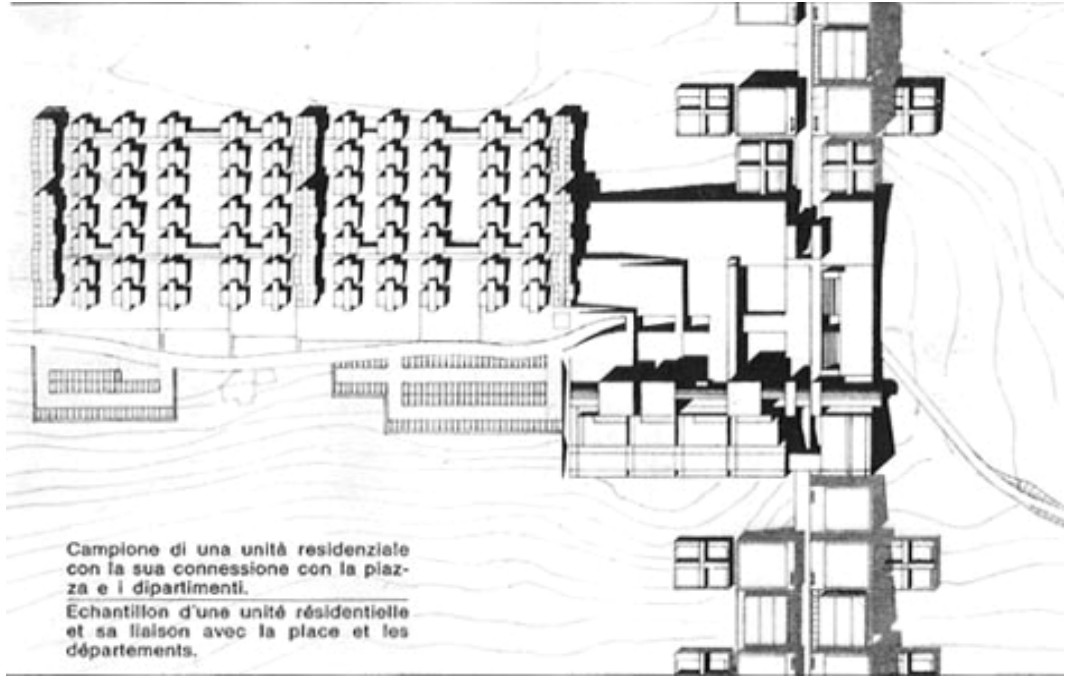

Şekil 6.1-6i

Eğitim Bloğu sistem kesiti. (üstte)
(Domus, 540-1974, s.17)

Şekil 6.1-6j

Calabria Üniversitesinde ana omurgaya takılan
eğitim blokları. (sağda) (L' Arca, XX, s.3001)

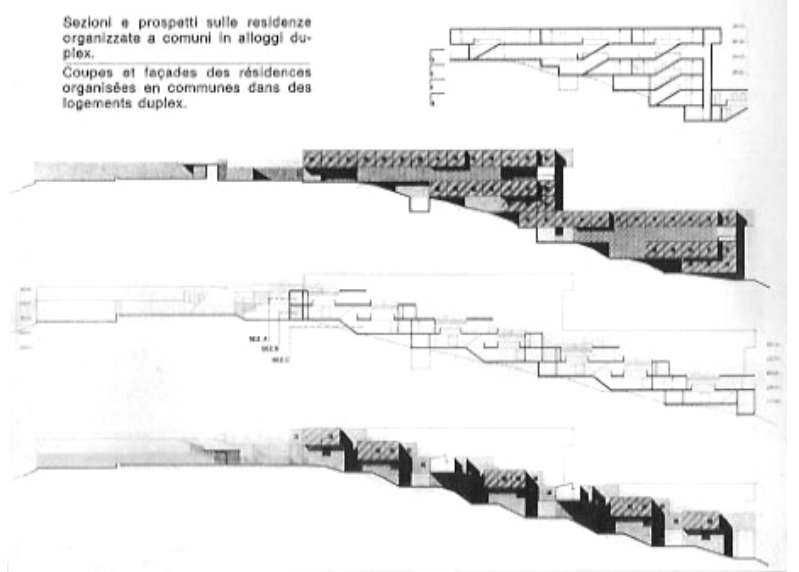
Şekil 6.1-6k

Calabria Üniversitesi. Soldaki konaklama birimleri ile eğitim bloklarının ilişkisi. (üstte) (Domus, 540-1974, s.20)

Şekil 6.1-6l

Calabria Üniversitesi dubleks konaklama birimleri. (sağda) (Domus, 540-1974, s.20)

Sezioni e prospetti sulle residenze organizzate a comuni in alloggi duplex.
Coupes et façades des résidences organisées en communes dans des logements duplex.

Şekil 6.1-6m

Calabria Üniversitesi Oditoryumu. (altta)
(Lengglart ve Vince: 1992, s.92)

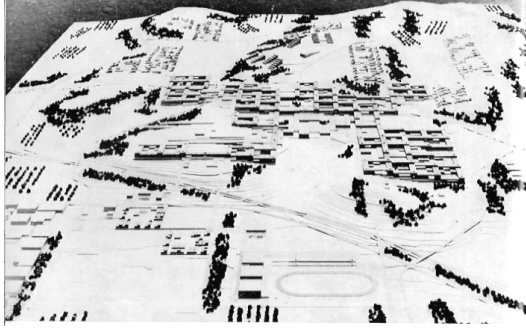
Şekil 6.1-6n

Calabria Üniversitesi, kampüs omurgasından (köprü) görünüm. (altta) (Lengglart ve Vince: 1992, s.95)

Şekil 6.1-7

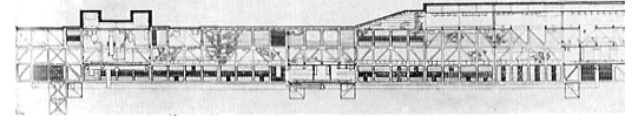
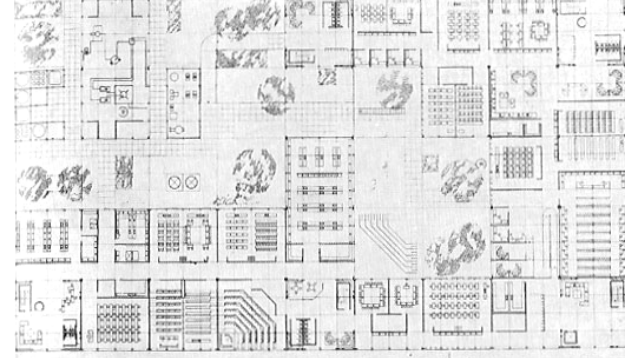
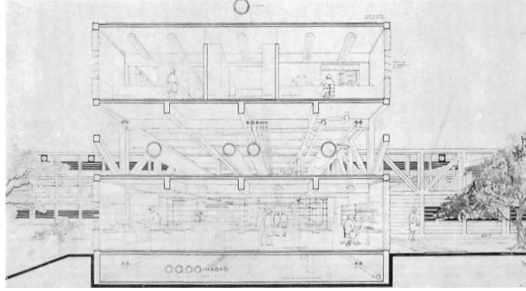
Cosenza, Calabria Üniversitesi Proje Yarışması, 1973.

Şekil 6.1-7a

Calabria Üniversitesi Proje Yarışması 2. ödül: Tarquini Martensson, Danimarka. (L' Arca, XX, s.302-304)

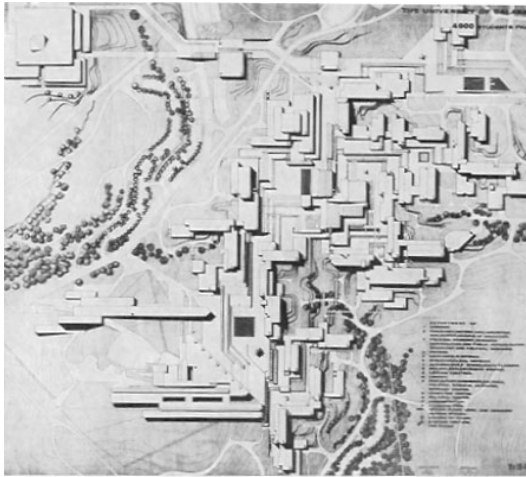
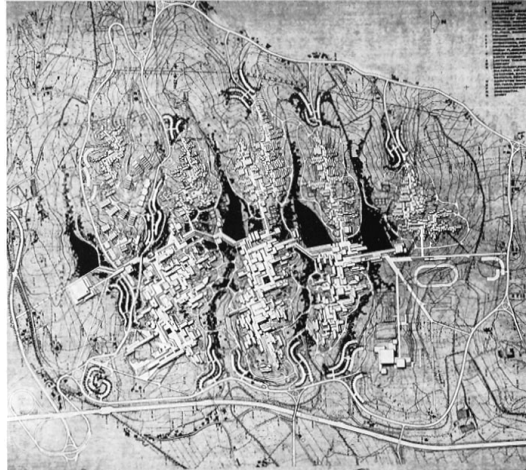
Maket fotoğrafı (solda), sistem kesiti (altta solda), plan ve kesit (altta).

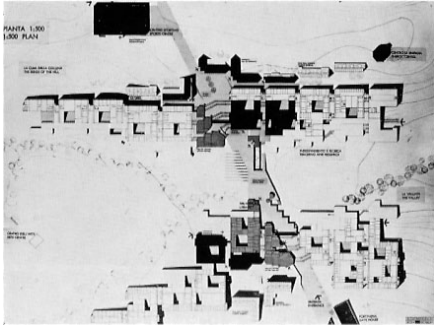
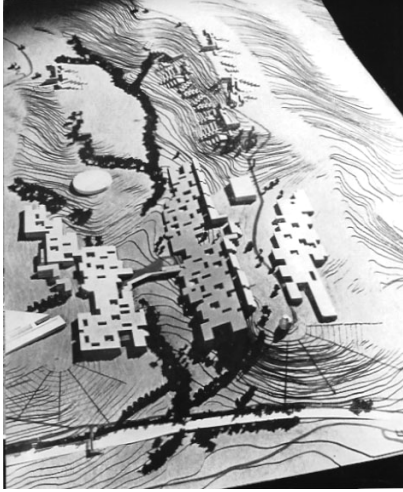

Şekil 6.1-7b

Calabria Üniversitesi Proje Yarışması 3. ödül: Yerzy Jozefowicz, Elisabeth Czyz, Polonya (L' Arca, XX, s.306-308)

Genel vaziyet planı (solda), akademik bölge planı (altta solda), maket (altta).

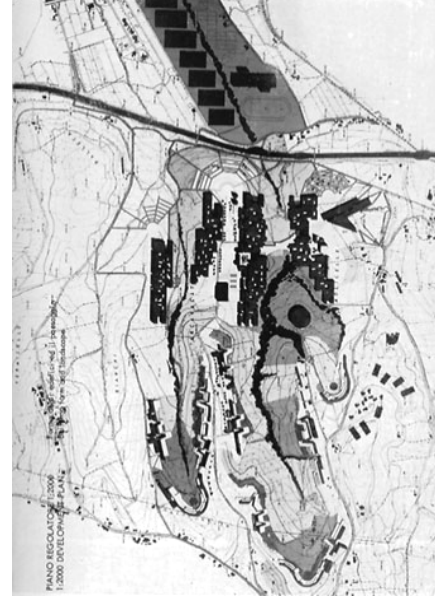

Şekil 6.1-7c

Cosenza, Proje Yarışması 4. ödül: Building Design Partnership, İngiltere. (*L' Arca*, XX, s.308) (solda)

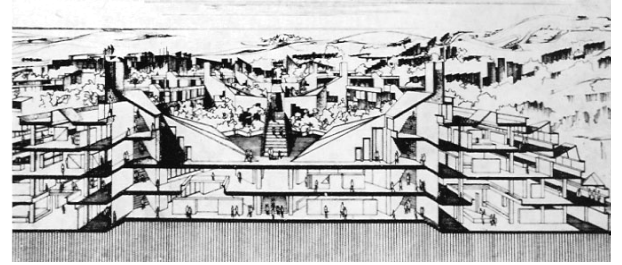
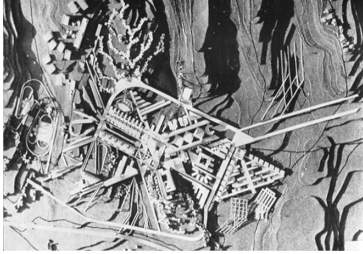
Maket fotoğrafı (solda), Vaziyet planı (altta), Plan (sol altta)

Şekil 6.1-7d

Cosenza, Proje Yarışması 5. ödül: Riccardo Dalisi, Leonardo Rossi, Carlo Ricci, İtalya. (*L' Arca*, XX, s.308)

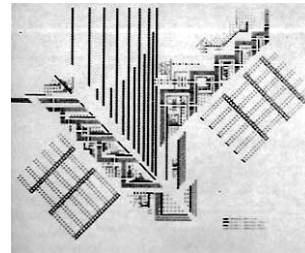
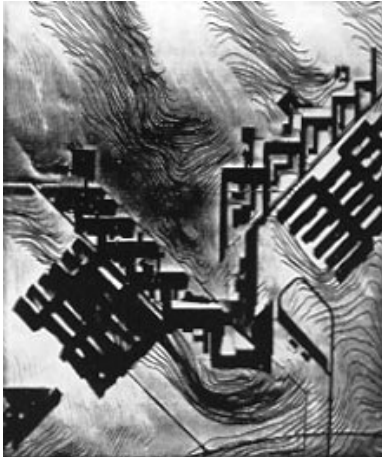
Maket fotoğrafı, Sistem kesiti, (altta)

Şekil 6.1-7e

Cosenza, Proje Yarışması 6. ödül: Pierro Sartogo, İtalya. (*L' Arca*, XX, s.312)

Maket fotoğrafları (altta), İlişki şeması (sağ altta)

etkileyici bir biçimde, küçük ölçekli elemanlardan türetilerek kurgulanmıştır. ⁶⁴¹ (şekil 6.1-9) Aynı şey, İngiltere'deki 7 yeni üniversiteden sonra en çok ilgi toplayan Loughborough Teknoloji Üniversitesi için de geçerlidir. İngiltere'nin en tecrübeli mimarlık ve mühendislik firmalarından biri olan Ove Arup ve Ortakları tarafından planlanan Loughborough'da, 15x15 m'lik bir taşıyıcı ızgara içine öngörülebilir işlevlerin yerleştirildiğini görürüz. (şekil 6.1-8) Bunu, daha sonra, şeritler halinde düzenlenmiş ızgaralardan oluşturulmuş olan, 'Odense Üniversitesi' takip etmiştir. (şekil 6.1-10) Bu örnek de, ucu açık, gelişmeye müsait bir yapıdadır ve çoğunluğu inşa edilebilmiştir. ⁶⁴² 'Ulm Üniversitesi'nde ise, bir dizi iç avlular sistemini oluşturan yapı ızgarası, aynı zamanda bütüncül bir iç sirkülasyon sistemini de oluşturmaktadır. ⁶⁴³ (şekil 6.1-11) 1967 yılının 'Bremen Üniversitesi' yarışma projelerinin birçoğu bu türden 'ağ örüntüleri' önermektedir.

Bütünlük

Bu 'ağ sistemi'ni besleyen üç kaynaktan söz edebiliriz. Birincisi, 1950'lerin ortalarından itibaren büyük düzenli biçimlerden küçük ölçekli, insanların karşılaşabilecekleri küçük gruplar oluşturmaya yönelik eğilimin artmasıdır. Artık, kampüs 'bütün'ü, bir yığılma, kümeleşme olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bunlar, sonsuza dek çoğalabilecek küçük yerler, mekanlar olabilecektir. Bu düşünceler, Le Corbusier'nin takipçileri olan Candilis, Josic ve Woods ile Smithson'lar tarafından eşzamanlı gerçekleştirilmiştir. ⁶⁴⁴ (şekil 6.1-12)

İkincisi, 1950'lerden başlayarak İngiltere ve Japonya'da olgunlaşan 'megastürüktür' kavramıdır. Temelde bu kavram bütün yeni kentlere uygulanmak düşüncesiyle oluşmuştur, ancak karmaşık organizasyon gerektiren bütün bina tiplerine de uygulanabilmektedir. İşlevlerinin karmaşık ve çoklu yapısı nedeniyle bu büyük eğitim kurumları, megastrüktür tasarımcılarının idealleriyle örtüşme göstermiştir. Megastrüktürler, bu değişik işlevleri kapalı bir bütün içine

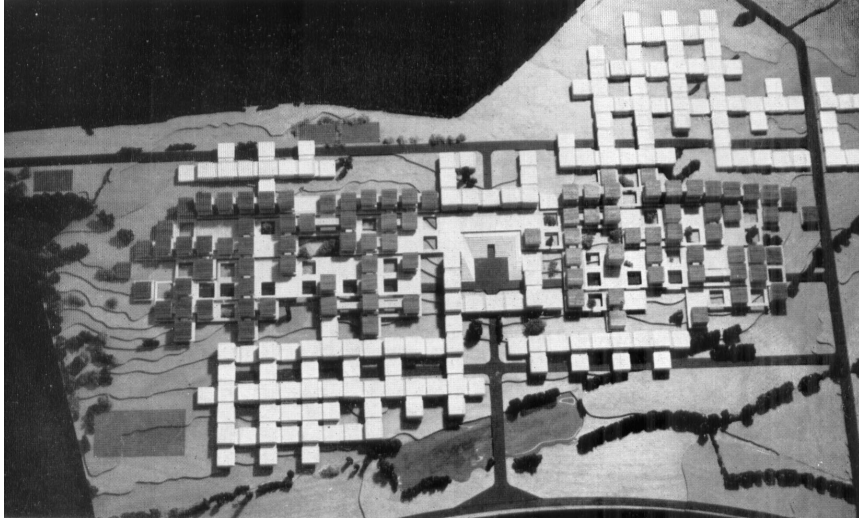
⁶⁴¹ Anon., 'Marburg', *L'architecture d'aujourd'hui*, no.137 (Avril-Mai-1968), Loughborough, s. 45-52.

⁶⁴² Anon., *L'architecture d'aujourd'hui*, no.137 (Avril-Mai-1968), Loughborough, s. 53-56, Odense, 67-70.

⁶⁴³ Aminde, H. J., 'Bauleitplanung für die Universität Ulm', *Bauen+Wohnen*, no.11 (november 1969), s. 400-402.

⁶⁴⁴ Candilis, Josic, Woods, 'Articulation of Public and Private Domains', *Candilis, Josic, Woods*, J. Joedicke (ed.), Karl Krämer Verlag, Stuttgart 1968, s. 208.

Smithson, P. ve A., 'Patterns of Association', A.g.e., London 1967, s. 14.

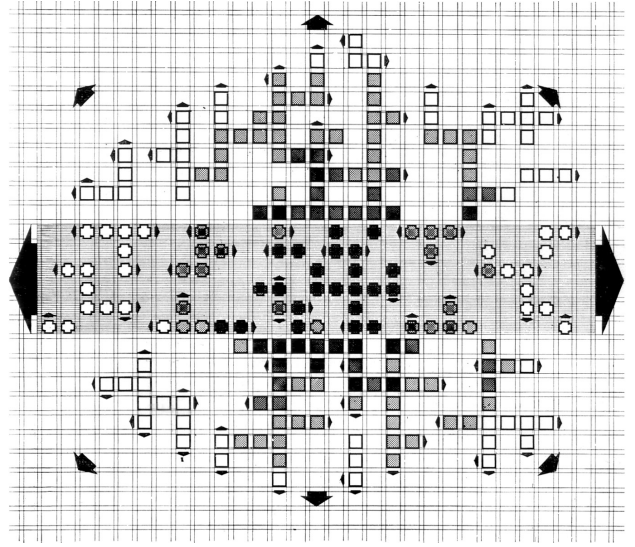
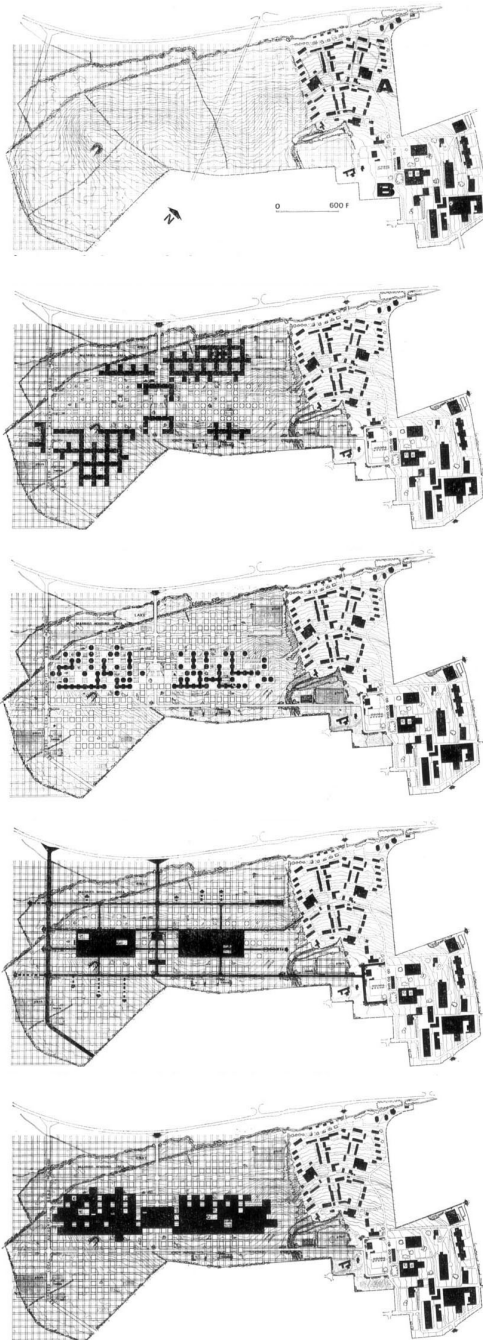

Şekil 6.1-8

Loughborough Üniversitesi, Ove Arup ve ortakları, (Ad'A, 137-1968, s. 53-56)

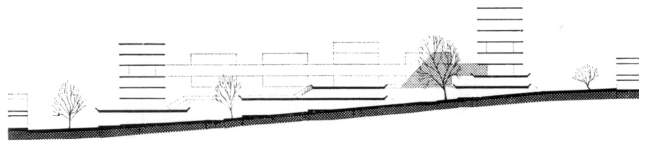
Şekil 6.1-8a

Loughborough Üniversitesi, maket fotoğrafı (solda)

Şekil 6.1-8b

Loughborough Üniversitesi iki yönlü gelişme şeması. (Üstte)

Şekil 6.1-8c

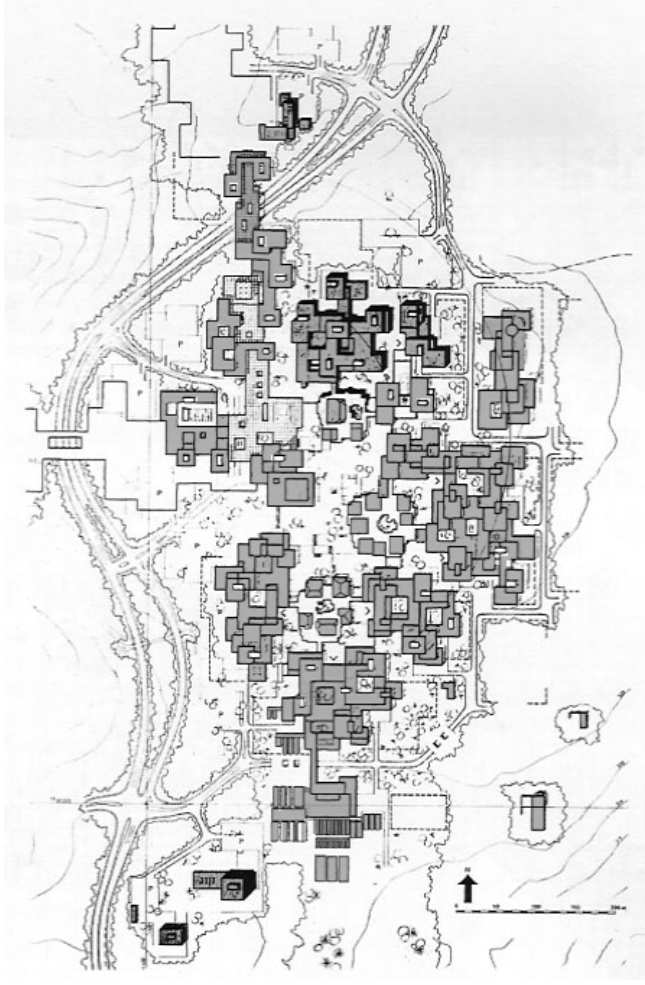
Loughborough Üniversitesi, kesit. (Üstte)

Şekil 6.1-8d

Loughborough Üniversitesi, mekan organizasyonları plan şemaları. (solda)

Yukarıdan aşağıya doğru:

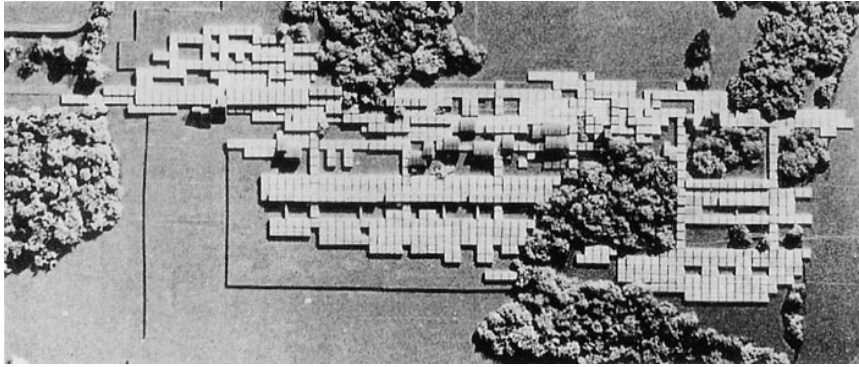
- Mevcut arazi (A: konaklama B: eğitim)
- Eğitim mekanları örüntüsü
- Konaklama mekanları örüntüsü
- Taşıt dolaşımı
- Yaya dolaşımı

Şekil 6.1-9

Phillips Üniversitesi, Marburg an der Lahn, 1964, (Ad'A, 137-1968, s. 45-52)

Vaziyet planı (solda), maket fotoğrafı (altta).

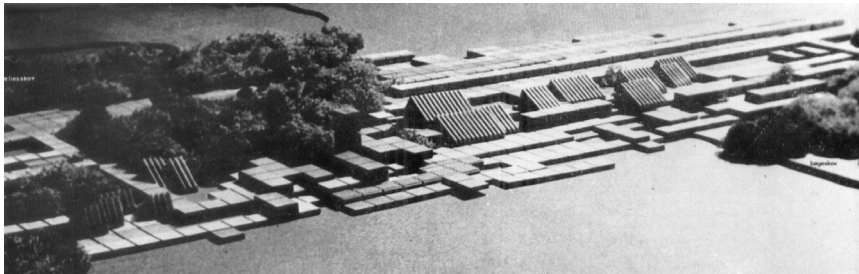

Şekil 6.1-10

Odense Üniversitesi, Knud Holscher, 1966, (Ad'A, 137-1968, s. 67-70)

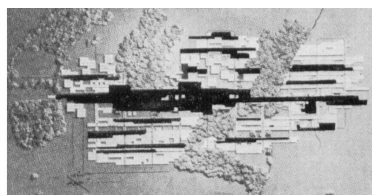
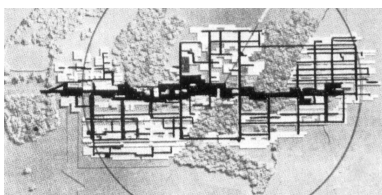
Maket fotoğrafları.

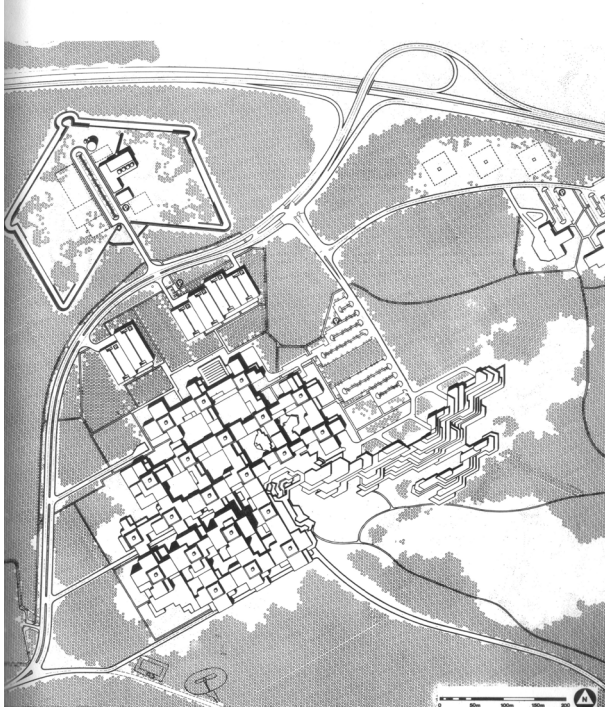
Genel maket fotoğrafı (solda),

Üniversite merkezi maket fotoğrafı (solda).

sirkülasyon şeması, park alanları, maket. (altta sırayla)

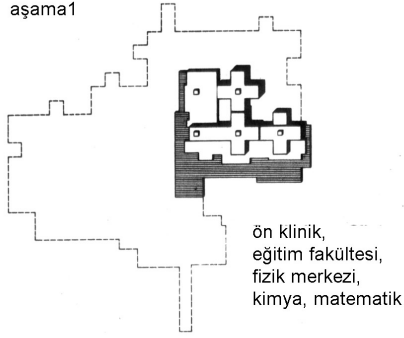

Şekil 6.1-11a

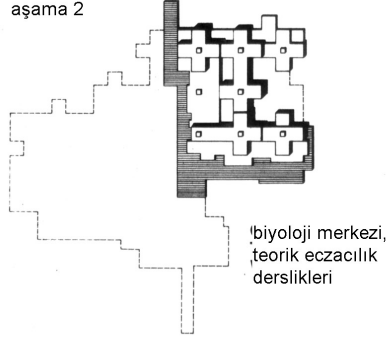
Ulm Üniversitesi, Henrich, Reisert, Schweizer, 1968. (Planning of the University of Ulm : 1968, s.43)

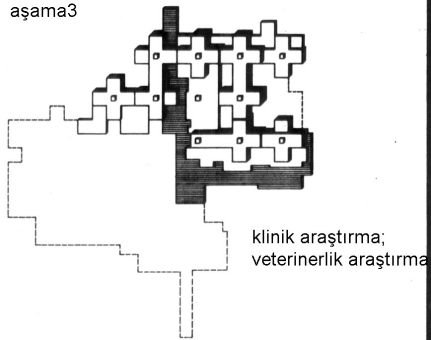
aşama1

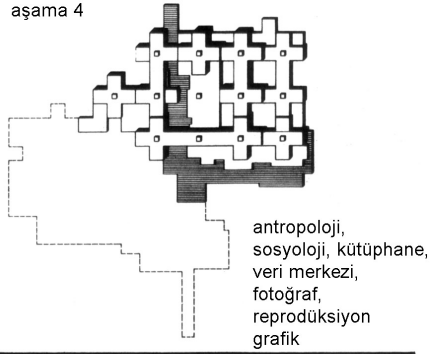
aşama 2

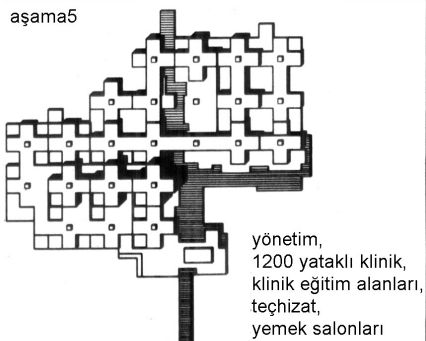
aşama3

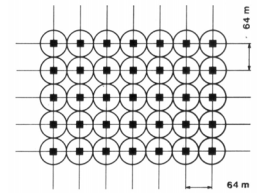
aşama 4

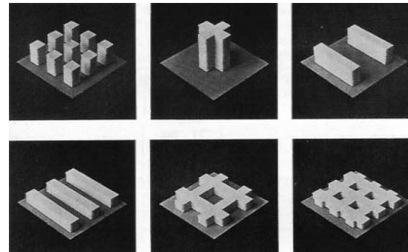
aşama5

vaziyet planı (sol
üstte), maket (üstte),
planlama aşamaları
(solda)

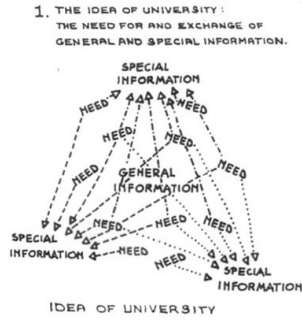

Ulm Üniversitesi için
geliştirilen makrogrid
sistemi. (Üstte)

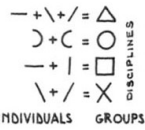

Şekil 6.1-11b

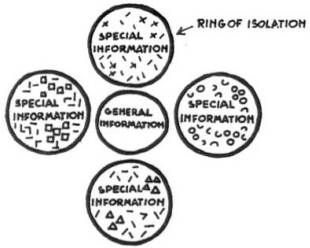
Stuttgart Üniversitesi
tarafından geliştirilen
esnek modüller.
(Linde: 1970 (blm4),
s.100-1)

2. THE UNIVERSITY IS COMPOSED OF
INDIVIDUALS AND GROUPS, WORKING
ALONE OR TOGETHER, IN DIFFERENT
DISCIPLINES. WHEN INDIVIDUALS
WORK TOGETHER THEY TAKE ON
NEW CHARACTERISTICS AND DEVELOP
NEW NEEDS.

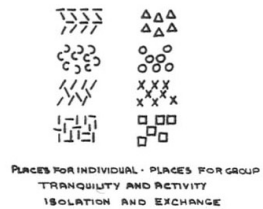
3. THE UNIVERSITY AS IT SEEMS TO BE:
BUILDINGS CONTRIBUTE TO THE
ISOLATION OF SPECIFIC DISCIPLINES.

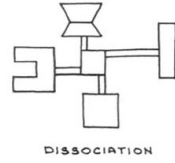
4. BUT THE REMOVAL OF BUILT BARRIERS
AND THE MIXING OF DISCIPLINES
IS NOT ENOUGH.
THE GROUP IS MEANINGLESS WHEN
THERE IS NO PLACE FOR THE
INDIVIDUAL.

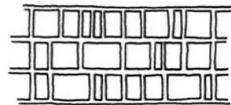
5. THE RELATIONSHIP OF GROUP AND
INDIVIDUAL MUST ALSO BE CONSIDERED.
AREAS OF ACTIVITY AND AREAS OF
TRANQUILITY MUST BE PROVIDED.
IF THE GROUP IS EVERYWHERE, THERE IS
NO GROUP BECAUSE THERE IS NO
INDIVIDUAL.

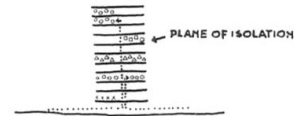
6. THE EXTERNAL EXPRESSION OF
DIFFERENCES IN FUNCTION (ARE
THESE AS IMPORTANT AS THE
SIMILARITIES?) AND NOSTALGIA
FOR REPRESENTATIVE FORM ALSO
TEND TO SEGREGATE THE UNIVERSITY
INTO SPECIALIZED DISCIPLINES ONLY.

7. WE SEEK RATHER A SYSTEM GIVING
THE MINIMUM ORGANIZATION
NECESSARY TO AN ASSOCIATION OF
DISCIPLINES. THE SPECIFIC
NATURES OF DIFFERENT FUNCTIONS
ARE ACCOMMODATED WITHIN A
GENERAL FRAMEWORK WHICH
EXPRESSES UNIVERSITY.

8. IN SKYSCRAPER TYPE BUILDINGS
DISCIPLINES TEND TO BE SEGREGATED.
THE RELATIONSHIP FROM ONE FLOOR
TO ANOTHER IS TENUOUS, ALMOST
FORTUITOUS, PASSING THROUGH
THE SPACE-MACHINE-LIFT.

9. IN A GROUNDSCRAPER ORGANIZATION
GREATER POSSIBILITIES OF COMMUNITY
AND EXCHANGE ARE PRESENT WITHOUT
NECESSARILY SACRIFICING ANY
TRANQUILITY.

10. TENTATIVE USE OF A MINIMUM
STRUCTURING SYSTEM WHERE INDIVIDUAL
AND GROUP MAY DETERMINE
DESIRABLE RELATIONSHIPS.

Şekil 6.1-12

Ortak ve özel mekanların artifkasyonu, Berlin Özgür Üniversitesi planlama ilkeleri, 1963. (Üstte).
(Candilis Josic Woods : 1978, s.208)

sıkıştırmak yerine, en farklı biçimlerden oluşturdıkları bir amalgamı vurgulamaktadırlar. Genel anlamda, 1960'lı yılların birçok üniversitesi, örneğin 'Essex, East Anglia, Scarborough, Simon Fraser ve Lethbridge' veya Bochum yarışmasına katılan birçok proje önerisi de megastürüktür olarak nitelendirilebilirler. **(şekil 6.1-13/14)** Dar anlamda, 1960'ların megastürüktür düşüncesi, 'kendi içinde değişikliklere imkan veren, dev sabit altyapılar' anlayışı çerçevesinde gelişmiştir. Bu yaklaşım, daha sonra, 1970'lerde Paris Pompidou Merkezi türünden bir High-Tech hareketine dönüşmüştür.

Candilis, Josic ve Woods'un Berlin Özgür Üniversitesi'nin, inşa edilen projeler arasında megastrüktüre en yakın bina olduğu söylenebilir. Ne 'mega' görünümü olmamasına, ne de farklı işlevler içermemesine karşın, Banham'ın ifade ettiği gibi, "büyüyebilirlik, geçici ve kalıcı parçaları bir bütünün içinde barındırması ve son olarak da modülerliği göz önünde tutularak" bu yargıya varılabilir. ⁶⁴⁵

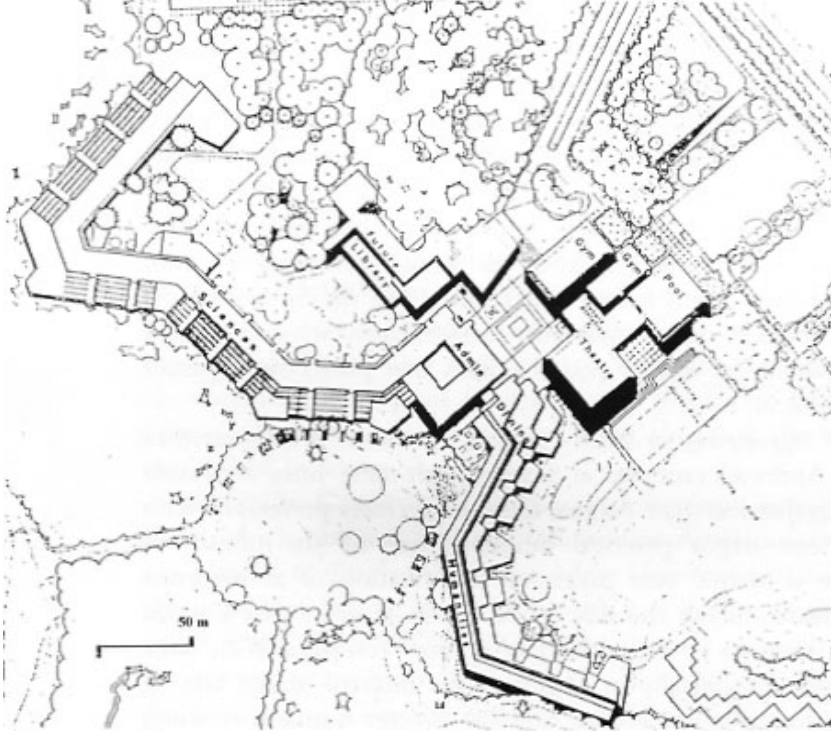
Bu da bizi üçüncü kaynağa, yani 'belirlenmezciliğe' (indeterminism, İng.) götürmektedir. Bu, hepten yeni bir planlama kavramıdır. Berlin Özgür Üniversitesi, aslında bir mimari ürün olmaktan ziyade, bir çerçeve, bir düzenleme ilkesi (Ordnungsprinzip, Alm.), üniversitenin içinde gelişebileceği bir yöntem ifade etmektedir.

6.2. Üniversite Tasarımında Belirlenmezci Yaklaşımlar ve Sonuçları

6.2.1. Üniversite Tasarımında Belirlenmezci Yaklaşımlar

Bu yeni eğilime birçok etkenin bileşkesi yol açmıştır. Savaş sonrası Avrupa'sında uygulamaya koyulan sosyal refah planlaması sayesinde, kent ve geniş toplukonut sitelerinin plancıları öngörülmecek ölçüde profesyonel tecrübe kazanmışlardır. Buna, toplumun problemlerinin bilimsel yöntemlerle çözülebilirliğine karşı artan güven de eklenebilir. Diğer taraftan, ABD'de öğrenci işleri bürolarının ve onların bilimsel arkaplanında sürekli artan bir uzmanlık oluşmuştur. İngiltere'de ise, 1963 Robbins Raporu, o güne kadar hiç bilinmeyen

⁶⁴⁵ Banham, Reyner, 'The Meaning of Megastructure', **Megastructure: Urban Futures of the Recent Past**, Thames and Hudson Ltd., London, 1976, s. 196.

Şekil 6.1-13a

Scarborough Koleji,
Toronto Üniversitesi, John
Andrews ve ortakları,
1963-65, vaziyet planı
(solda).

(Muthesius : 2000, s.190)

Şekil 6.1-13b

Scarborough Koleji,
Toronto Üniversitesi, John
Andrews ve ortakları,
1963-65, hava fotoğrafı
(solda).

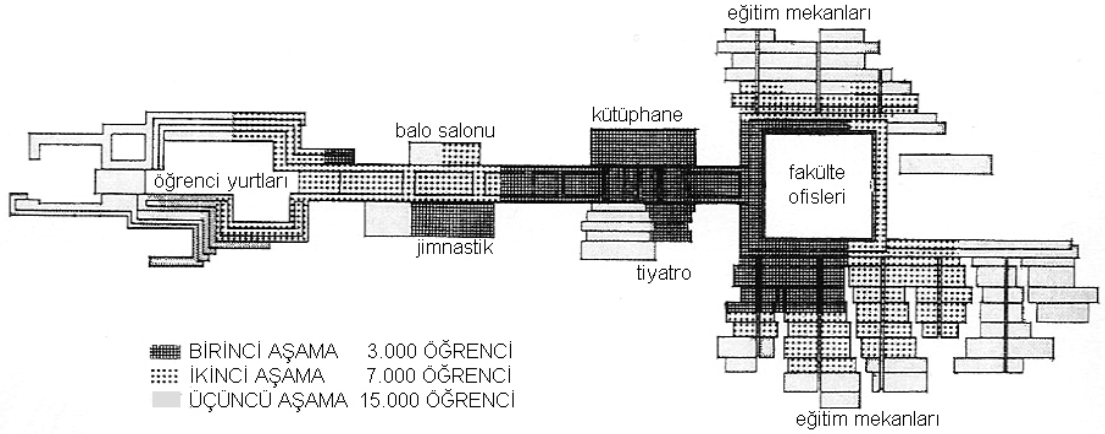
(Muthesius : 2000, s.190)

Şekil 6.1-13c

Scarboroug Koleji,
Toronto Üniversitesi, John
Andrews ve ortakları,
1963-65, iç mekan
fotografı (solda).

(Muthesius : 2000, s.191)

Şekil 6.1-14a

Simon Fraser Üniversitesi, Vancouver, Arthur Ericson, 1965, şematik plan (üstte) (Muthesius : 2000, s.192)

Şekil 6.1-14b

Simon Fraser Üniversitesi, Vancouver, Arthur Ericson, 1965, hava fotoğrafı (altta) (www.sfu.edu.ca, 2000)

Şekil 6.1-14c

Simon Fraser Üniversitesi, Vancouver, Arthur Ericson, 1965, eğitim avlusu fotoğrafı. (solda)

(Muthesius : 2000, s.192)

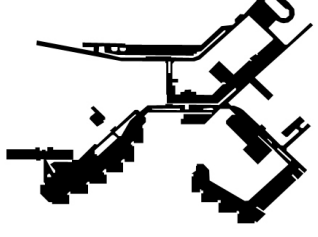
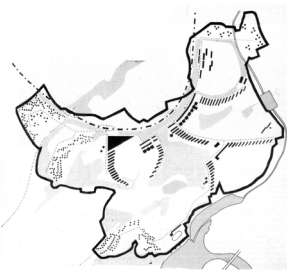
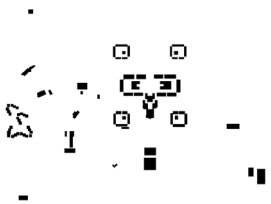
bir sistematizasyon ortaya koymuştur. Almanya'da ise, yeni bir 'kuramsal üniversite'nin yanısıra, bütün yükseköğretimin 'total üniversite' (Gesamtuniversität) kapsamında koordine edilmesi talepleri belirlemiştir. Her yerde, artan bir koordinasyon ihtiyacı doğmuştur. Aynı zamanda, bütün gruplar kendi alanını belirleme ve bilimsel uzmanlaşma çabasını artırmıştır. Bütün başlıca ülkeler, merkezi planlama ve mimari araştırma organizasyonları kurmuşlardır. İngiltere'de 1964 yılında, RMJM mimarlar grubunun başlattığı, bu alandaki araştırmaları bir havuzda toplama çabası, daha sonra Cambridge ve Londra Üniversitesi'ne bağlı mimarlık okullarının ele aldığı daha sağlam araştırmalarla güçlenmiştir. Almanya'nın araştırma enstitüleri, tüm bina yapım sürecinin devlet tarafından gerçekleştirilmesi nedeniyle, bu konudaki en güçlü kurumlar olmuştur. ⁶⁴⁶

Üniversite binalarının planlanması, aslında oldukça somut bir olgu olmalıdır. Gerçekten de, çok fazla miktardaki girdi ve detaylar, doğru düzende biraraya getirildiğinde iyi işleyen, tamamlanmış bir 'bütün' ortaya çıkacaktır. **(şekil 6.1-15)** Bir 'bütün', tamamlanmışlık, maksimum ve optimum düzeyde kullanım ve dağınık parçalardan, detaylardan kaçınmak anlamına gelmektedir. Mimarların veya plancılarının asıl amacı, akademisyenler ve idarecilerin ihtiyaçlarını 'mekansal' ihtiyaçlarla buluşturmadır. Öğrenci aktiviteleri ve optimum mekan kullanımı çalışmaları sayesinde Amerika'da bu alanda önemli aşamalar kaydedilmiştir. Planlama sürecinin bilgisayar yardımıyla benzetilere (simulation, ing.) dönüştürülmesi, Dober'in vurguladığı, 'kampüslerin mantıksal ve aşamalı büyüyebilirliği'ne katkıda bulunmuştur. Örneğin, Bochum Üniversitesi, program analizleriyle ortaya çıkan 472.000 m²'lik mekan ihtiyacının uygulanmasıyla gerçekleşmiştir. Bir strüktür programı (örneğin akademik bölümlenme), insan trafiği, topoğrafya ve yapısal gerekler temel alınmıştır. Bundan sonra binalar, üst üste gelebilenler veya gelemeyenler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. ⁶⁴⁷ 1968 yılında Cambridge'de, Bullock, Dickens ve Steadman, öğrencilerin nerede ve ne zaman neler yaptığı üzerine daha kesin bulgular elde etmişlerdir. ⁶⁴⁸ Almanlar, planlama işlemini, bütünsel 'yönlenebilirlik planlaması' (Leitplanung, Alm.) ve 'kullanım planlaması' (Bedarfsplanung, Alm.) olarak ikiye ayırarak basitleştirmek

⁶⁴⁶ Muthesius, S., A.g.e., s. 274.

⁶⁴⁷ Anon., 'Bochum', *L'architecture d'aujourd'hui*, no.137 (Avril-Mai-1968), Loughborough, s. 61-66.

⁶⁴⁸ Muthesius, S., A.g.e., s. 275.

	KOMPOZİSYONEL BİÇİM	GRUP BİÇİM	MEGA BİÇİM
IZGARA			
	Foothill Community Koleji	Churchill Koleji	Ulm Üniversitesi
AÇILI			
	Otaniemi Üniversitesi	Bağdat Üniversitesi	East Anglia Üniversitesi
EĞRİSEL / LİNEER			
	Bochum proje yarışması; Jakobsen	Bochum proje yarışması; Bakema	Calabria Üniversitesi
KONSANTRİK			
	Kaliforniya Üniversitesi; Irvine	York Üniversitesi	Essex Üniversitesi
AKSİYEL			
	Albany Üniversitesi	Lancaster Üniversitesi	Simon Fraser Üniversitesi
ORGANİK			
	Kaliforniya Üniversitesi Kresge Koleji,	Kaliforniya Üniversitesi Santa Cruz Kampüsü	Phillips Üniversitesi

Şekil 6.1-15

Üniversite yerleşmelerinin şekil-zemin analizi yoluyla biçimsel etüdü.

abasına girmişlerdir. Daha sonraki bir eğilim ise, Almanların model program (Musterprogramme, Alm.) veya yönlendirici veriler (Richtwerte, Alm.) olarak tanımladıkları yönde olmuştur. ⁶⁴⁹

Bağlanabilirlik ve Büyüyebilirlik

Üniversite planlamasında, işlevler arasındaki bağlantılar, sirkülasyon ve onun değışkenliği, 'bağlanabilirlik' üzerinde önemle durulmasını getirmiştir. Bu da, tekil fonksiyonlara verilen önemin azalmasına yol açmıştır. Özellikle İngiltere'de eğitimcilerin, 'akademik ortamda birlikteliğin artırılması' istekleri, mimarları bölümlerarası ilişkilendirmeye ve onun doğasını araştırmaya itmiştir. 1960 Leeds planı, kampüsün bütünündeki tüm ilişkilerin ve hareketlerin niceliksel olarak araştırıldığı bir ilk olmuştur ve mimarların hazırladığı inanılmaz karmaşıklıkta diyagramlar bunu göstermektedir. **(şekil 5.2-23a)** 1962 yılında Candilis, Josic, Woods'un Bochum yarışma projesi ve 1963'lerin İngiliz kentsel kampüs planları, tamamen iç içe örüldüklerinden dolayı bölgelerin veya işlevlerin çok zor algılanabildiği, yalnızca iletişim/ulaşım ağının öne çıktığı yeni bir 'plan' türünü ortaya çıkarmıştır. Megastrüktür tasarımcıları bu çizgiyi takip etmişlerdir.

Ancak, bütün bu gelişmeler çok temelli düşünce değışimlerine yol açmıştır. Bir yandan, yöntemlerin karmaşıklık düzeyi artmış, diğer yandan bir bütün olarak planlamanın amacı ve kapsamı üzerinde şüpheler de artmaya başlamıştır. Planlamacıların, hem daha fazla, hem de daha az bilmek istedikleri paradoksal bir durum ortaya çıkmıştır. Ayrıca planlamacılar, daha farklı dış baskıları da hissetmeye başlamışlardır. Örneğin, 1960'ların ortalarından itibaren İngiliz hükümeti mali kaynak aktarımını durdurmak zorunda kalmış ve yeni bir belirsizlik ortamına girilmiştir. Bundan sonra, İngiltere'de daha fazla yeni kampüs arayışları olmamıştır. Almanya'da ve daha birçok ülkede, ilerleme düşüncesine paralel maliyetleri azaltma faktörü ön plana çıkmıştır. Bu etkenler, üniversite planlamasında, 'aşamalı büyüyebilirlik' kavramının gelişmesine hizmet etmiştir.

⁶⁴⁹ Jockusch, Peter, 'Probleme der Bedarfsplanung wissenschaftlicher Hochschulen', **Bauen+Wohnen**, no.11 (november 1969), s. 413-418.

Değişebilirlik

Üniversitelerin büyüyebilirliği ve gelişebilirliği düşüncesi, iki yeni ve birbirine bağlı kavramı ortaya çıkarmıştır. Bunlar, 'değişim' ve 'belirlenmezlik'tir. Kısaca söylenebilirse, bir bina gerçekte tamamen planlanamaz. İnşa edilmiş biçimler, aslında içlerinde cereyan eden aktiviteleri kontrol edemezler. Bu belirlenmezlik fikri, ilk olarak 1960 yılında hastahane planlamacısı John Weeks tarafından ortaya atılmıştır.⁶⁵⁰ 1960'lı yılların sonlarında birçok teorisyen geçmişin binaları 'sabitlenme' düşüncesine karşı, 'bina örüntüsü' üzerinde durmuşlardır. Erken ve klasik modernizm döneminde 'değişim', önde gelen bir ütopyacı platform, acil olarak ihtiyaç duyulan birşeydir. Ancak, artık 'değişim', sürekli olan ve çok hızlı gerçekleşen bir olgu halini almıştır. Önceleri, planlamacıların analiz ettiği ve biçimlemeye çalıştığı 'eğitim strüktürü, teknik gereçler, yoğunluk, kentsel ilişkiler' gibi birçok faktör artık belirsizlik ifade etmeye başlamıştır. Diğer bir formülasyon olan yönelim planlaması kuramı, '**statik masterplan**'dan '**evrimsel masterplan**'a geçişi sağlamıştır.

Bu yolda, 'sistem analizi' (system analysis, ing.) veya 'operasyonel araştırma ve tasarım' (operational research and design, ing.) gibi kavramlar oluşmuştur. Örneğin, değişimi öngörmek ve hesaplamak amacıyla 'matematiksel ve hesaplanabilir modeller' kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁵¹ Bu yeni planlama biçimi, diyagram çizimlerinin, karar alma işlemlerinin şemalarının, bağlantı ve büyüme kategorilerini gösteren çizimlerin artmasına yol açmıştır.

Ayrıca, 'sosyal mekan' da problematik bir konu olmuştur. Üniversite kurumunda, önceden belirlenmiş sosyal davranış kalıpları anlayışının yerini, spontane sosyal davranış anlayışı almıştır.⁶⁵² 'Yakınlık', her zaman sosyal yoğunlaşmayı

⁶⁵⁰ Muthesius, S., A.g.e., s. 276.

⁶⁵¹ Dober, Richard, 'Establishing The Campus Plan Agenda', **Campus Design**, John Wiley & Sons Inc., ABD 1992, s. 265.

⁶⁵² 1960'lı yıllarda plancılar neyin nereye yerleştirileceğinden çok, çeşitli sabit noktalar arasında ne olduğu, kısaca, kurumların sosyodinamiği üzerine yoğunlaşmışlardır. Mimari işlev diyagramının kökeni daha da karmaşıktır. Değişik konfigürasyonların kent plancıları tarafından şematik soyutlamasının ve işlevsel gruplamanın (bölgeleme) uzun bir geçmişi vardır. Örneğin, 1899'da Ebenezer Howard'ın 'bahçe kent' önerileri bu

sağlayamamaktadır. Dolayısıyla, merkezi toplanma mekanı, forum veya agora, anlayışını yitirmeye başlamıştır. Örneğin, Candilis'in Berlin projesinde hiçbir merkez yoktur, aynı şekilde Konstanz'da dağınık, küçük dinlenme alanlarına önem verilmiştir. Artık, üniversitenin hiçbir yeri, özellikle sosyal amaçlar için düzenlenmemektedir, ancak, hiçbir yeri yoktur ki sosyal mekan olarak düşünülmesin. (şekil 6.1-12)

Dönüşebilirlik

Yeni üniversitelerde kullanılan gelişmiş yapım sistemleri de, bu yeni planlama hareketinin önemli bir aracıdır. Eski görüşe göre önce bina planlaması yapılmakta, sonra da yapım sistemi planlanmaktaydı. Artık her ikisi de başlangıçta bağımsız kabul edilmektedir. Bu kavram, İngiliz Refah Devleti okul mimarisinde ve York Üniversitesi'nde kullanılan CLASP sisteminde yerini sağlamlaştırmıştır. ABD'de, California Üniversitesi'nde geliştirilen URBS ve ABS hazıryapım sistemleri yurt binaları ve akademik binaların inşasında uygulanmıştır. Ard zamanlı olarak, Alman üniversiteleri de, birçok yeni eğitim bloğunun inşasında prefabrike elemanlar kullanmışlardır. ⁶⁵³

1960'ların sonunda yaygınlaşan bu yeni yapım kavramı, bir binanın elemanlarının tamamının belirlenmesi değil, çeşitliliğe izin veren ve esnek bir işlev doldurma için mekan yaratan, esnek 'modüller' veya 'ızgaralar' oluşturmayı amaçlamaktaydı. Bochum yarışma projelerinden birçoğu gibi Ulm ve Loughborough'nun sistemi de böyledir. Artık yapım, basit anlamda çerçeveyi oluşturmakta, planlama da detaylı ve değişken doldurma işlevini gerçekleştirilmekteydi. Planlamacılar daha sonra bu genelleştirilmiş kavrama,

şekildedir. 1930'lardan itibaren geliştirilen bir başka yaklaşım biçimi de sosyoloji ve sosyal psikoloji yöntemlerinden kaynaklanan, 'sosyometri' veya 'ağ analizi'nin 'sosyogram'larıdır. Bunlar, gerek organizasyon örüntüleri ve karar verme mekanizmalarını, gerekse bireyler arasındaki psikolojik ilişkileri (veya bunların yokluğunu) gösteren grafiklerdir. Çoğu durumda, bu sosyal diyagramlar yalnızca basitleştirilmiş şemalar sunmanın ötesinde birçok unsuru birarada görmemizi geleceğe dair önlemler alabilmemize hizmet ederler. 1960'lı yıllarda bütün disiplinler arasında güçlü bir örtüşme yaşandığı görülmektedir. Örneğin, sosyologlar yalnızca sayısal değerler vermenin ötesinde gerçek konumlamaya giderek artan bir önem atfetmişlerdir. Diğer taraftan, plancılar ve mimarlar ise, kamusal-mekansal gerçeklikten bir ölçüde soyutlama ve genellemeye yönelmişlerdir. Bu yaklaşımın gelişmesinde, 'sosyometri' biliminin kurucusu J. Moreno'nun önemli rolü vardır.

⁶⁵³ Ehrenkrantz, Ezra D., **Architectural Systems**, McGraw-Hill, New York 1989.

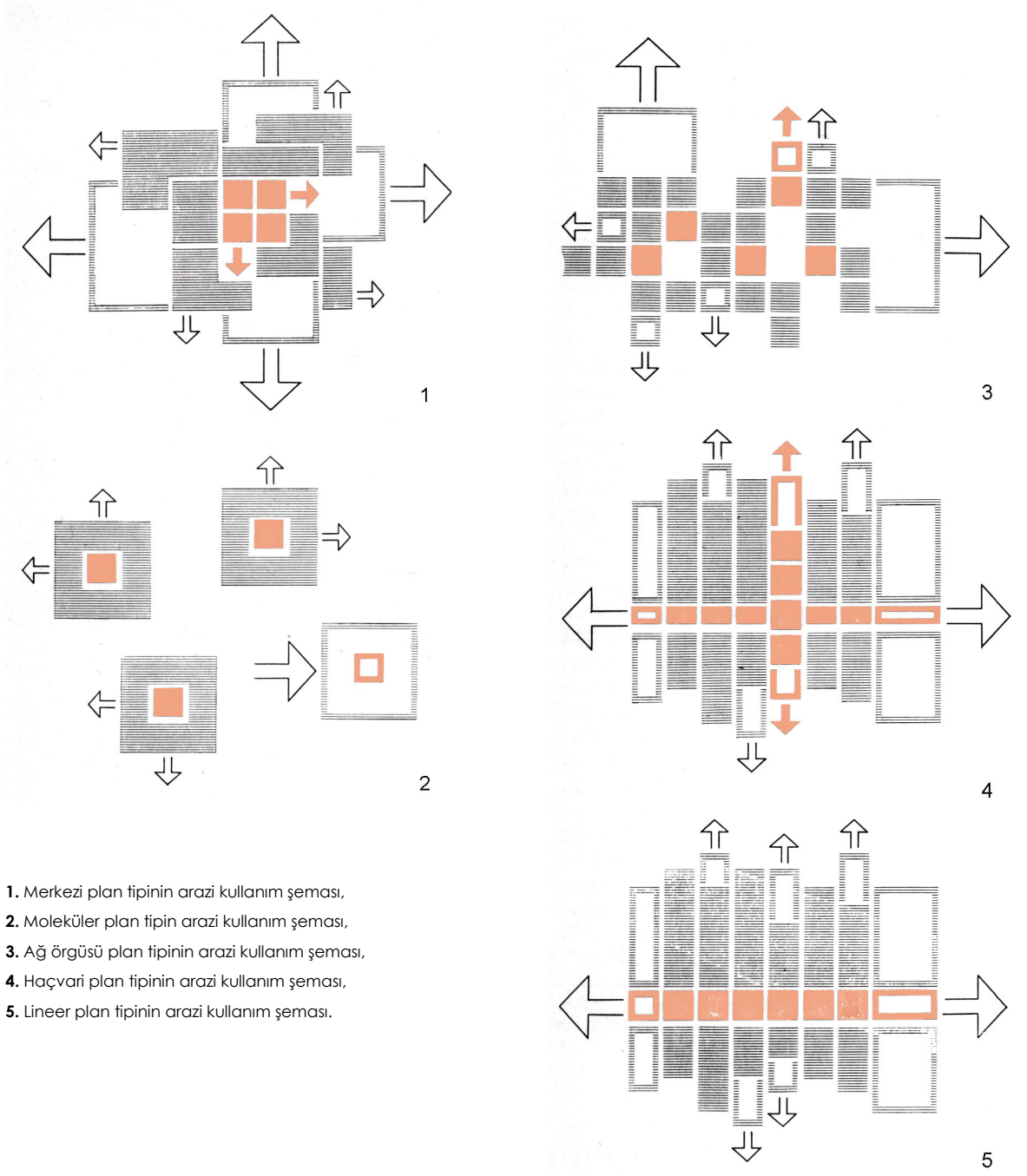
Linde, H., A.g.e., Stuttgart 1969, cilt 3.

bina performansı için çok önemli olan, servisleri de eşit oranda katmışlardır. Ancak, bu yeni düşünce biçimi için en büyük sorun '**planlanamazlık**' düşüncesini, '**büyüme için planlama**' kavramıyla birleştirme çabasında ortaya çıkmaktadır.

Büyüme planlaması, mevcut bütünün dikkatli analizinin yapılması ve genel ilkelerin formüle edilmesi ile başlamalıdır. Bir kurumun büyüme olasılıklarını yönlendiren onun iletişim örüntüsüdür. Bütün planların sınıflandırılması, soyutlanarak değişik şematik çizimlere dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu anlamda, incelenen örnekler içinde en ilham verici model, iki yönde büyümeye imkan veren Lancaster ve Bath modelleridir. (**şekil 5.2-32/33**) Bu kampüslerde, uzun yönde ve uçlarda büyük, yanlarda küçük oranlı büyümeler mümkün kılınmıştır. Buna en büyük alternatif şema ise, Loughborough'nun her iki yönde eşit büyümeye imkan veren ızgarasıdır. (**şekil 6.1-8**) Fakat, en sık rastlanan şema, metaforik bir ifadeyle 'omurga' olarak adlandırdığımız, Bath örneğindeki gibi bazen düz, bazen kırıklı, bazen de Konstanz'daki gibi 90 derece dönen şemadır.

İncelenen örnekler içinde, yeni İngiliz üniversiteleri, büyümeye dair en sistematik yaklaşımı sergilemektedirler. Buna bir diğer örnek de, Almanya'da Linde'nin geliştirdiği sistematik yaklaşımdır. (**şekil 6.1-16**) Ancak, tamamlanmışlık kavramına duyulan güvensizlik, bu yaklaşımlarla inşa edilen birçok üniversiteyi daha binaları tamamlanmadan eskitmiştir.

Bu yeni düşünce yapısı, mimariyi temelden inkar eden bir hal almış ve Hannes Meyer'i çağırtıran modernist işlevci önermeler zaman zaman gündeme getirilmiştir. Binaların niteliklerinin, artık yalnızca mimari kriterlerle değil, işlevsel performanslarıyla da değerlendirilmesi gündeme gelmiştir. Üniversite, artık yalnızca bir bina olarak değil, bir öğretim ve öğrenme sistemi olarak görülmeye başlanmıştır. Öğrenme aygıtlarına (tv., bilgisayar, v.s.) duyulan yoğun ilgi, Üniversitenin artık fiziksel bir varlığı olmadan da işlev görebileceği fikrini doğurmuştur. Bir mimarın tamamen hayal ürünü bir kampüs olan, Cedric Price'ın 'Potteries Thinkbelt' projesi, bu düşüncenin ürünüdür. Yeni üniversiteleri daha geniş kitlelere yaymak amacıyla Price, eğitim tesislerini kullanıcıların ayağına götürmeyi hayal etmiştir.

1. Merkezi plan tipinin arazi kullanım şeması,
2. Moleküler plan tipinin arazi kullanım şeması,
3. Ağ örgüsü plan tipinin arazi kullanım şeması,
4. Haçvari plan tipinin arazi kullanım şeması,
5. Lineer plan tipinin arazi kullanım şeması.

Şekil 6.1-16

Arazi kullanımına göre plan şemaları. (Üstte)

(Bauen+Wohnen, 11-1969, s. 382) (H. Linde planı)

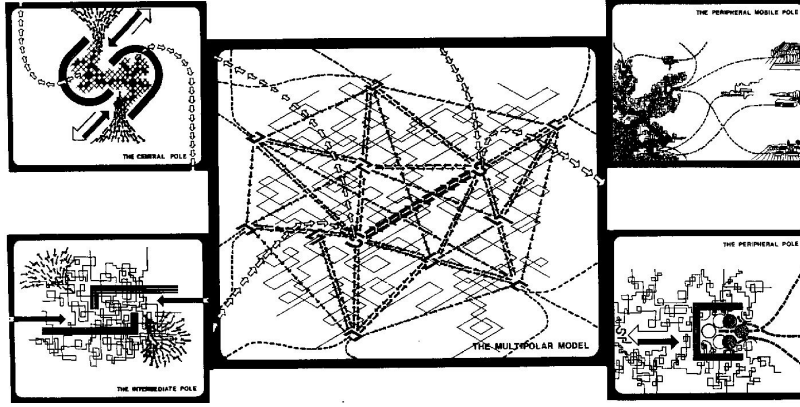
1960'ların sonlarına gelindiğinde üniversiteler kendilerini birer kentsel deney alanı olarak görmeye başlamışlardır. Birçok kampüs 'kentsel' öğeleri kullanmış ve hatta, kendilerini küçük kentler olarak göstermişlerdir. (şekil 6.1-14) Bazı kent dışı kampüslerinin planlamacıları projelerinin eski kent merkezlerine yakın olduğu ve ona bir şekilde entegre olduğunu umutsuzca ispatlamaya çalışmışlardır. (şekil 5.4-11)

6.2.2. Kente Geri Dönüş

1960'ların sonlarından itibaren birçok planıcı ve politika yapıcı kente entegre olmuş üniversiteleri, kent dışı kampüslerine tercih etmeye başlamıştır. De Carlo'nun Pavia Üniversitesi, bu geri dönüş hareketine belki de en iyi formülasyonu sunmaktadır. Kent merkezindeki tarihi çekirdeğini koruyan Pavia Üniversitesi, kentin değişik bölgelerine ve diline tutarlı bir yükleme yapan 'çok kutuplu' bir üniversite modeli sunmaktadır. De Carlo'nun bu modelinde üniversite hem kentin içindedir, hem de dışında. (şekil 6.1-17)

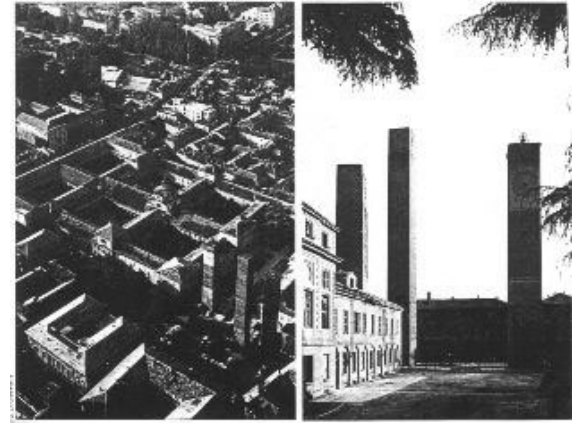
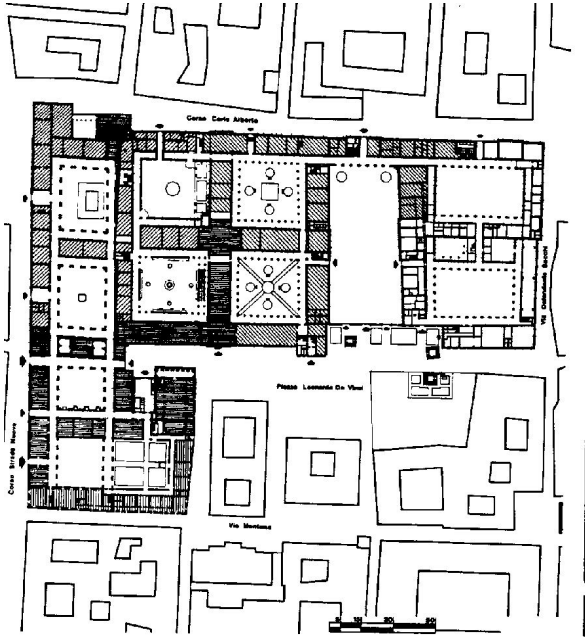
Üniversitelerin planlanamazlığı kavramı ile Jane Jacobs tipi (iyi bir kent planlanamaz düşüncesi) yeni karşıt kent planlamacılığı arasında büyük bir benzerlik vardır. Aralarında Leeds, yeni İskoç Üniversiteleri, örneğin Glasgow'daki 'Strathclyde Üniversitesi', RMJM'in 'Edinburgh Üniversitesi' reorganizasyon projesi, 'Manchester Eğitim Bölgesi' planı ve 1960'ların sonlarında kurulan İngiliz politekniklerinin çoğunluğu bulunan birçok kentsel kampüste planlamacılar kent merkezlerine yeniden entegre olmak çabasını sarfetmişlerdir. (şekil 6.2-18) Bu konuda Fransa'daki yaklaşımlar önde gelmektedir. Bunun en iyi bilinen örneklerinden biri de Brüksel yakınlarında inşa edilen 'Louvain la Neuve'dür. Bu çabaya gösterilebilecek bir diğer örnek de, Almanya'dan Regensburg Üniversitesi'dir.

Kente geri dönüş eğilimini destekleyen bir başka unsur da, işlevini yitirmiş veya kentin genişlemesi sonucunda kent içinde kalmış bulunan endüstriyel alanlara işlev ve canlılık kazandırma düşüncesidir. Buna son yıllardan örnek olarak, Lyon'da eski tütün fabrikalarının 'Lyon III Üniversitesi'ne dönüştürüldüğü ve Viyana'daki eski demiryolu alanlarına inşa edilen çok işlevli bir bütünsel kampüs olarak 'Althanstrasse Üniversite Merkezi' projelerini gösterebiliriz. (şekil 6.2-19)

Şekil 6.1-17a

De Carlo'nun çok kutuplu modelinin şeması.

Şekil 6.1-17b

Pavie. (L'Architecture D'aujourd D'hui No:183, Jan/Fev 1976)

Şekil 6.1-17c

Tarihi şehir merkezindeki kutup, Pavie Üniversitesi'nin tarihi binalarını merkez edinmişti.

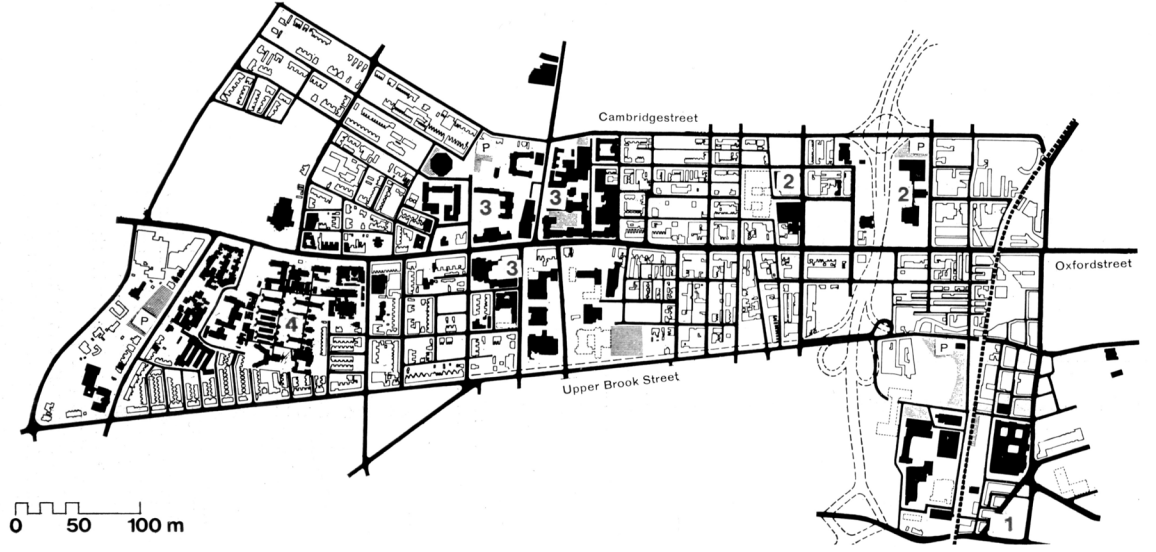
Şekil 6.1-17d

Üstteki planda, üniversite masterplanı ile kent planı çakıştırılmıştır.

Şekil 6.1-18a

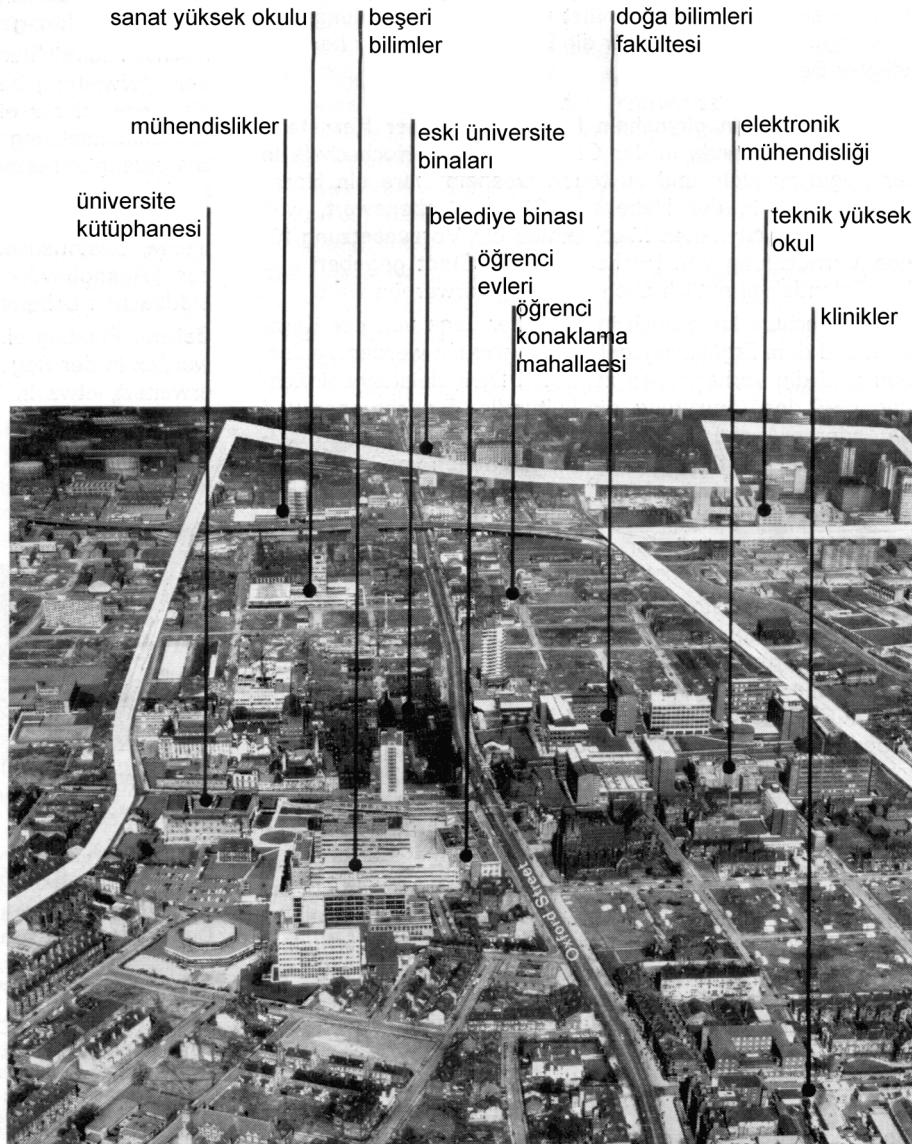
MEP (Manchester Education Precinct) Bölgenin 1965 öncesi durumu (*Bauen+Wohnen*, 11-1969, s. 387)

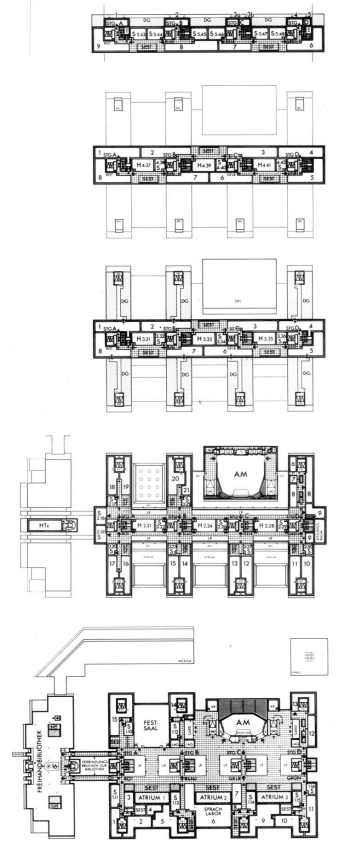
1. Politeknik, 2. Meslek Yüksek Okulu, 3. Üniversite, 4. Klinikler ve tıp eğitimi

Şekil 6.1-18b

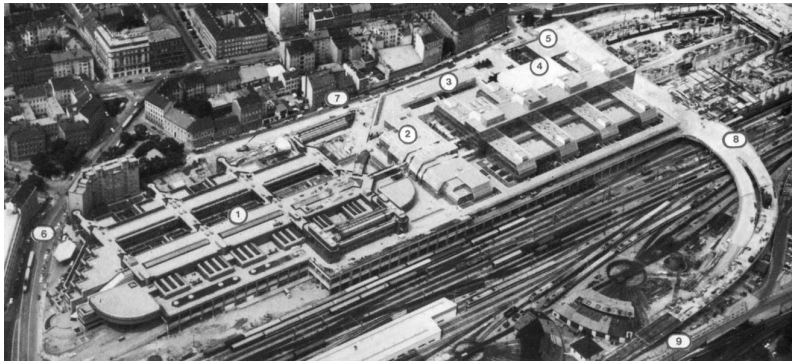
MEP' in Güney bölümünden hava fotoğrafı, mayıs 1969. (*Bauen+Wohnen*, 11-1969, s. 386)

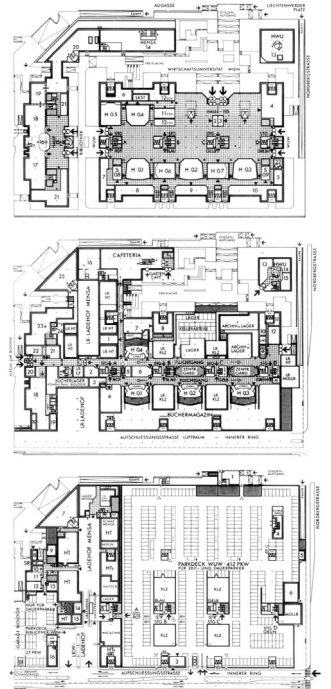

Şekil 6.1-19

Althanstrasse Üniversite Merkezi, K.Hlaweniczka. (Architektur Aktuell, 91-1982 s.15-21)

1. Zooloji ve Biyoloji Enstitüsü, 2. Kütüphane, 3. Yemekhane, 4. İşletme Üniversitesi, 5. Öğrenci Merkezi, 6. Althanstrasse, 7. Augasse, 8. Nordbergstrasse, 9. Spittelauer Arazisi,

7. BÖLÜM: Sonuç

Yedinci bölüm, elde edilen sonuçlar üzerine genel bir değerlendirme içermektedir. Önceki bölümlerde ortaya koyulan ana başlıklar (ortaya koyulan problemler, varılması düşünülen hedefler, tezin yöntemi) irdelenmektedir.

7.1. Araştırmanın Karakteri

Bu araştırmanın karakterini belirleyen, üniversite yerleşmelerinin kentsel nitelikleridir. Bir yere yerleşmek demek, bir yeri kaplamak demektir. Dolayısıyla, nesnelerin kendilerinden ziyade, onlar arasındaki ilişkiler sistemi öncelik kazanmaktadır. Bütünü oluşturan ögeler, örüntü içindeki yerleriyle, konumlarıyla tanımlanırlar; kendi başlarına değil, ötekine göre konumlarıyla varolurlar. Ancak, yerleşim, yalnızca bir ürünler sistemi olarak açıklanamaz. Bütün doğal insan yerleşimlerinde olduğu gibi, onu biçimlendiren, anlam katan yaşamın gerçekliğidir. Bu, bir sosyal ve kültürel çekim merkezi olan kentlerden kopuk tüm insan yerleşimleri için geçerlidir.

Üniversite tasarımı açısından II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllar, bu yeni planlama anlayışının ve insanı merkez alan tasarım kuram ve yöntemlerinin bu alanda uygulamaya koyuluşunu izlemek açısından çok değerli bir kaynaktır. Bu dönem, aynı zamanda üniversitelerin hızla büyüdüğü, geliştiği ve yoğunlaştığı bir zaman dilimini ifade eder. III. kuşak modern mimarların tasarladıkları yeni kentler veya üniversite yerleşmelerinde, sosyal ve kültürel verileri planlamaya katmak yolunda bitmek bilmeyen bir çaba içine girdikleri görülür.

Bilindiği gibi, akademik gelişmenin coğrafyası uzun bir zamandır bellidir.

19.yüzyılın başlarında Batı Dünyası'nda temelleri atılan Modern Üniversite kurumu, 20. yüzyılda önemli değişimler geçirmiştir. Bu değişim, ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa'da gelişen dört üniversite modeli çerçevesinde gelişmiş ve tüm dünyaya yayılmıştır. O nedenle araştırma, ülkeler bazında ele alınmıştır.

1960'lı yıllar, araştırmada model alınan ülkelerde kitlesel üniversite sorunu karşısında Amerikan kampüs modelinin, yeni eğitim reformları çerçevesinde nasıl yorumlandığını görmemiz açısından da ayrı bir önem arz etmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan kitlesel üniversite kavramı ve üniversite reform hareketi çerçevesinde, araştırmanın ilgi alanına giren bu ülkeler, kampüs üniversitesini bir ideal model olarak ABD'den almışlar ve geliştirmişlerdir. Bağımsız bir yerleşme modeli ortaya koyan üniversite kampüsleri, bu sentez ve gelişim sürecine egemen olan Modern mimarinin kentsel deney alanı olarak görülmüştür. Araştırmada, üniversitelerin geçirdiği bu deneyim sürecine yoğunlaşılarak, planlama kararları ve aşamalarıyla, mimari biçimlemeye etki eden faktörler analiz edilmektedir.

Araştırma'da üniversiteler, ülkesel, bölgesel ve kentsel ölçekte ele alınmakta ve kent içi ve kent dışı üniversiteler olarak ikiye ayrılmaktadır. Kent üniversitelerinin de yeniden biçimlenmesine etki eden kampüs üniversitesi kavramı üzerinde yoğunlaşılmaktadır.

7.2. Araştırmanın Konuyu Ele Alış Biçimi

Bu araştırma, üniversiteyi kurumsal bir bütün olarak ele almaktadır. Üniversitenin kurumsal bütünlüğünün, onun mimari planlamasına ve biçimsel tasarımına etki eden temel faktör olduğu düşünülmektedir. Bu yaklaşımın, üniversite yerleşmelerinin tasarımına bütüncül bir bakış getireceğine inanılmaktadır.

Araştırmanın konuyu ele alış biçiminde yönlendirici olan temel unsur, üniversitenin kentsel bütünlüğüdür. Çalışmanın yoğunlaştığı zaman aralığında modernizmin etkisinde gelişen kavramlar çerçevesinde, üniversite bir kent modeli olarak irdelenmiş, onun tasarımına etki eden temel faktörler araştırılmıştır.

Araştırmanın konuyu ele alış biçimi şöyle gelişmektedir:

- Ülkemizde üniversitenin çok kısa bir geçmişi olması ve hatta henüz köklü bir üniversite geleneğinin tam anlamıyla oluşmamış olduğu düşünüldüğünden, üniversite kavramının oluşum ve gelişim süreçlerine araştırmanın birinci bölümünde geniş bir yer ayrılmıştır. Bu bölümde, ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni kavramlar ve araştırmanın kapsamı içinde ele alınan ülkelerdeki farklı kurumsal yaklaşımlar irdelenerek beşinci bölüm için bir altyapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

- İkinci bölümde, üniversite mimarisinin tarihsel gelişim süreci içinde nasıl bir evrim geçirdiği, sosyal planlama boyutunda makro ve mikro ölçeklerde Üniversitenin kent ile ilişkisi irdelenmiştir.
- Üniversitenin bir kent modeli olarak ele alındığı üçüncü bölümde, modern mimarinin yerleşme kültürüne etkileri ve üniversite kampüslerinin planlanmasında modernizmin yayılması araştırılmaktadır. Araştırmanın kapsam ve kriterleri ortaya koyulmaktadır.
- Tezin kuramsal altyapısını oluşturan dördüncü bölümde, II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen modern planlama düşüncesi ve kentsel tasarıma etkileri sorgulanmakta ve temel kentsel tasarım kavramlarında meydana gelen değişimler ortaya koyulmakta, tezin araştırma alanını meydana getiren savaş sonrası dönem mimarisi ve III. kuşak modern mimarların tavırları irdelenmektedir.
- Beşinci bölüm, araştırmanın temel başlıklarını ortaya koymaktadır. Bu bölümde, ülkesel eğitim modelleri bazında kitlesel üniversite çözümleri irdelenmekte, üniversite örüntülerini etkileyen unsurlar analiz edilmektedir.
- Altıncı bölümde, elde edilen bulgular ışığında Üniversitenin tasarımına yönelik temel kavramlar sunulmaktadır. Bunu yaparken, Üniversitenin kentsel örüntüsüne yönelik bulgular tartışmaya açılmakta ve bütüncül bir tasarım yöntemi oluşturma doğrultusunda kentsel tasarım yöntemlerinin kullanılabilirliği irdelenmektedir.

7.3. Sonuçlar

Ortaçağ Avrupa'sında bir kent kurumu olarak ortaya çıkan üniversite, tarihsel süreç içinde, kendini sürekli yenileyen, toplumsal değişim ve dönüşümlere önderlik eden veya uyum gösteren yapısıyla sürekli bir evrim geçirmiştir. Kavramsal olarak bu kurum, "bir yandan kendisine hayat veren kent ile bütünleşmek, diğer yandan eğitim ve araştırmanın gerektirdiği 'özgürlük' ve 'yalnızlık' ortamına çekilmek" gibi bir çelişkiyi yaşamaktadır. Bu çelişkinin yarattığı gerilim, 20.yüzyılda üniversite eğitiminin sosyal ve ideolojik bir boyut kazanmasıyla giderek artmış ve üniversiteler çok boyutlu planlama kararlarının bir parçası haline gelmişlerdir.

Planlama

Üniversitelerin planlamasına etki eden yerleşme kararları;

- **Makro kararlar** – Ülkesel ve bölgesel ölçeklerdeki planlama kararları;
- **Mikro kararlar** – kentsel ölçekteki planlama kararları;

olarak iki ana başlıkta toplanabilecek olası stratejileri kapsamaktadır. Makro kararlar, ülkelere ve bölgelere göre değişken olan,

- **Demografik değerler** – bu kurumları oluşturan nüfusun yerleşme yerleriyle ilişkili konumlanması, ülke ve bölge sathına dengeli yayılması;
- **Sosyal denge unsurları** – oransal olarak daha az eğitim kurumuna sahip bölgelere öncelik verilmesi, ülkesel ve bölgesel kaynak dağılımında denge sağlanması;
- **Maliyet** – maliyet/değer ilişkisinin optimum hale getirilmesi;
- **Diğer temel örgütlenmelerle ilişkiler** – eğitimsel, yönetsel, endüstriyel, tarımsal vd. yerel organizasyonlar ile ilişkilerin sağlanması ve sosyo-kültürel etkileşim faktörlerinin değerlendirilmesi;
- **Teknik koşullar** – iklim, topoğrafya, ulaşım ağı, yapım kapasiteleri gibi teknik koşulların sağlanması;
- **Yerel kaynakların yeterliliği** – personel, yapım malzemelerinin temini vs. verilerin doğru değerlendirilmesi;

şeklinde sıralayabileceğimiz bir dizi politik kararların, 'uzun erimli' ve 'kısa erimli' olarak uygulanması olarak nitelendirilmektedir. Mikro kararlar ise;

- **coğrafi karakterleri** – Üniversitelerin yer seçimi ve kentle ilişkili kriterleri;
- **biyolojik karakter** – Üniversitelerin kentsel strüktürleri, büyüyebilirlik ve gelişebilirlik ilkelerini içeren yerleşim organizasyonlarını;
- **mekansal kriterler** – özellikle eğitim ve sosyal ilişkilendirme kararlarından etkilenen mekansal düzenleme ilkelerini

belirleyici olmaktadır. Makro ve mikro ölçeklerdeki kararlar, üniversitelerin kent içinde veya kent dışında olmalarına göre onların tasarımlarına yön verici nitelik kazanmaktadır.

Kitlesel Üniversite ve Temel Tavrılar

Modern planlama düşüncesiyle gelişen bu kavramlar, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Dünyası'nda uygulamaya koyulan Sosyal Refah Devleti politikalarıyla hayata geçmiştir. Bu dönemin üniversitelerinin biçimlenmesinde modern mimarinin önemli rolü olmuştur.

Savaş sonrası dönemin üniversitelerinin kurumsal kimliklerinin biçimlenmesinde rol oynayan sosyal ve eğitimsel etkenlerin yanısıra, modern mimarinin rolü yadsınamaz. Önerdiği, esnek ve büyüyebilir binalar, teknolojiye dayalı hızlı ve ekonomik yapım sistemleri ve ayrıca yenilikçi görünümüyle modern mimari, dönemin hızla gelişen üniversiteleri için biçilmiş kaftandır. Ancak, savaş sonrası dönemde nüfusları onbinlere varan bu kurumların tasarımlarına yön veren talepler, mimari taleplerin ötesine geçerek kentsel nitelikler kazanmıştır.

1960'lı yıllara gelindiğinde, üniversite tasarımcılarının karşılaştığı temel sorun, kitlesel üniversite sorunu karşısında giderek büyüyen üniversite kurumunun, bu talepler karşısında bütünlüğünün nasıl korunabileceğidir. Savaş sonrası yıllarda kampüs modelini Avrupa'ya ihrac eden Amerika, 'çoklu-üniversite' modeli ile bu yönde ilk adımı atmıştır. Ancak, geleneksel olarak üniversitenin bir kent kurumu olarak algılandığı Avrupa ülkelerinde farklı ve özgün yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu ülkelerin geliştirdikleri temel yaklaşım farklılıkları, 'üniversite yer seçim kararları, kampüs planlama kararları, öğrenci konaklama sorununa yaklaşımları' bakımından farklılıklar içermektedir. Bu ülkelerdeki temel yaklaşımlar:

A.B.D.'de – planlama kararlarının eyalet ölçeğinde organize edilmesi; kampüs planlamada katı bölgeleme anlayışının yaygın olması; öğrenci konaklama sorununa, 'çoklu-üniversite' çerçevesinde kolej birimlerinin oluşturduğu küçük gruplar halinde öğrencilerin büyük çoğunluğunu kucaklayacak bir sistemle çözüm bulunması;

İngiltere'de – planlamanın, devlet eliyle, bir merkezi planlama örgütünün (UGC) koordinasyonu ile gerçekleştirilmiş olması; yeni üniversitelerin, bölgesel veya tarihsel öneme sahip ve ayrıca yerel destek bulunan kentlerin hemen dışında kurulması; yeni kampüs tasarımlarında geleneksel Oxbridge modelinin esas

alınmış olması; öğrencilerin hemen tamamını barındıracak bir yeni bir yurt tipolojisinin geliştirilmesi;

Almanya'da – kampüsün savaş sonrasında bir Anglo-Sakson modeli olarak alınması ve üniversitelerin bölgesel dağılımına verilen önem; hızlı ve ekonomik yapım sistemleriyle üniversitelerin büyüyebilir, değişebilir ve dönüşebilir planlaması; öğrenci yurtlarının kampüslerin dışında, daha çok kent merkezlerinde veya öğrenci köylerinde toplanması;

Fransa'da – üniversite kampüs modelinin kentlerin desantralizasyonunda bir araç olarak planlanması, karmaşık üniversite yapısının kentlerle bütünleşik olarak sürdürülmesi; öğrenci yurtlarının kampüslerin dışında ve yetersiz ele alınışı;

şeklinde özetlenebilir. Kitlesele üniversite sorunu karşısında gelişen ve ülkelere göre farklılıklar içeren bu yaklaşımların ürünü olan yeni üniversitelerin ortak yönü modern mimarinin biçimlendirici rolü olmuştur. Modern mimarinin etkisinde dönemin 'kent mimarlığı'na yön veren temel yaklaşımların bu alanda uygulamaya koyulduğu görülür.

Kentsel Model

II. Dünya Savaşı sonrasında mimarların, modern mimariye bakış açısında meydana gelen değişimler, kentsel tasarıma yön veren temel yaklaşımlar ve kuramlar, dönemin üniversite yerleşmelerine biçim veren kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında, üniversite tasarımında karşılığını bulan ve temelde birbirinden farklılaşan iki yaklaşım saptanmıştır. Bunlar;

- Üniversiteyi bir planlama süreci olarak ele alan ve
- Üniversiteyi bir kentsel biçim olarak ele alan

yaklaşımlardır. Bunlar, üniversite tasarımına bütüncül bir bakış adına, bu çalışmada 'kentsel model' başlığı altında birlikte ele alınmışlardır. Üniversite tasarımında kentsel modeli karakterize eden temel unsurların, 'yoğunluk ve bütünlük' olduğu saptanmıştır. Üniversitenin karmaşık yapısının planlanmada 'belirlenmezlik' kavramını yarattığı, tasarıma yönelik temel kavramlar olarak:

- Bağlanabilirlik ve Büyüyebilirlik

- Değişebilirlik
- Dönüşebilirlik

faktörleri belirlenmiştir. Bu düşünceler ışığında, 'statik masterplan' anlayışından 'dinamik bir masterplan' anlayışına geçildiği, planlamada 'aşamalı büyüyebilirlik' kavramının artık evrensel bir norm haline geldiği sonuçları elde edilmiştir.

7.4. Son Sözler

Bu araştırmadan yola çıkarak, günümüz kenti ile üniversitenin ilişkisi üzerine bazı mimari önermeler yapabilir, edinilen deneyimden birtakım ortak ve uzlaştırıcı ilkeler çıkarabiliriz:

1. Üniversiteler, ülkesel ölçekte öneme sahip belirli konumlarla ve özellikle üniversiteyi oluşturan insan topluluğunun geldiği yerlerle ilişkilendirilmelidir;
2. Üniversite, araştırma, uygulama ve kültürel aktiviteleri uyumlu bir şekilde bir araya getirmelidir. Bunun için, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar ve laboratuvarlar gibi mekanları içermek durumundadır;
3. Eğer, planlamasında gerçek bir toplumsal yaşam birlikteliği hedefleniyorsa, üniversitelerde disiplinlerarası aktiviteler, kültürel ve rekreasyonel aktiviteler arasında belirli bir denge sağlanmalıdır;
4. Üniversite, değişebilir ve çok işlevli olmalıdır. Değişken öğrenci sayılarını barındırabilecek ve yeni eğitim ve araştırma yöntemlerine hızlı ve ekonomik olarak uyum sağlayabilecek 'büyüyebilir ve esnek' bir yapıda olmalıdır.

Bu araştırmanın kapsamadığı daha birçok önerme yapılabilir. Ancak, herşeyden önemlisi, 'planlama için planlama' değil, 'insan için planlama'nın esas alınmasıdır.

kaynaklar

kitaplar

Alexander, Christopher	Notes On The Synthesis Of Form , Harvard University Press, 1970.
Alexander, Christopher	The Oregon Experiment , Oxford University Press, New York 1975.
Alexander, Christopher	A Pattern Language , Oxford University Press, New York 1977, ISBN 0-19-501919-9.
Alpkaya, F., Demirer, T., Ercan, F., Mıhçı, H., Önder, İ., Özbudun, S., Özüğurlu, M.	Eğitim, Üniversite, YÖK , Ütopya Yayınevi, Ankara 1999, ISBN 975-8382-13-6.
Altun, Ara	An Outline Of Turkish Architecture In The Middle Ages , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1990, ISBN 975-7538-07-8.
Arnheim, Rudolph	The Dynamics Of Architectural Form , University of California Press, 1977, ISBN 0-520-03551-8.
Ateş, Toktamış	Bıktım Bu YÖK'ten , Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, ISBN 975-7380-34-2.
Aytaç, Kemal	Avrupa Eğitim Tarihi , Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul 1992, ISBN 975-548-016-1.
Bacon, Edmund N.	Design of Cities , Penguin Books, NewYork 1967, ISBN 0-14-004236-9.
Banham, Reyner	Theory and Design in the First Machine Age , The Architectural Press, London 1960, ISBN 0 85139 632 1.
Banham, Reyner	Megastructure: urban futures of the recent past , Thames and Hudson Ltd., London 1976.
Batur, Enis	Modernizmin Serüveni , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, ISBN 975-363-632-6.
Benevolo, Leonardo	Avrupa Tarihinde Kentler , Çev: Nur NİRVEN, AFA Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1995, ISBN 975-414-302-1.
Banz,George	Elements of Urban Form , McGraw Hill Book Company, ABD 1970.
Birks, Tony	Building the New Universities , Newton Abbot, 1972.
Blake, Peter	No Place Like Utopia , Knopf, New York 1993, ISBN 0-394-54896-5.
Boesiger, Willy	Le Courbusier , Birkhauser, Basel 1998, ISBN 3-7643-5930-7.
Brawne, Michael	University Planning and Design: A Symposium , Architectural Association, Paper no.3, London 1967.
Broadbent, G.	Emerging Concepts In Urban Space Design , Van Nostrand Reinhold, London, 1990, ISBN 0-7476-0025-2.

Broek,van den; Bakema	Architektur-Urbanismus , Karl Krämer Verlag, Stuttgart 1976, ISBN 3-7828-0612-3.
Chaunu, Pierre	Aydınlanma Çağı Avrupa Uygarlığı , Çev: M. Ali Kılıçbay, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2000, ISBN 975-6981-38-5.
Colquhoun, Alan	Mimari Eleştiri Yazıları , Çev: A. Cengizkan, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Ankara 1990, ISBN 975-7722-00-6.
Conrads,Ulrich	Programs and Manifestoes on 20th-century Architecture , The MIT Press, 1971, ISBN 0-262-53030-9.
Cullen, Gordon	The Coincise Townscape , Van Nostrand Reinhold, Londra 1986, ISBN 0-442-21770-6.
Curtis, William J.R.	Le Corbusier: Ideas and Forms , Phaidon Press, London 1986, ISBN 0-7148-2790-8.
Curtis, William J.R.	Modern Architecture Since 1900 , Phaidon Press Ltd., London 1996, ISBN 0-7148-3524-2.
Dober, Richard P.	Campus Architecture , McGraw Hill, ABD 1996, ISBN 0-07-017185-8.
Dober, Richard P.	Campus Design , John Wiley & Sons Inc., ABD 1992, ISBN 0-471-54258-X.
Dober, Richard P.	Campus Planning , Reinhold Publishing Co., Mass., ABD 1963.
Doxiadis, C. A.	Between dystopia and utopia , The Trinity College Press, Hartford 1966.
Doxiadis, C. A.	Ekistik: An Introduction to the Science of human Settlements , Hutchinson, London 1969.
Drew, Philip	Third Generation, The Chancing Meaning of Architecture , Pall Mall Press, London 1972, ISBN 0-269-28300-5.
Drucker, Peter F.	Yeni Gerçekler , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, no.315 (tarih dizisi no.25), 4. basım, 1994, ISBN 975-458-041-3.
Ergin, Osman Nuri	Türkiye Maarif Tarihi , İstanbul, 1940.
Erkan, Hüsnü	Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, no.326 (bilim dizisi no.8), 2. basım, 1994, ISBN 975-458-053-7.
Erkman, Uğur	Büyüme ve gelişme sorunları açısından üniversite kampüslerinde planlama ve tasarım sorunları , İTÜ Yayını, İstanbul 1990.
Fishman,Robert	Urban Utopias in the Twentieth Century , The MIT Press, 1982, ISBN 0-262-56023-2
Frampton, K.	Modern Architecture: A Critical History , Thames and Hudson, London 1980.
Gaines, Thomas A.	The Campus As a Work of Art , Praeger Publishers, 1991, ISBN 0-275-93967-7.
Gallion, A., Eisner, S.	The Urban Pattern , Van Nostrand Company, ABD 1963.
Condilis; Josic; Woods	A Decade of Architecture and Urban Design , Karl Kramer Verlag, Stuttgart, 1978.

Giedion, Siegfried	Space, Time and Architecture , Harvard University Press, ABD 1982, ISBN 0-674-83040-7.
Giedion, Siegfried	A Decade of Contemporary Architecture , Editions Girsberger, Zurich, 1954.
Goldhagen, S.W.; Legault, R.	Anxious Modernisms, Experimentation in Postwar Architectural Culture , CCA/MIT, ABD 2000, ISBN 0-262-07208-4.
Goodman, W.I.; Freund, E. C.	Principles and Practice of Urban Planning , ICMA, Washington, 1968.
Gök, Fatma	75 Yılda Eğitim , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1999.
Gürüz, K., Şuhubi, A.M., Şengör, C. Türker, K., Yurtsever, E.	Türkiye'de ve Dünyada Yüksek Öğretim, Bilim ve Teknoloji , TÜSiAD Yayınları (TÜSiAD-T/94, 6-107), İstanbul 1994.
Gürüz, K	Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite , T.C. Başbakanlık Yayını, Ankara, 1992.
Hatiboğlu, Tahir	Türkiye Üniversite Tarihi , Selvi Yayınevi, Ankara, 1998.
Hays, K. Michael	Oppositions Reader: Selected Readings from a Journal for Ideas and Criticism in Architecture 1973 – 1984 , Princeton Architectural Press, New York 1998, ISBN 1-56898-153-8.
Hays, K. Michael	Architecture: Theory Since 1968 , Colombia Books of Architecture/The MIT Press, 1998, ISBN 0-262-98188-4.
Heynen, Hilde	Architecture and Modernity: A Critique , MIT Press, ABD 1999, ISBN 0-262-08264-0.
Jencks, Charles	Modern Movements in Architecture , Penguin Books, 1973, ISBN 0-14-023005-X.
Jencks, Charles	Le Corbusier and the Tragic View of Architecture , Penguin Books, 1987, ISBN 0-14-010072-5.
Joedicke, Jürgen	Modern Mimarlığın Gelişimi , Çev: Bülent ÖZER, Orhan GÖÇER, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul 1966.
Kodaman, Bayram	Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi , Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. baskı, Ankara, 1991 (ISBN 975-16-0024-3).
Kongar, Emre	T oplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği , Remzi Kitabevi, 2002.
Kostof, Spiro	America By Design , Oxford University Press, 1987, ISBN 0-19-504283-2.
Kostof, Spiro	The City Shaped , Thames and Hudson, London, 1991.
Krier, Rob	Stadtraum: Theorie und Praxis , Karl Krämer Verlag, Stuttgart 1975, ISBN 3-7828-1427-4.
Le Corbusier	Bir Mimarlığa Doğru , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, ISBN 975-363-550-8.

Lenglart, Denis, Vince, Agn�s	Universités, écoles Supérieures , �ditions du Moniteur, 1992, ISBN 2-281-19069-2.
Linde, Horst	Hochschulplanung , Werner Verlag GmbH, Stuttgart 1969, ISBN 3-8041-25107.
Lüchinger, Arnulf	Structuralism In Architecture and Urban Planning , Karl Krämer Verlag, Stuttgart 1981, ISBN 3-7828-0614-X.
Lynch, Kevin	The Image of The City , MIT Press, Cambridge 1996, ISBN 0-262-62046-4.
Lynch, Kevin	Good City Form , MIT Press, Cambridge 1975, ISBN 0-262-62001-4.
Maki, Fumihiko	Investigations in Collective Form , Washington University School of Architecture, ABD 1964.
von MEISS, Pierre	Elements Of Architecture: From Form To Place , Van Nostrand Reinhold, NewYork 1990, ISBN 0-7476-0014-7.
Muthesius, Stefan	The Postwar University: Utopianist Campus and College , Yale University Press, ABD 2000, ISBN 0-300-08717-9.
Norberg-Schulz, Christian	Intensions in Architecture , 10. basım, The MIT Press, Cambridge 1997, ISBN 0-262-64002-3.
Norberg-Schulz, Christian	The Concept of Dwelling , Electa/Rizzoli, New York 1985, ISBN 0-8478-0590-5
Norberg-Schulz, Christian	Genius Loci: Towards A Phenomenology In Architecture , Academy Editions, London 1980, ISBN 85670-700-7.
Norberg-Schulz, Christian	Architecture: Presence, Language, Place , Skira Editore, Milano 2000, ISBN 88-8118-700-0.
Norberg-Schulz, Christian	Principles Of Modern Architecture , Andreas Papadakis Publisher, London 2000, ISBN 1-901092-24-0.
Oackman,John	Architecture Culture 1943 – 1968 , Rizolli, New York, 1993, ISBN 0-8478-1522-6.
�zer, Bülent,	Yorumlar: Resim, Heykel, Mimarlık , Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1986.
Pevsner, Nikolaus	An Outline of European Architecture , Penguin Books, 1943
Rashdall, Hastings	Medieval Universities , Oxford University Press, 1936.
Rashdall, Hastings	The Universities of Europe in the Middle Ages , Oxford 1895.
Rasmussen, S. E.	Yaşayan Mimari , Remzi Kitabevi, 1994.
Ratcliffe, John	An Introduction to Town and Country Planning , Hutchinson, London, 1974 , ISBN 0 09 116761 2.
Richards, J. M.	An Introduction To Modern Architecture , Penguin Books, Middlessex, 1962.

Rosenau, Helen	The Ideal City in its Architectural Evolution , Routledge and Kegan Paul Ltd. London 1959.
Rossi, Aldo	The Architecture of the City , 10. basım, Oppositions Books, MIT Press, The MIT Press, Cambridge, ABD 1999, ISBN 0-262-68043-2.
Roth, Leland M.	Mimarlığın Öyküsü , Kabalcı, İstanbul 2000, ISBN 975-8240-03-X.
Rowe, Colin	The Mathematics of the Ideal Villa and Other Essays , MIT Press, 1987, ISBN 0-262-68037-8.
Rowe, Colin; Koetter, Fred	Collage City , MIT Press, Cambridge, ABD 1975, ISBN 0-262-68042-4.
Rykwert, Joseph	The Idea Of A Town , MIT Press, 1988, ISBN 0-282-68056-4.
Sakaoğlu, Necdet	Osmanlı Eğitim Tarihi , İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1991, ISBN 975-470-134-2.
Schmertz, Mildred F.	Campus Planning and Design , McGraw Hill Inc. ABD 1972, ISBN 0-07-002216-X.
Sennet, Richard	Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam , Ayrıntı Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1999, ISBN 975-539-262-9.
Sharp, Dennis	Twentieth Century Architecture , William Heinemann Ltd., Greenwich, ABD 1972.
Sharp, Dennis	The Rationalists: Theory and Design in the Modern Movement , Architectural Press, London, 1978.
Sinanoğlu, Oktay	Hedef Türkiye , Otopsi Yayınları, 14. baskı, İstanbul 2002.
Smithson, Alison	Team 10 Meetings , Rizzoli, New York 1991, ISBN 0-8478-1311-8.
Smithson, Alison, Smithson, Peter	Urban Structuring , Studio Vista / Reinhold, London 1967, ISBN 289-27861-9.
Steiner, Karl	Probleme der Hochschulerweiterung , Verlag Arthur Nigli AG, Zürich 1966.
Suher, Hande	Şehircilik , İ.T.Ü. Matbaası, İstanbul, no.1317, Birinci Baskı, 1985
Tafuri, Manfredo	Architecture and Utopia , MIT Press, 1976, ISBN 0-262-70020-4.
Tafuri, Manfredo, Dal Co, Francesco	Modern Architecture , Faber and Faber/Electa, London 1986, ISBN 0-571-14576-0.
Taşdurmaz, Ramazan	Türkiye'de Yükseköğretimle İlgili Verilerin Değerlendirilmesi , DPT yayını, no. 1822, Ankara 1982.
Tekeli, İlhan; İlkin, Selim	Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü , Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, ISBN 975-16-0535-0.
Timur, Taner	Toplumsal Değişme ve Üniversiteler , İmge Kitabevi, İstanbul 2000, ISBN 975-533-152-2.

Trancik, Roger	Finding Lost Space: Theories Of Urban Design , Van Nostrand Reinhold, NewYork 1986, ISBN 0-442-28399-7.
Turner, Paul Venable	Campus: An American Planing Tradition , The Architectural History Foundation/ MIT Press series, no.7, 1990.
Unesco	Planning Buildings and Facilities for Higher Education , The Unesco Press, Paris 1975, ISBN 92-3-101266-5.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı	Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı , Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1988, ISBN 975-16-0043-X.
Venturi, Robert	Complexity and Contradiction In Architecture , The Museum of Modern Art, NewYork 1998, ISBN 0-87070-282-3.
Wallerstein, Immanuel	Sosyal Bilimleri Açın: Gülsenkiyan Komisyonu Raporu , Çev: Şirin TEKELİ, Metis Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2000, ISBN 975-342-099-4.
Whittick, Arnold	Encyclopedia of Urban Planning , McGrawhill, 1974 , ISBN 0-07-070075-3.
Zevi, Bruno	The Modern Language Of Architecture , Da Capo Press, ABD 1994, ISBN0-306-80597-9.

periyodikler

Aminde, H.J.	'Bauleitplanung Für Die Universität Ulm', Bauen+Wohnen , no: 11,(1969), 400-402
Anon.	'A dream in redwood: Foothill College, Los Altos Hills, California', Progressive Architecture , no.9, (September 1962), 136-145.
Anon.	'Building Types Study: Campus Architecture', Architectural Record , no.1, (January 1975), 123-140.
Anon.	'Building Types Study: College Buildings', Architectural Record , no.4, (April 1967), 185-214.
Anon.	'Building Types Study: Community Colleges', Architectural Record , no.11, (November 1967), 155-170.
Anon.	'Colleges', Architectural Record , no.11, (December 1947), 70-105.
Anon.	'Colleges', Architectural Record , no.12, (December 1947), 71- .
Anon.	'Concorso per l'Università di Calabria: una prima lettura dei progetti', L'architettura , anno XX-n.5, no.227, (Settembre 1974), 296-324.
Anon.	'Designing the campus as one building', Architectural Record , no.11, (November 1979), 96.
Anon.	'Écoles-Universités', L'architecture d'aujourd'hui , no.123, (Décembre 1965 – Janvier 1966), 1-106.

- Anon. 'La nouva università della Calabria', **Domus**, no.540, (Novembre 1974), 13-24.
- Anon. 'Oran Bilim ve Teknik Üniversitesi', **L'architecture d'aujourd'hui**, no.183, (1976), 24.
- Anon. 'Panaroma 1960: Cité d'étudiants, Université Libre de Berlin', **L'architecture d'aujourd'hui**, no.91-92, (Septembre-Octobre 1960), LXVII.
- Anon. 'Universites', **L'architecture d'aujourd'hui**, 39e annee, no.137, (Avril-Mai 1968), CXXV.
- Keleş, Ruşen 'Yüksek öğretim ve büyükkent dışı üniversiteler sorunu', **Mimarlık**, no.12, (Aralık 1972), 25-86.
- Alexander, Christopher 'A City is not a Tree', Part-1', **Architectural Forum**, (May 1965), s. 58-61.
- Arkoun, Mohammed **Mimar**, no. 37, (December 1990), s. 6-7.
- Arslan, Hüsamettin 'Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar', **Doğu Batı düşünce dergisi**, yıl.2, no.7, (mayıs, haziran, temmuz 1999), s. 55-79.
- Beazley, Elizabeth 'London University', **The Architect's Journal**, vol.127, no.3279, (January 2, 1958), s. 4-10.
- Beazley, Elizabeth 'A Survey of British Universities-1', **The Architect's Journal**, vol.127, no.3279, (January 2, 1958), s. 2-3.
- Beazley, Elizabeth 'A Survey of British Universities-2', **The Architect's Journal**, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 37.
- Boorstin, Daniel 'Yeniliğin Havarileri', **New Perspectives Quarterly-Türkiye**, cilt.2, no.7, (1994), s.70.
- Brett, Lionel 'Birmingham Univesity', **The Architect's Journal**, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 38-39.
- Brett, Lionel 'Southampton Univesity' **The Architect's Journal**, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 69-70.
- Brett, Lionel 'Sheffield Univesity', **The Architect's Journal**, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 66-67.
- Brett, Lionel 'Cambridge Univesity', **The Architect's Journal**, vol.127, no.3280, (January 9, 1958), s. 41-44.
- Brett, Lionel 'Site, Growth and Plan: Problems of Planning the New Universities', **Architectural Review**, vol. CXXXIV, no. 800, (October 1963), s. 257-264.
- Briggs, Asa 'Educational and Social Objectives: The Thinking Behind Britain's New Universities', **Architectural Review**, vol. CXXXIV, no. 800, (October 1963), s. 233-235.
- Brown, Ian 'Irrelevance of University Architecture', **Architectural Forum**, (April 1972), s.50-55.
- Campos, Pablo 'The Journeys Toward Utopia', **Planning For Higher Education**, (The Society for College and Campus Planning), no.30(2), 2002, s.5-12.

Çinici, A.; Çinici, B.	'Orta Doğu Teknik Üniversitesi', Mimarlık , 5. yıl-no.43, no.5, (Mayıs 1967), s. 14-17.
Çinici, A.; Çinici, B.	'Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Uygulamalar', Mimarlık , 5. yıl-no.46, no.8, (Ağustos 1967), s. 19-25.
Çinici, A.; Çinici, B.	'Orta Doğu Teknik Üniversitesi', Mimarlık , 3. yıl-no.15, no.1, (Ocak 1967), s. 18-22.
Damaz, Paul	'Expansion de l'université de l'état de New York', L'architecture d'au jour d'hui , no.123, (décembre 1965 – janvier 1966), s. 56-63.
Donat, John	'Living in Universities', Architectural Design , (December 1966), s. 590-632.
Donat, John	'The British University', Architectural Design , (December 1966), s. 589.
Du Toit, Roger	'Trent Revisited', The Canadian Architect , vol.38, no.3, (March 1993), s. 17-22.
Frampton, Kenneth	'Città senza bandiere. La università delle Calabrie di Gregotti', Domus , no.609, (Settembre 1980), s. 18-23.
Geddes, Brecher, Qualls, Cunningham	'Stockton State College', Architectural Record , no.3, (March 1973), özel ek.
Gropius, Walter	'Harvard Builds a Graduate Yard', Architectural Forum , (December 1950), s.63.
Gropius, Walter	'Projet Pour L'Université de Bagdad', L'architecture d'aujourd'hui , no.91-92, (Septembre-Octobre 1960), s. 94-101.
Hudnut, Joseph	'On form in universities', Architectural Record , no.11, (December 1947), s. 88-93.
Huet, Bernard	'Stagnant Waters', L'architecture d'aujourd'hui , no.183, (Jan-Fev 1976), s. 1-63.
Jacobsen, Arne,	'Collège Sainte Catherine à Oxford, Grande Bretagne', L'architecture d'au jour d'hui , no.123, (décembre 1965 janvier 1966), s. 84.
Kahraman, Hasan Bülent	'Modernite, Sosyal Bilimler ve Bir Disiplinlerarasılık Olarak Görsellik', Doğu Batı düşünce dergisi , yıl.2, no.7, (mayıs, haziran, temmuz 1999), s. 143-158.
Kale, Nesrin	'Modernizmden Postmodernist Söylemlere Doğru', Doğu Batı düşünce dergisi , yıl.5, no.19, (mayıs, haziran, temmuz 2002), s. 29-49.
Kallmann, G. M.; Mckinnell, N. M.	'Movement systems as generators of built form', Architectural Record , no.11, (November 1975), s. 105-116.
Keleş, Ruşen	'Yerleşme Kararları Açısından Büyük Kent Dışı Üniversiteler Sorunu', Mimarlık , no.12, (Aralık 1972), s. 25-33.
Kerr, Clark	'California's New Campuses', Architectural Record , no.339, (November 1964), s. 175-199.
Korkmaz, Tansel	'Mimari Stiller: Kent mimarlığı', XXI Mimarlık Kültürü Dergisi , 10-2001, s. 144.

Le CORBUSIER	'Panaroma 1960: Les Trois Établissements Humains', L'architecture d'aujourd'hui , no.91-92, (Septembre-Octobre 1960), s. 34-35.
Moholy-Nagy, Sybil	'USA 65: Nouveau Campus de L'Université D'Illinois a Chicago', L'architecture d'aujourd'hui , no.123, (Décembre 1965 – Janvier 1966), s. 10-13.
Newman, Oscar	'The new campus', Architectural Forum , no.5, (May 1966), s. 44-51.
Okyayuz, Mehmet	'Ernst Bloch'un Gözüyle Alman Aydınlanması', Doğu Batı düşünce dergisi , yıl.2, no.7, (mayıs, haziran, temmuz 1999), s.159-169.
Payzın, Sabahattin	'Diyarbakır Üniversitesi Yarışması', Yapı Endüstrisi (OR-AN Yapı-Endüstri Merkezi Yayını), no.71, (Kasım 1971), s. 39-56.
Polatoğlu, Mustafa; Güner, Nihat	'Karadeniz Teknik Üniversitesi', Mimarlık , 3. yıl-no.15, no.1, (Ocak 1967), s. 31-32.
Rowan, Jan C.	'Yale School of Art and Architecture – Yale Rare Book and Manuscript Library', Progressive Architecture , no.2, (February 1964), s. 106-133.
Rowntree, Diana	'British Universities', The Architects' Journal , vol. 127, no.3279, (January 2, 1958), s.67.
Schmertz, Mildred F.	'Building Types Study: Campus Planning', Architectural Record , vol.149, no.1, (January 1971), s. 105-128.
Sönmez, Atilla	'Üniversitenin Toplumdaki Rolü', Mimarlık , no.12, (Aralık-1972), s. 41-43.
Taylor, Brian Brace	'Team 10 + 20: Songs of Innocence and Experience', L'architecture d'au jour d'hui , no.177, (janvier - février 1975), s. 1-3.
Tekeli, İlhan	'Büyükşehir Dışı Üniversitelerin Kuruluş Yeri Sorunları Üzerine', Mimarlık , no.12, (Aralık 1972), s. 36-40.
Thompson, Elisabeth K.	'Community Colleges', Architectural Record , vol.142, no.5, (November 1967), s.155.
Tokay, Enver; Tabanlıoğlu, Hayati; Tayman, Ayhan; Çinici, Behruz	'Erzurum Atatürk Üniversitesi', Mimarlık , no.15, (Ocak 1967), s. 28-30.
Türkbağ, A. U.	'Doğu'nun Akşamından Batı'nın Şafağına: Modern Avrupa'yı Yaratın Anlayışın Doğuşu', Doğu Batı düşünce dergisi , yıl.4, no.14, (şubat,mart,nisan 2001), s. 103-110.
Vergin, Nur	'Bilim Camiası ve Tanınma İsteği', Doğu Batı düşünce dergisi , yıl.2, no.7 (mayıs, haziran, temmuz 1999), s. 37-53.
Woodbridge, Sally	'How to make a place – Kresge College, University of California at Santa Cruz', Progressive Architecture , no.5, (May 1974), s. 76-84.
Zengel, Rengin	'Kampus Planlamasına Ulaşılabilirlik Ölçütü Açısından Bir Yaklaşım', Yapı , no.252, (Kas 2002), 64-67

ansiklopediler, sözlükler

Eyüboğlu, İsmet Zeki **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınlar (2. Basım), 1991.

The Worl Book Dictionary, ABD 1978.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.

Langenscheidt Latin Dictionary, Munich 1966.

TDK Türkçe Sözlük, Ankara 1988, ISBN 975-16-0070-7.

kısaltmalar

AD	Architectural Design
Ad'A	L'Architecture d'aujourd'hui
AFor	Architectural Forum
AJ	Architects' Journal
AR	Architectural Review
ARec	Architectural Record
AW	Architektur Wettbewerbe
OECD	Organization for Economic CO-operation and Development (Paris)
UGC	University Grants Committee (London)
SCUP	Society for University Planning (ABD)
HESA	Higher Education Statistics Agency (İngiltere)
RMJM	Robert Matthew Johnson Marshall
YRM	Yorke Rosenberg Mardall